

DRUGA JUGOSLOVENSKA ARMIJA

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

DRUGA
JUGOSLOVANSKA
ARMIA

Beograd, 1989.

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR

Načelnik
mr *Stevan* STANOJEVIĆ, pukovnik

Pomoćnik načelnika za izdavačku delatnost
Ivan MATOVIĆ, pukovnik

B i b l i o t e k a RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

Knjiga TRISTA ČETRDESET TREĆA

Monografije JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

Knjiga STO TRIDESET DRUGA

UREĐIVAČKI ODBOR

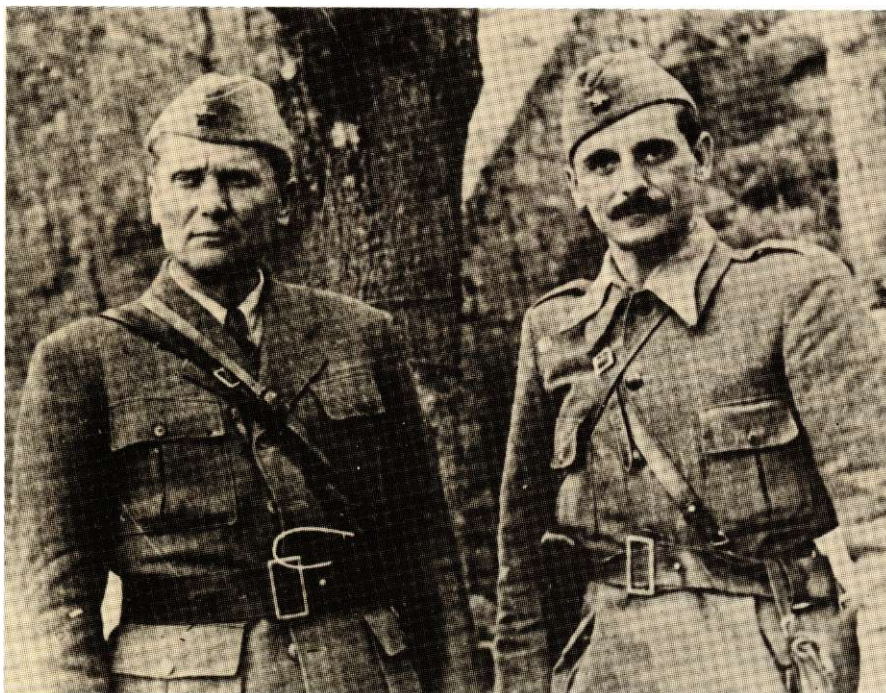
Svetozar ORO, general-potpukovnik, predsednik, *Ali* ŠUKRIJA, dr *Petar* KACAVENDA, dr *Vlado* IVANOVSKI, general-pukovnici: *Aleksandar* JANIĆ, *Rahmija* KADENIC i mr *August* VRTAR, general-potpukovnici: *Fabijan* TRGO, *Veljko* MILADINOVIC, *Metodije* KOTEVSKI, *lika* STOJŠIĆ, pukovnici: *Zdravko* KLANJŠČEK, *Ahmet* ĐONLAGIC, *Petar* VIŠNJIĆ, *Radomir* PETKOVIĆ, *Antun* MILETIC i *Predrag* PAVLOVIĆ, dr *Slobodan* BRANKOVIC, potpukovnik i dr *Slavko* VUKCEVIC, major

Glavni i odgovorni urednik
Radomir ĐONDOVIC, pukovnik

Urednik
Snežana TMUŠIĆ, profesor

Recenzent
Viktor KUCAN, pukovnik

Stručni redaktor
Petar VIŠNJIĆ, pukovnik

*Tito i Koča Popović u oslobođenom Jajcu uoči
Drugog zasedanja AVNOJ-a*

*Izražavam svoju zahvalnost svima borcima
i rukovodiocima jedinica, koje su izvojevale
ovu slobodu. Neka je slava palim junacima
za oslobođenje naše otadžbine.*

TITO

*Ovu knjigu posvećujem u prvom redu palim borcima
rukovodiocima iz sastava Druge armije koji su hrabro
i nesebično pali u borbi protiv nemačkog okupatora
i njegovih pomagača, dajući najviše što su mogli
za slobodu svoje otadžbine - svoje mladalačke živote.*

Uvod

Sa velikim zadovoljstvom i odgovornošću prihvatio sam se pisati monografije o Drugoj armiji Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (od 1. marta 1945. godine Jugoslovenske armije). Smatram da mi je time ukazano veliko poverenje od Vojnoizdavačkog i novinskog centra. Trudio sam se da što vernije osvetlim borbeni put te operationo-strategijske formacije Jugoslovenske armije, koja je u završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije imala značajno mesto i time dala veliki doprinos u pobiđi nad fašizmom.

Prihvatio sam se pisanja monografije i zbog toga što sam kao član, a kasnije, posle penzionisanja i saradnik Vojnoistorijskog instituta priredio za tu ustanovu, pored ostalog 31. knjigu IV toma i 14. i 15. knjigu II toma Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije u kojima se govori o borbenim dejstvima Južne operative grupe divizija, odnosno 2. armije. Priredio sam, takođe, i šest tomova Sabranih djela Josipa Broza Tita od kojih 25, 26, 27. i 28. tom obuhvataju direktive i naredjenja Vrhovnog komandanta upućivana takođe, Stabu Južne operative grupe divizija NOVJ i Stabu 2. armije.

Druga armija formirana je 1. januara 1945. godine. U njen sastav ušle su 17. i 28. divizija i 14. korpus NOVJ (23, 25. i 45. divizija), a u operationom pogledu potčinjen je 3. korpus NOVJ (27. i 38. divizija). To je, ujedno, bio i sastav Južne operative grupe divizija, formirane odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ od 3. decembra 1944. U nekim svojim naredjenjima iz decembra 1944. maršal Tito pominje armije, a time i 2. armiju imajući očigledno u vidu Južnu operative grupu divizija. To što je vrhovni komandant odlučio da naredbe o formiranju 1, 2. i 3. armije objavi 1. januara 1945. simbolično je vezano za početak jedne nove godine, u kojoj se, sa sigurnošću, očekivao poraz hitlerovskih armija.

Organizacioni sastav 2. armije menjao se tokom rata. Tako je 13. februara 1945. pod komandu Štaba 2. armije privremeno stavljena 2. proleterska divizija NOVJ za vreme njenih dejstava u dolini Drine, između Janje i Muslimanskog Šepka. U drugoj polovini februara 1945. pod komandom Štaba 2. armije nalazila se nekoliko dana i 8. srpska brigada 22. divizije NOVJ dok se borila na levoj obali Drine od Ljubovije do Zvornika.

Iz sastava 2. armije izašao je 20. marta 1945. godine 3. korpus koji je po naredjenju vrhovnog komandanta JA ušao u sastav Grupe korpusa Operativnog štaba predviđenih za dejstva u sarajevskoj operaciji. Početkom aprila 1945. 17. divizija 2. armije napustila je njen sastav i ušla u

sastav 1. armije. Tako su u sastavu 2. armije pred početak opšte ofanzive, 3. aprila 1945, ostale 23, 25, 28. i 45. divizija. Posle oslobođenja Sarajeva, 6. aprila 1945, prestala je potreba za postojanjem Operativnog štaba Grupe korpusa, pa je maršal Tito rasformirao štabove 2. i 5. korpusa, a njihove jedinice uključio u sastav 2. armije, s tim što je 53. diviziju 5. korpusa potčinio 3. korpusu, a 29. diviziju 2. korpusa uključio u sastav 4. armije JA. Tako je 2. armija 22. aprila 1945. imala u svom sastavu osam divizija (3, 4, 10, 23, 25, 28, 39. i 45. diviziju). Štabu 2. armije za karlovačku operaciju i dalje bio je potčinjen Štabu 4. korpusa JA sa svojom 34. divizijom.

Punih pet meseci 2. armija borila se pod neposrednom komandom vrhovnog komandanta, odnosno vrhovnog štaba NOV i POJ (Generalštaba JA) od Drine do Celja, i time časno izvršila svoj zadatak. Ukupni njeni gubici (računajući Južnu operativnu grupu divizija i 3. korpus NOVJ) iznosili su oko 5500 poginulih, 16000 ranjenih, 1500 nestalih boraca, odnosno oko 23000 boraca i rukovodilaca izbačenih iz stroja, što rečito govori o težini borbi koje je 2. armija vodila protiv nemačkih osvajača i njihovih pomagača.

Druga armija je za protivnika imala 10 nemačkih divizija iz sastava: 15, 21, 34. i 91. armijskog korpusa Grupe armija »E« (1. brdska, 7. SS brdska »Princ Eugen«, 11. poljska vazduhoplovna, 22. pešadijska, 104. i 117. lovačka, 181. pešadijska, 369, 373. i 392. legionarska divizija). Osim toga, kao protivnika je imala i pet nemačkih borbenih grupa (»Ajzele«, »Gajger«, »Graf«, »Fišer« i »Skenderbeg«), dve tvrđavske pešadijske brigade (963. i 967), tri puka, od kojih dva policijska, i više drugih tvrđavskih, policijskih i teritorijalnih bataljona. Od kvislinga protiv 2. armije borile su se ustaško-domobranske 4, 6, 8, 9, 12, 13, 15, 17. i 18. hrvatska divizija, belogardejski Ruski zaštitni korpus, i oko 30000 četnika iz Bosne, Srbije, Sandžaka i Crne Gore.

Nastojao sam da ništa što je važno ne propustim. U tekstu sam uklonio sve direktive vrhovnog komandanta maršala Tita i Vrhovnog štaba, odnosno Generalštaba, i to, pretežno, integralni tekst. Slično sam postupio i sa planovima i drugim važnim izveštajima koje je Štab 2. armije upućivao Vrhovnom štabu, odnosno Generalštabu JA.

U vezi s obostranim gubicima u toku pojedinih borbi i operacija, iznosio sam ih samo u slučajevima kada su bili znatni, jer bi, u protivnom, to veoma opteretilo tekst. Češće sam iznosio gubitke jedinica 2. armije jer su se temeljili na izveštajima a nešto rede gubitke neprijatelja, jer su oni procenjivani i u najviše slučajeva nisu bili realni osim kad se radilo o zarobljenima.

Druga armija sadejstvovala je susednoj, desnokrilnoj 1. armiji i levokrilnoj 4. armiji. Radi toga sam, a da bi se stekla što potpunija slika na jedinstvenom jugoslovenskom frontu, izlagao u kraćim crtama sva dejstva armija od Drave do Jadrana. Tako su u ovoj knjizi našli mesta 3, 1. i 4. armija, te 2, 3. i 5. korpus s posebnim osvrtom na njihova dejstva u sarajevskoj operaciji.

Radi boljeg i preglednijeg razumevanja teksta našao se i potreban broj shema i pregleda. Osim toga knjiga je ilustrovan fotografijama,

kako iz divizija koje su učestvoovale u borbama u sastavu 2. armije, tako i neprijateljevih.

Dužan sam da se zahvalim Vojnoistorijskom institutu koji mi je, pod povoljnim okolnostima, obezbedio uvid u dokumente 2. armije koji se čuvaju u njegovom arhivu. Takođe, smatram se obaveznim da se zahvalim drugovima Živoradu Nešiću i Vladi Milutinoviću na tehničkim i arhivskim uslugama, bez kojih bi se rad na ovoj monografiji, sigurno, mnogo više odužio.

Na kraju ostavljam čitaocima da donesu sud o vrednosti knjige, a posebno preživelim ratnicima 2. armije koji je budu pročitali. To su borci i rukovodioci pet štabova korpusa: 2, 3, 4, 5. i 14. korpusa i trinaest divizija sa 40 pešadijskih i pet artiljerijskih brigada:

- 2. proleterske divizije sa 2. i 4. proleterskom, 3. i 6. srpskom brigadom;
- 3. divizije (crnogorske) sa 5. proleterskom, 7. crnogorskom omladinskom »Budo Tomović«, 9. crnogorskom i Artiljerijskom brigadom;
- 4. divizije (krajiške) sa 6, 8. i 11. krajiškom i Artiljerijskom brigadom;
- 10. divizije (krajiške) sa 7, 9. i 17. krajiškom brigadom;
- 17. divizije (istočnobosanske) sa 2. krajiškom, 6. proleterskom, 15. majevičkom i Artiljerijskom brigadom (1. brigadom 2. armije);
- 23. divizije (srpske) sa 7, 9. i 14. srpskom i Artiljerijskom brigadom (2. brigadom 2. armije);
- 25. divizije (srpske) sa 16, 18. i 19. srpskom brigadom;
- 27. divizije (istočnobosanske) sa 16. muslimanskom, 19. birčanskom i 20. romanijskom brigadom;
- 28. divizije (slavonske) sa 17. i 21. slavonskom, 25. brodskom i Artiljerijskom brigadom (3. brigada 2. armije);
- 34. divizije (hrvatske) sa Karlovačkom, Žumberačkom i »Franjo Ogušlinac Seljo« brigadom;
- 38. divizije (bosanske) sa 17. majevičkom, 18. hrvatskom i 21. istočnobosanskom brigadom;
- 39. divizije (krajiške) sa 13, 15. i 20. krajiškom brigadom;
- 45. divizije (srpske) sa 20, 23. i 24. srpskom brigadom.

Pored ovih divizija i njihovih formacijskih brigada zajedno s njima borili su se i borci i rukovodioci Inženjerijske brigade 14. korpusa NOVJ, kasnije Inženjerijske brigade 2. armije, Brigade narodne odbrane za istočnu Bosnu, Beogradskog bataljona narodne odbrane, kao i jedinice partizanskih odreda.

U sadejstvu jedinica 2. armije, sa desne obale Drine učestvoovali su 22. divizija (srpska) sa 8, 10. i 12. srpskom brigadom, 2. makedonska brigada 48. divizije i 16. makedonska brigada 42. divizije (makedonske) 15. korpusa, čije su borbe, takođe, rtašle svoje mesto u ovoj knjizi.

I piloti sovjetske vazduhoplovne grupe »Vitruk«, odnosno Grupe vazduhoplovnih divizija Jugoslovenskog vazduhoplovstva, učestvoovali su, takođe u operacijama 2. armije i dali značajan doprinos, naročito u teškim situacijama kroz koje je prolazila 2. armija.

Posebno želim da izrazim svoju zahvalnost general-pukovniku u rezervi i ratnom komandantu 2. armije, drugu Koči Popoviću, koji je pozitivno ocenio sadržinu ove monografije.

Zahvaljujem se pukovniku u penziji, istoričaru drugu Viktoru Kučanu na korektnoj recenziji i njegovom prilogu o Beogradskom bataljonu narodne odbrane, koji se, po specijalnom zadatku, jedno vreme nalazio u severoistočnoj Bosni.

Zahvalan sam, takođe, pukovniku u penziji, istoričaru i publicisti drugu Petru Višnjiću na uspešnoj stručnoj redakciji rukopisa, čime je poboljšan kvalitet monografije.

Zahvaljujem i lektoru, drugu Dragoljubu Pavloviću, profesoru, kao i tehničkom osoblju Vojnoizdavačkog i novinskog centra koje je radilo na pripremi ove monografije za štampu.

Posebno se zahvaljujem Vojnoizdavačkom i novinskom centru na ukazanom poverenju i štampanju ove monografije, koja bi trebalo da predstavlja značajan doprinos jugoslovenskoj historiografiji. U tom smislu, zahvaljujem se pukovnicima drugu Ivu Matoviću i Radomiru Đondoviću i drugarici Snežani Tmušić na korektnoj saradnji.

AUTOR

Vojno-politička situacija uoči formiranja Južne operativne grupe divizija

Krajem 1944. svet je ušao u šestu godinu najsurovijeg rata u istoriji čovečanstva. Ogromna razaranja, materijalni gubici i milionske ljudske žrtve dostizali su nezapamćene razmere. Hitlerovska Nemačka još uvek je imala jake oružane snage - oko 7.500.000 vojnika, oko 6800 aviona, oko 7000 tenkova i oko 43000 artiljerijskih oruđa i minobacača, svrstanih u 299 divizija i 31 samostalnu brigadu. Te snage su na kraju 1944. bile veće nego 1. septembra 1939. godine," kada su nemačke armije otpočele drugi svetski rat napadom na Poljsku.

Nemačke oružane snage pružale su vrlo snažan otpor armijama Antifašističke koalicije koje su sve više stezale obruč oko nacističke Nemačke. Bilo je samo pitanje vremena kada će Treći Rajh kapitulirati.

Sovjetski Savez, koji je u drugom svetskom ratu nosio glavni teret borbe na evropskom ratištu, postigao je do kraja 1944. značajne pobeđe. Njegove oružane snage oslobodile su okupiranu nacionalnu teritoriju (osim Kurlandije u Letoniji), deo istočne Poljske, Čehoslovačke i Mađarske (glavni grad Budimpeštu, bila je okružena), i izbile na deo državnih granica Trećeg Rajha, otpočinjući s operacijama u Istočnoj Prusiji. Crvena armija je u 1944. godini uništila ili zarobila 126 nemačkih divizija i 25 brigada. To su bile njene krupne pobeđe koje su stvorile uslove za brži poraz hitlerovskih armija.²¹

Zapadni saveznici su, posle iskrcavanja u Normandiji 6. juna 1944. i u južnoj Francuskoj 15. avgusta postigli značajne rezultate - oslobodili su skoro celu Francusku, Belgiju, deo Holandije i prodrli na teritoriju Nemačke kod Ahena. Na zapadnom frontu Saveznici su do kraja 1944. izbacili iz stroja oko 1,1 milion nemačkih vojnika. Međutim, nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga (Vermaht) prikupivši poslednje rezerve, prešla je sa svojim armijama na zapadnom frontu 16. decembra 1944. u snažnu protivofanzivu, šifrovano nazvanu »Straža na Rajni« (»Wacht am Rhein«), Cilj je bio da armije zapadnih saveznika nabace na kanal La Manš i tu ih rastroje, a potom da se nemačke armije koncentrišu na istočni front, nanesu težak udar Crvenoj armiji i, na taj način, primoraju Antifašističku koaliciju da sklopi mir u kome neće biti ni pobjednika ni poraženih. Ta protivofanziva preduzeta u Ardenima stavila je armije zapadnih saveznika u vrlo tešku situaciju. Da bi okalšala položaj savezničkih armija na zapadnom frontu, Crvena armija je preduzela 12. januara 1945. veliku ofanzivnu operaciju od reke Visle ka reci Odri. Tim dejstvima Crvene armije i protivofanzivom saveznika u

¹¹ Gi upa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 5, str. 18.

²¹ Isto, str. 9. i 10.

Situacija na evropskim ratištima krajem decembra 1944.

Ardenima, januara 1945, slomljen je nemački pokušaj da ratni sukob povoljno reši u svoju korist.³⁾

Krajem 1944. povećana je aktivnost saveznika Antifašističke koalicije i na diplomatskom polju. U Kvebeku, (Kanada) sastali su se od 12. do 16. septembra 1944. predsednik Sjedinjenih Američkih Država Franklin Delano Ruzvelt i predsednik vlade Velike Britanije Vinston Čerčil. Tom prilikom su se dogovorili o daljim operacijama u Evropi, na Dalekom istoku i u Pacifiku. Potom je od 9. do 18. oktobra 1944. održana Druga konferencija u Moskvi, uz prisustvo Josipa Visarionoviča Staljina i Čerčila. Na njoj su razmatrana pitanja daljeg vođenja rata na evropskom ratištu i problemi nastali između saveznika na prostoru jugoistočne Evrope. Prema postojećim beleškama, postignut je i sporazum između Čerčila i Staljina o podeli interesnih sfera na Balkanu, po kome je trebalo da se sfere uticaja u Jugoslaviji podelu po principu »fifti-fifti« (50% : 50%).⁴⁾

³⁾ Isto, str. 10; knj. 4, str. 531-540.

⁴⁾ Isto, knj. 5, str. 25-27.

I na Balkanu je situacija bila vrlo nepovoljna za nacističke armije. Grčka i Albanija su do kraja novembra 1944. bile oslobođene. Jedino su još nekoliko grčkih ostrva u istočnom delu Sredozemlja držale nemačke jedinice.

Jugoslovensko ratište bilo je najveće ratište na Balkanu 1944. na kome je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ) krajem leta vezivala za sebe preko milion nemačkih i kvislinških vojnika. To je bilo više nego što su Nemci u to vreme imali u Italiji, u koju su Saveznici do kraja godine izbili u ravnice Emilije i Lombardije do linije Ravena - Piza i tu se zadržali do proleća 1945, kada su prešli u ofanzivu.

Krajem 1944. u Jugoslaviji je bio uspostavljen jedinstven strateški front, kao deo opšteg savezničkog fronta oko nacističke Nemačke. Jugoslovenski front, s krupnim snagama u pozadini neprijatelja, povezivao je sovjetski front sa zapadnim savezničkim frontom, preko Jadrana, u Italiji. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je krajem 1944. u svome sastavu imala 57 divizija sa oko 650000 naoružanih vojnika. To je bila respektivna snaga koja nije dozvoljavala da se s jugoslovenskog ratišta odvoji bilo koja nemačka divizija i uputi kao pojačanje na druge frontove u Evropi.⁵

U Sloveniji su jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije (7. i 9. udarni korpus i 4. operativna zona) krajem godine vodile većim delom uspešne defanzivne borbe, pošto su Nemci, uz pomoć slovenačkih domobrana, pokušavali da ovladaju slobodnom teritorijom na prostoru gornje Savinjske doline, Trnovskog gozda, Vipave, Krasa i Banjške planote, i da sačuvaju komunikacije na području Slovenije kojima je povezivan Treći Rajh s frontom u Italiji.⁶

Jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske (4, 6, 8, 10. i 11. korpus) postigle su značajne rezultate. Najveću pobjedu izvojevale su divizije 8. udarnog korpusa, koje su, u kninskoj operaciji, potpuno uništile nemačku 264. pešadijsku diviziju i nanele teške gubitke 373. legionarskoj diviziji »Tigar«. Oslobođenjem Knina, 4. decembra 1944, završeno je oslobođenje Dalmacije.⁷

U Bosni i Hercegovini postignuti su, takođe, značajni uspjesi: u novembru 1944. oslobođen je Travnik od jedinica 5. udarnog korpusa NOVJ, dok je u istočnoj Bosni 3. udarni korpus do decembra 1944. sigurno čuvao oslobođenu Tuzlu i teritoriju na području Birča, Majevice, Posavine i Semberije.

Prostor istočno od reke Drine do kraja novembra 1944. bio je, uglavnom, oslobođen. U Srbiji su se jedino vodile žestoke borbe oko Kraljeva, Čačka, Užica i Višegrada, i u delu Sandžaka. Kosovo i Mehotija su krajem novembra bili potpuno oslobođeni. I Makedonija je u celini oslobođena u drugoj polovini decembra 1944.

U Vojvodini, Banat i Bačka bili su očišćeni od neprijatelja u oktobru, a istočni deo Srema početkom novembra 1944. Na području Baranje od 7. do 31. novembra odigrala se jedna od najkrvavijih bitaka na jugoslovenskom ratištu u drugom svetskom ratu - bitka za batinski mos-

⁵ Isto, str. 17 i 31.

⁶ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1941-1945*, str. 401-409.

⁷ Todor Radošević, *Ofanziva za oslobođenje Dalmacije*, str. 167-177 i 226-288.

tobran. Dva sovjetska korpusa (64. i 75. streljački korpus) 57. armije i 51. udarna divizija NOVJ vodili su tronedeljne teške iscrpljujuće borbe koje su završene konačnim oslobođenjem jugoslovenskog dela Baranje i izbijanjem 51. udarne divizije na reku Dravu.⁸⁾

I pored tih uspeha predstojale su teške borbe u istočnoj Bosni, a posebno u dolini reke Drine kojom se povlačio deo snaga nemačke Grupe armije »E« pod komandom general-pukovnika Aleksandera Lera (Alexander Lohr).

Ta grupa armija imala je sredinom leta 1944. u svom sastavu četiri korpusa (21. i 22. brdski armijski, 68. armijski i 91. armijski korpus za naročitu upotrebu) sa 11 divizija i više jedinica pukovskog i brigadnog sastava - ukupno oko 350000 vojnika. Glavnina Grupe nalazila se u Grčkoj, 21. brdski armijski korpus s dve divizije i jednom borbenom grupom u Albaniji, a delovima jedne divizije u Crnoj Gori.⁹⁾

Kada je Rumunija istupila iz rata 23. avgusta 1944. na strani nacističke Nemačke, Hitler je istog dana doneo odluku da počne povlačenje Grupe armija »E« i njeno prebacivanje severno od Dunava (u Banat) i u rejon Beograda. Posebna opasnost zapretila je Grupi armija »E« kada su trupe 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, krajem avgusta 1944. na istočnim granicama Rumunije u jaško-kišinjevskoj operaciji, uništile glavninu nemačke Grupe armija »Južna Ukrajina« i produžile nadiranje ka rumunsko-bugarskoj i rumunsko-jugoslovenskoj granici, čime su Grupe armija »E« dovele u položaj da bude odsečena na svom operativnom prostoru u Grčkoj, Albaniji i Jugoslaviji.¹⁰⁾

Bugarska je izašla iz drugog svetskog rata na strani Hitlera posle oružanog ustanka bugarskog naroda 9. septembra 1944. i prelaska trupa 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije iz Rumunije i Bugarske u istočne delove Jugoslavije, na osnovu sporazuma maršala Josipa Broza Tita s najvišim sovjetskim državnim i vojnim rukovodstvom za vreme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Posle toga, 3. oktobra počinje povlačenje Grupe armija »E« iz Grčke i Albanije.¹¹⁾

Grupa armija »E« povlačila se glavnim snagama Vardarskom dolinom, a pomoćnim (koje su ujedno bile i pobočnice) pravcima: Strumica - Pehčevo - Berovo - Carevo Selo - Kočane - Stracin - Kumanovo i Elbasan - Ohrid - Bitolj - Prilep - Veles - Skoplje. Dalja namera Komande Jugoistoka (ujedno i Komande Grupe armija »F«)¹²⁾ kojoj je bila

⁸⁾ Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944-1945*, str. 70-75.

⁹⁾ Erich Schmidt-Richeberg, *Das Endkampf auf dem Balkan*, Band 5; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (u daljem tekstu: *Zbornik NOR*), tom IV, knj. 29, dok. br. 81, nap. 8, i knj. 30, dok. br. 83, nap. 10).

¹⁰⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 112 i 117; Kurt Hnilicka, *Das Ende auf dem Balkan 1944/45*, str. 50-67.

¹¹⁾ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 23, str. 204-105; Kurt Hnilicka, n.d., str. 50-67.

¹²⁾ Nemačka Komanda Jugoistoka (Oberkommando Südost) bila je najstarija nemačka komanda na Balkanu. U njenoj nadležnosti nalazila su se krajem jeseni 1944. okupirana područja Jugoslavije, Albanije i Grčke. Ona je bila ujedno i Komanda Grupe armija »F« (Oberkommando Heeres Gruppe »F«), Komandant Jugoistoka i ujedno komandant Grupe armija »F« bio je general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks (Maximilian von Weichs).

U sastavu Grupe armija »F« nalazili su se 2. oklopna armija (Penzerarmee 2), Grupa armija »E« i 69. rezervni korpus sa sedištem komande u Zagrebu.

U sastavu 2. oklopne armije (komandant general-pukovnik Maksimilijan de Angelis)

potčinjenja Grupa armija »E«, bila je da se glavne snage povuku severno od Skoplja Vardarsko-moravskom dolinom ka Beogradu, a pomoćne preko Kosova dolinama Ibra i Zapadne Morave i, kroz Sandžak, ka Višegradu. Međutim, pošto su jedinice NOVJ, Crvene armije i Bugarske narodne armije presekle južnomoravski pravac i oslobodile Niš, Grupa armija »E« bila je primorana da se povlači daleko težim pravcima: Priština - Raška - Kraljevo - Čačak - Užice - Višegrad i Kosovska Mitrovica - Novi Pazar - Prijepolje - Priboj - Višegrad.

Nemački 21. brdski armijski korpus trebalo je da se iz Albanije i Crne Gore povlači pravcem Elbasan - Skadar - Podgorica (sada Titograd) - Danilovgrad - Nikšić - Trebinje - Mostar, a manjim delom pravcem Cetinje - Kotor - Risan - Vilusi - Trebinje - Mostar. Međutim, bio je sredinom novembra opkoljen na širem prostoru Podgorica - Danilovgrad. Svi njegovi pokušaji da se na vreme probije ostali su uzaludni, pa su se zametnule teške borbe između jedinica 2. udarnog korpusa NOVJ koje su čvrsto držale obruč, i okruženih nemačkih snaga jačine od oko 27000 vojnika. Propao je, takođe, i pokušaj proboja jedne nemačke borbene grupe Crnogorskim primorjem. Zbog toga je Komanda grupe armija »E« odlučila da se 21. brdski korpus probija na sever preko Kolašina, Mojkovca i Pljevalja ka Višegradu. U skladu s tim, upućen je kroz Sandžak i 91. armijski korpus koji je deblokirao 18. decembra 1944. opkoljeni 21. brdski korpus, spojivši se tog dana kod Mojkovca s grupama za proboj 21. korpusa. Posle toga ta dva korpusa uputila su se preko zapadnog dela Sandžaka ka Drini.¹³⁾

Prednje jedinice Grupe armije »E«, borbena grupa »Šojerlen« jačine oko 10000 vojnika, prešle su Drinu sredinom novembra 1944. Njene prethodnice stigle su preko Romanije u Sarajevo 22. novembra, gde je grupa rasformirana 4. decembra 1944.¹⁴⁾

Pošto je Višegrad na Drini bio glavno odredište gde su pristizale nemačke jedinice, posle povlačenja iz Grčke i Albanije, to mesto pretvoreno je u uporište, odnosno u vrlo branjen mostobran odakle su, potom, upućivane jedinice ka Sarajevu ili preko Rogatice do Sokolca a odatle preko Han-Pijeska, Vlasenice i Zvornika ka Bijeljini i Brčkom.¹⁵⁾

Jedan deo nemačkih jedinica iz sastava Grupe armija »E« usmeravan je i pravcem Užice - Rogačica - Ljubovija - Zvornik i dalje ka Bijeljini i Brčkom. Prvi delovi nemačke 11. poljske vazduhoplovne divizije

nalazili su se: 5. SS brdski armijski korpus, 15. brdski armijski korpus, 68. armijski korpus (dejtstvovao je severno do Drave) i Korpusna grupa »Kibler«.

U sastavu Grupe armija »E« (komandant general-pukovnik Aleksander Ler (Alexander Lohr) nalazili su se: 21. brdski armijski korpus, 22. armijski korpus, 34. armijski korpus za naročitu upotrebu i 91. armijski korpus.

U novembru i decembru 1944. došlo je do izvesnih promena u sastavu pomenutih jedinica. Tako je 2. decembra 2. oklopna armija sa svojim 68. armijskim korpusom u operativnom pogledu potčinjena Grupi armija »Jug« koja se borila u Mađarskoj, dok su sve dotadašnje njene jedinice potčinjene Grupi armija »E«, tako da su pod neposrednom komandom Grupe armija »F« ostali Grupa armija »E« i 69. rezervni korpus. (Vidi. *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 174. i Priloge br. 1 i br. 2 uz knjigu).

¹³⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, prilog, br. 1, str. 934-1135.

¹⁴⁾ Isto, tom IV, knj. 30, dok. br. 49, nap. 2 i dok. br. 90, nap. 17 i 18. Borbena grupa »Šojerlen« nazvana je po imenu njenog komandanta general-lajtnanta Hajna Šojerlena (Hein Scheuerlen) dotadašnjeg vojnoupravnog komandanta Grčke.

¹⁵⁾ Isto, tom IV, knj. 30, dok. br. 89, nap. 17 i 18; tom XII, knj. 4, str. 1176.

prešli su Drinu kod Ljubovije 25/26. novembra 1944. U isto vreme prve nemačke jedinice uputile su se od Sokolca prema Han-Pijesku, Drinjači i Zvorniku.¹⁶⁾

Uporedo s takvim razvojem borbenih dejstava na jugoslovenskom ratištu, predsednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a) i vrhovni komandant NOV i POJ, maršal Tito, uspešno je dovršavao razgovore sa dr Ivanom Šubašićem, predsednikom kraljevske jugoslovenske vlade, koji su započeli u Vršcu 23. oktobra, a završeni u Beogradu 1. novembra 1944. potpisivanjem sporazuma. Njime su regulisana pitanja prenošenja kraljevske vlasti na Namesništvo (Regentstvo) i struktura buduće jedinstvene, odnosno privremene jugoslovenske vlade. Pitanja kraljeve imovine, održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu i sastav vlade rešeni su 7. decembra 1944. potpisivanjem posebnih aneksa uz pomenuti sporazum.¹⁷⁾ Posle toga su Šubašić i Edvard Kardelj, potpredsednik NKOJ-a, otpotovali u Moskvu gde su od 20. do 23. novembra vodili razgovore sa Vječeslavom Mihailovičem Molotovom, ministrom (narodnim komesarom) za spoljne poslove SSSR-a, i Staljinom, predsednikom Saveta narodnih komesara.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Isto, tom IV, knj. 30, dok. br. 118, nap. 2, i dok. br. 130, nap. 76.

¹⁷⁾ Josip Broz Tito, n. d., tom 24, str. 162 i 163; tom 25, str. 227 i 228; *Public Record Office* (PRO - Britanski javni arhiv), Fond Foreign Office (FO), reg. br. 371/44320, R. 20965/658/92, str. 9-13.

¹⁸⁾ Kardelj, *Sećanja*, str. 65-72.

Prvi deo

Planovi Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i nemačke Komande Jugoistoka krajem 1944. i početkom 1945. godine

Planovi Vrhovnog štaba

Pred kraj jeseni 1944. godine Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije postigla je krupne rezultate. Potpuno su oslobođeni Makedonija, Vojvodina i Dalmacija, dok su se u Srbiji borbe još vodile samo u njenom jugozapadnom delu. U Crnoj Gori i Sandžaku ostali su neoslobođeni severozapadni i zapadni delovi. Ti veliki operativno-strategijski uspesi stvorili su vrlo povoljne uslove za porast Narodnooslobodilačke vojske i popunjavanje već postojećih jedinica do punog ratnog brojnog stanja. U to vreme počele su se popunjavati i stvarati divizije, čije je brojno stanje iznosilo oko 10000 i više boraca. Jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine prenaoružane su sovjetskim oružjem, dobijenim na osnovu sporazuma maršala Tita za vreme njegovog boravka u Moskvi. Slično je bilo i s jedinicama 1. proleterskog, 14. i 15. korpusa NOVJ i nekim divizijama pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

U takvoj vojno-političkoj situaciji Vrhovni štab NOV i POJ procenio je da su stvoreni povoljni uslovi za dalje ofanzivne operacije krupnih snaga NOVJ kroz Podravinu, zapadni Srem, Slavoniju i istočnu Bosnu, i to na prvom mestu dejstvima jedinica s fronta, a uz sadejstvo značajnih snaga u pozadini neprijatelja - sedam korpusa i jedne operativne zone NOVJ. U tom planiranju uzeto je u obzir i dejstvo 68. streljačkog korpusa 57. armije Crvene armije.

U Vrhovnom štabu nisu vođeni zapisnici o održanim sastancima sa vrhovnim komandantom ili bez njega. Pri tome treba imati u vidu da se Vrhovni štab kao Celina, gotovo nikada u toku rata nije sastao. To, praktički, i nije bilo moguće, jer su ratne potrebe najčešće uslovljavale da se neki članovi vojnog dela najvišeg rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) nalaze prostorno toliko razdvojeni, da se nisu ni mogli prikupiti. Zbog toga su i odluke donosili, uglavnom, članovi njegovog najužeg operativnog dela s vrhovnim komandantom, maršalom Titom na čelu. To su bili, uglavnom, načelnik Vrhovnog štaba general-lajtnant Arso Jovanović, njegov pomoćnik (zamenik) general-lajtnant Velimir Terzić (od aprila 1944, pa skoro do kraja godine nalazio se u Moskvi kao šef Vojne misije NOVJ) i general-major Rade Hamović,

načelnik Operativnog odeljenja Vrhovnog štaba. U tim dogovorima učestvovao je povremeno i zamenik Vrhovnog komandanta, general-lajtnant Aleksandar Ranković, inače, načelnik Odeljenja zaštite naroda Jugoslavije (Ozne) i, ujedno, načelnik Personalnog odeljenja Vrhovnog štaba. U svim tim konsultacijama i u donošenju najvažnijih odluka, presudna je bila Titova reč. On je bio motorna snaga i tvorac svih strategijskih i revolucionarnih koncepcija narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Objedinjavajući najviše partijske, političke, državničke i vojničke funkcije, Tito je bio kreator svih tih pobjeda mada su svoj veliki doprinos dali i ostali članovi Vrhovnog štaba, posebno njegov operativni deo, koji je odluke Vrhovnog komandanta razrađivao u tančine. Tako se krajem 1944. godine iskristalisala osnovna koncepcija za dalje vođenje rata i završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije.

Vrhovni komandant maršal Tito zajedno sa svojim saradnicima zaključio je da bi trebalo što pre stvoriti jedinstven jugoslovenski front kao deo opšteg savezničkog strategijskog fronta oko hitlerovske Nemačke. U tom smislu on je izdao naređenje Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine za angažovanje njegovih snaga na levoj obali Dunava od Novog Sada do ušća Drave, na levoj obali Drave do Barca, s osnovnim snagama na reci Dravi. Na taj način stvoren je dravski front koji je obezbeđivao južni bok 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u Mađarskoj. Uz to, jedinice Glavnog štaba Vojvodine imale su zadatak da se aktivno angažuju na desnoj obali Drave, u Podravini sadejstvujući jedinicama 1. proleterskog korpusa NOVJ u njegovim dejstvima kroz zapadni Srem i Slavoniju, a jedinice 6. i 10. udarnog korpusa NOVJ u pozadini neprijatelja.

Front u Sremu bio je uspostavljen već krajem oktobra 1944. Obrazovale su ga jedinice 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa, objedinjene u 1. armijsku grupu NOVJ. Krajem godine Sremski front postao je još značajniji jer su planovi Vrhovnog štaba na tom delu opšteg jugoslovenskog fronta bili vrlo ambiciozni. Smatralo se da će 1. proleterski korpus, znatno brojačano ojačan (oko 55000 boraca) i preoružan sovjetskim naoružanjem, te uz pomoć avijacije¹⁹⁾ moći da ovlada linijom Vukovar - Vinkovci i da izvrši prodor u zapadnu Slavoniju u sadejstvu sa 6. udarnim korpusom NOVJ, a zatim, dejstvujući prema Đakovu i Slavonskom Brodu da nastupa ka Zagrebu, računajući pri tome na sadejstvo divizija 12. korpusa u Podravini i 10. korpusa u pozadini neprijatelja.²⁰⁾

¹⁹⁾ Za vreme boravka maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u Beogradu od 17. do 20. novembra 1944, potpisan je ugovor o predaji dve vazduhoplovne divizije (jedne lovačke i jedne jurišno-bombarderske) Vrhovnom štabu NOV i POJ. To je bila, u stvari, vazduhoplovna grupa »Vitruk« iz sastava sovjetske 17. vazduhoplovne armije, nazvana po imenu njenog komandanta general-majora Andreie Nikifroviča Vitruka, dvostrukog heroja Sovjetskog Saveza i narodnog heroja Jugoslavije. Iz ove grupe razvile se, kasnije, dve divizije Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva: 11. vazduhoplovna lovačka divizija (razvijena iz sovjetske 236. lovačke vazduhoplovne divizije, počasno nazvane »lavovskom«) i 42. vazduhoplovna jurišna divizija (razvijena iz sovjetske 10. gardijske jurišne divizije). Ugovor o predaji sovjetskih vazduhoplovnih divizija s ostalim detaljima objavljen je u Vojnoistorijskom glasniku br. 2/1987. Vid. i S. M. Štemenko, *Generalštab u godinama rata*, knj. 2. str. 220

²⁰⁾ U zapovesti Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 1. decembra 1944. u vezi s decembarskom ofanzivom, napisano je i ovo:

»Naš korpus pojačan sa XI divizijom dobio je zadatak da probije i uništi neprijateljsku odbranu u Sremu i izbije na liniju: Samac - Vinkovci - Osijek, spoji se s jedinicama VI korpusa i produži dalje prodiranje prema Zagrebu«.

Pored toga računalo se i na dejstva izvesnih delova Crvene armije. Zato je došlo do susreta i sastanka između vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita i maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u Beogradu od 17. do 20. novembra 1944. godine.

Na tom sastanku Tito i Tolbuhin dogovorili su se da se na Sremskom frontu, pored 1. proleterskog korpusa NOVJ, angažuju sovjetski 68. streljački korpus i 2. brigada rečnih brodova Dunavske ratne flotile Crvene armije. Sovjetski korpus trebalo je da prelaskom u opšti napad 3. decembra 1944. napada pravcem Ilok - Sotin - Vukovar - Osijek duž desne obale Dunava, odnosno na desnom krilu 1. proleterskog korpusa NOVJ. Oslobođanjem Osijeka od jedinica 68. korpusa, a uz sadejstvo jedinica 12. korpusa NOVJ, dejstva sovjetskog korpusa bila bi završena a nastupanje kroz Slavoniju nastavio bi 1. proleterski korpus u sadejstvu sa jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske koje su se nalazile u pozadini neprijatelja (6. i 10. korpus). Detalje predstojeće decembarske ofanzive jugoslovensko-sovjetskih snaga na Sremskom frontu, razradili su sa svojim saradnicima general-lajtnant Peko Dapčević, komandant 1. proleterskog korpusa, general-major Nikolaj Nikolajevič Škodunovič, komandant 68. streljačkog korpusa i viceadmiral Sergej Georgijevič Gorškov, komandant Dunavske ratne flotile Crvene armije.^{2"}

Pošto su se južno od Save na desnoj obali Drine nalazile mnogo slabije snage NOVJ (28. udarna divizija), to je vrhovni komandant doneo odluku da se za operacije u dolini Drine (gde se očekivao dolazak krupnih delova Grupe armije »E« koji su se izvlačili dolinom Zapadne Morave ka Drini) obrazuje snažna grupacija jačine od pet divizija. Njen zadatak bio bi ne samo da onemogući izvlačenje jedinica Grupacije armija »E« dolinom Drine, preko Zvornika ka Bijeljini i Brčkom, čime bi bila ugrožena i dejstva jugoslovensko-sovjetskih snaga na Sremskom frontu, već i da nanosi udar neprijatelju opštim pravcem Tuzla - Doboj, oslobodi severoistočne delove Bosne i obezbedi povoljne uslove za nastupanje 1. proleterskog korpusa kroz Slavoniju. Na taj način je u vrhovnog komandanta sazrela ideja o stvaranju Južne operativne grupe divizija.

Južnije od te grupacije, u dolinama Zapadne Morave i Đetinje, pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije dejstvovale su jedinice 14. korpusa NOVJ sa zadatkom da usporavaju izvlačenje glavnih snaga Grupe armija »E« ka Drini i da oslobode Kraljevo, Cačak i Užice.

Južno od 14. korpusa u Sandžaku i u severnom delu Crne Gore, 2. korpus NOVJ i 22. udarna divizija 13. korpusa NOVJ vodili su ogorčene borbe protiv delova Grupe armija »E« koji su se izvlačili kroz Sandžak (91. armijski korpus) i okruženih nemačkih snaga u Crnoj Gori (21. brdski armijski korpus). Vrhovni komandant je ocenio da bi borba za potpuno uništenje te nemačke grupacije, jačine od oko 27000 vojnika, bila skopčana s velikim gubicima jedinica 2. korpusa NOVJ, i da se ne može sprečiti njeno probijanje ka Drini. Zbog toga je 10. decembra naredio Štabu 2. korpusa, pored ostalog, i ovo:

^{2"} Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944-1945*, str. 88.

»Vi i pored svih nastojanja ne možete spriječiti probijanje Nijemaca ka sjeveru. Vi im samo usporavate izvlačenje, a sada je za vas važno da se oni što prije povuku. Pregrupišite vaše snage i nastojte da što prije potisnete neprijatelja k sjeveru i očistite Crnu Goru. U tom potiskivanju nastojte da odsijecete i uništite dijelove pojedinih neprijateljskih kolona«.221

U međuvremenu i Komanda Grupe armija »E« uputila je jednu od svojih elitnih jedinica - 22. pešadijsku diviziju - u susret 21. brdskom armijskom korpusu. Prednji delovi 22. pešadijske divizije i 21. brdskog korpusa spojili su se 18. decembra kod Mojkovca, čime je izvršena deblokada opkoljenih nemačkih jedinica. Posle toga su nemačke jedinice počele izvlačenje ka Višegradu uz upotrebu jačih zaštitnih delova.231 Do 13. januara povukle su se preko Drine, čime su Crna Gora i Sandžak bili potpuno oslobođeni. Posle toga glavne snage 2. udarnog korpusa prenele su svoja dejstva u pravcu Sarajeva a pomoćne ka Mostaru.

Jugozapadno od 2. korpusa dejstvovao je 8. udarni korpus NOVJ. Blistavom pobedom u kninskoj operaciji i oslobođenjem Knina 4. decembra 1944, završeno je oslobođenje Dalmacije započeto sredinom septembra 1944. Pošto su jedinice 8. korpusa u tromesečnim teškim borbama bile premorene, maršal Tito odlučuje da ih odmori i pripremi za predstojeće završne operacije u konačnom oslobođenju zapadnih krajeva Jugoslavije. U vezi s tim doneo je odluku 8. decembra da se brojčano najjača, 19. divizija razmesti u rejonu Zadar - Benkovac, 26. divizija na prostoru Split - Šibenik, 9. divizija na položajima ka Makarskoj, Metkoviću i Mostaru, a 20. divizija da se usmeri prema Otriću i Gračacu gde bi sadejstvovala jedinicama 11. udarnog korpusa NOVJ.241

Na taj način bio je definitivno uspostavljen jedinstven jugoslovenski front prema još uvek brojno i tehnički nadmoćnijem neprijatelju. Linija fronta bila je neprekidna u odnosu na dravski, sremski i drinski front. To je, u stvari, bila jedna celina na kojoj su se u pravom smislu reči vodile frontalne borbe, posebno na njenom delu u Sremu i na Dravi. Južnije od drinskog fronta jedinice 2. i 8. korpusa bile su raspoređene prema jačim neprijateljevim garnizonima i uporištima. Taj deo fronta bio je izlomljen većim međuprostorima, posednutim slabijim snagama, uglavnom, na planinskom i slabo komunikativnom zemljištu.

U takvoj situaciji Južna operativna grupa divizija NOVJ trebalo je na srednjeplaninskom i slabo komunikativnom zemljištu, a pored toga ekonomski i mobilizacijski jako iscrpljenom, da savlada neprijateljev otpor, oslobodi severoistočnu Bosnu, i izbije na reku Bosnu spremna za dalja dejstva prema rekama Vrbasu i Uni.

Planovi Komande Jugoistoka

Komanda Jugoistoka bila je najstarija nemačka komanda na Balkanu. U njenoj nadležnosti nalazilo se okupirano područje Jugoslavije (osim Slovenije), Bugarska, Albanija i Grčka. Ona je, ujedno, bila i Ko-

²²¹ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 25, str. 99.

²³> *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, prilozii 1 i 2.

²⁴> Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 25, str. 94.

manda Grupe armija »F«, s komandantom general-feldmaršalom Maksimilijanom fon Vajksom (*Maximilian von Weichs*) na čelu. Posle zauzimanja Beograda 20. oktobra 1944, operativni deo Komande prebacuje se u Vukovar a pozadinski deo u Osijek. Od 24. oktobra Komanda Jugoistoka se iz Vukovara, preko Slavenskog Broda prebacuje u Zagreb, gde je prispela 29. oktobra. Za sve to vreme njena osnovna brigada bila je da spreči napredovanje jedinica NOVJ i Crvene armije kroz Srem prema Zagrebu, jer bi to značilo odvajanje Grupe armija »F« u Jugoslaviji od Grupe armija »Jug« u Mađarskoj, i dovođenje Grupe armija »F«, u vrlo tešku situaciju na jugoslovenskom ratištu. Pored toga trebalo je da obezbedi povlačenje Grupe armija »E« iz Grčke i Albanije preko južnih krajeva Jugoslavije, na prostor zapadno od Drine. To su bili vrlo složeni zadaci koji su od nemačkih komandi zahtevali brza rešenja.

U vezi s nepovoljnim razvojem situacije za nemačke jedinice istočno od Drine, Komanda Jugoistoka izdala je direktivu 13. novembra Komandi Grupe armija »E« za odbranu teritorije tzv. Nezavisne Države Hrvatske »na opštoj liniji jugoistočne granice«. U toj direktivi naglašeno je da Grupa armija »E«, na odbrambenoj liniji na reci Drini, uhvati vezu s jedinicama 2. oklopne armije, da se rejon Mostara čvrsto drži i da se uspostavi sigurna veza tog reiona prema istočnom frontu, kako su nemačke komande nazivale front istočno od Drine.

Na tu direktivu Komanda Grupe armija »E« odgovorila je komandantu Jugoistoka 18. novembra da »za izvršenje zadatka 'Odbrana teritorije južne Hrvatske' na opštoj liniji državne granice odlučujući značaj predstavlja saobraćajna situacija na teritoriji Hrvatske«. Prema trenutnoj situaciji koja je vladala zapadno od Drine, Komanda Grupe armija »E« predložila je da se glavna odbrana organizuje na liniji Livno - Mostar - Nevesinje - Kalinovik - tok Drine - Drinjača, širine oko 400 km. Komanda Grupe armije »E« je, takođe, predložila i snage koje bi zaposele tu liniju, računajući, pre svega, na one koje su se povlačile iz reiona istočno od Drine. Pri tome je posebno istaknut značaj železničke pruge Brod - Sarajevo, za čije je obezbeđenje predviđeno pet divizija i dve brigade na samom frontu i jedna divizija kao operativna rezerva. Komanda Grupe armija »E« predviđala je mogućnost da se na odseku Višegrad - Zvornik pojave veće snage NOVJ, Crvene armije i otečestvenofrontovskih bugarskih jedinica, dok se na ostalim odsecima očekivala manja aktivnost jedinica NOVJ.

Komandant Jugoistoka, fon Vajks, dao je 22. novembra saglasnost za bitne tačke predloga Komande Grupe armija »E«. Pri tom je smatrao da bi u odbrambenu liniju, kao definitivan položaj, trebalo uključiti rejon Gacka i Foče. Što se tiče jedinica Crvene armije, Vajks je bio kategoričan da »sve ruske jedinice s fronta Grupe armije 'E' sigurno odlaze u Mađarsku«. Takođe, naglasio je da ne bi trebalo očekivati anglo-američke trupe na Jadranu i da »treba računati samo sa Jugoslovenskom oslobodilačkom armijom«.²⁵

U međuvremenu stigla je i direktiva nemačke Vrhovne komande oružanih snaga Komandi Jugoistoka 22. novembra za dalje vođenje bor-

²⁵ Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, prilog br. 2, str. 1179-1181.

be na »jugoistočnoj teritoriji«. U njoj stoji da je »nedvosmisleno obrazovanje težišta dejstava sovjetskog 3. ukrajinskog fronta severno od Dunava« i da to ukazuje »da protivnik hoće, koncentrišući sve raspoložive snage, da izvrši napad severno od Drave, dok vođenje borbe južno od Drave, kako izgleda, prepušta bugarskim i Titovim snagama«. »Uprkos tome mora se i dalje računati sa jakim napadima između Save i Dunava«, rečeno je u direktivi, a zatim da se, iako nisu uočeni znaci o neposrednom napadu anglo-američkih snaga na dalmatinsku obalu, mora, ipak, računati sa mogućnošću izvođenja kasnije zajedničke operacije sa zapadne teritorije (Sovjeti) i iz Italije preko Jadrana (Anglo-Amerikanci) protiv teritorije zapadne Hrvatske radi razdvajanja Grupe armija »F«. Prema direktivi Komanda Jugoistoka dobila je zadatak da »brani Hrvatsku i spreči sovjetski prodor preko Dunava u ratnoprivrednu, uljem (naftom) i boksitom - nužnim za život - bogatu oblast jugozapadne Mađarske«. U direktivi su izneti i lični Hitlerovi stavovi u vezi s odbranom Sarajeva, Banje Luke i Mostara, kao i o načinu vođenja borbe na teritoriji tzv. Nezavisne Države Hrvatske.^{26'}

Komanda Jugoistoka je u svoju direktivu uklopila znatne stavove Vrhovne komande Vermahta, ali će kasnije, u vezi s razgraničenjem s Grupom armija »Jug«, doći do izvesnih promena, pa će odbrana severno od Drave zaključno s Bajom, biti poverena isključivo Grupi armija »Jug« umesto nadležnosti Komande Jugoistoka. S tim u vezu je 2. decembra nemački 68. armijski korpus 2. oklopne armije u operativnom pogledu potčinjen Grupi armija »Jug« a celokupno područje zapadno od Drine u nadležnost Grupe armija »E«. Izvršeno je i prepotčinjavanje nekih jedinica Komande Jugoistoka i Komande Grupe armija »Jug«. Istog dana, 2. decembra, Komanda Grupe armija »E« odlučila je da front na reci Drini, u Sremu i na Dravi uzvodno od Donjeg Miholjca, preuzme Komanda 34. armijskog korpusa umesto dotadašnje Komande Korpusne grupe »Kibler«, koja je rasformirana 12. decembra 1944. godine.^{27'}

Dva dana kasnije (4. decembra) Komanda Grupe armija »E« izvestila je Komandu Jugoistoka o daljim namerama u pogledu izvršenja postavljenih zadataka, naglasivši da ne dolazi u obzir napuštanje položaja u dolini Drine i povlačenje na reku Bosnu. Tek kasnije, 18. decembra, Komanda Grupe armija »E« dozvolila je jedinicama 34. armijskog korpusa da napuste Zvornik »po odlasku četničkih snaga koje se kreću sa jugozapadnog pravca ka Zvorniku«, i da snage iz Zvornika i snage iz regiona Bijeljene izvrše napad na jedinice NOVJ u trouglu Drina - Sava. Pri tome je trebalo Bijeljenu držati po svaku cenu kako bi se sprečilo dalje napredovanje snaga NOVJ južno od Save prema istoku.^{28'}

To su bili osnovni planovi nemačkih komandi za dejstva njihovih jedinica na dravskom, Sremskom i drinskom frontu.

²⁶⁾ Isto, prilog, br. 1, str. 1061-1062

²⁷⁾ Isto, str. 1084, 1086 i 1186.

²⁸⁾ Isto, str. 1187, 1188.

Drugi deo

Opšte karakteristike severoistočne Bosne i raspored neprijateljevih snaga krajem 1944. godine

Kako u planovima Vrhovnog štaba NOV i POJ, tako i u planovima nemačke Komande Jugoistoka značajno mesto zauzimala je severoistočna Bosna. Za Vrhovni štab ovladavanje dolinom Drine i oslobodjenje cele severoistočne Bosne bilo je od izuzetnog značaja, jer su se time obezbeđivala uspešna dejstva na glavnom pravcu udara, na Sremskom frontu s jedne, i slobodna teritorija zapadne Srbije, sa druge strane.

Za nemačku Komandu Jugoistoka držanje doline Drine i područja severoistočne Bosne nije značilo samo obezbeđenje prostora za izvlačenje delova Grupe armija »E« na sever preko Save ka Sremu ili ka Dravi i Mađarskoj, već i osiguranje istočnih granica marionetske Nezavisne Države Hrvatske, i stabilnost Sremskog fronta. Držanjem ovog prostora obezbeđivala se i važna saobraćajna linija Mostar - Sarajevo - Slavonski Brod, koja je mogla biti ugrožena prodorom snaga NOVJ u dolinu Bosne, kao i snabdevanje više od 200000 nemačkih vojnika i ishrana oko 24000 konja.²⁹¹

Karakteristika vojišne prostorije severoistočne Bosne

Severoistočna Bosna, kao operacijska zona Južne operativne grupe divizija, odnosno 2. armije, omeđena je rekama - sa severa Savom, sa istoka Drinom, s juga Krivajom i sa zapada Bosnom. To zemljište pretežno je srednjeplaninskog karaktera s planinama Trebavcem i Majeviceom severno od reke Spreče prema Savi, i planinama Ozrenom, Konjuh, Javornikom i Javorkom između Spreče i Krivaje.

Južno od Save, njenom desnom obalom i u dubinu, pruža se širok i ravničast pojas koji predstavlja žitnicu severoistočne Bosne. To su Semberija i Posavina. Na taj ravničasti deo nadovezuju se Trebavac i Majevice, čiji se obronci spuštaju prema Spreči. Taj prostor između Save i Spreče bogat komunikacijama, najplodniji je deo severoistočne Bosne, dobro obrađen i gusto naseljen. Dva rokadna puta s kamenom podlogom protežu se od Bosanskog Samca, preko Orašja i Brčkog do Bijeljine na istoku, dok drugi put, uglavnom, ide dolinom Spreče i povezuje Doboj, preko Gračanice i Tuzle, sa Zvornikom. Uzdužno od severa prema jugu, povezani su sličnim saobraćajnicama Bosanski Samac preko Modriče s Dobojem, Brčko - Gračanica, Brčko - Tuzla i Bijeljina - Zvornik.

²⁹¹ Isto, str. 1180.

Prostor između Spreče i Krivaje manje je komunikativan i, uglavnom, planinskog karaktera. Zemljište je, mahom, gusto pošumljeno, delom četinarskim, a delom stovetnim listopadnim drvećem. Preko njega vodi komunikacija koja se oslanja na komunikaciju Višegrad - Sarajevo. To je put koji od Sokolca preko Han-Pijeska vodi do Vlasenice a odatle se račva u dva kraka: jedan preko Šekovića izvodi na komunikaciju Zvornik - Tuzla, a drugi, preko Drinjače, ka Zvorniku. Druga, kraća komunikacija ide od Kladnja do Kreke.

U ekonomskom pogledu ta teritorija bila je krajnje iscrpljena dugotrajnom pljačkom i pustošenjem od okupatora i njegovih pomagača. Mobilizacijske mogućnosti su, takođe, bile male. Na tom prostoru mobilisali su svi, kako jedinice NOVJ, tako i kolaboracionisti i kvislinzi.

Severoistočna Bosna naseljena je stanovištvom srpske, hrvatske i muslimanske nacionalnosti, pa su se u toku rata sukobljavale i tri konfesije, tri crkve: pravoslavna, rimokatolička i islamska. Time se kontra-revolucija koristila za raspaljivanje bratoubičakog rata, tražeći u tome spas od narastajućeg narodnooslobodilačkog pokreta čija je široka platforma bila zasnovana na bratstvu i jedinstvu svih naroda, te socijalnoj i političkoj pravdi za sve, bez obzira na nacionalnu i versku pripadnost. Zbog takve politike NOP je na tom području imao sve više i više pristalica.

U razvijanju i učvršćivanju narodnooslobodilačke borbe i njenih tekovina, naročito veliku ulogu odigrao je Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu sa Cvijetinom Mijatovićem Majom na čelu i drugim istaknutim partijskim radnicima na tom području. Veliku ulogu imali su i organi narodne vlasti - narodnooslobodilački odbori i Oblasni narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu.

U toku narodnooslobodilačkog rata to područje imalo je vrlo značajnu ulogu. Ono je bilo od strategijskog značaja u planovima Vrhovnog štaba, jer je severoistočna Bosna povezivala istočne krajeve Jugoslavije sa njenim zapadnim delovima. Veze iz Srbije i Vojvodine išle su upravo preko tog područja. Ono je, ujedno, bilo i deo operativno-strategijske polukružne osnovice s koje je Vrhovni štab ubacivao krupne snage u zapadnu Srbiju, naročito u završnim operacijama za oslobođenje Srbije. Preko Drine u septembru 1944. prešao je 12. udarni korpus NOVJ sa svojom 16. i 36. divizijom, kao i 1. udarna (krajiska) i 28. udarna (slavonska) divizija koje će ući u sastav 12. korpusa.

Severoistočnom Bosnom protutnjale su mnoge najeзде neprijatelja od kojih su najveće bile druga i šesta neprijateljeva ofanziva. Bilo je i kriznih situacija na tom području, ali su se jedinice NOVJ uvek obnavljale i izlazile iz borbi brojno jače i sa većim borbenim iskustvom. Tu su formirane pored 3. udarnog korpusa, 16. i 36. udarna (vojvođanska) divizija, kao i 12. udarni korpus NOVJ. Jedinice iz Srema u teškim situacijama za vreme jakih neprijateljevih udara, nalazile su utočište u severoistočnoj Bosni, prelazeći Savu. Ali, narod Srema nije ostajao nezahvalan narodu tog kraja, ratovima opustošenog i postradalog. Konvoji hrane, tople odeće i drugih potreba prebacivani su iz Srema u severoistočnu Bosnu da bi se zadovoljile potrebe jedinica NOVJ i izgladnelog naroda. I partizani zapadne Srbije nalazili su svoje utočište u severois-

točnoj Bosni, kao što je bio slučaj sa delovima Valjevskog NOP odreda početkom 1942. i Mačvanskim NOP odredom kasnije. Takva severoistočna Bosna dočekala je Južnu operativnu grupu divizija da s njenim 3. udarnim korpusom, iskusnom borbenom jedinicom, razbije neprijatelja i oslobodi sav taj kraj.

Neprijateljeve snage u severoistočnoj Bosni

a) Nemačke snage

Od kraja oktobra do kraja novembra 1944. na levoj obali Drine, na položaju od Zvornika prema Bijeljini, nalazila se elitna nemačka 1. brdska divizija, prvoformirana brdska jedinica nemačkog Vermahta.³⁰ U beogradskoj operaciji ona se nalazila u sastavu Korpusne grupe »Fon Štetner« nazvane po imenu njenog komandanta, general-lajtnanta Valtera Štetnera (*Walter Stettner*) koji je bio ujedno i komandant 1. brdske divizije. Ta grupa razbijena je pod Avalom 18. oktobra od jedinica 1. armijske grupe NOVJ i 4. gardijskog mehanizovanog korpusa i 57. armije Crvene armije. U tim borbama je prepolovljena i izgubila je sve teško naoružanje, pa su se, probijajući se južno od Beograda njeni delovi jačine od oko 12000 vojnika prebacili 23. oktobra delom preko mostobrana »Jug« kod Šapca, a delom kod Obrenovca u Srem. Tada su se ostaci 1. brdske divizije i 117. lovačke divizije (čiji su delovi, takođe, bili u sastavu pomenute grupe) uputili 25. oktobra preko Save u dolinu Drine, i zaposeli levu obalu od Bijeljine do Zvornika sa glavnim snagama u ta dva mesta, a pomoćnim u selima Janji, Šepku i Kozluku. Na tom prostoru, po odluci Komande 2. oklopne armije (u čijem se sastavu nalazi 1. brdska divizija), oduzeto je sve teško naoružanje od ostataka 13. SS brdske divizije »Handžar« koja je sredinom jeseni 1944. bila razbijena od jedinica NOVJ. Deo vojničkog sastava koji su činili kvislinzi muslimanske nacionalnosti iz istočne Bosne razbežao se, deo se predao i pristupio jedinicama 3. korpusa NOVJ, a od preostalog ljudstva formirane su dve borbene grupe: jedna je upućena prema Zagrebu za obezbeđenje komunikacije Slavonski Brod - Zagreb, a druga prema Batini u sastav nemačkog 68. armijskog korpusa.³¹

Zbog pogoršane situacije severno od Drave, u Mađarskoj, i na batinskom mostobranu glavnina 1. brdske divizije upućena je u Mađarsku, a manji delovi ubačeni su u borbu za batinski mostobran. Izvlačenje glavnine 1. brdske divizije završeno je 1. decembra 1944, posle čega su u dolini Drine, u rejonu Zvornika, ostali samo njeni manji delovi (1. bataljon 98. puka) sa zadatkom da prihvate nemačke jedinice koje su se nalazile u pokretu pravcem Užice - Rogačica - Ljubovija - Zvornik.³² To su bile znatne nemačke snage, dve kompletne divizije: 11. vazduhoplovna poljska divizija (komandant general-major Gerhard Henke) i zloglasna 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, pod komandom SS-brigadefirera (general-majora) Ota Kuma (*Otto Kumm*), kao i

³⁰⁾ Hubert Lanz, *Die 1. Gebirgsdivision 1935-1945*. Zbornik NOR, tom IV, knj. 30, dok. br. 82, 86 i 105; tom XII, knj. 4, str. 736, 1007 i 1013.

³²⁾ Isto, knj. 30, dok. br. 105.

delovi 117. lovačke i 1. brdske divizije koji su se kretali u marševskom poretku nemačkog 34. armijskog korpusa.³³⁾

Prednji delovi 34. armijskog korpusa izbili su u Ljuboviju 17. novembra a, već sutradan, 86. pionirski bataljon ojačan četom pešadije počeo je izgradnju porušenog mosta preko Drine kod Ljubovije.³⁴⁾ Do 21. novembra u Ljuboviji i Rogačici prikupile su se znatne snage iz sastava 11. vazduhoplovne poljske divizije, 1. brdske divizije i 117. lovačke divizije. U Rogačicu je pristigao i Štab 11. vazduhoplovne poljske divizije. Do 29. novembra, kada je most na Drini kod Ljubovije izgrađen, bio je formiran marševski poredak nemačkog 34. armijskog korpusa za prodor ka Bijeljini. Na čelu kolone, kao prednji odred, nastupala je Borbena grupa »Dauner«. Ona je dobila zadatak da otvori komunikaciju Zvornik - Bijeljina. Ostale nemačke jedinice nastupale su iza nje u marševskim ešelonima.³⁵⁾

U prvom marševskom ešelonu nalazila se glavnina 21. lovačkog puka (jedan bataljon ovog puka prešao je čamcima Drinu 26. novembra i smenio 1. bataljon 98. puka 1. brdske divizije u Zvorniku) 11. vazduhoplovne poljske divizije, 1. četa 11. protivtenkovskog divizionu i 2. divizion 11. artiljerijskog puka.

U drugom ešelonu maršovao je 22. lovački puk iste divizije s ostalim divizijskim delovima. Puk je bio upućen prema Drinjači gde je trebalo da prihvati borbene grupe »Fictum« i »Ajzele« koje su se nalazile u pokretu od Sokolca, preko Vlasenice, ka Drinjači i Zvorniku.

Borbena grupa »Dauner« izbila je pred Kozluk 4. decembra 1944.³⁶⁾

Iza 11. vazduhoplovne poljske divizije, kao poseban ešelon nemačkog 34. armijskog korpusa, kretala se istim pravcem 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, čiji će prednji odred preći Drinu tek sredinom decembra.

Prve jedinice iz sastava Grupe armija »E« prešle su Drinu kod Višegrada 11. novembra. To je bila prethodnica Borbene grupe »Šoerlen«, u čijem se sastavu nalazio ojačani bataljon »Šluterbah« (*Schlutterbach*)i. Jednovremeno sa prelaskom Borbene grupe »Šoerlen« preko Drine i pristizanja njenih prethodnica 22. novembra u rejonu Sarajeva, Komanda Jugoistoka planirala je da oslobodi komunikaciju Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik. Tom komunikacijom trebalo je, kasnije, uputiti krupnije snage iz sastava Grupe armija »E«.³⁷⁾ Za otvaranje prolaza od Sarajeva ka Zvorniku određeni su motorizovani odred 11. vazduhoplovne poljske divizije (nazivan i Borbena grupa »Ajzele« po prezimenu komandanta 11. artiljerijskog puka) i borbene grupe »Fictum« (poznata i kao borbena grupa »Graf«), Jačina obe grupe bila je oko 5000 vojnika.³⁸⁾

Borbena grupa »Ajzele« prikupila se 23/24. novembra u rejonu Podromanije, a Borbena grupa »Fictum« kao drugi marševski ešelon, u

³³⁾ Isto.

³⁴⁾ Isto.

³⁵⁾ Isto, knj. 31, dok. br. 33, nap. 6. Most kod Ljubovije porušile su jedinice 27. divizije NOVJ prilikom zauzimanja Zvornika 12/13. septembra 1944. godine.

³⁶⁾ Isto.

³⁷⁾ Isto, knj. 30, dok. br. 90, nap. 17 i 18; tom XII, knj. 4, prilog br. 1, str. 1048.

³⁸⁾ Isto, knj. 30, dok. br. 118, nap. 2; knj. 31, dok. br. 146, nap. 65. Borbena grupa »Fictum« ili »Graf« nazvana je po imenu general-major Vafen-SS Grafa fon Ekštata Fictuma (*Graf Eckstadt von Filzthum*), komandanta SS policije u Albaniji.

rejonu Rogatice. Iz rejona Podromanije prednji odred otpočeo je nastupni marš 25. novembra. Sutradan je dostigao Košuticu, a 27. novembra Han-Pijesak. U Vlasenicu su prednji delovi ušli 2. decembra, dostigli Drinjaču 6. decembra, i tu se spojili sa prihvatnim delovima 11. poljske vazduhoplovne divizije te produžile prema Zvorniku.³⁹⁾

Tako su se u dolini Drine, početkom decembra 1944, našle nemačke snage jačine dve divizije. Te snage, koje je neprijatelj tada mogao odvojiti za ovladavanje tim pravcem, bile su dovoljne da savladaju otpor manjih snaga Južne operativne grupe divizija NOVJ (brojno slaba 28. divizija), koje su branile taj pravac. Drugih nemačkih snaga u severoistočnoj Bosni tada nije ni bilo.

b) *Ustaško-domobranske i oružničke snage*

Krajem leta i početkom jeseni 1944. ustaško-domobranskim jedinicama na području tzv. Nezavisne Države Hrvatske nanoseni su teški udarci. Mnoge jedinice su se raspale, a druge desetkovane. Poziv predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovnog komandanta NOV i POJ od 30. avgusta 1944. upućen hrvatskim i slovenačkim domobranima, četnicima i ostalim kvislinzima da dobrovoljno pređu u redove NOVJ do 15. septembra 1944, posle kojeg roka će svi biti smatrani izdajnicima, izvedeni pred ratni sud i strogo kažnjeni, imao je, takođe, vrlo snažan uticaj na raslojavanje ustaško-domobranskih jedinica.⁴⁰⁾ Zbog toga je 21. novembra 1944. izvršena reorganizacija ustaško-domobranskih jedinica na području NDH i, tom prilikom, stvoreno je 16 ustaško-domobranskih divizija. Skoro u svakoj od njih nalazio se po jedan ustaški zdruk (brigada) kako bi se sprečilo osipanje domobranskih jedinica.⁴¹⁾

Posle te reorganizacije locirane su u severoistočnoj Bosni snage 12. hrvatske divizije 2. zbornog područja. U njenom sastavu, 8. decembra, nalazili su se 12. ustaški zdruk i domobranski 3. gorski (brdski) zdruk, inače, bivši 10. posadni zdruk. Komandant je bio pukovnik Slavko Cesarić. Njen stožer (štab) nalazio se u Brčkom.

Razmeštaj te ustaško-domobranske divizije bio je ovakav:

- 12. ustaški zdruk: Stožer zdruga s 1. bojnom (bataljonom) u Brčkom, 2. bojna u Kladnju, 3. i 4. bojna u Gračanici, 5, 6. i 7. bojna u luku reke Bosne i Save, a 8. bojna, kao posada jedinica, preko Save u Županji;

- 3. gorski zdruk »Bosanski planinci«: Stožer zdruga u Brčkom, delovi 1, 2, 6. i 7. bojne na sektoru Zvornik - Janja, 3. bojna na prostoru Puračić - Lukavac, 4. i 9. bojna u rejonu Gračanice, 5. bojna oko sela Miričine, 8. bojna u selu Čeliću, i 10. bojna u Gradačcu.

Na širem prostoru Srebrenice, prema Drini nalazila se 2. bojna 8. hrvatske divizije.

Dvanaestoj hrvatskoj diviziji u slučaju potrebe, naravno, ako bi to dozvoljavale mogućnosti, mogle su da ukažu pomoć još tri ustaško-domobranske divizije: 3. hrvatska divizija koja se nalazila u zapadnom

³⁹⁾ Isto.

⁴⁰⁾ Isto, tom II, knj. 13, dok. br. 477.

⁴¹⁾ Isto, knj. 31, dok. br. 105, nap. 46.

delu Srema i u istočnom delu Slavonije, 15. hrvatska divizija iz doline Bosne i, 8. hrvatska divizija, raspoređena na prostoru Sarajevo - Rogatica - Sokolac - Vareš - Kakanj - Visoko.^{42'}

Pored ustaško-domobrinskih formacija u severoistočnoj Bosni, deštvovala je i jedna specifična kvislinška muslimanska vojna organizacija tzv. Zeleni kadar, koji je ime dobio po pripadnicima austro-ugarske vojske mobilisanim za vreme prvog svetskog rata u Bosni, a koji su bežali iz jedinica i s oružjem se skrivali po šumama oko svojih sela. Tada su »zeleni kadar« sačinjavali dezerteri iz rasformirane Domobranske dobrovoljačke pukovnije (Domdo) stvorene 1941/1942, ili iz drugih ustaško-domobrinskih formacija u severoistočnoj Bosni, kao i oni koji su izbegavali služnje vojnog roka u Paveličevoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. To je bila terenska vojna organizacija u kojoj su se, uglavnom, nalazili pripadnici muslimanske nacionalnosti. Njihove jedinice stvarane su oko muslimanskih sela kao zaštita od četnika, ali su bile neprijateljski raspoložene i prema jedinicama NOVJ. Sarađivale su s nemačkim i ustaško-domobranskim vlastima.^{43'}

U severoistočnoj Bosni nalazila se i 4. oružnička (žandarmerijska) pukovnija (puk), čije se ljudstvo lociralo u žandarmerijskim stanicama, tj. u svim većim naseljenim mestima jačine od odeljenja do čete. Ti bezbednosni organi ustaške vlasti za vreme borbi protiv jedinica NOVJ priključivani su nemačkim i ustaško-domobranskim jedinicama na dotičnom prostoru.

c) Četničke snage

Četničke jedinice u severoistočnoj Bosni bile su krajem jeseni 1944. kao i do tada strogo teritorijalizovane jedinice. Bile su isključivo vezane za svoja operativna područja koja su se poklapala s teritorijom na kojoj je vršena mobilizacija i popuna četničkih jedinica, radi čega su i nosile nazive po imenima krajeva (regiona) ili mesta na kojima su deštvovala. Na području severoistočne Bosne nalazila su se tri četnička korpusa: Majevički, Trebavski i Ozrenski - sva tri u sastavu Severne grupe bosanskih korpusa.

Majevički četnički korpus - Gorski štab br. 124 (komandant Potpukovnik Stevan Damjanović Leko) deštvovalao je na području Posavine, Semberije, Majevice i Birča. U svom sastavu imao je 4 grupe brigada: 1. grupa - Papračka, Birčanska i Sprečanska brigada; 2. grupa - 1, 2, 3, 4. i Leteća majevička brigada; 3. grupa - Semberijska, Semberijska leteća i Brčanska brigada i, 4. grupa - Podrinjska, Zvornička i Jurišna brigada. Pod neposrednom komandom Štaba Majevičkog korpusa nalazila se i Tuzlanska (Požarnička) brigada. Svaka četnička brigada imala je prema proceni oko 150-500 četnika, od kojih je samo jedna trećina bila na licu. Brigade Majevičkog četničkog korpusa kao i ostalih korpusa u severoistočnoj Bosni, bile su slabog borbenog morala, nepokretne i taktički nesposobne za ozbiljnija borbena deštva. U Korpusu je ukupno bilo oko 2000 četnika.^{44'}

^{42>} Arhiv Vojnoistorijskog instituta (u daljem tekstu: AVII), Fond ustaško-domobrinskih dokumenata, k. 44. reg. br. 25-1/4.

^{43>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 29.

^{44>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, nap. 3.

Trebavski četnički korpus (komandant pop Sava Božić) djelovao je na širem području planine Trebavca. U svom sastavu imao je sedam brigada, od kojih su prve četiri nazivane trebavske, a ostale posavske. U Korpusu je bilo oko 1000 četnika.

Ozrenski četnički korpus (komandant Cvijetin Todić) nalazio se u širem području planine Ozrena. U svom sastavu imao je tri brigade: 1. 2. i 3. ozrensku brigadu, ukupne jačine oko 600 četnika.^{45'}

Na prostoru oko Vlasenice nalazila se i četnička Vlasenička brigada Romanijskog četničkog korpusa, a na prostoru oko Kladnja četnička Kladnjska brigada Zeničkog četničkog korpusa.^{46'}

Svi četnički korpusi u severoistočnoj Bosni nisu predstavljali sami za sebe neku veću snagu i opasnost za slobodnu teritoriju, čiji je politički, ekonomski, kulturni i geografski centar bila Tuzla, oslobođena još u septembru 1944. od jedinica 3. korpusa NOVJ. Opasnost se nadvila tek kada je oko 10000 četnika krenulo u nastupni marš iz jugoistočne Bosne prema Tuzli, početkom decembra 1944. Prikupljanje te četničke grupacije na prostoru Foča - Goražde - Čajniče krajem novembra i početkom decembra 1944. ima svoju predistoriju.

Početkom avgusta 1944. Operativna grupa divizija NOVJ (2. proleterska, 5. i 17. divizija) pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića, sprovodeći opšti plan Vrhovnog štaba NOV i POJ za oslobođenje Srbije, forsirala je reku Ibar i izbila na južne padine Kopaonika odakle je trebalo da produži nastupanje u pravcu Toplice i Jablanice. Do teške borbe protiv četničke 4. grupe jurišnih korpusa došlo je 7. avgusta. Borba je vođena 7. i 8. avgusta i u njoj je Operativna grupa uspela da ovlada Kopaonikom i razbije tu najjaču i najborbeniju četničku formaciju u Srbiji jačine oko 9000 ljudi. Pretrpevši velike gubitke, povukli su se na prostor jugozapadne Srbije, gde ponovo ulaze u teške borbe na Jelovoj gori protiv 1. proleterskog korpusa NOVJ a zatim na Jablaniku i Medvedniku protiv 12. korpusa NOVJ, u kojima su, takođe, pretrpeli teške gubitke i povukli se prema Krupnju. S tom grupom nalazio se i general Draža Mihailović, koji je u poslednjem trenutku uspeo da se spase i da, krajem septembra, pobjegne preko Drine u istočnu Bosnu.^{47'}

Oslobođenjem Srbije četnici su bili primorani da napuste to područje u kojem su harali uz zaštitu okupatora skoro tri godine. Odlukom četničke Vrhovne komande tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini, bilo je predviđeno da se sve četničke jedinice iz Srbije, koje su izbegle zarobljavanje ili uništenje od jedinica NOVJ, prikupe na prostoru Ivanjice i Kraljeva i odatle upute u Sandžak gde je trebalo da stvore bazu u očekivanju iskrcavanja anglo-američkih trupa na jadranskoj obali. Pod četničkom komandom nalazili su se i ostaci Nedićeve Srpske državne straže koji su preformirani u četnički Srpski udarni korpus, ostvarujući sporazum Milana Nedića, predsednika kvislinške vlade Srbije i Draže Mihailovića, postignut prilikom njihovog susreta 13. avgusta 1944. u selu Ražani kod Kosjerića. Tako su četnici u drugoj polovini oktobra, zajedno s nemačkim jedinicama, otpočeli pokret kroz Sandžak u pravcu

⁴⁵> Isto, knj. 29, dok. br. 6, nap. 5, 6 i 10; knj. 30, dok. br. 86; knj. 32, dok. br. 70.

⁴⁶> Isto, knj. 31, dok. br. 76, nap. 7.

⁴⁷> Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 6, 12, 16, 29, 31, 58, 59, 70, 74. i 75; Petar Višnjić, *Bitka za Srbiju*, knj. 1, str. 61-140 i 295-334.

jugoistočne Bosne na prostor Foča - Goražde - Čajniče, gde su počeli da pristižu u drugoj polovini novembra 1944. Početkom decembra na taj prostor stigli su i poslednji četnički delovi - ukupno oko 15000 četnika.^{48'}

Na prostor Foče, Goražda i Čajniča pristigle su ove jedinice: Šumadijska grupa korpusa (1, 2. šumadijski i Požeški korpus 1. kragujevačka i Jurišna prateća brigada - oko 2000 četnika), Srpski udarni korpus (1. i 2. udarna i 3. divizija graničara s oko 2500 nedićevaca); Grupa korpusa Gorske garde (Oplenački, Kosmajski, Crnogorski i Zlatiborski korpus i 1, 2. i 3. četnička brigada - oko 2700 četnika); Rasinsko-toplička grupa korpusa (oko 15000 četnika); Južnomoravska grupa korpusa (takođe, oko 1500 četnika); Mlavsko-smederevska grupa korpusa (oko 600 četnika) i Javorski korpus; Avalska grupa korpusa (oko 300 četnika) kao zaštitnica četničke Komande za Srbiju, i Opšta rezerva četničke Vrhovne komande (Cerski korpus i Posavsko-kolubarska grupa korpusa - oko 2500 četnika).

Krajem novembra i početkom decembra na prostoru Goražde - Foča koncentrisali su se i 2. jurišni (1. i 2. mileševski i Drinski korpus) i Romanijski korpus, delovi Trebinjskog, Nevesinjskog, Zeničkog i Durmitorskog korpusa - ukupne jačine oko 2000 četnika.^{49'}

U međuvremenu dok su se te četničke jedinice prikupljale na prostoru Foče, Goražde i Čajniča, Draža Mihailović je odlučio da glavina tih snaga preduzme ofanzivnu operaciju ka severu radi ovladavanja tuzlanskim basenom, a pomoćnim snagama prema Jadranu gde se očekivalo iskrcavanje savezničkih snaga u Crnogorskom primorju i uspostavljanje veze s njima. Da bi to ostvario, Mihailović je formirao dve grupe četničkih korpusa: Severnu i Južnu grupu.

Severna grupa korpusa podeljena je u dve kolone (levu i desnu) sa zadatkom da izbiju na liniju reka Drinjača - selo Popovići - planina Javornik. Desna kolona sastava: Rasinsko-toplička, Južnomoravska i Mlavsko-smederevska grupa korpusa, Grupa korpusa Gorske garde, Timočki, Avalska i Javorska grupa korpusa pod komandom pukovnika Dragutina Keserovića, trebalo je da nastupa pravcem Goražde - selo Džimije - Han-Pijesak - Vlasenica - Šekovići, s tim što je desna pobočnica (Grupa

⁴⁸> U telegramu Komande Grupe armija »E« od 11. novembra 1944. komandantu Jugoslova stoji:

»1. Grupa Marković (2500-3000), u sporazumu sa nem. vojskom, osigurava odsek Mitrovica - Raška (mesta uklj.) - Novi Pazar. Izviđanje protiv Bugara, Tita i Sovjeta. Do sada nije bilo ozbiljnih incidenata. Potrebna je opreznost.

2. Trifunović [Miroslav, četnički komandant za Srbiju] sa oko 10000 četnika Račića i Keserovića, uporedno sa nemačkim pokretima u rejonu Prijepolja. Prava marša Foča. U početku učešća u borbenim dejstvima na nemačkoj strani (zaštita bokova). U poslednje vreme samo saputnici. Utisak: dokle god postoje zajednički interesi - uopšte mir. Ako vide mogućnost uspeha, bezuslovno treba očekivati prepad na nemački Vermaht, naročito na odvojene grupe.

3. Moli se da se dostavi rezultat pregovora DM [Draža Mihailović] - zastupnik Min. [istarstva] sp. [oljnih] posi, [ova Herman Nojbahe]«. (*Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 171).

U stvari, samo je postojala jedna mogućnost da se četnici okrenu protiv nemačkih trupa, a ta je bila vezana s eventualnim iskrcavanjem anglo-američkih trupa na Jadranu. U tom slučaju napadom na nemačke jedinice četnici bi pokušali da se rehabilituju za svu dotadašnju saradnju s okupatorima i da na taj način pokušaju da povrate poverenja zapadnih saveznika. Pošto do toga nije došlo - četnici su se do kraja rata borili zajedno s okupatorom protiv NOP-a i njegovih oružanih snaga.

⁴⁹> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 47, nap. 6.

korpusa Gorske garde) dobila zadatak da nastupa pravcem Jabuka - selo Mesići - Rogatica - selo Ferizovići - Zakomo - Veliki kamen. Leva kolona sastava: Srpski udarni korpus pod komandom generala Stevana Radovanovića, trebalo je da nastupa pravcem Ustikolina - selo Butkovići - selo Košutica - selo Drapnići - selo Žeravica.

Obe kolone počele su nastupni marš 4. decembra 1944. Draža Mihailović i četnička Vrhovna komanda nadali su se da će zauzimanjem tuzlanskog basena stvoriti plaedarm za upad četničkih snaga u Srbiju u proleće 1945. Oni su bili opsednuti iluzijom da je Srbija uz četnike i da će, rasplamsavanjem građanskog rata u Srbiji, uspeti da izazovu oružanu intervenciju zapadnih saveznika poput intervencije u grčkom građanskom ratu, kada je intervenisao britanski Ekspedicioni korpus pod komandom generala Ronalda Skobija u korist desničarskih i reakcionarnih snaga Grčke.

Južna grupa korpusa sastava: Šumadijska grupa korpusa, Kalinovička, Fočanska i 2. sarajevska brigada Romanijskog korpusa, Bilećka brigada Trebinjskog korpusa, Zenička brigada Zeničkog korpusa, delovi Durmitorskog i ostaci Nevesinjskog korpusa, trebalo je da razbije jedinice 29. udarne (hercegovačke) divizije NOVJ i da stvori četničku teritoriju, preko koje bi se povezala s anglo-američkim snagama u slučaju njihovog iskrcavanja u Crnogorskom primorju.⁵⁰⁾

To je bio plan četničke Vrhovne komande. Međutim, on se i na severu i na jugu završio pogubno po četnike.

d) *Belogardejske snage*

Posle pretrpljenih poraza u Srbiji u borbama protiv jedinica NOVJ, delovi kvislinškog belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa povukli su se u jesen 1944. delom u rejon Travnika, a delom u severoistočnu Bosnu i na prostor Županje i Jamene. Tako su se Štab 1. pešadijskog puka i njegov 1. bataljon nalazili u selu Čeliću, a Štab 2. pešadijskog puka, njegov 3. bataljon i 2. bataljon 1. puka u Brčkom. Delovi 3, 4. i 5. pešadijskog puka nalazili su se u rejonu Travnika, gde su, krajem decembra 1944, uzeli učešća u nemačkoj operaciji »Lavina« koja je imala za cilj da se ponovo zauzme Travnik i obezbedi dolina reke Bosne sa zapadnog pravca."⁵¹⁾

Neposredno pred jedinicama Južne operativne grupe divizija NOVJ nalazilo se ukupno: oko tri nemačke divizije, jedna ustaško-domobranska divizija i tri četnička korpusa - jačine oko 50000 vojnika, ne računajući nemačke jedinice koje su nastupale početkom januara 1945. pravcem: Sokolac - Han-Pijesak - Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Bijeljina - Brčko i četničkih snaga koje su dolazile iz jugoistočne Bosne.

⁵⁰⁾ Isto, dok. br. 44, nap. 2, dok. br. 47, nap. 6 i dok. br. 146, nap. 57.

⁵¹⁾ Isto, knj. 30, dok. br. 91 i 100; knj. 31, dok. br. 105, nap. 29 i dok. br. 145, nap. 2. Ruski zaštitni korpus formirao je okupator u Srbiji septembra 1941. U njemu su se nalazili emigranti iz carske Rusije, koji su posle oktobarske revolucije i građanskog rata napustili svoju zemlju i pobešli u Jugoslaviju, pa su zbog toga i pripadnike ovog korpusa nazivali *belogardejcima*. Korpus je imao pet pukova. Brojno stanje Korpusa se kretalo od 12000 do 15000 ljudi. Posle razbijanja te kvislinške formacije u Srbiji, početkom jeseni 1944, i odstupanjem u istočnu Bosnu i jugozapadni deo Srema, brojno stanje Korpusa iznosilo je najviše oko 5000 belogardejaca. Komandant Ruskog zaštitnog korpusa bio je general-lajtnant Boris Štajfon.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

MJERILO: 0 20 40 60 80 100 KM.

STANJE NA DAN 25.XI 1944. G.

Očevidni br. 80

LEGENDA:

- DRŽAVNA GRANICA
- +—+— DVOČRANNE ŽELJEZNIČKE PRUGE
- +—+— JEDNOSTRANNE ŽELJEZNIČKE PRUGE
- +—+— USKOTRAČNE ŽELJEZNIČKE PRUGE
- +—+— ŽELJEZNIČKE PRUGE U GRADNJI
- +—+— GLAVNE CESTE
- +—+— OSTALE CESTE
- ⊠ BROT SJEDIŠTA VELIKIH ŽUPA
- ⊙ DVOR SJEDIŠTA KOTAREVA
- SUNJA SJEDIŠTA OBĆINA
- VOLINJA POJEDINA OSTALA MJESTA
- +—+— GRANICA DEMILITARIZIRANE ZONE
- +—+— DEMARKACIONA CRTA

Original u A-VII, Fond NDH, k. 44, reg. br. 25-1

Raspored ustaško imovinskih jedinica u tzv. "Ovisnoj Državi Hrvatskoj krajem novembra 1944.

Formiranje Južne operativne grupe divizija i borbe u istočnoj Bosni decembra 1944. godine

Polazeći od opšte procene strategijske situacije na jugoslovenskom ratištu, vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito naredio je 3. decembra 1944. da se formira Južna operativna grupa divizija NOVJ:

»Od XIV korpusa (u čijem se sastavu nalaze XXIII, XXV i XLV divizija) i XVII i XXVIII divizije formira se Južna operativna grupa divizija pod komandom komandanta Glavnog štaba Srbije general-lajtnant Koče Popovića. Ova grupa ima osnovni zadatak prelazak preko Drine i dalje dejstvo prema zapadu opštim pravcem Tuzla - Doboj.«⁵²

Ovim naređenjem vrhovnog komandanta izražena je i ideja Vrhovnog štaba za dejstva opštim pravcem Tuzla - Doboj i obezbeđenje levog krila 1. proleterskog korpusa NOVJ u Sremu. Na osnovu toga usmeravani su dalji vojni i politički naponi u zaštiti oslobođene teritorije i sprečena su neprijateljeva nastojanja da zagospodari dolinom Drine. Zbog toga je vrhovni komandant 4. decembra naredio Južnoj operativnoj grupi divizija da spreči odstupanje nemačkih snaga pravcem Ljubovija - Zvornik - Bijeljina - Brčko.⁵³ To je, upravo, bilo u vreme kada su jedinice NOVJ i Crvene armije na Sremskom frontu vodile teške borbe drugog dana decembarske ofanzive, a Južna operativna grupa još nije bila formirana, i kada je veći deo divizija iz sastava ove grupe vodio teške borbe u dolini Zapadne Morave i Đetinje protiv nemačkih kolona koje su odstupale, a na zatvaranju doline Drine nalazila se samo 28. udarna (slavonska) divizija.⁵⁴

Formiranje Štaba Južne operativne grupe divizija završeno je 7. decembra u Valjevu. Za komandanta je postavljen general-lajtnant Koča Popović, za političkog komesara pukovnik Blažo Lompar, do tada politički komesar 8. udarne (kordunaške) divizije, a za načelnika Štaba general-major Ljubo Vučković, dotadašnji komandant 13. korpusa NOVJ.⁵⁵

U sastav Južne operativne grupe ušle su ove divizije:

- 17. udarna (istočnobosanska) divizija (komandant general-major Gligorije Gligo Mandić, politički komesar potpukovnik Milenko Stojaković, načelnik Štaba pukovnik Rajko Tanasković), sastava: 2. krajiška,

⁵²) Josip Broz Tito, n.d., tom 25, str. 78.

⁵³> Isto, str. 81.

⁵⁴> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 130; knj. 32, dok. br. 35.

⁵⁵> AVII, k. 271, reg. br. 5-1/4: Operacijski dnevnik 2. armije NOVJ.

6. proleterska (istočnobosanska) i 15. majevačka brigada. Do 6. decembra Divizija je vodila žestoke borbe protiv nemačkih jedinica na širem prostoru Užice - Bajina Bašta, za koje vreme je bila neposredno potčinjena Glavnom štabu NOV i PO Srbije. Za dejstva na komunikaciji Čačak - Užice njenom Štabu bila je potčinjena 45. udarna (srpska) divizija. Štab Divizije nalazio se u Valjevu.⁵⁶⁾ Šestog decembra Štab 17. divizije izdao je zapovest za prebacivanje brigade na prostor Loznica - Krupanj, a u vezi s primljenim zadatkom od Glavnog štaba NOV i PO Srbije.³⁷¹ Sutradan su brigade izvučene iz borbi na prostoru Užice - Bajina Bašta i 8. decembra počele marš u rejone prikupljanja na sektoru Loznica - Krupanj. Do 13. decembra sve brigade i prištapske jedinice razmestile su se u novim rejonima: 2. krajiška brigada u Loznici, 6. proleterska (istočnobosanska) na prostoru selo Runjani - selo Lipnica - selo Kozjak - selo Grnčara, s tim što su se dva njena bataljona razmestila u rejon Badovinaca radi prikupljanja čamaca za forsiranje Drine, i 15. majevička brigada u rejonu selà Šljivova, Donje Badanje, Komirića, Krivajaca, Cikota i Zavlake. Divizijska hirurška ekipa br. 1 nalazila se uz 2. krajišku brigadu, a hirurška ekipa br. 2. uz 15. majevičku brigadu. Artiljerijski divizion Divizije izvršio je pokret iz Valjeva u rejon Loznice, a Štab Divizije, divizijska bolnica i Inžinjerijski bataljon iz Valjeva za Loznicu. Do 15. decembra sve jedinice 17. divizije bile su spremne za forsiranje Drine, odnosno za prelaženje u severoistočnu Bosnu;⁵⁸¹

- 28. udarna (slavonska) divizija (komandant potpukovnik Radojica Nenezić, politički komesar potpukovnik Blažo Mraković i načelnik Štaba major Jovan Drača) bila je sastava: 17. slavonska, 21. slavonska i 25. brodska brigada. Divizija se u novembru 1944. nalazila na položaju od Ljubovije do ušća Drine u Savu, tj. na desnoj obali Drine, i onemogućavala prelaz neprijatelja iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju. Krajem novembra deo njenih položaja od Ljubovije do Malog Zvornika preuzeli su delovi 45. udarne (srpske) divizije, pa se 17. brigada, koja se nalazila na tom odseku, pomerila ka Zajači, kada su jedinice 28. divizije počele pripreme za prelaženje u istočnu Bosnu. Divizija se nalazila pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Prelaženje peko Drine u istočnu Bosnu kod Kozluka, Balatuna, Badovinaca i Batra počelo je 28. a završeno je 30. novembra. Na levoj obali Drine 25. brodska brigada zauzela je položaje od Kozluka prema Zvorniku, 21. slavonska brigada u rejonu Janje, a 17. slavonska brigada je 30. novembra, uz manje borbe, oslobodila Bijeljinu i tu je zadržala, obezbeđujući grad s južozapadne strane. Na taj način 28. divizija, razvučena na širokom fron-

⁵⁶⁾ Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 180; Gligo Mandić, 17. istočnobosanska udarna divizija, str. 269-279.

⁵⁷⁾ Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 147.

⁵⁸⁾ Gligo Mandić, n.d., str. 282. Sedamnaesta udarna divizija NOVJ bila je jedna od najboljih jedinica NOVJ, i po oceni Štaba 2. armije - najbolja divizija u Armiji. Formirana 2. jula 1943, u Srbiju je došla početkom avgusta 1944. u sastavu Operativne grupe divizija NOVJ, kada je 3/4. avgusta forsirala Ibar, a potom izbila na Kopaonik zajedno s ostalim divizijama Operativne grupe - 2. proleterskom i 5. udarnom divizijom. Potom je učestvovala u oslobođenju Župe i Rasine, Gornjeg Milanovca i Kragujevca u sastavu 1. armijske grupe NOVJ. Krajem oktobra otpočela je s dejstvima u dolini Zapadne Morave, ali pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije (Gligo Mandić, n.d., str. 8 i 214-279).

tu, grupisala se prema Zvorniku (25. brigada), oko Janje (1. brigada) i oko Bijeljine (17. brigada);^{59'}

- 23. udarna (srpska) divizija (komandant potpukovnik Miladin Ivanović, politički komesar potpukovnik Vojin Popović i načelnik Štaba major Novak Knežević) bila je sastavljena od 7, 9. i 14. srpske brigade. Vodila je borbe na sektoru Čačak - Požega, a zatim je po naređenju Štaba 14. korpusa izvršila marš za Valjevo, gde je pristigla između 4. i 6. decembra. Već 7. decembra uveče 7. brigada je izvršila pokret pravcem Valjevo - Sedlari - Balinović - Vujinovača - Matići - Vodice - Gornje Košlje - Provalija - Ozorci, a 14. brigada pravcem Valjevo - Beomužević - Majinović - Suvodanj - Stanina Reka - Skadar - Pecka - Ljubovija. Sutradan, 8. decembra, i 9. brigada, koja se nalazila na kraćem odmoru na prostoru Rajković - Klinci - Beloševac, preduzela je marš pravcem Valjevo - Osečina - Pecka - Skadar - Leleci. U toku 9. decembra 7. i 14. srpska brigada zauzele su polazne položaje za napad na Ljuboviju i Rogaćicu, shodno naređenju Štaba 23. divizije od 7. decembra 1944. godine;^{60'}

- 25. udarna (srpska) divizija (komandant major Uroš Kukolj, politički komesar potpukovnik Miloš Pantelić i načelnik Štaba major Vojo Sekulić) u sastavu: 16, 18. i 19. srpska brigada vodila je u prvoj polovini decembra teške borbe na prostoru južno od linije Ivanjica - Arilje - Požega - Užice i sadejstvovala jedinicama 2. proleterske i 23. divizije u oslobođenju Čačka (3. decembra), Požege (12. decembra) i Užica (16. decembra).

Istog dana kada je Užice oslobođeno, Glavni štab NOV i PO Srbije naredio je 25. diviziji da krene za Valjevo i ponovo uđe u sastav svog matičnog, 14. udarnog korpusa. Osamnaestog decembra jedinice Divizije izvršile su marš pravcem Užice - Kosjerić - Valjevo odakle su 23. decembra produžile za Loznicu. Posle dva dana prednji delovi 25. divizije izbili su na prostor Loznica - Osečina i odatle produžili prema Zvorniku,^{61'} i

59) *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 180; tom IV, knj. 31, dok. br. 130 i knj. 32, dok. br. 35. Dvadeset osma udarna (slavonska) formirana je 17. maja 1943. u sastavu 6. korpusa NOVJ (do 5. oktobra 1943. zvao se: 2. hrvatski korpus). Da bi ojačao dejstva glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ pri prenošenju težišta borbenih dejstava u Srbiju, vrhovni komandant rukovodio se i idejom da u oslobođenju Srbije učestvuju u jedinice iz Hrvatske, pa je odlučio u septembru 1944. da 28. divizija pređe iz Slavonije, preko Bosne, u zapadnu Srbiju i uđe u sastav 12. korpusa NOVJ. Tako se 28. divizija prebacila preko Save kod Slavonskog Kobaša 13/14. septembra u srednju Bosnu, gde se tamo od sredine jula već nalazila njena 21. slavonska brigada. Iz srednje Bosne divizija je prešla u istočnu Bosnu 20/21. septembra, a preko Drine u zapadnu Srbiju prešla 6/7. oktobra, kada je ušla u sastav 12. korpusa. Potom je učestvovala u beogradskoj operaciji, a zatim u borbama na desnoj obali Drine od Zvornika do njenog ušća u Savu. Kada je došla u Srbiju, u svom sastavu je imala oko 3000 boraca i starešina (vid. J.B.Tito, *Sabrana djela*, tom 23, str. 189; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 29, dok. br. 137; Zdravko B. Cvetković, *17. slavonska brigada*, str. 184-202).

60) *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 115, 127, 178, 180 i 202. Dvadeset treća udarna (srpska) divizija NOVJ formirana je 6. juna 1944. Do ulaska u sastav novoformiranog 14. korpusa NOVJ 2. septembra 1944, nalazila se pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a decembra 1944. ušla je u sastav Južne operativne grupe divizija NOVJ, takođe, u okviru 14. korpusa. Divizija je učestvovala u borbama na jugu i istoku Srbije i u beogradskoj operaciji. Osamnaestog novembra 1944. brojno stanje Divizije iznosilo je 11705 boraca i starešina (vid. *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 27).

61) *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 170, 180 i 202. Dvadeset peta udarna (srpska) divizija NOVJ formirana je 21. juna 1944. Divizija je od formiranja do prelaska u dolinu

- 45. udarna (srpska) divizija (komandant potpukovnik Rade Zorić, politički komesar potpukovnik Savo Vukčević i načelnik Štaba potpukovnik Milan Abramović) bila je sastava: 20. 23. i 24. srpska brigada. Divizija se nalazila na položajima prema Užicu i Ljuboviji, na kojima je vodila teške borbe, naročito kod Varde i na Jelovoj gori. S tog prostora 24. brigada privremeno je prebačena na odsek Zvornik - Koviljača radi obezbeđenja desne obale Drine, dok su 20. i 23. brigada dobile zadatak da se pomere na prostor Loznica - Osečina odakle je trebalo zajedno s jedinicama 17. divizije, da se prebace u istočnu Bosnu.⁶²

Pored navedenih jedinica u sastavu Južne operativne grupe divizija nalazile su se 1. 2. i 3. artiljerijska brigada i Inžinjerijska brigada 14. udarnog korpusa koja će, kasnije, postati Inžinjerijska brigada 2. armije. Sve tri artiljerijske brigade formirane su u Negotinu u novembru 1944. Prva artiljerijska brigada pridata je 17. diviziji za vreme njenog forsiranja reke Drine od 15. do 18. decembra, a ostale dve artiljerijske brigade ostale su u Valjevu i, tek u januaru 1945, upućene su na Drinu.⁶³

Raspored jedinica NOVJ u istočnoj Bosni

Pre nego što je došlo do angažovanja glavnih snaga Južne operativne grupe divizija u borbama protiv nemačkih, kvislinških i kolaboracionističkih snaga u istočnoj Bosni, raspored postojećih jedinica NOVJ na tom području bio je ovakav:

- 28. udarna divizija nalazila se u dolini Drine od Bijeljine do sela Kozluka naspram Zvornika, u čiji su rejon već 4. decembra 1944. izbili prednji delovi nemačkog 34. armijskog korpusa (Borbena grupa »Dauer«),⁶⁴

- 3. udarni korpus (komandant pukovnik Pero Kosorić, politički komesar pukovnik Dane Olbina i načelnik Štaba potpukovnik Rudolf Rudi Petovar) sastava dve divizije (27. i 38. udarna) i šest NOP odreda (Tuzlanski, Posavsko-trebavski, Šrebrenički, Majevički, Birčanski i Kladanjski) krajem novembra i početkom decembra dejstvovao je na prostoru Goražde - Višegrad - Sokolac - Vlasenica i na sektoru Zvornik - Kozluk - Janja. Korpus je do 17. decembra 1944. bio potčinjen Vrhovnom štabu NOV i POJ, a od tada u operativnom pogledu Štabu Južne operativne grupe divizija. Brojno stanje 3. korpusa 28. decembra 1944. iznosilo 7820 naoružanih boraca i rukovodilaca;⁶⁵

- 27. udarna (istočnobosanska) divizija (komandant potpukovnik Miloš Zekić, politički komesar potpukovnik Zarija Škerović i načelnik

Zapadne Morave i Đetinje, vodila teške borbe na jugu i istoku Srbije u sastavu 14. korpusa NOVJ od početka septembra 1944; do tada se nalazila pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Njeno brojno stanje 18. novembra 1944. iznosilo je 13738 boraca i starešina i po tome je bila brojna najjača divizija NOVJ, pa čak brojno jača i od nekih korpusa NOVJ (vid. *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 27).

⁶² *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 118, 141, 142 i 170. Četrdeset peta udarna (srpska) divizija formirana je 3. septembra 1944. u sastavu 14. korpusa NOVJ. Borila se u istočnoj Srbiji, a potom u jugozapadnoj Srbiji. Njeno brojno stanje 18. novembra 1944. iznosilo je 9803 borca i starešina (vid. *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 27).

⁶³ *Zbornik NOR*, IV, knj. 31, dok. br. 65 i 82.

⁶⁴ Isto, dok. br. 130; knj. 32, dok. br. 35.

⁶⁵ J. B. Tito, n.d., tom 25, str. 119 i 125; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 146; knj. 32, dok. br. 88.

Štaba major Vojo Ilić) u sastavu: 16. muslimanska, 19. birčanska i 20. romanijska brigada bila je početkom decembra 1944. orijentisana u zahvatu komunikacije Sokolac - Vlasenica kojom su se probijale nemačke borbene grupe »Ajzele« i »Fictum«,^{66'} i

- 38. udarna (bosanska) divizija (komandant potpukovnik Franjo Herljević, politički komesar potpukovnik Vladimir Rolović, od 18. decembra 1944. potpukovnik Milutin Pejanović i načelnik Štaba major Salem Čerić) sastava: 17. majevička 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada. Dejstvovala je početkom decembra 1944. na prostoru Drinjača - Zvornik - Kozluk i obezbeđivala Tuzlu.

U partizanskim odredima tada se nalazilo 1165 boraca i rukovodilaca, a u Batalionu Korpusa narodne odbrane Jugoslavije 186 boraca i rukovodilaca.

Ukupno brojno stanje jedinica u istočnoj Bosni, pre dolaska snaga NOVJ iz zapadne Srbije na to područje, iznosilo je oko 17000 boraca i rukovodilaca.

Prve borbe u dolini Drine (4-15. decembar)

Do prvih borbi u dolini Drine protivčelnih jedinica nemačke Grupe armija »E« došlo je 4. decembra 1944, kada je Bobrena grupa »Dauner« izbila pred Kozluk ispred položaja 25. brodske brigade 28. divizije.^{68'}

Nadmoćniji neprijatelj potisnuo je jedinice 25. brodske brigade s položaja kod Kozluka. One su se povukle prema selima Jusići i Milići, čime je neprijatelju bio otvoren put prema Janji gde je borbu prihvatila 17. slavonska brigada. Međutim, i ona je morala da odstupi prema Drini i da se prebaci na njenu desnu obalu na prostor sela Badovinci - selo Crnobarski Salaš. Neprijatelj je nastavio prodor i, u popodnevnim časovima 4. decembra, ponovo zauzeo Bijeljino.

^{66>} *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 4; knj. 32, dok. br. 5 i 88. Dvadeset sedma udarna (istočnobosanska) divizija NOVJ formirana je 10. oktobra 1943. od 2. krajiške (do 5. maja 1944), 17. majevičke (do 6. marta 1944) i 18. istočnobosanske hrvatske brigade (do 2. decembra 1943), Birčanskog i Romanijskog NOP odreda. Posle toga u njen sastav ušle su 19. birčanska brigada (24. oktobra 1943), 16. muslimanska brigada (15. marta 1944) i 20. romanijska brigada (od 20. maja 1944), Jahorinski, Kladanjski i Srebrenički NOP odred. Jedno vreme u proleće 1944. u njenom sastavu se nalazila 4. italijanska partizanska brigada »Garibaldi«. Kada je Divizija formirana, ušla je u sastav 3. korpusa NOVJ. Brojno stanje 28. decembra 1944. iznosilo je 2251 borac i rukovodilaca (vid. *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 115). Borbeni put ove divizije u istočnoj Bosni prožet je vrlo teškim ali uspešnim borbama protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja na tom području.

⁶⁷ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 61, 64 i 146. Trideset osma udarna (bosanska) divizija formirana je 6. marta 1944. u sastavu 3. korpusa NOVJ od 17. majevičke i 18. istočnobosanske hrvatske brigade (od aprila do avgusta 1944. nalazila se u sastavu 11. divizije NOVJ), Majevičkog, Tuzlanskog i Posavsko-trebavskog NOP odreda. Borila se celo vreme u istočnoj Bosni. Brojno stanje divizije 28. decembra 1944. iznosilo je 2706 boraca i rukovodilaca (vid. *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 115).

⁶⁸ Bobrena grupa »Dauner« u svom sastavu je imala Bobrenu grupu »Grot« (»Groth«) i delove 737. puka 117. lovačke divizije. Bobrena grupa »Grot« imala je 3. bataljon 99. puka, 54. izviđački bataljon, 79. dopunski bataljon, 1. divizion 79. artiljerijskog puka i delove za snabdevanje - sve iz 1. brdske divizije. Ova bobrena grupa, posle teških borbi u severoistočnoj Srbiji krajem septembra i početkmo oktobra, bila je razdvojena od svoje matične 1. brdske divizije u sastavu Korpusne grupe »Štetner«, pa se s delovima 34. armijskog korpusa povukla u dolinu Zapadne Morave. Tako je došla u sastav Bobrene grupe »Dauner« nazvanu po pukovniku Dauneru, komandatu 737. puka. (Isto, dok. br. 33, nap. 6).

Za to vreme 21. slavonska brigada 28. divizije nalazila se u Donjoj Trnavi, Teočaku i Loparama, gde se sređivala i odmarala.⁶⁹⁾

Takvo stanje, uz manje borbe, trajalo je do 15. decembra kada su glavne snage Južne operativne grupe počele forsiranje Drine na više mesta.

U međuvremenu su jedinice 38. udarne divizije (18. i 21. brigada) vršile pritisak na Zvornik koji je neprijatelj bio pretvorio u jako uporište preko kojeg se obezbeđivalo prebacivanje delova Grupe armija »E« u pravcu Bijeljine i Brčkog. Na komunikaciji Zvornik - Tuzla i prema Zvorniku i Drinjači nalazila se 21. brigada koja je napadala četnike i zelenokadrovce, kao i nemačke jedinice koje su dolazile na taj prostor. Pokušaj da se zauzmu jaki neprijateljevi položaji oko prostorije Zvornik - Vratolomac i Zmajevac 2. i 3. decembra, kao i Kule-Grad 4. decembra, nije uspeo.⁷⁰⁾

U Drinjaču su prispeli 6. decembra delovi nemačke Borbene grupe »Ajzele«. Dan ranije, prilikom podilaženja Drinjači, oni su naišli na jak otpor 21. brigade 38. divizije. Posle toga je ta brigada vodila borbe na tom sektoru, ali bez većih rezultata. Istovremeno, postavljala je zasede i prekopavala drum Drinjača - Zvornik i Drinjača - Vlasenica. Pokušaj od 12. decembra da se zauzme neprijateljev položaj na Karakaji s udarnim grupama 21. brigade i 60 dobrovoljaca - bombaša, takođe, propao je.⁷¹⁾

Pošto je Štab 3. korpusa obavestio 38. diviziju da sledi forsiranje Drine od tri divizije Južne operativne grupe, Štab 38. divizije naredio je 13. decembra 18. hrvatskoj brigadi da razbije neprijatelja i preseče komunikaciju Čolopek - Kozluk na potezu Malešići - Čolopek i da uspostavi vezu sa delovima 28. divizije. Jedinice 18. brigade su i do tada na tom sektoru vršile napade na kolone nemačke 11. vazduhoplovne poljske divizije, ali bez većih rezultata. Postupajući po tom naređenju, 18. hrvatska brigada prebacila se na prostor Čolopek - Malešići odakle je 15. decembra stupila u borbu protiv neprijatelja na liniji Čolopek - Tršić - Tabanci i čvrsto zatvorila komunikaciju Zvornik - Tuzla.⁷²⁾

Od 4. do 15. decembra prethodnica nemačkog 34. armijskog korpusa nalazila se u dolini Drine, probijajući se od Zvornika prema Bijeljini. Pošto je otvorila komunikaciju Zvornik - Bijeljina, Borbena grupa »Dauner« ostavila je manje snage u Kozluku i Janji, stigla u Bijeljinu, a za njom se uputila i i. vazduhoplovna poljska divizija. Njeni prednji delovi (Fizilirski bataljon, 1. artiljerijski divizion i 1. četa 11. protivtenkovskog divizona) nalazili su se 6. decembra u pokretu prema Janji a dva dana kasnije dostigli su Bijeljinu. Istog dana 22. lovački puk te divizije stigao je u Janju. Njega je u Zvorniku smenila Borbena grupa »Skenderbeg« koja je tada potčinjena 7. SS diviziji »Princ Eugen«.⁷³⁾

Za vreme dok su jedinice 38. divizije vršile pritisak na sektor Zvornik - Drinjača, jedinice 27. udarne divizije 3. korpusa nalazile su se na

IstO, dok. br. 130.

⁷⁰⁾ Isto, dok. br. 64, 92 i 146.

⁷¹⁾ Isto, dok. br. 64 i 146.

⁷²⁾ Isto, dok. br. 49 i 92.

⁷³⁾ Isto, dok. br. 92, nap. 4.

širem prostoru planine Romanije odakle su rušile komunikaciju Višegrad - Sokolac i Sokolac - Vlasenica, i sprečavale manevar neprijateljevih snaga tim komunikacijama, a naročito od Višegrada prema Sarajevu. Od 1. do 8. decembra delovi 27. divizije vodili su teške borbe na komunikaciji Sokolac - Vlasenica protiv nemačkih borbenih grupa »Ajzele« i »Fictum«, koje su se probijale prema Zvorniku.^{74'}

Na operativno područje 27. divizije izbili su 8. decembra delovi prethodnice Severne grupe četničkih korpusa. Uskoro su na taj prostor izbile i glavne snage te četničke grupe. Borbe protiv četničkih snaga neprekidno su vođene punih sedam dana - od 8. do 15. decembra. Koristeći se nadmoćnošću, četnici su, i pored velikih gubitaka, uspjeli da 15. decembra ovladaju linijama selo Žepa - selo Džimrije - selo Kram.^{75'}

Pošto je Štab 27. divizije procenio da je namera četnika da se spoje s nemačkim jedinicama u Drinjači, 16. decembra naredio je 16. muslimanskoj i 19. birčanskoj brigadi da zauzmu Drinjaču, a 20. romanijskoj brigadi da sprečava prodor četnika od Sokolca prema Han-Pijesku. Pošto bi likvidirali neprijatelja u Drinjači (zauzeta je 19. decembra posle dvodnevni borbi), sve snage bi trebalo da okrenu prema četnicima da bi ih lakše uništili.^{76'}

U međuvremenu nemačka Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »E« preduzele su izvesne organizacijske mere u pogledu komandovanja i, u vezi s borbenim rasporedom njihovih jedinica u dolini Drine. To je diktirala situacija na Sremskom frontu gde su jedinice 1. proleterskog korpusa NOVJ i 68. streljačkog korpusa Crvene armije prodirale prema Vinkovcima i Vukovaru. Na osnovu naređenja nemačke Vrhovne komande oružane sile od 1. decembra 1944, komandu nad svim jedinicama na području Komande Jugoistoka, zapadno od Drine, preuzela je Komanda Grupe armija »E«, s tim što je 69. armijski korpus ostao pod neposrednom komandom Komande Jugoistoka. Nemačka 2. oklopna armija, do tada zadužena za komandovanje nemačkim jedinicama zapadno od Drine, stavljena je ovim naređenjem Vrhovne komande u operativnu potčinjenost Komande Grupe armija »Jug« zajedno sa svim svojim jedinicama koje su se nalazile severno od reke Drave.^{77'}

Borbena grupa »Fictum« rasformirana je 7. decembra naređenjem Komande Grupe armija »E«, a odbranu Drinjače preuzela je Bobrena grupa »Skenderbeg«, koja je, kao pukovska grupa, potčinjena 7. SS divizije »Princ Eugen«.^{78'}

Borbena grupa »Dauner« je posle pristizanja prednjih delova 11. poljske vazduhoplovne divizije u Bijeljini 8. decembra hitno prebačena u Srem radi angažovanja u borbama na pravcu Vukovara. Jednovremeno je ubrzan pokret 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« koja se, kao zaštitnica 34. armijskog korpusa, nalazila u odsturnom maršu iz rejona Čačka i Užica, preko Rogačice i Ljubovije ka Zvorniku da bi obezbedila front na Drini kod Zvornika i Bijeljine, u kojoj je, posle odlaska Bor-

⁷⁴⁾ Isto, dok. br. 24, nap. 2; Ahmet Đonlagić, 27. istočnobosanska divizija, str. 339-340.

⁷⁵⁾ Ahmet Đonlagić, n.d., str. 348-356; Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 146.

⁷⁶⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 62.

⁷⁷⁾ Isto, tom XII, knj. 4, prilog br. 1, str. 1080-1083.

⁷⁸⁾ Isto, str. 1192.

bene grupe »Dauner«, ostao 21. lovački puk 11. vazduhoplovne poljske divizije.^{79'}

Štab nemačkog 34. armijskog korpusa preuzeo je 12. decembra rukovođenje nad svim nemačkim jedinicama u dolini Drine, na Sremskom frontu i dalje na sever prema Dravi, tj. na sektoru od Zvornika do Barča koji je do tada bio u nadležnosti Korpusne grupe »Kibler«.^{80'}

U međuvremenu se 7. SS divizija »Princ Eugen« prikupila na prostoru zapadno od Čačka, odakle je, kao zaštitnica 34. armijskog korpusa, preduzela marš u tri ešelona pravcem Čačak - Požega - Užice - Rogatica - Ljubovija - Zvornik. U marševskom ešelonu »A« nalazili su se 13. SS puk i 1. divizion 7. brdskog artiljerijskog puka; u marševskom ešelonu »B« Štab 7. SS divizije sa svim prištapskim delovima i 3. divizion 7. SS brdskog artiljerijskog puka, i u marševskom ešelonu »C« 14. SS puk i 2. divizion 7. artiljerijskog puka.^{81'}

Planom Komande Grupe armija »E« bilo je predviđeno da do 13. decembra 7. SS divizija preuzme glavnim snagama front na Drini od Zvornika do Bijeljine, a pomoćnim snagama severno od Save. Planirano je, takođe, da se pukovska SS grupa »Skenderbeg« upotrebi na drinskom frontu s obe strane Zvornika. Time je naglašen značaj držanja fronta u dolini Drine, jer je to obezbeđivalo i stabilnost fronta u sremu.^{82'}

U vezi s tim zadacima 7. SS brdska divizija »Princ Eugen« pristigla je do 9. decembra u širi rejon Ljubovije. Međutim, velike kiše izazvale su veoma visok vodostaj Drine koja je pretila da u potpunosti poplavi i uništi podignuti most u Ljuboviji. Slična situacija bila je i sa rekomb Savom čija je voda plavila komunikaciju Bijeljina - Brčko i time otežavala pokrete neprijatelju.^{83'}

Most na Drini poplavljen je i oštećen vodenom stihijom 11. decembra. Na istočnoj obali Drine kod Ljubovije ostali su šest bataljona i Transportni puk 7. SS divizije »Princ Eugen«. To je u pravom smislu bila i ratna sreća za jedinice Južne operativne grupe divizija NOVJ, koje su počele forsiranje Drine 15. decembra. U protivnom, naišle bi na jake neprijateljeve snage od Zvornika do Bijeljine.

U takvoj situaciji Komanda Jugoistoka nosila se mišlju da 7. SS diviziju okrene na Višegrad i da je uputi pravcem Višegrad - Rogatica - Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik ka Bijeljini. Međutim, 7. SS pionirski bataljon uspeo je do 16. decembra da osposobi porušeni gvozdeni most kod Zvornika tako da se od toga odustalo i počelo je precacivanje jedinica 7. SS divizije preko Drine kod Zvornika.^{84'}

U međuvremenu, dok se 7. SS divizija nalazila u rejonu Ljubovije čekajući da se osposobi mesto prelaza, njen štab izdao je zapovest potčinjenim jedinicama za dejstva i raspored u dolini Drine od Zvornika do Bijeljine.

⁷⁹⁾ Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 33, nap. 6, dok. br. 72 i 88, nap. 3.

⁸⁰⁾ Isto, tom XII, knj. 4, prilog br. 1, str. 1103.

⁸¹⁾ Otto Kumm, *Vorwärts Prinz Eugen! (Geschichte der 7. SS-Freiwilligen-Division »Prinz Eugen«)*, str. 337-339.

⁸²⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, prilog br. 2, str. 1190-1191.

⁸³⁾ Isto, prilog br. 1, str. 1102.

⁸⁴⁾ Isto; Otto Kumm, n.d., str. 343.

Grupa »Han« (7. SS brdski pionirski bataljon, 1001. i 1012. tvrđavski pešadijski bataljon i topovska brdska baterija 3. divizion) trebalo je da obezbeđuje mostobran od Ljubovije do Drinjače (isključno), da pripremi potpuno rušenje mosta kod Ljubovije i da drži otvorenu komunikaciju Drinjača - Zvornik.

Pukovska SS grupa »Skenderbeg« dobila je zadatak da obezbeđuje komunikaciju Drinjača - Zvornik (oba mesta uključno) s obe strane Drine, i to s jednim bataljonom u Drinjači, a sa dva u Zvorniku.

Sedmi SS poljski dopunski bataljon posle prelaska preko Drine trebalo je da se rasporedi na odseku Karakaja - Skočič (oba mesta uključno) i da drži otvorenu komunikaciju na tom odseku.

Četrnaesti SS brdski lovački puk, ojačan 2. artiljerijskim divizionom, dobio je zadatak da se razmesti na odseku Skočič (isključno) - Janja (uključno), drži otvorenu komunikaciju na tom odseku i onemogućuje dejstva jedinicama NOVJ iz šireg rejona Loznice, kao i njihove napade sa severa i severozapada.

Trinaesti SS brdski lovački puk ojačan sa 1. artiljerijskim divizionom dobio je zadatak da posedne odsek Janja (isključno) - Bijeljina - Jamena (na levoj obali Save), da brani Bijeljinu i drži otvorenom komunikaciju Janja - Bijeljina - Brčko.

Treći brdski artiljerijski divizion, posle prebacivanja jedinica 7. SS divizije na zapadnu obalu Drine, trebalo je da uđe u sastav Grupe »Han« u rejonu Ljubovije.⁸⁵⁾

Od 16. do 18. decembra posle popravke mosta kod Zvornika, cela 7. SS divizija prebacila se na zapadnu odalu Drine. Na čelu marševske kolone, kao prethodnica, nastupao je 13. SS brdski lovački puk.⁸⁶⁾

Forsiranje Drine snagama Južne operativne grupe divizija

Istovremeno dok su se jedinice 7. SS divizije pripremale za prelazak preko Drine, pripreme su vršile i jedinice Južne operativne grupe divizija. U nekim brigadama formirani su peti bataljoni, vršena je potpuna municijom i drugim materijalnim sredstvima, pravljene su splavovi i skele za prevoženje preko reke, prikupljani čamci i si.

Štab Grupe divizija izdao je 11. decembra naređenje potčinjenim jedinicama za prelazak preko reka: 17. divizija da pređe Drinu na odseku Koviljača - Šor i izbije na komunikaciju Jordan - Priboj; 45. divizija da ostane u rezervi na prostoru Zavlaka - Draginac; 23. divizija da se prebaci sa sektora Ljubovije (tu da ostavi manje delove) u rejon Zvornika i ometa saobraćaj neprijatelju na levoj obali Drine; 28. divizija da sadejstvuje 17. diviziji i da se njen štab sa brigadom koja se nalazila na desnoj obali reke, prebaci zajedno s jedinicama 17. divizije na levu obalu.⁸⁷⁾

U to vreme borbe na Sremskom frontu besnele su punom žestinom. Jedinice 1. proleterskog korpusa NOVJ i 68. streljačkog korpusa Crvene armije izbile su pred poslednju nemačku odbrambenu liniju u

⁸⁵⁾ Otto Kumm, n.d., str. 340-342.

⁸⁶⁾ Isto, str. 343; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 62, nap. 3.

⁸⁷⁾ *AVIL*, k. 271, reg. br.

Sremu, tzv. Zelenu liniju. Nemačke jedinice dovedene iz doline Drine uspele su da likvidiraju vukovarski mostobran i da nanesu teške gubitke jedinicama NOVJ i Crvene armije. U vezi s tim vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito naredio je 12. decembra Štabu Južne operativne grupe;

»Nijemci vrše žestoke protivnapade na lijevi bok Pekov (1. proleterski korpus pod komandom generala Peka Dapčevića - *prim. M.DŽ.*) dovlačeći i dalje pojačanje komunikacijama od Zvornika na Brčko i Županju.

Zbog ovih njemačkih protivnapada s prostora Brčko-Županja i jakog čelnog otpora kod Vinkovca, postoji mogućnost da se Sremski front ponovo stabilizuje, što ne smijemo nikako dozvoliti.

Potrebna je hitna vaša intervencija da spriječite Nijemcima dalje dovlačenje pojačanja od Ljubovije i Zvornika u Brčko.

Izvestite gde vam se nalaze divizije i ukratko o situaciji kod vas. Nadalje svakog dana u 18,30 časova izvještavajte o stanju kod vas.«⁸⁸⁾

Dva dana kasnije, 14. decembra, vrhovni komandant je naredio Štabu 3. korpusa da njegove jedinice ovladaju komunikacijama u dolini Drine u sadejstvu s jedinicama Operativne grupe i da ne dozvole izvlačenje nemačkih snaga ka Brčkom, već da ih primoraju na odstupanje ka Sarajevu.⁸⁹⁾ Međutim, snage 3. korpusa bile su slabe za izvršenje tog zadatka, pa je Štab 3. korpusa mogao samo da naredi 38. diviziji da napada neprijatelja na komunikaciji na odseku Čolopek - Zvornik, što je ona i učinila sa dve brigade.⁹⁰⁾

Jedinice Južne Operativne grupe nisu mogle odmah da sprovedu u život Titovo naređenje, jer im je Drina, sa visokim vodostajem, onemogućila prebacivanje sa desne na levu obalu, kako je planirano. Zato su prvi ešloni odložili prelaženje za tri dana. Uz to, nabujala Drina odnela je nekim jedinicama skele i čamce. Potopila je dve skele 17. diviziji, i odnela 5 čamaca tako da je ta Divizija ostala samo s 11 čamaca. Sve je to otežavalo izvršenje zadataka.⁹¹⁾

Kakva je bila situacija na Drini najbolje ilustruje radiogram koji je 12. decembra preko Štaba 17. divizije uputio general-major Vladimir Popović Štabu Južne operativne grupe u kojem se kaže:

»Drina je jako nadošla i izlila je mjestimično na našu i mjestimično na Vašu stranu. Za 3-4 dana, pod uslovom da bude bez kiše, nemoguć je prelaz sredstvima s kojima mi raspolažemo, sem kod Kozluka i Šepka. Ovo sam lično ispitao.«⁹²⁾

Kašnjenje u prelaženju Drine zbog visokog vodostaja bila je srećna okolnost za jedinice Operativne grupe. Nemačka 7. SS divizija, kao što je već rečeno, trebalo je do 13. decembra da bude u Bijeljini, ali je zbog plavljenja mosta i visokog rečnog vodostaja zadržana. Jedinice Južne operativne grupe trebalo je da se prebace noću između 12. i 13. decembra na suprotnu obalu ali ih je nabujala Drina u tome omela. Ipak su

⁸⁸⁾ J. B. Tito, n.d., tom, 25, str. 105.

⁸⁹⁾ Isto, str. 115.

H) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 49 i 64.

⁹¹⁾ Gligo Mandić, n. d.

⁹²⁾ Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 163.

se prebacivanjem počele dan ranije od nemačkih jedinica, tako da su u prelaženju bile neometane od neprijatelja. Da do takvog sticaja okolnosti nije došlo Drina bi se forsirala uz znatne teškoće i borbe.

Štab 17. divizije NOVJ izdao je 14. decembra zapovest za forsiranje Drine. Zapovešću je bilo predviđeno da dva bataljona 17. slavonske brigade 28. divizije otpočinu prebacivanje 15. decembra u 16,30 časova (po mogućnosti u 10 časova) kod Balatuna, a ostala tri bataljona, zajedno sa 6. proleterskom (istočnobosanskom) brigadom, kod Badovinaca. Pukovska baterija 17. brigade dobila je zadatak da se razmesti kod Nove Ade i da štiti prelaz jedinica 28. divizije.

Šesta proleterska brigada trebalo je da počne prebacivanje 15. decembra u 10 časova kod Badovinaca, s tim da do mraka ostane prikrivena u šumi između Drine i rukavaca Drinica i Starača, a onda, po mraku, da forsira te rukavce i orijentiše dva bataljona prema selu Dvorovima, a druga dva bataljona prema Petrovom Polju. Posle izbijanja na komunikaciju Bijeljina - Dvorovi i Bijeljina - Bujuklića Ada trebalo je da postavi protivtenkovska oruđa i obezbedi se od napada neprijateljeve motorizacije, a glavninu svojih snaga da orijentiše na komunikaciju Bijeljina - Subotište i Bijeljina - Brezovo Polje, s tim da jedan bataljon drži mostobran na mestu prelaza preko Drine. Tri bataljona 17. slavonske brigade trebalo je da posle prebacivanja preko Drine likvidiraju četnike u selu Međašima, a zatim da smene jedinice 6. proleterske brigade na prostoru sela Dvorova i Petrovog Polja i zatvori pravce Bijeljina - Dvorovi i Bijeljina - Bujuklića Ada. Komora 6. proleterske brigade trebalo je da ostane na prostoru Prnjavor - Badovinci, a 17. slavonske brigade na prostoru Crnobarski Salaš - Klenje - sve dok se ne stvori čvrst mostobran.

Druga krajiška brigada dobila je zadatak da forsira Drinu kod Kurijačice i u rejonu Lipničkog Šora u 8 časova, uz upotrebu svih raspoloživih čamaca, skela i pontona. Pošto stvori čvrst mostobran i sačeka da padne mrak, trebalo je da izbije na put Branjevo - Bijeljina, a zatim, ostavljajući protivtenkovska oruđa na pogodnim mestima, da orijentiše glavne snage na pravac Donja Trnava - Ugljevik i preseče put Janja - Koraj. Brigada je trebalo da drži mostobran do dolaska 15. majevičke brigade na mesto prelaza.

Petnaesta majevička brigada trebalo je da se oko 8 časova prebaci na prostor Lipnica - Obrež - Šor - Kozjak - Straža i poveže s jedinicama 2. krajiške brigade, a posle prebacivanja 2. brigade na levu obalu Drine da i ona prebaci svoje jedinice, a zatim da orijentiše glavne snage na pravac Donja Trnava - Čengići - Atmačić - Janjari i komunikaciju Janja - Modran - Suhopolje, a jedan bataljon na komunikaciju Janja - Potok.

Teški i Minobacački divizion 1. artiljerijske brigade dobili su zadatak da izvrše pokret pravcem Loznica - Lešnica - Prnjavor - Badovinci i posednu vatreni položaj u rejonu groblja sela Badovinaca, tako da do 12 časova 15. decembra budu spremni za otvaranje vatre u pravcu sela Dvorova, Petrovog Polja, Međaša, Amajlija i Bijeljine radi podrške dejstava 6. proleterske i 17. slavonske brigade. Protivtenkovski divizion te brigade sa baterijskih vatrenih položaja u rejonu Bojića Ade, Jeremića

Ade i kod Koviljače trebalo je da bude spreman za dejstvo na komunikaciji Šepak - Branjevo i da sprečava saobraćaj neprijateljeve motorizacije. Četvrti divizion 1. artiljerijske brigade zadržan je u Loznici do daljeg naređenja.

Pored tih zadataka, Štab 17. divizije naredio je Štabu 28. divizije da sa sedam bataljona vrši pritisak na komunikaciju Bijeljina - Janja - Šepak, držeći je pod vatrom sve dok traje prelaženje jedinica sa desne na levu obalu Drine.^{93'}

U to vreme 45. divizija nalazila se u rejonu koncentracije: 20. srpska brigada na prostoru sela Zavlake i Brezovice, 23. srpska brigada u selima Dragincu, Donjoj Mali i Velikom Selu i, 24. srpska brigada u selima Gornjoj i Donjoj Nedeljici. Na tom prostoru 45. divizija se nalazila od 13. decembra čekajući naređenje Štaba 14. korpusa za forsiranje Drine.

U isto vreme 23. divizija vodila je teške borbe na komunikaciji Rogaćica - Ljubovija radi sprečavanja pokreta neprijatelja i oslobodenja Ljubovije. Te borbe neprekidno su trajale skoro osam dana. Neprijateljeve snage bile su vrlo jake i nije se mogao slomiti njihov otpor na tom odseku. Štab 23. divizije izdao je 14. decembra naređenje 7, 9. i 14. brigadi da zauzmu Ljuboviju. Tada se začelje dela marševske kolone 7. SS divizije »Princ Eugen« nalazilo u rejonu sela Bačevca, a čelo u Ljuboviji. Napad je počeo 15. decembra u 3 časa ujutro. Posle šest časova borbe 7. brigada ovladala je drumom od Bačevca do Vrhpolja, a 9. i 14. brigada su ušle u 16 časova u Ljuboviju koju je neprijatelj napustio i povukao se prema Zvorniku. Most (nosivost 24 tone i dug oko 150 metara) je bio razrušen eksplozivom u srednjem delu, na dužini od 60 metara, pa je prelaženje jedinica 23. divizije na levu obalu Drine bilo nemoguće. Divizija je imala na raspolaganju samo dva čamca, jedan kapaciteta 15, a drugi 4-5 ljudi o čemu je Štab 14. korpusa 17. decembra obavestio Štab Južne operativne grupe. Za popravku mosta upućen je iz Inženjerske brigade korpusa jedan bataljon.^{94'}

Istovremeno je 25. divizija vodila borbe na širem prostoru Užica protiv nemačkih kolona u odstupanju u pravcu Višegrada,^{95'} a na levoj obali Drine, od Čolopeka prema Zvorniku, pritisak su i dalje vršile dve brigade 38. divizije 3. korpusa NOVJ.^{96'}

Posle završenih priprema otpočelo je 15. decembra prebacivanje preko Drine brigada 17. divizije i 17. slavonske brigade 28. divizije.

Druga krajiška brigada otpočela je prelaženje reke istog dana u 10 časova bez smetnji. Za izvršenje zadatka imala je na raspolaganju jedan ponton nosivosti 30 ljudi s opremom, dva dereglije nosivosti po 30 ljudi svaka (ili po 2-3 konja i 12 ljudi s opremom) i četiri mala čamca - svaki nosivosti po 8 ljudi. Za vozače tih plovnih sredstava angažovano je oko 40 meštana iz Loznice i Banje Koviljače. Za utovar, prevoženje i istovar pontonom i dereglijama bilo je potrebno oko 1 čas, a sa malim čam-

IstO, dok. br. 174.

94) Isto, dok. br. 168, 175 i 203; tom IV, knj. 31, dok. br. 65.

95) Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 167 i 180, str. 511 i 512.

96) To su bile 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada (vidi *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 61 i 92).

cima 30 do 40 minuta. Za prevoženje jednog bataljona bilo je potrebno oko 5 časova. Širina još uvek nabujale (ali sa smanjenim vodostajem) Drine na mestu prelaza, iznosila je oko 300 metara. U toku dana prebacila su se dva bataljona. Treći bataljon koji se prvi prebacio, ostavljajući manje delove za zaštitu mostobrana, odmah je upućen na položaj severno od Branjeva gde je do 18 časova uhvatio vezu sa 21. slavonskom brigadom 28. divizije, a 4. bataljon, posle završenog prebacivanja, upućen je ka Janji da zatvori pravac Janja - Bijeljina. Na taj način mostobran 2. krajiške brigade bio je zaštićen i sa severne i sa južne strane. Zbog velike pomrčine oko 24 časa prekinuto je prevoženje i nastavljeno sutradan, 16. decembra u 6 časova ujutro, a završeno pod borbom noću između 17/18. decembra.^{97'}

Šesta proleterska brigada počela je prelaženje reke 15. decembra u 22.30 časa kod Badovinaca i završila ga 16. decembra. Posle prebacivanja jedinica, uspostavljen je na levoj obali Drine mostobran na liniji sela Kućište - sela Popovi - selo Amajlije.^{98'}

Zbog poteškoća i sporosti u prebacivanju 2. krajiške brigade na mostobranu kod Kurijačice, 15. majevička brigada prebačena je 15. decembra na prostor Lipnice - Šor - Straža - Kozjak - Obrež sa zadatkom da pređe Drinu čim se prebaci 6. proleterska brigada. Na tom odseku 15. majevička brigada prešla je Drinu noću uoči 17. decembra. Međutim, Štab 17. divizije tom odstupanju od prvobitnog plana da se 15. majevička brigada prebaci preko Drine kod Kurijačice, uopšte nije obavestio Štab Južne operativne grupe divizije, koji je sve svoje dalje direktive zasnivao na pretpostavci da su se kod Kurijačice prebacile 2. krajiška i 15. majevička brigada. Posle prelaska Drine 15. majevička brigada izbila je na liniju Mala Obarska - Donje Crnjelovo. Tako je, praktički, 17. decembra završeno prebacivanje svih jedinica 17. divizije na levu obalu Drine. Jedino je 1. artiljerijska brigada ostala na svojim vatrenim položajima s tim što je 4. divizion iz Loznice premešten na položaj Šor - Lipnice.^{99'}

Sedamnaesta slavonska brigada 28. divizije prešla je Drinu na dva mesta: dva bataljona i Štab kod Balatuna, a tri bataljona sa jedinicama 6. proleterske brigade kod Badovinaca. Poslednji delovi 17. brigade prešli su reku 17. decembra, posle čega je cela brigada usiljenim maršem upućena preko Male Obarske na drum Bijeljina - Brčko da bi zauzela položaje na liniji Šubare - Suljin Han, zapadno od Bijeljine.^{100'}

Ostale brigade 28. divizije držale su položaje u dolini Drine i to: 21. slavonska brigada na liniji Modran - Donja Trnava - Čengić - Gornja Pilića, zapadno od Janje, a 25. brodska brigada na liniji Muslimanski Šepak - Gradac (trig. 425) jugozapadno od Janje.^{100''}

U vezi sa primljenim naređenjima da jedinice 45. divizije što pre izbiju na liniju Prnjavor - Lešnica, Štab Divizije je 16. decembra naredio 20. srpskoj brigadi da 17. decembra izvrši marš ka Novom Selu, 23. sr-

^{97>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 79.

^{98>} Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 181; Gligo Mandić, n.d., str. 282-285.

^{99>} Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 181, str. 530 i 531; Gligo Mandić, n.d., str. 285.

^{100>} Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 130; Zdravko B. Cvetković, n.d., str. 212.

^{101>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 130; knj. 32, dok. br. 35.

pskoj brigadi u Prnjavor, a 24. srpskoj brigadi na prostor Runjani - Lipnica - Kozjak. Time su se jedinice 45. divizije približile mestima prelaza 17. divizije jer je bilo planirano da se i 45. divizija upotrebi u dolini Drine radi zatvaranja pravca Kozluk - Janja.¹⁰²⁾

Dvadeset treća divizija posle oslobođenja Ljubovije 15. decembra zadržala se na tom prostoru radi sređivanja i odmora i izrade skela, splavova i čamaca od priručnog materijala za prelaženje preko Drine. U borbama na odseku Rogačica - Ljubovija, vođenim od 10. do 15. decembra, 23. divizija imala je 97 poginulih, 308 ranjenih i 35 nestalih boraca, dok su neprijateljevi gubici, prema izveštaju Štaba 23. divizije od 15. decembra za prvu polovinu decembra, iznosili 813 poginulih, 951 ranjen i 3 zarobljena. Ti gubici su, očigledno, preterani i svakako, bili su daleko manji nego što su ih jedinice 23. divizije prikazivale u svojim izveštajima.¹⁰³⁾

Pripreme 23. divizije za prelazak na levu obalu Drine bile su kratke jer je Štab 14. korpusa već 17. decembra izdao zapovest 23, 25. i 45. diviziji i Inženjerskoj brigadi za dalja dejstva u dolini Drine.

Štabu 23. divizije naređeno je da s jednom brigadom sadejstvuje 24. srpskoj brigadi 45. divizije u napadu na neprijatelja na desnoj obali Drine kod Zvornika, a dve brigade odmah da pređu na levu obalu reke i postave se između Vlasenice i Drinjače radi zatvaranja tog pravca i sprečavanja izvlačenja delova nemačke pukovske grupe »Skenderbeg« ka Zvorniku.

Štabu 45. divizije naređeno je da njegova 24. brigada i jedna brigada 23. divizije likvidiraju neprijatelja kod Zvornika na desnoj obali Drine, a zatim da se u rejonu prikupljanja pripreme za prevoženje svojih jedinica na levu obalu reke.

Dvadeset petoj diviziji naređeno je da izvrši pokret iz Užica za Vajlevo gde je trebalo da dobije naređenje za dalji rad, a Inženjerskoj brigadi da jedan bataljon pridoda Štabu 23. divizije radi opravke mosta kod Ljubovije, a ostala tri bataljona da ostanu u rejonu Loznice radi obezbeđenja pomoći jedinicama 14. korpusa u prebacivanju na levu obalu Drine.¹⁰⁴⁾

Vrhovni komandant maršal Tito obavestio je 17. decembra Štab Južne operativne grupe da se i 3. korpus NOVJ u operativnom pogledu stavlja pod njegovu komandu.¹⁰⁵⁾

Borbe na levoj obali Drine (17-31. decembar)

Žestoke borbe na skoro celom frontu u dolini Drine od Zvornika do Bijeljine otpočele su 17. decembra. Toga dana 17. i 28. divizija Južne operativne grupe nalazile su se na levoj obali reke, a ostale tri divizije

¹⁰²⁾ Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 185.

¹⁰³⁾ Isto, dok. br. 178 i 203. Štab 2. armije u svom izveštaju od 22. februara 1945. Vrhovnom štabu o operacijama na Drini u vezi s podacima koje su potčinjeni štabovi dostavljali o gubicima neprijatelja napisao je ovo:

»Neprijateljski gubici u ljudstvu izneti su prema izveštajima potčinjenih štabova. Međutim, ako se uzme u obzir konstantan nesrazmeran odnos naših i neprijateljskih gubitaka, iznete neprijateljske gubitke treba primiti s izvesnom rezervom«. (A-VII, k. 272, reg. br. 3-2).

¹⁰⁴⁾ Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 186.

¹⁰⁵⁾ J. B. Tito, n.d., to 25, str. 119.

(23, 25. i 45) bile su u svojim rejonima prikupljanja u fazi pripreme za prelaženje na levu obalu.

Šesta proleterska brigada 17. divizije napala je 16. decembra u 23 časa neprijatelja na liniji Kuzovrat - Petrovo Polje - Trnjaci - Golo Brdo i do 5 časova ujutro, posle žestoke borbe, ovladala ovom linijom i započela borbe u samoj Bijeljini. Napad na grad nije uspeo. Neprijatelj je u protivnapadu potisnuo jedinice 6. brigade natrag na pomenutu liniju.^{106»}

U isto vreme 2. krajiška brigada vršila je pritisak na Janju i Modran, a s jednim bataljonom izbila na Suhopolje i ugrozila Bijeljину s južne strane. Njeni manji delovi zatvarali su pravac od Branjeva prema Janji, sadejstvujući 21. slavonskoj brigadi 28. divizije.

Petnaesta majevička brigada posle prelaženja Drine izbila je na put Bijeljina - Brezovo Polje i postavila se prema Bijeljini sa severozapadne strane.^{107'}

Istog dana 21. slavonska brigada 28. divizije nalazila se na liniji Gornja Pilica - Grab, a 25. slavonska brigada iste divizije dejstvovala je na komunikaciji između Muslimanskog Šepka i sela Gradac.^{108'} Osamnaesta hrvatska brigada 38. divizije 3. korpusa vršila je pritisak na komunikaciju Zvornik - Kozluk, a 21. istočnobosanska brigada iste divizije na sam Zvornik.¹⁰⁴¹

Južnije od Zvornika dve brigade 27. divizije (16. muslimanska i 19. birčanska) maršovale su prema Drinjači radi napada na to uporište, dok se 20. romanijska brigada iste divizije nalazila na položajima južno od Vlasenice radi sprečavanja prodora četnika u tom pravcu.^{110'}

Za vreme tih borbi avijacija NOVJ uspešno je dejstvovala. Bombardovala je i mitraljirala neprijateljeve kolone, koje su se nalazile u pokretu od Zvornika ka Kozluku i od Drinjače ka Zvorniku."¹¹¹

Redovno obaveštavan od potčinjenih jedinica o rezultatima borbi u dolini Drine, Štab Južne operativne grupe uputio je 18. decembra naređenje 17. diviziji da orijentiše potreban deo snaga ka Brčkom, a da ostale jedinice dejstvuju na odseku Bijeljina - Kozluk. Radi toga je pod komandu Štaba 17. divizije stavljena i 28 (slavonska) divizija. Istim naređenjem zahtevano je od Štaba 14. korpusa da odmah prebaci dve brigade 45. divizije na levu obalu Drine, sa zadatkom da zatvore pravac Kozluk - Janja, da se napadne neprijateljev mostobran na desnoj obali Drine kod Zvornika i da se ubrza prebacivanje 23. divizije na levu obalu reke. Radi izvršenja tih zadataka Štabu 14. korpusa potčinjena je u operativnom pogledu 1. artiljerijska brigada. Istovremeno Štabu 3. Korpusa naloženo je da svoju 27. diviziju prebaci od Drinjače na front kod Vlasenice koju su ugrožavali četnici.^{112'}

Oko Zvornika, Janje i Bijeljine vođene su oštre borbe 18. decembra, a naročito oko Bijeljine, koju je neprijatelj (Borbena grupa »Bruner«)

106) *AVII* k. 272, reg. br. 3-2; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 66, 68, 69 i 150; Gligo Mandić, n.d., str. 285.

107) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 69.

108) Isto, dok. br. 130.

109) Isto, knj. 32, dok. br. 88.

110) Isto, knj. 31, dok. br. 62 i knj. 32, dok. br. 5 i 88.

ni) *AVII*, knj. 272, reg. br. 3-2.

u« Isto.

držao po cenu velikih gubitaka jer je imao u vidu da je i 7. SS divizija »Princ Eugen« prešla u nastupno-odstupni marš od Zvornika prema Bijeljini.¹¹³¹ To mesto je vremenom postalo najjače neprijateljevo uporište u severoistočnoj Bosni, tj. u trouglu Save i Drine. Za odbranu su iskopani rovovi, postavljena bodljikava žica, minska polja i ozidani betonski bunker.

U Ratnom dnevniku Komande Jugoistoka 18. decembra zabeleženo je i ovo:

»Na drinskom frontu bande vrše neprekidan pritisak prema rejonu Janja - Bijeljina. Neprijatelj je opkolio Bijeljinu. Bande su zaprečile put prema Brčkom. Čelni puk 7. SS brdske divizije, u napadu prema severu, prodro je severno od Branjeva.«¹¹⁴

To je bio 13. SS brdski puk, koji je, polako ali sigurno, krčio put prema Bijeljini i pored žestokog otpora jedinica Južne operativne grupe divizija.

Komanda Grupe armija »E« izdala je direktivu 34. armijskom korpusu 18. decembra:

»3) Zadatak se menja u sledećem:

a) Komanda korpusa, napuštajući Zvornik, prikupiće sve snage koje se nalaze južno od Save u rejonu Bijeljine i sa ovim izvršiti napad na neprijateljske snage koje se prikupljaju u trouglu Drina - Sava i iste potući. Napuštanje Zvornika izvršiti po mogućstvu tek po dolasku četničkih snaga koje se kreću sa iz [jugozapadnog] pravca ka Zvorniku;

b) posle toga predvideti privremeno premeštanje težišta ove grupe na severnu obalu Save, da bi se izvojevao mostobran u Brčkom koji bi se protezao što više prema istoku;

c) pri tome Bijeljinu držati s ciljem da bi se sprečilo dalje napredovanje neprijateljskih snaga neposredno južno od Save prema istoku. Uz to okuku Sava/Drina pokretnom borbom osiguravati iz Bijeljine. Posle dovođenja novih snaga, 34. armijski korpus iz Bijeljine ponovo će zauzeti Zvornik i držati ga.«¹¹⁵

Osamnaestog decembra u 10 časova 6. proleterska i 15. majevička brigada napale su ponovo Bijeljinu uz podršku 1. artiljerijske brigade, koja se noću 17/18. decembra prebacila preko Drine u rejon sela Popova. Prebacivanje artiljerijske brigade Štab 17. divizije izvršio je na svoju ruku i bez odobrenja Štaba Južne grupe pa je brigada povučena na desnu obalu Drine 22/23. decembra. To je bio vrlo rizičan potez Štaba 17. divizije koji se, na sreću, dobro završio.¹¹⁶

U vreme napada na Bijeljinu jedinice 6. i 15. brigade uspele su da u toku dana ovladaju većim delom grada i da potisnu neprijatelja ka železničkoj stanici, silosu i nekim drugim tvrdim zgradama, odakle je nastavio da pruža uporan otpor. Pošto su delovi nemačkog 13. SS brdskog puka uspeli pred mrak da se probiju preko Janje ka Bijeljini, to

¹¹³> Otto Kumm, n.d., str. 343; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 146. i 150; *AVII*, k. 272, reg. br. 3-2.

¹¹⁴) *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, prilog br. 1, str. 1114.

¹¹⁵> Isto, prilog br. 2, str. 1199.

¹¹⁶> Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 150; Gligo Mandić, n.d., str. 286-287.

su se 6. proleterska i 15. majevička brigada povukle iz grada. Šesta proleterska brigada čvrsto je zaposela mostobran kod Amajlija i Popova a 15. majevička brigada je s prostora oko sela Obarske čvrsto zaprečila komunikaciju Bijeljina - Crnjelovo.¹¹⁷⁾

Istog dana oko 5 časova 2. krajiška brigada 17. divizije zauzela je Janju ali su je delovi 13. SS brdskog puka protivnapadom, izvršenim pre mraka, povratili i odatle se uputili ka Bijeljini radi deblokade opkoljenog nemačkog garnizona. U tim borbama neprijatelj je uspeo da odbaci jedinice 28. divizije i 2. krajiške brigade na položaje ka Muslimanskom Šepku, Donjoj Pilići i Bjeloševcu.¹¹⁸⁾

Dve brigade (16. muslimanska i 19. birčanska brigada) 27. divizije napale su 18. decembra Drinjaču i, sutradan je oslobodile, pa produžile u pravcu Zvornika koji je u sadejstvu 21. istočnobosanske brigade 38. divizije oslobođen 20. decembra. Toga dana je i 14. srpska brigada 23. divizije u sadejstvu sa 24. srpskom brigadom 45. divizije oslobodila Mali Zvornik.¹¹⁹⁾

Borbe u dolini Drine produžile su se s promenljivim uspehom. Bijeljina je bila i dalje u čvrstoj blokadi, dok je avijacija NOVJ tukla neprijateljske kolone između Kozluka i Janja.¹⁾ »

U međuvremenu je 45. diviziji naređeno da njene 20. i 23. srpska brigada forsiraju Drinu, a 24. tipska brigada da i dalje vrši pritisak na Zvornik i da obezbeđuje desnu obalu Drine od Zvornika do Koviljače.¹²¹⁾ Izvršavajući to naređenje, 20. srpska brigada je 18. decembra kod Kurijačice prebacila svoja dva bataljona, a noću uoči 19. decembra, još jedan bataljon. Brigada je dobila zadatak da likvidira neprijatelja na delu komunikacije od sela Potoka do sela Obrježa, južno od Janje. Međutim, pošto je nemački 13. brdski puk u večernjim časovima ovladao Janjom i produžio ka Bijeljini, zadržavajući u Janji manje snage, bataljoni 20. brigade izvršili su napad noću između 18/19. decembra i udarili u prazno - jer je neprijatelj s tih položaja već izvršio pokret u pravcu Janje.¹²²⁾

Dvadeset treća srpska brigada otpočela je prelaženje preko Drine 18. decembra na prelazu kod Badovinaca. Prelaz preko reke 3. brigada završila je 20. decembra u zoru bez dodira s neprijateljem.¹²³⁾

Prelaz jedinica 23. divizije otpočeo je 19. decembra uz pomoć prirodnih sredstava (skele i splavovi), užurbano pripremanih prethodna dva dana. Deveta srpska brigada završila je prebacivanje kod Ljubovije 21. decembra. Sedma srpska brigada otpočela je prebacivanje tek 21. decembra kada je jedan bataljon prešao preko Drine kod sela Tegara dok su se ostali bataljoni prebacili na mestu prelaza Čitluk - Čuline (južno od Zvornika) 23. decembra. Četrnaesta srpska brigada prebacivala se od 21. do 23. decembra kod Zvornika. Tako su sve brigade 23. divizije bile spremne 23. decembra za borbu protiv Severne grupe četničkih korpusa koji su izbili u dolinu Spreče.¹²⁴⁾

¹¹⁷⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 150; Gligo Mandić, n.d., str. 287.

¹¹⁸⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 150; Otto Kumm, n.d., str. 343.

¹¹⁹⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 146; knj. 32, dok. br. 5 i 88; tom I, knj. 15, dok. br. 202; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 356-363.

¹²⁰⁾ AVII k. 272, reg. br. 3-2.

¹²¹⁾ Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 202, str. 596 i 597.

¹²²⁾ Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 67, 68 i 154.

¹²³⁾ Isto, dok. br. 68 i 155.

¹²⁴⁾ Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 186, 199 i 203.

U međuvremenu, 19. decembra u 18,30 časova, Štab Južne operative grupe prateći razvoj događaja na drinskom frontu, uputio je radiogramsko naređenje štabovima 3. i 14. korpusa i 17. divizije, u kojem je stajalo:

»1. Dosadašnji način dejstva naših jedinica na levoj obali Drine se samo na počesno zalaganje pojedinih bataljona i brigada. Ovo nije dalo željene rezultate, već je omogućilo probijanje neprijateljske prethodnice.

2. Obzirom na raspored i jačinu neprijatelja kod Bijeljine i Zvornika, imamo sve uslove za počasno uništenje ovih grupa, napadajući neprijatelja na pogodnom mestu s jačim i grupisanim našim snagama.

3. - U tom cilju vršimo sledeću podelu:

a) Sektor Bijeljina - Janja od reke Save na jug do linije Kurijačica - s. Banjica - Priboj (sve zaključno) 17. i 28. divizija, sa zadatkom uništenja bijeljinske neprijateljske grupe.

b) Sektor Kozluk - Zvornik - Drinjača, južno od linije Kurijačica - Banjica - Priboj: 23, 45. i 38. divizija pod rukovodstvom Štaba XIV korpusa, sa zadatkom uništenja zvorničke neprijateljske grupe na obema obalama. U cilju objedinjavanja dejstava 38. i 45. divizije odrediti jednog člana Štaba XIV korpusa koji će se nalaziti kod Štaba 45. divizije¹²⁵⁾

U vezi s tim naređenjem, Štab 14. korpusa izdao je direktivu br. 1 potčinjenim jedinicama za dejstva u dolini Drine, od Zvornika do njenog ušća, kojom je predvideo:

- da 45. divizija sa svoje tri brigade (20, 23. i 24. srpska brigada) onemogućiti komuniciranje neprijatelja od Janje prema Bijeljini, da jačim snagama sa položaja Potok - Gornja Pilića napada neprijatelja pravcem Potok - Branjevo - Muslimanski Šepak i desnim obuhvatnim manevrom kod Trnovice izbije na komunikaciju Šepak - Zvornik, a zatim, pošto uništi opkoljene grupacije na prostoru Branjevo - Njiverice - Rojčević - Šepak, da produži dejstvo na jug i uništi drugu grupu neprijatelja koja se nalazila od Trnovice do Colopeka;

- da 38. divizija blokira Zvornik a zatim dejstvom jačih snaga preko Grbavca i trig. 215 da preseče komunikaciju Colopek - Zvornik i pristupi uništenju opkoljene neprijateljeve grupe;

- da 23. divizija, istovremeno kad snage 45. divizije izbiju kod Trnovice i počnu uništavanje neprijateljeve grupe kod Šepka pristupi delom snaga uništenju neprijateljeve grupe od Trnovice do Colopeka;

- da pukovski i minobacački divizion 1. artiljerijske brigade sa vatrenog položaja u okuci Drine, istočno od sela Branjeva, podržavaju napad jedinica 45. divizije. Međutim, ta dva divizion su, bez znanja Štaba korpusa i Štaba Južne grupe divizija bila prebačena preko Drine istočno od Bijeljine radi podrške napada jedinica 17. divizije na Bijeljinu tako da je 45. divizija ostala bez te podrške;

- da 24. srpska i Inženjerska brigada pripreme izgradnju mosta kod Zvornika čime bi se likvidiralo neprijateljevo uporište u Malom Zvorniku.

¹²⁵⁾ AVII, k. 272, reg. br. 3-2.

Potpukovnik Momčilo Poleksić, šef Operativnog odseka određen je da objedinjuje dejstva 38. i 45. divizije.^{126'} (Prilog br. 1)

Štab 17. divizije NOVJ postupajući po naređenju Štaba Južne grupe izdao je svoju zapovest 20. decembra u 12,20 časova. Dvadeset osmoj diviziji naređeno je da dejstvuje glavninom snaga od Kurijačice do Patkovače, likvidira neprijatelja u Janji i čvrsto zatvori komunikacije koje vode od Bijeljine i Janje za Koraj; deo snaga trebalo je da ostavi oko Teočaka radi čišćenja terena od zelenog kadra i četnika čvrsto se povezujući levo s jedinicama 17, a desno s jedinicama 45. divizije. Druga krajiška brigada trebalo je da napada delove četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Ugljevik - Begutovo Selo - Maleševci a zatim da produži dejstva na prostor Koraj - Čelić - Pukiš radi uništenja delova ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i zelenog kadra. Sa tog prostora trebalo je da dejstvuje prema Brčkom i da spreči svaku intervenciju neprijatelja iz Brčkog ka Bijeljini. Manje snage 2. krajiške brigade trebalo je angažovati za čišćenje prostora između Koraja i Brezovog Polja i za održavanje čvrste veze sa 15. majevičkom brigadom na pravcu Brezovo Polje - Vršani. Petnaesta majevička brigada dobila je zadatak da se postavi na prostor Velika Obarska - Dragaljevac - Vršani i da glavnim snagama zatvori drum Bijeljina - Brčko, a pomoćnim da zauzme Brezovo Polje i dejstvuje ka Brčkom, održavajući čvrstu vezu sa levim i desnim susednim jedinicama. Šesta proleterska (istočnobosanska) brigada trebalo je da se zadrži na položajima Dvorovi - Petrovo Polje - Amajlije i, u pogodnom momentu, da napadne Bijeljinu i zauzme je. Protivtenkovskom divizionu 1. artiljerijske brigade naređeno je da zauzme vatreni položaj na komunikaciji Bijeljina - Brezovo Polje radi otvaranja vatre na neprijateljeve motorizovane delove, dok je pukovski divizion dobio zadatak da se rasporedi u rejonu Obarske radi podrške jedinicama 17. divizije u napadu na Bijeljinu.^{127'}

Čim je primio zapovest 17. divizije, Štab 28. divizije doveo je svoju 17. slavonsku brigadu sa dotadašnjih položaja Šubare - Suljin Han na novi položaj Gornja Čadavica - Zabrđe. Na taj način obezbedio je pozadinu glavnih snaga Divizije s pravca Brčko - Koraj. Dvadesetog decembra 25. brdska brigada nalazila se na prostoru Loknja, a 21. slavonska brigada levo od nje, na liniji Bjeloševac - Tomići - Studenac. Obe brigade bile su orijentisane prema komunikaciji Zvornik - Janja.^{128'}

U dolini Drine rasplamsale su se još žešće borbe 20. decembra. Nemački 13. SS brdski puk 7. SS divizije »Princ Eugen« nadirao je toga dana od Janje prema Bijeljini i, jakim pobočnicama, napao 21. slavonsku brigadu na odseku Bjeloševac - Brezovica - Tomići i potisnuo je ka položaju Počivala - Kačevac. U toku te borbe poginuo je i politički komesar 21. brigade, major Branko Kuprešanin.^{129'}

Posle izbijanja u Bijeljinu glavnina 13. SS puka odmah je produžila nastupanje pravcem Bijeljina - Brezovo Polje - Brčko kako bi na širem prostoru Brčkog smenila 21. lovački puk 11. vazduhoplovne poljske

^{126>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 72.

^{127>} Isto, dok. br. 81.

^{128>} Isto, dok. br. 130.

^{129>} Isto, dok. br. 122 i 130; Otto Kumm, n.d., str. 343.

divizije jer je on trebalo da krene na front ka reci Dravi. Na pravcu nastupanja 13. SS puka položaje je držala 15. majevička brigada 17. divizije. Neprijatelj je u žestokoj borbi, prsa u prsa, potisnuo Brigadu na liniju Gradac - Crnjelovo (Gornje i Donje) - Donja Čađavica i tako otvorio komunikaciju Bijeljina - Brčko. U toj borbi poginuo je i komandant 15. brigade major Vlado Karanović. Prilikom povratka u Štab u selo Glendiće, posle obilaska jednog bataljona, naišao je na neprijatelja na bliskom odstojanju.^{130'}

Tog dana 2. krajiška brigada izvršila je pokret na prostor Čelić - Pukiš - Mrtvice - Piperei bez dodira s neprijateljem. Šesta proleterska brigada, uz podršku artiljerije, napadala je Bijeljina - noću između 20. i 21. decembra. Međutim, u ponovljenom napadu nije postignut uspeh jer je nemačka odbrana bila ojačana prodorom 13. SS puka u to uporište. Posle tog napada Štab 17. divizije naredio je da se pukovski i minobacački divizion 1. artiljerijske brigade prebace na desnu obalu Drine.^{131'}

Jedinice 45. divizije vodile su prve borbe protiv delova nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« 19. decembra, i to 20. srpska brigada, ali prilično neorganizovano, jer 3. i 4. bataljon nisu dosledno postupili po primljenom naređenju Štaba Brigade. Četvrti bataljon napustio je svoj položaj bez ikakvog obezbeđenja i bez borbe. To je neprijatelj iskoristio, te napao 3. bataljon s leđa. Zbog nediscipline štabova bataljona, ni Štab 20. srpske brigade nije držao u toku borbi situaciju u rukama, zbog čega su se dejstva odvijala dosta stihijski. To je imalo za posledicu da jedinice 20. srpske brigade, zapadno od drumca Zvornik - Janja između rečica Tavne i Brezovice, ne organizuju ni jedan jači položaj s kojeg bi se suprotstavili delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« koji su se nalazili u nastupanju od Zvornika ka Bijeljini. Ni 20. decembra situacija nije bila ništa povoljnija za 20. srpsku brigadu. Tog dana su se i poslednji delovi 1. bataljona prebacili na levu obalu Drine i produžili prema selu Batar, ali su tu bili dočekani od neprijatelja i razbijeni. Neke jedinice bile su rastrojene. Dve čete 1. bataljona ponovo su se 22. decembra vratile na desnu obalu Drine dok su se ostale jedinice 20. brigade zadržale na širem prostoru Donje i Gornje Piliće. Na tom prostoru nalazile su se i jedinice 28. divizije. Ali, one nisu ispoljile veću aktivnost a sadejstvo nije uopšte ostvareno. Zbog svega toga je u tim borbama 20. brigada imala 64 poginula, 111 ranjenih, 18 kontuzovanih i 51 nestalog borca. Štab 20. srpske brigade ovako je ocenio dejstva svojih jedinica:

»1. Bataljoni nisu imali međusobne veze i nije vršeno nikakvo izviđanje ispred pojedinih jedinica. Štabovi bataljona nisu pravilno shvatili stanje položaja neprijateljskog i nisu mislili na to da će neprijatelj nastojati da se po svaku cenu probije. S tim u vezi nisu razvijali svoju obaveštajnu službu a niti su obaveštavali Štab brigade o ma kakvim izmenama. Nije bilo dovoljnog zalaganja u samoj borbi. Štab I bataljona nije izvestio Štab III bataljona o svom proboju a prošao je bez borbe.

¹³⁰⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. 150: AVII, k. 272, reg. br. 3-2.

¹³¹⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 150.

2. Drugi i IV bataljon nisu shvatili svoj zadatak ni najmanje u samom izvlačenju. Dozvolili su svojim četama da idu kuda god koja hoće i da bez borbe odstupaju, a znali su gde se III bataljon nalazi. Da su I i IV bataljon dali otpor neprijatelju na svom pravcu, I i III bataljon ne bi bili ugroženi«. ¹³²»

Dvadeset treća srpska brigada prošla je daleko teže od 20. srpske brigade. Posle prebacivanja njenih jedinica koje se, osim nekih manjih delova, završilo, uglavnom, u zoru 20. decembra, dva bataljona postavila su se na liniji Golo Brdo - Čardačine, a glavne snage ispred sela Amajlija u koju su ušle oko 15 časova bez borbe, kao i u Janju koju je napustio 13. SS puk posle stizanja u Bijeljinu. Ni Štab 23. brigade nije imao nikakvih podataka o neprijatelju na širem prostoru Janje. Neki detalji u vezi s tim nalaze se u Operacijskom dnevniku Štaba 23. srpske brigade, u kojem je zapisano:

»Kad smo sredili jedinicu i krenuli oko 15 časova, stigli smo u selo Amajliju, ali neprijatelja nije bilo u samom selu. Nismo imali nikakve podatke na kojim se položajima nalazi neprijatelj te smo krenuli prema Janji na putu za Zvornik, da bi ispitali položaj Obrijež i Ruhotine i preko Čengića zauzeli položaj Donja Trnova i uhvatili vezu sa 20. brigadom. Tačno u 15,30 sati krenuli smo i stigli na 2 km ispred Obriježa, trig. 126 i k. 115. Tada smo videli na njoj dosta vojnika, ali nismo znali koji su, te smo mislili da je to 20. brigada. Uputili smo patrolu da ispita ko je na toj koti. Kad je patrola stigla i prišla na nekoliko metara i pitala ko je to, oni su odgovorili: partizani, otvorili vatru i ranili dva druga te smo videli da je to neprijatelj. O neprijatelju smo malo znali i verovali smo da se nalazi na drumu prema Zvorniku. Sa ovim bataljonom vratili smo se na prostoriju same varošice Janje. Jedne delove smo izbacili prema Dugom Polju, a druge prema Gracini i Crnoj Bari da bi u slučaju nadiranja sprečili isto«. ¹³³'

Ovaj primer ukazuje svakako na činjenicu da neki štabovi nisu znali mnoge elementarne stvari iz neposrednog obezbeđenja a i da je obavешtajna služba u potpunosti podbacila. Štab 23. brigade nije bio na okupu jer su se njegovi članovi nalazili u bataljonima - komandant u Amajliji, politički komesar na skelskom mestu prelaza, a načelnik Štaba u Janji.

Sutradan, 21. decembra, situacija se još više poboljšala u korist neprijatelja. Dok su prethodnog dana u borbi bili angažovani prethodnički delovi marševske kolone 14. SS brdskog puka 7. SS divizije »Princ Eugen«, sada je 14. SS puk sa 1. bataljonom desno i 3. bataljonom levo nastupao od Branjeva ka Janji, sa zadatkom da u toku dana ovlada Janjom a sutradan da nadire ka Bijeljini.

Dvadeset treća srpska brigada je prema odluci, donesenoj u 2 časa posle ponoći, krenula da zauzme položaje za napad na liniju Modran - Donja Mahala - Obrijež. U nastupanju je došlo do susretne borbe protiv kolona koje su nastupale i 14. SS puka. Od samog početka razvila se vrlo teška borba. Neprijatelj je upornim napadom oko 12 časova 22.

¹³²> Isto, dok. br. 96.

¹³³> Isto, dok. br. 155.

decembra zauzeo Janju, uz neorganizovano povlačenje jedinica 23. srpske brigade, jer su izginuli ili ranjeni skoro svi komandanti bataljona, njihovi pomoćnici i komandiri četa, boreći se hrabro u streljačkom stroju. Neprijatelj je, u stvari, pregazio položaje 20. srpske brigade i svom silinom se obrušio na 23. srpsku brigadu koja je morala da se povuče.^{134'}

Za to vreme severnije od 23. srpske brigade na liniji Dvorovi - Petrovo Polje - Amajlije nalazila se 6. proleterska brigada 17. divizije koja je, posle neuspelog napada na Bijeljину noću 20/21. decembra, vodila samo manje lokalne borbe.

Na položajima 15. majevičke brigade 17. divizije između Bijeljine i Brezovog Polja bilo je, uglavnom, mirno. Nemački 13. SS puk probio se u Brčko gde je 21. decembra smenio 21. lovački puk 11. vazduhoplovne poljske divizije. Štab 13. SS puka za neposredno obezbeđenje Brčkog uputio je svoj 2. bataljon u Čelić.^{135'}

Druga krajiška brigada 17. divizije izbila je 21. decembra na liniju Čelić - Pukiš - Mrtvice - Piperei, i vodila oštre borbe sve do 5 časova ujutro 22. decembra. Ipak, zbog jakih nemačkih, ustaško-domobranskih, četničkih i zelenokadrovskih snaga na tom prostoru, Brigada nije uspešla da zauzme Čelić i ugrozi Brčko s juga, iako je 17. slavonska brigada 28. divizije već zauzela Koraj i obezbedila pozadinu 2. krajiškoj brigadi.¹³⁶¹

Komandant Južne operativne grupe divizija general-lajtnant Koča Popović koji je pratio razvoj situacije na levoj obali Drine naredio je na licu mesta da se 24. srpska brigada 45. divizije kod Zvornika što pre prebaci na levu obalu Drine, a 23. srpska brigada da se vrati na desnu obalu reke i da, ako put bude slobodan, pređe Drinu kod Kurijačice a, ako to ne uspe, da i ona pređe Drinu kod Zvornika. Međutim, to nije bilo moguće izvršiti jer je neprijatelj nastupao frontalno i odstupanje prema Kurijačici bilo je nemoguće.^{137'}

U toku 22. decembra nastavljene su još žešće borbe istočno, severno i severozapadno od Bijeljine. Neprijatelj je prešao u napad u 7 časova u tri napadne kolone: jedna je dejstvovala na pravcu Bijeljina - Gornje Crnjelovo kako bi razdvojila snage 15. majevičke i 6. proleterske brigade 17. divizije; druga kolona je napadala na pravcu Bijeljina - Dvorovi - Balatun i, treća, na pravcu Bijeljina - Amajlije.

Neprijatelj je zaposeo put Bijeljina - Dragaljevac i, dejstvom ka Gornjem Crnjelovu i Dragaljevcu, razdvojio 6. proletersku od 15. majevičke brigade, a napadom u pravcu Balatuna odvojio dva bataljona 6. proleterske brigade od svoje glavnine. Ta dva bataljona, s kojima se nalazio i komandant Brigade, koncentrisali su se noću 23/24. decembra u selu Velikoj Obarskoj i povezali s 15. majevičkom brigadom. Ostala dva bataljona (1. i 4. bataljon) s brigadnim delovima, vodeći vrlo tešku

¹³⁴> Otto Kumm, n.d., str. 345-346; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 155.

¹³⁵> Otto Kumm, n.d., str. 343; n.d., str. 343; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 150. 1³« *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 130 i 150; Zdravko B. Cvetković, n.d., str. 213.

¹³⁷> *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 202, str. 601; tom IV, knj. 31, dok. br. 137 i 147. Naredenje komandanta Južne operativne grupe divizija preneo je lično načelnik Štaba Grupe general-major Ljubo Vučković (Gligo Mandić, n.d., str. 290).

borbu obezbeđivali su mostobran kod sela Badovinaca preko kojeg su 23. decembra počeli da se prebacuju delovi 23. srpske brigade.^{130»}

Za vreme tih borbi noću 22/23. decembra prebacili su se na desnu obalu Drine Pukovski i Minobacački divizion. Protivtenkovski divizion koji se privremeno nalazio s 15. majevičkom brigadom pao je neprijatelju u ruke jer se samovoljno odvojio iz kolone 15. brigade i dva bataljona 6. proleTERSke brigade, kada su prelazili drum Bijeljina - Brčko da bi se pomerili na širi prostor sela Dragaljevca, Teočaka i Gornje Čađavice i tako izbegli opasnost da ih neprijatelj nabaci na Savu i tamo uništi ili zarobi.^{139»}

U tim borbama 23. srpska brigada dejstvovala je vrlo neorganizovano. Njen deo koji se 23. decembra prebacio na desnu obalu Drine kod Badovinaca, vraćen je odmah po naređenju Štaba 14. korpusa na levu obalu. Međutim, istog dana stiglo je naređenje štaba 45. divizije da se cela brigada ponovo vrati na desnu obalu Drine. Novo prebacivanje dva bataljona 23. srpske brigade počelo je pod borbom noću 24/25. decembra, dok su mostobran obezbeđivala dva bataljona 6. proleTERSke brigade, pokazujući veliku hrabrost u borbi protiv delova 14. SS puka koji su nasrtali na mostobran. Sutradan, 26. decembra, ti bataljoni vratili su se na desnu obalu Drine u selo Badovince, da bi se, posle prikupljanja, uputili prema Kurijačici radi ponovnog prelaženja na levu obalu Drine. To su izvršili 27. decembra. U to vreme ostala dva bataljona s komandantom brigade nalazila su se na prostoru Modran - Suhopolje gde su se uputila i ova dva bataljona.^{140»}

Neprijatelj je 27. decembra napao iz Čelića položaje 2. krajiške brigade, ali je odbijen.^{141»} Do kraja decembra nije bilo nekih većih borbi jedinica 17. divizije, pa su one 31. decembra 1944. imale ovakav raspored:

- 6. proleTERSka brigada nalazila se na prostoru Ugljevik - Begutovo Selo - Maleševci, sa zadatkom čišćenja sektora Priboj - Lopare od četnika;

- 2. krajiška brigada bila je raspoređena na prostoru Čelić - Pukiš gde se pripremala da zauzme Čelić, i

- 15. majevička brigada nalazila se na položajima od Mrtvica, preko Piperaca do Gornje Bukovice, sa zadatkom da napada neprijatelja na putu Brezovo Polje - Brčko.^{142»}

Za vreme dok su jedinice 17. i 45. divizije vodile vrlo teške borbe, 28. divizija nalazila se na starim položajima. Njene jedinice nisu imale jačih borbi, niti su, pak, sadejstvovala jedinicama 17. i 45. divizije, naročito od 20. do 26. decembra. Verovatno da bi njihovo dejstvo u pozadini neprijatelja remetilo njegove planove, ali do toga nije došlo. Krajem meseca izvršena su manja pregrupisavanja jedinica 28. divizije da bi se što uspešnije vršio pritisak na Bijeljinu. Dvadeset devetog decembra ona se nalazila u ovakvom rasporedu:

^{138>} Otto Kumm, n.d., str. 345-347; *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 150; *AVII*, k. 272, reg. br. 3-2.

¹³⁹¹ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 150; Gligo Mandić, n.d., str. 286-291.

^{140>} *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 196 i 202; tom IV, knj. 31, dok. br. 155.

^{141>} Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 150.

^{142>} Isto.

-21. slavonska brigada na liniji Glavičor - Kojčinovac - Glogovac, s manjim snagama u Janji;

- 17. slavonska brigada na prostoru Suhopolje - Zagona, povezujući se desno sa jedinicama 21. slavonske brigade, a levo s 15. majevičkom brigadom, i

- 25. brodska brigada u rejonu sela Čengića, kao opšta rezerva 28. divizije i za obezbeđenje mostobrana kod Kurijačice.^{143'}

Tako su završene borbe 17 i 28. divizije na širem prostoru Bijeljina - Janja. U tim borbama obostrani gubici bili su znatni. Dvadesetosma divizija imala je 77 poginulih i 150 ranjenih, a 17. divizija 215 poginulih (od toga samo u 6. proleterskoj brigadi 153), 720 ranjenih, 17 kontuzovanih i 43 nestala. Gubici neprijatelja (prema proceni koja nije realna) bili su 1033 poginula 1275 ranjenih i 130 zarobljenih.^{144»}

U međuvremenu, od 24. do 31. decembra 45. divizija nije imala naročitih borbi jer su se njene jedinice nalazile na odmoru i sređivanju delom na desnoj obali Drine a delom na levoj. Tako se 20. srpska brigada, posle teških borbi nalazila 24. decembra na prostoru Jahovac - Batar - Dugo Polje - Potok odakle je, prema zapovesti Štaba 45. divizije izvršila marš 30. decembra pravcem Kozluk - Tabanci - Čolopek - Zvornik - Drinjača radi razmeštaja i prijema novih zadataka na prostoru Zelinje - Nova Kasaba - Drinjača.^{145'} Dvadeset treća srpska brigada posle prelaženja Drine s leve na desnu obalu 25. decembra, dobila je zadatak da se uputi prema mostobranu Kurijačici. Ona je 26. decembra izvršila pokret i razmestila se na prostoru Šor - Lipnica, severoistočno od Loznice. Odatle je, posle prijema divizijske zapovesti, počela marš 30. decembra u 10 časova pravcem Lipnica - Loznica - Koviljača - Mali Zvornik, gde je stigla u 20 časova, a zatim 31. decembra do 20 časova prebacila se jednom skelom na levu obalu Drine i razmestila na prostoru sela Glumina, Kusionja, Caparda i Osmaka sa zadatkom da čisti teren i uništava četnike na tom prostoru, kao i da osigurava komunikaciju Zvornik - Kalesije.^{146'} Dvadeset četvrta srpska brigada, posle završetka borbi kod Zvornika, povukla se u Loznicu, a zatim se od 24. do 29. decembra prebacila na levu obalu Drine i razmestila na prostoru Šepak (pravoslavni i muslimanski) - Trnovica - Lokanj, zapadno od Loznice, sa zadatkom da zatvara pravac od Priboja.^{147'}

Tako su se završila dejstva 45. divizije u dolini Drine. U vrlo teškim i dramatičnim borbama imala je 163 poginula, 361 ranjenog i 595 nestalih boraca. Izgubljeno je 38 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 89 automata, 286 pušaka i dosta drugog raznog materijala.^{148'}

Dvadeset peta udarna divizija izvršila je 18. decembra pokret iz šireg rejona Užica, preko Kosjerića za Valjevo, gde je, prednjim delovima stigla 23. decembra i odmah produžila za Loznicu. U rejon Loznica - Osečina izbila je 25. decembra. Tu je njen štab primio naređenje Štaba

'«) Isto, dok. br. 130.

^{144>} AVII, k. 272, reg. br. 3-2 (Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 202, str. 615).

^{145>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 154.

i«) Isto, dok. br. 155.

^{147>} Isto, dok. br. 137.

^{148>} Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 202, str. 615.

14. korpusa da odmah počne prebacivanje svojih jedinica na levu obalu Drine: jedne brigade kod Kurijačice, a dve brigade kod Zvornika.¹⁴⁹⁾ Postupajući po tom naređenju, Štab 25. divizije izdao je zapovest 26. decembra potčinjenim jedinicama za prelaženje preko Drine. Šesnaesta srpska brigada dobila je zadatak da noću između 27/28. decembra izvrši pokret pravcem Loznica - Zvornik, gde je trebalo da se prebaci čamcima preko Drine i postavi na prostor Karakaja - Jordan - Kučić Kula - Petkovci - Šešići - Sapna. Osamnaesta srpska brigada trebalo je iste noći da izvrši marš od Loznice do Malog Zvornika i tu da se prebaci preko Drine, a zatim razmesti na prostoru Kozluk - Trnovica - Rojčević - Branjevo. Devetnaesta srpska brigada dobila je zadatak da danju, 27. decembra izbije na prostor Obrijež - Kozjak a, sutradan, 28. decembra da se prebaci na levu obalu Drine kod Kurijačice i razmesti na prostoru Glavičice - Donja Pilića - Potok - Batar - Jahovac.¹⁵⁰⁾

Tako se i poslednja divizija Južne operativne grupe divizija NOVJ prebacila krajem decembra 1944. na levu obalu Drine.

Razbijanje četničke Severne grupe korpusa

Dok su se u dolini Drine vodile žestoke borbe u drugoj polovini decembra, Severna grupa četničkih korpusa nadirala je u dve kolone prema Vlasenici. Njene snage su izbile 15. decembra na liniju Zepa - Džimrije - Kram. U takvoj situaciji Štab 27. divizije na osnovu naređenja Štaba 3. korpusa odlučio je 16. decembra da privremeno prebaci na zvornički sektor 16. muslimansku i 19. birčansku brigadu radi zauzimanja Zvornika i Drinjače, a tek onda da 27. divizija pristupi razbijanju četnika koji su nadirali prema Vlasenici. Zbog toga je samo 20. romanijska brigada ostala da usporava nadiranje te četničke grupacije jačine oko 10000 četnika na pravcu Čapori (Gornji i Donji) - Han-Pijesak - Malo Polje. Snage brigade bile su skoro desetostruko slabije od četničkih i nisu mogle da ozbiljnije ugroze njihovo nadiranje.¹⁵¹⁾

Ideja četničke Vrhovne komande bila je da Severna grupa četničkih korpusa, u dve kolone: desnom na pravcu Han-Pijesak - Vlasenica, a levom na pravcu Košutica - Drapnici - Žeravica, i osloncem na bosanske četničke snage na liniji Olovo - Kladanj - Stupari, očisti prostor istočne Bosne od jedinica NOVJ, upadne u dolinu Spreče radi ishrane i sjedini se sa četničkim snagama Majevice, Trebave i Ozrena. Sa levom kolonom kretao se i general Draža Mihailović. On je tu kolonu stavio 15. decembra neposredno pod svoju komandu.¹⁵²⁾ Mihailović je 16. decembra uputio depešu Komandi Majevičko-trebavskih korpusa u kojoj je stajalo:

»Sa 10000 srbijanskih snaga ne računajući bosanske, krećem pravcem Han-Pijeska - Vlasenica - Šekovići - Tuzla i pravcem Olovo - Kladanj - Stupari - Živinice. Preduzmite odmah energične napade prema oblasti Tuzle sa svim snagama. Vi znate ko je glavni

¹⁴⁹⁾ Isto, dok. br. 202, tom IV, knj. 31, dok. br. 98.

¹⁵⁰⁾ Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 100.

¹⁵¹⁾ Isto, dok. br. 62; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 348-355.

¹⁵²⁾ Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 192, str. 893 i 894.

neprijatelj i napadati ga. Nemojte da u ovom momentu stvarate i druge neprijatelje. Ponavljam, najenergičnije koncentrične napade u oblasti Tuzle sa svim snagama«. ^{153'}

I ovog puta glavni i jedini neprijatelj četnika bio je narodnooslobodilački pokret sa svojim oružanim i revolucionarnim snagama - Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije. Kada je Mihailović uputio ovu depešu, već su se uveliko vodili novi pregovori s predstavnicima Komande Jugoistoka i Grupe armija »E« oko pomoći četnicima u hrani, odeći, obući, municiji i naoružanju. O tome je komanda Grupe armija »E« obavestila Komandu Jugoistoka, navodeći da se vode pregovori s opunomoćenikom generala Mihailovića, pukovnikom Gojkom Borotom. Takođe, Komanda Grupe armija »E« 10. decembra obavestila je komande 5. SS brdskog armijskog i 34. i 91. armijskog korpusa o saradnji i pružanju pomoći četnicima koji dejstvuju na pravcu Rogatica - Ljubovija - Zvornik - Kladanj. ^{154'}

Dvadeseta romanijska brigada 27. divizije iako brojno mnogo slabija od četničkih snaga, vodila je uspešno danonoćne borbe. Elastičnom odbranom i stalnim protivnapadima ona je odolevala upornim napadima neprijatelja na pravcu Mrkalji - Capori (Gornji i Donji) - Mitrović - Han-Pijesak - Nerići - Igriste (trig. 1406). Ipak, 20. decembra, pod pritiskom neprijatelja bila je prinuđena da se prebaci u pozadinu četničkih snaga na sektor Stoborani - Podžeplje - Plane, odakle je nastavila da napada zaštitničke delove četničkih kolona. ^{155'}

U petodnevnim borbama četnici su 16. decembra dostigli Han-Pijesak, 17. decembra ušli u Vlasenicu, a zatim produžili nadiranje u pravcu Drinjače i Javornika, koje su dostigli 20. decembra. Toga dana je četnička Vrhovna komanda izdala zapovest za dalji prodor prema reci Spreči. ^{156'} Situacija je postala vrlo složena jer je bilo očigledno da je cilj četnika Tuzla, koju su jedinice 3. korpusa NOVJ oslobodile još 17. septembra i od tada do kraja rata čvrsto držale u svojim rukama. ¹³⁷⁾

Štab Južne operativne grupe divizija i Štab 3. korpusa budno su pratili razvoj događaja na tom sektoru. Da bi ojačao ovaj sektor, Štab Južne grupe je 18. decembra depešom naredio Štabu 3. korpusa da što pre orijentiše 27. i 38. diviziju prema četnicima. ^{158'} Istoga dana Štab 3. korpusa uputio je radiogramsko naređenje štabovima 27. i 38. divizije za dejstva prema nadirućim četničkim kolonama. ^{159'} Međutim, pošto su te dve divizije bile zauzete oko oslobođenja Drinjače i Zvornika, mogle su se tek 20. decembra orijentisati prema neprijatelju. Štab 27. divizije naredio je 19. decembra Kladanjskom NOP odred, ojačanom četom

^{153>} Isto, str. 895.

^{154>} Isto, dok. br. 119, 121, 156 (str. 671-679) i 192, str. 896; tom XII, knj. 4, prilog br. 2, str. 1190 i 1193. U pomenutom obaveštenju Komande Grupe armija »E« od 10. decembra 1944, stajalo je i ovo:

»Draža Mihailović garantuje najlojalnije držanje prema nemačkim jedinicama i nudi saradnju. Znak raspoznavanja za saradnju između nemačkih jedinica i četnika je: Mitrovica«.

^{155>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 76; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 348-355.

^{156>} Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 125, 156 i 192.

^{157>} Isto, tom IV, knj. 29, dok. br. 79.

^{158>} Isto, knj. 32, dok. br. 5 i 88; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 360; AVII, k. 408/A, reg. br. 3-8/1, list 111.

^{159>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 83.

Odeljenja zaštite naroda, da se orijentiše na prostor Grabovica - Pravoslavni Džemat - Kozja ravan i da izvrši pritisak na Vlasenicu. Istim naređenjem Štab 27. divizije stavio je u zadatak Komandi Birčanskog područja da sa svojim partizanskim stražama djeluje kao gerila u pozadini četnika.^{160'} Uz to, Štab 27. divizije u vreme dok su se 16. muslimanska i 19. birčanska brigada nalazile na usiljenom nastupnom maršu od Cikota ka Šehovićima, izdao je zapovest ovim brigadama i Srebrničkom NOP odredu za razbijanjem četnika. Zapovešću je bilo predviđeno da 16. muslimanska brigada, kao leva divizijska kolona izbegavajući frontalnu borbu napada neprijatelja pravcem Pobude - Nova Kasaba - Tikvarići - Rudište (trig. 933) - Vrelo - Bačkovac (trig. 972), tj. u pozadinu i u bok četničkih glavnih snaga. Devetnaesta birčanska brigada, kao desna divizijska kolona dobila je zadatak, izbegavajući frontalne borbe, da napada neprijatelja pravcem Nova Kasaba - Pribinić - Metaljka - Rogosija - Sadići - Milovanovići - Stolica, takođe, u pozadinu i bok glavnih četničkih snaga na širem prostoru Šekovića. Srebrnički NOP odred stavljen je pod komandu Štaba 19. brigade.¹⁶¹

I Štab 38. divizije, postupajući po korpusnom naređenju od 18. decembra, preduzeo je odgovarajuće mere. Naredio je 21. istočnobosanskoj brigadi da se uputi prema Papraći, odnosno prema Borogovu, jakim topografskom sklopu severoistočno od Šekovića, kao i prema Kominjači, a 18. hrvatskoj brigadi da krene ka Šekovićima.¹⁶²⁾

Prema zamisli Štaba 3. korpusa trebalo je jednovremenim udarom 38. divizije iz doline Spreče, i 27. divizije od Nove Kasabe, razbiti neprijatelja na liniji Šekovići - Papraća. Ipak, do potpune realizacije te zamisli nije moglo doći, jer je 27. divizija kasnila skoro dva dana, a i brigade 38. divizije nisu jednovremeno napale neprijatelja.

Dvadeset prva istočnobosanska brigada prva je stupila u borbu 20. decembra u 6 časova ujutro, napadajući na Borogovu, gde su bili izbili prednji delovi Grupe korpusa Gorske garde i 3. divizije Srpskog udarnog korpusa, pošto su prethodno zauzeli sela Selišta, Kopito i Vidakovići. Zbog vrlo lošeg vremena i slabih veza između pojedinih jedinica, napad nije uspeo i brigada je bila primorana da se povuče 21. decembra u 12 časova na položaj Kula - Osmaci - Kakanj (brdo - k. 391).¹⁶³⁾ Tog dana (21. decembra u 7. časova ujutro) desna kolona 38. divizije, tj. 18. hrvatska brigada, izbila je na prostor Vidakovići - Petrovići, severno od Šekovića, ali se i ona, posle višerasovne borbe morala povući na Rakino brdo. Zbog jakog pritiska četnika u pravcu Osmaka, na položaje 21. istočnobosanske brigade, 18. hrvatska brigada se, po naređenju načelnika Štaba 38. divizije, povukla na liniju Vukovina - Vis, južno od Prnjavora.¹⁶⁴⁾

U toku 12. decembra 3. divizija četničkog Srpskog udarnog korpusa uspela je da zauzme Papraću, Osmake i brdo Kakanj, odakle je 21. istočnobosanska brigada 38. divizije, posle duže borbe, bila primorana da

¹⁶¹⁾ »Isto' dok! br. 83; zapovest Štaba 27. divizije od 20. decembra 1944. godine, i«) Isto! knj. 32, dok. br. 88.

¹⁶³⁾ Isto, knj. 31, dok. br. 123; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 366 i 367.

»M) Zbornik NOR, tom IV, ke. 31, dok. br. 136.

se povuče preko reke Spreče na liniju Bulatovići - Memići. To je stvorilo opasnu situaciju po desnokrilnu 18. hrvatsku brigadu, koja je time došla u položaj da bude natkriljena na svom levom boku, pa je drugim naređenjem načelnika Štaba 38. divizije povučena na desnu obalu Spreče.^{165»}

Dok su se vodile borbe na desnom (severnom) krilu 3. korpusa, na njegovom levom (južnom) krilu 16. muslimanska i 19. birčanska 27. divizije prešle su 20/21. decembra u nastupni marš prema Šekovićima. Pošto su se brigadne kolone kretale na malom međusobnom i skoro paralelnom rastojanju, štabovi 16. i 19. brigade išli su zajedno. Kada je čelo leve kolone (16. brigada) krenulo sa Stolica prema Milića stijeni (k. 827), s kojim su bili štabovi obe brigade, pred njima se ukazalo mnoštvo vatri u dolini Drinjače oko Šekovića. To su bili komora četničke Grupe korpusa Gorske garde i Oplenačka četnička brigada koja je obezbeđivala komoru. Štabovi 16. muslimanske i 19. birčanske brigade brzo su se dogovorili da se izvrši obuhvatni napad, koji je počeo na sat-dva pre svanuća 22. decembra. Napad je bio strahovit i iznenađan. Brigade su prešle na juriš, razbile četnike i došle do velikog plena. Postojala je šansa da te četničke snage budu u potpunosti uništene. Ali, brigade to nisu iskoristile jer su se zadržale zbog umora, sakupljanja plena i brige oko zarobljenih četnika. Pored toga jedinice brigada su se izmešale tako da je bilo potrebno da se srede za dalja dejstva. U takvoj situaciji četnici su uspeli da pobjegnu ka selu Jerkovićima.^{166'}

Oko podne, 22. decembra, situacija na području Šekovića izmenila se. Zaustavljen ispred Šekovića, neprijatelj se uputio jednom kolonom desnom obalom Drinjače ka Bačkovcu, a drugom kolonom od Borogova ka Šekovićima. Cilj je bio da se ponovo zauzmu Šekovići. Štab 27. divizije međutim, energično je reagovao i odmah uputio u protivnapad prema Bačkovcu 16. brigadu a prema Borogovu 19. brigadu. Posle oštre borbe neprijatelj je odbačen u pravcu Kladnja i reke Spreče.^{167'}

Da bi obezbedio Tuzlu s juga i zapada, Štab 3. korpusa prateći situaciju na svom sektoru, naredio je 21. decembra da Tuzlanski NOP odred brani pravac Đurđevik - Živinice, a Posavsko-trebavski NOP odred uputio je iz Puračića ka Ozrenu odakle je Ozrenski četnički korpus pokušavao da napada prema Tuzli, kao i sa Trebave.^{168'} Na sektoru Tuzle trenutno je najopasniji pravac bio od Kladnja prema Živinicama, kojim su napadali 1. i 2. divizija Srpskog udarnog korpusa, Južnomoravski korpus i Kladanjska brigada.^{169»}

^{165>} Isto, dok. br. 123 i 136.

^{166>} Isto, knj. 32, dok. br. 5; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 367-370. U vezi s ovim teškim četničkim porazom u Šekovićima komandant Grupe četničkih korpusa Gorske garde, potpukovnik Nikola Kalabić izvestio je 23. decembra 1944. četničku Komandu Srbije:

»Juče sam Vam javio za komoru. Komora mi je sva propala kao i dosta ljudstva posle borbe od 10 sati na život i smrt a napala ih je 27. divizija u samom Šekoviću. Avalci [Avalski četnički korpus] bili udaljeni 3 km pa nisu spasli. Zločin! posle ove katastrofe ne znam dalje šta da radim jer su mi dva najbolja bataljona propala kao i mnogo municije za teški bacač, pušku i drugo, koju sam dobio na polasku sa Devetaka«. (Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, str. 691).

^{167>} Ahmet Đonlagić, n.d., str. 370-371.

^{168>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 85.

^{169>} Isto, dok. br. 146, nap. 103.

Štab Južne operativne grupe divizija da bi olakšao dejstva jedinica 3. korpusa izdao je 22. decembra naređenje Štabu 14. korpusa da svoju 23. diviziju što pre ubaci u borbu u dolini Spreče.¹⁷⁰ Međutim, ta divizija sporo se prebacivala preko Drine kod Ljubovije i Zvornika, tako da su njeni prvi delovi ubačeni u borbu tek 24. decembra.¹⁷¹ Za to vreme jedinice 3. korpusa produžavale su same da vode borbu protiv glavnine četničkih snaga u dolini Spreče.

Zarobljavanjem komore Grupe korpusa Gorske garde četnici su skoro ostali bez snabdevanja municijom ali im to još uvek nije smetalo da i dalje vrše oštar pritisak na jedinice 38. divizije NOVJ. Zbog toga je 21. istočnobosanska brigada bila primorana da se noću između 21/22. decembra povuče na liniju Simin Han - Požarnica, istočno od Tuzle, dok je 18. hrvatska brigada održala svoje položaje na desnoj obali Spreče odbijajući sve pokušaje četnika da od Visa pređu reku Spreču.¹⁷²

Pojava jakih četničkih snaga na pravcu Kladanj - Zivinice predstavljala je najneposredniju opasnost po Tuzlu. Ceneći situaciju, Štab 3. korpusa odlučio je da orijentiše i 27. diviziju na taj pravac sa zadatkom da razbije četnike i otkloni neposrednu opasnost za Tuzlu. Za izvršenje tog zadatka Divizija je ojačana 17. majevičkom brigadom 38. divizije.¹⁷³ Postupajući po toj odluci, Štab 27. divizije zapovešću od 23. decembra regulisao je zadatke potčinjenih jedinica. Šesnaesta muslimanska brigada dobila je zadatak da se razmesti na prostoru šekovičkih i brajinačkih sela s tim da dva bataljona budu spremna za napad na neprijatelja kod Kladnja na prostoru Trново - Dopasci (Gornji i Donji) - Pelemiš. Devetnaesta birčanska brigada trebalo je da se postavi na polazni položaj Jelečići - Noćajevići i odatle da napadne četnike na liniji Majdan - Stupari - Matijevići; delom snaga i sa Kladanjskim NOP odredom trebalo je da obezbeđuje bolnice 27. i 38. divizije u selu Svojat. Sedamnaestoj majevičkoj brigadi naređeno je da se postavi na liniji Naseoci - Krišići - Zukići i, kao desna kolona 27. divizije, da napadne četnike prostorom severno od Matijevića ka Đurđeviku.

Istom zapovešću naređeno je Komandi Birčanskog vojnog područja i četi Ozne da ostanu u selu Mitrovići a Birčanskom NOP odredu da oстане u rejonu Brainaca i da vrši izviđanja prema Paprači. Dvadeseta romanijska brigada dobila je zadatak da se od Vlasenice uputi ka selu Trnovu.¹⁷⁴ Ona je, inače, ušla u Vlasenicu 23. decembra i, u oštroj susretnoj borbi, razbila Timočki korpus koji je bio opšta rezerva četničke Vrhovne komande, a zatim ga odbacila prema Kladnju.¹⁷⁵

Srebrenički NOP odred nalazio se u pokretu od Bratunca prema liniji Cikote - Šekovići.

U toku 23. decembra 21. istočnobosanska brigada držala je položaj na liniji Simin Han - Požarnica, dok je 18. hrvatska brigada bila primorana da se povuče malo zapadnije na liniju Mijanovići - Dubnica. Tako je Tuzla tog dana bila zaštićena: sa severa Majevičkim NOP odredom

•70) Isto.

¹⁷¹> Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 625.

¹⁷²> Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 123 i 136.

¹⁷³) Isto, dok. br. 91; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 372-374.

¹⁷⁴> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 91.

¹⁷⁵> Isto, dok. br. 76, nap. 9; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 371 i 372.

koji se nalazio prema Brčkom; sa zapada Posavsko-trebavskim NOP odredom prema Puračiću, odnosno Ozrenu; a s juga 18. hrvatskom brigadom na pomenutoj liniji i Tuzlanskim NOP odredom prema Đurđeviku i sa istoka 21. istočnobosanskom brigadom.^{176'}

U borbu je 24. decembra stupila i 23. divizija NOVJ. Sa svoje tri brigade (7, 9. i 14. srpskom brigadom) izvršila je bočni napad na pravcu Zvornik - Tuzla. Četrnaesta brigada (na desnom krilu 23. divizije) napadala je pravcem Kalesije - Prnjavor; 7. brigada nanosila je udar u pravcu Caparda i Osmaka, kao srednja kolona Divizije, a na levom krilu prema Matkovcu, Papračama i Kalabačama, prešla je u napad 9. brigada.^{177'} To je poremetilo plan Štaba četničke Vrhovne komande koji je predviđao da se 25. decembra izvrši koncentričan napad na Tuzlu svim raspoloživim jedinicama, uključujući i četnike Ozrenskog, Majevićkog i Trebavskog korpusa.^{178'}

Uveče 24. decembra dve brigade 27. divizije vodile su manje borbe protiv četnika na pravcu Kladanj - Živinice čiji su prednji delovi izbili pred Đurđevik. Sutradan, 25. decembra, obe brigade uvele su u borbu sve svoje bataljone i pokušale da ubace nadmoćnijeg neprijatelja na Kojuh-planini. Pošto u tome nisu uspele, četnici su izbili na liniju Gračanica - Đurđevik.^{179'}

Istog dana (25. decembra) u zoni dejstva 38. divizije došlo je do vrlo teških borbi naročito na odseku Lučino brdo - Požarnica - Pelemiš, gde su pojedini položaji prelazili po nekoliko puta iz ruke u ruku. Jedinice 21. istočnobosanske brigade žestoko su se borile i, na kraju 26. decembra, primorale neprijatelja na povlačenje. U međuvremenu se 18. hrvatska brigada povukla na nove položaje na liniji Međaš - Plješevica. U popodnevrim časovima 24. decembra Jastrebački i Javorski četnički korpus uspeši su da ovladaju tim položajima i da se zadrže na njima i 25. decembra.^{180'}

Ceneći situaciju na sektoru 38. divizije Štab 3. korpusa naredio je 25. decembra da jedinice 38. divizije u sadejstvu sa jedinicama 14. korpusa napadnu neprijatelja u rejonu planine Jelice i unište ga.^{181'}

Za vreme dok je 38. divizija vodila navedene borbe, 14. srpska brigada 23. divizije izbila je u Prnjavor i produžila nastupanje u pravcu sela Rajinaca, 7. srpska brigada ovladala je Capardima i Osmacima, a 9. srpska brigada oslobodila je sela Kalabaču, Matkovac, Papraču i više šekovičkih i brainovačkih zaselaka.^{182'} Međutim, pošto Štab Južne operativne grupe nije bio zadovoljan tempom napada brigada 23. divizije, još 25. decembra naredio je Štabu 14. korpusa da 23. divizija ubrza nadiranje ka Tuzli, u bok četničke grupe.^{183'} Štab 14. korpusa je i sam bio

¹⁷⁶> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 123 i knj. 32, dok. br. 88.

¹⁷⁷) Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 625.

¹⁷⁸> Isto, tom, XIV, knj. 4, dok. br. 192, str. 905.

¹⁷⁹> Ahmet Đonlagić, n.d, str. 375 i 376. Na liniji Gračanica - Đurđevik nalazila se četnička leva kolona: Južnomoravski i Srpski udarni korpus (bez 3. divizije graničara), Kladanjska i Vlasenička brigada (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 146, nap. 107; tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, str. 694 (depeša br. 180) i dok. br. 192, str. 907 (depeša br. 148).

¹⁸⁰> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 123 i 136; tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, str. 696 i dok. br. 192, str. 907 i 908.

¹⁸¹> Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 97, 101 i 146; Ahmet Đonlagić, n.d, str. 376.

¹⁸²> Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 626.

¹⁸³) *AVL*, k. 272, rég. br. 3-2; *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, sok. br. 202, str. 606.

nezadovoljan dejstvima 23. divizije pa je i on 26. decembra izdao naređenje da ta divizija (čije su se jedinice tog jutra nalazile na liniji Prnjavor - Vacetina - Brainci - Šekovići) pređe u energičan napad.^{184'}

U međuvremenu je Draža Mihailović, uviđajući nepovoljan razvoj situacije po njegove jedinice na desnom krilu, naredio depešom 25. decembra desnoj koloni da odustane od napada na Tuzlu i krene dolinom Spreče u pravcu Živinica i Đurđevika kako bi se što pre oslonila na Ozren. Tog dana desna kolona nalazila se na liniji Lipovice - Svračić - Gornje Petrovice - Jeginov Lug.^{185'}

Pošto su se četnici nalazili na oko 10 km od Tuzle, Štab 3. korpusa rešio je da odbranu Tuzle ojača upućivanjem 16. muslimanske brigade na liniju Ilinčica - Gavranić - Kamenito brdo - Kovačići.^{186'} Devetnaestoj birčanskoj i 20. romanijskoj brigadi naređeno je da noću 26/27. decembra napadnu neprijatelja na liniji Noćajevići - Stupari.^{187'}

Ujutro 26. decembra 16. muslimanska brigada krenula je u dve kolone prema Bašigovcima i Đurđeviku. Marš je izveden iza linije fronta 19. birčanske i 17. majevičke brigade. Došlo je do susretne borbe ispred Đurđevika s jednom manjom četničkom grupom u kojoj je učestvovao i Tuzlanski NOP odred. Zajedničkim naporima četnici su potisnuti od Đurđevika.^{188'}

118. hrvatska brigada je napala u 5 časova ujutro četnike na liniji Vukovije - Tojšići. Četnička 2. i 3. brigada Gorske garde odbačene su ka Požarnici i Kikaču. Koristeći se neodlučnošću jedinica 18. hrvatske brigade da produže energično gonjenje, neprijatelj je uspeo da se pregrupiše i preduzme protivnapad s Oplenačkim korpusom i 1. brigadom. U protivnapadu 18. hrvatska brigada je potisnuta na polazni položaj.^{189'}

Za to vreme 21. istočnobosanska brigada odolevala je žestokim napadima četnika i čvrsto držala u svojim rukama položaje na liniji Simin Han - Požarnica.^{190'}

Na delu fronta 23. divizije snažniju aktivnost ispoljila je 14. srpska brigada. Ona je noću, u sadejstvu s jedinicama 7. srpske brigade, napadala četnike na sektoru Vukovije - Svračić i kod Čaklovića, a u sadejstvu delova 18. hrvatske brigade vršila je pritisak na Babinu Luku.^{191''}

Štab 3. korpusa prateći s velikom pažnjom razvoj situacije zaključio je da je došao trenutak da se pređe u opšti napad na četnike. Rešio je da 17. majevičku brigadu upotrebi umesto za odbranu Tuzle, za napad na četnike, i naredio da se jedinice kako koja stigne u Đurđevik, prebacuju odmah vozom u Tuzlu, a odatle u rejon Siminog Hana gde je trebalo da se izvrše pripreme za napad na neprijatelja.^{192'}

Uveče 26. decembra i Štab četničke Vrhovne komande konačno je došao do zaključka da su svi dalji napadi na Tuzlu uzaludni, pa je izdao

^{184>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 99; tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 626.

^{185>} Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 192, str. 907 (depeša br. 148).

^{186>} Ahmet Đonlagić, n.d., str. 377.

^{187>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 101: zapovest Štaba 27. divizije od 26. decembra 1944. godine.

^{188>} Isto; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 377.

^{189>} Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 136.

^{190>} Isto, dok. br. 123.

^{191>} Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 626 i 627.

^{192>} Ahmet Đonlagić, n.d., str. 377.

i zapovest za povlačenje jedinica prema Omazićima, odnosno ka Ozrenu. Povlačenje je trebalo izvesti udarom glavnih snaga desne kolone i Srpskog udarnog korpusa u bokove 27. i 38. divizije.¹⁹³ Međutim, sve je već bilo kasno. Noću uoči 27. decembra, jedinice 3. korpusa prešle su u silovit i nezadrživ protivnapad.

Šesnaesta muslimanska brigada neopaženo je prošla kroz borbeni poredak Gorskog korpusa, izbila u njenu pozadinu i sručila se na četničke položaje oko Pelemaša i Babine Luke. Upaničeni četnici nabačeni su na položaje 17. majevičke i 18. hrvatske brigade gde su dočekani snažnom vatrom. U tom okršaju Grupa korpusa Gorskog korpusa u potpunosti je razbijena i povukla se u neredu na planini Konjuhu, između Živinica i Đurđevika.¹⁹⁴ Porazu četnika doprineo je i napad 14. srpske brigade 23. divizije u zoru 27. decembra. Time je sudbina Grupe četničkih korpusa Gorskog korpusa ispred Tuzle bila zapečaćena.¹⁹⁵

Štab 3. korpusa sagledao je nastalu situaciju i procenio da će se posle poraza četnika pod Tuzlom težište borbe preneti na prostor Živinice - Đurđevik. U skladu s tim izvukao je 16. muslimansku brigadu iz borbe i uputio je delom železnicom, a delom usiljenim maršom preko Vukovija u Živinice, o čemu je obavestio Štab 27. divizije.¹⁹⁶

U isto vreme Štab 27. divizije, ceneći nastalu situaciju odlučio je da 19. birčanska brigada produži gonjenje četnika, koji su dejstvovali na pravcu Kladanj - Živinice. Međutim, četnici su noću 26/27. decembra umesto da produže napad ka Đurđeviku i Živinicama iznenada odstupili ka planini Konjuhu na prostor Đedina - Lupoglava, radi čega je 19. brigada dobila novi zadatak: da razbije ovu grupu četnika (2. divizija Srpskog udarnog korpusa) i da je goni na pravcu Naseoci - Zukući - Đedina - Brnjica.¹⁹⁷

Dvadeseta romanijska brigada dobila je zadatak da glavninom snaga produži napad opštim pravcem Bašigovci - Đurđevik s tim da pre-

¹⁹³> Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, dok. br. 127.

¹⁹⁴> Ahmet Đonlagić, n.d., str. 379-381.

¹⁹⁵> Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 627. Ovaj poraz Grupe korpusa Gorskog korpusa njen komandant Nikola Kalabić u depešama upućenim 27. decembra 1944. četničkoj Vrhovnoj komandi, ovako je opisao:

»Kada smo primili radiogram da krenemo ka Živinicama, odmah sam ga u 18 h poslao Keseru [pukovniku Dragutinu Keseroviću, komandant desne kolone] i tražio pokret. Ostavio nas je Keser 26. u obruču komunista. Tukli smo se ceo dan. Svi su odredi nastradali. Ja imam 10 oficira ranjenih, među njima Radovan i f i k u sa 20 mrtvih i 30 ranjenih. Dvadeset šestog u 17,30 h dobili smo Siniša [Simeun Ocokoljić, alias Siniša Pazarac, komandant Mlavsko-smederevske grupe četničkih korpusa] i ja naređenje za pokret ka selu Kovači s tim da krenemo u 18 h. Odmah sam mu javio da ne mogu krenuti pre 10 h. On je krenuo. Krenuli smo. Rezultat: izgubili smo skoro svi komore, mnogo mrtvih i pola Keserove kolone nije došlo. Do sada nema ni Kesera ni Pogačara [Ljudevita, komandanta 3. divizije SUK-a]. Meni nije došlo preko 300 ljudi. Od Graničara [3. divizije SUK-a] sa mnom je jedan i po bataljon. Celu noć smo maršovali pod borbom. Siniša je sa mnom. Ostao sam bez metka. Sta se radi sa nama. Ovo je propast. Bez obzira na sve, ako imate milosti dajte da sklonim ljude u blizini 11 [šifra za Nemce - prim. a]. Očajan sam za sve ovo. Ljude, ljude ovolike pogubnih džabe. Borbu vodimo i u selu Kovači. Krećemo u 13,30 ka selu Zakubi, pa šta Bog da kao i Graničari. Na našim juče-rašnjim položajima vodi se očajnička borba sa našim odredima koji se nisu probili a komunisti imaju dosta snaga, kao i dosta bacača i artiljerije. Vaš Cika Pera« (Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, str. 699).

¹⁹⁶> Ahmet Đonlagić, n.d., str. 379 i 380.

¹⁹⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 108.

thodno ovlada Borovnjakom i Golubljakom, dva vrlo jaka susedna topografska sklopa koji su s južne strane natkrivali Bašigovce i Lukavicu. Za izvršenje tog zadatka Štabu 20. romanijske brigade pretpočinjen je Kladanjski NOP odred.^{198»}

Planom Štaba 27. divizije bilo je predviđeno da 16. muslimanska brigada goni neprijatelja pravcem Živinice - Višće - Đurđevik. Međutim, kada su prva dva bataljona ove brigade stigla vozom u Živinice, Štab 27. divizije izmenio je odluku i, umesto da ti bataljoni krenu u napad od Živinica ka Višću, usmerio ih je na pravac Zinica - Bašigovci radi sadejstva 20. romanijskoj brigadi na čijem je odseku neprijatelj pružao snažan otpor, nastojeći da prihvati svoje jedinice koje su se u neredu i po grupama povlačile dolinom Spreče prema Živinicama i Đurđeviku. Pošto su obe brigade 27. divizije (16. i 20. brigada) bile izmorene dotadašnjim danonoćnim borbama, to su posle mraka 27. decembra obustavile napad da bi se borci odmorili i primili hranu.¹⁹⁹¹

Naredni dan prošao je relativno mirno. Jedinice 23. divizije nisu imale većih borbi. Sedma srpska brigada čistila je delom snaga prostor Miljanovići - Dubnica - Međeđan - Baljkovica, jugozapadno od Tuzle, a 14. brigada nastupala je ka Živinicama gde je razbila manju grupu četnika a zatim se razmestila u reion Muslimanski i Pravoslavni Čaklovići - Živinice - Suhopolje. Za to vreme 9. brigada nalazila se u pokretu prema Tupkovićima i Lukavici.²⁰⁰¹

Istog dana jedinice 38. divizije su se sređivale na prostoru istočno i jugoistočno od Tuzle dok je 27. divizija prešla u poslednji veći napad na četnike. Na prostoru Kovačevići - Brčaninovići jugozapadno od Živinica, 16. muslimanska brigada vodila je borbu protiv četnika koji su se ogorčeno branili u nameri da obezbede prihvati svoje glavnine koja je odstupala u neredu pod udarcima 19. birčanske i 20. romanijske brigade.²⁰¹¹ Noću 28/29. decembra i sutradan ostaci četnika, nakon teških poraza koje su im nanele jedinice 3. i 14. korpusa, povukle su se prema Ozrenu.²⁰²¹

Posle toga, po naređenju Štaba 3. korpusa, 27. divizija se prikupila na prostoru Husina, Zivinica i Đurđevika radi odmora, popune i pripreme za izvršenje novih zadataka,²⁰³¹ jer je Štab 3. korpusa, 29. decembra, primio naređenje Štaba Južne operativne grupe da obezbedi prostor Kladanj - Vlasenica - Han-Pijesak.²⁰⁴⁾

U toku 29. decembra 23. divizija, postupajući po naređenju Štaba 14. korpusa, izvršila je pregrupisanje i razmeštaj svojih jedinica u novim rejonima: 7. srpska brigada - selo Devetak - Milino Selo - Puračić; 9. srpska brigada - selo Poljice - Priluk - Šerići - Ljubače, i 14. srpska brigada selo Smoluće - Bukinja. Sutradan je izvršen novi razmeštaj jedinica 7. brigade u selima Devetaku, Sižju, Krtovima, Milinom Selu, Katanićima i Puračiću, obezbeđujući se prema Ozrenu (u toku pokreta

¹⁹⁸> Isto.

¹⁹⁹> Ahmet Đonlagić, n.d, str. 381 i 382.

²⁰⁰> *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 203, str. 628.

²⁰¹> Isto, knj. 32, dok. br. 5 i 88; Ahmet Đonlagić, n.d, str. 381 i 382.

²⁰²> Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, str. 705 (depeša br. 253).

²⁰³> Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 5.

²⁰⁴> Isto, tom I, knj. 15, dok. br. 202, str. 607.

njene jedinice su razbile četničku grupu na prostoru Sižje - Katanići - Komari) i 14. brigade - dva bataljona u Đurđeviku, a dva bataljona na prostoru Tuzla - Buknje.²⁰⁵⁾

U međuvremenu su se i sve tri brigade 25. udarne divizije (16, 18. i 19. srpska brigada) prebacile na levu obalu Drine. Po naređenju Štaba 14. korpusa, 16. i 19. brigada dobile su zadatak da očiste južni deo Majevice od četnika dok je 18. brigada trebalo da obezbeđuje komoru a delom snaga da se zadrži na prostoru Drinjača - Kamenica.²⁰⁶⁾ Međutim, akcija čišćenja Majevice kratko će trajati jer će 25. divizija dobiti novi zadatak u vezi sa događajima kod Vlasenice.

Tako su završena borbena dejstva jedinica Južne operativne grupe divizija do kraja 1944. godine.

Upotreba jedinica, rodova i službi

Po svom sastavu Južna operativna grupa divizija bila je veoma jaka i dobro organizovana formacija NOVJ. Njene divizije bile su naoružane većinom oružjem zaplenjenim u borbama od neprijatelja. Ipak, sve divizije, kao i Grupa u celini, nisu bile u potpunosti kompletirane. To se posebno odnosi na tri artiljerijske brigade koje su se još uvek nalazile u procesu formiranja.

Od početka svog postojanja Južna operativna grupa divizija suočila se u svojim dejstvima s jakim, odlično naoružanim protivnikom, zbog čega je taj period bio ujedno i prvi ispit njene borbene zrelosti. Kao složena operativno-strategijska jedinica, ona je pred sobom imala i odgovorne zadatke. Njen osnovni zadatak bio je da izbije na reku Bosnu, pa su se u vezi s tim postavljale i obaveze oko umešnog korišćenja jedinica rodova i službi. Te jedinice upotrebljavane su u borbama u dolini Drine decembra 1944. saglasno svojim tehničkim i kadrovskim mogućnostima, i zavisno od ekonomske situacije na terenu.

Artiljerijske jedinice bile su najmasovnije rodovske jedinice Južne operativne grupe divizija. U svakoj brigadi nalazili su se vod ili baterija protivtenkovskih oruđa, odnosno artiljerijskih oruđa za neposrednu podršku.²⁰⁷⁾

Prva artiljerijska brigada Južne operativne grupe, koja je bila pridodata 17. diviziji za podršku dejstava njenih jedinica i jedinica 28. divizije, imala je u svom sastavu četiri divizionu: 1. protivtenkovski, 2. pukovski, 3. minobacački i 4. teški. U 1. protivtenkovskom divizionu (ili kako su ga nazivali Protivtenkovski divizion) nalazile su se dve baterije od četiri oruđa 45 mm (sovjetskog porekla). U 2. pukovskom divizionu (ili kako su ga samo nazivali Pukovski divizion) nalazile su se tri baterije od po četiri topa 76 mm M-27. U 3. minobacačkom divizionu nalazile su se

²⁰⁵⁾ Isto, dok. br. 203, str. 628 i 629.

²⁰⁶⁾ Isto, dok. br. 202, str. 607 i 608; tom IV, knj. 31, dok. br. 129.

²⁰⁷⁾ Od svih divizija u sastavu Južne operativne grupe divizija jedino je 17. divizija imala artiljerijski divizion sastava: protivtenkovska, brdska i haubička baterija. U protivtenkovskoj bateriji nalazila su se zapleljena protivtenkovska oruđa M-40 (PAK) kal. 75 mm (nemačkog porekla). Ova baterija u toku borbi u dolini Drine bila je u sastavu 6. proleterske (istočnobosanske) brigade, dok su haubička i brdska baterija bile pri-date 2. krajiškoj brigadi (*Zbornik NOR*, knj. 31, dok. br. 150, str. 746 i 747).

tri baterije po četiri minobacača 120 mm, a u 4. teškom divizionu jedna baterija haubica 122 mm M-38 i dve baterije od po četiri oruđa poljskih topova 76 mm M-A2 (ZIS). Ostale dve artiljerijske brigade Južne operativne grupe nalazile su se u Valjevu u procesu formiranja i obuke. Prva artiljerijska brigada na drinskom frontu nije najracionalnije korišćena, uglavnom, zbog kadrovskih problema. Posle njenog formiranja u Negotinu, obuka nije trajala ni puna dva meseca, što, svakako, nije bilo dovoljno da bi se ta vrlo snažna artiljerijska jedinica upotrebila racionalno. Samo dejstvima 2, 3. i 4. divizionu sa desne obale Drine, mogli su se naneti teški gubici neprijateljevim odstupajućim kolonama. Brigada je, bez 4. divizionu, prebačena u rejon Bijeljine i, samo zahvaljujući izuzetno hrabroj i požrtvovanoj borbi boraca i rukovodilaca 6. proleterske (istočnobosanske) brigade, njen 2. i 3. divizion nisu pali neprijatelju u ruke, dok je 1. protivtenkovski divizion, zbog samovolje starešina, zarobio neprijatelj. Vodovi i baterije u brigadama odgovorili su u potpunosti svojim zadacima. Neustrašive posluge oruđa pratile su u borbi pešadijske jedinice i, neposrednim gađanjem, omogućavali uspešnija dejstva brigadnih jedinica.²⁰⁸⁾

Jedinice službe veze koje su početkom 1945. prerasle u rod bile su u brigadama i divizijama Južne operativne grupe po brojnom stanju različitog sastava, a i tehnički nisu bile obezbeđene na istom nivou. Svaka brigada imala je četvu, odnosno vod za vezu, dok su u Štabu Južne operativne grupe, u korpusima i divizijama postojale čete za vezu. Kao upravni organi pri štabovima Južne operativne grupe i 3. i 14. korpusa nalazili su se odseci za vezu, a u divizijama i brigadama - referent za vezu. Čete (vodovi) za vezu imali su od 30 do 50 ljudi. Iz pregleda je uočljivo da je stanje sredstava veze u jedinicama Južne operativne grupe bilo nesrazmerno u odnosu na jedinice veze u Štabu 3. korpusa, a naročito u radio-sredstvima. Uopšte uzevši, Južna operativna grupa divizija, od 1. januara 1945. godine - 2. armija NOVJ, u pogledu sredstava veze u odnosu na svoje susede na desnom, odnosno na levom krilu bila je u znatno inferiornijem položaju jer su jedinice 1. proleterskog i 2. udarnog korpusa bile starije po datumu formiranja i, većim delom, nalazile su se oko Vrhovnog štaba i na izvorima snabdevanja. S druge, pak strane, možda se smatralo da Južna operativna grupa nije na pravcu glavnog udara, pa je zato izostalo bolje obezbeđenje sredstvima veze. Tako je Južna operativna grupa divizije imala na raspolaganju oko 25 radio-stanica, 27 telefonskih centrala, 183 telefonskih aparata i 700 km kabla, a 3. korpus 21 radio-stanicu, 7 telefonskih centrala, 50 telefonskih aparata i 43 km kabla. U isto vreme 2. korpus NOVJ imao je 93 radio-sta-

208) prema naredjenju Štaba Južne operativne grupe divizija od 18. decembra, 1. artiljerijska brigada u operativnom pogledu stavljena je pod komandu Štaba 14. korpusa. Međutim, prema izeštaju Štaba 14. korpusa od 18. decembra 1944. Teški i Minobacački divizion stavljeni su privremeno pod komandu Štaba 14. korpusa, ali u saglasnosti sa Štabom 17. divizije. U to vreme Protivtenkovski divizion bio je pridat 15. majevičkoj brigadi i nalazio se na levoj obali Drine. U toku 21/21. decembra na levu obalu Drine prebačeni su Pukovski i Minobacački divizion, tako da je za podršku jedinica 14. korpusa na desnoj obali Drine ostao, praktički, samo Teški divizion (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 68, 82 i 150; A-VII, k. 272, reg. br. 3-2; Grupa autora, *Armije u strategijskoj koncepciji NOR i revolucije* - članak potpukovnika Dragoljuba Tmušića: Organizacijsko-formacijski sastav Jugoslovenske Druge armije, str. 149 i 150).

nice, 11 telefonskih centrala, 67 telefonskih aparata i 347 km telefonskog kabela. To je, svakako, uticalo i na kvalitet i brzinu održavanja veza naročito u situacijama brzih pokreta, iznenadne promene položaja i drugih okolnosti.²⁰⁹

Obaveštajna služba kod dobrog dela nižih jedinica nije bila na odgovarajućoj visini. Često se nisu znali osnovni podaci o neprijatelju zbog čega su se i događala iznenađenja kao, npr, u jedinicama 45. divizije. Izviđački vodovi po brigadama i izviđačke čete u divizijama nisu korišćeni na najbolji način. Cirkulacija obaveštajnih podataka nije bila pravovremena iako je bilo izvanrednih podataka o neprijatelju, posebno u Štabu 14. korpusa. Posebno iznenađuje jedan obaveštajni pregled Vrhovnog štaba od 5. decembra 1944, koji je obilovao nepotpunim i netačnim podacima. Na drugoj strani obaveštajni izveštaji Štaba 14. korpusa i 17. divizije imali su vrlo značajne obaveštajne podatke koji se, izgleda, nisu dovoljno koristili. Slično stanje bilo je i sa službom osmatranja.²¹⁰

Vazduhoplovstvo NOVJ dejstvovalo je u nekoliko navrata, ali ta dejstva iz vazduha, mada uspešna, nisu imala nekog presudnog odraza na dejstva jedinica Južne operativne grupe u dolini Drine.²¹¹

Jedinice inžinjerije u Južnoj operativnoj grupi nisu došle do punog izražaja za vreme dejstava u decembru 1944. Postojala je Inžinjerijska brigada 14. korpusa sastava četiri bataljona, koji su obično pridavani divizijama. Ljudstvo te brigade regulisalo je prevoženje na mestima prelaza preko Drine, a radilo je i na opravci mosta kod Ljubovije.

Pozadinsko obezbeđenje jedinica Južne operativne grupe divizija intendantskim i drugim materijalno-tehničkim potrebama sprovodilo se, uglavnom, dobro, s obzirom na ekonomske mogućnosti terena na koje su dejstvovala. Tuzlanski basen i zapadna Srbija snabdevali su jedinice te grupe hranom, odećom i obućom. I dok problem ishrane skoro da

209) D. Huljić Veseljko, Milovan Dželebdžić, *Veze u narodnooslobodilačkoj borbi 1943-1945*, knj. 2, str. 251-253, 269 i 304. Stab 3. korpusa NOVJ dostavio je 15. decembra 1944. potčinjenim štabovima uputstvo za rad, organizaciju i obuku ljudstva u četama za vezu. Tim uputstvom predviđeno je da četa za vezu štaba divizije ima kurirski vod, telefonsko-signalni vod s najmanje dve telefonske desetine, tri signalne desetine (za svaku brigadu po jedna) i radio-sekciju. Sastav brigadnih četa za vezu bio je isti, dok su u bataljonima predviđene telefonsko-signalne desetine. (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 54).

210) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 14, dok. br. 465; tom IV, knj. 31, dok. br. 70, 90 i 119.

211) Dejstva Vazduhoplovstva NOVJ u severoistočnoj Bosni u decembru 1944. bila su vrlo skromna - zbog udaljenosti aerodroma 1. i 2. lovačke eskadrile, i zbog vrlo loših atmosferskih uslova i topografskog sklopa zemljišta.

Vrhovni komandant maršal Tito za vreme boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. postigao je sporazum o dodeli dve vazduhoplovne divizije (jedne lovačke, jedne jurišno-bombarderske) NOVJ. Taj sporazum realizovan je 15. novembra 1944. potpisivanjem ugovora o predaji Grupe divizija »Vitruk« sovjetske 17. vazduhoplovne armije. (Do sada se smatralo da je taj ugovor potpisan 16. oktobra 1944. u Beloj Crkvi, što je netačno). Na ugovoru u zaglavlju dokumenta stoji datum i mesto potpisivanja: 15. novembra 1944, Beograd.) Tako je ova grupa sa dve divizije 10. jurišna i 236. lovačka u operativnom pogledu bila potčinjena Vrhovnom štabu. Krajem 1944. formirani su štabovi 11. lovačke i 42. jurišne divizije NOVJ koji su po sistemu dubliranja otpočeli obuku pri vazduhoplovnoj grupi »Vitruk«. Tako se pri svakom sovjetskom štabu nalazio jugoslovenski štab, a pored svakog sovjetskog pilota - jugoslovenski pilot. Piloti NOVJ u ove grupe izvršili su prve samostalne letove u januaru 1945 (*Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu*, str. 79-81, 179, 194, 309; Vojnoistorijski glasnik, br. 2/1987, članak Milovana Dželebdžića).

nije ni postojao, pitanje odeće i obuće bilo je veoma složeno. Pošto se još nije raspolagalo potrebnim sirovinama, može se računati da je u proseku oko 30% ljudstva bilo slabo qdeveno. Borci su bili, mahom, bos i goli u vrlo lošim vremenskim uslovima. Velike kiše, početak zime i surovi uslovi života, imali su odraza na borbenu sposobnost jedinica. No, i pored toga, sve te teškoće preovladavane su velikim zalaganjem i samopregorom boračkog i starešinskog sastava. Intendanture divizija i brigada i pored mnogih pomanjkanja u opremi bile su na visini svojih zadataka.^{212'}

Sanitetska služba za vreme borbi jedinica Južne operativne grupe u decembru 1944. imala je pune ruke posla. Četni bolničari, bataljonska i brigadna previjališta funkcionisali su dobro i pored velikog broja ranjenika i loših smeštajnih i atmosferskih uslova. U divizijama su postojale 1-2 hirurške ekipe i divizijske bolnice. Oba korpusa imala su svoje bolnice (3. korpus u Tuzli, a 14. korpus pokretnu korpusnu bolnicu sa trijažnim i hirurškim odeljenjem i odeljenjem teško ranjenih i bolesnih. U Valjevu se nalazila bolnica Južne operativne grupe divizija. Za vreme borbi u istočnoj Bosni ranjeno je 1587 boraca i rukovodilaca, ne računajući jedinice 3. korpusa u kojima je bilo 368 ranjenih. Ukupno ranjenih boraca i starešina bilo je 1955. U bataljonima, brigadama i divizijama upravni sanitetski organi bili su referenti saniteta, a u korpusima i u Štabu Južne operativne grupe sanitetski odseci sa mediko-evakuacijskim, apotekarskim i veterinarskim sekcijama. Kasnije su odseci prerasli u odeljenja a sekcije u odseke.^{213'}

Popuna Južne operativne grupe ljudstvom i materijalno-tehničkim potrebama vršila se preko određenih organa - mobilizacijskih odseka vojnih oblasti - istočne, centralne i zapadne Srbije. Jedinice Južne operativne grupe bez 3. korpusa bile su više nego dobro popunjene. U divizijama se nalazilo više od 90% mladih boraca iz Srbije. Međutim, brojno stanje 3. korpusa bilo je slabo - ukupno 7820 boraca i rukovodilaca nalazilo se 28. decembra u 27. i 38. diviziji, 6 NOP odreda i u bataljonu narodne odbrane KNOJ-a.²¹⁴⁾ S tim u vezi u obaveštenju vrhovnog komandanta maršala Tita od 14. decembra 1944. Štabu 3. korpusa stoji ovo:

»Za popunu vašeg korpusa odredili smo 10000 srpskih regruta. Ljudstvo će po grupama pristizati pravcem Valjevo - Zvornik. Izvršiti sve organizacijske pripreme za prihvatanje ljudstva.«^{215'}

Na osnovu postojećih dokumenata nije utvrđeno da li su jedinice 3. korpusa primile tih 10000 regruta. Iz izveštaja 3. korpusa od 28. januara 1945. o radu Korpusne vojne oblasti kaže se da je iz Srbije do tada pristiglo oko 3500 boraca.^{216'} Moguće je da je upućeno i svih 10000

^{212>} Najpotpuniji izveštaji o radu organa snabdevanja bili su izveštaji političkih organa upućivani Centralnom komitetu KPJ. U njima ne samo da je detaljno opisivan njihov rad, već i opšte stanje u jedinicama po ishrani, odeći i obući (*Zbornik NOR*, tom IX, knj. 7, dok. br. 135, 136, 142, 146, 147 i 150; *Arhiv CKSKJ*, Fond CKKPJ, reg. br. 1944/418 i 1945/16).

^{213>} *Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 168, 174 i 202, str. 615; tom IV, knj. 32, dok. br. 88; *AVII*, k. 273-A, reg. br. 11-1/41 i reg. br. 1-3.

^{214>} Isto, tom, IV, knj. 31, dok. br. 115.

^{215>} J.B.Tito, n.d., tom 25, str. 114.

^{216>} *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 146.

ljudi, ali da je ostali deo ljudstva (oko 6500) zadržao Štab Južne operativne grupe, odnosno 2. armije za popunu pet divizija: 17. i 28. divizije i tri divizije (23, 25. i 45. divizije) 14. korpusa.²¹⁷

Za vreme dejstava u severoistočnoj Bosni posebno mesto zauzimao je rad Vojne oblasti 3. udarnog korpusa NOVJ - najstarije vojnoteritorijalne organizacije na području severoistočne Bosne pod komandom Štaba 3. korpusa. Vojna oblast je u svom sastavu imala pet vojnih područja: Birčansko, Tuzlansko, Posavsko-trebavsko, Majevičko i Romanijско, a područja su imala mobilizacijski, sanitetski, ekonomski i obaveštajni odsek, odsek za saobraćaj i vojni sud. Oko 30000 boraca Južne operativne grupe prehranjivala je Vojna oblast 3. korpusa preko komandi mesta i komandi područja. Za nepunih mesec dana osam puta je vršena rekvizicija hrane preko narodnooslobodilačkih odbora. Birčansko vojno područje bilo je najviše opustošeno i ekonomski potpuno iscrpljeno. Zato je oko 500 dece iz Birča primio na zbrinjavanje Narodnooslobodilački odbor u Šapcu, dok je oko 300 gole, bose i izgadnele dece upućeno u Tuzlu u dečije domove.

Tuzla je od svog oslobođenja 17. septembra 1944. do 28. januara 1945. dala 10312 boraca od čega je za operativne jedinice mobilisano 4784. Korpusna vojna bolnica u sastavu Vojne oblasti uvek je imala prosečno oko 350 do 400 ranjenika. Pored bolnica organizovana su rekonvalescentna odeljenja, invalidski dom, prijemna stanica i odeljenje za transfuziju krvi, kao i drugi sanitarni organi.

Odsek za saobraćaj Vojne oblasti 3. korpusa obezbedio je podizanje 28 mostova, 13 popusta, osposobio puteve u dužini od 77 km, izgradio 1,5 km nove pruge i osposobio 24 km. Pored toga pod rukovodstvom tog odseka železnice su prevezle 850 vagona uglja, 310 vagona drveta, 318 vagona vojne opreme, 57300 građana i 48700 pripadnika NOVJ. Sve te brojke najrečitije govore o radu vojnih ustanova i naprezanju naroda tog područja koji je u ogromnoj većoj bio uz narodnooslobodilački pokret.²¹⁸

Formiranje dopunskih brigada

U ovom periodu borbenih dejstava u severoistočnoj Bosni stigla su i tri naređenja Vrhovnog komandanta NOV i POJ - jedno 25, a druga dva 30. decembra 1944. godine u vezi sa formiranjem dopunskih brigada, kao i jedno naređenje, takođe 25. decembra, kojim su predviđene mere protiv samoravnjanja pojedinaca radi izbegavanja vojne obaveze.

U naređenju od 25. decembra vrhovni komandant predvideo je da Glavni štab Srbije formira tri dopunske brigade od po pet bataljona za potrebe 1. i 2. armije NOVJ i za popunu onih jedinica koje su se nalazile pod neposrednom komandom Glavnog štaba Srbije. Svaka dopunska brigada trebalo je da ima do 6000 boraca a bataljon do 2000. Dopunsku

²¹⁷ Divizije i neke brigade 14. udarnog korpusa NOVJ imale su u svom sastavu dopunske bataljona. U 25. diviziji nalazili su se 1. i 2. dopunski bataljon (*Zbornik NOR*, tom I, knj. 15, dok. br. 151 i 178).

²¹⁸ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 146; *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*, knj. 3, članak Esada Tihića, Komanda Tuzlanskog vojnog područja, str. 1139-1152.

brigadu 2. armije NOVJ trebalo je formirati u Valjevu, brigadu 1. armije u Beogradu, a Glavnog štaba Srbije u Kragujevcu. Za komandni kadar tih brigada predviđeno je da Glavni štab Srbije i štabovi 1. i 2. armije odrede potreban broj invalida, starijih, ranjanih i bolešljivih boraca koji se ne mogu upotrebiti za rukovodioce u operativnim jedinicama. Vrhovni komandant naredio je da se dopunske jedinice moraju osposobiti i za izvršenje borbenih zadataka. Postavljen je rok za formiranje dopunskih brigada - 15. januara 1945.²¹⁹⁾

U drugom naređenju vrhovnog komandanta od 30. decembra, koje je, u stvari, bilo dopuna već pomenutog naređenja, konkretizovane su između ostalog, i neke druge mere u vezi s popunom operativnih jedinica i izvođenjem obuke u dopunskim brigadama. Regulisano je: da se višak ljudstva koje dopunske jedinice ne bi mogle primiti upućuje u regrutne centre; da dopunske jedinice primaju ljudstvo od vojnopoza-dinskih ustanova, odnosno regrutnih centara; da regrutni centri primaju regrute od vojnopoza-dinskih vlasti ili iz operativnih jedinica. Vrhovni komandant je, takođe, zabranio da operativne jedinice samo mobilišu ljudstvo. Naređenjem je predviđeno da nastava u dopunskim jedinicama i regrutnim centrima traje mesec dana za one vojnike koji se upućuju iz operativnih jedinica na dodatnu obuku, a dva meseca za ostale.²²⁰⁾

U naređenju od 30. decembra vrhovni komandant oštro je postavio pitanje popune operativnih jedinica i obuke boračkog sastava jer je njihova neobučenost dovela do velikih gubitaka u borbama na frontu. Vrhovni komandant strogo je zabranio vršenje rekvizicija od operativnih štabova, a naročito svojevoljno oduzimanje stoke, konja, zaprege i si. Izričito je zabranio i snabdevanje operativnih jedinica drugim putem, osim preko vojnih intendantura. Ukazao je na težišna pitanja u izvođenju vojne obuke i dopunskim jedinicama i regrutnim centrima.²²¹⁾

U vezi sa samoranjavanjem i slučajevima simuliranja boraca radi izbegavanja vojne obaveze, vrhovni komandant naredio je da se preduzimaju najoštrije mere protiv svih takvih lica, uključujući i izricanje sudskih kazni.²²²⁾

Svim tim merama vrhovnog komandanta trebalo je podizati borbenu gotovost jedinica u završnoj etapi narodnooslobodilačke borbe za oslobođenje Jugoslavije.

Partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad

Partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad u jedinicama Južne operativne grupe divizija za vreme decembarskih borbi u severoistočnoj Bosni nije jenjavao. Svakim i najmanjim predahom koristili su se partijsko-politički i kulturno-prosvetni rukovodioci i organi za podizanje borbenog morala u jedinicama u uslovima koji nisu bili ni malo laki. Jake neprijateljeve snage, slaba odeća i obuća, oštra zima, nepoznat te-

²¹⁹⁾ J.B.Tito, n.d, tom 25, str. 145.

²²⁰⁾ Isto, str. 153-155.

²²¹⁾ » Isto, str. 156-158.

²²²⁾ > Isto, str. 142.

ren za većinu boraca na kome su se vodile borbe, pogrešne predstave o narodu tog kraja odražavali su se na borbenu gotovost jedinica. Partijsko-politički organi u svom radu bili su neumorni i uporni iako se neki mladi rukovodioci nisu dovoljno snalazili na svojim partijsko-političkim funkcijama. Podizanje borbene sposobnosti i učvršćivanje moralno-političkog stanja jedinica bio je glavni zadatak svih starešina, a na prvom mestu partijsko-političkih radnika.

Koliko je taj rad, i pored neprekidnih borbi, bio aktivan, vidi se iz izveštaja političkog komesara 6. proleterske (istočnobosanske) brigade od 4. januara 1945. U njemu se kaže da je za proteklih 45 dana održano 74 redovnih i vanrednih četinih konferencija, 158 vodnih i 49 političkih časova. Na tim konferencijama i političkim časovima analizirani su rezultati marševa, akcija i nedostaci u jedinicama, objašnjavana vojno-politička situacija, kolektivno čitana dnevna štampa, opismenjivani nepis-

meni.²²³

U 25. diviziji 14. korpusa NOVJ pre njenog prelaženja preko Drine u severoistočnu Bosnu, partijsko-politička i kulturno-prosvetna aktivnost bila je veoma živa. Partijski organi su naročito razvili aktivnost u razbijanju predrasuda u rukovodilaca da su Vlasi neborben element jer je 25. divizija vršila popunu, uglavnom, s teritorije zaječarskog i požarevačkog sreza čiji preci vode poreklo iz Vlaške u Rumuniji. Borbe su pokazale suprotno. Ti ljudi su bili dobri borci ako se s njima pravilno postupalo i rukovodi. U političkom vaspitanju boraca težište je bilo na izučavanju odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a. Na sednici divizijskog komiteta KPJ usvojen je 14. novembra plan političkog rada u diviziji kojim je predviđeno da se prorade teme: nacionalno pitanje u Jugoslaviji; razvoj narodnooslobodilačkog pokreta; uloga KPJ u narodnooslobodilačkoj borbi; oslobodilački rat na čelu sa Sovjetskim Savezom i dr. Organizovane su i kulturno-umetničke ekipe u brigadama jačine do 40 članova, dok je pri Štabu 25. divizije postojala kulturno-prosvetna ekipa. Održani su i politički kursevi za političke delegate vodova, političke komesare četa i izraslije borce na kojima je učestvovalo 70 slušalaca. Rad partijskih i skojevskih organizacija takođe je bio vrlo intenzivan. Kako su brigade 25. divizije imale svaka po oko 4000 boraca i rukovodilaca, broj članova KPJ i kandidata za članove KPJ, kao i članova SKOJ-a bio je priličan. Tako su na primer, u 18. srpskoj brigadi bile 23 partijske ćelije sa 118 članova KPJ i 36 kandidata. U 32 skojevska aktiva te brigade bilo je 267 članova SKOJ-a. U 19. srpskoj brigadi postojale su 34 partijske ćelije sa 160 članova KPJ i 42 kandidata i 24 skojevska aktiva sa 292 člana.²²⁴

223) *zbornik NOR*, tom IX, knj. 8, dok. br. 15. Vrhovni komandant NOV i POJ izdao je 14. decembra 1944. Naredbu o organizaciji propagandnog i kulturno-prosvetnog rada u NOVJ. Po toj naredbi kod štabova divizija i brigada organizuju se propagandni odelci sa sekcijama: za političku propagandu, za kulturno-prosvetno vaspitanje, za štampu i foto-filmska, dok su se u četama i bataljonima imali da organizuju kulturno-prosvetni odbori čiji su glavni zadaci bili: politička propaganda, opšte obrazovanje, analfabetski tečajevi, štampa, organizovanje pozorišnih grupa, pevački i recitativni horovi. Ovu naredbu sve jedinice nisu mogle odmah da prime, pa se rad sprovodio po ranijim uputstvima, koja za rad u nižim jedinicama nisu mnogo odstupala od naredbe vrhovnog komandanta od 14. decembra (J.B.Tito, n.d., tom 25, str. 107-109).

224) *zbornik NOR*, tom IX, knj. 7, dok. br. 146, 147 i 150; Milojica Pantelić, 25. *divizija*, str. 125-130.

U 28. diviziji bila je slična situacija. Brojno stanje u njoj se učetrostručilo u odnosu na ono koje je imala posle polaska iz Slavonije preko centralne i istočne Bosne u Srbiju, gde je popunjena mladim borcima, pretežno, iz zapadne Srbije. Međutim, s njenom popunom nastao je problem rukovođenja u četnih i bataljonskih rukovodilaca koji nisu navikli na toliko brojno stanje. Prilivom mladih boraca, takođe koji još uvek nisu bili politički izgrađeni povećao se broj samoranjavanja, zabušavanja i dezertstva. Zbog toga je pojačan politički rad među borcima pa su te pojave praktički, krajem decembra, skoro u potpunosti iščezle. U slobodno vreme, naročito dok su jedinice 28. divizije bile na desnoj obali Drine, održana su brojna politička predavanja s temama: »Funkcije i organizaciono pitanje Narodnooslobodilačkog fronta«, »Odnos NOF-a i narodnooslobodilačkih odbora«, »Politički događaji u Poljskoj i Grčkoj« »Razgraničenje sa Italijom i pitanje Istre«. Pored toga u bataljonima su prorađivani članci iz časopisa »Nova Jugoslavija«. Usmene novine, koje su organizovali kulturno-prosvetni odbori, korišćene su za podizanje kulturnog nivoa boraca. Tako su na primer u tri teme iz razvitka društva, prorađivani »Prakomunizam, ropstvo i feudalizam«. Na čitalačkim grupama u četama i vodovima prorađivani su članci iz štampe i radio-vesti. Po brigadama organizovane su kulturno-prosvetne sekcije koje su pripremale usmene novine, izdavale džepne novine, pripremale skečeve i si. Pored toga organizovani su i analfabetski tečajevi. U svakoj brigadi prosečno je bilo oko 50 nepismenih boraca.²²⁵

Odnos boraca NOVJ prema narodu u severoistočnoj Bosni nije bio uvek korektan. Tako, na primer, u pismu političkog komesara 17. slavonske brigade štabovima bataljona i Četi za vezu, pored ostalog, stoji:

»Nadalje naši borci nemaju ispravan stav kada u postupku s narodom ovih sela sve ljude smatraju četničkim elementima. Svi ljudi iz ovog kraja nisu 'đikani' [četnici], a osim toga naš zadatak je da ovaj narod što prije pridobijemo za sebe. Tako su prema podacima neki drugovi iz III bataljona naše brigade u selu Dragaljevcu oduzeli vojničke cipele jednom mladiću čiji je otac stari partizan, a isti mladić je sikirom sasjekao jednog gestapovca u svojoj kući i od njega oteo iste cipele. Osim toga oduzeli su u istoj kući i nešto hrane. Ovaj svoj postupak su ti borci temeljili na pronađenim vojničkim cipelama u jednoj vojničkoj torbici, na osnovu čega su oni smatrali da su isti ljudi četnici.«²²⁶

U jedinicama 3. korpusa NOVJ postojeći problemi rešavani su na sličan način. Poklanjala se naročita pažnja odnosima između Srba i Muslimana. Radi toga su bila organizovana predavanja i prorađivan je članak Rodoljuba Čolakovića, člana Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu »Naši Muslimani u narodnooslobodilačkoj borbi«. Pošto je u jedinicama 27. i 38. divizije bilo dosta bivših pripadnika nemačke 13. SS brdske divizije »Handžar« koji su posle raspada te divizije prešli u redove NOVJ, bila je pojačana i politička aktivnost da bi se smanjio broj dezertera. Partijske organizacije 27. i 38. divizije bile su relativno jake. Tako je 16. muslimanska brigada 27. divizije imala 122 člana KPJ, 12 kandidata za članove KPJ i 122 člana SKOJ-a, 19. birčanska

²²⁵> Zbornik NOR, tom IX, knj. 8, dok. br. 26.

²²⁶< Isto, dok. br. 10.

brigada 76 članova KPJ i 65 članova SKOJ-a, a 20. romanijska brigada 89 članova KPJ i 13 kandidata i 110 članova SKOJ-a. Ukupno u 27. diviziji bilo je 287 članova KPJ, 25 kandidata za članove KPJ i 297 članova SKOJ-a. U ovoj diviziji održano je 3. januara 1945. i prvo partijsko savetovanje, ali o njemu, na žalost nema sačuvanih dokumenata osim pozdravnih telegrama upućenih PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Centralnom komitetu KPJ.²²⁷⁾

Partijsko-politički i kulturno-prosvetni organi 38. divizije 3. korpusa bavili su se skoro istim problemima kao i odgovarajući organi u 27. diviziji. Iz sačuvanih izveštaja 17. majevičke brigade vidi se da su u njoj postojale 24 partijske ćelije sa 150 članova KPJ i 8 kandidata. Njihov socijalni sastav bio je ovakav: 33% radnika, 53% zemljoradnika i 13% intelektualaca (tu su uračunati i đaci), odnosno 50 radnika, 80 zemljoradnika i 20 intelektualaca, a nacionalni sastav 107 Srba, 16 Hrvata, 17 Muslimana, 4 Crnogoraca, 4 Italijana, 2 Rusa i 1 Slovenac. U radu partijske organizacije posvećena je posebna pažnja u jedinicama 38. divizije odnosu boraca prema pripadnicima »zelenog kadra« koji su pristupili jedinicama 38. divizije. Problemu dezerterstva poklonjena je, takođe, odgovarajuća pažnja. Održane su četne konferencije na kojima je ukazano na štetnost tih pojava. Kao slabost jedinica 38. divizije uočena je nedovoljna koordinacija rada vojnih, političkih i partijskih rukovodilaca u bataljonima i u četama. Slični problemi uočavani su i u skojevskim organizacijama u kojima je bilo nekoliko stotina članova SKOJ-a. Tako se u 17. majevičkoj brigadi nalazilo 137 članova SKOJ-a od kojih 7 radnika, 121 zemljoradnik i 9 intelektualaca, odnosno 101 Srbin, 9 Hrvata i 27 Muslimana. U 21. istočnobosanskoj brigadi početkom decembra 1944. bilo je 20 partijskih ćelija sa 110 članova KPJ i 17 aktiva sa 87 članova SKOJ-a. Slično stanje bilo je i u 18. brigadi. Iz političkog rada u 21. brigadi prorađivane su teme o amnestiji Predsedništva AVNOJ-a od 21. novembra 1944.²²⁸⁾ o Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije, o AVNOJ-u o ZAVNOBiH-u i dr. U izveštajima političkih i partijskih rukovodilaca posebno se ističu problemi odeće i obuće. Navodi se da je problem obuće rešavan pravljjenjem pletenih opanaka dok je sa odećom išlo teže zbog nedostajanja materijala.²²⁹⁾

Iznoseći stanje i rezultate političkog i kulturno-prosvetnog rada u jedinicama, Štab 3. korpusa u svom izveštaju od 4. decembra 1944. Vrhovnom štabu istakao je da je težište aktivnosti na prevaspitavanju novih boraca koji su došli iz neprijateljevih jedinica, kao i na pravilnom odnosu boraca prema narodu, zatim u suzbijanju nepismenosti, učenju partizanskih pesama i održavanju kulturnih priredbi. Takođe, rečeno je da je posvećena posebna pažnja vojnoj školi 3. korpusa koja je otpočela rad i ima kurseve: obaveštajni, pešadijski, artiljerijski, sanitetski, apotekarski i intendantski.²³⁰⁾

²²⁷⁾ Isto, knj. 7, dok. 135, 136; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 386-394.

²²⁸⁾ Predsedništvo AVNOJ-a, na Titov predlog donelo je 21. novembra 1944. Odluku o opštoj amnestiji (J.B. Tito, n.d., tom 25, str. 31-34 i 224).

²²⁹⁾ Zbornik NOR, tom IX, knj. 7, dok. br. 142 i knj. 8, dok. br. 47; Arhiv CK SKJ, Fond CK KPJ, rg. br. 1944/418.

²³⁰⁾ Zbornik NOR, tom IX, knj. 7, dok. br. 135.

Partijsko-politička i kulturno-prosvetna delatnost bile su raznolike i vrlo intenzivne, osim kada su se vodile borbe. Činjeni su veliki napori da se učvrsti moralno-političko stanje Južne operativne grupe divizija i kroz to da se poveća i borbena sposobnost jedinica.

*Zaključci i iskustva o dejstvima u istočnoj Bosni
decembra 1944. godine*

Borbe u istočnoj Bosni u decembru 1944. bile su vrlo teške. U tim borbama borci Južne operativne grupe divizija pokazali su puno požrtvovanja, samoodricanja i hrabrosti, čime su nadoknađivali svoju nedovoljnu obučenost i vladanje ratnom tehnikom. U gotovo svakodnevnim borbama sticala su se nova borbena iskustva i učili štabovi i jedinice.

Štabovi i komande jedinica Južne operativne grupe divizija redovno su dostavljali izveštaje pretpostavljenim štabovima o tim teškim borbama, s odgovarajućim zaključcima i analizama borbenih dejstava.

Evo kako je Štab 17. divizije, pod čijom se komandom nalazila i 28. divizija, analizirao u svom izveštaju od 31. decembra 1944. Štabu Južne operativne grupe divizija borbe u toku decembra 1944. godine:

»Borbe 17. i 28. divizije na području Drine možemo podeliti u dve faze i to:

Prva faza obuhvata operacije širokopoteznog karaktera za forsiranje reke Drine. Taj zadatak je izvršen sa uspehom i jedinice su bez borbe forsirale Drinu i stvorile jake mostobrane na levoj obali Drine.

Druga faza borbe obuhvata operacije za likvidiranje neprijateljske grupe na području Bijeljine.

Smatramo da borbe u drugoj fazi nisu uspele iz sledećih razloga:

1. Nije se uspelo u poduhvatu da se neprijatelju preseče komunikacija Zvornik - Bijeljina i tako onemogućiti izvlačenje neprijateljske grupacije prema severu i pojačanje neprijateljskog garnizona u Bijeljini.

2. Slaba veza između Štaba divizije i štabova brigada, kao i Štaba 28. divizije i Štaba ove divizije, što je u velikoj meri otežavalo komandovanje i koordinaciju rada između pojedinih jedinica.

Prema prvobitnom zadatku naše divizije imale su, kad forsiraju reku Drinu, ne obazirući se na Bijeljину, produžiti napredovanje prema Brčkom i ugroziti samo Brčko. U tom cilju mi smo koncentrisali 28. diviziju, a 2. krajišku i 15. majevičku brigadu orijentisali prema zapadu na pravcu Brčkog.

U ovim borbama težište je primila na sebe 6. proleterska brigada koja je branila mostobran. Šesta brigada bila je nužna na tom sektoru jer je osiguravala prebacivanje 23. brigade 45. divizije na levu obalu Drine, a takođe i kasnije prebacivanje iste brigade na desnu obalu Drine. Takođe je morala čuvati mostobran i zbog prebacivanja dva artiljerijska divizionna na desnu obalu Drine, pošto situacija nije dozvoljavala da ostanu na levoj obali.

Ta dva momenta, prebacivanje artiljerije i 23. brigade 45. divizije, uslovili su da je 6. brigada morala po svaku cenu držati mostobran jer bi u prvobitnom slučaju, ukoliko bi mi 6. brigadu prebacili zapadno od Bijeljine, doveli u pitanje uopšte opstanak 23. brigade, koja nije bila sposobna dati nikakav otpor, a takođe i dovesti u nezgodan položaj svu komoru koja se nalazila na levoj obali Drine, preko 800 kola²³¹»

Štab 38. divizije bio je kritički raspoložen u odnosu na dejstva svojih jedinica na sektoru Zvornika, i u borbi protiv četnika. U svom osvrtu na te borbe Štab 38. divizije, pored ostalog, pisao je potčinjenim štabovima ovo:

»U borbama na komunikaciji Drinjača - Kozluk nije bilo dovoljno brzine i odlučnosti u naletu na neprijateljsku motorizaciju u momentu kada se neprijatelju već nanesu udarci i kada je potrebno samo malo više čvrstine pa da se uspeh potpuno iskoristi i dođe do dragocjenog ratnog plijena. Teška oružja, protivkolci, bacači i protivtenkovske puške nisu upotrebljavani efikasno. U ovom pogledu treba da već sada pristupimo najenergičnije uklanjanju toga važnog nedostatka. Staro je pravilo da naši rukovodioci sa strahom i nesigurnošću dovlače oruđa u prve borbene linije i na taj način ih najpotpunije iskoriste. U ovome pogledu treba od sada prihvatiti princip da je glavno da oružje dođe do izražaja, a potom njegova bezbednost. Danas, kad imamo obilnu savezničku pomoć, ne treba da se bojimo za oružje. Ako budemo naučili da ga koristimo, naučićemo da ga i čuvamo.

Borbe sa nedićevcima, ljotićevcima i dražinovcima pokazale su nesposobnost naših rukovodioca da se brzo prilagode načinu borbe koji iziskiva snaga i vrednost protivnika. U prvom momentu naši štabovi potcijenili su borbenost neprijatelja i pošli su mu u susret nedovoljno pripremiš borci i sa nedovoljno organizacije zadataka. Na taj način došlo je do prvih neuspjeha naše 21. i 18. brigade na sektoru Borogovo - Brainci. Iz prve greške prešlo se u drugu, tj. nakon prvih sukoba precijenjena je vrijednost neprijatelja. Rukovodstva je obuhvatila malodušnost i rezignacija, nesigurnost u same sebe i svoje borci, što je dovelo do sljedećih neupjeha u dolini Spreče«.

Dalje je Štab 38. divizije u ovim kritičkim zapažanjima izneo da se u starešinskog sastava nije dovoljno shvatio politički značaj borbi protiv četnika i da se to borbama nije dovoljno objasnilo, a na drugoj strani »neposredno su se tužakali na premorenost i iznemoglost boraca«. Još je istakao da pojedini štabovi brigada »Nisu bili u stanju da podnesu tačne izveštaje o sopstvenim gubicima, niti su znali šta se desilo sa pojedinim njihovim borbama i oružjem«²³²»

U zaključku izveštaja Štaba 3. korpusa od 17. januara 1945. o dejstvima u severoistočnoj Bosni, upućenog Štabu 2. armije, pored ostalog stoji i ovo:

²³¹↳ Isto, tom IV, knj. 31, dok. br. 150.

²³²↳ Isto, dok. br. 132: kritički osvrt Štaba 38. NOU divizije od 29. decembra 1944. u vezi s greškama i nedostacima u borbi protiv četnika u drugoj polovini decembra 1944. godine.

»U toku mjeseca decembra sve jedinice bile su u neprekidnim borbama sa njemačkim i četničkim jedinicama. Borbe su po svome karakteru bile vrlo žestoke, naročito sa četničkim jedinicama koje su nastojale po svaku cijenu da prodru u Tuzlu. U samom početku borbi sa četnicima bilo je potcjenjivanja te se radi toga mogu tumačiti izvjesni četnički uspjesi. Neprekidne borbe, snijeg i velika hladnoća iscrpili su ljudstvo tako da je u posljednje vrijeme bilo pojava halucinacija. U ovim borbama naše jedinice imale su velike gubitke u komandnom kadru iz razloga što je brojno stanje jedinica bilo malo«.

U istom izveštaju Štab 3. korpusa obavestio je da je u tim uslovima uspešno završila rad Vojna škola: srednji pešadijski korpus (29 slušalaca), sanitetski kurs (23 slušaoca - drugarice), obaveštajni kurs (22 slušaoca) i veterinarski kurs (16 slušalaca), dok su u toku bili artiljerijski kurs (29 slušalaca), intendantski kurs (30 slušalaca), drugi sanitetski kurs (28 slušalaca - drugarica), apotekarski kurs (14 slušalaca) i stalni radio-telegrafski kurs (14 slušalaca). To je bio veliki doprinos obnovi i popunjavanju kadrova jedinica 3. korpusa zbog velikog broja ranjenih i poginulih rukovodilaca i stručnog osoblja.²³³

Štab 14. korpusa, u svom izveštaju od 4. januara 1945. Štabu Južne operativne grupe divizija, osvrćući se kritički na dejstva svojih jedinica, napisao je:

»Samokritički osvrt na ove operacije bio bi sledeći: same operacije pri čišćenju i razbijanju jačih četničkih formacija, skoncentrisanih na prostoru Vlasenica - Majeвица - Tuzla, uspešno su završene. Bilo je prilično propusta od strane rukovodioca i štabova, npr., brigade 23. udarne divizije, po zauzeću Zvornika i čišćenja doline Drine, nisu odmah upućene prema Tuzli i Vlasenici i nisu uspostavile tesnu vezu sa delovima 38. divizije. Dalje, štabovi brigada u samim borbama sa četnicima, nisu imali u potpunosti objedinjenu komandu nad svim svojim jedinicama, te se usled toga desilo da izvesni delovi 7. brigade nisu na vreme izbili na data mesta prilikom opkoljavanja četničke grupe jugozapadno od Tuzle, a tako isto ni desno krilo 14. brigade nije uspostavilo tesnu vezu sa delovima 38. divizije na prostoru Požarnice, u cilju sigurnijeg uništavanja četničke grupe. Bilo je propusta i od strane štabova 38. i 27. divizije koje su uticale na nemogućnost jedinstva veze između njih i jedinica 23. divizije. Jedinice su se u borbi dobro držale, naročito 14. brigada jer je na njenom sektoru neprijatelj davao prilično jak i žilav otpor. Po razbijanju četničke grupe jugozapadno od Tuzle, uz velike gubitke po njih, nije se odmah ni planski preduzelo gonjenje radi njihovog uništenja, već su razbijene bande uspele da umaknu u pravcu Majevice i Ozrena«.²³⁴

Štab 2. armije dostavio je 22. februara 1945. opširan izveštaj Vrhovnom štabu u kome je dao pregled operacija na Drini od 15. do 31. decembra 1944. Na kraju tog izveštaja izvučeni su zaključci i iskustva iz

²³³> Isto, knj. 32, dok. br. 88.

²³⁴> Isto, dok. br. 20.

tih žestokih borbi i, u vidu posebnog uputstva, dostavljeni potčinjenim štabovima. Oni glase:

»U drinskoj operaciji neprijatelju su naneti osetni gubici, usporeno je neprijateljsko prebacivanje na sremsko bojište, ovladano je komunikacijom Vlasenica - Zvornik - Janja, oslobodivši ova mesta - kao važne raskrsnice. Na taj način potpuno je presečen neprijateljski pomoćni komunikacijski pravac dolinom Drine i stvoreni povoljni uslovi za brzo izbijanje u dolinu Bosne - neposredno dejstvo na glavni komunikacijski pravac.

Međutim, glavni cilj ove operacije (uništenje ili odbacivanje neprijatelja preko Vlasenice ka Sarajevu) nije postignut. S jedne strane zbog iznenadne pojave jačih snaga u najodlučnijoj fazi borbi u dolini Drine, u rejonu Vlasenice i njihovog ugrožavanja Tuzle. Četnici su planski, sadejstvujući Nemcima, uspjeli da na sebe privuku naše znatne snage (ceo 3. korpus i 23. diviziju) i na taj način olakšaju probijanje Nemaca od Zvornika ka severu. S druge strane, zbog izvesnih nedostataka kod naših jedinica, od kojih su najglavniji:

1) Štabovi brigada i divizija većim delom razmatrali su situaciju u okviru samo svoje jedinice i na osnovu takve procene donosili su odluke o angažovanju i stepenu zalaganja svoje jedinice u borbi. Retko se moglo videti da neki štab uzima u razmatranje i opšti - glavni zadatak, te da odluku donese povezujući zadatak sa situacijom kod susednih jedinica. Iz ovoga je proizišlo *počesno i nepovezano* angažovanje jedinica skoro na svim sektorima. Ispoljila se stara navika čisto partizanskog ratovanja, gde su pojedini štabovi menjali ili olako shvatali svoje zadatke, ne angažujući se dovoljno za predviđeno izvršenje.

Iz takvog shvatanja i rada proizišlo je *da se dobijeni zadaci nisu u potpunosti izvršavali*.

Ovo je neprijatelj potpuno iskoristio, te koncentrišući snage na glavnom pravcu bio uvek u stanju da izvrši proboj ili da zaobide naše položaje.

2) Mada smo skoro u svim borbama bili nadmoćni nad neprijateljem u ljudstvu i materijalu, ipak ovaj elemenat nismo znali dovoljno iskoristiti:

a) Ljudstvo je uvlačeno u borbu bez dovoljno pripreme, bez davanja potpuno *određenog - konkretnog zadatka* svima pa i najvišim jedinicama.

Na nekim položajima ili napadnim pravcima bilo je nagomilavanje, što je samo umanjilo borbenu moć jedinica.

Mada se u današnjem ratu ne može zamisliti nijedna operacija bez dovoljno jake *rezerve*, ipak se kod naših jedinica dešavalo da rezerve uopšte nema, ili, ako je već određena onda je ostavljena suviše daleko pozadi borbene linije. U potrebnom momentu štab nije mogao pravilno i korisno upotrebiti rezervu čak ni za prihvatanje, a pogotovu ne za *odlučni protivnapad*, kada neprijatelj potpuno ispolji svoje namere, što je glavni zadatak rezerve.

b) Nadmoćnost u naoružanju takođe nismo iskoristili dovoljno. Čak ni u odbrani o *planu vatre* nije bilo ni govora. Vatreno dejstvo topova, bacača i teških automatskih oruđa nije bilo tesno povezano sa pokretima pešadije. Redovno se dešavalo da pešadija zakasni i tako uopšte ne iskoristi artiljerijsku i bacačku pripremu. Ostaje se i dalje pri staroj navici, kada nismo imali drugih sredstava, da bombaš odigra odlučujuću ulogu. U sadašnjim operacijama ovakav način će biti opasan, sa nepotrebnim gubicima, a pored toga i sa malo nade na uspeh.

Znati upotrebiti svoje oružje, potpuno iskoristiti njegovo dejstvo i tući neprijatelja u svim situacijama, uz naše minimalne gubitke, naš je glavni zadatak.

3) I pored nadmoćnosti naročito u naoružanju i dalje se pojedine naše jedinice organiziraju samo na noćne borbe. I ovo je svakako iz starih navika. U noćnim borbama u partizanskim akcijama imamo preimućstvo u sledećem: *iznenađenje* je skoro uvek bilo postignuto; zbog neprijateljske nadmoćnosti u vatri noć nam je omogućila podilaženje sa minimalnim gubicima; noć nam je omogućavala pojavu na bok, a redovno i u pozadinu neprijateljskog položaja. U slučaju uspeha poraz neprijatelja bio je priličan, dok u protivnom još za vreme noći morali smo se povlačiti na polazne položaje. U noćnim borbama ne može se ni govoriti o dobroj koncentraciji vatre i preciznom obasipanju vatrom neprijateljskog položaja, bez prethodne dnevne pripreme. U današnjim borbama kada smo neprekidno u kontaktu sa neprijateljem mogućnost iznenađenja u ranijem smislu otpada.

4) Štabovi divizija, pa čak i štabovi brigada i dalje izdaju svoje zapovesti za borbu sa velike udaljenosti nemajući još dovoljno podataka o neprijatelju, ne poznajući teren i isključivo po karti. Retko je da, i pored pismene zapovesti po karti, neki štab izvede na osmatračnicu potčinjene štabove, da zajedno osmotre situaciju, osmotre neprijateljske položaje, upotpune i potpuno razjasne pismenu zapovest, a što je, međutim, neophodno.

Iskustva stečena u borbama

1) Grupisanje snaga treba da bude tako da odgovara situaciji momenta i da markantno izražava ideju manevra (grupisanjem jačih snaga na prednjoj prostoriji u cilju odlučnog dejstva u najpogodnijem momentu).

2) Stalno imati potrebne rezerve na mestima njihove blagovremene upotrebe, bilo u cilju zadavanja odlučnog udarca, bilo radi pariranja neprijateljskog manevra.

3) Naši rukovodioci treba da predviđaju i svoje odluke zasnivaju na temeljnoj proceni situacije, s težnjom da sve vreme zadrže inicijativu u svojim rukama.

4) U dejstvima na neprijatelja koji se probija konumikacijom, težište ne treba da bude prema njegovom čelu. Sa najpotrebnijim

snagama zadržavati čelo što je moguće više, iskorišćavati zemljište do maksimuma, a glavne udarce vršiti sa bokova, dejstvujući jednovremeno sa što više kolona. Na najosetljivijem mestu izvršiti glavni napad u cilju presecanja i razdvajanja neprijatelja, a potom razdvojene grupe počesno tući i to prvenstveno onu koja nema oslonca i vezu sa svojom glavninom.

5) Svaki i najmanji uspeh iskoristiti, proširujući lokalne u taktičke uspehe. Odlučujuću ulogu imaju rezerve, koje treba brzo ubacivati. Jake neprijateljske vatrene oslonce blokirati a sa potrebnim delom snaga prodirati dalje i likvidirati običene oslonce pristupnim jedinicama iz dubine.

6) U cilju brzog prodiranja, obilazaka i otsecanja pojedinih oslonaca od ostalog sistema odbrane, treba smelo i energično nadirati dolinama i jarugama.

7) Uspeh artiljerijske vatre i uspeh svih pratećih oruđa, pešadija mora blagovremeno da iskoristi. U tom cilju uzajamnom sadejstvu mora se pokloniti najveća pažnja, uključujući pojedine planove vatre u opšti plan i po vremenu i po prostoru.

8) Opšti napad noću ima malo izgleda na uspeh. U normalnom ratovanju obično se vrši danju, sem u izuzetnim slučajevima (dobro poznat teren, svestrane pripreme izvršene danju, tačno određeni i ograničeni ciljevi i dr.).

9) Osnovni preduslov uspeha jeste potpuno sigurna, trajna i neprekidna veza sa svim potčinjenim, višim štabovima i brigadama. Veza treba da bude višestruka i svaka da funkcioniše kao da je ona jedina. Ne sme se dozvoliti da nemanje veze bude razlog ispuštanja jedinica iz ruku. I pretpostavljeni i potčinjeni bezuslovno su dužni da u najkraćem roku uspostave prekinutu međusobnu vezu.

Nedostatak sredstava za vezu i stručnog osoblja treba što pre popuniti neprekidnim staranjem svih rukovodilaca.

10) Službu izviđanja, osmatranja i obaveštavanja upotpuniti i sistematski organizovati.

Svi štabovi i jedinice moraju imati svoje izviđačke organe predviđene formacijom i specijalnim naređenjima. Podela uloga i zadataka treba da se vrši tako, da se potrebni podaci sigurno prikupe i provere u određenom roku. Izviđači trebaju požrtvovano i smelo da izviđaju provlačeći se i u dubinu neprijateljskog rasporeda. Ako se na drugi način ne mogu prikupiti podaci o neprijatelju, štabovi su obavezni da organizuju nasilna izviđanja. Naročito treba pokloniti pažnju hvatanju živih neprijateljskih vojnika a po mogućstvu podoficira i oficira (tzv. hvatanje živog jezika)-

Organizaciju osmatranja treba izvršiti tako da se celo bojište neprekidno osmatra. U tom cilju treba da postoji mreža artiljerijskih i komandnih osmatračnica. Štabovi divizija i brigada obavezno treba da imaju po jednog člana štaba na svojoj glavnoj osmatračnici.

Obaveštajna služba treba da bude organizovanija i sistemska. Podela na rejone, odseke i sektore je osnova ove službe. Pri tome

voditi računa da se zone poklapaju (ukrščaju) na najvažnijim mestima, kako bi se dobili što tačniji podaci. Primenjivati uhode u svim prilikama.

Uzajamno obaveštavanje po frontu (sa susedima) i dubini, odozdo naviše i obratno treba da bude obavezno. Sve prikupljene podatke treba odmah obraditi u dotičnom štabu (jedinici) i najbržim načinom dostaviti višem štabu. Pri tome strogo voditi računa o blagovremenom obaveštavanju i naglašavanju izvora i sigurnosti dobivenog podatka.

Rukovodioci treba da uvide značaj ovih službi, svesni da bez njihovog pravilnog funkcionisanja neće moći doneti brzu i pravilnu odluku.

11) Podnošenje izveštaja višem štabu treba da bude redovno i bezuslovno onako kako to bude naređeno zapovešću za dotičnu akciju. Bez blagovremenih izveštaja, pored najboljeg zalaganja, viši štabovi neće biti u mogućnosti da blagovremeno interвениšu i ispolje svoj uticaj na ishod dotične operacije kao celine.

Izveštaji moraju da budu precizniji, kratki, jasni i potpuno realni. Svako doterivanje na prvi pogled izgleda lepo, ali može imati vrlo štetnih posledica na krajnji ishod borbe.

12) Primena fortifikacije (utvrđivanja) mora da se ubuduće sprovede obavezno. Svi rukovodioci i borci treba da uvide da je to neophodno. S jedne strane izvršavamo zadatke s najmanjim žrtvama, a s druge strane ogromno otežavanje pokreta neprijatelja. Ukopavati se treba kako u odbrani, tako i u napadu. Samo na taj način možemo biti u stanju da održimo osvojeno zemljište. Uputstva za ukopavanje treba da su sastavni deo svake zapovesti, svih rukovodilaca. Borcima treba da pređe u naviku, čim stanu - ma gde bilo - odmah da se ukopaju. Ovo naročito važi za one jedinice koje imaju zadatak zadržavanja neprijatelja u cilju stvaranja vremena radi potpunog ostvarenja projektovanog manevra (udara).

13) Pokreti na položaju ne smeju se vršiti danju. U stvari bojište za neprijatelja treba da bude prazno. Sve veće pokrete vršiti noću, a samo izuzetno danju i to obavezno samo po unapred određenim prikrivenim pravcima. Imati na umu da neprijatelj budno osmatra celo bojište i svaki pokret mu omogućava da otkrije naš raspored i mesto položaja. Na taj način neprijatelj je u stanju da sa mnogo slabijim snagama, vešto primenjujući obilasku i obuhvate, dobije pobedu.

14) Rukovodioci treba da imaju više inicijative. Pri tome svoj rad prilagoditi situaciji. U krajnjoj liniji ići ka ostvarenju postavljenog zadatka, koji se ne može uvek postići neposrednim dejstvom.

15) U slučaju da u jednom momentu preduzme neprijatelj inicijativu u svoje ruke, treba težiti da u najkraćem roku ponovo mi uzmemo inicijativu. Potrebno je preduzeti sve, da se odvikava principa samoreagiranja na neprijateljska dejstva. Naprotiv treba težiti da se našim kombinovanim dejstvima izbije inicijativa iz ruku neprijatelja i natera neprijatelja na principu reagiranja. Svako dejstvo izraženo reagiranjem unapred je osuđeno na siguran neuspeh.

16) Pri forsiranju reka treba težiti da se što pre izbegne zavisnost od mesta prelaza. Moraju se izvršiti sve pripreme za brzo i lako manevrovanje plovnim sredstvima, te da se u slučaju potrebe može brzo promeniti komunikacijski pravac.

17) Treba sprovesti punu disciplinu i maksimalnu štednju municije. U isto vreme odrediti količinu municije koju jedinice moraju uvek imati kao rezervu i smeju je trošiti samo po naročitom odobrenju«. ^{235'}

Izlažući ove zaključke i iskustva štabova Južne operativne grupe, vidljivo je da je u radu jedinica i komandovanja na svim nivoima bilo i dosta propusta. Na prvom mestu sve nastale slabosti bile su rezultat nedovoljne obučenosti boračkog i rukovodećeg sastava u vođenju frontalnih borbi, kao i u nedovoljnom snalaženju štabova da rukovode jedinicama (brigade) čije je brojno stanje, u to vreme, bilo veće nego mnogih drugih divizija.

DEJSTVA SUSEDA JUŽNE OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA U DECEMBRU 1944. GODINE

Krajem novembra i početkom decembra 1944. jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije već su uveliko vodile frontalne borbe. Obrazovan je front na Dravi i, delom, na levoj obali Dunava od jedinica Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. U Sremu su frontalne borbe vodili 1. proleterski korpus NOVJ i 68. streljački korpus Crvene armije protiv nemačke Korpusne grupe »Kibler«, dok je na širem prostoru Knina 8. korpus NOVJ vodio završne borbe u kninskoj operaciji, jednovremeno uspostavljajući i front prema neprijatelju u Lici i Gorskom kotaru. Između Južne operativne grupe divizija i 8. korpusa borbe su vodile jedinice 2. korpusa dok su u pozadini neprijatelja dejstvovala krupne snage NOVJ: 5. 6. 7. 9. 10. i 11. korpus i 4. operativna zona NOVJ.

Početkom decembra 1944. na severnom krilu Južne operativne grupe, između Save i Dunava, 1. proleterski korpus NOVJ i 68. streljački korpus Crvene armije nalazili su se u neposrednoj pripremi za početak decembarske ofanzive na sremskom frontu u pravcu Vukovara i Vinokovaca. Relativno zatišje koje je vladalo na sremskom frontu od sredine novembra do 3. decembra iskorišćeno je za sređivanje jedinica, popunu materijalno-tehničkim sredstvima pregrupisanje, kao i dovođenje svežih, odmornih i do punog brojnog stanja divizija na front: 1. proleterske i 5. udarne divizije.

Pripreme jedinica NOVJ i Crvene armije za tu ofanzivu izvršene su pravovremeno. Detaljan plan ofanzive razradili su zajednički štabovi 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa Crvene armije na čelu sa svojim komandantima, general-lajtnantom Pekom Dapčevićem, komandantom 1. proleterskog korpusa, i general-majorom Nikolajem Nikolajevićem Škodunovićem, komandantom 68. streljačkog korpusa.

^{235>} AVII, k. 272, reg. br. 3-2. Ovaj izveštaj objavljen je i u *Zborniku NOR*, tom I, knj. 15 kao dok. br. 202, ali s nekim neznatnim razlikama. To je, u stvari, kopija originala koji priređivač u to vreme nije bio pronašao.

Za obezbeđenje te operacije Vrhovni štab NOV i POJ angažovao je i jedinice glavnih štabova Vojvodine i Hrvatske.

Glavni štab Vojvodine dobio je zadatak da sa svoje tri divizije (16, 36. i 51. divizijom) dejstvuje preko Dunava i Drave u pozadinu i bok nemačkih jedinica na sremskom frontu, dok je 6. udarni korpus Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske imao zadatak da direktnim dejstvima u pozadini sadejstvuje jedinicama na sremskom frontu i olakša njihovo prodiranje u dubinu neprijateljevog rasporeda.

Šezdeset osmi streljački korpus (52. i 223. streljačka divizija, 1. gardijski utvrđeni rejon, dva puka gardijskih minobacača i dva artiljerijska puka) trebalo je da uz podršku 2. brigade rečnih brodova Dunavske ratne flotile, napada pravcem Ilok - Sotin - Vukovar - Osijek, tj. uzvodno duž desne obale Dunava.

Prvi proleterski korpus dobio je zadatak da sa svoje tri divizije u prvom ešelonu (1. proleterska, 11. i 21. udarna divizija) i sa 5. divizijom u drugom ešelonu, napada frontalno s težištem na glavnom pravcu napada Erdevik - Šid - Vinkovci - Đakovo - Našice sadejstvujući jednom divizijom 68. streljačkom korpusu u zauzimanju Osijeka.

Ofanziva je počela 3. decembra u 10 časova posle prethodnog vrlo snažnog artiljerijskog naleta od 15 minuta (artiljerijska priprema je trajala od 8 do 10 časova) napadom na neprijateljevu tzv. Crvenu liniju, koja se protezala od Iloka preko Erdevika do Bosuta. Zametnule su se teške i krvave borbe jer su se jedinice Korpusne grupe »Kibler« branile po svaku cenu i bez obzira na žrtve. Jedanaest brigada 1. proleterskog korpusa bezuspešno je napadalo prvog dana ofanzive na frontu širine oko 30 km. Slično je bilo i u zoni napada 68. streljačkog korpusa. Odlučeno je da se u pozadinu neprijatelja iskrca jedan jugoslovensko-sovjetski desant kod Opatovca jačine od oko 2300 boraca, i jedna sovjetska četa kod Iloka. Iskrčavanje desanta počelo je noću 3/4. decembra i to je unelo pometnju u redovima neprijatelja. Proboj neprijateljeve Crvene linije je, posle silovitog juriša, izvršen 4. decembra. Nemačka Komanda Jugoistoka u večernjim časovima 4. decembra 1944. dostavila je nemačkoj Vrhovnoj komandi Vermahta ovakav izveštaj:

»Korpusna grupa »Kibler« dobila je naređenje da *Crvenu liniju napusti tamo, gde bude iz nje izbačena uprkos žilavoj borbi, i da se sa odsečenim delovima tako probija da bi na Nibelunškoj liniji opet zauzela položaje. Nibelunšku liniju onda treba držati pod svim okolnostima i po svaku cenu*«. ^{236'}

Posle proboja Crvene linije jedinice 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa prešle su u gonjenje neprijatelja prema narednoj odbrambenoj liniji tzv. *Nibelunškim položajima*, šestom po redu nemačkom odbrambenom položaju u Sremu, koji se protezao od Mohova, preko Tovarnika ka Batrovcima na reci Bosutu. Ni ti nemački položaji nisu se mogli održati pred silinom udara jedinica pomenutih korpusa iako se neprijatelj žilavo borio naročito u Tovarniku, centru odbrane na Nibelunškim položajima. U tom naselju moralo se boriti za svaku kuću i svaku ulicu. Na tim položajima borbe su vođene tri dana da bi se 7. decembra, u

^{236>} Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, prilog br. 1, str. 1090-1091.

jutarnjim časovima, završavale oslobađanjem Tovarnika. Neprijatelj je bio primoran da se povuče ka poslednjim - sedmim po redu - nemačkim odbrambenim položajima tzv. Zelenoj liniji, koja se protezala od Sotina preko Orolika do Otoka. Tu liniju nemačke jedinice branile su po svaku cenu, jer dalje uzmicanje značilo je neposredno ugrožavanje Vukovara i Vinkovaca i otvaralo put jedinicama NOVJ i Crvene armije na zapad. Komandant grupe armija »E«, general-pukovnik Aleksander Ler, naredio je 7. decembra 1944. Korpusnoj grupi »Kibler« sledeće:

»Svako uzmicanje ili povlačenje Korpusne grupe »Kibler« može da dovede samo do daljeg zaoštavanja situacije između Save i Drave. Prema tome sve namere i ideje koje vode u tom pravcu i kod starešina i kod trupa najoštrije suzbijati. Prema sadašnjoj situaciji odlučujući značaj leži u otklanjanju ugrožavanja železničke pruge Brčko - Vinkovci i čišćenja puta Otok - Komletinci - Orolik, docniji cilj: borbom da se povrati Nibelunška linija. U tom cilju biće što pre privučeni i stavljani na raspolaganje: Borbena grupa 'Dauner' i delovi 11. vazduhoplovne poljske divizije, koji budu prvi stigli.«²³⁷

S ovim Lerovim naređenjem saglasio se i komandant Jugoistoka, general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks.²³⁸ Tako su se zametnule još teže borbe na poslednjem nemačkom odbrambenom položaju u Sremu. Da bi ovladali tim položajima, štabovi 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa dogovorili su se da iskrcaju novi desant kod Vukovara što je učinjeno noću između 7/8. decembra. Međutim, Korpusna grupa »Kibler« ubacila je svoje poslednje rezerve, kao i dovedenu Borbenu grupu »Dauner« iz doline Drine pa su nemačke jedinice 10. decembra uspele da likvidiraju taj mostobran uz obostrane teške gubitke. Sve nemačke snage koncentrisale su, potom, napore za odbranu tzv. Zelene linije na koju su 1. proleterski i 68. streljački korpus uporno napadali, ali bez očekivanih rezultata. Poslednji snažan napad preduzet 15. decembra nije, takođe, doveo do uspeha, pa su borbe pred tom linijom za kraće vreme obustavljene.

U toku ovih borbi Vrhovni komandant NOV i POJ intervenisao je 4. i 12. decembra kod Štaba Južne operativne grupe divizija, a 14. decembra kod Štaba 3. korpusa da spreče izvlačenje nemačkih jedinica pravcem Ljubovija - Zvornik - Brčko i time onemoguće njihovo angažovanje na sremskom frontu.²³⁹ Južna operativna grupa divizija to nije mogla da sprovede u delo, jer su se njene jedinice nalazile u fazi prikupljanja radi forsiranja Drine. Jedino se tada njena 28. divizija nalazila s glavnim snagama na levoj obali Drine u rejonu Bijeljine, ali, i ona nije mogla da spreči izvlačenje nadmoćnijih neprijateljevih snaga, što je bio slučaj i sa jedinicama 3. korpusa NOVJ, čija je glavnina, u to vreme, vodila teške borbe protiv nastupajućih četničkih kolona prema Tuzli.

237) Isto, dok. br. 179.

238) Na ovaj Lerov telegram general-feldmaršal fon Vajks odgovorio je sledeće:

»Saglasan sam u potpunosti sa tamošnjim borbenim zadatkom, pozdravljam i protivnapade koji su ponovo izvedeni i tražim da se isti češće izvode. Oni jedinicama uvek donose osećanje nadmoćnosti.« (Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, dok. br. 179).

239) J.B.Tito, n.d., tom 25, str. 81 i 105.

Zbog toga se nije moglo ostvariti sadejstvo između 1. proletarskog korpusa, Južne operativne grupe i 3. korpusa.

Posle tih borbi na sremskom frontu došlo je do pregrupisanja i smene jedinica. Sovjetski 68. streljački korpus napustio je Srem i, umesto njega, ubačena je otačestvenofrontovska bugarska 1. armija. Međutim, i taj napad koji je trajao do 28. decembra nije dao željene rezultate. Posle toga je bugarska 1. armija povučena u Mađarsku, a ceo front u Sremu preuzeo je 1. proletarski korpus NOVJ.²⁴⁰

Na južnom krilu Južne operativne grupe divizija, u dolini Zapadne Morave i Đetinje vodile su borbe protiv nemačkih odstupajućih kolona 2. proletarska, 17, 23, 25. i 45. divizija 14. korpusa NOVJ. One su, do sredine decembra oslobodile: Čačak, Ivanjicu, Arilje, Požegu i Užice. Time je bilo završeno oslobođenje i ovog dela Srbije. Nemačke snage zadržale su se na delu komunikacije Kremna - Mokra Gora - Vardište - Višegrad, gde su organizovale čvrst mostobran radi prihvata onih nemačkih jedinica koje su se probijale iz severozapadnog dela Crne Gore i Sandžaka.²⁴¹

²⁴⁰> Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 88-141.

²⁴¹ Zbornik NOR, tom I, knj. 15, dok. br. 202; Milovan Dželebdžić, *Borbe s Grupom armija »E«*, str. 62-79.

Stab 2. armije (slevo nadesno): pukovnik Blažo Lompar, vršilac dužnosti političkog komesara, general-lajtnant Koča Popović, komandant, i general-major Ljubo Vučković, načelnik štaba

Artiljerci 17. udarne divizije prebacuju se preko Drine u drugoj polovini decembra 1944.

Prelaženje preko Drine kod Zvornika u decembru 1944.

Borci 28. udarne divizije prebacuju se preko Drine u decembru 1944.

Minobacačko odeljenje 17. udarne divizije na vatrenom položaju kod Bijeljine krajem decembra 1944.

Borci 3. udarnog korpusa NOVJ posle uspešnih borbi protiv četnika, svečano su dočekani u Tuzli krajem decembra 1944.

Delovi 23. udarne divizije u pokretu prema Brčkom krajem februara 1945.

Jurišni avion («šturmovik») IL-2 u letu pri izvršenju borbenog zadatka

Pred izvršenjem zadatka: lovački avion JAK-1 na zaleđenoj pisti januara 1945.

General-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks, nemački komandant Jugoistoka

SS-oberfirer Oto Kum, komandant zloglasne nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«

General-pukovnik Aleksander Ler, nemački komandant Grupe armija »E«

General-lajtnant Helmut Fribe, komandant nemačke 22. pešadijske divizije

Četvrti deo

Formiranje Druge armije - dejstva u istočnoj Bosni do 20. februara 1945. godine

Formiranje armija

Krajem 1944. godine čitav prostor istočno od Drine bio je oslobođen, osim manjeg dela severozapadne Crne Gore i Sandžaka. Bilo je pitanje dana kada će i ti krajevi biti oslobođeni, jer su se jedinice nemačkog 21. brdskog i 34. i 91. armijskog korpusa užurbano povlačile prema Višegradu, gde je Komanda grupe armija »E« organizovala mostobran za njihov prihvata.

Jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, 1. proleterskog korpusa i Južne operativne grupe divizija NOVJ bile su popunjene do punog brojnog stanja. Skoro sve divizije imale su oko 10000 boraca u svojim redovima, a neke i više, pa je tako njihova jačina prelazila brojno stanje pojedinih korpusa koji su se nalazili zapadno od Drine, naročito onih u pozadini neprijatelja. Te divizije ne samo da su brojno ojačale, već su bile naoružane i tehnički moderno opremljene naoružanjem i tehnikom koju su primile od Crvene armije po sporazumu koji je maršal Tito postigao za vreme boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944.²⁴²

Uspostavljanje čvrstog i jedinstvenog jugoslovenskog fronta, posebno na reci Dravi, u Sremu i u dolini Drine, takođe je bio jedan od elemenata koji su uticali na to da vrhovni komandant donese odluku o stvaranju armija - najkrupnijih operativno-strategijskih formacija NOVJ.

Stvaranje armija u sastavu NOVJ bio je prirodan put njenog razvoja uopšte. Ideja o obrazovanju tih operativno-strategijskih formacija sazrela je u Vrhovnom štabu još u toku beogradske operacije.²⁴³ Međutim, armije se prvi put zvanično spominju u naređenjima vrhovnog komandanta NOV i POJ tek krajem decembra 1944. godine.²⁴⁴ Maršal Tito je, ipak odlučio da naređenja za formiranje 1, 2. i 3. armije izda 1. januara 1945. godine. Taj datum je, najverovatnije, uzet simbolično, jer se u Novoj, 1945. godini, očekivala konačna pobeda antifašističke koalicije nad hitlerovskom Nemačkom, pa je, i na taj način, hteo obeležiti tu svoju istorijsku odluku.

Naređenjem vrhovnog komandanta NOV i POJ, strogo pov. broj 1 od 1. januara 1945, formirane su 1, 2. i 3. armija NOVJ.

²⁴²> J. B. Tito, n.d., tom 23, str. 204-205.

²⁴³> Grupa autora, *Armije u strategijskoj koncepciji NOR i revolucije* (članak general-pukovnika Rada Hamovića: Neka pitanja strategijskog rukovođenja), str. 69-78.

²⁴⁴) J. B. Tito, n.d., tom 25, str. 144-147 i 153-158.

Prva armija formirana je od jedinica 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ koje su u to vreme dejstvovale na sremskom frontu. U sastav 1. armije ušle su: 1. proleterska udarna, 5. udarna (krajiška), 6. proleterska (lička) »Nikola Tesla«, 11. udarna (krajiška) i 21. udarna (srpska) divizija. Za komandanta je postavljen general-lajtnant Peko Dapčević, dotadašnji komandant 1. proleterskog korpusa NOVJ, za političkog komesara pukovnik Mijalko Todorović, dotadašnji politički komesar istog korpusa i za načelnika štaba pukovnik Savo Drljević. Kada je formirana 1. armija, imala je u svom sastavu oko 55000 boraca i rukovodilaca.²⁴⁵

Evo kako je glasilo naređenje vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita za formiranje 2. armije:

»Prema ukazanoj potrebi,

NAREĐUJEM:

1. - Da se odmah formira Štab II armije na čelu sa komandantom general-lajtnantom *Kočom Popovićem*²⁴⁶ i komesarom *Blažom Lomparom*²⁴⁷

2. - U sastav Armije ulaze sledeće jedinice:

a) organske:

- XIV korpus²⁴⁸ sa 23, 25. i 45. divizijom;

- 17. udarna divizija i

- 28. udarna divizija.

b) u operativnom pogledu: III korpus.²⁴⁹

3. - O prednjem su već obavešteni radiogramom: Glavni štabovi Hrvatske, Makedonije i Slovenije, štabovi V i II korpusa i štabovi I i III armije.

Prednje se dostavlja radi znanja i upravljanja.

Prijem naređenja potvrditi

Smrt Fašizmu - sloboda narodu!

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ
Maršal Jugoslavije

²⁴⁵⁾ *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 2.

²⁴⁶⁾ General-lajtnant Koča Popović bio je tada komandant Glavnog štaba Srbije. U njegovoj odsutnosti dužnost komandanta vršio je general-major Branko Poljanac, sve do 4. aprila 1945, kada je za komandanta postavljen general-major Nikica Knežević, dotadašnji komandant Vojne oblasti Sandžaka. Bliže o tom vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 180.

²⁴⁷⁾ Pukovnik Blažo Lompar je naknadnim naređenjem vrhovnog komandanta postavljen za vršioca dužnosti političkog komesara 2. armije. Više o tome govori se u *J. B. Tito*, n.d., tom 25, str. 207.

²⁴⁸⁾ Komandant 14. korpusa bio je pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, a politički komesar pukovnik Đuro Lončarević.

²⁴⁹⁾ Komandant 3. korpusa bio je pukovnik Pero Kosorić, a politički komesar pukovnik Blažo Djuričić.

²⁵⁰⁾ Naredba o formiranju 2. armije izgleda da je primljena tek 11. januara 1945. Opširnije o tome se govori u *J. B. Tito*, n.d., tom 25, str. 207.

Dostavljeno:

- Načelnicima odeljenja VŠ:
- Personalnog,
- Obaveštajnog,
- Ekonomskog,
- Artiljerijskog,
- Sanitetskog,
- Inženjerijsko-tehničkog,
- Za vezu,
- Sudskog,
- Propagandnog,
- Štabu vazduhoplovstva.²⁵¹
- Štabu Korpusa Narodne odbrane,²⁵²
- Glavnom štabu za Srbiju,
- Vojnoj upravi za Vojvodinu,²⁵³
- Komandi grada Beograda,
- Nečelniku OZNE za Jugoslaviju«. ²⁵⁴

Kada je formirana 2. armija, u svom sastavu imala je i tri artiljerijske brigade: 1, 2. i 3. Prva artiljerijska brigada bila je pridata 14. korpusu NOVJ, 2. artiljerijska brigada nalazila se u Valjevu, a 3. artiljerijska brigada bila je u formiranju.²⁵³

Na dan formiranja brojno stanje 2. armije (bez 3. korpusa NOVJ) iznosilo je 62845 boraca i rukovodilaca. U isto vreme u 3. korpusu nalazilo se 7820 boraca i rukovodilaca. Sa svojim ukupnim brojnim stanjem od 70665 boraca i rukovodilaca 2. armija je bila brojno najjača formacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.²⁵⁶ (Prilozi br. 2, 3 i 4)

Treća armija formirana je od jedinica koje su bile pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i od, u operativnom pogledu, po-

²⁵¹ Štab Vazduhoplovstva obrazovan je odlukom vrhovnog komandanta, od 29. oktobra 1944. Tada je za komandanta Vazduhoplovstva postavljen general-major Franjo Pire, za zamenika pukovnik Božo Lazarević, a za načelnika Štaba pukovnik Miodrag Lozić (vid. J. B. Tito, n.d, tom 24, str. 143).

²⁵² Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) obrazovan je odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ i poverenika za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od 15. avgusta 1944. Zadatak Korpusa bio je borba protiv antinarodnih elemenata, obezbeđenje centralnih organa vlasti, čišćenje oslobođene teritorije od zaostalih neprijateljevih grupa, obezbeđenje najvažnijih saobraćajnih komunikacija i izvršenje zadataka koje mu postavi Odeljenje zaštite naroda Jugoslavije (Ozna). Za komandanta Korpusa postavljen je general-major Jovan Vukotić, dotadašnji načelnik štaba 3. korpusa NOVJ, za političkog komesara pukovnik Vlado Janjić Capo, dotadašnji politički komesar 6. korpusa NOVJ, za zamenika komandanta potpukovnik Nikola Ljubičić, do tada na raspolaganju u Glavnom štabu Srbije, a za načelnika Štaba potpukovnik dr Marian Dermastija, dotadašnji prvi pomoćnik načelnika Glavnog štaba Slovenije (vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 13, dok. br. 394 i 426).

²⁵³ Misli se na Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju uspostavljenu naredjenjem vrhovnog komandanta NOV i POJ od 17. oktobra 1944. Za komandanta je postavljen general-major Ivan Rukavina, dotadašnji načelnik Operativnog odeljenja Vrhovnog štaba; Vojna uprava je ukinuta odlukom vrhovnog komandanta od 27. januara 1945. godine (vid. J. B. Tito, n.d, tom 24, str. 96 i 97. i »*Borba*«, 3. februar 1945).

²⁵⁴ Odeljenje zaštite naroda (Ozna) obrazovano je odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ i poverenika za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije od 13. maja 1945. Za načelnika Ozne Jugoslavije postavljen je general-lajtnant Aleksandar Ranković Marko (vid. J. B. Tito, n.d, tom 20, str. 90-93).

²⁵⁵ *AVII*, k. 273, reg. br. 1-1.

²⁵⁶ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 115; knj. 32, dok. br. 2 i 67.

tčinjenih 6. i 10. udarnog korpusa NOVJ. U sastav 3. armije ušle su: 16, 36. i 51. udarna (vojvođanska) divizija Glavnog štaba Vojvodine (koji je formiranjem 3. armije prestao da postoji) - ukupno oko 29000 boraca i rukovodilaca, zatim 6. korpus (12. udarna [slavonska] i 40. udarna [slavonska] divizija, Artiljerijska brigada, 1. diverzantski bataljon, Istočna grupa NOP odreda i Posavski NOP odred) - ukupno 15189 boraca i rukovodilaca i 10. »zagrebački« korpus (32. udarna zagorska, 33. udarna hrvatska divizija, 1. i 2. haubički divizion i Istočna i Zapadna grupa NOP odreda - ukupno 12346 boraca i rukovodilaca). Ukupno brojno stanje 3. armije bilo je 56535 boraca i rukovodilaca, ne računajući ljudstvo korpusnih vojnih oblasti pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.²⁵⁷

*Operativna situacija u istočnoj Bosni krajem 1944.
i početkom 1945. godine*

a) Situacija kod neprijatelja

Posle teških borbi u dolini Drine u drugoj polovini decembra 1944. protiv nemačkih jedinica Grupe armija »E« koje su dolazile iz jugozapadne Srbije, i borbi protiv četnika Draže Mihailovića koji su pokušali da ovladaju tuzlanskim basenom, operativna situacija u severoistočnoj Bosni izmenjena je znatno u korist jedinica Južne operativne grupe divizija NOVJ, odnosno od 1. januara 1945. Druge armije NOVJ. Prestale su teške borbe u dolini Drine, dok je napad četnika u pravcu Tuzle doživeo potpun neuspeh. Jedinice NOVJ bile su okrenute frontom prema komunikaciji Bijeljina - Brčko i orijentisane prema planinama Trebavi i Ozrenu.

Od nemačkih snaga u severoistočnoj Bosni krajem decembra 1944. nalazila se 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, raspoređena na putu Bijeljina - Brčko i Brčko - Čelić, gde su se nalazili i delovi ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i belogardijskog Ruskog zaštitnog korpusa.

Na planini Majeveci nalazili su se delovi Majevičkog četničkog korpusa i grupa četnika iz sastava glavnih snaga Draže Mihailovića razbijenih pod Tuzlom, dok je glavnina četnika odstupila prema Ozrenu. To odstupanje četničke glavnine izvodilo se u neredu i samovoljno, bez obzira na naređenja četničke Vrhovne komande.²⁵⁸ Pored toga situacija se za četnike pogoršavala i njihovim povremenim stupanjem u borbu protiv ustaša, i pored izričite zabrane Draže Mihailovića da se angažuje u borbi protiv »hrvatskih« jedinica s obzirom na glavnog neprijatelja - komuniste.²⁵⁹

Pod pritiskom jedinica Južne operativne grupe divizija NOVJ, odnosno 2. armije, četničke glavne snage krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. prikupile su se delom snaga na prostoru istočno od

²⁵⁷> J. B. Tito, n.d., tom 25, str. 177.

²⁵⁸> Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, str. 712, depeše br. 313 i 315 i str. 713, depeša br. 323.

²⁵⁹) Isto, str. 711, str. 718 (depeša br. 371) i str. 916 (depeša br. 227).

Zavidovića, u selima Hajderovićima, Svinjašnici, Lozni i Seoni i jugoistočno od Zavidovića u selu Vozući. Da bi se četničke jedinice reorganizovale i sredile posle teških gubitaka, Draža Mihailović je 2. januara naredio potčinjenim jedinicama da se do 7. januara, sa dotadašnjih prostora, prebace u etapnim marševima u dve grupe i to:

- prva grupa - Vrhovna komanda s pridatim delovima - u selo Gornje i Donje Osječane, a Timočki, Javorski i Mlavski korpus — u selo Kožuhe;

- druga grupa - Grupa korpusa Gorske garde i Javorski korpus - na prostor sela Gornje i Donje Grapske i Kostajnice, Rasinsko-toplička grupa korpusa u selo Kožuhe, Avalski korpus - u selo Lukavicu, Južnomoravski korpus - u selo Čifčije i Srpski udarni korpus - na prostor sela Bušletića, Poturice i Sjenine.²⁶⁰

Na taj način Draža Mihailović koncentrisao je sve svoje snage (oko 7000 - 8000 četnika) na prostor severno od Doboja, naspram Gradačca i Gračanice, u nameri da tu provedu i božićne praznike.

Opšta rezerva četničke Vrhovne komande, pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića (oko 3000 četnika) nalazila se i dalje na širem prostoru Foča - Čajniče - Goražde, gde je početkom januara pripelo i oko 7000 četnika iz Crne Gore i Sandžaka pod komandom potpukovnika Pavla Đurišića.²⁶¹ S njima se nalazilo u zbegu i oko 1500 članova njihovih porodica (žena, dece i staraca).²⁶²

Zbog snažnog pritiska jedinica 2. korpusa NOVJ Opšta rezerva četničke Vrhovne komande bila je primorana da se s tog prostora (Foča - Čajniče - Goražde) u drugoj polovini januara povuče u severoistočnu Bosnu.

Obe grupe četnika i njihov zbeg kosili su glad i bolesti.²⁶³

Pokret četnika na sever bio je suprotan naređenjima Draže Mihailovića koji je više puta zahtevao da Opšta rezerva i četničke jedinice iz jugoistočne Bosne, Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore moraju ostati na prostoru jugoistočne Bosne. Međutim, i pored takvih naređenja, Đurišićevi i Račićevi četnici uputili su se u severoistočnu Bosnu dolinom Krivaje prema Vozući i Lozni, gde su stigli početkom februara, a odatle krenuli prema dolini reke Spreče.²⁶⁴

Nemačka Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »E« nalazile su se krajem decembra pred vrlo teškim problemima. Nezavidna situacija Grupe armija »Jug« na frontu severno od reke Drave i teška

²⁶⁰i Isto, dok. br. 131. Srpski udarni korpus nije se povinovao tom Mihailovićevom naređenju, pa je njegov štab odlučio da se poveže s nemačkom komandom u Zavidovićima, odakle je sav prebačen u Austriju.

²⁶¹» Isto, str. 737 i 907.

²⁶²> Isto, str. 717 (depeša br. 361), str. 719 (depeša br. 384) i str. 722 i 723.

²⁶³) Isto, str. 726, 730, 733, 734, 735. i 738. U depeši pukovnika Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Štaba četničke Vrhovne komande upućene 13. januara 1945. Vrhovnoj komandi je stajalo:

»Svi definitivno napuštaju desnu obalu Drine. Govore da će braniti levu obalu. Crveni vrše jak pritisak sa svih strana, te je Pavle [Đurišić] počeo svoje da prebacuje na levu obalu. Mobilisemo sve što možemo, ali teško ide. Učinićemo sve napore da jedinice očuvamo. Odbrana Drine zavisi od broja 11 [Nemaca]. Kakva je situacija tamo? Iskoristićemo držanje Kraljevo [Petra II Karađorđevića] sa parolom Kralj je sa nama.« (vid. Isto, str. 732, depeša br. 525).

²⁶⁴> Isto, str. 732-751.

situacija u dolini Drave od Valpova do Virovitice, gde su dejstvovalе jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine (od 1. januara 1945. godine 3. armije NOVJ), zatim na sremskom frontu i na odseku Bijeljina - Brčko, poremetili su planove navedenih nemačkih komandi. Pored toga Hitlerovo naređenje da se jedinice 1. brdske i 118. lovačke divizije upute hitno u Mađarsku primoralo je Komandu Jugoistoka da 29. decembra izvrši novo grupisanje snaga na jugoslovenskom ratištu. Radi toga je odlučeno da se na sremskom frontu i južno od Save angažuju nemačka 117. lovačka, 41. tvrđavska i 7. SS brdska divizija »Princ Eugen«.²⁶⁵

Za obezbeđenje južnog boka nemačkih jedinica na sremskom frontu bilo je od posebne važnosti držanje Bijeljine. Ona je pretvorena u vrlo branjeno uporište.²⁶⁶

Ponovo je aktuelizirano zauzimanje Zvornika i otvaranje komunikacije Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Bijeljina, kao i poboljšanje linije fronta u Sremu, radi obezbeđenja vrlo važne železničke pruge Brčko - Vinkovci koju su ugrožavale jedinice 1. proleterskog korpusa, odnosno 1. armije NOVJ.²⁶⁷

Za otvaranje komunikacije Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik i držanje leve obale Drine na odseku Drinjača - Zvornik Komanda Grupe armija »E« naredila je 26. decembra Komandi 5. SS brdskog armijskog korpusa da angažuje 963. tvrđavsku brigadu »Kloc«.²⁶⁸

Radi obezbeđenja komunikacije Brčko - Vinkovci Komanda 34. armijskog korpusa, kojoj su bile potčinjene nemačke jedinice od Drave do Zvornika, uputila je 26. decembra avizo-naređenja Štabu 7. SS divizije »Princ Eugen« za protivnapad na pravcu selo Otok - selo Komletinci - selo Nijemci. Cilj je bio da se otkloni opasnost od železničke pruge Brčko - Vinkovci koja je južno od Otoka bila često u prekidu zbog dejstava 21. divizije NOVJ na sremskom frontu, kao i da se obezbedi uvođenje u borbu nemačke 41. tvrđavske divizije na južnom delu sremskog fronta. Konačna odluka Komande 34. armijskog korpusa usledila je 31. decembra, kada je odlučeno da protivnapad počne 3. januara

²⁶⁵ Isto, tom XII, knj. 4, str. 1131.

²⁶⁶ Komanda Grupe armija »E« uputila je 18. decembra 1944. dva naređenja Komandi 34. armijskog korpusa u kojima ističe značaj sremskog fronta i držanje Bijeljine radi njegove stabilnosti, pa se tako kaže: »Bijeljina držati sa ciljem da bi se sprečilo dalje napredovanje neprijateljskih snaga neposredno južno od Save prema zapadu« i dalje »Držanje sremskog fronta za uspeh u operacijama Grupe armija ima odlučujući značaj. Svako rasuđivanje potčinjenih starešina i jedinica koje se protive ovom treba sprečavati« (Isto, str. 1199).

²⁶⁷ Komanda Grupe armija »E« naredila je 18. decembra Komandi 34. armijskog korpusa da se posle dovođenja novih snaga mora ponovo zauzeti i držati Zvornik. Osim toga, Komanda Grupe armija »E« naredila je 20. decembra 1944. Komandi 5. SS brdskog armijskog korpusa da zapreči komunikaciju Sokolac - Vlasenica »i to tako da se obezbede uslovi za docniji napad. . . iz rejonu Sokolca preko Vlasenice u pravcu Drinjača - Zvornik« (Isto, str. 1199-1200).

²⁶⁸ u tom naređenju izdatom 26. decembra u 21.24 časa 5. SS brdskom armijskom korpusu stajalo je da će 963. tvrđavska brigada sa 5,21 i 22/999. tvrđavskim bataljonom, biti u svakom pogledu potčinjena 5. SS brdskom armijskom korpusu; da krene što pre u rejon Podromanije, gde će se u najkraćem roku osvežiti i popuniti hranom; da se potom uputi »preko Vlasenice i Drinjače u Zvornik, sa zadatkom da na odseku Drinjača - Zvornik posedne i drži zapadnu obalu Drine (...) uz korišćenje i saradnju četničkih odreda generala Miroslava Trifunovića« i da u prvo vreme bude potčinjena Komandi 5. SS brdskog armijskog korpusa, a kasnije Komandi 34. armijskog korpusa (Isto, str. 1203^t).

1945. godine. Radi toga je iz rejonu Brčkog, u najvećoj tajnosti, prebačen 14. brdski puk divizije »Princ Eugen« u rejon sela Otoka, u Sremu, tako da su na širem prostoru Brčko - Ćelić ostali 13. brdski puk, prištapski delovi i delovi 7. artiljerijskog puka, a u Bijeljini Pukovska grupa »Skenderbeg«.²⁶⁹

Tako su tekle promene i stvarani planovi neprijatelja krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. u severoistočnoj Bosni, s kojima je, na prvom mestu, obezbeđivano držanje Semberije i Posavine a time i osiguravan desni (južni) bok njegovog fronta u Sremu, a posredno osiguravana i dolina reke Bosne kojom je vodio glavni pravac izvlačenja snaga Grupe armija »E« s juga.

b) Situacija u jedinicama NOVJ

U drugoj polovini decembra 1944. jedinice Južne operativne grupe divizija postigle su značajne rezultate u severoistočnoj Bosni: ovladale su saobraćajnicom Vlasenica - Zvornik - Bijeljina, očistile istočnu polovinu Majevice od četnika, prebacile sve svoje jedinice na levu obalu Drine i teško porazile četničku grupaciju pod komandom Draže Mihailovića u njenoj nameri da ovlada tuzlanskim basenom.

U takvoj situaciji Štab Južne operativne grupe, odnosno 2. armije, odlučio je da u kraćem predahu odmori jedinice posle teških borbi, popuni ih municijom i snabde drugim potrebnim materijalom za predstojeća dejstva. Izvršena je i popuna jedinica 3. korpusa sa oko 3500 novih boraca iz Srbije. Tako je brojno stanje 3. korpusa u januaru naraslo na 11305 boraca i rukovodilaca,²⁷⁰ (Prilog br. 5).

Štab 2. armije imao je nameru da u januaru 1945. realizuje naređenje vrhovnog komandanta od 3. decembra 1944, kojim su predviđena ofanzivna dejstva prema zapadu opštim pravcem Tuzla - Doboj, uz sadejstvo jedinica 5. korpusa NOVJ.²⁷¹ Pre nego što se prišlo realizaciji tog naređenja, utvrđen je raspored jedinica 2. armije koji je početkom 1945. bio ovakav:

- 14. korpus: Štab se nalazio u Tuzli, gde je prešao iz Zvornika;²⁷² 23. divizija na prostoru između Gračanice i Tuzle (7. srpska brigada na prostoru selä Krtova, Stupara, Tumara, Gornje i Donje Brijesnice i Puračića, 9. srpska brigada južno od 7. brigade na prostoru selä Pravoslavne Babice, Poljica, Treštenice i Banovića, i 14. srpska brigada u selima Bistarcu, Lukavcu, Smoluću i Bukinji. Sedma i 9. brigada bile su orijentisane ka planini Ozrenu, a 14. brigada ka zapadnom delu Majevice);²⁷³ 25. divizija (16, 18. i 19. srpska brigada) oko Tuzle na prostoru selä Požarnica - Lisović - Bukinja - Dubrava;²⁷⁴ 45. divizija na širem prostoru Drinjača - Zvornik - Kozluk (20. srpska brigada na liniji selä

²⁶⁹> Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944 - 1945*, str. 154-155; Otto Kumm, n.d., str. 35.

²⁷⁰) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dok. br. 115; knj. 32, dok. br. 67; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 389.

²⁷¹U J. B. Tito, n.d., tom 24, str. 72 i 78.

²⁷²> *AVII*, k. 271, reg. br. 5-41/4.

²⁷³) *Zbornik NOR*, tom IV knj. 32, dok. br. 70.

²⁷⁴> *AVII*, k. 273, reg. br. 1-3/1.

Drinjača - Zelinje - Nova Kasaba - Milići, 23. srpska brigada na liniji Zvornik - Capardi - Osmaci i 24. srpska brigada na liniji selâ Trnovica - Kozluk - Čolopek - Jordan);²⁷⁵

- 17. divizija bila je raspoređena sa 6. proleterskom (istočnobosanskom) brigadom na prostoru Maleševci (k. 562) - Bogutovo Selo - Ravni Gaj - Trešnik - Ugljevik, sa 2. krajiškom brigadom na prostoru selâ Brusnica - Vakuf - Mačkovač - Mirosavci - Brda - Smiljevac - Babetino Selo - Koraj (južno od Čelića), sa 15. majevičkom brigadom na prostoru selâ Magnojević - Gornja Bukovica - Piperei - Mrtvica (severoistočno od Koraja) i sa 1. artiljerijskom brigadom (1. protivtenkovski, 2. poljski, 3. teški i 4. minobacački divizion) na desnoj obali Drine na prostoru Lipnički Šor - Kozjak - Lađenci - Badovinci. Zadatak 17. divizije bio je da izviđa neprijateljeve snage u Bijeljini, Čeliću i Pukišu i, u slučaju povoljnog odnosa snaga, da pristupi likvidaciji neprijatelja u Bijeljini i Čeliću;²⁷⁶

- 28. divizija bila je razmeštena sa 21. slavonskom brigadom na liniji Glavičor - Kojčinovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Jabanuša odakle je zatvarala pravac Bijeljina - Janja, sa 25. brodskom brigadom na prostoru Suhopolje - Hase - Zagoni radi zatvaranja pravca Bijeljina - Suhopolje i sa 17. slavonskom brigadom na prostoru Donji Dragaljevac - Gornja Čađavica - Ljeljenča, radi zatvaranja pravca Bijeljina - Brčko.²⁷⁷

Dakle, 17. divizija bila je orijentisana ka Brčkom i Čeliću, a 28. divizija, s južne i zapadne strane, ka Bijeljini.

- 3. korpus: Štab i Komanda Vojne oblasti u Tuzli; 27. divizija; (16. muslimanska, 19. birčanska i 20. romanijska brigada) na širem prostoru selâ Zivinica i Stupara, gde je 1. januara 1945. dobila zadatak da se uputi prema Vlasenici;²⁷⁸ 38. divizija: 17. majevička brigada u selu Milankovićima (kod Olova), 18. hrvatska brigada u Tuzli i 21. istočnobosanska brigada na prostoru Simin Han - Gornja Tuzla - Površnica;²⁷⁹

Artiljerijske brigade 2. armije: 1. artiljerijska brigada u sastavu 17. divizije, 2. artiljerijska brigada u Valjevu spremna za pokret ka Drini i 3. artiljerijska brigada, takođe, u Valjevu, u procesu formiranja. Štab 2. armije nalazio se u Tuzli gde je prešao iz Valjeva 6. januara 1945.²⁸⁰

Pojava nemačke 963. tvrđavske pešadijske brigade »Kloc« u rejonu Vlasenice 1. januara 1945. poremetila je planove 2. armije NOVJ. O tome je u izveštaju Operativnog odeljenja 2. jugoslovenske armije od 10. juna 1945. pored ostalog, zabeleženo i ovo:

»Prvog januara 1945. godine oko 20 časova jedna jača kolona Nemaca, sa nešto motorizacije, tenkova i artiljerije upala je u Vlasenicu dolazeći sa pravca Han-Pijesak. Ovim upadom u Vlasenicu neprijatelj je ponovo aktivirao pomoćni pravac odstupanja sa juga i stvorio uslove za vezivanje glavnine naše II armije u cilju osiguranja doline reke Bosne. Držanjem Vlasenice i Bijeljine neprijatelj

²⁷⁵ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 73.

²⁷⁶ Isto, dok. br. 69.

²⁷⁷ Isto, dok. br. 72.

²⁷⁸ AVII, k. 272, reg. br. 4-3/2.

²⁷⁹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 96.

²⁸⁰ AVII k. 273, reg. br. 1-4/1 i k. 271, reg. br. 5-4.

je neposredno ugrozio komunikacijski pravac II armije Tuzla - Zvornik - Loznica, jedinu vezu sa glavnom bazom - Srbijom. U isto vreme neprijatelj je držao sve polazne baze za koncentrično dejstvo prema glavnom centru istočne Bosne - Tuzli, koja je predstavljala vrlo važan naš subjekt naročito u političkom pogledu.«²⁸¹

*Plan i pripreme 2. armije za operacije na pravcu
Sokolac - Vlasenica*

Nemačka 963. tvrđavska pešadijska brigada ušla je u Vlasenicu 1. januara 1945. u 20 časova pod neobičnim okolnostima. U toj maloj istočnobosanskoj varošici, prilično nastradaloj od neprijatelja u dotadašnjim borbama, nalazili su se Okružni komiteti KPJ za Birač i Romaniju, Srebrenički NOP odred sa 265 boraca, organi narodne vlasti, komanda mesta i druge ustanove. Obezbeđenje Vlasenice bilo je slabo organizovano a obaveštajna služba slaba ili neorganizovana na pravcu Sokolac - Han-Pijesak - Vlasenica. Obezbeđenje, koje se nalazilo na brdu Orlovači (k. 867), jugoistočno od Vlasenice, povukao je Štab Odreda zbog hladnoće u Vlasenicu, a na samom ulazu u varošicu ostao je samo jedan stražar, koga su prethodnički delovi nemačke 963. brigade zarobili. Tako je nemačka prethodnica ušla u Vlasenicu neprimećena sve do njenog centra, do zgrade Odeljenja zaštite naroda (Ozne) pred kojom se, takođe, nalazio stražar. Došlo je do objašnjavanja između Nemaca i stražara, a zatim - kad se videlo ko je ko - i do pucnjave. U početku prethodnica je bila potisnuta iz naselja. Međutim, kada su u borbu uvedene jače nemačke snage, Vlasenica je zauzeta. O tome je odmah obavestien radio-vezom Štab 3. korpusa, koji je izvestio Štab 2. armije.²⁸²

U Štabu 2. armije, koji se tada zatekao u Loznici, procenjivana je situacija i došlo se do zaključka da su moguće dve mogućnosti dejstva neprijatelja: da nastupa opštim pravcem Vlasenica - Zvornik, uz sadejstvo svojih snaga sa severa pravcem Bijeljina - Kozluk - Zvornik i time ugrozi veze 2. armije sa Srbijom, ili, da napada pravcem Vlasenica - Tuzla, uz sadejstvo opet svojih snaga sa severa pravcem Čelić - Tuzla i pravcem Gračanica - Tuzla, da bi obezbedio dolinu reke Bosne kojom su se njegove glavne snage povlačile na sever preko Save. Štab 2. armije prihvatio je kao najverovatniju prvu varijantu, jer bi neprijatelj svojim ofanzivnim dejstvima u dolini Drine, u svakom slučaju, angažovao glavne snage 2. armije i, na taj način, posredno obezbedio dolinu reke Bosne.

Na osnovu takve procene situacije Štab 2. armije doneo je sledeću odluku:

»a) Da se tri divizije prebace na sektor Vlasenice radi uništenja neprijatelja u ovoj oblasti i ovladavanja komunikacijom Vlasenica - Sokolac.

Do grupisanja ovih snaga zatvoriti pravce: Vlasenica - Zvornik i Srebrenica - Zvornik, izvršiti pripreme za rušenje komunikacija i zatvoriti pravac Vlasenica - Šekovići - Tuzla.

²⁸¹ Isto.

²⁸² > Zbornik NOR, tom IV, knj. 31, dok. br. 115; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 396.

b) Da se sa po jednom divizijom zatvore pravci: Bijeljina - Kozluk - Zvornik, Gračanica - Tuzla i Srnice - Tuzla.

c) Sa jednom divizijom pristupiti likvidaciji neprijateljskih uporišta na komunikaciji Brčko - Čelić, zatvarajući u isto vreme pravac od Brčkog preko Majevice planine za Tuzlu.

d) U prvom momentu zadržati jednu diviziju u armijskoj rezervi u rejonu Tuzle.

e) Oba divizion 1. artiljerijske brigade iz rejona sela Kozluka prebaciti na desnu obalu Drine u cilju potpomaganja jedinica 45. divizije pri zatvaranju komunikacije Drinjača - Zvornik²⁸³

U vezi s ovom odlukom 2. januara 1945. u li časova, Štab 2. armije je naredio:

- Štabu 3. korpusa da uputi 27. diviziju najkraćim pravcem ka Vlasenici sa zadatkom da napadne i uništi neprijatelja na tom sektoru, uz sadejstvo jedinica 45. divizije, i da 38. diviziju zadrži do daljeg naređenja kao armijsku rezervu u rejonu Tuzle;

- Štabu 14. korpusa da 45. divizija zatvori pravac Vlasenica - Zvornik i Srebrenica - Zvornik (s tim da jednu brigadu prebaci na desnu obalu Drine da posedne položaj na liniji Mali Zvornik - selo Amajić), izvrši pripreme za rušenje komunikacije i stvori potrebno vreme za prebacivanje drugih jedinica na sektor Vlasenica - Zvornik na kome bi se pristupilo uništenju ili odbacivanju neprijatelja na jug ka Zvorniku; da 25. diviziju odmah prebaci na prostor sela Caparde - Svračić sa zadatkom da zatvara pravac ka Tuzli i obrazuje rezervu na sektoru Vlasenica i, da 23. divizija zatvori pravac Gračanica - Tuzla i Srnice - Tuzla;

- 1. artiljerijskoj brigadi da se prebaci iz rejona Kozluka na desnu obalu Drine u rejon sela Donje Borine, sa zadatkom da potpomaže jedinice 45. divizije i tuče neprijatelja na komunikaciji Drinjača - Zvornik, ako se za to ukaže potreba.

Radi podrške zatraženo je od Vrhovnog štaba da avijacija dejstvuje po neprijatelju u Vlasenici, i na njegove kolone na putu Han-Pijesak - Vlasenica.²⁸⁴

Borbe oko Vlasenice početkom januara 1945.

Posle ovladavanja Vlasenicom, Štab nemačke 963. tvrđavske pešačijske brigade isturio je potrebne obezbeđujuće delove na liniju selo Zalučnik - brdo Orlovača - Gradina (trig. 604) - Muslimanski Džemat i, na taj način, organizovao polukružno osiguranje prema Drinjači, gde su se u to vreme nalazili delovi 45. divizije NOVJ. Osim toga ostavljena su obezbeđenja u Kramu, Han-Pijesku i Kraljevom Polju (sada Partizan Polje).²⁸⁵

Na pojavu neprijatelja u Vlasenici prvi je reagovao, posle izveštaja, Štab 3. korpusa koji je istog dana (1. januara) oko ponoći naredio Štabu 27. divizije da uputi deo snaga ka Vlasenici sa zadatkom da odbace neprijateljeve prethodničke delove ka jugu, prema Han-Pijesku i Sokolcu.

²⁸³⁾ AVII, k. 273, reg. br. 1-4/1 i 1-5/1.

²⁸⁴⁾ Isto, reg. br. 1-6/1.

²⁸⁵⁾ Ahmet Đonlagić, n.d., str. 396.

U vezi s tim na taj sektor upućena je 20. romanijska brigada, koja je pred zoru 2. januara izvršila ubrzani marš iz rejonu sela Đurđevika preko Bijelog Polja i Šekovića ka Cikota, gde je stigla oko ponoći 2/3. januara i razmestila se u zaseocima Milovanovićima, Lukićima, Odžacima i Crkvinama. Njen štab je odmah prikupio podatke o neprijatelju i utvrdio da su to znatno jače snage nego što se pretpostavljalo, i da je napad na Vlasenicu izlišno preduzimati do pristizanja jačih snaga.²⁸⁶

Na odseku 45. divizije, prema ranijem planu, došlo je 1. januara do izvesnog rokiranja snaga: 20. srpska brigada razmestila se u selu Drinjači, 23. srpska brigada zaposela je prostor Caparde - Osmaci - Memići, a 24. srpska brigada prostor sela Trnovice, Jasenice i Kozluka. U popodnevnim časovima 2. januara Štab 45. divizije primio je naređenje da zauzme nove položaje prema Vlasenici. S tim u vezi 20. brigada je tokom dana zaposela položaj na liniji od sela Milića, preko Vrtoča i Rajića do Nedjeljšta, oko 10 km istočno od Vlasenice, sa zadatkom da sa tri bataljona zatvori pravac Vlasenica - Srebrenica a jednim bataljonom, razmeštenim u selu Zelinju, da zatvori pravac Bratunac - Zelinje. Tri bataljona 23. brigade razmešteno je na liniji sela Paprača - selo Kamenica, a jedan bataljon u selu Caparde. Istovremeno su dva bataljona 24. brigade prešla na desnu obalu Drine i zaposela položaj od Malog Zvornika do sela Čuline, sa zadatkom da drže pod jakom vatrom put Zvornik - Drinjača u slučaju neprijateljevog prodora ka Zvorniku, jedan bataljon je i dalje ostao na liniji Kozluk - Tršić - Čolopek, a jedan bataljon na položaju Jasenica - Trnovica.²⁸⁷

Štab 14. korpusa odlučio je 3. januara da 25. divizija izvrši pokret iz rejonu Tuzle i da se do noći uoči 6. januara razmesti na prostoru selo Miljanovci - selo Osmaci - selo Caparde - selo Podborogovo, s tim da se glavne snage razmeste na prostoru sela Memići - Osmaci - Caparde - Podborogovo, na levom krilu divizijskog borbenog rasporeda. Divizija je dobila ulogu korpusne rezerve, ali je imala i zadatak da, po potrebi, sadejstvuje borbama 27. i 45. divizije i da spreči nadiranje neprijatelja od Zvornika ka Tuzli.

Istovremeno je 23. divizija dobila zadatak da jednu brigadu razmesti na prostoru Dobrnja - Podorašje - Lisovići - Tinja i organizuje položaje za odbranu od eventualnog neprijateljevog napada pravcem Gradačac - Tuzla i Doboj - Tuzla; jednu brigadu da razmesti u rejonu Puračić - Lukavac - Poljane radi osiguranja pravca od Ozrena i organizovanja odbrane u slučaju neprijateljevog napada iz pravca Doboja; jednu brigadu da rasporedi na pravcu Gračanice radi zaštite pravca Doboj - Gračanica - Tuzla i čišćenja terena od četnika u pravcu Ozrena i Majevice.²⁸⁸

U vezi s predstojećim napadom na Vlasenicu, Štab 45. divizije naredio je 23. srpskoj brigadi da prebaci svoj 1. i 2. bataljon na liniju sela Vukovići - Bakići - Pijuke radi sadejstva 20. srpskoj brigadi u tom napadu.

Napad na Vlasenicu izvršen je 5. januara u 13 časova. Dva bataljona 20. srpske brigade prešla su u napad na liniji Gradina (trig. 604) - Slavić

²⁸⁶ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 71; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 396.

²⁸⁷ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 16 i 73.

²⁸⁸ Isto, dok. br. 16.

Polje, 1. bataljon 23. srpske brigade napadao je pravcem Kuljančići - Šahmanovići - Durakovići - Toplik, a 2. bataljon 23. brigade pravcem Muslimanski Džemat - Jarovlje - Nezirovići - Drum - Kula (trig. 657). Od samog početka napada razvile su se vrlo žestoke borbe, koje su, s kraćim prekidima, trajale do 9 časova 6. januara. Za vreme tih borbi neki položaji prelazili su po nekoliko puta iz ruke u ruku. Bataljoni 20. srpske brigade uspeali su da ovladaju neprijateljevim položajima Gradina - selo Barice, a bataljoni 23. srpske brigade da zauzmu selo Toplik i dva puta da izvrše prodor u Vlasenicu, zajedno sa bataljonima 20. srpske brigade. U međuvremenu neprijatelj je uspeo da ojača odbranu i da, u protivnapadu, 6. januara oko 9 časova odbaci jedinice 20. i 23. srpske brigade na njihove polazne položaje. U tom napadu, prema podacima Štaba 45. divizije, obe brigade imale su 22 poginula i 72 ranjena borca, a neprijatelj oko 300 poginulih vojnika i starešina.²⁸⁹

Za vreme dok su se jedinice 45. divizije pripremale za napad na Vlasenicu, glavna 27. divizija 3. korpusa izvršila je pokret iz šireg rejonu Tuzle prema Vlasenici i 5. januara imala sledeći razmeštaj: 16. muslimanska brigada na prostoru sela Selišta, Dobrića i Korjena, a 19. birčanska brigada na prostoru sela Strmica - selo Dopasci - selo Trnovo. Njena 20. romanijska brigada stigla je noću između 2/3. januara, na prostor Cikota. Međutim, ta brigada nije sadejstvovala jedinicama 45. divizije u napadu na Vlasenicu, navodno, jer »nije blagovremeno obavještavana o napadu od strane štabova srpskih jedinica«.²⁹⁰

Izmene plana Štaba 2. armije za dejstva u istočnoj Bosni

Štab 2. armije brižljivo je pratio razvoj događaja kod Vlasenice i preduzimao odgovarajuće mere. Tako je 5. januara odlučio da kod Vlasenice jedinice 25. divizije izvrše smenu jedinica 45. divizije. Pri tome se, najverovatnije, rukovodio neuspehom koji je 45. divizija pretrpela u drugoj polovini decembra 1944. u direktnom sudaru sa nemačkom 7. SS divizijom »Princ Eugen«, pa, pošto su se očekivale jače nemačke snage na pravcu Vlasenica - Drinjača - Zvornik, odlučio je da se smeni 45. divizija. Međutim, to je, u neku ruku, bila i greška, jer je neprijatelj dobio u vremenu za konsolidovanje svojih redova i bolju organizaciju odbrane Vlasenice.²⁹¹

O toj svojoj nameri Štab 2. armije upoznao je Štab 3. korpusa koji je, istog dana (5. januara) u 12.30 časova naredio 27. diviziji da sadejstvuje 25. diviziji u napadu na Vlasenicu i Han-Pijesak. Divizija je dobila zadatak da napada desno od drumu Šekovići - Vlasenica - Radava, odnosno levo od 25. divizije. Istovremeno je 38. diviziji naređeno da ostane u korpusnoj rezervi u širem rejonu Tuzle, s tim da dve brigade rasporedi na prostoru Gornja Tuzla - Simin-Han - Požarnica - Vukovije,

²⁸⁹> Isto, dok. br. 73. U Ratnom dnevniku nemačkog majora Aksela Berna, načelnika veze 21. brdskog armijskog korpusa, zapisano je da su 5. 6. i 7. januara 1945. jedinice NOVJ sa istoka i severa napadale 963. tvrđavsku pešadijsku brigadu kod Vlasenice i da je brigada imala 10 mrtvih i 25 ranjenih vojnika, među kojima i komandanta 22. bataljona 999. (vid. Isto, str. 322).

²⁹⁰> Isto, dok. br. 71.

²⁹¹> AVII, k. 273, reg. br. 1-7/1; J. B. Tito, n.d, tom 24, nap. 325.

jedan bataljon u Zvorniku, a jednu brigadu na prostoru Kladanj - Stupari radi kontrole pravca Kladanj - Vlasenica i Kladanj - Olovo. Pored toga 38. divizija dobila je zadatak da uspostavi telefonsku vezu Kladanj - Tuzla i da osigura telefonsku vezu Zvornik - Tuzla i Tuzla - Osmaci - Šekovići.²⁹²

Istog dana u 23 časa Štab 2. armije izdao je zapovest kojom je regulisao dejstva potčinjenih jedinica. Tom prilikom je konstatovano da su u Vlasenicu stigle izvesne nemačke snage, s manjom motorizacijom, čija jačina još nije bila utvrđena i da su te nemačke snage, verovatno, bile prethodnica neprijateljeve grupacije koja se povlačila iz Sandžaka. Takva procena Štaba 2. armije bila je, uglavnom, tačna. U vezi sa ranije procenjenim namerama neprijatelja i novostvorenom situacijom, Štab 2. armije postavio je osnovni zadatak potčinjenim jedinicama da spreče prodor neprijatelja na sever, bilo ka Tuzli bilo ka Bijeljini. Naređeno je:

- 28. diviziji da se rasporedi na prostoru Janja - Zabrdje - Koraj, sa zadatkom da spreči pokret neprijatelja pravcem Bijeljina - Čelić i da zatvori pravac eventualnog neprijateljevog prodora iz Bijeljine ka jugu; Divizija je trebalo da dejstvuje u zoni, desno, reka Drina i, levo, selo Smiljevac - kota 236 - selo Mirosavci - kota 532 (isključno) - Priboj - Stolice - kota 916;

- 17. divizija da se postavi na prostor selä Tetima - Lukavica - Gornja i Donja Jasenica - Piperi - Mačkovac - Pirkovci, sa zadatkom da zatvori pravac - Brčko - Čelić - Tuzla i da zauzme neprijateljeva uporišta u Čeliću i Pukišu; Divizija je trebalo da dejstvuje u zoni, desno, leva granica 28. divizije i, levo, selo Bijela - Okresanica - kota 815 - selo Lisovići - selo Dobrnja (isključno);

- 14. korpusu: da 23. divizija sa prostora selä Miričina - Porječina - Komari - Poljice - Bistarac - Srpski Lukavac zatvara pravac od Gradačca ka Tuzli i od Doboja prema granici zone, desno, leva granica 17. divizije, a levo, selo Ribnica - Radin (kota 727) - selo Mrdići - selo Šerići; da 25. divizija odmah izvrši pokret pravcem Tuzla - Capardi - Paparača - Vlasenica i na prostoru selä Simića, Priluga i Milića smeni jedinice 45. divizije, a zatim najpogodnijim pravcem da napada neprijatelja u Vlasenici, težeći da ga uništi ili odbaci ka jugu; posle ovladavanja Vlasenicom da zatvori pravac Han-Pijesak - Vlasenica - Tuzla, odnosno Vlasenica - Zvornik; granica zone, desno po potrebi obuhvata Vlasenicu sa zapada, a levo, Komić Grad - selo Krajčinovići - selo Hrnčić - Drinjak (kota 771) - selo Sopotnik na Drini; da 45. divizija sa dve brigade pređe na desnu obalu Drine, sa zadatkom da posedne i fortifikacijski organizuje odbranu uz vatreno dejstvo po komunikaciji Drinjača - Zvornik - Kozluk - Branjevo, a sa jednom brigadom da se postavi na levoj obali Drine sa zadatkom da onemogući prodor neprijatelju na pravcu Drinjača - Zvornik;

- 3. korpusu; da njegova 27. divizija sadejstvuje napadu na Vlasenicu i da najpogodnijim pravcem sa zapada vrši pritisak na komunikaciju Han-Pijesak - Vlasenica radi presecanja te komunikacije i ovladavanja Han-Pijeskom, odbacujući pri tome neprijatelja ka jugu; da 38. diviziju ostavi u opštoj rezervi u rejonu Tuzle;

²⁹²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 27.

- Artiljerijskom odeljenju Štaba 2. armije: da 1. i 2. artiljerijska brigada (bez protivtenkovskih diviziona) postavi oruđa sa konjskom vučom na vatreni položaj u rejonu selo Radalj - selo Donja Borina - Kobiljača, a oruđa motornom vučom na vatreni položaj u rejonu Kobiljača - Loznica - Lešnica sa zadatkom da pod komandom majora Vojislava Cerovića, načelnika Artiljerijskog odeljenja, dejstvuju na komunikaciju Drinjača - Zvornik - Branjevo - Janja, prilagođavajući dejstva zadatku 45. divizije,²⁹³ (Prilog br. 6)

U zapovesti se zapaža izvesna nepreciznost u određivanju granica zona dejstva, i to na najvažnijem sektoru kod Vlasenice. Tako, na primer, za granice zone dejstva 25. divizije doslovno piše: »Granica zone dejstva: desno po potrebi obuhvatajući Vlasenicu sa zapada«. Ta nepreciznost u određivanju tačne granice između 25. i 27. divizije u narednim danima biće uzrok slabe organizacije sadejstva prilikom napada na Vlasenicu. Zapaža se da zadaci jedinica nisu bili vremenski određeni, pa se tako desilo da se i pojedini delovi 45. divizije duže zadrže na prostoru Vlasenice nego što je bilo potrebno. Štab 2. armije je takođe, propustio da odredi i glavne pravce napada divizija. Uz to, bilo je neophodno da se odredi jedinstvo komandovanja na sektoru Vlasenice jer su u tom sektoru dejstvovala jedinice iz 3. i 14. korpusa. Bilo bi svakako bolje da je privremeno obrazovana jedna operativna grupa i stavljena pod komandu Štaba 14. korpusa. Sama, pak, zapovest, upućena je po kuririma i, izgleda, da je njeno dostavljanje išlo veoma sporo. Najverovatnije da su zapovest primile potčinjene jedinice u popodnevnim časovima 6. januara, što se može zaključiti po vremenu izdavanja zapovesti potčinjenih štabova.²⁹⁴

Posle izdavanja zapovesti Štab 2. armije uputio je, 7. januara, Vrhovnom štabu ovaj radiogram:

»Neprijatelj drži Brčko, Bijeljinu i Vlasenicu. U Sremu je stabilizovao front. Na našem južnom boku u pokretu su jake neprijateljske snage. Obzirom na takav raspored neprijateljskih snaga, na mogućnost da će pokušati da, pored komunikacije u dolini Bosne, ponovo uspostavi vezu Vlasenica - Brčko, obzirom na zavisnost naših velikih jedinica od Srbije u pogledu snabdevanja hranom i municijom, mišljenja smo da se mora odložiti izbijanje glavine u dolinu Bosne.

Na ovakvu procenu rešili smo: Prvo, da sa Sedamnaestom i Dvadeset osmom [divizijom] čvrsto zatvorimo pravce koji sa linije Brčko - Bijeljina izvode na komunikaciju Tuzla - Zvornik. Drugo, da sa Dvadeset petom i Dvadeset sedmom [divizijom] odbacimo neprijateljsku grupu iz Vlasenice ka Sokolcu ili u krajnjem slučaju sprečimo njeno dalje nadiranje ka severu. Treće, da sa Dvadeset trećom [divizijom] dejstvujemo prema dolini Bosne. Četvrto, da Četrdeset peta [divizija] ostane u rezervi na prostoru Drinjača - Zvornik - Loznica za zatvaranje komunikacije na levoj obali Drine, i obezbeđenje prelaza kod Zvornika. Peto, da Trideset osma [divizija] ostane u opštoj rezervi u predelu Tuzle.

²⁹³) Isto, dok. br. 25.

²⁹⁴) Isto, dok. br. 25, 30, 33, 34 i 42; Ahmet Đonlagić, n.d., str. 397: *AVII, k. 273, reg. br. 1-9/7.*

U vezi sa opštom 'situacijom i vašim planovima molimo javiti da li se slažete sa našom procenom i planom«. ²⁹⁵

Na ovaj radiogram Štaba 2. armije, vrhovni komandant maršal Tito odgovorio je 9. januara.

»S vašim planom za operacije od 8. januara slažem se. Nastojte da razbijete neprijateljsku grupu prema vašem južnom boku i da je odbacite što dalje na jug kako biste dobili slobodu manevra za vaše daljnje operacije prema dolini Bosne«. ²⁹⁶

Štab 14. korpusa primio je zapovest Štaba armije u Tuzli 6. januara. Istog dana, u odsutnosti komandanta korpusa pukovnika Radivoja Jovanovića Bradonje koji se nalazio na frontu 45. divizije kod Vlasenice, razradio je svoju zapovest i naredio:

- Štabu 23. divizije da 7. i 9. srpsku postavi na liniju Podorašje - Smoluća - Prline - Puračić - Milino Selo - Priluk - Omazići sa zadatkom da zatvaraju pravce Doboj - Tuzla i Srnice - Srebrenik - Tuzla, a 14. srpsku brigadu u slučaju da je zauzeta neprijateljevo uporište u Gračanici, da se zadrži na liniji Babići - Pašalići - Stjepan Polje, a u slučaju da Gračanica nije zauzeta, da se povuče bliže položajima 7. i 9. brigade:

- 25. diviziji da odmah krene na prostor Osmaci - Capardi - Markovac - Podborogovo - ^acetina i da se rasporedi na prostoru Jasen - Stupari - Raješina - Pijuke - Solakovina, kako bi odatle, zorom 9. januara, preduzela napad na neprijateljev garnizon u Vlasenici, održavajući vezu sa 27. divizijom, koja je trebalo da napada Vlasenicu pravcem Turalići - Malo Polje - Kameniti Dolovi;

- Štabu 45. divizije da zadrži jednu brigadu na liniji Vukovići - Supać - Donje Vrsine sa zadatkom da zatvara pravac od Vlasenice ka Zvorniku i sadejstvuje 25. diviziji, napadajući Vlasenicu sa istočne strane; jedna brigada da organizuje položaj na liniji Kalabače - Kamenica i Drinjača, a jednu brigadu da prebaci na desnu obalu Drine, koja bi fortifikacijski organizovala odbranu desne obale radi »jakog vatrenog dejstva na komunikaciji Drinjača - Zvornik - Kozluk - Branjevo« i, eventualno, primila odbranu reke od Drinjače do ušća »obraćajući pri tome naročitu pažnju na odseku Drinjača - Kurijačica (uključno) i na rejon sela Badovinci« ²⁹⁷ (Prilog br. 7).

Kao što se vidi Štab 14. korpusa je na svoju ruku izmenio zadatak 45. divizije. Umesto da se 45. divizija što pre izvuče iz borbe i da se dve brigade postave na desnoj obali Drine, a jedna na levoj, Štab 14. korpusa odredio je jednu brigadu da i dalje napada na Vlasenicu, a na desnu obalu Drine uputio samo jednu brigadu. To je, u svakom slučaju, bila nedisciplina potčinjenog štaba. Slično će postupiti i Štab 23. divizije u sprovođenju u život zapovesti Štaba 14. korpusa.

U duhu zapovesti Štaba 2. armije do 5. januara, Artiljerijsko odeljenje Armije izdalo je zapovest 6. januara u 22 časa, kojom je bilo naređeno:

²⁹⁵ AVII, k. 274, reg. br. 6-10 i 6-11/4.

²⁹⁶ j. B. Tito, n. d., tom 25, str. 205. Vrhovni komandant se poziva na plan operacija Štaba 2. armije od 8. januara 1945. U stvari, to je plan od 7. januara, ali je u Vrhovnom štabu primljen, ili dekriptovan, 8. januara 1945.

²⁹⁷ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 33.

- 1. artiljerijskoj brigadi: da 2. pukovski divizion posedne vatreni položaj u rejonu Koviljače i da tuče neprijatelja zaprečnom vatrom na komunikaciji Zvornik - Janja; da 4. minobacački divizion posedne vatreni položaj u Lozničkom polju i da tuče neprijatelja na komunikaciji Zvornik - Janja; da 3. teški divizion posedne vatreni položaj u rejonu Lipnica - Žičko polje i da tuče neprijateljeve snage na komunikaciji Zvornik - Janja - Bijeljina; divizionima su određene granice normalne i eventualne zone dejstva i utrošak municije, i

- 2. artiljerijskoj brigadi: da 2. pukovski divizion posedne vatreni položaj u rejonu Radalj - Žarkovići i da tuče neprijateljeve snage na komunikaciji Prosjek - Zvornik - Karakaja; da 4. minobacački divizion posedne vatreni položaj u rejonu zaseoka Donje Borine i da tuče neprijateljeve snage na komunikaciji Zvornik - Kozluk; divizionima su, također, određene normalne i eventualne zone dejstva i utrošak municije.

0 zadacima artiljerijskih jedinica obavešten je i Štab 45. divizije.²⁹⁸

Nove borbe oko Vlasenice

Oko ponoći uoči 7. januara 20. srpska brigada ponovo je prešla u napad na Vlasenicu nanoseći udar u dva pravca, jednom kolonom na pravcu Slavić Polje - Gradina (trig. 604), a drugom na pravcu Nezirovići - Duraković. U vrlo oštrim borbama bataljoni 20. brigade uspeli su da potisnu neprijatelja s njegovih prvih položaja i da izvrše prodor u selo Toplik. Međutim, neprijatelj je ubacio u borbu svoje rezerve i uspeo u protivnapadu da vrati 20. brigadu na njene polazne položaje za napad, na liniji Baćino Brdo - Bakići - Prodanovići - Zaklopača, istočno od Vlasenice. Za to vreme 23. srpska brigada pomerila se na prostor severozapadno od Vlasenice sa kojeg je zatvorila pravce Vlasenica - Šekovići i Vlasenica - Zvornik i uspostavila vezu sa delovima 20. srpske brigade, dok se 24. srpska brigada postavila na širi prostor Zvornika, s obe strane Drine. Na taj način jedinice 45. divizije ešelonirale su se po dubini u tri linije.²⁹⁹

Da bi lakše rukovodio operacijama na vlaseničkom frontu i objedinjavao dejstva 25. i 45. divizije, Štab 14. korpusa premestio se 7. januara iz Tuzle u selo Memiće, severozapadno od Zvornika, na drumu Zvornik - Tuzla. Istog dana u 20 časova Štab 45. divizije izdao je zapovest saglasno zapovesti Štaba 14. korpusa, za dalja dejstva na vlaseničko-zvorničkom sektoru. Dvadeseta srpska brigada dobila je zadatak da zauzme položaj sa tri bataljona na liniji Baćino Brdo - kota 591- Bakići - Zaklopača - Milići, a sa jednim bataljonom na liniji Liješanj - Oštri breg i da spreči neprijateljevo prodiranje prema Zvorniku. Dvadeset treća srpska brigada trebalo je da se povuče ka severu i smesti na prostor sela Đevanje i Pravoslavne Kamenice, te da služi kao divizijska rezerva u slučaju neprijateljevog prodora prema Zvorniku, održavajući veze desno s jedinicama 25. divizije. Dvadeset četvrta srpska brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona organizuje odbranu na desnoj obali Drine

²⁹⁸> Isto, dok. br. 30.
²⁹⁹) Isto, dok. br. 73.

od Malog Zvornika do Čitluka, jedan bataljon i dalje da zadrži prema Janji i Priboju, a jedan bataljon, zajedno sa bataljonom 20. srpske brigade, koji se nalazio na položaju Liješanj - Oštri breg, da organizuje odbranu položaja na liniji Liješanj - Muslimansko i Pravoslavno Kostijerovo. Bataljon 23. srpske brigade, koji se nalazio u Capardima, stavljen je, takođe, pod komandu 24. srpske brigade.³⁰⁰

Do 7. januara u luku reke Drinjače (istočno od Šekovića) nalazile su se prikupljene 16. muslimanska i 20. romanijska brigada 27. divizije, a zapadno od Šekovića 19. birčanska brigada.³⁰¹

Dvadeset peta divizija 14. korpusa počela je marš iz rejona Tuzle 6. januara u 15 časova, sa zadatkom da 8. januara uveče napadne Vlasenicu, u sadejstvu sa brigadama 27. divizije. Međutim, pristizanje jedinica 25. divizije u rejon Vlasenice kasnilo je zbog jake zime i dubokog snega tako da su one stigle 8. januara u 24 časa neposredno pred napad snaga 27. divizije sa Vlasenice.

Tada se ispostavilo da jedinice 27. divizije napadaju istim pravcima koji su dodeljeni jedinicama 25. divizije što je, svakako, dovelo do pometnje.³⁰²

Posle pristizanja u Birač 7. januara, Štab 27. divizije, predložio je Štabu 3. korpusa da se odustane od učešća 27. divizije u napadu na neprijatelja u Vlasenici i da se njena 16. i 19. brigada orijentišu prema Srebrenici, a 20. brigada, iz šireg rejona Malog Polja, da napada neprijatelja na komunikaciji Han-Pijesak - Vlasenica. Štab je taj svoj predlog obrazložio time da se prema Vlasenici već nalaze dve divizije 14. korpusa (25. i 45. divizija) i da prostor na kome bi se našli i oni (27. divizija), uz pomenute divizije 14. korpusa, ne obezbeđuje ni minimalne uslove za smeštaj i prehranu svih tih jedinica. Predlog Štaba 27. divizije bio je opravdan i nastala bi, svakako povoljnija situacija da je on i usvojen. Međutim, Štab 3. korpusa nije prihvatio taj predlog, već je istog dana obavestio pismeno Štab 14. korpusa da će 27. divizija napasti Vlasenicu 8. januara u 24 časa, glavnim pravcem Kozija Ravan - Kik (trig. 904) - Luke, a pomoćnim Rajevina - Muslimanski Džemat - Drum (trig. 657). Takođe, obavestio ga je da Štab 27. divizije moli da jedinice 25. ili 45. divizije sadejstvuju u napadu pravcem Milići - Zaklopača - Vlasenica i da obavezno ovladaju brdom Orlovačom, preko puta sela Luke, jugoistočno od Vlasenice, kao najvažnijim položajem u odbrambenom sistemu neprijatelja. Uz to, zatraženo je da Štab 14. korpusa obavesti Štab 3. korpusa koje će njegove jedinice učestvovati u napadu na Vlasenicu i kojim pravcima, da bi se o tome upoznao i Štab 27. divizije radi organizacije sadejstva.

Prikupljanje jedinica 25. divizije išlo je sporo. Bilo je očigledno da od njihovog učešća u zajedničkom napadu sa jedinicama 27. divizije neće biti ništa, pa su se uveče 8. januara sastali pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, komandant 14. korpusa, i potpukovnik Miloš Zekić, komandant 27. divizije, radi dogovora o uvođenju u borbu delova 45. divizije.³⁰³

³⁰⁰ Isto, dok. br. 42; AVII, k. 273, reg. br. 1-9/1.

MD Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 71.

³⁰² Isto, dok. br. 60.

³⁰³ Ahmet Đonlagić, n. d., str. 399 i 400.

Treba reći da su borbe oko Vlasenice u to vreme, uz angažovanje tolikih snaga na tom području (tri divizije sa oko 30000 boraca), bile jedan od najvećih promašaja u narodnooslobodilačkom ratu i to najviše zbog krajnje slabe ili, bolje rečeno, nikakve obaveštajne službe. Sve do 10. januara kada su obaveštajni organi 27. divizije došli do prvih konkretnih podataka o neprijatelju, nije bilo poznato koje i kolike se neprijateljeve snage nalaze na tom području. U svim borbenim dokumentima koje je u to vreme izdao Štab 2. armije konstatovano je, uglavnom, da jačina neprijatelja nije utvrđena, da su to prethodničke snage nemačke grupacije koja se povlači iz Sandžaka i si. Tako je došlo do apsurdna da nemačka 963. tvrđavska pešadijska brigada s tri kažnjenička bataljona (5, 21. i 22/999. tvrđavski pešadijski bataljon), ukupno ne više od 2000 vojnika angažuje tri divizije 2. armije sa oko 30000 vojnika.³⁰⁴

Pošto je obaveštajna služba podbacila tako se nešto moglo i dogoditi. U proceni situacije, Štab 2. armije imao je u vidu teške borbe u drugoj polovini decembra 1944. kada su dolinom Drine prolazile jake neprijateljeve snage (oko tri divizije), gubitke i krajnji rezultat tih borbi. Zbog toga je i preduzeo takve mere na području Vlasenice, jer se očekivalo nešto slično i u januaru 1945. Ipak, sredinom januara biće upućena jedna nemačka divizija ka Vlasenici, pa će u tom slučaju i »svako zlo imati svoje dobro«, jer su na pravcu Vlasenica - Zvornik bile na vreme koncentrisane znatne snage 2. armije NOVJ koje su dočekale tu nemačku diviziju.

U ponoć uoči 9. januara napad je izvršio jedan ojačani bataljon 16. muslimanske brigade u zahvatu drumu Šekovići - Vlasenica, dok su ostale jedinice 27. divizije zakasnile što je, svakako, pružilo mogućnost neprijatelju da konsoliduje svoju odbranu na otpornim tačkama oko Vlasenice (Kik, Gradina i Orlovača). Bataljon 16. brigade počeo je borbu u centru borbenog rasporeda 27. divizije, a posle dva časa zakašnjenja prešla je u napad i 19. birčanska brigada sa tri bataljona opštim pravcem Grabovica - Kik - Vlasenica, na levom krilu borbenog poretka 27. divizije, i 20. romanijska brigada opštim pravcem Cikote - Vlasenica, na desnom krilu borbenog poretka Divizije. Od samog početka napada razvile su se žestoke borbe. Udarne grupe uspele su da izvrše prodor u prve blokove kuća u samoj varoši, koji su bili dobro organizovani za odbranu. Posebno vodile su se teške borbe na Kiku, Gradini i Topliku, gde su jedinice 27. divizije uspele da privremeno zauzmu deo neprijateljevih položaja. Oko 4 časa ujutro ubačen je iz pokreta u borbu i jedan bataljon 18. srpske brigade 25. divizije koji je u oštroj borbi, zauzeo selo Barice, severoistočno od Vlasenice.³⁰⁵

Dvadeseta srpska brigada 45. divizije sa položaja na liniji Baćino Brdo - Bakići - Zaklopača - Milići pružala je vatrenu podršku jedinicama 27. divizije i delovima 25. divizije. Međutim, oko 7 časova 9. januara neprijatelj je uspeo, uvođenjem u borbu svojih rezervi, da odbaci jedinice 27. divizije i bataljon 18. srpske brigade 25. divizije. To angažovanje glavnih snaga neprijatelja iskoristila je 20. srpska brigada i izvršila napad na Gradinu, kotu 629 i Orlovaču. Posle žestokih borbi u

³⁰⁴> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 2, 25 i 67; tom XII, tom XII, knj. 4, str. 1203.

³⁰⁵> Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 71 i 94.

kojima su se smenjivali juriši i protivjuriši, jedinice 20. srpske brigade uspele su da zauzmu neprijateljeve otporne tačke na Gradini, koti 629 i Orlovači i da zatim izbiju na drum Vlasenica - Han-Pijesak kod sela Tugovo, čime su presekli tu komunikaciju. Posle zauzimanja Gradine, kote 629 i Orlovače, 20. srpska brigada utvrdila se na liniji Baćino Brdo - Gradina - kota 629 - Orlovača, vršeći pripreme za ponovni napad na Vlasenicu.³⁰⁶

Uočavajući nepodesnost gomilanja više jedinica na prostoru Vlasenica - Zvornik - Caparde - Šekovići, Štab 3. korpusa, uz saglasnost Štaba 2. armije, doneo je odluku da 27. divizija prebaci svoju 19. birčansku i 20. romanijsku brigadu na prostor Ploča - Han-Pijesak - Kram sa zadatkom da ovladaju putem Sokolac - Vlasenica i izoluju nemačku 963. tvrđavsku pešadijsku brigadu u Vlasenici, a 16. muslimansku brigadu da uputi u srebrenički kraj radi organizovanja prikupljanja hrane za glavninu 27. divizije, koja je trebalo da izvodi borbena dejstva na ratom potpuno opustošenom i ekonomski do krajnjih granica iscrpljenom terenu.

U vezi s tim zadatkom glavnina 27. divizije izvršila je pokret i već 10. januara stigla na Malo Polje. Tu je komandant Divizije, potpukovnik Miloš Zekić, odlučio da 20. romanijska brigada napadne neprijateljeva uporišta u Han-Pijesku i Kramu, a zatim da se razmesti u selima Gornjim Caporima, Mrkaljima i Džimirijama sa zadatkom da sprečava pokrete neprijatelja od Sokolca do Han-Pijeska i ka Vlasenici. Prostor na koji je stigla glavnina 27. divizije bio je pokriven dubokim snegom, a većina sela već ranije popaljena, tako da su uslovi za smeštaj jedinica bili vrlo teški. I način ishrane ljudstva bio je, takođe, kritičan. Dotur hrane od Tuzle do Šekovića nekako je i išao. Međutim, od Šekovića prema Han-Pijesku hrana se morala prebacivati na tovarnim konjima preko Javor-planine, koja je u te zimske dane bila skoro neprohodna.

Na saobraćajnici Vlasenica - Sokolac Nemci i ustaše organizovali su tri uporišta: jedno u Han-Pijesku, drugo u Kramu i treće u Kraljevom Polju. U tim uporištima neprijateljeve snage nisu bile velike, ali su se utvrdile i pred sobom su imale brisani prostor na snežnom pokrivaču. Štab 27. divizije i potčinjeni štabovi smatrali su da ta uporišta brani po oko 250 neprijateljevih vojnika. Međutim, u njima su se nalazili samo ojačani vodovi s teškim oružjem. Štab 20. romanijske brigade čim je primio zadatak od komandanta 27. divizije, organizovao je napad na uporišta u Han-Pijesku i u Kramu, koji je izvršen 11. januara u 4 časa. Han-Pijesak je zauzet posle kraće borbe, ali ne i Kram, iako je napadan u dva maha.

Posle pristizanja na prostor Malo Polje - Japaga - Berkovina, 19. birčanska brigada je, po zadatku komandanta Divizije, prešla u napad 13. januara na neprijateljevo uporište u Kraljevom Polju. Istovremeno je 20. romanijska brigada po treći put napala neprijatelja u Kramu. Međutim, obe brigade nisu imale uspeha, jer se neprijatelj u Kramu i Kraljevom Polju žilavo branio.

Istog dana neprijatelj je pokušao da povrati Han-Pijesak napadajući od pravaca Vlasenice i Krama ali mu to nije pošlo za rukom; kolona

³⁰⁶) Isto, dok. br. 73.

od oko 250 vojnika koja se probila od Vlasenice uspela je da se spoji s braniocima Kraljevog Polja i time znatno ojača svoje snage u tom mestu.

Sutradan, 14. januara, nemačka 22. pešadijska divizija prešla je u nastupanje od Sokolca ka Vlasenici i istog dana dostigla Kram sa zadatkom da se probije prema Han-Pijesku. To je označilo početak oštrih borbi jedinica 2. armije NOVJ protiv te nemačke divizije, kojoj je 15. januara potčinjena i 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc«.

Za vreme dok su 19. birčanska i 20. romanijska brigada vodile borbe oko Kraljeva Polja, Han-Pijeska i Krama, 16. muslimanska brigada izbila je 14. januara na prostor Srebrenica - Skenderovići - Osmače. S njom se kretao i Štab 27. divizije, osim komandanta koji se nalazio u 19. i 20. brigadi. Srebrenički kraj bio je jedno od retkih područja istočne Bosne na kojem se relativno dugo zadržao neprijatelj. Na tom prostoru nalazilo se oko 1300 pripadnika ustaških jedinica, muslimanske milicije i zelenokadrovaca, uglavnom, dezertera iz 13. SS brdske dobrovoljačke divizije »Handžar«. Brojno slab Srebrenički NOP odred nije se mogao zadržati na tom prostoru, pa je veći deo vremena proveo u Birču. Zbog prisustva neprijatelja rad organa narodne vlasti na tom području skoro je bio zamro. Istog dana kada je 16. muslimanska brigada izbila na to područje, oslobođena je Srebrenica, a sutradan, 15. januara, i jako neprijateljevo uporište u Osmačama. Ustaše su noću 15/16. januara izvršile protivnapad na delove 16. brigade u Osmačama. Borba se vodila prsa u prsa. Bilo je slučajeva da su se jedinice izmešale u mrkloj noći, što je otežavalo komandovanje. Tom prilikom 1. bataljon 16. brigade uspeo je da protera ustaše iz sela uz znatne sopstvene gubitke: 21 borac je poginuo, 7 ih je nestalo, a 10 ranjeno. Posle borbe u Osmačama jedinice 16. brigade pristupile su prikupljanju hrane i čišćenju leve obale Drine od ustaša koje su se povukle ka Žepi. Pošto su se u pokretu od Višegrada ka Žepi nalazile i 1, 5. i 8. divizija crnogorskih četnika pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića, 16. brigada dobila je zadatak da izviđa neprijatelja na tom prostoru.

Štab 27. divizije u proceni situacije došao je do zaključka da snage 16. brigade same neće moći da razbiju četničko-ustašku grupaciju u Žepi, pa je odlučio da u izvršenju tog zadatka učestvuju i dva bataljona 20. romanijske brigade. Međutim, kada su jedinice 16. i 20. brigade izbile 23. januara u rejon Zepe, neprijatelj se s tog prostora već povukao - ustaše i muslimanska milicija ka Rogatici a četnici ka Han-Pijesku.³⁰⁷

U međuvremenu dok su jedinice 27. divizije vodile borbe južno od Vlasenice, na komunikaciji Vlasenica - Han-Pijesak - Sokolac, u rejon severno od Vlasenica, pristigla je 25. divizija 14. korpusa. Tu su se 9. i 10. januara jedinice malo odmorile i pripremile za napad na Vlasenicu, u sadejstvu 20. srpske brigade 45. divizije.

Planom je bilo predviđeno da u napadu na Vlasenicu učestvuju 16. i 18. srpska brigada 25. divizije, dok je njena 19. srpska brigada dobila zadatak da čisti teren od četnika, zajedno sa 23. i 24. srpskom brigadom 45. divizije. Međutim, i ovom prilikom nije došlo do potpune koordinacije između jedinica 25. divizije i 20. srpske brigade 45. divizije, jer se

³⁰⁷ Isto, dok, br. 50, 71 i 106; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 403-406 i 410-413.

za učešće u napadu 20. brigade saznalo uoči samog napada. Zbog toga je i na brzinu došlo do izmena u planu dejstva 18. brigade.

Štab 25. divizije predvideo je da 16. srpska brigada s tri bataljona napada pravcem Han-Rudine - Pustoše - Vlasenica i pravcem Kozija Ravan - Kik (trig. 904) - kota 662, kao i prema Pločama, dok je 18. srpska brigada dobila zadatak samo sa jednim bataljonom da napada pravcem Nezirovići - Kula - Vlasenica. Napad druga dva bataljona 18. brigade otpao je kada su dobijeni podaci da se na Gradini i Orlovači nalaze snage 20. srpske brigade 45. divizije i da će i one učestvovati u napadu na Vlasenicu.

Napad je trebalo da otpočne 10. januara u 23 časa, jednovremeno na celom frontu i posle kraće vatrene pripreme. Međutim, nije izvršen tačno u to vreme, što je neprijatelj iskoristio da sredi svoje jedinice i da spremno dočeka napad na pojedine otporne tačke oko Vlasenice i u samoj varoši. Samo je bataljon 18. srpske brigade prešao na vreme u napad, dok je levokrilni bataljon 16. srpske brigade kasnio jedan čas, a bataljon koji je napadao u centru prema Kiku čitava 2 časa i 30 minuta. Naravno da tako nesinhronizovan napad nije mogao garantovati ozbiljniji uspeh, pa je, po odluci Štaba 25. divizije, obustavljen 11. januara u 5.45 časova, kada su jedinice otpočele povlačenje na polazne položaje da bi se izbegla neprijateljeva vatra na brisanom prostoru snežne beline.³⁰⁸

Napad 20. srpske brigade 45. divizije s polaznog položaja Baćino Brdo - Gradina (trig. 604) - kota 629 - Orlovača takođe se bezuspešno završio, pa su se i njene jedinice do zore povukle na polazni položaj. To je bio rezultat »slabog, gotovo nikakvog sadejstva jedinica«, zapisano je u izveštaju Štaba 45. divizije od 15. januara 1945.

Posle tih neuspeha napadi na Vlasenicu su obustavljeni.³⁰⁹

Čišćenje pozadine od zaostalih četničkih grupa

U međuvremenu dok su se vodile borbe za Vlasenicu štab 14. korpusa izdao je 10. januara naređenje štabovima 25. i 45. divizije za čišćenje terena između komunikacija Zvornik - Tuzla i Zvornik - Vlasenica. U stvari, trebalo je iskoristiti pokret 23. i 24. srpske brigade 45. divizije u duhu zapovesti Štaba 14. korpusa od 6. januara da se očisti pomenuti prostor od snaga četničke Grupe sprečanskih brigada Majevičkog četničkog korpusa. Za taj zadatak angažovana je i 19. srpska brigada 25. divizije koja nije učestvovala u napadu na Vlasenicu. Prema planu Štaba 14. korpusa akcija čišćenja terena trebalo je da počne 12. a da se završi 14. januara, s tim što bi se posle toga čišćenje prenelo na prostor severno od reke Spreče, ka Tuzli, a delom snaga ka planini Ozrenu. To je bila široko zamišljena operacija, da bi se pozadina jedinica 2. armije, koje su se borile na vlaseničkom i gračaničkom sektoru obezbedila od vršljanja četnika.³¹⁰

³⁰⁸ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 60 i 94.

³⁰⁹ Isto, dok. br. 73.

³¹⁰ Isto, dok. br. 51.

U duhu tog plana 23. srpska brigada izbila je 12. januara na položaj na liniji Novo Selo - Velja glava (k. 594) - Paprača i zatvorila pravce kojima bi četnici mogli proći ako pokušaju da odstupe na jug. Dvadeset četvrta srpska brigada pošto je prikupila svoja tri bataljona na prostoru Drinjače (jedan bataljon se nalazio na prostoru Čolopek - Tršić), izvršila je pokret i izbila na položaj na liniji Muslimanski Škugrići - Neđelište - Mršići - Lukići - Vrelo sa zadatkom da čisti teren ka položaju koji je bila posela 23. brigada. Pošto je i 19. srpska brigada 25. divizije bila zaposela liniju Paprača - Vrelo - Podcrkvina, to je veliki deo teritorije bio zatvoren sa svih strana i podvrgnut temeljitom pretresu i čišćenju od četnika koji su do tada na tom prostoru vršili danonoćna uznemiravanja, hvatali i ubijali kurire, napadali manja izviđačka odjeljenja i dr. Devetnaesta brigada završila je svoj deo akcije čišćenja 14. januara kada se postavila na prostor Šekovići - Dobrić - Supčane. Sutradan, 15. januara, ona je smenila 20. srpsku brigadu na njenim dotadašnjim položajima. U toj akciji 19. brigada zarobila je 8 četnika i uhvatila 13 dezertera.³¹¹

U toku 13. januara 24. brigada pročešljala je teren na svom pravcu i izbila na položaje 23. brigade, bez nekih posebnih rezultata. Tu su obe brigade primile zapovest Štaba 14. korpusa za čišćenje prostora između Osmaka, Priboja i Drine, u sauejstvu jedinica 28. divizije. Njima se 18. januara priključila i 20. srpska brigada pošto su je na položajima, istočno od Vlasenice, smenile jedinice 19. brigade 25. divizije. Zadatak sve tri brigade 45. divizije bio je da razbiju snage četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Ravne Njive - Kiseljak - Kostur - Pećine - Jasenice, kojih je, prema proceni Štaba 14. korpusa, bilo oko 1000. Ova operacija čišćenja počela je 16. januara sa linije Vrela strana - Sapna - Rastošnica - Priboj - Teočak - Banjica, a završena 23. januara, kada su četnici razbijeni, uz gubitke od 203 poginula i oko 100 ranjenih. Divizija je imala 28 poginulih, 70 nestalih i 49 ranjenih boraca.³¹²

Zadatak čišćenja teritorije od četnika dobila je i 38. divizija 3. korpusa. Raspored njenih jedinica 1. januara bio je ovakav: 17. majevička brigada nalazila se u Milankovićima, dok je jedan njen bataljon upućen u Očevlje da uhvati vezu sa Grupom bataljona 4. krajiške divizije 5. korpusa NOVJ, koja je krajem decembra 1944. forsirala reku Bosnu i 1. januara 1945. zauzela Vareš; 18. hrvatska brigada nalazila se na odmoru u Tuzli, a 21. istočnobosanska brigada na prostoru Simin-Han - Gornja Tuzla - Površnica. U narednih nekoliko dana izvršene su manje promene u dislokaciji 18. i 21. brigade na širem prostoru Tuzle, dok je 17. brigada zauzela Olovo 5. januara, i Kladanj 6. januara.³¹³

Prvi veći sukob sa četnicima imala je 18. brigada 10. januara kada je grupa jačine oko 400 četnika Majevičkog korpusa napala jedan njen bataljon na Požarnici. Protivnapad je izvršila cela 18. brigada, uz podršku jednog bataljona 21. brigade. Četnici su proterani uz gubitke od 13 poginulih i 3 zarobljena. Sutradan je Štab 3. korpusa naredio Štabu 38. divizije da njena 18. brigada ostane na širem prostoru Tuzle, a da

³¹¹ » Isto, dok. br. 73 i 94.

³¹² » Isto, dok. br. 61, 90 i 122; tom XIV, knj. 4, str. 741.

³¹³ » Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 96.

se 21. brigada rasporedi na prostoru Neđaš - Miljanovići - Kakmuž (tri bataljona) i u Zvorniku (jedan bataljon). Istog dana je Štabu 17. brigade izdao naređenje da očisti od četnika šire područje Kladnja i da sa dva bataljona i obaveštajnim oficijom 38. divizije prikuplja podatke o kretanju Draže Mihailovića, na sektoru Ponjerka - Olovo koji se, međutim, u to vreme nalazio na Trebavi.³¹⁴

Zbog situacije kod Vlasenice štab 2. armije naredio je 14. januara Štabu 3. korpusa da odmah uputi jednu brigadu 38. divizije na prostor Kakmuž - Petrovo Selo - Porječina - Krtova - Turija sa zadatkom da smeni 7. srpsku brigadu 23. divizije i zatvori pravac Doboj - Tuzla levom obalom Spreče, a jednu brigadu da zadrži na širem prostoru Tuzle kao garnizonsku jedinicu, s tim da i ona vrši potere protiv četnika na planini Majeveci. Istog dana Štab 3. korpusa potčinio je Tuzlanski NOP odred 38. diviziji za upotrebu u dolini Spreče, i naredio da 17. brigada ostane na zadacima na prostoru Kladanj - Olovo.³¹⁵

U duhu tog naređenja Štab 38. divizije precizirao je zadatke za 18. brigadu u rejonu Tuzle, i za 21. brigadu na levoj obali Spreče i u dolini Turije, tj. prema Ozrenu. Posle dobijenog zadatka 21. brigada izvršila je pokret 15. januara.³¹⁶

U međuvremenu su se u Štab 2. armije slivali obaveštajni podaci o prikupljanju oko 4000 četnika na sektoru Ozrena. S tim u vezi Štab 2. armije postavio je zadatak Štabu 3. korpusa da preduzme mere i tu četničku grupaciju razbije. Štab 3. korpusa naredio je 17. januara 38. diviziji da pročisti teren između Spreče i Krivaje u pravcu Ozrena, i da sa svojim snagama izbije na reku Bosnu, s tim da tri bataljona 21. brigade i dalje ostanu na levoj obali Spreče a jedan bataljon u Zvorniku. Kladanjski NOP odred i jedan bataljon Tuzlanskog NOP odreda dobili su zadatak da obezbeđuju Kladanj, a glavnina Tuzlanskog odreda da obezbeđuje Tuzlu na Ilinčici.³¹⁷

Štab 38. divizije reagovao je odmah na naređenje Štaba 3. korpusa. Depešom je naredio 17. majevičkoj brigadi da izvrši pokret severozapadno od Olova i da se postavi u dolini Krivaje na liniju Vukovine - Osječani - Ribnica, a zatim u narednoj marš-ruti da izbije na položaje Brijesnica - Podsijelovo brdo, na levo krilo divizijskog rasporeda. Dvadeset prva brigada trebalo je da se rasporedi na liniji Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo - Porječina - Stupari, zapadno od Puračića, a 18. brigada dobila je zadatak da se sa železničke stanice Simin-Han prebaci vozom 17. januara u 15 časova i zauzme raspored u centru rasporeda divizije na liniji Ivkovina - Turija - Milino Šelo - Devetak.³¹⁸

Dvadeset prva brigada s Tuzlanskim NOP odredom vodila je manje borbe protiv četnika, čisteći prostor Rovine - Stupari - Katanići - Vasiljevići - Mićijevići.

Ujutro 18. januara 18. brigada sva je bila na dodeljenim položajima s kojih je 19. januara delom snaga, prešla u napad na četnike na pro-

³¹⁴) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 56 i 96.

³¹⁵) Isto, dok. br. 64 i 65.

³¹⁶) Isto, dok. br. 66 i 96.

³¹⁷) Isto, dok. br. 86 i 87.

³¹⁸) « Isto, dok. br. 89.

storu Brijesnica - Tumare - Vasiljevići. Tu je bilo oko 500 četnika Ozrenskog korpusa. Posle kraće borbe oni su razbijeni. Borbe su se produžile do 23. januara ali neki naročiti uspeh nije bio postignut, jer 17. majevička brigada nije bila na vreme izbila na određeni pravac tako da je propuštena mogućnost da se neprijatelj manevrom opkoli i uništi. Dvadeset trećeg januara 21. brigada bila je raspoređena na liniji Porječina - Stupari - Milino Selo - Turija, 18. brigada na liniji Priluk - Šerići odakle je trebalo da se pomeri u rejon sela Stupara, a 17. brigada se nalazila u pokretu od Omazića za Živinice.³¹⁹

U međuvremenu je 20. januara Štab 3. korpusa naredio Majevičkom NOP odred i Brigadi narodne odbrane za istočnu Bosnu da razbiju 2. grupu brigada Majevičkog korpusa koja se nalazila na prostoru Tobut - Zlošelo. Ove jedinice vodile su borbu protiv te četničke grupacije do 27. januara kada se Brigada narodne odbrane vratila u Tuzlu, dok je Majevički odred ostao na prostoru Lopare - Priboj.³²⁰

Tako su završene operacije 38. i 45. divizije i jedinica Narodne odbrane u drugoj polovini januara 1945. za čišćenje pozadine 2. armije od četnika. Međutim, neki naročiti rezultati tom prilikom nisu postignuti, jer su veliki sneg i hladnoća onemogućavali uspešnija dejstva pomenuatih jedinica NOVJ.

Dejstva 23. divizije prema Ozrenu, Gračanici i Gradačcu

Dvadeset treća divizija 14. korpusa nalazila se sa 7. i 9. srpskom brigadom južno od reke Spreče, orijentisana ka Ozrenu, a sa 14. srpskom brigadom na prostoru Bukinje - Smoluća - Lukavac orijentisanom ka zapadnom delu planine Majevice. U vremenu od 1. do 3. januara 7. i 9. brigada vodile su manje borbe, uglavnom, protiv mesnih četnika dok su se glavne četničke snage iz Srbije bile povukle u pravcu Ozrena. Trećeg januara Štab 23. divizije primio je naređenje Štaba 14. korpusa da izvrši novi razmeštaj svojih brigada na prostoru zapadno od Tuzle i to: 14. brigade na prostor Dobrnja - Podorašje - Lisovići - Tinja sa zadatkom da organizuje odbranu od eventualnog neprijateljevog napada pravcem Gradačac - Tuzla i Doboj - Tuzla; 9. brigada na prostor Puračić - Lukavica - Poljane sa zadatkom da osigura pravac od Ozrena i organizuje odbranu u slučaju neprijateljevog napada iz pravca Doboja, i 7. brigade na pravcu Gračanica sa zadatkom da zatvori pravac Doboj - Gračanica - Tuzla i da izvodi akcije čišćenja prema Ozrenu i Majevici.³²¹

U vezi s korpusnim naređenjem 14. brigada je izvršila 4. januara pokret u pravcu Gračanice i razmestila se severno od reke Spreče ka

³¹⁵⁾ Isto, dok. br. 109 i 118.

³²⁰⁾ Isto, dok. br. 100 i 114. Brigada narodne odbrane za istočnu Bosnu (kasnije 2. brigada 3. divizije KNOJ-a) formirana je između 15. i 20. januara 1945. u Tuzli od jednog bataljona 17. majevičke brigade (1. bataljon), čete OZNE za područje Romanije, Birča i Majevice (2. bataljon) i 4. bataljona 20. romanijske brigade i čete OZNE iz Tuzle (3. bataljon) - ukupno oko 600 boraca. Njen komandant bio je major Vojo Ivanović Crnogorac, politički komesar major Abdulah Sarajlić i načelnik Štaba kapetan Alija Tančića.

³²⁾ Isto, dok. br. 16 i 70.

Gračanici, 7. brigada se rasporedila južno od Spreče na liniji Porječina - Tumare - Gornja i Donja Brijesnica, a 9. brigada, u divizijskoj rezervi, razmestila se u rejonu Puračić - Lukavac - Prokosovič, između reka Spreče i Turije. Artiljerijski divizion 23. divizije zauzeo je vatrene položaje u rejonu sela Bistarca, istočno od Lukavca, na desnoj obali Spreče.³²²

U toku 5. januara izvršeni su manji pokreti jedinica 7. brigade radi čišćenja terena od četnika prema Ozrenu i obezbeđenja napada 14. brigade na Gračanicu.

U 1 čas posle ponoći 6. januara počeo je obuhvatni napad 14. brigade na Gračanicu koju su branile dve bojne (bataljona) 12. ustaškog zdruga (brigade) i tri bojne 3. gorskog zdruga ukupne jačine oko 3000 ustaša i domobrana, a procena je bila da se u Gračanici nalazi svega oko 1200 neprijateljevih vojnika. To znači da je jačina neprijatelja bila skoro izjednačena sa brojnim stanjem 14. srpske brigade koje je iznosilo oko 4000 boraca. Treći bataljon na desnom krilu 14. brigade napao je u pravcu Stjepan Polja tj. u pozadinu Gračanice, i bio opkoljen. Probijajući se iz obruča bataljon se zadržao na kosama iznad Stjepan Polja. Prvi bataljon koji je napadao levo od 3. bataljona, do sela Pašalića, zadržan je na svom polaznom položaju. Slično je bilo i sa 4. bataljonom koji je napadao istočno od Gračanice na uporište u selu Lohinji. U tom selu neprijatelj je bio dobro utvrđen u rovovima i bunkerima tako da je u tom napadu 4. bataljon postigao samo delimičan uspeh. Drugi bataljon forsirao je reku Spreču u rejonu Karanovca samo jednim čamcem, pa je prelaženje sa desne na levu obalu vrlo sporo. Ipak je uspeo da razbije četnike na prostoru Boljanić - Karanovac i da ih natera u bekstvo a zatim da deo svojih snaga orijentiše prema Karanovcu i Gračanici. U tim borbama gubici 14. brigade bili su veliki: 10 poginulih, 41 ranjen, 3 zarobljena i 74 nestala borca. Najveće gubitke imao je 3. bataljon prilikom probijanja iz obruča. Ceni se da su gubici ustaša i domobrana iznosili 90 poginulih i 120 ranjenih, a četnika 60 poginulih i 40 ranjenih.³²³

Sedmog januara i skoro ceo u noć 7/8. januara nastavljene su žestoke borbe. Prvi bataljon koji je napadao od Pašalića ka Gračanici, uspeo je da potisne neprijatelja do same periferije tog istočnobosanskog gradića, koji su ustaše i domobrani pretvorili u vrlo jako uporište, opasano bunkerima i rovovima. Međutim, u daljem napadu 1. bataljon nije imao uspeha, jer 3. bataljon, koji je prethodnog dana pretrpeo teže gubitke, u napadu od Stjepan Polja prema Gračanici, nije ovog puta pokazivao značajniju aktivnost. Zbog toga je 4. bataljon, koji je zauzeo uporište u Lohinjama i prodro do prvih kuća u Gračanici, upao u unakrsnu vatru i morao da se povuče. Drugi bataljon koji je napadao od Karanovca prema Gračanici nije ispoljio jači pritisak, jer je bio primoran da zbog pojave oko 2500 četnika na njegovom sektoru, veže te snage ispred sebe. To su bili četnici, najverovatnije iz sastava Grupe korpusa Gorske garde, koji su po naređenju četničke Vrhovne komande, odnosno Draže Mihailovića, 7. januara bili upućeni ka Gračanici radi obezbe-

³²²⁾ Isto, dok. br. 70.

^{3«)} Isto.

đenja glavnine razmeštene u dolini reke Bosne, severno od Doboja. Pošto napad na Gračanicu nije uspeo, Štab 14. brigade naredio je da se još u toku noći bataljoni povuku na prostor sela Dobošnice i Bistarca. Za vreme borbi za Gračanicu kod Štaba 14. brigade nalazio se i komandant divizije pukovnik Miladin Ivanović.³²⁴

Još u početku borbi za Gračanicu (6. januara) Štab 14. korpusa izdao je zapovest kojom je regulisao raspored 23. divizije i, pri tome, naredio da se njena 14. brigada u slučaju neuspešnog napada na Gračanicu povuče bliže jedinicama 7. i 9. brigade. To je učinjeno 8. januara, kada su se bataljoni 14. brigade rasporedili od Dobošnice do Bistarca. U toku tog povlačenja njen 4. bataljon je kod Karanovca bio napadnut od četnika Ozrenskog korpusa. Brojno jači, četnici su ga tom prilikom opkolili, pa je bio primoran da se probija iz obruča prema Dobošnici.³²⁵

Štab 23. divizije radi izvršenja zadataka postavljenih korpusnom zapoveshću od 6. januara, izdao je naređenje potčinjenim jedinicama 9. januara u 12.30 časova. U tom naređenju, na neuobičajen način, kritikovana je korpusna zapovest u vezi s jačinom neprijatelja u Gračanici (navedeno je da se u tom mestu nalazi oko 1200 ustaša i zelenokadrovaca, a stvarna jačina bila je oko 3000), kao i to da dotadašnji raspored 23. divizije nije bio najpravičniji i da ga treba izmeniti. Zbog toga je Štab Divizije predvideo (ali prilično konfuzno) da se 9. brigada rasporedi na prostoru Donji Hrgovi - Srnice - Bijela; da se 14. brigada prebaci na prostor Donja Orahovica - Huskići - Miričina - Kruševica, bliže Gračanici, i da izviđa neprijatelja u rejonu Gračanice; da 7. brigada ostane u svom dotadašnjem rejonu rasporeda, s tim da jedan bataljon prebaci 10. januara u rejon Bosanskog Petrovog Sela radi pomoći delovima 14. brigade u rejonu Donje Orahovice. Protivtenkovski divizion 23. divizije, s jednom baterijom, trebalo je da podržava dejstva 9. brigade, a sa dve dejstva 14. brigade.³²⁶

Istog dana 9. januara u 14.30 časova 9. srpska brigada počela je pokret na prostor Srebrenik - Špionica, i odmah pristupila pripremanju za napad na četnike. Sedma brigada je 11. januara vodila oštru borbu sa šest četničkih bataljona (oko 900 ljudi) koji su napadali na pravcu Sočkovac - Kakmuž, dok je 9. brigada istog dana u 6 časova napala četnike na prostoru Srnice - Bijela. Tom prilikom obe brigade uspele su da odbace protivnika, i to 7. brigada u pravcu Sočkovca i *Boljanića*, a 9. brigada preko reke Tinje ka komunikaciji Gračanica - Srnice i da očiste od neprijatelja prostor Špionica - Srnice - Gornji Hrgovi - Bijela - Cerik. Posle toga nastavljene su borbe protiv četnika na delu fronta 7. i 9. brigade, a takođe i borbe protiv manjih ustaških snaga koje su vršile ispade iz Gračanice ka položajima 14. brigade. Jedinice 9. brigade sa Štabom Brigade i komandantom 23. divizije forsirale su reku Tinju i zauzele selo Vučkovac 14. januara stvarajući time povoljne uslove za napad na Gradačac. Borbama jedinica 9. brigade sadejstvovao je Posavsko-trebavski NOP odred.

³²⁴ Isto, dok. br. 70; tom XIV, knj. 4, dok. br. 132.

³²⁵ Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 33 i 70.

³²⁶ Isto, dok. br. 33, 45 i 70.

Tako su završene borbe 23. divizije u prvoj polovini januara 1945, u kojima je ona oslobodila znatan deo teritorije istočno od linije Gračanica - Gradačac. Tom prilikom ubijeno je 613, ranjeno 974 i zarobljeno 65 četnika, ustaša, domobrana i zelenokadrovaca, dok su gubici jedinica 23. divizije iznosili 27 poginulih, 116 ranjenih, 3 zarobljena i 74 nestala borca.³²⁷

Dejstva 17. i 28. divizije ka Bijeljini, Brčkom i Čeliću

Na severnom krilu fronta 2. armije ka Bijeljini, Brčkom i Čeliću dejstvovala su jedinice 17. i 28. divizije. Pravac Bijeljina - Brčko - Orašje bila je, u stvari, semberijsko-posavska direktrisa koja je izvodila na desni bok i u pozadinu nemačkih snaga na sremskom frontu, pa su zbog toga i nemačka Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »E« poklanjale posebnu pažnju tom pravcu, a naročito svojim uporištima u Bijeljini i Brčkom.

Brčko je bilo najvažnije i najosetljivije neprijateljevo uporište u severoistočnoj Bosni. Preko tog grada su na desnoj obali Save vodile sve važnije veze između sremskog i bosanskog vojišta. Od posebne važnosti bila je železnička pruga Brčko - Vinkovci - Vukovar - Osijek. Zbog svega toga Brčko je bilo obezbeđeno od napada sistemom betonskih bunkera po frontu i dubini samoga grada, kao i dobro uređenim međuprorostorima za odbranu. Odbrana Brčkog bila je ojačana i time što je neprijatelj čvrsto držao u svojim rukama putne veze Brčko - Bijeljina, Brčko - Čelić i Brčko - Srnice. U gradu su se početkom 1945. godine nalazile znatne snage nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, raspoređene od Brezovog Polja do Brčkog, kao i delovi ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije, a u uporištu u Čeliću delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa i pomenutih divizija.

Drugo, jako, dobro branjeno i važno neprijateljevo uporište, nalazilo se u Semberiji. To je bila Bijeljina. Njena spoljna odbrana protezala se na liniji od Pučile Puhare, preko Patkovače, Petrovog Polja, Ciglane i Suljin-Hana do Fincovog salaša. Svuda oko grada bili su izgrađeni betonski bunkeri i iskopani rovovi, dok je topografski stvor zemljišta (ravničast i brisan prostor) omogućavao neprijatelju da na tom sektoru organizuje jaku zaprečnu vatru u granicama svih pešadijskih oružja, što je pružalo mogućnost da se Bijeljina brani s relativno malim snagama. Početkom januara 1945. u Bijeljini se nalazila Pukovska (nazivana i Borbena) grupa »Skenderbeg« sastava četiri pešadijska bataljona i jedan artiljerijski divizion, ukupne jačine oko 3000 vojnika.³²⁸

Dvadeset osma udarna divizija NOVJ dobila je zadatak od Štaba 2. armije da dejstvuje zapadno i južno od Bijeljine, zatvarajući pravce koji od Bijeljine izvođe ka Brčkom i Zvorniku. Raspored njenih jedinica početkom januara 1945. bio je ovakav:

³²⁷> Isto, dok. br. 70.

³²⁸> AVII, k. 41, reg. br. 2-69/1, k. 273, reg. br. 1-2 i 1-3/1 i k. 274, reg. br. 6-23/4; J. B. Tito, n. d., tom 25, str. 211.

- 21. slavonska brigada na desnom krilu 28. udarne divizije na liniji Glavičor (kota 101) - Kojčinovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Jabanuša (kota 134), sa zadatkom da zatvara pravac Bijeljina - Janja - Zvornik;

- 17. slavonska brigada na levom krilu, na prostoru Donji Dragaljevac - Gornja Čađavica - Ljeljenča, sa zadatkom da zatvara pravac Bijeljina - Brčko, i

- 25. brodska brigada na prostoru Suhopolje - Hase - Zagoni, sa zadatkom da zatvara put koji vodi od Bijeljine ka Suhopolju.

Posmatrajući front prema Bijeljini, 21. brigada nalazila se na desnom, a 17. brigada na levom krilu rasporeda 28. udarne divizije i, obrnuto, u odnosu na front prema neprijatelju. Na liniji Brčko - Čelić 17. brigada nalazila se na desnom, 25. brigada na levom krilu divizijskog rasporeda. Drugim rečima, 28. divizija nalazila se u međuprostoru neprijateljevog borbenog rasporeda, što je bio slučaj i sa susednom 17. divizijom.

Do 4. januara u zoni dejstva 28. divizije izvodila su se, uglavnom, obostrana izviđačka dejstva bez jačih borbi i bez promena u rasporedu. Međutim, pojava jedinica nemačke 963. tvrđavske pešadijske brigade u Vlasenici unela je izvesnu zabunu i na ovom delu fronta, pa je 28. divizija po naređenju Štaba 2. armije izvršila izvesne izmene u borbenom rasporedu. Tako je 17. slavonska brigada noću 5/6. januara smenila 25. brodsku brigadu na položaju Suhopolje - Hase - Zagoni, koja se prebacila u rejon sela Čengića gde je zadržana u divizijskoj rezervi. Time je neprijatelju bila oslobođena komunikacija Bijeljina - Brezovo Polje - Brčko, što je on iskoristio za prebacivanje ranjenika u Brčko i snabdevanje jedinica u Bijeljini. Odmah posle smene jedinica došlo je do viščasovne borbe, jer je neprijatelj, pošto je osetio da se vrši promena u borbenom rasporedu 28. udarne divizije, izvršio napad ka Hasama, ali je otporom jedinica 17. brigade odbijen prema Bijeljini.

Pokret jače kolone neprijatelja od Čelića i Koraja u pravcu položaja jedinica 28. divizije, otkriven je 6. januara pa je s tim u vezi Štab 28. divizije naredio 17. brigadi da se pomeri sa prostora Suhopolje - Hase - Zagoni na prostor Koraj - Tutnjevac - Zabrđe i da zatvori pravac od Čelića preko Koraja za Bijeljinu, dok je 25. brigada noću 6/7. januara napustila Čengiće, gde se nalazila kao divizijska rezerva, da bi preuzela dotadašnje položaje 17. brigade. U toku smene jedinica neprijatelj je ponovo izvršio ispad iz Bijeljine, Hasa i Brijesnice, ali je posle viščasovne borbe, odbačen ka Bijeljini. Do tog rokiranja jedinica došlo je zbog toga što se u Štabu 28. divizije cenilo da neprijatelj upućuje svoje snage koje su imale zadatak da uz pomoć snaga bijeljinskog garnizona potpomognu izvlačenje nemačkih delova iz Vlasenice. Međutim, to nije bilo tačno, jer su, kao i kod Vlasenice, i ovde podbacili obaveštajni organi, i, prema tome, u svojim procenama i štabovi jedinica NOVJ na tom sektoru. Tako je 28. divizija praktički koncentrisala sve tri svoje brigade na relaciji Bijeljina - Koraj - Čelić.

Do 12. januara kod Bijeljine i Čelića vođene su manje borbe, uglavnom, izviđačkog karaktera. Tada su delovi 17. divizije smenili 17. slavonsku brigadu kod Koraja, nakon čega se ona rasporedila na prostoru

Zabrđe - Tutnjevac - Petkovići - Gornji Obrijež. Već sutradan 17. brigada upućena je ka drumu Bijeljina - Brčko da ga preseče na delu Obradovo Brdo - Vršani, jugoistočno od Brezovog Polja. Do žestoke borbe jedino je došlo 15. januara kod Srednjeg Dragaljevca, kada je neprijatelj u jačini ojačanog bataljona krenuo od Bijeljine ka Brčkom. Jedinice 17. brigade propustile su mu kolonu da se što dublje uvuče u njen borbeni raspored, a onda su je napale od Glendjića, Krušika, Obradovog Brda i Srednjeg Dragaljevca, s obe strane komunikacije Bijeljina - Brezovo Polje. U borbi je učestvovala i 25. brodska brigada koja je delom snaga izbila kod Suljinog Hana, severno od komunikacije Bijeljina - Brezovo Polje, a delom snaga napala neprijateljevu kolonu bočno kod Ljeljenča i u leđa kod kote 119. Posle celodnevne borbe neprijatelju su naneti teški gubici: poginulo je 156, a zarobljeno 9 neprijateljevih vojnika, dok su gubici 17. i 25. brigade iznosili 13 mrtvih i 28 ranjenih boraca.

Tako su završena dejstva 28. divizije u prvoj polovini januara 1945. prema Bijeljini.³²⁹

U međuvremenu 17. divizija dejstvovala je levo od 28. divizije. Njena 15. majevička brigada nalazila se na desnom krilu borbenog rasporeda 17. divizije na prostoru Srednji Magnojević - Gornja Bukovica - Piperei - Mrtvica; 2. krajiška brigada u centru rasporeda Divizije na prostoru Brusnica - Vakuf - Mačkovac (dva bataljona) i na prostoru Mirosavci - Brda - Smiljevac - Babetino Brdo - Koraj (tri bataljona) i 6. proleterska (istočnobosanska) brigada na levom krilu divizijskog rasporeda na liniji Maleševci - Begutovo Selo - Ravni Gaj - Trešnik - Ugljevik.

Prvog januara borbu je vodila 15. majevička brigada koja je u tri kolone napala neprijatelja u pravcu Buzekara, Brezovog Polja i Ražljeva. Međutim, pošto je naišla na jak neprijateljev otpor, ona se zorom 2. januara povukla na polazni položaj. Noću 2/3. januara 2. krajiška brigada bezuspešno je napadala neprijatelja u Čeliću i Koraju. Borba je vođena sve do svanuća kada su se jedinice, zbog slabe međusobne veze, vratile na svoje polazne položaje. Delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa izveli su 3. januara dva ispada iz Pukiša u pravcu položaja 15. i 2. brigade, ali su odbijeni i ponovo odbačeni u Pukiš.

Sutradan, 4. januara, Štab 2. armije obavestio je Štab 17. divizije o prodoru nemačkih snaga u Vlasenicu. Štab 17. divizije doneo je odluku da izvrši izvesno pomeranje snaga na delu fronta Bijeljina - Brčko i Brčko - Čelić, kako bi jedinice 17. i 28. divizije što organizovanije dočekale neprijatelja u slučaju da prodre ka Zvorniku i, dalje, ka Bijeljini.³³⁰

U svojoj zapovesti od 4. januara Štab 17. divizije naredio je: da se 28. divizija (koja mu je bila potčinjena do 6. januara) postavi na prostor Zagoni - Suhopolje - Modran - Janja i da čvrsto zatvara pravac Bijeljina - Suhopolje - Koraj i Bijeljina - Janja, a jedan bataljon da locira u selo Batar, kod Koviljače, radi obezbeđenja mostobrana; da se 15. ma-

³²⁹> AVII, k.272-A, reg. br. 44-14; Zbornik NOR, knj. 32, dok. br. 72 i knj. 33, dok. br. 7. Dvadeset osma divizija nalazila se pod komandom Štaba 17. divizije s kojom je činila operativnu grupu za dejstva kod Bijeljine; od 5. januara 1945. je pod neposrednom komandom Štaba 2. armije NOVJ.

³³⁰ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 69.

jevička brigada orijentiše na prostor Magnojević - Srednji Dragaljevac - Donja Čađavica sa zadatkom da zatvara pravac Bijeljina - Brezovo Polje i, u sadejstvu jedinica 28. divizije, da zatvara pravac od Suljinog Hana ka Zabrđu; da se 2. krajiška brigada raspoređi na liniji Mirošavci - Smiljevac - Mrtvica - Piperei i zatvara pravac Čelić - Koraj i Čelić - Brezovo Polje, kao i da održava vezu s jedinicama 15. brigade; da 6. proleterska brigada zadrži najjači bataljon u rejonu sela Ugljevika, jedan bataljon da prebaci na desnu obalu Drine radi zaštite vatrenih položaja 1. artiljerijske brigade i divizijske bolnice u selu Badovincima, a ostale snage da raspoređi na širem prostoru sela Zabrđa kao divizijsku rezervu. Takođe, naređeno je da se pojača prikupljanje obavestajnih podataka.³³¹

U toku premeštanja 15. majevička brigada naišla je na jak otpor četnika i belogardejaca. Borba je trajala od 5 časova ujutro do 17 časova, kada je neprijatelj, konačno, odbačen u pravcu Bijeljine.³³²

Štab 17. divizije primio je 5. januara zadatak od Štaba 2. armije da svim snagama zatvori pravac Brčko - Tuzla. Jedinice 28. divizije, prema naknadnoj depeši Štaba 2. armije, izašle su iz potčinjenosti Štaba 17. divizije i dobile zadatak da i dalje ostanu na zatvaranju pravca Janja - Zabrđe - Koraj. Šesta proleterska (istočnobosanska) brigada dobila je zadatak da se 7. januara prebaci na prostor Vakuf - Lukići - Tadići - Brđani - Mačkovac, sa zadatkom da s tog prostora ugrožava komunikaciju Čelić - Lopare i održava vezu levo s jedinicama 2. brigade. Prvi bataljon 6. brigade trebalo je da osigura prebacivanje divizijske bolnice preko Zvornika u Gornju Tuzlu, a zatim da se vrati u sastav svoje brigade. Druga krajiška brigada dobila je zadatak da 7. januara sa prostora Koraj - Mirošavci prebaci tri bataljona na prostor Pirkovci - Vukosavci - Lopare, a dva bataljona na liniju Mirošavci - Kamenita kosa - Zutavka, sa zadacima da zatvaraju pravac Čelić - Lopare u sadejstvu 6. proleterske brigade, i da kontrolišu put Čelić - Koraj. Petnaesta majevička brigada dobila je zadatak da iz rejona Begutovo Selo - Tobut izvrši pokret 8. januara ujutro i da se prebaci na sektor Kaštel - Brusnica - Begovići - Navioći, sa zadatkom da osigurava pravac Kaštel - Ciganluk - Pukiš i dejstvuje na komunikaciji Čelić - Lopare na delu od Belog kamena do kote 409, održavajući vezu desno sa 6. proleterskom brigadom. Delom snaga trebalo je da obezbeđuje Štab 17. divizije u selu Ugljeviku, a od 8. januara u Gornjoj Tuzli.³³³

Štab 17. divizije je posle dolaska u Gornju Tuzlu 8. januara, doneo novu odluku da, u skladu s osnovnim zadatkom koji je primio od Štaba 2. armije, zatvori komunikaciju Brčko - Čelić - Tuzla i poboljša borbeni raspored Divizije. Naredio je 6. proleterskoj brigadi da se prebaci na liniju Široko polje - Ledinjci - Grohot - Šipovača - Prosjeka - Pećine, tu da izbije 9. januara do 16 časova, da bi osloncem na tu liniju, narednog dana (10. januara) preduzela akciju čišćenja prostora Vražići - Zovik - Muslimanska Maoča. Petnaestoj brigadi naredio je da delom snaga posedne dotadašnji položaj 6. proleterske brigade.

³³¹ Isto, dok. br. 21.

³³²> Isto, dok. br. 69.

³³³> Isto, dok. br. 34; Gligo Mandić, n. d., str. 298-299.

U toku 12. januara izviđački organi ustanovili su da se jedinice iz sastava nemačke 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« užurbano izvlače prema Savi, da napuštaju svoja uporišta na liniji Čelić - Pukiš i da ostavljaju deo svoje opreme na komunikaciji, kao i telefonsku liniju. Takođe, otkriveno je da je glavnina 7. SS divizije »Princ Eugen« napustila Brčko i prešla na levu obalu Save. To su bili, u stvari, pokreti 7. SS divizije prema sremskom frontu, gde su se nemačke jedinice pripremale da pređu u protivofanzivu. Međutim, ti podaci nisu bili dovoljno analizirani u štabovima NOVJ, pa ni u Vrhovnom štabu. Slaba, ili bolje rečeno nikakva, bila je i razmena obaveštajnih podataka između štabova 1. i 2. armije, što je dovelo da jedinice 1. armije dožive veliko iznenađenje koje ih je stajalo znatnih ljudskih i materijalnih gubitaka, i dovelo do gubitka već oslobođene teritorije do linije Sotin - Orolik - Komletinci.

Izvlačenje nemačkih jedinica s pravca Pukiš - Brčko iskoristile su brigade 17. divizije, pa je 6. proleterska brigada izvršila pokret da bi ovladala prostorom Gornja Brka - Vitanović - Ulice i preseklala komunikaciju Brčko - Srnice, dok je 15. majevička brigada sa tri bataljona izbila desno od 6. proleterske brigade na liniju Gornje Boderište - Palanka - Gornja Brka, i sa dva bataljona u brigadnoj rezervi na prostor Šotorovići - Repino Brdo. Levokrilna 2. krajiška brigada rasporedila se na položaju Grbeta - Buzekara - južni deo sela Potočari. Time su jedinice 17. divizije s juga izbile u neposrednu blizinu Brčkog, u kojem su se nalazile ustaše, domobrani i belogardejci.

Posle povlačenja neprijateljevih posada iz Čelića i Pukiša i izbijanja jedinica 17. divizije na pomenute položaje, vođene su narednih dana manje borbe oko isturenih uporišta u Dizdaruši, Potočarima, Šumarcima i Grčici, na samim prilazima gradu.

Raspored 17. divizije 15. januara bio je ovakav: 2. krajiška brigada s tri bataljona na desnom krilu 17. divizije na liniji Han Trešnjica - Stanovi - Buzekara a sa dva bataljona u brigadnoj rezervi na prostoru Katolička Dubravica - Čelić; 15. majevička brigada u centru divizijskog rasporeda na prostoru Donja Brka - Han Jabučik - Omerbegovača - Čađavac - Gornje Boderište - Donja Boča - Šotorovići - Vražići, i 6. proleterska (istočnobosanska) brigada na levom krilu divizijskog rasporeda na prostoru Brod - Lipovac - Grbavica - Rahić - Ulice - Vitanović - Bukvik.

Tako su završena dejstva jedinica 17. divizije u prvoj polovini januara 1945, u kojima je oslobođen veliki deo teritorije između Tuzle i Brčkog. U tim petnaestodnevним borbama jedinice 17. divizije ubile su u borbi 179, ranile 290 i zarobile 9 neprijateljevih vojnika, dok su gubici njenih brigada iznosili 81 mrtav, 154 ranjena i 6 nestalih boraca.³³⁴

*Prodor nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca
do Vlasenice*

i

Vrhovni štab NOV i POJ budno je pratio razvoj situacije na frontu 2. armije, od čijeg je štaba redovno o tome obaveštavan. U vezi sa situacijom nastalom na tom području u prvoj polovini januara 1945.

³³⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 69; Gligo Mandić, n. d., str. 299.

godine, vrhovni komandant uputio je 13. januara radiogram Štabu 2. armije, u kojem se kaže:

»Neprijateljska ojačana grupacija na vašem desnom boku na sektoru Čelić - Bijeljina, vjerovatno ima namjeru da ugrozi vaš desni bok i pozadinu. Takođe vjerovatno je da neprijatelj iz rejona Bijeljine pokuša forsiranje Drine na sektoru Loznica - Crna Bara, gdje nema uopšte naših snaga. O svemu ovome povedite računa i izvijestite najhitnije kako mislite s vašim snagama parirati ovakav neprijateljski manevar«. ³³⁵

Istog dana Štab 2. armije izvestio je vrhovnog komandanta da će se 28. divizija orijentisati na liniju Janja - Suhopolje - Zagoni - Ljeljenča, s bočnim obezbeđenjem na Tutnjevcu; da će se dve brigade 45. divizije postaviti na desnu obalu Drine sa zadatkom da brane Drinu od Drinjače do ušća; da će 25. divizija u sadejstvu sa 27. divizijom dejstvovati prema Vlasenici radi uništenja neprijateljeve grupe opkoljene u mestu; da će 17. divizija zatvoriti pravce koji od Čelića i Pukiša izvode ka Tuzli; da će 23. divizija dejstvovati prema Gradačcu i Gračanici a da će se 38. divizija nalaziti u širem rejonu Tuzle kao opšta rezerva 2. armije. Kao prvenstveni zadatak 2. armije bilo je zauzimanje Bijeljine i Vlasenice, čišćenje Trebave i Ozrena od četnika i izbijanje širokim frontom na reku Bosnu. ³³⁶

Taj plan je, naravno, vredeo samo za kraće vreme, jer su nastupanje nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca ka Vlasenici i nemačka protivofanziva u Sremu, uticali na to da dođe i do njegove izmene.

Nemačka 22. pešadijska divizija pod komandom general-lajtnanta Helmuta Fribea (Helmut Friebe) posle deblokiranja okruženog nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa 18. decembra 1944. kod Mojkovca, nalazila se u odstupnom maršu kao zaštitnica 91. armijskog korpusa prema Drini i nemačkom mostobranu kod Višegrada. Za vreme tog marša Komanda Grupe armija »E« zamolila je 31. decembra Komandu Jugoistoka da se 22. divizija prebaci na drinski front, pošto je procenila da se obuhvatanje jedinica 34. armijskog korpusa na sremskog frontu, južno od Save, »može sprečiti samo angažovanjem 22. divizije na drinskom frontu«. Sa tim zahtevom složila se Komanda Jugoistoka, pa su se njene jedinice (poslednji delovi prešli su Drinu 13. januara) prikupile na prostoru Sokolac - Podromanija, gde je primljeno naređenje Komande Grupe armije »E« da se deblokira opkoljena 963. tvrđavska pešadijska brigada u Vlasenici, a zatim da se produži nadiranje pravcem Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Bijeljina. ³³⁷

Štab 22. pešadijske divizije, zbog teške situacije nemačke posade u Kramu, uputio je 14. januara 16. grenadirski puk, ojačan potčinjenom Grupom »Hajn«, ³³⁸ na pravac Sokolac - Vlasenica. U prethodnici 16. grenadirskog puka nalazio se njen 2. motorizovani bataljon, ojačan 5. baterijom 22. artiljerijskog puka. ³³⁹

³³⁵> J. B. Tito, n. d., tom 25, str. 211.

³³⁶> AVII, k. 41, reg. br. 2-69/1 i k. 274, reg. br. 6-23 i 6-24/4.

³³⁷ Friedrich-August von Metzsch, *Die Geschichte der 22. Infanterie-Division*, str. 73-77.

³³⁸< Isto, str. 73.

³³⁹> Isto, str. 77 i 78.

Toga dana 27. divizija 3. korpusa NOVJ bila je najisturenija jedinica 2. armije na njenom južnom boku, tj. na pravcu Han-Pijesak - Sokolac. Dvadeseta romanijska brigada te divizije, posle kraće borbe uspela je da odbaci nemačku prethodnicu ka Žljebovima. Zatim je noću 14/15. januara ponovo napala neprijateljevo uporište u Kramu, ali bezuspešno. U isto vreme 19. birčanska brigada napala je uporište u Kraljevom Polju i pri tome ga skoro celog zauzela, osim jedne velike zgrade okružene rovovima u kojoj su se zabarikadirani nemački vojnici uporno branili.³⁴⁰

Glavnina 16. grenadirskog puka nemačke 22. divizije, koja je 15. januara uveče uspela da odbaci 20. romanijsku brigadu preko linije Dundić - Čapori, ubačena je u borbu istog dana. Dalji prodor neprijatelja zadržan je ispred Han-Pijeska. Pokušaj Nemaca da pomognu izolovanoj posadi u Kraljevom Polju, upućivanjem iz Vlasenice jedne kolone jačine oko 600 vojnika, nije uspeo. Nju je u Pločama, južno od Vlasenice, sačekao na bliskom odstojanju jedan bataljon 16. srpske brigade 25. divizije i primorao da se povuče ka Vlasenici.³⁴¹

Idućeg dana Štab nemačke 22. pešadijske divizije odlučio je da angažuje celu diviziju na pravcu Sokolac - Vlasenica. Iz zapovesti koju je tog dana izdao taj štab, vidi se da ni nemačko komandovanje nije imalo potpuno jasnu predstavu o stanju kod jedinica 2. armije u severoistočnoj Bosni. Tako je u zapovesti zapisano: »Na istočnoj strani Drine, na prostoriji oko Valjeva, nalazi se Titov XIV korpus koji je, od prilike od konca decembra, sa svojim delovima u pokretu prema prostoriji Tuzle«. Međutim, kao što je poznato sve jedinice 14. korpusa već su se bile prebacile na levu obalu Drine, a u Valjevu se nalazila samo korpusna bolnica, kao i neki pozadinski delovi koji su se brinuli o snabdevanju jedinica iz zapadne Srbije.³⁴²

Svojom zapovešću od 16. januara Štab 22. pešadijske divizije postavio je potčinjenim jedinicama ove zadatke:

- Grupa »Bruns« (16. grenadirski puk, grupa »Hajn« i 2. divizion) da produži ubrzani napad ka Vlasenici i tamo uspostavi vezu sa 963. tvrđavskom pešadijskom brigadom, a zatim da osigura prostor Vlasenice na severu do linije Lisina (kota 1338) - Ružina Voda - Odžaci;

- Grupa »Laval« (47. grenadirski puk i 3. divizion 22. artiljerijskog puka) da osigura komunikaciju Sokolac - Vlasenica od linije Lisina (kota 1338) - Ružina Voda - Odžaci na severu, do linije Kutli - kota 1109 - Gradina na jugu;³⁴³

- Grupa »Betman« (65. grenadirski puk, 22. dopunski bataljon i 4. divizion 22. artiljerijskog puka) da osigura drum Sokolac - Vlasenica do linije Kutli - kota 1109 - Gradina na severu, do Sokolca na jugu.³⁴⁴

³⁴⁰> Ahmet Donlagić, n. d., str. 405.

³⁴¹) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 71, 83 i 94; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁴²> *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 198; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁴³> Grupa »Bruns« nazvana je po prezimenu komandanta pukovnika Bruns, a Grupa »Laval« takođe, po prezimenu komandanta potpukovnika Lavala (Lawall).

³⁴⁴> Grupa »Betman« nazvana je po prezimenu komandanta 65. grenadirskog puka pukovnika Betmana (*Baethmann*).

Opšti zadatak svih grupa bio je da unutar svojih sektora osiguravaju put prema zapadu i istoku, da ga drže otvorenim i da »nadalje izviđaju 10 km u dubinu s obe strane puta« s težištem prema severozapadu. Štab 22. divizije posebno je naglasio »da se osiguranje i izviđanje vrši u pokretnoj formi« i »da se neprijatelj, po mogućnosti, što duže zavarava o namerama i našoj jačini«. Pored toga naređeno je da se »grupe unutar njihovih sektora tako rasporede da mogu u najkraće vreme po primljenoj zapovesti započeti dalje napredovanje prema severu«.

Dvadeset drugi artiljerijski puk dobio je zadatak da se razmesti na sektoru 47. grenadirskog puka, gde će dobiti nove zadatke po meri napredovanja prema severu.

Dvadeset drugi inženjerijski bataljon trebalo je da prikupi svoje čete koje su bile raspoređene po pukovima, i da osposobi komunikaciju Sokolac - Vlasenica za saobraćaj u oba pravca. Za čišćenje snega dodeljena mu je jedna motorizovana čistilica.

Dvadeset drugi protivavionski divizion dobio je zadatak da rasporedi svoje delove oko Žljebova, Krama i Han-Pijeska radi protivvazdušnog obezbeđenja komunikacije Sokolac - Vlasenica, a kasnije i Vlasenice.

Privremena grupa »Pflum« (1004. i 1005. tvrđavski pešadijski bataljon) trebalo je da se odmori na prostoru zapadno od raskršća puteva kod Podromanije, i da bude spremna da u roku od 2 časa posle prijema zapovesti krene na izvršenje borbenog zadatka.

Jedinice za snabdevanje trebalo je da se postave na delu komunikacije Sokolac - Podromanija. Za komoru i vozila koja nisu bila potrebna za borbu, bilo je predviđeno da ostanu u širem rejonu raskršća kod Podromanije, kako bi se sva ta motorna vozila naknadno uputila železnicom preko Sarajeva u rejon razmeštaja 22. divizije južno od Save u severoistočnoj Bosni.

Dvadeset drugi bataljon feldžandarmerije dobio je zadatak da obezbeđuje tačke za održavanje veze raspoređene u Podromaniji, Sokolcu, Zljebovima, Kramu, Han-Pijesku, Ružinim Vodama i južno od Vlasenice.

Štab 22. divizije posebno je naglasio da se zapovest, nakon uzimanja podataka, uništi. Međutim, zapovest je ipak pala u ruke jedinicama 2. armije, tako da je njen Štab 2. armije došao do potpunih podataka o namerama i jačini ove nemačke divizije.³⁴⁵

Ubacivanje u borbu glavnine Grupe »Bruns« 16. januara dovelo je u tešku situaciju 19. birčansku i 20. romanijsku brigadu 27. divizije. Dvadeseta romanijska brigada, ne upuštajući se u odsudniju borbu, razmakla je bataljone tako da je dejstvovala bočno i iz zaseda na neprijateljevu kolonu koja se probijala pod borbom kroz sneg, mestimično dubok i do jedan metar, i pri temperaturi koja se tih dana spuštala i do 30°C. Koristeći se brojnom i tehničkom nadmoćnošću, delovi nemačke Grupe »Bruns« uspeali su predveče 16. januara da zauzmu Han-Pijesak i da se spoje s posadom u Kraljevom Polju, a zatim da produže prodiranje ka

³⁴⁵> Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, dok. br. 198: zapovest Štaba nemačke 22. pešadijske divizije od 16. januara 1945. godine; zaplenila ju je 20. romanijska brigada 27. divizije NOVJ 19. januara 1945. godine (vid. Ahmet Đonlagić, n. d., str. 408).

Vlasenici, gde su kod Ploča dočekani snažnim otporom delova 16. srpske brigade 25. divizije.

Žestoke borbe vođene su i 17. januara. Jedinice 27. i 25. divizije na ovom sektoru trpele su mnogo od hladnoće. Tako je u jedinicama 19. birčanske i 20. romanijske brigade tih dana bilo promrzlo oko 50 boraca. Jaki mrazevi, dubok sneg i porušena sela zadavali su velike glavobolje nemačkim jedinicama. Samo iz 47. grenadirskog puka 22. pešadijske divizije upućen je, zbog bolesti u bolnicu 341 vojnik, a od 330 teglećih konja, 86 je zbog hladnoće uginulo. Prema kasnijim zapisima Nemci su se najudobnije smestili u kraljevskom lovačkom dvorcu u Han-Pijesku i to u njegovim štalama i podrumima. Savladavajući jak otpor 19. birčanske i 20. romanijske brigade duž komunikacije Sokolac - Vlasenica i delova 16. srpske brigade na Pločama južno od Vlasenice, prednji delovi nemačke 22. pešadijske divizije dostigli su 18. januara Vlasenicu, čime su razbili blokadu nemačke 963. tvrđavske pešadijske brigade.³⁴⁶

Za vreme dok su jedinice 27. divizije zadržavale prodor prednjih delova nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca ka Vlasenici, Vlasenicu su u blokadi držale jedinice 25. divizije 14. korpusa. Njena 16. srpska brigada nalazila se na položaju zapadno od Vlasenice, od Solakovine, preko Kozje ravni, do Ploča, i odatle je 15. januara odbila pokušaj proboja jedne nemačke kolone iz Vlasenice, preko Ploča, prema Han-Pijesku. Devetnaesta srpska brigada sa dva bataljona držala je položaj na liniji Šahmanovići - Baćino Brdo - Orlovača (kota 867), istočno od Vlasenice, a dva bataljona nalazila su se u rezervi u rejonu selä Raškovića, Dubnice, Rajića i Milića i, ujedno, zatvarali su komunikaciju Vlasenica - Drinjača. Osamnaesta srpska brigada, shodno divizijskoj zapovesti od 15. januara, izvršila je pokret na širi prostor Drinjača - Žvornik, s tim što je jedan bataljon na desnoj obali Drine obezbeđivao artiljerijske jedinice. Tog dana, 15. januara, nisu vođene neke veće borbe. Međutim, sutradan, 16. januara, rasplamsala se žestoka borba protiv kolone neprijatelja koja je nastojala da se preko Ploča probije u Vlasenicu.³⁴⁷

Štab 25. divizije predviđao je napad neprijatelja južno od Vlasenice i očekivao da će težište borbe biti na liniji Ploče - Ružina Voda - Orlovina - Strmac. Orlovina i Strmac su bili dva vrlo jaka topografska sklopa severno od Kraljevih Voda čije je držanje onemogućavalo pokret neprijatelju s juga ka Vlasenici. Zbog toga je Štab 25. divizije izdao ujutro 16. januara naređenje Štabu 19. brigade da bataljon, koji se nalazio u rezervi na prostoru Dubnica - Raškovići - Rajići, najhitnije uputi pravcem Lukavica - Mramorac - Han-Sikira - Savići - Babići - Sječina sa zadatkom da posedne delom snaga položaj na liniji Sječina - kota 670, a glavnina da zatvori pravac od Han-Pijeska, održavajući vezu desno s jedinicama 16. brigade, a levo s jedinicama 27. divizije.³⁴⁸

Bataljon 19. brigade koji je trebalo da izbije na liniju Sječina - kota 670 krenuo je iz dotadašnjeg rejona rasporeda tek u 15 časova, tako da su ga prethodnički delovi nemačkog 16. grenadirskog puka preduhitrili

³⁴⁶> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 6; Ahmet Đonlagić n. d., str. 406 - 407; Milojica Pantelić, n. d., str. 148-149; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁴⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 83 i 94; Milojica Pantelić, n. d., str. 147-148.

³⁴⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 83.

i izbili pre njega na taj položaj. To je bilo znatno olakšanje za neprijatelja u njegovom daljem napredovanju prema Vlasenici, jer su mu, kao prepreka, stajale samo Ploče.

U zoru 17. januara delovi 19. brigade izvršili su napad na Barice i Gradinu, i zauzeli ih do 11 časova. Ipak oko 15.30 časova Nemci su izvršili protivnapad i povratili ta mesta. Pokušaj delova 19. brigade da zauzmu selo Tugovo (između Ploča i Vlasenice) nije uspeo, ali su severno od Vlasenice delovi 16. i 19. brigade uspeli da ovladaju Kulom (trig. 657) i da potisnu neprijatelja u samu Vlasenicu. Za to vreme kod Ploča su delovi 16. brigade vodili ogorčenu borbu s neprijateljem koji je napadao sa severa, od Vlasenice, i s juga, od Han-Pijeska. Pred samu noć obe nemačke napadne kolone uspele su da se spoje. Već sutradan, 18. januara, Grupa »Bruns« je svojom glavninom ušla u Vlasenicu i deblokirala nemačku 963. tvrđavsku pešadijsku brigadu.³⁴⁹

Komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa kojoj je 22. pešadijska divizija potčinjena 19. januara, naredila je njenom štabu da ne žuri sa daljim probojem ka severu, jer je njen 65. grenadirski puk tek izbio od Višegrada u rejon Sokolca. Bilo je predviđeno da se jedinice 22. divizije, razvučene od Sokolca do Vlasenice, odmore i popune materijalnim potrebama, a zatim da 26. januara pređu u napad od Vlasenice prema Drinjači i Zvorniku, sa 65. grenadirskim pukom na čelu.³⁵⁰

Razbijanjem obruča oko Vlasenice stvorena je sasvim nova situacija na južnom delu fronta 2. armije. Obe brigade 27. divizije (19. birčanska i 20. romanijska) bile su odbačene od komunikacije i, vrlo jake neprijateljeve snage našle su se u Han-Pogledu, Kraljevom Polju, Han-Pijesku, Kramu i Žljebovima. Brigade su se potom postavile bočno od Mrkalja prema planini Javoru, odakle su postavljale zasede i vršile prepade na šumovitim delovima komunikacije. Međutim, za vreme tih akcija budnost u jedinicama tih brigada nije bila na visini. Zbog toga su nemački vojnici, maskirani u bele ogrtače, iznenadili 22. januara 1. bataljon 20. romanijske brigade u selu Mrkaljima i naneli mu ozbiljne gubitke: 18 poginulih i nestalih i 12 ranjenih.³⁵¹

Brigade 25. divizije, 16. i 19. srpska, i dalje su se zadržale oko Vlasenice, čiju su posadu sada činila skoro dva puka, koji su često pravili ispade da bi otklonili neposredno ugrožavanje uporišta od jedinica NOVJ i, na taj način, širili spoljnu odbranu Vlasenice, posebno zauzimanjem Gradine i Orlovače.³⁵²

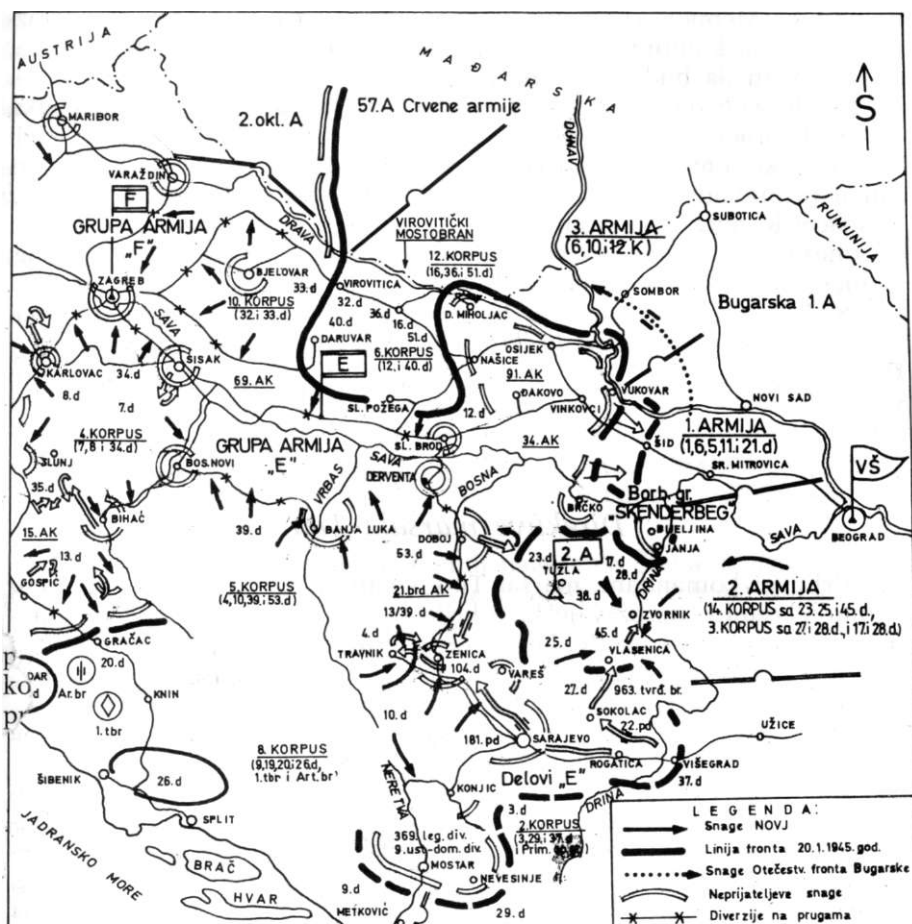
U međuvremenu Štab 2. armije procenio je da će neprijatelj uskoro produžiti nastupanje na sever ka Zvorniku. Tu procenu potvrdila je zaplenjena zapovest Štaba nemačke 22. pešadijske divizije od 16. januara 1945. Da bi ojačao odbranu na pravcu napada te nemačke divizije, Štab 2. armije naredio je 21. januara Štabu 14. korpusa da jedna brigada 45. divizije smeni brigadu 38. divizije na prostoru Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo, južno od reke Spreče, i da pripremi rušenje mosta na reci Drinjači između Vlasenice i Šekovića, kao i mostova na Jadru i Drinjači

³⁴⁹⁾ Isto, dok. br. 94.

³⁵⁰⁾ Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78.

³⁵¹⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 6; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 407[^]108.

³⁵²⁾ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 104; Milojica Pantelić, n. d., str. 150-151.

Situacija na jugoslovenskom ratištu 20. januara 1945.

prema ušću. U Štabu 2. armije u Tuzli, gde se nalazio i Štab 3. korpusa, usmeno je naređeno komandantu tog korpusa, pukovniku Peru Kosoriću, da 27. divizija odmah postavi jednu brigadu na drum Vlasenica - Kladanj i da potpuno zatvori taj pravac. Takođe naređeno mu je da se cela 38. divizija najhitnije prebaci u rejon Zivinica odakle bi, prema potrebi, mogla sadejstvovati jedinicama na pravcu Vlasenica - Kladanj ili Vlasenica - Šekovići - Caparde.³⁵³

Postupajući po tom naređenju, Štab 14. korpusa izdao je potrebno naređenje Štabu 45. divizije, a Štab 45. divizije svojom zapovješću od 22. januara naredio je 23. srpskoj brigadi da 22. januara u 15 časova produži marš pravcem Tuzla - Puračić - Dobošnica - Bosansko Petrovo Selo, sa zadatkom da izviđa i zatvara pravac od Doboja. Na prostoru Kakmuž - Bosanski Petrovac 23. srpska brigada trebalo je da se stavi pod komandu Štaba 23. divizije; 16. srpskoj brigadi da se posle dolaska

353) Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 103.

na prostor Memići - Caparde 23. januara, najkasnije do 16 časova razmesti na delu komunikacije Zvornik - Tuzla od Glumina do Bulatovića, sa zadatkom da bude spremna da dejstvuje »gde bude potrebno«; 24. srpskoj brigadi da tri bataljona razmesti na prostoru Zidonje - Velika Njiva - Paprača - Kalabače, s tim da organizuju i utvrde položaj na liniji Višegrad (kota 665) - Kalabače - Jovičići na kojem je trebalo stalno držati u pripravnosti jedan bataljon, uz aktivno izviđanje južno od reke Drinjače; Konjičkom eskadronu 23. divizije da se smesti u selu Gaju i da obezbeđuje medicinsko-sanitetski bataljon i intendanturu Divizije, razmeštene u selu Memićima.³⁵⁴

Štab 3. korpusa izvestio je 22. januara Štab 2. armije da je izdao naređenje Štabu 27. divizije da jedna brigada zatvori pravac Vlasenica - Kladanj i da se 38. divizija sa dve brigade 23. januara postavi na prostoru Zivinice - Stupari, dok će njena jedna brigada stići na taj prostor kad bude smanjena od brigade 45. divizije na prostoru Bosansko Petrovo Selo - Kakmuž.³⁵⁵

Direktive maršala Tita

Vrhovni komandant, maršal Tito, smatrao je da nemačke snage u rejonu Vlasenice ugrožavaju levo krilo i glavninu 2. armije na komunikaciji Zvornik - Tuzla, što bi je moglo dovesti u tešku situaciju. Zbog toga je 22. januara naredio štabu 2. armije da pregrupiše svoje jedinice tako da se prema Vlasenici angažuju glavne snage, i da se spreči prođe neprijatelja u dolinu Spreče i na komunikaciju Zvornik - Tuzla, a da se prema Brčkom i Bijeljini zadrže manje snage.³⁵⁶

Postupajući po naređenju vrhovnog komandanta, Štab 2. armije izdao je istog dana (22. januara) naređenje potčinjenim štabovima za pregrupisanje snaga s težištem prema Vlasenici. Štabu 14. korpusa naredio je da dve brigade 23. divizije smene 17. diviziju u rejonu Brčkog, i da po jedna brigada 23. i 45. divizije zatvore pravac koji od Doboja izvodi dolinom Spreče, a Štabu 17. divizije da sve svoje jedinice, posle izvršene smene, uputi pravcem Gornja Tuzla - Caparde - Šekovići, s tim da jednu brigadu s 1. artiljerijskom brigadom uputi tim pravcem već 23. januara izjutra, ne čekajući smenu. Posle dolaska 17. divizije u rejon Šekovića, Štabu 14. korpusa naređeno je da svoju 25. diviziju rasporedi po dubini na pravcu Vlasenica - Nova Kasaba - Drinjača - Zvornik, sa zadatkom da potpuno zatvori taj pravac, a 45. diviziju (bez jedne brigade) da prebaci u rejon jugozapadno od Tuzle, u opštu armijsku rezervu. Štabu 28. divizije naređeno je da i dalje ostane na dotadašnjem sektoru i »da po svaku cenu zatvori pravac Bijeljina - Janja«, zadržavajući u isto vreme manje snage na komunikaciji Bijeljina - Brčko.

Komandantu 3. korpusa usmeno je naređeno da 38. diviziju odmah prebaci na sektor Vlasenice, sa zadatkom da po svaku cenu zatvori pravac Vlasenica - Kladanj. Brigadu 38. divizije koja se nalazila u dolini Spreče trebalo je, takođe, uputiti na taj pravac, ali tek pošto bude sma-

³⁵⁴> Isto, dok. br. 110.

³⁵⁵> Isto, dok. br. 109.

³⁵⁶> AVII, k. 41, reg. br. 1-3/2, k. 274, reg. br. 6-50/4.

njena od brigade 45. divizije. Dvadeset sedma divizija trebalo je i dalje da djeluje na komunikaciju Vlasenica - Han-Pijesak - Sokolac, s tim da se jedna brigada zadrži na komunikaciji Vlasenica - Kladanj do dolaska jedinica 38. divizije.

Štab 2. armije posebno je skrenuo pažnju na to da se sve komunikacije koje vode iz Vlasenice ruše uz gusto postavljanje minskih polja, kao i da se pripreme za rušenje svi mostovi.³⁵⁷

Odmah pošto je izdao zapovest, Štab 2. armije izvestio je Vrhovni štab radiogramom o preduzetim merama:

»U vezi vašeg radio-naređenja br. 65, a smatrajući da će napredovanje Prve armije pasivizirati garnizone Brčko i Bijeljinu, odlučili smo da na sektoru Vlasenica bacimo i Sedamnaestu diviziju. Sektor Brčko preuzimaju dve brigade Dvadeset treće [divizije].

Po izvršenom pregrupisanju imaćemo prema Vlasenici tri divizije: Dvadeset petu na zborničkom pravcu, Sedamnaestu na pravcu Capardi, Trideset osmu na pravcu Kladanj. U međuvremenu ćemo koncentrisati jaku artiljeriju i preduzeti odlučan napad. Koča [Popović]«. ³⁵⁸

I potčinjeni štabovi čim su primili naređenje Štaba 2. armije preduzeli su hitne mere da postavljene zadatke što pre i bolje izvrše. Međutim, pošto se situacija na sremskom frontu već stabilizovala posle protivudara jedinica 1. armije i odbacivanja nemačkog 34. armijskog korpusa prema ranijim Nibelunškim položajima, u Vrhovnom štabu procenili su da je, radi osiguranja južnog boka 1. armije na sremskom frontu, važnije zauzeti Bijeljinu nego Vlasenicu. S tim u vezi vrhovni komandant je 23. januara uputio direktivu Štabu 2. armije za dalja dejstva u severoistočnoj Bosni, čime je opovrgao svoje naređenje od 22. januara. U direktivi je stajalo:

»Vaši bokovi i pozadina neprekidno su ugroženi aktivnim neprijateljskim garnizonima u Bijeljini i Vlasenici, koji vam stalno spuvavaju aktivnost i slobodu rada.

Jedan vaš bok se mora osloboditi od ovog ugrožavanja. Po našem mišljenju treba likvidirati Bijeljinu. Odmah pripremite operaciju za likvidaciju Bijeljine.

Po našem mišljenju treba za ovo upotrebiti celu 17. diviziju, dok bi 23. upotrebili za zatvaranje pravca prema Brčkom i Doboju.

Za blokiranje Vlasenice i za onemogućavanje njenoj posadi prodora na sever, upotrebite i 27. diviziju da zajedno sa 25. divizijom djeluje na Vlasenicu sa severa.

Trideset osmu diviziju rasporedite gde je najpotrebnije za obezbeđenje ove operacije.

Celu 45. diviziju upotrebite za osiguranje prelaza na Drini na sektoru od Koviljače do Drinjače.

Za operaciju i likvidaciju Bijeljine, računajte na jače dejstvo naše avijacije i na dejstvo našeg Teškog divizionara, koji već sada treba vratiti na prostoriju kod sela Badovinaca za dejstvo na Bijeljinu sa desne obale Drine.

Kao naša rezerva, 22. divizija stići će za tri do četiri dana na prostoriju Lešnica - Bogatić.

³⁵⁷ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 108.
UTI, k. 274, reg. br. 1-51/4.

Situacija u Sremu zahteva da se ova operacija izvede i da se likvidira klin između vas i 1. armije koji koči ofanzivno dejstvo obeju armija.

Javite kada možete ovu operaciju preduzeti. Ovim se stavlja van snage naša poslednja direktiva«. ³⁵⁹

Čim je primio ovu direktivu Štab 2. armije odmah je izvestio Vrhovni štab: da je obustavljeno pregrupisavanje u vezi s prethodnom direktivom; da je 17. divizija umesto ka Vlasenici orijentisana s celokupnom artiljerijom ka Bijeljini; da su bokovi 2. armije ugroženi jer se 2. armija po primljenom opštem zadatku »našla isturena u odnosu na susedne frontove«; da su u zadnje vreme smatrali svojim glavnim zadatkom rasterećenje sremskog fronta; da napadi na Bijeljinu i Vlasenicu nisu uspeali »sigurno i zbog toga što se za to nisu mogle odvojiti dovoljne snage sa drugih pravaca« i da je to »sada moguće s obzirom na popravljenu situaciju u Sremu i na proterivanje neprijatelja] iz Čelića i Pukiša«; da i dalje ostaje kao najosetljiviji pravac Vlasenica i da će tamo imati »Dvadeset petu, Trideset osmu i glavninu Dvadeset sedme [divizije] sa dve brigade, Četrdeset petu [diviziju] u rezervi« i 3. nepotpunu artiljerijsku brigadu, s tim da je njihov »zadatak najupornije blokiranje tog pravca sa težnjom likvidiranja Vlasenice«; da će u međuvremenu preduzeti likvidaciju Bijeljine sa 17. i 28. divizijom, nepotpunom 1. artiljerijskom brigadom i delovima 2. artiljerijske brigade »ako budu mogli stići«. ³⁶⁰

Prodor nemačke 22. pešadijske divizije od Vlasenice ka Zvorniku

Dok su se tako izmenjivale direktive i izveštaji između Vrhovnog štaba i Štaba 2. armije, komanda nemačke Grupe armija »E« neposredno je sebi potčinila 22. pešadijsku diviziju nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa i izdala zapovest kojom je ubrzala nastupanje te svoje divizije od Vlasenice ka Zvorniku. Diviziji je naređeno da otvori i komunikaciju Zvornik - Tuzla kao put za dotur materijalnih potreba, uz moguće potčinjavanje delova za obezbeđenje rejona Doboja. U zapovesti je naglašeno da je »važno sadejstvo sa četničkim snagama koje operišu na Majevici«. U duhu te zapovesti Štab nemačke 22. pešadijske divizije, čim je završio prikupljanje snaga na komunikaciji Sokolac - Vlasenica, naredio je 65. grenadirskom puku da 23. januara pređe u nastupanje iz Vlasenice ka Zvorniku. ³⁶¹

Istog dana (23. januara) Štab 2. armije NOVJ, kad je saznao da su nemačke jedinice prešle u napad, uputio je izveštaj Vrhovnom štabu depešom u kojoj je stajalo:

»Jutros, dvadeset trećeg ov. m. u osam časova neprijatelj iz Vlasenice preduzeo napad jačim snagama u pravcu Šekovića i

³⁵⁹) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 58.

³⁶⁰) AVII, k. 274, reg. br. 6-54 i 6-55/4.

³⁶¹) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 76-8.

Milića. Na pravcu Šekovići potisnuo delove Dvadeset pete iz s. Nezirovići. Borbe su u toku».³⁶²

Tako su otpočele teške borbe protiv nemačke 22. pešadijske divizije, daleko žešće od onih koje su se ranije vodile na pravcu Sokolac - Vlasenica i oko Vlasenice.

Dvadeset peta divizija NOVJ jedina se nalazila na položaju prema nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji kada je ona otpočela prodor. Njena 16. srpska brigada zatvarala je pravac Vlasenica - Šekovići, a 19. srpska brigada nalazila se istočno od Vlasenice, prema Milićima, zatvarajući pravac Vlasenica - Drinjača. Na levoj obali Drinjače i dalje prema Zvorniku, nalazila se njena 18. srpska brigada. Napad delova nemačkog 65. grenadirskog puka koji je istovremeno vršen od Vlasenice ka Šekovićima, imao je ograničen cilj: zaštititi severni bok Grupe »Betman« (ojačani 65. grenadirski puk), koja je svojom glavninom napadala na pravcu Vlasenica - Milići - Nova Kasaba - Drinjača.³⁶³

Čim je obavešten o početku napada nemačkih jedinica iz Vlasenice, Štab 2. armije naredio je Štabu 3. korpusa da 38. diviziju najhitnije prebaci na prostor Drinjača - Liješanj - Pravoslavna Kamenica, a Štabu 14. korpusa da jednu brigadu 45. divizije prebaci u rejon Ozrena prema četmcima.³⁶⁴

Štab 3. korpusa, pre nego što je primio to naređenje, već je počeo da realizuje naređenje koje je dan ranije, 22. januara, komandant 3. korpusa usmeno primio u Štabu 2. armije u Tuzli. U tom smislu on je 23. januara naredio 38. diviziji da se rasporedi na prostoru Betanj - Šekovići - Paprača. Međutim, zbog novonastale situacije, istog dana u 19 časova promenio je to naređenje i naredio 38. diviziji da 18. hrvatsku brigadu uputi usiljenim maršem u rejon Šekovića da zatvori pravac Vlasenica - Capardi, a 17. majevičku i 21. istočnobosansku brigadu da rasporedi na prostoru Živinice - Đurđevik - Svojat kao opštu rezervu, u gotovosti da u svakom trenutku intervenišu ukoliko bi neprijatelj pokušao da se probije od Vlasenice ka Šekovićima. Istog dana Štab 3. korpusa naredio je Štabu 27. divizije da 19. birčanska i 20. romanijska brigada zatvore pravac Vlasenica - Kladanj, a 16. muslimanska brigada da se postavi na plato Malo Polje - Berkovina i s tog pravca bočno dejstvuje na komunikaciju Vlasenica - Sokolac. Na taj način Štab 3. korpusa preuzeo je odbranu vlaseničko-šekovičkog, a Štab 14. korpusa vlaseničko-zvorničkog pravca.³⁶⁵

U toku borbe 23. januara borbena grupa »Betman« na pomoćnom pravcu potisnula je 16. srpsku brigadu 25. divizije sa položaja kod Vlasenice prema Šekovićima do linije Betanj (trig. 799) - Lukići, a na glavnom pravcu napada uspela je da odbaci 19. srpsku brigadu 25. divizije i da sa dva bataljona izbije na liniju Milići - Gradina (trig. 497) - Vrtoče. Iste noći 65. grenadirski puk dostigao je liniju Bišina - Glušac - Rajići i primorao 19. brigadu da organizuje odbranu sa tri bataljona na položaju Tikvarići - Raškovići - Dubnica, a sa jednim bataljonom na liniji

³⁶²) AVII k 274, reg. br. 6-55/4.

³⁶³) Milojica Pantelić, n. d, str. 150; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78-9.

³⁶⁴) AVII, k. 273, reg. br. 1-9/1.

³⁶⁵) Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 108, 113, 115 i 119.

Nova Kasaba - Urkovići kako bi sprečio eventualni obuhvat levog krila brigade. Na vlaseničko-šekovićkom pravcu 16. srpska brigada bezuspešno je vršila protivnapade da bi povratila izgubljene položaje na liniji Rača - Pustoše - Nezirovići i tako neprijatelja ponovo odbacila ka Vlasenici. U međuvremenu je 19. birčanska brigada 27. divizije izbila na prostor Grabovica - Klješteni, dok se 20. romanijska brigada ove divizije pripremala za pokret na prostor Jasen - Betanj - Debelo brdo (kota 613).³⁶⁶

Idućeg dana, 24. januara, rasplamsale su se još žešće borbe. Zbog stalnih protivnapada jedinica NOVJ i loših vremenskih prilika, pokret nemačkih komora duž komunikacije praktično je bio nemoguć, pa su starešine i vojnici morali sa sobom da nose hranu i municiju. To probijanje prema Zvorniku i dalje ka Bijeljini, bilo je najteže za nemačku 22. pešadijsku diviziju, koja je u tome uspela, kako je pisao jedan nemački istoričar, samo zahvaljujući borbenoj obučenosti i borbenom duhu nemačkog vojnika.³⁶⁷

Na desnom krilu 25. divizije 18. hrvatska brigada 38. divizije, posle 50 km usiljenog marša, izbila je u 12 časova u rejon Šekovića, gde je dobila zadatak da posedne levu i desnu obalu Drinjače na liniji Bačkovac (trig. 972) - Tupanari - Strmica, dok su druge dve brigade 38. divizije (17. majevička i 21. istočnobosanska) pristigle u rejon Zivinica i Đurđevika, gde su zadržane u korpusnoj rezervi.³⁶⁸

Na vlaseničko-zvorničkom pravcu neprijatelj je nastavio sa žestokim napadima u pravcu Nove Kasabe i položaja koje je držala 19. srpska brigada. Oko 13 časova napadne kolone 65. grenadirskog puka uspele su da pređu rečicu Dubnicu, zauzmu selo Dubnicu, a zatim, napredujući levom stranom komunikacije Vlasenica - Drinjača, da se preko kote 516, kod sela Pribinića, probiju u Novu Kasabu, i zauzmu je. Time je celokupan sistem odbrane 19. srpske brigade bio razbijen. Brigada je bila odbačena na severozapad, a u susret neprijatelju hitala je 18. srpska brigada koja se s njim sukobila u Novoj Kasabi.³⁶⁹

Za to vreme 45. divizija 14. korpusa nalazila se sa 23. srpskom brigadom prema Ozrenu, sa 20. srpskom brigadom na prostoru Osmaci - Memići - Capardi - Glumine, a sa 24. srpskom brigadom na položaju Jovičići - Selište - Bašići - Bjela Zemlja - Kalabače - Višegrad (kota 665) - Lemino Brdo koji je utvrđivala i, na taj način, zatvarala pravac Šekovići - Capardi.³⁷⁰

Štab 14. korpusa prateći razvoj situacije kod jedinica 25. divizije na vlaseničko-zvorničkom pravcu, istog dana (24. januara) u 17 časova izdao je naređenje štabovima 25. i 45. divizije za dalja dejstva na tom pravcu. Štabu 45. divizije naređeno je da svoju 24. srpsku brigadu odmah prebaci na liniju Čerska - Tunadžići, a tri bataljona 20. srpske brigade da uputi u Drinjaču, gde će se staviti na raspolaganje Štabu 14. korpusa od koga će primati zadatke. Štabu 25. divizije naređeno je da

³⁶⁶> Isto, dok. br. 119 i 120.

³⁶⁷) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78-81.

³⁶⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 119.

³⁶⁹> Isto, dok. br. 141.

³⁷⁰> Isto, dok. br. 120 i knj. 33, dok. br. 9.

16. srpsku brigadu, posle smenjivanja od 18. hrvatske brigade, uputi s vlaseničko-šekovičkog pravca udesno od borbenog rasporeda 24. srpske brigade i postavi je na liniju Šadići - Nedelište - Korkutovići - severni deo Muslimanskih Škugrića, sa zadatkom da te dve brigade, pod komandom Štaba 45. divizije, dejstvuju bočno s te linije na komunikaciju Vlasenica - Drinjača. Štabu 25. divizije postavljen je zadatak da svoju 19. srpsku brigadu, koja se povukla na prostor Tikvarići - Nedelište - Raškovići (s njom jedno vreme nije bilo nikakve veze i ona je bila bez uticaja na ishod borbe 18. srpske brigade kod Nove Kasabe), uputi odmah na položaje 18. srpske brigade »ili, u krajnjem slučaju na položaje na liniji Sejmanovići - Bačići - Hrnčići - Konjevići - kota 891, tako da se zatvore obe strane komunikacije od Nove Kasabe prema Drinjači. Kao što se vidi, Štab 14. korpusa za odbranu vlaseničko-zvorničkog pravca angažovao je 45. diviziju (bez 23. srpske brigade koja se nalazila prema Ozrenu) i celu 25. diviziju.³⁷¹

Zatišje kod Nove Kasabe trajalo je samo kraće vreme. Već, oko 22 časa 24. januara nemački 65. grenadirski puk iznenada je napao položaje 18. srpske brigade odbacujući njene jedinice preko Cerskog potoka i rečice Kravice. Borbe su se nastavile celu noć. Međutim, jedinicama 18. brigade nije pošlo za rukom da ponovo ovladaju selom Pobuđem na levoj obali Kravice. Nakon toga, a i zbog nemanja veze sa 19. srpskom brigadom, naređeno je da 18. srpska brigada posedne nove položaje na liniji Sejmanovići - Mačesi - Dolovi - Tumače - Tekija - Hrnčići - Urkovići, severno od Cerskog potoka i rečice Kravice.³⁷²

U međuvremenu je u Drinjaču pristigla i 20. srpska brigada 45. divizije i odmah dobila zadatak od Štaba 14. korpusa da se rasporedi na liniji Đevanje - Liješanj - Kostijerevo - Drinjača i, da, u sadejstvu s 18. srpskom brigadom 25. divizije pređe u protivnapad i odbaci neprijatelja ka jugu. Međutim, ta zamisao Štaba 14. korpusa je propala jer 19. srpska brigada nije došla ni u kakav dodir s neprijateljem, a 18. srpska brigada bila je razvučena na pomenutim položajima. To je neprijatelj iskoristio i 25. januara u 7.30 časova prešao je u napad na njene položaje. Prvi napad neprijatelja bio je odbijen i jedinice 18. brigade vratile su nemačke napadne kolone na polazne položaje. U 15 časova Štab 65. grenadirskog puka uveo je u borbu i svoju glavninu. Potpomognut jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom neprijatelj je uspeo da izvrši prodor prema reci Drinjači i da izbjije na Humac (kota 475), stavljajući pod vatru svojih automatskih oružja i samu obalu Drinjače. U borbu je uvedena i 20. srpska brigada 45. divizije. Uz podršku 3. pukovskog divizionu 3. artiljerijske brigade,³⁷³ izvršen je protivnapad i neprijatelj je odbačen od Drinjače.

Da bi podstakao borbenost jedinica u istočnoj Bosni Štab 2. armije izdao je 25. januara naredbu svim vojnicima, podoficirima, oficirima i političkim komesarima, pozivajući ih da spreče izvlačenje nemačkih jedinica preko teritorije istočne Bosne, da očuvaju oslobođenu teritoriju, da »pod rukovodstvom narodnog heroja, maršala Jugoslavije Josipa

371) Isto, knj. 32, dok. br. 121.

372) isto, dok. br. 134 i 141.

373) Isto, dok. br. 134 i 141 i knj. 33, dok. br. 9.

Broza Tita, ispunjavajući zavet palih drugova«, oslobode celu Jugoslaviju i da učestvuju u »zadavanju smrtnog udarca fašističkoj nemani«, ukazujući pri tome da je i Crvena armija otpočela »džinovske operacije« od Baltičkog mora do Karpata. Podvukao je da se svako naređenje pretpostavljenih starešina »ima smatrati neprikosnovenim«, da se u napadu napada dok se neprijatelj ne uništi, a u odbrani da se ukopava, da se vrše stalni protivnapadi, i da se bez naređenja pretpostavljenog starešine ne odstupa.³⁷⁴

Vrhovni komandant maršal Tito, čim je obavješten da je neprijatelj zauzeo Novu Kasabu, naredio je 25. januara Štabu 2. armije da odbaci neprijatelja ka Vlasenici kako bi se obezbedile operacije 2. armije u skladu sa direktivom od 23. januara 1945. godine.³⁷⁵

U vezi s naređenjem vrhovnog komandanta u toku 25/26. januara privučeni su na sektor Drinjače Minobacački divizion 3. artiljerijske brigade i tri protivtenkovska topa koji su upućeni na vatreni položaj kod sela Čitluka, a 19. srpska brigada postavljena je na liniju Čerska - Čehajići - Raševo - Jezdići radi bočnog dejstva na neprijatelja pri njegovom prodiranju ka Drinjači. Takođe, na prostor Pravoslavna Kamenica - Devanje - Novo Selo, severozapadno od Drinjače počele su da pristižu 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije, čime je realizovano naređenje Štaba 2. armije od 23. januara.³⁷⁶

Nemački 65. grenadirski puk ponovo je prešao u napad 26. januara u 9 časova na položaje 20. srpske brigade 45. divizije kod Liješnja i na položaje 18. srpske brigade 25. divizije na liniji Kostijerevo - Drinjača. Naročito teška borba vođena je oko Oštrog brega (kota 375), na levoj obali Drinjače, gde je neprijatelj pokušao da forsira reku, kao i nizvodno, prema selu Drinjači. Kod Kušlata na desnoj obali Drinjače neprijatelj je privukao i dva samohodna oruđa 22. protivtenkovskog divizona. Smenjivali su se napadi i protivnapadi, jer je neprijatelj ubacivao u borbu novoprivučene snage i poslednje rezerve, pošto je i krajnji cilj 65. grenadirskog puka bio zauzimanje Drinjače, a njegove jedinice su se nalazile na domaku cilja. Oko podne neprijatelju je pošlo za rukom da zauzme Oštri breg i pređe Drinjaču, jugozapadno od istoimenog sela. Istog dana oko ponoći neprijatelj je potisnuo 18. i 20. srpsku brigadu i na širokom frontu izbio na levu obalu Drinjače na liniju Kostijerevo - Liješanj - Miljanovići, a zatim pokušao da zauzme Mijatoviće, Jasenić (trig. 689), kotu 527 i više zaselaka sela Miljanovića, ali mu to nije pošlo za rukom. Za to vreme 16. srpska brigada 25. divizije i 24. srpska brigada 45. divizije napadale su nemačke snage na komunikaciji Vlasenica - Kasaba radi presecanja te komunikacije i, na taj način, nastojale da odvoje neprijateljeve jedinice prema Drinjači. Obe brigade četiri puta su jurišale na neprijateljeve položaje na liniji Visoka glavica (trig. 575) - Raškovići (prvi položaj) i Vukšići - Dubnica (drugi položaj po dubini) zapadno od Nove Kasabe. Međutim, svi ti juriši slomljeni su o snažnu odbranu bočnih osiguranja nemačkog 16. grenadirskog puka 22. peša-dijske divizije.³⁷⁷

³⁷⁴> Zbornik NOR; tom IV, knj. 32, dok. br. 123.

³⁷⁵) AVII, k. 41, reg. br. 1-3/2.

³⁷⁶> Isto, dok. br. 123 i 141 i kni. 33, dok. br. 9.

³⁷⁷) Isto.

U zoru 27. januara neprijatelj je zauzeo Drinjaču. Drugi bataljon 65. grenadirskog puka ovladao je tim mestom, a glavnina istog puka prešla je u napad na pravcu Liješanj - Kamenica. Neprijatelj je usmerio težište napada prema koti 722 koju je držao 4. bataljon 20. srpske brigade i uspeo posle oštred borbe i njome da ovlada. Međutim, svi njegovi pokušaji da izvrši dalji prodor na sever propali su.³⁷⁸

Noću 27/28. januara u borbu su ubačene 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije 3. korpusa. One su izvršile protivnapad na neprijatelja na liniji Liješanj kota 722 - Drinjača, gde se neprijatelj bio dobro učvrstio. Najžešće borbe vodile su se oko kote 722 koja je u toku noći prelazila dva puta iz ruke u ruku. Posle neuspelog protivnapada jedinice 38. divizije su se u zoru 28. januara povukle na polazne položaje na liniji Sokolna - Jasenić - Muslimansko Kostijerovo - severni deo Drinjače. Tom prilikom gubici obe brigade bili su teški: 48 mrtvih i 103 ranjena borca; poginuo je ili ranjen veći broj četnih rukovodilaca i jedan komandant bataljona. Po oceni Štaba 38. divizije razlog je greška Štaba 21. istočnobosanske brigade čije su jedinice u protivnapadu napale na desno krilo borbenog poretka divizije. On je u borbu za kotu 722 ubacio sve svoje snage ne ostavljajući bilo kakve rezerve, što je neprijatelj iskoristio i svaki put, kad bi brigada zauzela kotu 722 ubacivao je svoje rezerve i ponovo je odbacivao na njen polazni položaj. Za vreme tih napada jedinice 20. srpske brigade 45. divizije i 18. srpske brigade 25. divizije, preko čijeg su borbenog poretka napadale brigade 38. divizije, nisu ispoljavale veću aktivnost ni sadejstvo. Tako se desilo da brigade 38. divizije ne ovladaju neprijateljevim položajima na liniji Mijatovići - Pravoslavno Kostijerevo - Drinjača i ne likvidiraju otpor Nemaca na Liješnju, koti 722, Oštrom bregu i Kušlatu.³⁷⁹

U toku 28. januara 20. srpska brigada 45. divizije i 18. srpska brigada 25. divizije, pod pritiskom neprijatelja, povukle su se na prostor Đevanje - Kamenica - Šamani - Novo Selo, pozadi položaja jedinica 38. divizije, gde su pristupile sređivanju i odmoru zbog premorenosti i velikih gubitaka posle višednevnih borbi.³⁸⁰

Jak napad ka severu nastavio je neprijatelj 29. januara i u popodnevnim časovima izbio preko Liješnja do Jasenića (trig. 689). Tad su u borbu stupile 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije koje su držale položaje na liniji Kamenica - Đevanje - Jasenići - Muslimansko Kostijerevo.³⁸¹

Pozadi borbenog poretka 38. divizije nalazila se 18. srpska brigada 25. divizije čiji se položaj protezao linijom Novo Selo - Kamenica. U međuvremenu u rejon severno od reke Drinjače pristigla je i 19. srpska brigada 25. divizije, koja je odmah posela položaj na liniji Kamenica - Obojnik (jak topografski sklop u okuci reke Drinjače severozapadno od Liješnja) - Sokolna, sa zadatkom da spreči prodor neprijatelja sa linije Mijatovići - kota 722 - Studenci - Oštri breg u pravcu Đevanjske škole. Borba na sektoru 19. srpske brigade trajala je od 7 do 14 časova, i za

³⁷⁸ Isto, knj. 32, dok. br. 141 i 147, i knj. 33, dok. br. 9.

³⁷⁹ Isto, dok. br. 139, 147 i 149.

³⁸⁰ Isto, dok. br. 147, i knj. 33, dok. br. 9.

³⁸¹ Isto, dok. br. 153.

to vreme došlo je na pojedinim mestima do borbe prsa u prsa. Delovima nemačkog 65. grenadirskog puka pošlo je za rukom da ovladaju Sokolnom, ali su je jedinice 19. srpske brigade, pošto se neprijatelj pred ponoć povukao na polazne položaje, odmah ponovo zaposele.

Istog dana 20. srpska brigada 45. divizije izvučena je iz borbe i raspoređena pozadi borbenog poretka 18. srpske brigade radi odmora i sređivanja posle teških i iscrpljujućih borbi, i velikih gubitaka, naročito u starešinskom sastavu.³⁸²

Sutradan, 30. januara, neprijatelj je pojačao napad na svom desnom krilu, uspeo da pređe rečicu Kamenicu i da izbije pred položaje 18. srpske brigade na liniji Novo Selo - Velika njiva (trig. 437) - Kamenica. Na desnom krilu 25. divizije njena 19. srpska brigada vodila je odbrambenu borbu protiv nemačkih delova koji su prešli u napad levom obalom Drinjače i ponovo zauzeli Sokolnu. U međuvremenu povukle su se i obe brigade 38. divizije (18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada) na širi prostor Snagova, gde su pristupile sređivanju. U stvari, 38. divizija zadržana je na prostoru Snagova kao opšta rezerva zvrničko-drinjačkog sektora.³⁸³

U vezi s pogoršanom situacijom prema Zvorniku, Štab 2. armije obavestio je Vrhovni štab da se iz dotadašnjeg toka operacija »može pretpostaviti da će neprijatelj ipak uspeti da prodre do Zvornika«, da bi »time za izvesno vreme bila prekinuta naša veza sa Srbijom«, i da bi zauzimanjem Zvornika od strane neprijatelja bilo sprečeno snabdevanje iz Srbije pa će se morati, »ako nastupi takva situacija«, prebaciti bar dve divizije u Posavinu, pre svega, radi ishrane.³⁸⁴

Vrhovni komandant, maršal Tito, odmah je reagovao na taj izveštaj Štaba 2. armije, smatrajući da unapred ne treba izgubiti Zvornik, već da bi neprijatelja trebalo zadržati, pošto za to Armija ima dovoljno snage i sredstava. Uz to sugerisao je da se prebace teška artiljerija i protivtenkovski topovi na desnu obalu Drine »na sektoru od Drinjače do Malog Zvornika«, sa zadatkom da tuku put Drinjača - Zvornik i da se neprijatelj »zadrži i odbaci nazad«.³⁸⁵

Na te primedbe i naređenje maršala Tita, Štab 2. armije odgovorio je 31. januara ističući da je bilo dovoljno snaga i sredstava da se neprijatelj zadrži i odbaci od Zvornika naročito u trenutku kada je, izbijanjem na Drinu potpuno otkrio svoj desni bok da je takve zadatke i postavio pred 14. korpus ali da su, »pored odlučnih položaja i nadmoćnosti, ipak, jedinice 14. korpusa odstupale«, pa je zbog toga morao da izvesti Vrhovni štab o mogućnosti pada Zvornika u ruke neprijatelja. Pored toga Štab 2. armije izvestio je da je led na Drini kod Zvornika razbio most i da se prebacivanje vrši skelom.³⁸⁶

Štab 45. divizije uveo je 31. januara u borbu i 20. srpsku brigadu. Istog dana, po naređenju štaba 14. korpusa potčinjena mu je i 19. srpska brigada 25. divizije. Oko 8 časova neprijatelj je nastavio napad u

³⁸² » Isto.

³⁸³ » Isto, dok. br. 166 i 172.

³⁸⁴ AVII, k. 274, reg. br. 6-83/4.

³⁸⁵ » Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 76.

³⁸⁶ AVII, k. 274, reg. br. 6-91/4.

dve kolone: desna 47. grenadirski puk i leva, 65. grenadirski puk 22. pešadijske divizije. U toku dana protivnik je uspeo da ovlada kotom 377 u borbenom rasporedu 18. srpske brigade, a zatim da ovlada Đevanjima i izbije u rejon Velike njive (trig. 437), koju je branila 20. srpska brigada 45. divizije. U 17 časova Štab 45. divizije odlučio je da 1. februara u 5 časova pređe u protivnapad 20. srpska brigada na neprijatelja koji se nalazio na liniji Velika njiva (trig. 437) - Pravoslavna Kamenica, održavajući vezu levo s jedinicama 38. divizije koje će napadati na pravcu Samari - Sejfići i desno s jedinicama 19. srpske brigade 25. divizije, koje bi napadale na pravcima Glodi - Dugi deo - Seoce - Gornje Đevanje i Glodi - Seoce - Jasenić (trig. 689).³⁸⁷

Po odobrenju Štaba 14. korpusa Štab 25. divizije privukao je svoju 16. srpsku brigadu koja je do tada dejstvovala bočno na neprijateljeve kolone koje su se kretale od Vlasenice, preko Nove Kasabe za Drinjaču. Brigada je 1. februara došla u Osmake i odmah odatle produžila pokret ka Zvorniku. Rasporedila je tri bataljona na liniji Kula-Grad - Marčići - Ahmetovo brdo (kota 459), jedan bataljon u selu Pandurima kao brigadnu rezervu, a dva dopunska bataljona na prostoru Capardi - Šarci. Pošto je neprijatelj odbacio 18. srpsku brigadu sa Velike njive i iz Sejfića, ona se povukla na prostor Zvornik - Kula-Grad. Kad je neprijatelj zaposeo Jasenić, Veliku njivu (trig. 437) i Novo Selo i 19. srpska brigada povukla se na liniju Đafin kamen (trig. 534) - Glodansko brdo (kota 452) - Dugi deo - Obojnik - Sokolna i delom snaga na brdo Kozjak (kota 654). Na taj način glavne snage 25. divizije (dve brigade) koncentrisale su se na položaj od leve obale rečice Jošanice do Zvornika iz kojeg je trebalo da se brane.³⁸⁸

Štab 38. divizije, posle jednodnevnog predaha, rasporedio je svoju 17. majevičku brigadu na položaj Đafin kamen - Dobra Voda - Sultanovići, sa zadatkom da vrši bočne napade na neprijatelja u Vlasinju i na Mladevcu (trig. 527) dok je 21. istočnobosansku brigadu postavio na liniju Bajramovići - Jelika (kota 523) - Velja glava - Triguvno (kota 584) - Đafin kamen, sa zadatkom da napada neprijatelja na Velikoj njivi.³⁸⁹

Štab 45. divizije privukao je sa vlaseničko-šekovičkog sektora svoju 24. srpsku brigadu i, na taj način angažovao na drinjačko - zvorničkom sektoru dve brigade (20. i 24. srpsku brigadu), dok je njegova 23. srpska brigada i dalje ostala u dolini Špreče, prema Ozrenu, pod komandom Štaba 23. divizije 14. korpusa. Dvadeseta srpska brigada postavila se između 18. hrvatske i 21. istočnobosanske brigade 38. divizije sa zadatkom da i ona napada u pravcu Velike njive, a 24. srpska brigada rasporedila se desno od 21. istočnobosanske brigade, na liniji Sokolna - Dugi deo, sa zadatkom da u sadejstvu sa 19. srpskom brigadom 25. divizije (koja se privremeno nalazila pod komandom Štaba 45. divizije) napada neprijatelja u pravcu Liješnja.³⁹⁰

Na taj način orijentisano je prema nadirućim kolonama nemačke 22. pešadijske divizije sedam brigada 2. armije.

387) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 166, 169 i 172 i knj. 33, dok. br. 9.

388) Isto, knj. 33, dok. br. 84.

389) Isto, dok. br. 105.

390) Isto, knj. 32, dok. br. 103, i knj. 33, dok. br. 87.

Vrlo žestoke borbe 1. februara zametnule su se na svim sektorima u dolini Drine, jer je neprijatelj pokušavao na svaki način, da što pre ovlada Zvornikom. Šesnaesta i 18. srpska brigada 25. divizije bile su posebno na udaru jer su na Mlađevcu i Kula-Gradu branile neposredne prilaze Zvorniku. Oko 14 časova neprijatelj je zbacio delove 16. srpske brigade s Kule-Grada. U protivnapadu jedinice te brigade uspele su da ponovo ovladaju Kula-Gradom, uz osetne sopstvene gubitke: 26 poginulih i 58 ranjenih boraca. Na odseku fronta 18. srpske brigade neprijatelju je pošlo za rukom da ovlada Vlasinjom i južnim delom Mlađevca oko kojeg su se nastavile teške borbe. Brigada je tog dana vršila više protivjuriša uz podršku artiljerije da bi povratila izgubljene položaje na južnom delu Mlađevca, ali u tome nije uspela osim što je blokirala dalje napredovanje neprijatelja u pravcu Zvornika.³⁹¹

Toga dana jedinice 38. divizije na drinjačko-zvorničkom sektoru deystvovala su s promenljivim uspehom. U borbama kod Vlasinje i Sultanovića 17. majevička brigada nije imala uspeha, dok je 21. istočnobosanska brigada u noćnom napadu uspela privremeno da zauzme Veliku njivu. Ipak, pred zoru njene jedinice odbačene su na polazni položaj, uz gubitke od 19 mrtvih, 29 ranjenih i 3 nestala.³⁹²

I brigade 45. divizije vodile su borbe s promenljivim uspehom. Dva-deseta srpska brigada napala je u 13 časova na Veliku njivu i u 16 časova uspela da je zauzme. Međutim, taj položaj nije mogla da zadrži, jer je ostala bez ikakvog sadejstva desnokrilne 21. istočnobosanske brigade 38. divizije. Na levom krilu rasporeda 20. srpske brigade neprijatelj je pred zoru prešao u napad u pravcu Šabići - Šamani i u borbi, koja je trajala sve do noći, potisnuo je bataljon 20. srpske brigade na naredni položaj. Sasvim na jugu, prema reci Drinjači, 19. srpska brigada 25. divizije i 24. srpska brigada 45. divizije, pod komandom Štaba 45. divizije, napadale su u pravcu Đevanja i u početku uspele da proteraju neprijatelja do pred samo selo. Međutim, u daljoj borbi, od 16 do 23 časa, nisu mogle da prošire uspeh zbog uporne neprijateljeve odbrane.³⁹³

Narednog dana, 2. februara, neprijatelj je ubacio sve svoje raspoložive rezerve kako bi što pre ovladao Zvornikom.

Da bi izbegao direktan napad na Mlađevac, jak topografski objekat južno od Zvornika, neprijatelj je uputio svoje snage u obuhvatni manevar pravcem Sultanovići - Liplje - Marčići. Potiskivanjem delova 17. majevičke brigade 38. divizije i izbijanjem u selo Marčići, neprijatelj je uspeo da zaobiđe 16. i 18. srpsku brigadu 25. divizije koje su se nalazile na položaju od Zvornika ka Mlađevcu. U toku dana neprijatelj je preduzeo snažan napad ka Mlađevcu, Gaju i Kuli-Gradu, vršeći ujedno jak frontalni pritisak na Mlađevac s južne strane. Delovi 16. brigade štitali su odstupnicu snaga 18. brigade s Mlađevca. Povlačenje jedinica 16. i 18. srpske brigade bilo je neorganizovano. Pošto je zbacio jedinice 16. i 18. brigade s Mlađevca, neprijatelj je uspeo noću da zauzme Gaj (kota 444) i Kulu-Grad. Komandant 14. korpusa, pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja doneo je sa Štabom 25. divizije odluku da se napusti Zvornik.

³⁹¹> Isto, knj. 33, dok. br. 84.

³⁹²> Isto, dok. br. 105.

³⁹³> Isto, dok. br. 84 i 87.

Noću 2/3. februara počelo je izvlačenje jedinica 16. i 18. brigade na prostor severno od komunikacije Zvornik - Tuzla: 16. srpska brigada na širi prostor sela Colopeka, a 18. srpska brigada s tri bataljona, na liniju Stan - Zmajevac - Vratolomac (trig. 379), a s jednim bataljonom na drugi položaj Lipovac (kota 347) - Karakaja, zatvarajući pravac prema Colopeku. Pred zoru 3. februara neprijatelj je ušao u napušteni Zvornik.³⁹⁴

Istog dana, 2. februara, i na ostalim delovima drinjačko-zvorničkog fronta vodile su se teške borbe naročito za Dobru Vodu, Đevanje, Velike njive i Sokolnu, koju su uspele da zauzmu na juriš jedinice 24. srpske brigade 45. divizije. U naizmeničnim napadima i kontranapadima 16. srpske brigade za Đevanje, koji su trajali od 8.30 do 22 časa, njene jedinice uspele su da izbiju do položaja na severnoj strani sela gde ih je neprijatelj zadržao. U tim borbama jedinice 16. srpske brigade imale su 30 poginulih i 56 ranjenih.³⁹⁵

Direktive vrhovnog komandanta i plan Štaba 2. armije za dejstva na zvorničkom sektoru

U toku borbi za Zvornik jedinice 17. i 28. divizije napadale su Bijeljину. Vrhovni štab redovno je obaveštavan o tim borbama posebno kod Bijeljine, gde su pomenute jedinice trpele teške gubitke. U Vrhovnom štabu zaključeno je da bi dalji napadi na Bijeljину, koju je neprijatelj pretvorio u vrlo jako uporište, bili uzaludni pa je odlučeno da se ti napadi obustave, a da Štab 2. armije koncentriše sve svoje snage za uništenje nemačke 22. pešadijske divizije. S tim u vezi maršal Tito izdao je 2. februara direktivu Štabu 2. armije. U njoj je stajalo:

»1. Hitno nas izvestite o situaciji.

2. Od napada na Bijeljину odustati i tamo ostaviti toliko snaga koje mogu sprečiti svaki ispad tamošnje neprijateljske posade.

3. Odmah ispitajte uslove za koncentričan napad na neprijateljsku grupaciju južno od Zvornika u cilju njenog potpunog uništenja i likvidacije, odsecajući je prethodno na sektoru Drinjača - Nova Kasaba - Vlasenica, kuda se snabdeva hranom i municijom.

Ovakav vaš protivnapad zahteva grupisanje vaših jačih snaga.

Istovremeno morate obratiti naročitu pažnju na zaštitu tuzlanskog basena od zapada i severa, tj. od pravca Doboja i Brčkog, pošto je taj prostor, naročito u ovoj situaciji od životne važnosti za vašu armiju. Po našem mišljenju treba takođe biti ofanzivan zapadno i severozapadno od Tuzle kako bi na taj način preduhitrili neprijatelja u preduzimanju eventualnih njegovih ofanzivnih pokušaja prema Tuzli.

4. Za dalje borbe sa neprijateljskom grupom južno od Zvornika iskoristite artiljeriju na desnoj obali Drine. Ako neprijatelj i uspe da uđe u Zvornik treba ga prikovati koncentričnim udarcima sa obe strane Drine, odvajajući ga prvenstveno od Drinjače, koju bi trebalo, po našem mišljenju, što pre zauzeti.

Isto, dok. br. 84.

isto, dok. br. 87 i 105.

5. Odmah nam javite vaše namere i plan šta ćete preduzeti. Tito«. ³⁹⁶

Istog dana uputio je još jedno naređenje Štabu 2. armije koje je glasilo:

»Trebate učiniti krajnje napore sa grupisanjem snaga za uništenje neprijateljske grupacije južno od Zvornika. Imajte u vidu da je situacija neprijatelja teža nego vaša. Sada se radi ko će više izdržati u takvoj teškoj borbi. Po našem mišljenju vi imate uslova da izdržite duže od neprijatelja i da ga zaista nabacite na Drinu i izložite potpunom uništenju«. ³⁹⁷

Štab 2. armije odmah je izvestio depešom Vrhovni štab NOV i POJ 0 planu daljeg dejstva jedinica Armije u severoistočnoj Bosni. Prema tom planu Bijeljini je trebalo da napada i drži u blokadi 28. divizija, dok bi na pravcu Vlasenica - Drinjača - Zvornik i za udar glavnim snagama između Kasabe i Drinjače bile angažovane 17, 25, 27. i 38. divizija 1 jedna brigada 45. divizije, a dve brigade 45. divizije trebalo je prebaciti u Posavinu radi ojačanja fronta Brčko - Gračanica gde su se nalazile jedinice 23. divizije. ³⁹⁸

Vrhovni komandant čim se upoznao sa planom dejstva 2. armije, odgovorio je 3. februara:

»S vašim planom za operacije se slažemo. Nastojte da ga što pre provedete u delo. ³⁹⁹

U vezi s direktivom vrhovnog komandanta da se obustave napadi na Bijeljini, Štab 2. armije obavestio je Vrhovni štab 3. februara da nije stigao da odloži noćni napad na Bijeljini 2. februara, u kome su jedinice 17. i 28. divizije upale u severni deo grada, ali da se nisu mogle tu održati. ⁴⁰⁰

U skladu sa procenjenom situacijom i najnovijim naređenjem Vrhovnog štaba, Štab 2. armije uputio je noću 2/3. februara radiogramska naređenja potčinjenim štabovima za prikupljanje i pregrupisanje jedinica u rejonima koncentracije za dejstva prema nemačkoj 2. pešadijskoj diviziji, koja se posle zauzimanja Zvornika zaustavila na liniji Zvornik - Marčići - Dobra Voda - Šabići - Pravoslavna Kamenica - Veoče - Miljanovići - Oštri breg i duž ceste Zvornik - Drinjača - Vlasenica. To je tada bio odbrambeni položaj između Zvornika i Drinjače organizovan u obliku ježa dubine oko 10 km a širine oko 4 km. Zauzimanjem Zvornika nastao je obostrani predah, kako za jedinice 2. armije, tako i za ojačanu nemačku 22. pešadijsku diviziju. Štab 2. armije kasnio je s donošenjem konačne odluke za razbijanje i uništenje nemačke 22. pešadijske divizije, što je Štab te divizije iskoristio i ponovo preuzeo inicijativu. Umesto da nemačke jedinice budu prve napadnute, desilo se obrnuto: 7. februara prva je prešla u napad 22. pešadijska divizija radi probijanja iz Zvornika ka Bijeljini. ⁴⁰¹

³⁹⁶> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 79.

³⁹⁷> Isto, dok. br. 80.

³⁹⁸) AVII, k. 274, reg. br. 6-96/4.

³⁹⁹> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 82.

⁴⁰⁰) AVII, k. 274, reg. br. 6-97/4.

"O" Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 19, 26, 39 i 43; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 79.

Za vreme dok su se vodile borbe protiv glavnine nemačke 22. pešadijske divizije na putu od Vlasenice preko Drinjače, do Zvornika, komunikacija Sokolac - Vlasenica - Drinjača, kojom se vršio dotur materijalnih potreba za njene jedinice i kojom su se kretali njeni zaštitnički delovi, bila je stalno pod udarom delova 2. armije.

Radi toga je Štab 3. korpusa zadržao svoju 27. diviziju sa 20. romanijskom brigadom na prostoru Trnovo - Betanj, a sa 19. birčanskom brigadom u rejonu Grabovica - Mišari, dok je 16. muslimanskoj brigadi, koja se nalazila u srebreničkom kraju, naredio da se postavi na prostor Berkovina - Malo Polje, sa zadatkom da ugrožava saobraćaj nemačkih jedinica komunikacijom Sokolac - Vlasenica na delu od Debele međe do Kraljevog Polja. Posle trodnevnog marša 16. muslimanska brigada stigla je na taj prostor 26. januara. Prilikom prebacivanja preko komunikacije kod Han-Kramića, uništila je 6 kamiona, 1 luksuzni automobil i 1 top. Do kraja meseca vršila je manje akcije i suzbijala neprijateljeve ispade iz Japage ka Malom Polju. Devetnaesta birčanska brigada u sadejstvu s jedinicama 18. hrvatske brigade napadala je 27. i 28. januara Vlasenicu pravcem Grahovica - Kozja ravan - Cvijetanj. U oba napada uspela je, koristeći se noći, da ovlada položajem od Cvijetnja do Pustoše severozapadno od Vlasenice, ali ga je oba puta morala do svanuća da napusti zbog jake artiljerijske i minobacačke vatre praćene pritiskom neprijatelja u pravcu tih položaja.⁴⁰²

Osamnaesta hrvatska brigada 38. divizije, posle smenjivanja 16. srpske brigade 25. divizije 24. januara, narednih dana primakla se Vlasenici sa severne strane, vršeći na nju pritisak s prostora Simići - Kum - Maleševina - Stupari - Ripa (trig. 749), i hvatajući pri tome vezu levo sa 24. srpskom brigadom 45. divizije, a desno, kod Debelog brda (kota 613), sa 19. birčanskom brigadom 27. divizije. Noću 27/28. januara 18. brigada uspela je da likvidira neprijateljeva uporišta u Kuljačićima, Šahmanovićima i Jarovlju i da na taj način ugrozi Vlasenicu sa severoistočne strane.⁴⁰³

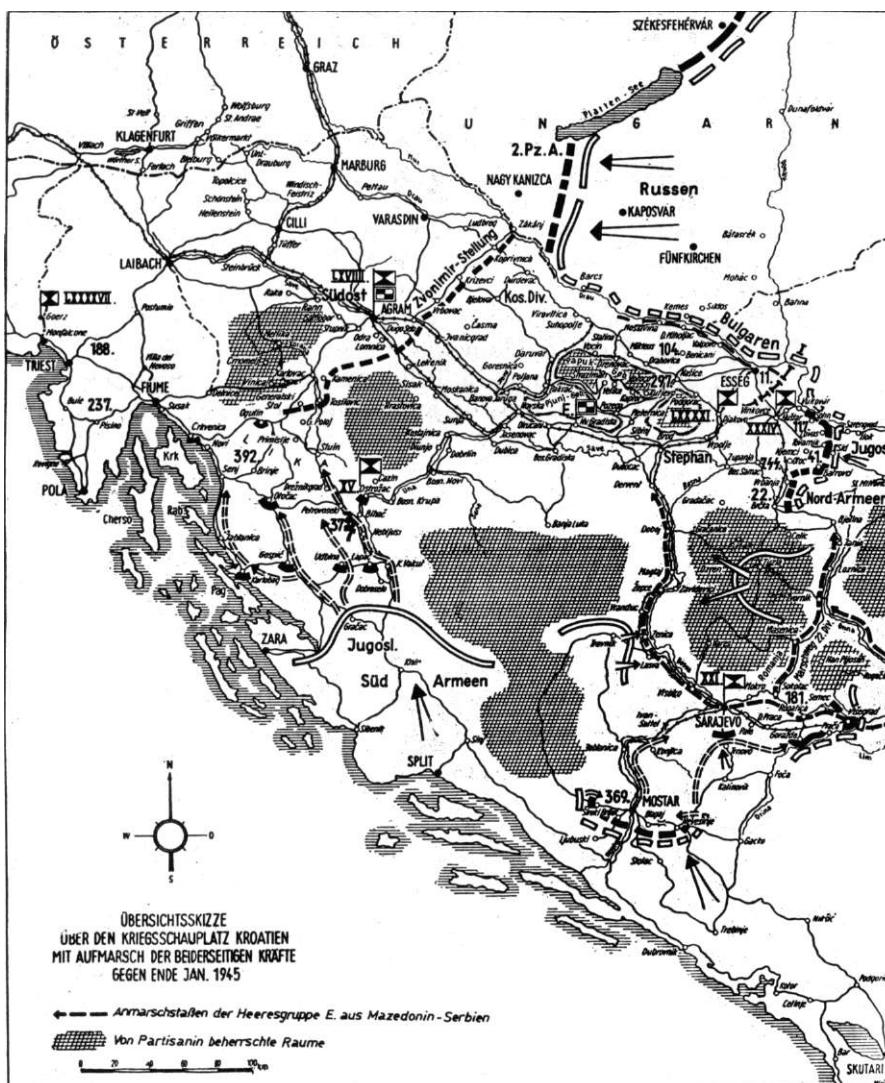
Štab 45. divizije objedinjavao je dejstva 16. srpske brigade 25. divizije i svoje 24. srpske brigade koji su sa linije Cerska - Turnadžići - Šabići - Nađelište - Korkutovići - severni deo Muslimanski Škugrići napadale neprijatelja na komunikaciji Vlasenica - Drinjača, ometale saobraćaj i dotur i time otežavale dejstva glavnine nemačke 22. pešadijske brigade ka severu, o čemu je već ranije bilo reči.⁴⁰⁴

Svi ti napadi na linije dotura i baze nemačke 22. pešadijske divizije činili su velike teškoće i zadavali glavobolju njenom štabu, jer je vrlo često dolazilo do prekida i paralisanja saobraćaja na toj komunikaciji, što je opet jedinice 22. pešadijske divizije dovodilo u vrlo tešku situaciju. Zbog toga je početkom februara komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa general-lajtnanta Ernsta fon Lejzera (*Emst von Leyser*) uputila na komunikaciju Sokolac - Vlasenica 359. grenadirski puk

⁴⁰²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 139 i 147 i knj. 33, dok. br. 6; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 413-5.

⁴⁰³> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 119 i 149.

⁴⁰⁴> Isto, dok. br. 111, 120, 134 i 141 i knj. 33, dok. br. 9.

Raspored nemačkih snaga na jugo slovenskom ratištu krajem januara 1945
 (iz knjige Erich Schmidt-Richberg, »Das Endkampf auf dem Balkan«)

181. pešadijske divizije, čije su jedinice zaposlele uporišta u Žljebovima, Kramu, Han-Pijesku, Kraljevom Polju i Han-Pogledu, kao i Vlasenicu. Obezbeđenje komunikacije Vlasenice (isključno) - Drinjača - Zvornik ostalo je u nadležnosti nemačke 22. pešadijske divizije.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 43.

Obostrano pregrupisavanje snaga na zvorničko-drinjačkom sektoru

Pregrupisavanje jedinica 2. armije zbog predstojećeg napada na već, u priličnoj meri iznurenu i rovitu nemačku 22. pešadijsku diviziju, teklo je relativno sporo. Konačnu odluku o napadu doneo je Štab 2. armije tek 8. februara, dakle dan kasnije nego što su nemačke jedinice prešle u napad da bi se probile na sever ka Bijeljini. Do tada je Štab 2. armije radiogramskim naređenjima samo usmeravao pokrete potčinjenih jedinica ka rejonima prikupljanja odakle je trebalo da napadnu nemačku 22. pešadijsku diviziju. U stvari, bio je stvoren orijentacioni plan prema kojem je trebalo nemačku 22. pešadijsku diviziju da sa čela blokiraju 25. divizija 14. korpusa i 38. divizija 3. korpusa, dok je bočno, sa zapadne strane, trebalo da napadaju 17. i 27. divizija 3. korpusa.

Štab 14. korpusa naredio je 3. februara Štabu 25. divizije da do dolaska 17. divizije obavezno drži liniju Vjenačac (trig. 495) - Čolopek i vezu sa 22. udarnom (srpskom) divizijom na desnoj obali Drine.⁴⁰⁶

Dvadeset peta divizija nalazila se 3. februara u ovom rasporedu: 18. srpska brigada s tri bataljona na liniji Stan - Zmajevac - Vratolomac (trig. 379), a s jednim bataljonom na položaju Karakaja - Lipovac (kota 347); 16. srpska brigada pozadi 18. srpske brigade na prostoru Čolopek - Tršić, i 19. srpska brigada, posle izvršenog pokreta, na prostoru Kukulji - Čitluk - Vinograd (kota 468) - Ređići. Na tom prostoru su se sređivale i pripremale za pokret.⁴⁰⁷

Štab 14. korpusa izdao je 4. februara još jedno naređenje 25. diviziji. U njemu je tražio da se preduzmu mere za utvrđivanje glavnog odbrambenog položaja na liniji Stan - Zmajevac - Vratolomac, kao i položaja po dubini Grbavci - Vjenačac - Pećina - Kučić Kula radi čega su 25. diviziji pridati i delovi Inženjerijske brigade 14. korpusa. Takođe, naređeno je da se jedna brigada razmesti na prostoru sela Tabanci kao divizijska rezerva, sa zadatkom da utvrđuje odbrambeni položaj na liniji Kozluk - Visoka glava (trig. 466).⁴⁰⁸

Do 7. februara jedinice 25. divizije uglavnom su ostale u tom rasporedu. Jedino je 19. srpska brigada izvršila 4. februara pokret s dotadašnjih položaja i razmestila se na prostoru Potočani - Baljkovica - Muslimanski Nežuk - Međeđa. S takvim rasporedom mogla je, po potrebi, da dejstvuje na jug prema komunikaciji Zvornik - Tuzla i na sever prema komunikaciji Zvornik - Karakaja - Sapna.⁴⁰⁹

Dva divizijska dopunska bataljona bila su raspoređena u rejonu sela Kozluka gde su utvrđivali položaj Kozluk - Visoka glava.

Trideset osma divizija 3. korpusa bila je 3. februara raspoređena: 17. majevička brigada na liniji Lisina (trig. 508) - Spasojevica (kota 443) - Krš (kota 388) - Klek, desno od 18. srpske brigade, 21. istočnobosanska brigada na položaju Đafin kamen - Triguvno (kota 584), a 18. hr-

406) Isto, dok. br. 19.

407) Isto, dok. br. 84.

408) Isto, dok. br. 26.

409) Isto, dok. br. 84.

vatska brigada između Caparda i Paprače, zatvarajući komunikaciju Vlasenica - Paprača - Capardi. Sutradan, 4. februara, Štab 38. divizije izdao je zapovest za sprečavanje prodora neprijateljevih snaga od Zvornika prema Tuzli. Radi toga je 17. majevička brigada zadržana na dotadašnjim položajima, a 21. istočnobosanska brigada dobila je zadatak da čvrsto zatvara desnu stranu drumu Tuzla - Zvornik, raspoređujući se na liniji Ahmetovo brdo (kota 459) - Rudine - Cerik (tri bataljona) i na prostoru Planina - Đafin kamen (jedan bataljon) radi obezbeđenja desnog krila 21. brigade. Osamnaesta hrvatska brigada trebalo je da se, kao divizijska rezerva, rasporedi na liniji Matkovac - Capardi - Kulina - Hajvazi i da, po potrebi, sadejstvuje 17. majevičkoj i 21. istočnobosanskoj brigadi.⁴¹⁰

Štab 17. divizije izdao je oko podne 3. februara usmena i telefonska naređenja potčinjenim jedinicama za napuštanje bijeljinskog sektora i izvršenje pokreta na prostor južno od puta Tuzla - Zvornik radi bočnog napada na nemačku 22. pešadijsku diviziju na odseku Drinjača - Zvornik. Prikupljanje jedinica 17. divizije završeno je, uglavnom do ponoći 3/4. februara kada su brigade počele marš prema postavljenim ciljevima. U toku 6. februara 2. krajiška, 6. proleterska (istočnobosanska), 15. majevička i 1. artiljerijska brigada produžile su usiljeni marš po vrlo teškom terenu i dubokom snegu ka polaznim položajima za napad. Druga krajiška brigada krenula je 6. februara u 12 časova na širi prostor Glumine - Pravoslavno Snagovo, sa zadatkom da zatvori pravac od Zvornika prema Tuzli, ali je u 19 časova prekinula marš zbog guste pomrčine i zanoćila na prostoru Jusići - Mahmutovići - Boškovići - Malešići - Androvići. Šesta proleterska (istočnobosanska) brigada dobila je zadatak u 14 časova da sa prostora Jasenica - Vidović - Kiseljak - Krčine krene sa tri bataljona na prostor Pravoslavno Snagovo - Cerik - Lišina (trig. 508), a s jednim bataljonom i komorom preko sela Donja Krčina za Caparde. Petnaesta majevička brigada i dalje je ostala na položajima od prethodnog dana (u Kozjaku, Radojevićima, Loparima, Ramićima, Marnićima i Vukosavcima). Prva artiljerijska brigada stigla je obilaznim putem preko Tutnjevca, Celića i Lopara 5. februara u 18 časova u Gornju Tuzlu gde je zanoćila, da bi se sutradan, (6. februara), prebacila u Caparde, gde je stigla u 18 časova i tu zanoćila. Prištapske jedinice (inženjerijski bataljon, medicinsko-sanitetski bataljon i intendantura) provele su noć 6/7. februara na prostoru Donje Krčine - Bare. Jedinice 17. divizije bile su još udaljene od predviđenih polaznih položaja za napad. Nemačka 22. pešadijska divizija preduhitrila ih je i krenula u napad prema položajima 25. i 38. divizije pre nego što su one stigle da ih u tome spreče.⁴¹¹

Dvadeset sedma divizija 3. korpusa nalazila se od 1. do 4. februara sa 16. muslimanskom brigadom na širem prostoru Betanj - Trnovo - Strmica, sa 19. birčanskom brigadom na prostoru Solakovina - Grabovica, i sa 20. romanijskom brigadom na liniji Simići - Maleševina. Iz tih rejona 16. i 20. brigada prebacile su se na prostor Osmaci - Podboro-

⁴¹⁰> Isto, dok. br. 30 i 105.

⁴¹•) Isto, dok. br. 90.

govo - Paprača i tu ostale do 8. februara dok je 19. birčanska brigada s pomenutih položaja dejstvovala prema Vlasenici.⁴¹²

U međuvremenu je Štab 2. armije odlučio da se sve tri brigade 45. divizije angažuju u dolini Spreče, prema Ozrenu i Gračanici, jer je 23. divizija bila razvučena na širokom frontu prema Ozrenu, Gračanici, Gradačcu i Brčkom. Njena 23. brigada već od ranije nalazila se na tom prostoru pridata 23. diviziji. Dvadeset četvrta srpska brigada krenula je na marš već 4. februara, a 20. srpska brigada 7. februara.⁴¹³

U toku pregrupisanja jedinica na zvrničko-drinjačkom sektoru, Štab 2. armije radi što potpunijeg i efikasnijeg komandovanja odlučio je da na nekim pravcima objedini komandovanje, stavivši 5. februara 25. diviziju 14. korpusa pod svoju neposrednu komandu. Time je, Štab 2. armije glavne snage na zvrničko-drinjačkom sektoru stavio pod svoju neposrednu komandu i preuzeo neposredno rukovođenje operacijama u dolini Drine. Štab 14. korpusa naredio je Štabu 25. divizije da uhvati vezu sa 22. srpskom divizijom na desnoj obali Drine i sa 3. bataljonom 24. srpske brigade 45. divizije koji se nalazio na desnoj obali Drine u zaštiti Teškog divizionu 2. artiljerijske brigade. Taj bataljon trebalo je da se odmah prebaci na levu obalu i da se rasporedi na osiguranje puta Kozluk - Priboj za evakuaciju ranjenika u korpusnu bolnicu.⁴¹⁴

Štab 2. armije je takođe, izdao naređenje 6. februara Štabu 25. divizije o njenom stavljanju pod njegovu komandu, s tim da zatvori pravac Zvornik - Kozluk i da obrati naročitu pažnju na pravac Zvornik - Grbavica i međuprostor između Zmajevca i Vratolomca. Uz to, upozorio je Štab 25. divizije na mogućnost da neprijatelj krene u napad već 7. februara i, u vezi s tim, naredio mu da preduzme odgovarajuće mere, a posebno da se pojača »opreznost svih jedinica«.⁴¹⁵

U međuvremenu je u Vrhovnom Štabu NOV i POJ razmatrana mogućnost da se posle stabilizacije sremskog fronta i prelaska u obostranu odbranu jedinica 1. armije i nemačkog 34. armijskog korpusa, ojača 2. armija snagama koje nisu bile potrebne na drugim frontovima. Vrhovni komandant NOV i POJ odlučio je da se na desnu obalu Drine na prostor Lešnica - Bogatić, uputi 22. udarna (srpska) divizija koja se do tada nalazila pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a da se sa sremskog fronta izvuče 2. proleterska divizija i uputi na drinski front. Maršal Tito je još 23. januara naredio Glavnom štabu NOV i PO Srbije da 22. udarnu diviziju uputi u Šabac gde će se zadržati do daljeg naređenja kao rezerva pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba. Takođe, naredio je da se 6. srpska brigada 2. proleterske divizije razmesti na prostor Noćaj - Radenković - Banovo Polje jugoistočno od Sremske Mitrovice, sa zadatkom da »osmatra i brani sektor Save od ušća Bosuta do Sremske Mitrovice i da obezbeđuje artiljeriju raspoređenu na vatereni položaj između Zasavice i Save«.⁴¹⁶

⁴¹²> Isto, dok. br. 94.

⁴¹³) Isto, knj. 32, dok. br. 103 i knj. 33, dok. br. 87.

⁴¹⁴> Isto, knj. 33, dok. br. 36 i 39.

⁴¹⁵> Isto, dok. br. 39.

⁴¹⁶<=> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 55 i tom IV, knj. 33, dok. br. 39.

Dvadeset druga divizija NOVJ (komandant pukovnik Pero Popivoda, politički komesar potpukovnik Živko Živković), sastava: 8, 10. i 12. srpska brigada primila je prvo naređenje još 19. januara. Tog dana je vrhovni komandant naredio Glavnom štabu Srbije da »odmah bez ikakvog odlaganja« uputi 22. diviziju u Beograd. Takvu odluku maršal Tito doneo je zbog vrlo teške situacije u kojoj se tih dana nalazila 1. armija i nameravao je da i tu diviziju upotrebi na sremskom frontu. Divizija se tada nalazila u jugozapadnoj Srbiji na prostoru Rogačica - Bajina Baša - Vardište - Čajetina. Glavni štab Srbije, čim je primio Titovo naređenje, naredio je Štabu 22. divizije da hitno počne da prebacuje svoje jedinice u Beograd. Prvi transport 22. divizije (Štab 8. srpske brigade sa dva bataljona) krenuo je 22. januara iz Čačka za Beograd železnicom. U Beogradu je tu jedinicu zateklo naređenje vrhovnog komandanta od 23. januara, po kojem je trebalo da se cela divizija prebaci na prostor Lešnica - Bogatić i, da posedne desnu obalu Drine od njenog ušća do Ljubovije. U vezi s tim bataljoni koji su prispeli u Obrenovac upućeni su za Šabac, a odatle, po zapovesti Štaba 22. divizije od 28. januara, na prostor Banja Koviljača - Ribari - Prnjavor. Istog dana, 28. januara, i 10. srpska brigada krenula je iz Obrenovca za selo Debrč, dok su bataljoni 12. srpske brigade pristizali u Obrenovac tokom 28/29. januara. Narednih dana jedinice 22. divizije vršile su pokrete radi konačnog zauzimanja položaja na desnoj obali Drine. Tako je 10. srpska brigada 6. februara zaposela položaje od Malog Zvornika do Budišića, a 8. srpska brigada od Budišića do Čuline, preko puta Drinjače. Istog dana 12. srpska brigada krenula je usiljenim maršem iz sela Majura na prostor jugoistočno od Loznice gde je primila zapovest Štaba 22. divizije za posedanje položaja na širem prostoru Drinjače.⁴¹⁷

U međuvremenu je u Vrhovnom štabu, posle procene situacije na sremskom frontu, zaključeno da na tom delu fronta neće biti do proleća 1945. većih neprijateljevih operacija. Odlučeno je da se i 2. proleterska divizija uputi na drinski front. Vrhovni štab NOV i POJ je 5. februara naredio Štabu 6. srpske brigade da se postavi u rejonu Loznice sa zadatkom da čuva desnu obalu Drine severno od Malog Zvornika. U isto vreme Štab 1. armije preuzeo je mere da se i ostale brigade 2. proleterske divizije (2. i 4. proleterska i 3. srpska brigada) što pre prebace iz Srema na desnu obalu Drine. Prema planu Vrhovnog štaba 22. divizija je trebalo da obezbeđuje desnu obalu Drine od Ljubovije do Zvornika, a 2. proleterska divizija od Zvornika do ušća Drine.⁴¹⁸

O tim svojim namerama Vrhovni štab je obavestio Štab 2. armije 6. februara.⁴¹⁹ Istovremeno je 6. srpska brigada 2. proleterske divizije privremeno stavljena pod komandu Štaba 22. divizije.⁴²⁰

Za vreme pregrupisanja sve jedinice 2. armije u dolini Drine vršile su čišćenje terena od četničkih grupica, i radi toga obrazovale udarne grupe jačine do 25 boraca.⁴²¹

⁴¹⁷> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 42 i tom IV, knj. 33, dok. br. 104.

⁴¹⁸> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 94; A VII, k. 41, reg. br. 3-3/1.

⁴¹⁹> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 89. Na desnoj obali Drine od jedinica 2. armije nalazila se 2. artiljerijska brigada (vid. *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dk. br. 37).

⁴²⁰ A VIII, k. 54; reg. br. 4-1/4.

«*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 84.

*Borbe protiv jedinica Istaknutog dela četničke
Vrhovne komande*

Pošto su glavne snage četničke Vrhovne komande napustile jugoistočnu Bosnu početkom decembra 1944. i krenule da ovladaju tuzlanskim basenom, ostala je na prostoru Foča - Goražde samo opšta rezerva koju su sačinjavali Posavsko-kolubarska i Šumadijska grupa korpusa i Cerski korpus. Stanje u tim četničkim jedinicama bilo je više nego očajno. Kosio ih je trbušni i pegavi tifus, a oko 20% ljudstva bilo je izbačeno iz stroja zbog epidemije gripa. I rezerve municije bile su nedovoljne. U jedinicama je bilo svega po 5 metaka na svakog četnika, a ono što su dobijali od Nemaca, nije moglo da podmiri njihove potrebe. Vladala je i glad, pa su učestale pojave ubijanja i nasilja nad stanovništvom tog područja, bilo da se radi o Srbima ili Muslimanima. Zato je dolazilo do pojava razmimoilaženja i oštarih svađa između četničkih komandanata - vladala je netrpeljivost i nepoverenje što se nepovoljno odražavalo na moral i borbenu sposobnost njihovih jedinica. U takvoj situaciji stalno su upućivani zahtevi da i ove jedinice napuste područje Foče, Goražda i Priboja i da se upute prema Ozrenu i Trebavi. U isto vreme neki četnički komandanti tražili su da se vrate u Srbiju, gajeći i dalje iluzije da ih narod u Srbiji željno očekuje. Međutim Draža Mihailović nije odobravao da opšta rezerva krene prema njima jer se još uvek nadao da će doći do iskrcavanja zapadnih saveznika na Jadranu što bi, po njegovoj proceni, bilo povoljno za četnike kao što je to bio slučaj u Grčkoj gde se britanski Ekspedicioni korpus, pod komandom generala Ronalda Skobija, stavio na stranu desničarskih snaga u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta Grčke (EAM-a), a o čemu je Mihailović bio obavještan. Da bi, kako-tako sredio situaciju, Mihailović je 18. decembra stavio sve snage na tom prostoru pod jedinstvenu komandu pukovnika Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande. Jedan deo tih snaga, kao i četnici iz jugoistočne Bosne i istočne Hercegovine, vodili su u to vreme borbe na širem prostoru Kalinovika protiv 29. hercegovačke divizije koja im je nanosila teške gubitke.⁴²²

⁴²²> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 538, 539, 681-739, 758, 897, 898 i 921. Depeše Orfeja (pukovnika Petra Bačovića), Parzia (potpukovnika Pavia Đurišića), Mikija (potpukovnika Dragoslava Račića) i Ageja (pukovnika Dušana Smiljanića). Radi celovitijeg sagledavanja opšte situacije kod četnika, navodimo, kao primer, iz *Orfejevih* depeša od 8. januara 1945. Draži Mihailoviću:

»Sa Ostojićem se ne mogu nikako složiti iz poznatih Vam razloga, ponavljam razloga. Ja nikakve blokove ne mogu i neću da primim. Sa ovim sam Vam sve rekao. Račić i Smiljanić komanduju svojim jedinicama, a ja Bosancima i Hercegovcima. U suštini ne postoji nikako objedinjeno komandovanje.«

Iz Agejevih depeša od 9. februara 1945. Draži Mihailoviću:

»Nalazimo se u vrlo teškom položaju ugroženi neshvatanjem plemenski zaslepljenih bosanskih i crnogorskih starešina. Usled opšte iznurenosti, usled gladi i epidemičnog obolenja više od polovine ljudstva [izbačena iz stroja]. Pored toga naš svaki dalji zalogaj prisiljeni smo da plaćamo krvlju bez obzira od koga ga i kako uzimamo. Pored ovoga stalno na položajima izloženi elementarnim nepogodama, neiskrenom sadejstvu ovdašnjih četnika pokućara koji se bore samo za svoj mal bez ikakvih ideala. Iz navedenih razloga svaki dalji opstanak na ovoj teritoriji mi je nemoguć te molim da odmah bez daljeg odlaganja krenem ka vama ili na podnesnu prostoriju niz Drinu, kako bih mogao iznurene odmoriti i okrepiti a bolesne izlečiti i zatim dalje služiti opštoj stvari.«

Iz Mikijevih depeša od 10. januara 1945. Draži Mihailoviću:

Dok su se u takvom stanju nalazile četničke snage u jugoistočnoj Bosni, četnička grupacija (oko 7000 četnika sa oko 1500 članova njihovih porodica) pod komandom potpukovnika Pavla Đurišića četničkog komandanta za Crnu Goru, Boku i Stari Ras pod udarcima jedinica 2. korpusa povlačila se na sever ni sama ne znajući u kojem pravcu bi trebalo da nastavi svoj pokret. Kada je zajedno s nemačkim jedinicama izbila 20. decembra na Cer, severno od Mojkovca, Đurišić je odlučio da i dalje ide s nemačkim jedinicama. U Prijepolje su stigli 26. decembra, a potom produžili ka Priboju. Đurišić je svoje jedinice razmestio na prostoru Priboj - Čajniče i tu pristupio formiranju 1, 5. i 8. divizije sa po tri puka u svakom puku po tri bataljona.⁴²³

Pavle Đurišić je 12. januara izvestio radiogramom četničku Vrhovnu komandu da nemačke jedinice za dva dana napuštaju Priboj i sva mesta na desnoj obali Drine, i da mu je nemoguće da se održi u Sandžaku i Čajniču jer će se naći između Lima i Tare, napadnut s leđa od jedinica NOVJ iz Srbije.⁴²⁴ Ne čekajući nikakvo odobrenje četničke Vrhovne komande, odnosno Draže Mihailovića, Đurišić je odlučio da se, sa svojom grupacijom koja je tada već bila po nekim izveštajima jačine oko 8500 četnika (posle nasilne mobilizacije oko 2000 mladića od 16 do 20 godina u zapadnom delu Sandžaka), zbegom od oko 1500 staraca, žena i dece i članova četničkog Nacionalnog komiteta za Crnu Goru, Boku i Stari Ras - probije preko istočne Bosne ka Majeveci.

U skladu sa Đurišićevom odlukom ta grupacija je 13. januara krenula prema Višegradu, prebacila se preko Drine i izbila u Žepu, severoistočno od Višegrada, odakle je nastavila pokret ka Han-Pijesku dolinom reke. Odatle je produžila prema Kladnju izbegavajući susrete s jedinicama 27. divizije 3. korpusa. Iznenada je upala u Kladanj 27. januara i zauzela ga posle kraće borbe s Kladanjskim NOP odredom i jednim bataljonom Tuzlanskog NOP odreda.⁴²⁵

Štab 3. korpusa, čim je obavešten o upadu četnika u Kladanj, izvestio je o tome Štab 2. armije, kao i o merama koje je preduzeo: da se prema Kladnju upute ostali delovi Tuzlanskog NOP odreda; da se angažuju dva bataljona 27. divizije za ponovno zauzimanje Kladnja i da komandu nad jedinicama koje će učestvovati u napadu na Kladanj preuzme major Vojo Ilić, načelnik Štaba 27. divizije.⁴²⁶

»Broj 11 (Nemci - prim. M. Dž.) želi što jaču vezu sa nama. Traže oficira za vezu iz Vašeg štaba i radio-telegrafsku vezu. U tom slučaju obećavaju municiju, odelo, hranu, lekove i sve druge potrebe. Prema nama i našim ljudima su veoma raspoloženi i ljubazni i predusretljivi«.

Opširnije o tome: *Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, str. 725-728.*

⁴²³> *Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, str. 782; tom XIV, knj. 4, str. 538-541, 591, 594, 688 i 690.*

⁴²⁴> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 734 (dep. br. 532) i str. 739 (dep. br. 610).

⁴²⁵> Isto, str. 734, 739 i 749. U depeši pukovnika Zaharija Ostojića od 5. januara 1945. Draži Mihailoviću stoji:

»Baletić [Luka] i ja sastali smo se sa Pavlom (Đurišićem) i Račićem [Dragoslavom] i dogovorili se za zajednički rad. Pavle ima oko 1.500 izbeslica i 7.500 odličnih boraca, ali to vreme sa Pljevaljskom, Čajničkom i Letećom [origadom] Bosnom ja zatvaram pravac Pljevlje - Čajniče, jer crveni grupišu jače snage u Pljevljima i pripremaju napad ka Goraždu« (Vid. *Zbornik NOR, tom XIV, knj. 4, str. 722, dep. br. 429.*)

⁴²⁶> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 139.

Kad je primio naređenje Štaba 3. korpusa za napad na Kladanj, Štab 27. divizije je odredio za taj zadatak 20. romanijsku brigadu. Brigada je sa svoja tri bataljona i Tuzlanskim i Kladanjskim NOP odredom napala četnike noću 27/28. januara i do zore ih proterala iz Kladnja prema Olovu.⁴²⁷

O oslobođenju Kladnja Štab 3. korpusa izvestio je 28. januara Štab 2. armije i upoznao ga da je naredio da se Dopunski bataljon 27. divizije uputi u Kladanj. Štab 3. korpusa predložio je 30. januara Štabu 2. armije da brigada narodne odbrane i Tuzlanski NOP odred napadnu Đurišićeve četnike na prostoru Muslimanske Orahovice, istočno od Zavidovića, dokle su bili stigli ne zadržavajući se na prostoru Olova. S tim predlogom Štaba 3. korpusa, složio se Štab 2. armije.⁴²⁸

U to vreme Brigada narodne odbrane sa svoja dva bataljona nalazila se u rejonu Tuzle, pa je Štab 3. korpusa odlučio da se ti bataljoni prebace vozom iz Tuzle za Puračić 31. januara u 12 časova, gde je trebalo da im se priključi Ozrenski bataljon Tuzlanskog NOP odreda i stavi pod komandu Štaba Brigade. Ove snage dobile su zadatak da 31. januara u 23 časa izvrše napad na četnike u Orahovici sa zapadne strane. Posle izvršenja zadatka bataljoni Brigade narodne odbrane trebalo je da se vrate u Tuzlu, a Ozrenski bataljon da ostane na prostoru Krtovo - Stupari, gde se i do tada nalazio. Istovremeno je Tuzlanski NOP odred dobio zadatak da sa preostala dva bataljona izvrši marš iz Đurđevika pravcem Omazići - Treštenica - Orahovica i sadejstvuje napadu Brigade narodne odbrane, a potom da se vrati sa ta dva bataljona u Đurđevik. Napad tih jedinica 3. korpusa bio je uspešan i četnici su odbačeni ka Vozući i Seoni.⁴²⁹

U vreme kad su četnici Pavia Đurišića izbijali dolinom reke Krivaje na liniju Vozuća - Zavidovići, opštu rezervu četničke Vrhovne komande zahvatila je panika. Pukovnik Zaharije Ostojić, komandant Istaknutog dela Vrhovne komande samo je formalno objedinjavao komandu nad svim četničkim snagama koncentrisanim na prostoru Priboj - Goražde - Foča, jer je svaki komandant vukao na svoju stranu, pa su se njegova naređenja ili delimično izvršavala, ili se nisu uopšte sprovodila u život. Naročito su bili zaoštreni odnosi između pukovnika Ostojića i pukovnika Petra Baćovića, komandanta Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Takvo stanje dovelo je do toga da su se i jedinice četničke opšte rezerve, pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića, uputile bez izričitih naređenja pretpostavljenih ka reci Spreči.⁴³⁰

Na taj korak prvo se odlučio pukovnik Dušan Smiljanić, komandant Šumadijske grupe četničkih korpusa i o tome obavestio 9. januara četničku Vrhovnu komandu.⁴³¹

Šumadijska grupa korpusa (1. i 2. šumadijski korpus i Požeški korpus) otpočeli su marš 13. januara iz rejona Goražda prema Soćicama kod Sokoca, gde su stigli 15. januara.⁴³²

⁴²⁷> Isto, dok. br. 139, 147, 161 i 162.

«« Isto, dok. br. 147 i 161.

⁴²⁹> Isto, dok. br. 162.

⁴³⁰> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 717 (dep. br. 361) 722 (dep. br. 429), 724 (dep. br. 441), 725 (dep. br. 443 i 444).

⁴³¹> Isto, str. 726 (dep. br. 456 i 457 - vid. u nap. 425).

⁴³²> Isto, dok. br. 177.

Komandant opšte rezerve četničke Vrhovne komande izvestio je 14. januara Štab Vrhovne komande da su u oblasti Goražda ostali Cerski korpus i Posavsko-kolubarska grupa korpusa (Valjevski, Kolubarski i Rudnički korpus - komandant potpukovnik Vladimir Komarčević); da Ostojićevo objedinjavanje komande nije uspelo, »jer ljudi ne izvršavaju naređenje«; da više nema hrane i da bolest kosi; da o nekom pokretu ka jugu s ovim snagama nema ni reči. Istovremeno je zamolio da se odobri pokret u krajeve gde ima hrane i da dođe u dodir s majorom Stevanom Damjanovićem Lekom, komandantom Majevičkog četničkog korpusa.⁴³³

Odmah posle tog izveštaja ne čekajući nikakvo odobrenje od Vrhovne komande, Posavsko-kolubarska grupa korpusa uputila se za Šumadijskom grupom korpusa s kojom se sjedinila u večernjim časovima 15. januara u selu Soćicama.⁴³⁴

Neposredno posle toga krenuli su i poslednji delovi opšte rezerve Vrhovne komande: Cerski (komandant major Vojislav Tufegdžić) i 1. kosovski četnički korpus (komandant major Blažo Brajević) u pravcu Soćice.⁴³⁵

Posle dolaska u Soćicu potpukovnik Račić ponovo je objedinio četničke jedinice na tom prostoru u okviru opšte rezerve Vrhovne komande, o čemu je 22. januara obavestio Vrhovnu komandu, navodeći u isto vreme da rezerva broji oko 3000 ljudi i da kreće iz Soćica, preko Olova, dolinom Krivaje za Spreču.⁴³⁶

Štab opšte rezerve Vrhovne komande planirao je da se marš od Soćica do linije Vozuća - Stog, jugoistočno od Zavidovića, izvede u tri etape i sa tri kolone. Desna kolona (Šumadijska grupa korpusa i Požeški korpus) maršovala je u pravcu sela Rakove Noge, srednja kolona (Cerski korpus) išla je ulevo na selo Hadžiće jugozapadno od Olova, a leva kolona ka selu Srednjem. Do 29. januara sve tri kolone izbile su po dubokom snegu i bespuću na planinu Zvijezdu i tu primile zadatke za produženje marša. Tada su formirane dve kolone. U desnoj koloni nalazila se Šumadijska grupa korpusa sa Požeškim korpusom u prvom ešelonu, i delovi Vrhovne komande sa Rudničkim korpusom u drugom ešelonu. Zadatak te kolone bio je da se spusti prema reci Krivaji, pređe je iznad sela Vijake i produži marš desnom obalom do linije Lozna - Seona koju je trebalo da dostigne 3. februara. Levu kolonu obrazovao je Cerski korpus, kao prvi ešelon, sa zadatkom da se spusti prema Krivaji i produži marš uzvodno njenom levom obalom i izbije do 3. februara u rejon sela Vozuće, a zatim 4. februara da se razmesti na prostoru Hajderovići - Hrge - Krivaja, istočno od Zavidovića, i Posavsko-kolubarska grupa

«3) Isto, str. 735 (dep. br. 558).

434) Isto, dok. br. 177 i str. 734 (dep. br. 535).

435) Isto, str. 734 (dep. br. 535) i 737 (dep. br. 600).

436) isto, str. 737, (dep. br. 594 i 600). U Račićevoj depeši od 21. januara 1945. upućenoj Draži Mihailoviću ie stajalo:

»Dragi moj Čiča [pseudonim D. Mihailovića - prim. M. Dž.]. Molim Vas kao Boga da sa Pavlom Đurišićem idem kod Leke (potpukovnik Stevan Damjanović, komandant Majevičkog četničkog korpusa - prim M. Dž. na Majevicu. Garantujem da ćemo Vam nas tri tamo stvoriti pravu vojsku i napraviti takve uspehe, koji će biti od velike koristi po našu stvar i koji će sve zadiviti. Primite ovaj moj predlog preklinje vas uvek odani Račić«.

korpusa i 1. kosovski korpus kao drugi ešelon, sa zadatkom da maršuje pozadi prvog ešelona i da izbije 4. februara na prostor Vozuća - Vukovine - Gare. U toku marša desna kolona sustigla je Đurišićeve četnike koji su na svom putu sve pljačkali. Tako su se 4. februara sve četničke snage pod Ostojićevom komandom (oko 11000 četnika) prikupile istočno od Zavidovića, sa zadatkom da pređu u napad na jedinice 2. armije u dolini Spreče.⁴³⁷

U toku marša te grupacije četnika, Draža Mihailović se često nalazio u situaciji da zbog različitih obaveštenja, nije znao ko, gde i s kim ide, pa je više puta intervenisao. Kada je obavešten da se marš izvodi pod Ostojićevom komandom, nastojao je na svaki način da obesnaži njegove odluke.⁴³⁸

U toku marša pukovnik Ostojić odlučio je da sa svim raspoloživim snagama pređe u napad na jedinice Narodnooslobodilačke vojske orijentišući ih prema Tuzli.⁴³⁹

Međutim, ta Ostojićeva odluka nije se uklapala u plan Vrhovne komande, pa je Draža Mihailović intervenisao. Pošto je 3. februara zaključio da svaka »samostalna akcija prema Tuzli predstavlja pravu avanturu i upropašćivanje snaga«, Mihailović je naredio da se Đurišićeve i Račićeve snage upute preko Gračanice za Gradačac, gde su već bile prikupljene glavne četničke snage iz Srbije (7000 do 8000 ljudi). Draža Mihailović procenio je da bi se dolaskom Račićevih i Đurišićevih četnika u rejon Gradačca mobilisala Trebava i Ozren, i da bi se tek posle toga sa svim snagama moglo preći u napad ka Tuzli. Mihailović je uputio radiogramе Račiću i Đurišiću, nastojeći da ih odvрати od prevremenog napada na Tuzlu i izvršenja odluke pukovnika Ostojića.⁴⁴⁰

Komandant Istaknutog dela Vrhovne komande na to naređenje Draže Mihailovića uopšte se nije osvrtao, već je 3. februara doneo konačnu odluku za napad na jedinice NOVJ južno od reke Spreče. Na osnovu te odluke Ostojić je istog dana (3. februara) formirao dve napadne kolone: desnu i levu.

U desnu kolonu odredio je 1, 5. i 8. četničku diviziju (bez 1. puka) i sandžačke četničke jedinice, sa zadatkom da sa osloncem na polazni položaj Vrane (kota 756) - Crnjevo (kota 806) - Pribitkovići - Oštrić, pređe u napad opštim pravcem Pribitkovići - Treštenica - Mramor (kota 414) - Prokosovići - Puračić.

U levu kolonu odredio je Cerski korpus, Šumadijsku grupu korpusa i delove 3. brigade Ozrenskog četničkog korpusa, sa zadatkom da s osloncem na polazni položaj Rasodište (kota 444) - Borik (kota 480) - Vukadinovo brdo - Gornja Brijesnica napada glavnim pravcem Vuka-

«7) Isto, dok. br. 147 i 177.

«») Isto, str. 925 (dep. br. 355, 357, 369), 930 (dep. br. 434) i 931 (dep. br. 366). Draža Mihailović je, na primer, za svog zamenika pukovnika Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Štaba Vrhovne komande, javio 23. januara 1945. pukovniku Dušanu Smiljaniću sledeće:

»Dao sam Vam pravac za pokret. Interesuje me od kuda i Ostojić da se kreće sa Vama i Račić [Dragoslav]. Za Vas lično ovo važi: Čuvajte se Ostojića. To je komandant bez vojske koji gleda na svaki način da dođe do vojske. Prema Ravnogorskom pokretu istupio je vrlo rdavo i separatistički rušeći ga Na pogodan način o ovome obavestite i Račića«.

««) Isto, str. 750 (dep. br. 736).

««») Isto, str. 930 (dep. br. 434) i 931 (dep. br. 438-441).

dinovo brdo - Komari - Krtova i pomoćnim pravcem Seona - Orahovića - Klupe (kota 381) - Pejići - Milino Selo - Veliko brdo (kota 325).

U opštu rezervu stavljeni su deo Drinskog četničkog korpusa i četnička Leteća brigada »Bosna«.

Početak napada određen je za 5. februar u 5 časova ujutro.⁴⁴¹

Komandant desne kolone Pavle Đurišić odlučio je da napada u dve potkolone: desna (sandžačke četničke jedinice) pravcem Viševac (kota 745) - Selamići - Srmica (kota 576) - Nukići - ušće reke Turije - Modrac i leva (1. četnička divizija) pravcem Pribitkovići - Kota 615 - Mramor - Prokosovići - Puračić. U opštu rezervu stavljeni su 5. i 8. četnička divizija (bez 12. puka) i Štapski bataljon, sa zadatkom da nastupa za desnom potkolonom. Posebnu kolonu činili su 12. puk 8. divizije, Omladinski puk, četnički odred iz Goražda, izbeglice, glavna bolnica, pukovske komore i članovi Nacionalnog komiteta Crne Gore, Boke i Starog Rasa.⁴⁴²

Komandant leve kolone Dragoslav Račić odlučio je da napada u tri potkolone i to: srednja potkolona (Cerski četnički korpus) na glavnom pravcu Vukadinovo brdo - Kravlji breg - Donja Brijesnica - Vukovo brdo - Cerovo brdo (kota 306) - Komari - Krtovo; desna potkolona (Posavsko-kolubarska grupa korpusa, Rudnički i 1. kosovski korpus) na pomoćnom pravcu Seona - Orahovića - Klupe (kota 381) - Pejići - Pravoslavno Milino Selo - Veliko brdo (kota 385), i leva potkolona (3. brigada Ozrenskog korpusa) pravcem Vasiljevci - Rovine - Gornji Stupari - Ravno brdo (trig. 386) - Porječina - Kojići.⁴⁴³

Od jedinica 2. armije na prostoru južno od reke Spreče, na pravcu napada četničkih jedinica, nalazile su se 23. srpska brigada pod komandom Štaba 23. divizije, Brigada narodne odbrane i Tuzlanski NOP odred pod komandom 3. korpusa.

Štab 3. korpusa primio je obaveštajne podatke koji su ukazivali na izvesnu koncentraciju četnika u dolini Krivaje i na planini Ozrenu. Na osnovu toga došao je do zaključka da bi moglo doći do povezivanja četničkih grupacija na Trebavi i u Posavini i do ispoljavanja ofanzivne aktivnosti prema Tuzli. U vezi s tim Štab 3. korpusa naredio je 4. februara Brigadi narodne odbrane (s jednim bataljonom) i Tuzlanskom NOP odredom (s tri bataljona) da se postave na prostor Puračić - Milino Selo - Muslimanske Babice, sa zadatkom da vrše duboke akcije u pravcu Ozrena i doline Krivaje radi zarobljavanja četnika, uništavanja njihovih štabova i napada na njihove prednje delove koji su utvrđeni na liniji Vasiljevci - Tumare - Brijesnica - Posijelovo.⁴⁴⁴

Dvadeset treća srpska brigada nalazila se na prostoru Sižje - Porječina - Stupari - Milino Selo - Turija, a Štab 23. brigade u Puračiću. Do 5. februara 23. brigada nije imala dodira s neprijateljem sem što je 3. februara došlo je do kraće borbe sa izviđačkim četničkim delovima kod Donje Brijesnice i Pašinog Brda.

Isto, dok. br. 149.

⁴⁴²> AVII, k. 138, reg. br. 5-4.

⁴⁴³> Isto, k. 77, reg. br. 7-5.

⁴⁴⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 24, 43 i 87.

Četničke jedinice prešle su 5. februara u koncentričan napad. Na pojedinim sektorima došlo je do jačih i žešćih borbi. Tog dana četnici su odbačeni na svoje polazne položaje u rejonu Gradišnika, Donje i Gornje Brijesnice i ispred Stupara i Pašinog Brda. Naročito teške borbe vođene su na pravcu Gradišnik - selo Porječine na položajima 23. srpske brigade.

Četnici su ponovo krenuli u napad 6. februara i pokušali da probiju položaje 23. srpske brigade kod Donje Brijesnice, Rosulja i Babica, ali su odbijeni i primorani da se povuku na svoje polazne položaje.

Tri bataljona Tuzlanskog NOP odreda i jedan bataljon Brigade narodne odbrane nalazili su se levo od 23. srpske brigade. U toku 6. februara oni su vodili vrlo tešku borbu protiv tri četnička puka koji su pokušavali da napadom preko Muslimanskih Babica i Prkosovića ovladaju Puračićem i Lukavcom, ali su zaustavljeni pred linijom Prkosovići - Poljice.⁴⁴⁵

Za vreme tih borbi dve brigade 45. divizije (20. i 24. srpska brigada) nalazile su se na sređivanju i odmoru u rejonu Osmaci - Kalesija - Dubnica, na komunikaciji Tuzla - Zvornik. Kad je primio obaveštenje o četničkom napadu južno od Spreče, Štab 2. armije odlučio je da celu 45. diviziju upotrebi za suzbijanje četničkog napada, a 23. diviziju sa prostora između Save i Spreče da orijentiše prema Brčkom, Gradačcu i Gračanici. S tim u vezi, Štab 14. korpusa prema naređenju Štaba 2. armije naredio je 6. februara 45. diviziji da se usiljenim maršem prebaci na prostor jugozapadno od Tuzle, i da preduzme energične mere za razbijanje i odbacivanje četnika s leve obale Spreče i Ozrena.⁴⁴⁶

Pošto je primio to naređenje Štab 45. divizije izdao je zapovest kojom je naređeno: 20. srpskoj brigadi da se odmah prebaci na širi prostor Živinica i 8. februara u 6 časova, kao leva napadna kolona, izvrši napad pravcem Živinice - Omazići - Pravoslavna Treštenica - Muslimanska Treštenica, izbije širokim frontom na desnu obalu rečice Turije, te ugrozi bok i leđa četničkih snaga koje su se nalazile na pravcu kretanja 24. srpske brigade, koja je trebalo da posedne Brezovu glavu (trig. 484) i liniju selo Selomići - kota 464 i, na taj način, obezbedi svoj levi bok; 24. srpskoj brigadi da se 7. februara prikupi na prostoru Ljubače - Donje Petrovice, a 8. februara u 6 časova da pređe u nastupanje (kao srednja kolona) pravcem Priluk - Poljice - Jaruške - Muslimanska i Pravoslavna Orahovica, isturajući jača obezbeđenja na liniji Orahovičko brdo (trig. 404) - Plavetno brdo (kota 509) - Bornačica (kota 494) i kota 422; 23. srpskoj brigadi da se 7. februara prikupi na prostoru Milino Selo - Turija, a sutradan 8. februara da zauzme donju Brijesnicu i Tumare, zadržavajući jedan bataljon u Stuparima, a jedan u Porječini.⁴⁴⁷

Dok su se 20. i 24. srpska brigada prikupljale u polaznim rejonima za napad, jedinice 23. srpske brigade vodile su 7. februara vrlo teške borbe protiv četnika koji ^u ojačali svoje napadne kolone, nastojeći da po svaku cenu izbiju na reku Spreču. U toku dana oni su uspeli da zauzmu selo Sižje i posle izbijanja na Spreču da se uklone u desni bok

⁴⁴⁵> Isto, dok. br. 87.

⁴⁴⁶> Isto; A VII, k. 1330, reg. br. 8-2.

⁴⁴⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 46.

23. srpske brigade. Međutim, 23. srpska brigada je u 20 časova izvršila protivnapad u kojem je uspela da povрати Sižje.⁴⁴⁸

U toku tih borbi Šumadijska grupa korpusa, koja se nalazila u opštoj rezervi četničke leve kolone, napustila je položaje držeći se Mihailovićevih naređenja i 8. februara sa 1. šumadijskim korpusom pristigla u selu Brezice, a s 2. šumadijskim korpusom u selo Boljaniće, odakle je 12. februara produžila pokret ka selima Kostajnici i Grabskoj, severno od Doboja. Račić je o zauzimanju Sižja i napuštanju položaja od Šumadijske grupe korpusa obavestio Dražu Mihailovića, kvalifikujući to kao bekstvo, i zatražio da se sudi njenom komandantu.⁴⁴⁹

Osmog februara u 6 časova 20. i 24. srpska brigada prešle su u nastupanje. Time je otpočela protivofanzivna operacija 45. divizije koja je imala za cilj razbijanje četničkih snaga Istaknutog dela Vrhovne komande.

Na desnom krilu borbenog poretka 45. divizije Račićevi četnici još su imali inicijativu, pokušavajući da razbiju 23. srpsku brigadu. Ali, i pored toga što je Račić ubacivao u borbu svoje poslednje rezerve, 23. srpska brigada uspela je da odbije napad i zadrži svoje položaje. Srednja kolona (24. srpska brigada) na svom pravcu napada razbila je četnike kod Priluka i Poljica i potisnula ih sve do Gradine (trig. 478). Levokrilna kolona (20. srpska brigada) na svom pravcu udara u toku dana izbila je na liniju Obojkovina - Treštenica.⁴⁵⁰

Sutradan 9. februara, jedinice 23. srpske brigade odbacile su četnike prema Vasiljevcima, dok se 24. srpska brigada zadržala na liniji Donja Brijesnica - Pravoslavna Orahovica - Turija čisteći zauzeti prostor od zaostalih četničkih grupa razbijenih prethodnog dana. Na levom krilu borbenog poretka 45. divizije 20. srpska brigada nastavila je gonjenje četnika. Ona je u prvom naletu prešla rečicu Seonu, zauzela Deliče i jak topografski objekat Previšu (trig. 648), a zatim i selo Gornju Brijesnicu. Na taj način četničke snage južno od reke Spreče bile su razbijene i primorane da se povlače prema Doboju i severno od reke Spreče.⁴⁵¹

Štab 14. korpusa koji je redovno obaveštavan o situaciji na frontu 45. divizije, došao je do zaključka da više nisu potrebne sve tri brigade 45. divizije u borbama protiv četnika južno od reke Spreče. Na osnovu takve procene on je naredio da se levokrilna 20. srpska brigada izvuče s tog prostora i prebaci na desnu obalu Spreče, kako bi ojačala front 23. divizije koju su kod Gračanice napadale jake nemačke i ustaško-domobranske snage. Dvadeseta brigada se 10. februara usiljenim maršem

⁴⁴⁸ Isto, dok. br. 87.

⁴⁴⁹ Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 177 i str. 754 (dep. br. 772-5). Pukovnik Dušan Smiljanić, komandant četničke Šumadijske grupe korpusa, ovako je obavestio 10. februara 1945. Dražu Mihailovića o stanju četničkih jedinica:

»Sa grupom stigao sam u Boljaniće, usled svega što se preživelo, ljudstvo mi je iznemoglo i sasvim oslabilo. 106 vojnika uputio sam u Sarajevsku bolnicu, a ostali oboleli leće se po jedinicama, 67 je operisano posle primljene vakcine, koja je bila zatrovana. Dvojici je otsečena ruka. Neophodno mi je potrebno da mi se da prostorija za najnužniji boravak, a posle ovoga imaću fanatične borce. Čuo sam da je pala Tuzla i tom prilikom dosta zarobljeno mobilisanih sa moje teritorije, koji hoće da dođu kod mene. Molim da im se želji izade u susret«.

Vid. *Zbornik NOR*, tom, XIV, str. 759 (dep. br. 801).

⁴⁵⁰ Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 87.

⁴⁵¹ Isto; XIV, knj. 4, str. 760 (dep. br. 86).

iz šireg rejonu Gornje Brijesnice uputila preko reke Spreče i, istog dana u 24 časa, zauzela položaj na liniji Miričina - Orahovica.⁴⁵²

Četrdeset peta divizija sa svojom 23. i 24. srpskom brigadom na prostoru južno od reke Spreče narednih dana (od 10. do 15. februara) vodila je jače borbe samo na delu fronta koji su držale jedinice 23. srpske brigade. Te jedinice nalazile su se 10. februara na liniji Ilijino brdo (trig. 294) - Lužani - Gradina (kota 285) - Porječina - Relje - Krtova - Sižje. One su u neku ruku držale mostobran na levoj obali Spreče zajedno s Brigadom narodne odbrane, obezbeđujući tako 20. srpsku brigadu na desnoj obali Spreče u rejonu Miričine i Orahovice, orijentisanu ka Gračanici. Dvadeset treća srpska brigada je 11. februara izvršila dobro organizovan protivnapad prema Krstaču i Bjeljevini (kota 556), kod Bosanskog Petrovog Sela, i u toku dana zauzela Krstac. U produžetku protivnapada pred svanuće 12. februara, Brigada je zauzela Kik (trig. 490) i Stražicu (kotu 379), a zatim s tih položaja nastavila dejstvo ka neprijateljevim položajima na liniji Sočkovac - Kakmuž. Međutim, situacija se uskoro izmenila. Naime Štab nemačkog 724. puka 104. lovačke divizije, čije su jedinice od Gračanice napadale delove 23. divizije, uputio je jednu nemačko-domobranksku jedinicu jačine bataljona na levu obalu Spreče da, zajedno s ostalim ustaško-domobranskim jedinicama na tom prostoru, izbije u Bosansko Petrovo Selo i obezbedi desni bok nemačke napadne kolone kod Gračanice. Tako je došlo do borbi delova 23. srpske brigade protiv tih nastupajućih nemačko-ustaško-domobranskih snaga. I pored ubacivanja poslednjih rezervi, 23. brigada nije uspeła da stabilizuje položaje. Čak, u jednom trenutku, zapretila joj je opasnost da bude opkoljena. Zato se morala povući na položaj Ilijino brdo (trig. 294) - Gradina (kota 275) - Međaš (kota 321) - Gradišnik (kota 510), i tu ostala narednih dana.⁴⁵³

Za to vreme 24. srpska brigada gonila je četničke jedinice ili. februara izbila na liniju Brezici - Bukovica - Rudina i tu se zadržala do 16. februara.

*Dejstva 23. divizije prema Brčkom i Gradačcu
(druga polovina januara i početak februara 1945)*

Dvadeset treća divizija 14. korpusa držala je 15. januara 1945. širok front prema neprijatelju u Gradačcu, Gračanici i prema Ozrenu. To je, u stvari, bio zapadni front 2. armije na liniji Skakava - Srnice - Huskići - Donja Orahovica (severno od Spreče) - Bosansko Petrovo Selo - Brijesnica (južno od Spreče). Njen zadatak je bio da zatvara pravce Gradačac - Tuzla, Gračanica - Tuzla, i pravce koji od planine Ozrena i iz doline Spreče izvode ka Tuzli. Na desnom krilu njenog borbenog porotka nalazila se 9. srpska brigada koja je održavala vezu sa delovima 17. divizije u rejonu sela Skakave i Gornje Brke, dok na levom krilu divizijskog rasporeda, gde se nalazila njena 7. srpska brigada, nije bilo

⁴⁵²> Isto, tom, IV, knj. 33, dok. br. 83 i 87.
Isto, dok. br. 87.

susednih jedinica. U centru borbenog poretka prema Gračanici djelovala je 14. srpska brigada.

Raspored jedinica 23. divizije 15. januara bio je ovakav:

- 9. srpska brigada nalazila se na prostoru selâ Skakava, Dubrava, Vukovca, Kerepa, Srnica, Biberovog Polja, Špionice i Hrgova u pripremi za napad na Gradačac;

- 14. srpska brigada bila je raspoređena na prostoru Huskići - Donja Orahovica - Dobošnica - Miričina, zatvarajući pravac Gračanica - Tuzla;

- 7. srpska brigada bila je razmeštena na prostoru Bosansko Petrovo Selo - Katanići - Tumare - Milino Selo - Turija - Brijesnica, sa zadatkom da zatvara dolinu reke Spreče i obezbeđuje pravac od Ozrena;

- protivtenkovski divizion (bez baterije koja je bila pridata 9. srpskoj brigadi) nalazio se na prostoru Šikulje - Prline, pozadi levog krila divizijskog rasporeda.⁴⁵⁴

Noću između 15. i 16. januara 21. istočnobosanska brigada 38. divizije smenila je na položaju 7. srpsku brigadu, jer je 38. divizija dobila zadatak da čisti planinu Ozren od četnika.⁴⁵⁵

Sutradan, 16. januara, 9. srpska brigada sa Posavsko-trebavskim NOP odredom izvršila je iznenadan napad na Gradačac. Već posle kraće borbe glavnina ustaša, četnika i domobrana (zelenokadrovaca) iz 3. gorskog zdruga »bosanskih planinaca« pobjegla je ka Bosanskom Samcu i Modriči. U Gradačcu je ostala nezauzeta jedino kula, utvrđenje iz vremena Turaka. Njena posada (zelenokadrovci i delovi 4. trebavske četničke brigade) iako opkoljena, uspela je pred zoru 19. januara, koristeći se maglom, da se neopaženo izvuče i pobjegne. Zauzimanjem Gradačca zaboden je dubok klin u neprijateljev raspored i stvoreni su uslovi za likvidaciju njegovih uporišta u Posavini i Trebavi. U međuvremenu je 7. srpska brigada izvršila pokret, prešla na desnu obalu Spreče i smenila delove 9. srpske brigade, ubacujući se u međuprostor između 9. i 14. srpske brigade. Tako se 17. januara 7. srpska brigada nalazila na prostoru Gušte - Špionica - Doborovci - Srnice - Biberovo Polje - Međeđa, orijentisana ka Trebavi i Gračanici, a 9. srpska brigada se pomerila udesno, i posle zauzimanja Gradačca, organizovala odbranu u obliku ježa na liniji Krčevine - Vida - trig. 139 - Gornja Mionica (severozapadno od Gradačca), zadržavajući manje delove na pravcu od Lukavca prema Kerepu (južno od Gradačca).⁴⁵⁶

U toku napada na Gradačac Draža Mihailović nalazio se u selu Tarvcu na Trebavi, gde je informisan o 9. srpskoj brigadi koja je zauzela Gradačac, i o ostalim jedinicama 23. divizije severno od Spreče. Ceneći situaciju, on je došao do zaključka da je nastao povoljan trenutak za napad na 9. srpsku brigadu. Zbog toga je odlučio da se 18. januara napadne Gradačac i angažuju jedinice četničkog Trebavskog, Mlavskog i Avalskog korpusa, kao i pripadnici muslimanske i katoličke milicije tj. kvislinških teritorijalnih formacija obrazovanim na verskim osnovama za

«4) Isto, dok. br. 28.

455) Isto, knj. 32, dok. br. 81 i nap. 316-318 u ovoj knjizi.

456) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 28.

odbranu svojih sela. Za komandanta operacije određen je pukovnik Đuro Popović iz Trebavskog četničkog korpusa, dok su za obezbeđenje operacije određeni četnički korpus Gorske garde i Rasinsko-toplička grupa korpusa.⁴⁵⁷

Napad je počeo 18. januara ali bez Avalskog korpusa koji je obezbeđivao transport ranjenih i bolesnih četnika u nemačku bolnicu u Dobruju i vršio prijem municije od nemačkog okupatora. Dobro organizovanim otporom jedinice 9. srpske brigade odbile su napad i tom prilikom četnici su imali 18. poginulih, 35 ranjenih i jednog zarobljenog, a gubici 9. brigade bili su: jedan poginuo i 3 ranjena.⁴⁵⁸

Draž Mihailović nije bio zadovoljan tim napadom, posebno aktivnošću Trebavskog korpusa. Zbog toga je odlučio da se napad na Gradačac obnovi 20. januara u 6 časova ujutro. Planom je predvideo da u napadu učestvuju 1, 2, 3. i 4. trebavska i 5, 6. i 7. posavska brigada Trebavskog četničkog korpusa, Avalski korpus i Korpus Gorske garde. Prikupljanje četničkih jedinica jačine 6000 do 8000 ljudi prema položajima 9. srpske brigade uočeno je dan ranije, 19. januara, tako da su i taj četnički napad jedinice 9. srpske brigade spremno dočekale. Napad je odbijen, iako su ga podržavale ustaške jedinice iz Gračanice i Sokola. Na poprištu borbe ostalo je 89 poginulih, a ranjeno 95 četnika. Tako je i drugi četnički napad na Gradačac propao.⁴⁵⁹

U vreme borbi za Gradačac četničke komande vodile su intenzivne razgovore s predstavnicima ustaško-domobranskih jedinica i katoličke milicije o zajedničkoj borbi protiv jedinica NOVJ. Tako je 21. februara postignut sporazum o saradnji četnika, ustaša, domobrana i pripadnika katoličke milicije na širem prostoru Modriče. Prema tom sporazumu trebalo je: da se prekinu međusobni pokolji; da se garantuje lična imovina svakome; da se vodi »zajednička borba protivu crvenih«; da se svako bori pod svojom zastavom; da se »obostrane izbeglice vrata svojim kućama«; da bude »svako u svom selu« i da se prolaz kroz sela vrši po odobrenju; da se obezbedi zajedničko patroliranje; da se zajednički raspravljaju krivice i da obe strane »sude krivicu«.⁴⁶⁰

U Vrhovnom štabu NOV i POJ situacija na frontu 2. armije pratila se s velikom pažnjom. Zaključeno je da je prema nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji koja se nalazila u Vlasenici u pripremi za nastupanje pravcem Vlasenica - Drinjača - Zvornik, potrebno angažovati glavne snage i da bi trebalo zauzeti Bijeljenu. U vezi s izdatim direktivama vrhovnog komandanta NOV i POJ od 22. i 23. januara i naređenjem Štaba 2. armije, Štab 14. korpusa naredio je Štabu 23. divizije da sa dve svoje brigade smeni 17. diviziju na njenim položajima ispred Brčkog, jer je ona trebalo sa 28. divizijom da učestvuje u zauzimanju Bijeljine.⁴⁶¹

Do pregrupisanja jedinica na frontu 23. divizije došlo je 23. januara. Gradačac se morao napustiti da bi se skratio i onako preširok front 23. divizije. Na širi prostor Srnica doveden je Beogradski bataljon na-

⁴⁵⁷) Isto, knj. 32, dok. br. 81; tom XIV, knj. 4, dok. br. 140.

⁴⁵⁸) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 28; tom XIV, knj. 4, dok. br. 140.

⁴⁵⁹) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 28, 104 i 120; tom XIV, knj. 4, dok. br. 142.

⁴⁶⁰) Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 143 i 144.

⁴⁶¹) Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 109 i 120, i knj. 33, dok. br. 28.

rodne odbrane, a ulevo od njega, u visini sela Doborovaca, postavio se Posavsko-trebavski NOP odred. Četnaesta srpska brigada ostala je na svojim dotadašnjim položajima. Levo od nje, na levoj obali Spreče 23. srpska brigada 45. divizije preuzela je položaje 38. divizije raspoređujući se na prostoru Stara Turija - Milino Selo - Stupari - Porječina - Sižje i osiguravajući se prema Ozrenu. Ova brigada, Posavsko-trebavski NOP odred i Beogradski bataljon narodne odbrane stavljeni su u operativnom pogledu pod komandu Štaba 23. divizije.

Istog dana jedinice 7. i 9. srpske brigade izvršile su smenu jedinica 17. divizije na položajima ispred Brčkog: Sedma srpska brigada, neomešana od neprijatelja, zauzela je položaje prema Brčkom sa jugozapadne strane. Međutim, 9. srpska brigada u toku dana nije mogla da se odvoji od neprijatelja koji je napadao od Modriče i Krečane. To joj je pošlo za rukom tek u sumrak 23. januara, kada se rasporedila s jugoistočne strane na prostoru Koraj - Čelić - Pukiš - Boderište - Rakovci. Ova brigada ojačana je jednom protivtenkovskom baterijom Protivtenkovskog divizionu 23. divizije, a jedna protivtenkovska baterija istog divizionu pridana je 7. srpskoj brigadi.

Za podršku 7. i 9. srpske brigade pridane su im i dve baterije teških minobacača 120 mm Minobacačkog divizionu 2. artiljerijske brigade, dok je na levom krilu borbenog rasporeda 23. divizije razmeštena treća baterija minobacača istog divizionu, koja je zauzela vatreni položaj u rejonu Šikulje - Prline.

Na prostoru Gornja Brka - Palanka - Rabić - Bukvik razmeštena je 24. januara 7. srpska brigada i došla u borbeni dodir s neprijateljem koji je vršio izviđanje u pravcu Brke, ali je posle kraćeg puškanja odstupio prema Brčkom.⁴⁶²

Istog dana u Gradačac su, po naređenju četničke Vrhovne komande, ušli Korpus Gorske garde i 1. i 3. trebavska brigada, dok su ostale

⁴⁶²) Isto, knj. 32, dok. br. 153 i knj. 33, dok. br. 28 i 35. Beogradski bataljon narodne odbrane formiran je u prvoj polovini januara 1945. na zahtev Ozne za Jugoslaviju. U stvari, to je bio 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a ojačan izvesnim brojem boraca iz ostalih bataljona Brigade, tako da je imao oko 800 boraca. Svi borci dobili su novu odeću i obuću, a bili su naoružani sovjetskim automatima i puškomitraljezima. Štab Beogradske divizije KNOJ-a odredio je majora Viktora Kučana, političkog komesara 1. beogradske brigade KNOJ-a, da neposredno rukovodi bataljonom, dok je Ozna za Jugoslaviju odredila kao svog oficira za vezu majora Veljka Dragovića. Bataljon je imao specijalan zadatak. Trebalo je da pronade i uništi Štab Draže Mihailovića, koji se prema tadašnjim procenama nalazio na planini Trebavi. Bataljon je imao svoju radio-stanicu i šifre za održavanje veze direktno sa Beogradom. Iz Beograda je bataljon krenuo 14. januara 1945, da bi stigao u Tuzlu 18. januara, gde su se Kučan i Dragović javili komandantu 2. armije NOVJ, general-lajtnantu Koči Popoviću, i upoznali ga sa svojim zadacima, a ovaj njih s rejonom boravka četničke Vrhovne komande.

Bataljon je iz Tuzle krenuo 21. januara za Srebrenik, a odatle sutradan u rejon sela Vučkovca gde je 23. januara 1945. stupio u prve borbe protiv četnika.

Na prostoru Srebrenik - Bijela - Srnice ovaj bataljon samostalno je dejstvovao do 8. marta 1945. boreći se zajedno s Posavsko-trebavskim NOP odredom i 14. srpskom brigadom 23. divizije, pa je tako jedno vreme bio u operativnom pogledu potčinjen Štabu 14. korpusa. Posle toga je povučen za Beograd.

Kada je Štab 2. armije NOVJ obavestio Vrhovni štab o upotrebi bataljona, vrhovni komandant uputio je naređenje 4. februara 1945. Štabu 2. armije NOVJ ovakve sadržine:

»Kako ste uopšte mogli da nam zadržite i upotrebite Beogradski bataljon Ozne, koji ima specijalan zadatak. Bataljon odmah oslobodite, jer nije pod vašom komandom ni komandom 3. korpusa i mora raditi potpuno samostalno« (Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 83).

četničke jedinice raspoređene: Smederevski korpus s istočne strane Modriče, Avalski korpus u Škugriću kao rezerva, Timočki korpus i 2. i 4. trebavska brigada u Srpskoj Zelinji, Rasinsko-toplička grupa korpusa u Modriču, Štab Vrhovne komane u Koprivni, Mlavski korpus u Kožuhama, i Južnomoravski korpus u rejonu Sjenine, kao opšta rezerva celokupnih četničkih snaga.⁴⁶³

Ostali četnici iz Srbije (opšta rezerva Vrhovne komande pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića) i Crne Gore, Boke i Starog Rasa (pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića) nalazili su se u pokretu između reka Krivaje i Bosne, i dolinom Krivaje prema dolini reke Spreče.⁴⁶⁴

Štab 23. divizije nije imao potpunih podataka o namerama neprijatelja na sektoru Brčkog. Osnovni zadatak 23. divizije bio je da zatvori pravac Brčko - Srnice i Brčko - Tuzla pa su tako snage i bile raspoređene. Da bi se došlo do konkretnijih podataka o namerama neprijatelja na tim pravcima, Štab 23. divizije naredio je 25. januara da jedinice 7. i 9. srpske brigade pristupe prikupljanju podataka o neprijatelju u Brčkom, da organizuju duboko izviđanje i obaveštajnu službu i angažuju terenske radnike i seljake, simpatizere NOP-a. Prva akcija nasilnog izviđanja izvedena je 27. januara u 3 časa ujutro s obe brigade i tom prilikom vođene su borbe na neposrednim prilazima gradu kod Stanova, Dizdaruše i Broda, a narednih dana manje borbe.⁴⁶⁵

Beogradski bataljon narodne odbrane, Posavsko-trebavski NOP odred i jedan bataljon 14. srpske brigade izvršili su 30. januara napad na prostor Špionica - Gušte - Vučkovac - Srnice - Biberovo Polje - Doborovci, proterali neprijatelja i ovladali linijom Vučkovac - Biberovo Polje - Doborovci, ali su te položaje četnici ponovo zauzeli. Tako je došlo do novih jačih borbi protiv četnika na tom sektoru. Pod pritiskom navedenih jedinica 23. divizije, četnički Timočki i Valjevski korpus i 2. i 4. trebavska brigada povukli su se 1. februara iz Kerepa, zapadno od Međeđe. Sutradan, 2. februara u 22 časa iste jedinice 23. divizije iznenada su napale Gradačac koji su branili Korpus Gorske garde i 1. i 3. trebavska brigada. Posle jednočasovne borbe četnici su uspeli da odbiju napad. Međutim, pri ponovljenom napadu 3. februara u 1.30 čas posle ponoći, četnici su pobjegli iz Gradačca i ostavili svojih 60 ranjenika. Ali, ubrzo su organizovali protivnapad u kojem su angažovani Avalski i Korpus Gorske garde. Protivnapad je počeo 3. februara u 10 časova i posle borbe koja je trajala do 13.30 časova, neprijatelj je ponovo ovladao Gradačcem i primorao delove 23. divizije da odstupe na liniju Zuberovo Brdo - Mustafići - Čehaje - Avdići.⁴⁶⁶

Istovremeno sa protivnapadom četnika kod Gradačca, počeo je napad Valjevskog i Južnomoravskog četničkog korpusa kod Srnica. U prvih četnici su uspeli da zauzmu Srnice ali ih je, u odlučnom protivnapadu, potisnuo 3. bataljon 14. srpske brigade i zadržao selo u svojim

⁴⁶³ Isti, tom XIV, knj. 4, dok. br. 145.

⁴⁶⁴ Isti, tom IV, knj. 32, dok. br. 153, 155, i 176, i knj. 33, dok. br. 28.

⁴⁶⁵ Isti, knj. 32, dok. br. 129 i knj. 33, dok. br. 28 i 35.

⁴⁶⁶ Isti, knj. 33, dok. br. 28, 35, 83 i 103; tom XIV, knj. 4, str. 750 i 751 (dep. br. 732, 740 i 748).

rukama. Do 9. februara na delu fronta 14. srpske brigade nije bilo većih i značajnih akcija.⁴⁶⁷

Za to vreme na delu fronta 9. srpske brigade istočno i jugoistočno od Brčkog i 7. srpske brigade jugozapadno od Brčkog, nije bilo jačih borbi. Jedino su desnokrilne jedinice 9. srpske brigade imale jaču borbu 2/3. februara kada ih je napalo šest brigada Majevičkog četničkog korpusa. Četnici su u protivnapadu odbijeni i brigada se zadržala na prostoru Sandići - Trnjaci - Slijepčevići - Brezik, na istočnim prilazima Brčkog. Delovi 7. srpske brigade uspeali su 2. februara da zauzmu Omerbegovaču, Lipovac i manji deo Grbavice. U napad u pravcu Žabara, jedno od glavnih uporišta posavskih brigada Trebavskog četničkog korpusa prešli su 6. februara. Kako napad nije bio dobro sinhronizovan i jednovremen, neprijatelj je iskoristio i potisnuo 2. bataljon 7. srpske brigade koji se zadržao na polaznom položaju gde je istog dana oko 16 časova slomio protivnapad četnika. Posle tih akcija na sektoru Brčkog zavladao je relativno zatišje.⁴⁶⁸

*Dejstva 17. i 28. divizije prema Brčkom i Bijeljini
(druga polovina januara i početak februara 1945.)*

U drugoj polovini januara i početkom februara 1945. na sektoru Bijeljina - Brčko, na severnom delu fronta 2. armije, dejstvovale su jedinice 17. i 28. divizije. Kod 28. divizije, posle velikih gubitaka koje je nanela neprijateljevim kolonama 15. januara na prostoru Glendić - Krušik - Obradovo Brdo - Srednji Dragaljevac, kao i kod Suljinog Hana vladalo je relativno zatišje do početka novog napada nemačkih snaga na jedinice 1. armije na sremskom frontu.⁴⁶⁹ Već prvog dana protivofanzive nemačkih jedinica na sremskom frontu probijen je 17. januara front 1. armije. U takvoj situaciji vrhovni komandant NOV i POJ da bi olakšao položaj jedinica 1. armije naredio je Štabu 3. armije da sa 16. i 51. divizijom dejstvuje ofanzivno prema Našicama i Donjem Miholjcu, a Štabu 2. armije da pojača pritisak na sektoru Brčko - Bijeljina i da zauzme Bijeljinu.⁴⁷⁰

Štab 2. armije na to naređenje odgovorio je 18. januara da će Bijeljinu napasti 28. divizija, a Brčko 17. divizija posle pristizanja artiljerijskih jedinica na taj sektor.⁴⁷¹

U duhu toga Štab 2. armije doneo je 18. januara odluku o dejstvima prema Bijeljini i Brčkom: 28. divizija da odmah izvrši sve pripreme kako bi napala Bijeljinu uveče 19. januara, a 17. divizija da izvrši pripreme za napad na Brčko, nakon pristizanja 1. artiljerijske brigade na taj sektor.⁴⁷²

Posle prijema naređenja od Štaba 2. armije, Štab 28. divizije odlučio je da Bijeljinu napadnu dve brigade. Sa istočne i južne strane trebalo

⁴⁶⁷> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 88 i 103; tom XIV, knj. 4, str. 750, 751, 753 i 754 (dep. br. 740, 746, 763 i 766).

⁴⁶⁸< Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 83 i 103.

⁴⁶⁹> Isto, dok. br. 7.

⁴⁷⁰> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 35; AVII k. 44, reg. br. 1-2.

⁴⁷¹> AVII, k. 274, reg. br. 6-32, i 6-33/4.

⁴⁷²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 92.

je da napada 21. slavonska brigada na položaje Kovanluk - Golo Brdo - Patkovača - Fineov salaš, osiguravajući se od sela Popova. Sa zapadne strane zadatak je imala 25. brodska brigada da u dve kolone napada desnom kolonom pravcem Obrijež - Pašine bašče - železničku stanicu, a levom kolonom pravcem Crna bara - Humke. U divizijskoj rezervi zadržana je 17. slavonska brigada, s tim da jedan bataljon sa prostora Donjeg Dragaljevca zatvara pravac Bijeljina - Brezovo Polje, bataljon razmešten na prostoru Srednjeg Dragaljevca da sprečava eventualnu intervenciju četničkih snaga bilo s koje strane, i da dva bataljona rasporedi u rejonu sela Ljeljenča. Napad je trebalo da počne 29. januara u 21 v 47) cas.

Obe brigade 28. divizije prešle su u napad na Bijeljinu s manjim zakašnjenjem. Odbranu grada organizovala je nemačka pukovska grupa »Skenderbeg«. Ona se vrlo žilavo branila na dobro fortifikacijski uređenim položajima na prilazima Bijeljine i u samom gradu. Pošto napad i pored uložениh napora nije uspeo, obe brigade povukle su se pred zoru 20. januara na svoje polazne položaje uz gubitke od 30 poginulih i 146 ranjenih boraca. Neprijatelj je, prema proceni, imao oko 90 poginulih. Do 27. januara, kada su napadi na Bijeljinu obnovljeni, na delu fronta 28. divizije nije bilo ozbiljnih borbi osim 25. januara kada je jedna neprijateljeva kolona pokušala da izvrši proboj kroz položaje 17. slavonske brigade prema Brezovom Polju. U toj borbi vođenoj ceo dan, neprijatelj je odbačen ka cesti Bijeljina - Crnjelovo uz gubitke od 52 vojnika izbačena iz stroja, dok su gubici 17. brigade bili veliki: 32 mrtva i 53 ranjena borca. Zaplenjena su 3 protivavionska topa, 4 puškomitraljeza i 3 laka minobacača.⁴⁷⁴

U to vreme 17. divizija sa svoje tri brigade: 2. krajiškom, 6. proleterskom i 15. majevičkom čvrsto je držala obruč oko Brčkog u kojem se nalazio garnizon jačine od oko 3000 vojnika nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i belogardeskog Ruskog zaštitnog korpusa.⁴⁷⁵

Prva artiljerijska brigada 2. armije bila je pridata 17. diviziji i prebacila se početkom druge polovine januara 1945. preko Drine kod Zvornika i dalje preko Gornje Tuzle na položaj prema Brčkom.⁴⁷⁶

Borbe na sektoru Brčkog, slabijeg ili jačeg intenziteta, vodile su se, manje-više, svakodnevno. U isto vreme pozadinu jedinica 17. divizije orijentisane prema nemačko-ustaškim snagama u Brčkom neprekidno su ugrožavali delovi četničkog Majevičkog korpusa. Radi toga je 17. divizija morala neprekidno da odvaja manje delove za čišćenje terena. U jednoj od tih akcija jedinice njene 2. krajiške brigade uništile su i Štab Brčanske brigade četničkog Majevičkog korpusa.⁴⁷⁷

Borbe od 16. do 23. januara koje su se vodile na sektoru Brčkog, imale su, uglavnom karakter nasilnog izviđanja. Međutim, neke su borbe vođene i protiv jačih neprijateljevih snaga jer je nemački 34. armijski

⁴⁷³> Isto, dok. br. 95.

⁴⁷⁴) Isto, knj. 33, dok. br. 7; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14.

⁴⁷⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 108 i 155. knj. 33, dok. br. 5.

⁴⁷⁶> Isto, knj. 33, dok. br. 5 i 10.

⁴⁷⁷> Isto, dok. br. 5; tom XIV, knj. 4, str. 741 (depeša br. 642).

korpus, posle izvedene protivofanzive u Sremu, ponovo privukao deo svojih jedinica u Brčko. Neprijatelj je bio naročito aktivan prema položajima koje je držala 15. majevička brigada na prostoru Donja Brka - Han-Jabučik - Omerbegovača - Čađavac - Gornje Boderište - Donje Boće - Šatorovići - Vražići. Tako je 17. januara jedna neprijateljeva kolona jačine od oko 1200 vojnika napala položaj 15. brigade na liniji Čađavac - Omerbegovača. Napad je slomljen u sadejstvu sa delovima 2. krajiške brigade, i narednog dana 15. brigada je uspela da povрати Omerbegovaču i Čađavac. Neprijatelj je ponovo napao položaje 15. majevičke brigade 21. januara i tom prilikom ovladao Donjom Brkom i Han-Jabučikom. Ali, istog dana uveče ti položaji su, u protivnapadu, ponovo povraćeni. Jake neprijateljeve snage napale su 21. januara i položaje 6. proleterske brigade. Oko 1300 vojnika izvršilo je napad u dve kolone od Brčkog prema Gornjoj Brki. U borbi prsa u prsa neprijatelju je pošlo za rukom da privremeno ovlada Gornjom Brkom, ali je u noćnom protivnapadu (u 19.30 časova) ponovo odbačen ka Brčkom uz gubitke oko 70 poginulih i 100 ranjenih, dok su gubici 6. brigade iznosili 32 poginula i 62 ranjena borca.⁴⁷⁸

U međuvremenu je neprijatelj na sremskom frontu još uvek imao inicijativu. A kada je u borbu uvedena 2. proleterska divizija, koju je Vrhovni štab iz Beograda uputio na sremski front, došlo je do stabilizacije tog fronta. U takvoj situaciji vrhovni komandant odustao je od napada na Brčko i odlučio da se glavne snage orijentišu za napad na neprijatelja koji se nalazio kod Vlasenice, a da se samo manji deo zadrži prema Brčkom i Bijeljini. Postupajući po toj odluci, Štab 2. armije izdao je 22. januara naređenje Štabu 17. divizije da se odmah posle smenjivanja od jedinica 23. divizije na položajima kod Brčkog, uputi pravcem Gornja Tuzla - Capardi - Šekovići, sa zadatkom da zatvori pravac Vlasenica - Šekovići - Capardi. Štabu 28. divizije naređeno je da i dalje ostane na položaju prema Bijeljini i zatvori pravac Bijeljina - Janja - Kozluk a manjim delom snaga da zatvori komunikaciju Bijeljina - Brčko. Međutim, vrhovni komandant ponovo je povukao svoje naređenje u vezi s dejstvima na sektoru Brčko - Bijeljina i 23. januara naredio da se zauzme Bijeljina.⁴⁷⁹

Štab 17. divizije čim je primio zapovest Štaba 2. armije od 22. januara, doneo je istog dana odluku o izvršenju postavljenih zadataka, pa je naredio 6. proleterskoj i 15. majevičkoj brigadi da izvrše izvesna pomeranja na sektoru Brčkog, a 2. krajiškoj i 1. artiljerijskoj brigadi da se prikupe u Čeliću i ujutro 23. januara u 7 časova upute se pravcem Gornja Tuzla - Lopare, gde je trebalo da sačekaju novo naređenje. Međutim, Štab 2. armije primio je 23. januara pre podne novu direktivu vrhovnog komandanta u kojoj se tražilo zauzimanje Bijeljine. Istog dana u 12.30 časova Štab 2. armije uputio je radiogramsko naređenje Štabu 17. divizije da obustavi sve dalje pokrete, a jedinice, koje su se već nalazile u Loparima da vrati u Čelić gde je trebalo da prime novo naređenje.

⁴⁷⁸> Isto, tom IV, knj. 33. dok. br. 5 i 10.

⁴⁷⁹> Vid. nap. 357-361.

Štab 2. armije naredio je 23. januara u 20.30 časova Štabu 17. divizije da uputi haubičku bateriju 3. teškog divizionu pravcem Čelić - Lopare - Gornja Tuzla - Simin-Han - Capardi - Zvornik - Koviljača - Badovinci, gde je trebalo da primi nove zadatke. Istog dana Štab 17. divizije regulisao je zadatke potčinjenih jedinica u predstojećem napadu na Bijeljину i naredio da se pokret izvrši ujutro 24. januara posle smene od jedinica 23. divizije. Sutradan, 24. januara, sve brigade 17. divizije nalazile su se na maršu: 2. krajiška brigada, izvršila je marš u 7 časova pravcem Čelić - Koraj Tutnjevac - Dubrava i, u 16 časova, stigla na prostor Srednji Dragaljevac - Obradovo Brdo gde je smenila 17. slavonsku brigadu 28. divizije; 15. majevička brigada, pošto su je oko 16 časova smenile jedinice 23. divizije, izvršila je marš preko Čelića i stigla u Koraj, gde je zanoćila; 6. proleterska brigada krenula je u 7 časova i stigla uveče na prostor Zabrđe - Obrijež, gde je, takođe, zanoćila.⁴⁸⁰

Zapovest za napad na Bijeljину uputio je štabovima 17. i 28. divizije Štab 2. armije 25. januara u 16.35 časova. Štabu 17. divizije naredio je da svoju glavninu u toku 25. i 26. januara postavi na prostor Suho Polje - Zagoni - Hase - Brijesnica, jednu brigadu na prostoru Srednji Dragaljevac - Vršani, a dve brigade da izvrše napad na neprijateljeve položaje zapadno od Bijeljine na liniji Pašine bašče - Glavica i zauzmu železničku stanicu i zapadni deo grada. Dvadeset osma divizija trebalo je da se postavi na prostor Janja - Kojčinovac - Giogovac - Čiperovine - Agine pučile, i da glavnim snagama (dve brigade) izvrši napad na neprijateljeve položaje na liniji Golo Brdo - Patkovača - Agine Pučile te predre u grad s južne strane. Prva artiljerijska brigada trebalo je da posedne vatreni položaj na prostoru Konak - Donja Mahala - Hase - Obrijež - Leskovac - Puhare Pučile, sa zadatkom da 27. januara od 6.30 do 7 časova izvrši artiljerijsku pripremu napada na Bijeljину, a potom da podržava napad pešadije. Za neposrednu podršku pešadije stavljeni su Štabu 28. divizije na raspolaganje jedna baterija topova 76 mm i jedna baterija teških minobacača 120 mm. U artiljerijskoj pripremi i artiljerijskoj podršci napada predviđeno je i učešće teškog divizionu 2. artiljerijske brigade kome je Štab 2. armije izdao posebno naređenje. Takođe učestvovala je avijacija NOVJ.

U opštu rezervu određene su jedna brigada 17. divizije (na prostoru Hase - Brijesnica) i jedna brigada 28. divizije (na prostoru Puhare Pučile - Čiperovine), sa zadatkom da se upotrebe na onom pravcu, gde bude postignut uspeh, odnosno tamo gde neprijateljev položaj bude probijen.⁴⁸¹

Za neposredno rukovođenje operacijom zadužen je general-major Ljubo Vučković, načelnik Štaba 2. armije.⁴⁸²

Istog dana u 20.40 časova pošto je primio armijsku zapovest, Štab 17. divizije doneo je odluku da Bijeljину direktno napada 15. majevička brigada i to u dve napadne kolone: desna da ovlada neprijateljevim položajem na Pašinim baščama a leva da zauzme Glavice. Posle zauzimanja tih objekata trebalo je da ovlada železničkom stanicom i nastavi

⁴⁸⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 5.

⁴⁸¹> Isto, knj. 32, dok. br. 124, 125 i 145.

⁴⁸²> AVII, k. 274, reg. br. 6-59/4.

prodiranje ka centru grada, druga krajiška brigada imala je zadatak da spreči dovođenje neprijateljevih ojačanja iz Brčkog preko Brezovog Polja, i da obezbeđuje jedinice 17. divizije od eventualnog napada četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Popovo Polje - Slijepčevići, raspoređujući bataljone na položajima kod Obradovog Brda, Ljeljenče, na pravcu Donji Dragaljevac - Vrašani i Donjoj Bukovici. Šesta proleterska brigada trebalo je da se postavi na prostor Donja Mahala - Kovačić - Brijesnica kao divizijska rezerva. Prva artiljerijska brigada dobila je zadatak da minobacački divizion (bez jedne baterije pridate 28. diviziji) postavi na prostor Brijesnica - kota 121, gde bi izabrao vatreni položaj i uzeo elemente za tučenje neprijateljeve linije Pašine bašče - Glavica; da pukovski divizion (bez jedne baterije pridate 28. diviziji) zauzme vatreni položaj u rejonu Donje Mahale i tuče spoljnu odbranu Bijeljine, i da teški divizion (bez haubičke baterije), posedne vatreni položaj u rejonu Srednje Mahale i tuče neprijateljeve ciljeve u Bijeljini i na spoljnom odbrambenom položaju. Divizijskom zapovešću bila je predviđena upotreba vodova teših mitraljeza i lakih minobacača, utrošak artiljerijske municije (polovina baterijske šarže, odnosno borbenog kompleta), ukopavanje, održavanje veze, mesta hirurške ekipe, trijažnog i evakuacionog voda, transport ranjenika, održavanje veze s avijacijom, upotreba inženjerskih jedinica i uklanjanje minsko-eksplozivnih prepreka, ukopavanje boraca na dostignutim linijama, kao i održavanje veze sa susednim jedinicama.⁴⁸³

Sa svoje strane Štab 28. divizije izdao je 26. januara u 8.50 časova, zapovest kojom je predvideo da napad na Bijeljinu vrši s jugoistočne strane 25. brodska brigada, i to što bi u pravcu Golog Brda napadao samo jedan ojačani bataljon, dok bi ostala dva bataljona ostala u divizijskoj rezervi na prostoru Čardačine i Glogovca. Južno od Bijeljine u pravcu Aginih Pučila po zadatku napadala je 21. slavonska brigada s jednim ojačanim bataljonom, a posle ovladavanja Aginih pučila jedan bataljon trebalo je da napadne Fincov salaš, a jedan Patkovaču. Sedamnaesta slavonska brigada imala je zadatak da se rasporedi na prostoru Čengiće - Modran kao divizijska rezerva.⁴⁸⁴

Pripreme za napad na Bijeljinu izvršene su temeljito i sa puno odgovornosti. Pre početka napada delovi 25. brodske brigade izvršili su demonstrativni napad na Amajliju da bi privukli pažnju neprijatelja, ovladali Amajlijom i produžili napred ka Petrovom Selu i Kovanluku, ali su tu zadržani.

Tačno po utvrđenom planu 27. januara u 7.00 časova posle artiljerijske pripreme je prešlo u napad pet ojačanih bataljona: dva na pravcu napada 28. divizije i tri na pravcu napada 17. divizije. Bataljoni 28. divizije, korišćenjem udarnih grupa i artiljerijske podrške, uspeali su da postignu samo manje uspehe. Snage desnokrilne 25. brodske brigade zadržane su na liniji Kovanluk - Golo Brdo jer, i pored svih napora, nisu uspele da izvrše prodor kroz te neprijateljeve položaje u istočni deo grada. Na levom krilu borbenog rasporeda 28. divizije ojačani bataljon 21. slavonske brigade uspeo je da pređe kanal kod Puhara Pučila

⁴⁸³) Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 128.

⁴⁸⁴) Isto, dok. br. 135.

i da se probije od Fincovog salaša, ali je tu zaustavljen. Na tom delu fronta borbe su se vodile sve do zore 28. januara. Njihov ishod bio je: 20 poginulih neprijateljevih vojnika. Međutim, 21. slavonska brigada imala je znatno više gubitaka: 77 mrtvih i 265 ranjenih boraca, koji su odmah prebačeni u bolnicu u Loznici.

U zoni napada 17. divizije vodile su se takođe, vrlo teške borbe. Umesto sa dva bataljona kako je bilo predviđeno 15. majevička brigada izvršila je napad s tri bataljona. Međutim, zbog uporne i organizovane odbrane jedinice 15. brigade, posle dvočasovne borbe, morale su da se vrate na polazni položaj. U 14 časova bataljoni 15. majevičke brigade ponovili su napad na Glavicu, a jedan bataljon 6. proleTERSke brigade krenuo je u napad na Fincov salaš i Agina pučila, sadejstvujući 21. slavonskoj brigadi 28. divizije. Međutim ni taj napad nije uspeo. U obnovljenom napadu koji je počeo u 19 časova, jedan bataljon 15. majevičke brigade uspeo je da zauzme Pašine bašče i da se probije do same željezničke stanice. Ali, neprijatelj je izvršio protivnapad i povratio je bataljon 15. majevičke brigade na polazni položaj. I noćni napad u 22 časa završio se bez uspeha jer se neprijatelj žilavo borio za svaki metar zemljišta koristeći se dobro uređenim rovovima, bunkerima i preprekama, kao i utvrđenim zgradama. U tim borbama 15. majevička brigada imala je 63 mrtva, 125 ranjenih i 15 nestalih a 6. proleTERSka brigada 31 poginulog i 90 ranjenih boraca, dok gubici neprijatelja nisu ustanovljeni. Ukupno kod obe divizije pri napadu na Bijeljiniu bilo je: 171 poginuo, 483 ranjena i 15 nestalih boraca.

U isto vreme jedinice 2. krajiške brigade vodile su teške borbe protiv tri nemačke kolone koje su napadale od Bijeljine, Glendića i kote 111, i uspele da se probiju ka Brezovom Polju. Tom prilikom 2. krajiška brigada imala je 18 poginulih i 32 ranjena borca.

Novi napad jedinica 15. majevičke i 6. proleTERSke (istočnobosanske) brigade, izvršen je 28. januara u 0.30 časova. Noć je bila puna mesečine, pa su se siluete boraca ocrtavale na snežnom pokrivaču i ravnoj površini kao pokretne mete, za razliku od prethodnog dana kada je povremeno padao gust sneg ili je bilo maglovito. U prvim naletima ove jedinice uspele su da zauzmu Pašine bašče i prve kuće u Ciganluku. Međutim, pred zoru oko 5 časova, neprijatelju je pošlo za rukom da u protivnapadu iz Bijeljine i sa Patkovače potisne jedinice tih brigada na polazne položaje. Istog dana između 20 i 24 časa 15. majevička brigada je još dva puta prelazila u napad, ali bezuspešno.

U tim borbama 15. brigada imala je 39 poginulih, 105 ranjenih i 9 nestalih, a 6 proleTERSka brigada 58 poginulih i 114 ranjenih boraca. Gubici neprijatelja, prema nepotpunim podacima, iznosili su 52 poginula i 110 ranjenih.

Za to vreme jedinice 2. krajiške brigade vodile su borbe protiv neprijatelja koji se nalazio u selu Obradovom Brdu. Tek oko 19 časova, kada su se Nemci povukli prema Brezovom Polju, 2- krajiška brigada zaposela je položaj na liniji kota 130 - Obradovo Brdo - kota 117.

Istog dana su 25. brodska i 21. slavonska brigada 28. divizije napadale neprijatelja na liniji Kovanluk - Golo Brdo i prema Aginim Pučima i Fincovom salašu, ali i ovoga puta bez uspeha.

U Štabu 17. divizije u kojem se nalazio general-major Ljubo Vučković, koji je rukovodio operacijom, procenjena je situacija na sektoru Bijeljine i zaključeno da je neprijatelj oslabio svoju odbranu izvlačeći deo snaga preko Brezovog Polja za Brčko i da u granizonu Bijeljina nema više od 1200 neprijateljevih vojnika. Na osnovu takve procene odlučeno je da se noću 28/29. januara obnovi napad s jedinicama obe divizije, ali ni taj napad nije uspeo. Sve četiri brigade (25. brodska i 21. slavonska 28. divizije i 6. proleterska i 15. majevička 17. divizije) morale su do zore 29. januara da se povuku na polazne položaje. Dalji napadi privremeno su obustavljeni, tako da su se oko Bijeljine 30. i 31. januara odvijala uglavnom, obostrana izviđačka aktivnost.⁴⁸⁵

I, pored toga što su i borci i starešine ulagali velike napore, razloga za neuspeh napada na Bijeljinu bilo je više. Duboki sneg, ravnica, dobro utvrđen neprijatelj rešen da se bori do kraja, slaba odeća i obuća, nedovoljna artiljerijska podrška zbog slabih vremenskih uslova, naročito prvog dana napada 27. januara i mala količina municije koja je stajala na raspolaganju 1. artiljerijskoj brigadi na izuzetno širokom frontu, negativno su se odrazili na postizanje konačnog uspeha. U toku pripreme novog napada zaključeno je da bi 17. diviziju trebalo u najvećoj tajnosti prebaciti na prostor severno od Bijeljine i izvesti novi napad sa severa i juga. Na odluku o prebacivanju 17. divizije na prostor severno od Bijeljine verovatno je uticalo i saslušanje jednog četnika koji je pre novog napada prebegao iz Bijeljine i izjavio da oko 1000 četnika Majevičkog korpusa drži položaj severno od grada, pa će zbog toga biti lakše da se na Bijeljinu napada sa severa i juga, nego kao ranije s istoka, juga i zapada.

U vezi s takvom procenom situacije rukovodilac operacije general Vučković doneo je 30. januara u 17 časova odluku da se Bijeljina ponovo napadne 31. januara pred ponoć. Sedamnaestoj diviziji naređeno je da prikupi dve brigade na prostoru Brijesnica - Ljeljenča - Obarska, koje bi odatle krenule 31. januara u 17 časova pravcem Budžak - Obarska i izvršile napad na Bijeljinu, a jednu brigadu da zadrži na komunikaciji Bijeljina - Brezovo Polje radi zatvaranja pravca od Brčkog i Bijeljine. Prva artiljerijska brigada dobila je zadatak da podržava napad ujutro 1. februara ukoliko ne bude drugih zahteva za dejstvo noću. Štabu 28. divizije naređeno je da 30. januara do 10 časova prebaci jednu brigadu na liniju kanal - Obrijež - Krušik - Brijesnica i na njoj smeni jedinice 17. divizije, a ostale dve brigade da postavi na prostor Puhare Pučile - Čiperovine, s manjim delovima prema Amajlijama, i odatle da napadaju Bijeljinu. Početak napada za jedinice 28. divizije određen je za 31. januara u 22 časa, a za jedinice 17. divizije istog dana u 23 časa.⁴⁸⁶

Postupajući po naređenju rukovodioca operacije, Štab- 17. divizije uputio je 6. proletersku brigadu na prostor Mala Obarska - Krnjuša - Karavlas, severno od Bijeljine, a 2. krajišku brigadu u Veliku Obarsku, dok je 15. majevičku brigadu rasporedio duž komunikacije Brezovo Polje - Vršani - Donji Drageljevac, a jedan bataljon na prostor Suljin-Han

⁴⁸⁵> Isto, dok. br. 142 i 145, knj. 33, dok. br. 5, 7, 44 i 148; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-14; Gligo Mandić, n. d. str. 302-4.

⁴⁸⁶> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 160.

- Ljeljenče da sprečava dovođenje pojačanja bijeljinskom garnizonu iz Brezovog Polja i Brčkog.⁴⁸⁷

Štab 28. divizije na osnovu primljenog naređenja odlučio je da 17. slavonska brigada s jednim ojačanim bataljonom, osloncem na polazni položaj između Fincovog salaša i Aginih Pučila, izvrši prodor u neprijateljeve položaje i omogući ubacivanje u napad 21. slavonske brigade kako bi se što pre zauzeli Fincov salaš i Patkovača i obezbedilo prodiranje u Bijeljinu i njeno zauzimanje. Deo snaga 25. brodske brigade trebalo je da napada neprijatelja u Petrovom Selu, veže za sebe deo protivnikovih snaga i, na taj način, pomogne napad jedinica 17. divizije na čijem se pravcu nalazilo i težište napada.⁴⁸⁸

Novi napad na Bijeljinu nije počeo kako je bilo predviđeno. Šesta proleterska brigada zakasnila je i stigla na polazni položaj za napad tek u 23 časa 31. januara u vreme kada je napad trebalo već da počne. Na drugoj strani 2. krajiška brigada stigla je u polazni rejon u 16 časova i napad izvršila u 20 časova, dakle tri časa ranije od predviđenog vremena. Ni ovog puta napad jedinica 17. i 28. divizije nije doneo željene rezultate. Čete i vodovi u nekim brigadama bili su prepolovljeni a broj izbačenih iz stroja veoma veliki. Tako je u borbama od 27. januara od 1. februara u jedinicama 17. divizije poginuo 281, a ranjen 601 borac i rukovodilac dok je u jedinicama 28. divizije poginulo 176 a ranjeno 476 boraca i rukovodilaca. Ukupni gubici u borbama od 16. januara do 1. februara bili su: u 17. diviziji 401 poginuo i 958 ranjenih a u 28. diviziji 259 poginulih i 748 ranjenih boraca i rukovodilaca, što znači da je bilo izbačeno iz stroja 12%/o-15%/o ljudstva pomenutih jedinica.⁴⁸⁹

U toku tih borbi oko Bijeljine podrška Vazduhoplovstva NOVJ nije mogla u potpunosti doći do izražaja. Za vreme prvog napada 27. januara, avijacija nije mogla da se upotrebi zbog snežnih padavina i magle. Međutim, kasnije je intervenisala ali s ograničenim mogućnostima. Na zahtev Štaba 2. armije da avijacija bombarduje spoljnu odbrambenu liniju neprijatelja, vrhovni komandant je 31. januara odgovorio:

»Avijacija ne može tući spoljnu odbrambenu liniju neprijatelja u gradu Bijeljini iz razloga što su slabo uočljivi ciljevi i iz bojazni da ne tuče naše dijelove koji su blizu.

Dovoljna je za vas pomoć da avijacija tuče rezerve, artiljeriju i uporišta u samom gradu.«⁴⁹⁰

Štab 2. armije o toku borbi redovno je izveštavao Vrhovni štab. Pošto je u Vrhovnom štabu zaključeno da bi svaki dalji napad bio neceľishodan, vrhovni komandant naredio je 2. februara da se napadi na Bijeljinu obustave. Štab 2. armije primio je to naređenje u vreme kada je bio počeo i treći napad na Bijeljinu (2. februara u 18.30 časova) pa je, u vezi s tim, komandant armije, general-lajtnant Koča Popović, izvestio vrhovnog komandanta ovako: »Nismo stigli da obustavimo sinoćni napad na Bijeljinu. Borba je bila vrlo oštra. Naši delovi uspeli su sa severa da upadnu u grad, ali se nisu mogli održati.«⁴⁹¹

⁴⁸⁷> Isto, knj. 33, dok. br. 5; Gligo Mandić, n. d., str. 304-306.

⁴⁸⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 170 i knj. 33, dok. br. 7.

⁴⁸⁹> Isto, knj. 33, dok. br. 5, 7, 44, 45 i 90; Gligo Mandić, n. d., str. 304-306.

⁴⁹⁰> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 76.

⁴⁹¹> Vidi izvore u nap. 397 i 401 i AVII, k. 274, 6-86 i 6-93/4.

Naime, rukovodilac operacije general Ljubo Vučković odlučio je da se još jednom napadne neprijatelj u Bijeljini sa severne i južne strane. Napad je izveden 2. februara s početkom u 18.30 časova. Ovog puta sa severne strane, posle polučasovne minobacačke pripreme, prešla je u napad 6. proleterska brigada. Njene jedinice uspele su da zauzmu prve blokove kuća i da se povežu s jedinicama 2. krajiške brigade koje su prešle u napad u 21 čas, takođe zauzele prve blokove kuća i uspele da prodru do silosa i parnog mlina. Šesta proleterska brigada pretrpela je osetne gubitke (28 poginulih i 88 ranjenih) i bila primorana da se u 5 časova 3. februara povuče na polazni položaj. Druga krajiška brigada uspešno se borila do 3 časa ujutro kada je neprijatelj privukao poslednje raspoložive rezerve i prešao u protivnapad, tako da se i ona do 6 časova ujutro morala povući na polazni položaj uz gubitke od 27 mrtvih i 97 ranjenih boraca i rukovodilaca.⁴⁹²

Jedinice 28. divizije pokušale su, takođe, da izvrše prodor u Bijeljini napadajući u sumrak 2. februara neprijatelja na Aginim Pučilima, Fincijskom salašu, Patkovači i u Golom Brdu. Međutim, ni ovoga puta nisu imale uspeha pa su se povukle na polazni položaj uz gubitke od oko 10 mrtvih i 61 ranjenog borca i rukovodioca.

Napadi na Bijeljini obustavljeni su 3. februara. Tada je Štab 2. armije, zbog situacije kod Zvornika, naredio Štabu 28. divizije da jednu svoju brigadu prebaci na prostor Rojčević - Šepak. Međutim, u vreme pokreta 17. slavonske brigade na taj prostor došlo je novo naređenje da se jedinice vrate i zauzmu položaj na prostoru Brijesnica - Ljeljenča - Gornja i Donja Čađavica. Istog dana 21. slavonska brigada rasporedila se na prostoru između Hase, Muhadžera, Puhare Pučile, Leskovca i Čardačine radi odmora i sređivanja posle napada na Bijeljini, a 25. brodska brigada na prostoru između Janje, Čardačine i Amajlije. Na taj način su se dve brigade (21. i 25. brigada) orijentisale na prostor južno od Bijeljine, a jedna (17. brigada) na prostor zapadno od grada. Do 7. februara izvođene su samo manje izviđačke akcije. Jedino se 17. slavonska brigada rokirala nešto zapadnije na prostor Gornja Bukovica - Korenita - Gornja Čađavica - Obradovo Brdo da bi lakše kontrolisala pravac ka Novom Brezovom Polju.⁴⁹³

Štab 17. divizije je 3. februara naredio pregrupisanje svojih jedinica orijentišući ih, uglavnom, na zatvaranje pravca Zvornik - Bijeljina. Sutradan je 6. proleterska brigada raspoređena na prostor između Jasenice, Vidovića, Kiseljaka i Krčevine, u zahvatu Jaseničke reke (pozadi nje) a u zahvatu Piličke reke raspored je zauzela 2. krajiška brigada, prema Loparama se uputila 15. majevička brigada, a u Čelić 1. artiljerijska brigada. Na taj način jedinice 17. divizije postepeno su se približavale polaznim položajima za napad na nemačku 22. pešadijsku diviziju.⁴⁹⁴

Proboj nemačke 22. pešadijske divizije u rejon Bijeljine

Za vreme dok su se 17, 25, 27. i 38. divizija 2. armije pripremala za odlučan protivnapad na nemačku 22. pešadijsku diviziju radi njenog razbijanja i uništenja, komandant 2. armije general Koča Popović pre-

⁴⁹² Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁴⁹³ Isto, dok. br. 44, 45 i 90.

⁴⁹⁴ Isto, dok. br. 90.

šao je u rejon bliže Zvorniku da bi na licu mesta, s potčinjenim štabovima, razradio plan protivnapada. O tom planu je obavešten 6. februara Vrhovni štab radiogramom, u kojem stoji:

»Napad na neprijateljsku zborničku grupu preduzećemo najranije sedmog februara u zoru. I to dve div(izije) Trećeg korpusa preko Jasenice i sela Liješnja na Kostijerevo - Drinjača. Sedamnaesta div(izija) preko sela Pravoslavne Kamenice, a 25. div(izija) s linije Zmajevac - Ahmetovo brdo.⁴⁹⁵

Namera Štaba 2. armije da napadne neprijatelja 7. februara ipak nije mogla biti realizovana pošto je 17. divizija kasnila s pristizanjem u polazne rejone za napad zbog jake zime, dubokog snega, velike udaljenosti i iscrpljenosti ljudstva u dotadašnjim borbama za Bijeljina.

Neprijatelj je, pak, iskoristio trodnevni predah, sredio svoje jedinice i 7. februara u 7.15 časova prešao u napad od Zvornika prema severu. Prvo je napao položaje 18. srpske brigade 25. divizije na njenom desnom krilu. U iznenadnom udaru delovi 65. grenadirskog puka zauzeli su Stan, a zatim produžili napad u Zmajevac u sadejstvu sa 16. grenadirskim pukom. Zmajevac su jedinice 18. srpske brigade napustile posle kraće borbe i povukle se na Legino i Ćirilovo Brdo. Pošto je ovladao Stanom i Zmajevcom, neprijatelj je stvorio povoljne uslove da zauzme i Vratolomac (trig. 379), jak topografski objekat koji dominira Zvornikom sa severa. Iako su postojali uslovi da se na Vratolomcu pruži snažan otpor delovima 16. i 47. grenadirskog puka koji su napadali na taj objekat, ipak ni njega nisu uspele da zadrže jedinice 18. srpske brigade već su se povukle ka Lipovcu (kota 347) gde je nastavljena žestoka borba.⁴⁹⁶

Trideset osma divizija je zatvarala pravac Zvornik - Tuzla s položaja udesno od 18. srpske brigade 25. divizije. Njena 17. majevička brigada nalazila se na položaju Lisina (trig. 508) - Špasojevica - Krš - Klek i bila postavljena bočno u odnosu na raspored 18. brigade; pozadi 17. majevičke brigade nalazila se 18. hrvatska brigada raspoređena na prostoru Capardi - Hajvazi - Kulina, a na desnom krilu divizijskog rasporeda - 21. istočnobosanska brigada na položaju od Đafin kamena (trig. 534), preko Samara do Planine, južno od drumu Zvornik - Tuzla. Jednovremeno s napadom na položaje 18. srpske brigade delovi nemačkog 65. grenadirskog puka izvršili su demonstrativni napad na Spasojevicu ali su odbijeni. Napadajući istovremeno i na Lišinu, primorali su delove 17. majevičke brigade na povlačenje. U toku dana i noći jedinice 17. majevičke i 18. hrvatske brigade izvršile su dva protivnapada i pokušale da povrate Lišinu. Međutim, u tome nisu uspele jer je neprijatelj čvrsto držao brdo u svojim rukama i tako obezbeđivao levi bok glavnih snaga 22. pešadijske divizije koje su prodirale u pravcu Karakaje, severno od Zvornika. U međuvremenu je 21. istočnobosanska brigada napadala Dobre Vode ali nije uspela da ih zauzme i tako oslabi pritisak neprijatelja severno od komunikacije Zvornik - Tuzla.⁴⁹⁷

Cim je otpočeo napad neprijatelja na položaj Zmajevac - Stan - Lisina, Štab 2. armije odmah je o tome izvestio Vrhovni štab. Istog dana,

⁴⁹⁵ AVII, k. 274, reg. br. 6-102/4.

⁴⁹⁶ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 84.

⁴⁹⁷ Isto, dok. br. 52 i 105.

7. februara u 19 časova, maršal Tito intervenisao je radiogramskim naređenjem ove sadržine: »Trebate preduhitriti Nemce sa vašim opštim protivnapadom. U protivnom oni će vam preoteti inicijativu i poremetiti vaš plan operacija«. ⁴⁹⁸

Međutim, to naređenje vrhovnog komandanta Štab 2. armije nije mogao da realizuje kako je planom bilo predviđeno iz više razloga. Iako su jedinice 38. divizije ulagale poslednje snage da na vreme stignu u polazne rejone za napad, one u tome nisu u potpunosti uspele. Njena 6. brigada pristigla je 7. februara u 4 časa južno od komunikacije Tuzla - Zvornik i razmestila se na prostoru Pravoslavno Snagovo - Ahmetovo brdo (kota 459) - južne padine Lišine - Kulići, gde je njene delove zatekao napad neprijatelja izveden u 10 časova na Lišinu. Druga krajiška brigada je 7. februara tek u 18 časova prispela na položaj Križevići - Grahovica - Perunika (kota 528) - Gušteri, na kojem su se nalazile jedinice 38. divizije, pa se brigada razmestila pozadi njihovog borbenog poretka i tu zanoćila. Istovremeno, 15. majevička brigada i divizijski delovi maršovali su prema komunikaciji Tuzla - Zvornik i razmestili se na prostoru od Šapne ka Memićima, a 1. artiljerijska brigada se već 6. februara od 21 čas nalazila u Capardima. ⁴⁹⁹

Tog dana 27. divizija se još uvek nalazila sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom na prostoru Osmaci - Podborovo - Paprača na odmoru i sređivanju, a sa 19. birčanskom na liniji Solakovina - Grabovica, na položaju prema Vlasenici. ⁵⁰⁰

Dvadeset druga divizija pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba nalazila se 7. februara u ovom rasporedu: 10. srpska brigada na desnom krilu, od Malog Zvornika do Drinjače, 12. srpska brigada u centru od Drinjače do sela Crnča i 8. srpska brigada na levom krilu od sela Crnča do Donje Bukovice. Zadatak 22. divizije bio je da spreči prebacivanje neprijatelja na desnu obalu Drine i da vatrom iz teškog oružja drži pod kontrolom put između Drinjače i Zvornika. ⁵⁰¹

Vrhovni komandant maršal Tito uviđajući mogućnost da deo snaga nemačke 22. pešadijske divizije forsira Drinu na odseku između Drinjače i Zvornika i tako obezbedi povoljnije uslove za prolaz svojih jedinica komunikacijom Drinjača - Zvornik, nizvodno desnom obalom reke, naredio je 7. februara Štabu 22. divizije da ne dozvoli neprijatelju »da upotrebi cestu Drinjača - Zvornik« i da ta komunikacija mora biti pod najjačom vatrom. Takođe, upozorio je Štab 22. divizije na mogućnost neprijateljevog prelaska preko Drine između Drinjače i Zvornika »u cilju obrazovanja mostobrana na desnoj obali«, i zbog toga naredio da se tom sektoru pokloni posebna pažnja uz krajnju opreznost da ne bi bilo iznenađenja. ⁵⁰²

S obzirom na to da je neredovno obaveštavan o događajima kod 25. divizije Štab 2. armije je upozorio Štab 25. divizije 7. februara u 22. časa. Istovremeno je zatražio da uzme radio-stanicu od neke svoje bri-

⁴⁹⁸> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 92.

⁴⁹⁹> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵⁰⁰) Isto, dok. br. 94.

⁵⁰¹> Isto, dok. br. 104.

⁵⁰²) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 94.

gade ukoliko je divizijska radio-stanica neispravna. Nepoznajući pravu situaciju na delu fronta te divizije, Štab 2. armije naredio je da se ukoliko je neprijatelj ovladao Karakajom dve njene brigade oslone na levo krilo 38. divizije i postave na liniji Krš (kota 388) - Grbavci, a da se jedna brigada rasporedi na prostor Čolopek - Kučičkula - Tršić, sa zadatkom da sadejstvuju jedinicama 38. divizije prema Zvorniku i Suljin-Hanu. Time bi trebalo da zatvaraju komunikaciju Jordan - Sapna i ometaju saobraćaj neprijatelja duž drumova Zvornik - Kozluk uz sadejstvo artiljerijskih jedinica sa desne obale Drine.⁵⁰³

Žestoke borbe na pravcu prodora nemačke 22. pešadijske divizije nastavljene su 7. februara. Noću je neprijatelj uspeo da ovlada Lipovcem pa su jedinice 18. srpske brigade posle neuspešnih protivnapada i pokušaja da povrate Lipovac, bile primorane da se povuku na naredni položaj na liniji Pećina - Ćirilovo Brdo - Kučičkula - Đulići u zahvatu reke Šapne. Neprijatelj je bez otpora ovladao Karakajom i Jordanom i izbio na desnu obalu Šapne u njenom donjem toku od ušća u Drinu. Levo od 18. srpske brigade nalazila se raspoređena po dubini 16. srpska brigada, na prvom položaju na liniji Čolopek - Cer - Kučičkula, na drugom položaju u selu Tršiću i na trećem položaju kod sela Kozluka. Desno od 16. srpske brigade nalazila se 19. srpska brigada raspoređena na položaju Grbavci - Ćirilovo Brdo - Vjenčac (trig. 495) - Kitovnica (tri bataljona) i po dubini na potezu Kučičkula - Mrakodo (jedan bataljon). U stvari, 25. divizija nalazila se sa 16. i 19. srpskom brigadom u prvoj liniji, a sa 18. srpskom brigadom na spoju između 16. i 19. srpske brigade, odnosno u drugom ešelonu.

U toku 7. februara 16. srpska brigada uspešno je odolevala žestokim napadima nemačkog 16. grenadirskog puka. Međutim, u 19 časova nemačke jedinice prešle su u opšti napad koji je trajao celu noć između 7/8. februara, kada su uspele da zauzmu Čolopek i da izbiju na kotu 347, ugrožavajući desno krilo 16. brigade zbog čega su se desnokrilne jedinice morale povući na Jankovinu, predeo iza Mrakodola.

I 19. srpska brigada bila je izložena žestokim napadima neprijatelja, koji su počeli u 8 časova ujutro i završili se bezuspešno. Neprijatelj je ponovo prešao u napad u 17 časova na liniju Vjenčac (trig. 495) - Ćirilovo Brdo ali i ovoga puta bez znatnijih rezultata. Treći napad bio je u 23 časa. Tom prilikom razvile su se borbe prsa u prsa. Pod snažnim pritiskom neprijatelja 16. brigada morala je da odstupi na naredni položaj na liniji Kitovnica - Kučičkula.

U 8 časova nemačke snage izvršile su napad i na delove 18. srpske brigade koji su se nalazili u Ćirilovom Brdu ali su odbijene. Međutim, delovi nemačkog 16. grenadirskog puka obnovili su u 13 časova napad i uspele da zauzmu Pećinu i deo Ćirilovog Brda. A kako protivnapad jedinica 18. srpske brigade zbog slabog snalaženja rukovodilaca nije uspeo, Štab 25. divizije naredio je da se jedinice 18. brigade povuku delom snaga pozadi 19. srpske brigade u Kraljevićima, a delom snaga na desno krilo 38. divizije na liniju Orahovac - Stražbenica (kota 399) - Križevići.⁵⁰⁴

⁵⁰³) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 42.

⁵⁰⁴) Isto, dok. br. 84.

Sedamnaesta majevička i 18. hrvatska brigada 38. divizije napale su posle ponoći 7/8. februara delove nemačkog 65. grenadirskog puka i 963. tvrđavske pešadijske brigade »Kloc« na Lišini. Pose duge i žilave borbe Lišina je zauzeta ali je neprijatelj, uvodeći rezerve, izvršio ujutro protivnapad i ponovo zauzeo taj jaki topografski objekat. Deo snaga 38. divizije napao je i selo Kordunu ali ga nije zauzeo. Tako je neprijatelj uspeo da održi položaje zapadno od Zvornika. Da bi ojačao dejstva 17. majevičke i 18. hrvatske brigade, Štab 38. divizije naredio je 21. istočnobosanskoj brigadi da se pomeri u rejon Glumine, kao opšta divizijska rezerva. Na dotadašnje brigadne položaje pristigle su jedinice 27. divizije.⁵⁰⁵

U međuvremenu dok su se vodile borbe 1. i 2. bataljon 47. grenadirskog puka forsirali su Drinu ujutro 8. februara kod sela Budišića na sektoru 10. srpske brigade 22. divizije i posle kraće borbe uspeali da ovladaju dominantnim visovima i da se zabace iza leđa jedinica 10. srpske brigade koje su se u neredu povlačile ka Donjoj Trešnjici. U toku dana neprijatelj je produžio nadiranje na sever prema Malom Zvorniku, ali je zadržan ispred Vlaških njiva. Tom prilikom jedan vod 1. bataljona 10. brigade nije uspeo da se pravovremeno povuče pa je to neprijatelj iskoristio da ga uništi. U neravnopravnoj borbi hrabro je poginuo 21 borac.⁵⁰⁶

Za to vreme 17. divizija još uvek je vršila pomeranja prema polaznim rejonima za napad u koje je došla 8. februara do 14 časova. Druga krajiška brigada razmestila se na prostoru Pravoslavnog Snagova, 6. proleterska brigada desno od nje prema Đafinom kamenu (trig. 534), a 15. majevička brigada delom snaga osiguravala je pozadinske jedinice i prihvatila ranjenike u rejonu Kusionja i Memića, a delom snaga rasporedila se kao divizijska rezerva u Stanišićima.⁵⁰⁷

U takvoj situaciji Štab 2. armije doneo je konačnu odluku za koncentrični napad na neprijatelja na sektoru Zvornik - Drinjača. U 12.30 časova 8. februara odlučeno je da se nemačka 22. pešadijska divizija prethodno razdvoji na dve grupe a potom da se počasno uništi. Za proboj u borbeni poredak nemačke 22. divizije izabran je odsek između reka Kamenice i Jošanice. Za izvršenje zadatka obrazovana je grupa za proboj (tri brigade 17. divizije i dve brigade 27. divizije pod komandom Štaba 17. divizije), i grupa za napad i sadejstvo grupi za proboj (tri brigade 25. divizije i tri brigade 38. divizije pod komandom Štaba 3. korpusa). Planom je predviđeno da napad počne 9. februara u 3 časa ujutro.⁵⁰⁸ (Prilog br. 8)

Za podršku napada Štab 2. armije zatražio je od Vrhovnog štaba dejstvo avijacije na ciljeve u Maričićima, Stanu, Liplju i na Gaju (kota 444), zatim bombardovanje neprijateljevih rezervi u Divićima, Šamani i Drinjači, i bombardovanje njegove kolone na komunikaciji Drinjača - Nova Kasaba. Zatražio je i sadejstvo jedinica 22. divizije s kojim nije bila uspostavljena radio-veza.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵) isto, dok. br. 105.

⁵⁰⁶) Isto, dok. br. 104; Friedrich-August von Metzsch n. d., str. 79.

⁵⁰⁷) *Zbornik NOR*, tom IV knj. 33, dok. br. 90.

⁵⁰⁸) Isto, dok. br. 50; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-13/1.

⁵⁰⁹) *AVII* k. 274, reg. br. 6-104 i 6-105/4.

Posle donošenja odluke Štaba 2. armije obavestio je Vrhovni štab da će se napad na neprijatelja izvršiti noću između 8. i 9. februara i to na liniji Pravoslavna Kamenica - Novo Selo, da su preduzete mere za sprečavanje eventualnog nadiranja neprijatelja ka Capardima i Tuzli, i da je potrebno sadejstvo avijacija na ciljeve neprijatelja.⁵¹⁰

U to vreme u Vrhovnom Štabu vladala je izvesna nervoza jer je 2. armija kasnila u protivnapadu a šturi i neredovni izveštaji stizali su sa zakašnjenjem. U vezi s tim vrhovni komandant je 8. februara tri puta intervenisao radiogramskim naređenjima Štabu 2. armije.⁵¹¹ Međutim, Štab 2. armije primio je ta naređenja tek posle ponoći 9. februara, u vreme kada je napad njenih jedinica već počeo. Iako je radio-veza između Vrhovnog štaba i Štaba 2. armije održavana bez smetnji predaja depeša iz radio-centra Vrhovnog štaba uglavnom je kasnila po nekoliko časova jer se gubilo dosta vremena u šifrovanju depeša, kao i zbog preopterećenosti samog radio-centra. Stotine depeša Vrhovni štab upućivao je dnevno potčinjenim štabovima ali i pored krajnjeg zalaganja šifranata i radio-telegrafista kasnilo se u predaji. Tako su i pomenuta tri naređenja maršala Tita primljena sa zakašnjenjem. Komandant 2. armije general-lajtnant Koča Popović odgovorio je jednom neuobičajeno opširnom depešom od 686 radio-grupa. U njoj je stajalo:

»Primili smo vaše depeše br. 80-80 i 82-82. Mislimo da njihova sadržina ne odgovara našim realnim mogućnostima. Naša stvarna snaga ne predstavlja ni desetinu našeg broja i naoružanja iz sledećih razloga:

Naša vojska, računavajući i kadrove, u odnosu na Nemce, nema gotovo nikakvog iskustva i znanja. Ma kolike bile naše snage, mi nismo u stanju ni da sprečimo prodiranje jedne nemačke div[izije], ma i današnje. Pokazalo se da većina naših jedinica nije u stanju da održi i jedan položaj pred malo jačim neprijateljskim] napadom.

Ni artiljerija ni ostalo oružje ne mogu doći do izražaja bez pravilnog opšteg sadejstva, kog nema, i bez sigurnog snabdevanja municijom. Napominjemo da je sva artiljerija prebačena na konjsku i volovsku vuču i da je ishrana stoke sasvim nedovoljna.

Od 27. januara sve jedinice su u gotovo neprekidnoj borbi, većinom na potpuno pustom terenu, dakle, stalno napolju, prvih dana na vrlo velikoj hladnoći. Samo u 19. brigadi, za prvih pet dana, bilo je oko 200 smrzanja. Snabdevanje dugačko, sporo, neredovno.

Imali smo vrlo velike gubitke, ne računajući Treći korpus, preko pet hiljada izbačenih iz stroja od 27. januara.

Izveštavanje je zaista slabo, jer malo saznajemo i sporo. Štabovi nemaju brz uvid. Tehnička sredstva veze su potpuno nedovoljna. Tako ni sa 25. ni sa 22. [divizijom] tri dana nemamo veze zbog neispravnosti [radio-]stanica. Telef[onskog] materijala, naročito stručnog osoblja, nedostaje nam mnogo.

⁵¹⁰) Isto, dep. br. 6.

⁵¹¹> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 95.

Sanitet, zbog neiskustva kadrova, velikog broja ranjenika, udaljenosti baza, stalne ugroženosti rejona Tuzle, ne uspeva da pravilno prihvati, obradi i evakuše ranjenike.

Sada su sve naše jedinice u borbi, a gotovo od početka je stalno bilo tako, zbog mnogobrojnih pravaca, mnogobrojnih raznih neprijatelja.

Protivnapad nismo mogli preduzeti ranije, jer 17. [divizija] nije sa sektora Bijeljine mogla da se izvuče iz borbe i stigne ranije.

U protivnapadu dejstvuju sve četiri predviđene div[izije], a četiri brigade 17. i 27. [divizije] učestvuju samo na glavnom pravcu. Jedna brigada Dvadeset sedme je u Vlasenici. Jedna brigada 17. stigla je kasnije od ostalih, jer je bila kod Brezovog Polja. I ona sad ulazi u borbu.

Trideset osma [divizija], koja je malobrojna, i Dvadeset peta koja je najviše načeta u neprekidnim borbama, nalaze se na sektoru Ahmetovo brdo - Perunika - Spasojevica - Krš - Grbavci - Čolopek. One nisu uspele da pred nepr[ijateljem], koji jako nadire, pređu u efikasan protivnapad, naročito 25. koja se na pravcu glavnog neprijateljskog] udara povlači.

Uzevši u obzir sve navedene važne momente, složenost opšte vojničke situacije u ist[očnoj] Bosni, mislimo da onako oštru kritiku nikako nismo zaslužili.⁵¹²

To je bila ocena komandanta 2. armije, general-lajtnanta Koče Popovića. Ipak, mora se shvatiti da su borci i rukovodioci u tim teškim trenucima i danima neprekidnih borbi ulagali natčovečanske napore i krajnje požrtvovano borili protiv iskusnog neprijatelja i protiv svih teškoća i tegoba koje su ih mučile tih dana: glad, smrzavanje, slaba odevenost i dr. Međutim, ni vojnicima nemačke 22. pešadijske divizije u to vreme nije bilo lako. U jednom trenutku cela nemačka divizija nalazila se na ivici nervnog sloma. Ta divizija, koja se borila u severnoj Francuskoj, Belgiji i na istočnom frontu, kroz južnu Ukrajinu i na Krimu, kao i u opsadi Sevastopolja, doživljavala je u borbi protiv jedinica 2. armije najteže trenutke od svog formiranja.⁵¹³

Vrhovni komandant uputio je 8. februara naređenje Štabu 22. divizije da po svaku cenu odbaci neprijateljeve delove koji su bili prešli na desnu obalu Drine i zamerio Štabu 22. divizije što je dozvolio nemačkim snagama da forsiraju Drinu, iako su se pod njegovom komandom nalazile četiri brigade. Istim naređenjem vrhovni komandant stavio je svu artiljeriju na desnoj obali Drine pod komandu Štaba 22. divizije.⁵¹⁴

Istog dana, 8. februara, vrhovni komandant naredio je Štabu 1. armije da odmah uputi 2. proletersku diviziju u Mačvu na prostor Šabac - Bogatić gde je trebalo da primi zadatke za dejstva u dolini Drine. Na taj način je vrhovni komandant ojačao 2. armiju u nastojanju da se elitna nemačka 22. pešadijska divizija što pre uništi na drinjačko-zvorničkom sektoru.⁵¹⁵

⁵¹²> AVII, k. 274, reg. br. 6-106 i 6-107/4.

⁵¹³) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 79.

⁵¹⁴> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 95.

⁵¹⁵> Isto, dok. br. 94 i 104.

Štabovi 17, 25, 27. i 38. divizije, kao i Štab 3. korpusa primili su u popodnevnim časovima 8. februara zapovest Štaba 2. armije za napad na nemačku 22. pešadijsku diviziju. Odmah su doneli svoje odluke i razradili zapovesti potčinjenim jedinicama.

Štab 25. divizije je u 21 čas naredio levokrilnoj 16. srpskoj brigadi da napada pravcem Jordan - Karakaja - Lipovac; srednjoj, 19. srpskoj brigadi, da napada pravcem Vjenčac (trig. 495 - Glumine i, desnokrilnoj, 18. srpskoj brigadi, da napada pravcem Sahanići - Glumine.⁵¹⁶

Štab 38. divizije naredio je 17. majevičkoj i 18. hrvatskoj brigadi da zatvaraju pravac Zvornik - Tuzla i da spreče eventualni prodor neprijatelja u pravcu Caparda, a 21. istočnobosanskoj brigadi da napada neprijatelja u Marčićima.⁵¹⁷

Sa svoje strane Štab 17. divizije je zapovešću od 8. februara u 22 časa detaljno razradio zadatke za svoje matične brigade i potčinjenu 27. diviziju koje su deystvovala na težištu napada 2. armije. Dvadeset sedma divizija dobila je zadatak da sa dve brigade napada neprijatelja (65. grenadirski puk i 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc«) na odseku od reke Kamenice od Novog Sela i preseče komunikaciju Drinjača - Zvornik kod kote 150 i sela Šamana, hvatajući vezu levo s brigadom 17. divizije koja je, takođe, učestvovala u zauzimanju Šamana, sela u okuci Drine preko puta Budišića, gde su se nalazili iskrčani delovi nemačkog 47. grenadirskog puka. Šesta proleterska brigada 17. divizije dobila je zadatak da u sadejstvu sa levokrilnom brigadom 27. divizije napada pravcem Đafin kamen - Velika njiva - Šamani i preseče cestu Drinjača - Zvornik; jedan bataljon trebalo je da sadejstvuje levokrilnoj 2. krajiškoj brigadi, koja je imala da napada pravcem Samarići - Dobra Voda - Sabići - Sejfići i preseče put između Drinjače i Zvornika. Petnaesta majevička brigada trebalo je da se zadrži na dotadašnjem prostoru, s tim što bi dva bataljona na pravcu Kusonje - Memići vršila prihvatanje ranjenika i obezbeđivala pozadinske delove 17. divizije, a dva bataljona u Stanišićima obrazovala divizijsku rezervu. Međutim, u toku borbe Štab 2. armije narediće 9. februara u 14.35 časova da se 15. majevička brigada uputi u selo Snagovo (zaselak Jasikovići),⁵¹⁸ (Prilog br. 9).

Tačno u određeno vreme 9. februara u 3 časa jedinice 2. armije prešle su u koncentričan napad na celom zvorničko-drinjačkom sektoru. Dvadeseta romanijska brigada 27. divizije na desnom krilu divizijskog borbenog poretka zauzela je na juriš Strnine (kota 342) u dolini reke Kamenice, a zatim delom snaga sadejstvovala 16. muslimanskoj brigadi u napadu na Veliku njivu (trig. 437), a delom snaga vršila pritisak preko dugog dela u pravcu Liješnja i Đevanja radi obezbeđenja desnog boka divizijskog rasporeda. Levokrilna, 16. muslimanska brigada, napala je neprijatelja na Velikoj njivi ali nije uspela da ga likvidira. Međutim, zauzela je kotu 399 oko koje su se vodile žestoke borbe, kao i oko Velike njive koja je bila ključni neprijateljev položaj između reka Kamenice i Jošanice. U borbi za to brdo koje dominira nad Novim Selom i prema Šamanima smenjivali su se juriši i protivjuriši u kojima

⁵¹⁶> Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 55.

Isto, dok. br. 105.

⁵¹⁷) Isto, dok. br. 54; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 419 i 420.

su učestvovala i jedinice desnokrilne 6. proleterske brigade 17. divizije. Oko 15 časova delovi 6. proleterske i 16. muslimanske brigade uspeli su zajedničkim naporom da ovladaju Velikom njivom i njenim visom (trig. 437). Zadržavajući deo snaga na Velikim njivama 16. brigada produžila je napad u pravcu Šamana. Nemci su je dočekali jakom artiljerijskom vatrom i zaustavili u Novom Selu. Neprijatelj je ubacio u borbu poslednje rezerve i pred mrak preduzeo snažan protivnapad u kome je uspeo da povрати Strnine i veći deo Velike njive kao i trig. 437. U 20 časova 16. muslimanska i 20. romanijska brigada ponovo su prešle u napad da bi ovladale izgubljenim ključnim položajima, pa se borba produžila celu noć i naredni dan.⁵¹⁹

Desnokrilna 6. proleterska i levokrilna 2. krajiška brigada 17. divizije prešle su u napad, takođe, u predviđeno vreme - 9. februara u 3 časa ujutro. Šesta proleterska brigada je u prvom naletu uspela da blokira neprijatelja na Velikoj njivi a zatim da nastavi napredovanje ka Novom Selu i Šanima uz grčevit otpor neprijatelja. Oko ponoći 6. proleterska brigada u sadejstvu sa 16. muslimanskom brigadom delovima 20. romanijske brigade 27. divizije uspela da u frontalnom napadu zauzme veći deo te ključne neprijateljeve pozicije u odbrani komunikacije Drinjača - Zvornik. Za to vreme 2. krajiška brigada ovladala je Samarićima i zapadnim delom neprijateljevog položaja u Dobrim Vodama a 15. majevička brigada, posle pregrupisanja u skladu sa zapovešću Štaba 17. divizije od 8. februara, napadala je neprijatelja na liniji Liplje (kota 356) - kota 459, iznad sela Marčića, i posle dvočasovne borbe, do 14 časova, zauzela te neprijateljeve položaje.⁵²⁰

Jedinice 38. divizije blokirale su neprijateljeva dejstva na pravcu Zvornik - Tuzla. Njena 21. istočnobosanska brigada uspela je u sadejstvu sa 15. majevičkom brigadom, 17. divizije da ovlada Marčićima. Međutim, neprijatelj je izvršio protivnapad i ponovo zauzeo to selo, nakon čega se 15. majevička brigada povukla na liniju Ahmetovo brdo (kota 459) - Mehmedići - Rudine.⁵²¹

U jedinicama 25. divizije događaji su se ovako odvijali: 16. srpska brigada koja se nalazila prema čelu napadnog klina nemačke 22. pešađijske divizije uspela je da ovlada Karaulom (trig. 322), Čolopečkim grobljem i kotom 347, i tako neposredno ugrozi neprijatelja u Čolopeku. Međutim, delovi nemačkog 16. i 47. grenadirskog puka ponovo su u protivnapadu ovladali pomenutim objektima, pa se 16. brigada povukla na polazni položaj kod sela Tršića. Desno od 16. srpske brigade na neprijateljev položaj Vjenčac (trig. 496) - Ćirilovo Brdo - Grbavci napadala je 19. srpska brigada. Borba je trajala do 13 časova. Neprijatelj u protivnapadu odbacio jedinice 19. brigade na polazni položaj. Osamnaesta srpska brigada zadržala se na svom položaju bez dodira s neprijateljem.⁵²²

Istog dana, 9. februara, jedinice 22. divizije NOVJ nalazile su se u složenoj situaciji. Razvučene na širokom frontu, one su morale da vode

⁵¹⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 421-423.

⁵²⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵²¹> Isto, dok. br. 105.

⁵²²> Isto, dok. br. 58 i 84.

žestoke borbe protiv iskrvanih nemačkih snaga na desnoj obali Drine koje su se utvrdile na dostignutim položajima ispred Sakara i Vlaških njiva. Štab 22. divizije naredio je 12. srpskoj brigadi da sa dva bataljona ojača 10. srpsku brigadu na čijem je sektoru neprijatelj forsirao Drinu. Ipak, sva nastojanja ojačane 10. brigade da odbaci dva bataljona nemačkog 47. grenadirskog puka na levu obalu Drine nisu dovela do uspeha. Nemci su čvrsto držali mostobran i tako obezbeđivali njihove motorizovane kolone da se prebacuju od Drinjače, preko rečice Kamenice, ka Zvorniku. Čvrstim držanjem mostobrana obezbeđivao se najotvoreniji deo komunikacije od Drinjače do Zvornika. Inače, na rečici Kamenici most su porušili inženjerci 2. armije, pa je pionirima nemačke 22. pešadijske divizije bilo potrebno dva dana da izgrade novi improvizovani most preko kojeg je trebalo proći oko 200 motornih vozila blokiranih južno od Kamenice. Izradu mosta Nemci su završili 8. februara baš u vreme kada su otpočeli forsiranje Drine kod Budišića. Ostale brigade 22. divizije nastavile su utvrđivanje svojih položaja na desnoj obali Drine.⁵²³

Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije koja se privremeno nalazila pod komandom Štaba 22. divizije obezbeđivala je desnu obalu Drine od Koviljače, preko Simića i Donje Borine do Kamenog šanca, jugoistočno od Zvornika. Nameru neprijatelja da ovlada Kamenim šancem, jednim od dominantnih visova između sela Sakara i Velikih njiva, u žestokoj borbi sprečili su delovi 6. srpske brigade.⁵²⁴

Avijacija NOVJ u dolini Drine bila je vrlo aktivna naročito na zvoničko-drinjačkom sektoru. Deseta jurišna vazduhoplovna divizija Vazduhoplovne grupe »Vitruk« koja se nalazila pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba nije dejstvovala od 6. do 8. februara zbog vrlo loših meteoroloških prilika, ali je zato 9. februara 38 aviona izvršilo 50 avio-poletanja dejstvujući na ciljeve u rejonima Nove Kasabe, Drinjače i Zvornika i na putu Drinjača - Zvornik. Napadi jurišnih aviona IL-2 zvanih »šturmovici«, ili kako su ih Nemci nazivali »crna smrt« s jugoslovensko-sovjetskim posadama vršeni su u trojkama i parovima sa visine od 1000 metara do neposredno iznad zemlje pod uglom od 30 do 35 stepeni. Sve te borbene akcije aviona vršene su pod jakom vatrom neprijateljeve protivavionske i poljske artiljerije i mitraljeza. Napadima avijacije naročito je bila izložena drumska saobraćajnica u dolini Drine i od Drinjače ka Vlasenici. Prilikom avio-izviđanja uočeno je na delu komunikacije od Divića prema Drinjači oko 30 motornih vozila, a između Drinjače i Nove Kasabe oko 100 motornih vozila u pokretu u oba pravca.⁵²⁵

Prva artiljerijska brigada imala je ovakav raspored: 1. protivtenkovski divizion u Capardima sa zadatkom da odbije eventualni napad neprijateljevih oklopnih delova iz pravca Zvornika; 2. poljski (pukovski) divizion - jedna baterija u rejonu Glumina, jedna baterija u Capardima i jedna baterija u rejonu Mahale; 3. teški divizion (bez haubičke baterije) na vatrenom položaju kod Perunike; 4. minobacački divizion - dve baterije kod sela Capardi na desnoj strani komunikacije Zvornik - Tuzla

⁵²³> Isto, dok. br. 104.

⁵²⁴> AVII, k. 735, reg. br. 4-2.

⁵²⁵> Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. br. 248; AVII, k. 274, reg. br. 6-105 i 6-106/4.

a jedna baterija u rejonu sela Snagova; protivavionska mitraljeska četa na obezbeđenju položaja artiljerijskih jedinica. Pre početka napada (9. februara) artiljerijske jedinice su od 2.45 do 3 časa izvele uspešnu artiljerijsku pripremu napada naročito na neprijateljeve položaje na Lišini i Zmajevcu i kod sela Marčića.⁵²⁶

Štab 2. armije tražio je od Vrhovnog štaba da podržava napad jedinica 2. armije i celokupna artiljerija koja se nalazila na desnoj obali Drine. U vezi s tim vrhovni komandant naredio je 9. februara Štabu 22. divizije da sve artiljerijske jedinice na desnoj obali Drine, koje su se nalazile pod komandom tog štaba, sprečavaju saobraćaj neprijatelja na komunikaciji Drinjača - Zvornik. Međutim, 2. artiljerijska brigada, koja je bila razmeštena delom na širem prostoru sela Zarkovića, istočno od Zvornika, nije mogla da ispuni taj zadatak jer joj je nedostajala municija.⁵²⁷

Štab 2. armije uputio je 9. februara više desetina depeša (izveštaja) o razvoju situacije na zvorničko-drinjačkom sektoru, tako da je Vrhovni štab bio u potpunosti u toku događaja za razliku od prethodnih dana kada su te informacije nedostajale. Jedino veza sa Štabom 22. divizije nije bila još uvek uspostavljena, te je usklađivanje borbenih dejstava bilo gotovo nemoguće. Štab 2. armije se u vezi s tim obraćao i Vrhovnom štabu.⁵²⁸

U vreme žestokih borbi na zvorničko-drinjačkom sektoru neprijatelj je 9. februara u 5.30 časova na frontu 23. i 45. divizije 14. korpusa prešao u žestok napad od Gračanice i Gradačca ka Tuzli. Time je stvorena vrlo ozbiljna situacija koja će se odraziti na konačan uspeh u borbama za uništenje nemačke 22. pešadijske divizije jer je Štab 2. armije morao da izvlači sa drinskog fronta izvesne snage radi obezbeđenja Tuzle.⁵²⁹

Borbe na zvorničko-drinjačkom sektoru dostigle su kulminaciju 10. februara naročito na frontu proboja gde su 27. i 17. divizija uložile sve snage da ovladaju Velikom njivom koju je neprijatelj noću između 9. i 10. februara uspeo delimično da povрати i posebno čvrsto da drži njen vrh (trig. 437) oko kojeg će se produžiti teške borbe, tako da će položaji prelaziti po nekoliko puta iz ruke u ruku.

Dvadeset sedma divizija sa svojom 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom vodila je ceo dan žestoke borbe protiv ojačanog nemačkog 65. grenadirskog puka koji je branio put Drinjača - Zvornik s isturenih položaja. Nastavljajući noćni napad započet prethodnog dana u 20 časova glavnina 20. romanijske brigade uspela je da ponovo zauzme Strnine. Vodeći celu noć borbu za Veliku njivu 16. muslimanska brigada na levom krilu divizijskog rasporeda uspela je do zore 10. februara u sadejstvu sa 6. proleterskom brigadom 17. divizije i delovima 20. romanijske brigade koji su nanosili udar iz pozadine, da ovlada tim ključnim položajem neprijatelja i da produži napad prema Novom Selu i Šamanima. Delovi ojačanog nemačkog 65. grenadirskog puka bili su pri-

⁵²⁶>) Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵²⁷) AVII, k. 54, reg. br. 4-1/4 i k. 274, reg. br. 6-105/4.

⁵²⁸< Isto, k. 274, reg. br. 6-105, 6-111/4.

⁵²⁹< Isto, reg. br. 6-107/4 (dep. br. 39).

bijeni na uskom prostoru uz levu obalu Drine, i odatle su se branili po svaku cenu. Uporne napade jedinica 27. i 17. divizije podržavala je avijacija NOVJ. Nepun kilometar je nedostajao da bi proboj kroz borbeni poredak neprijatelja bio izvršen u potpunosti i time nemačka 22. pešadijska divizija razdvojena na dva dela. Međutim, Štab 27. divizije nije imao na raspolaganju više nikakvih rezervi. Njegova treća brigada, 19. birčanska, nalazila se južno od Šekovića orijentisana prema Vlasenici, u koju su njene jedinice, posle kraće borbe protiv delova 359. puka nemačke 181. pešadijske divizije, ušle 10. februara. Štab 17. divizije imao je na raspolaganju glavninu svoje 15. majevičke brigade, ali je nije upotrebio. To je iskoristio Štab nemačke 22. pešadijske divizije da prikupi poslednje rezerve. S njima je prešao u protivnapad u 17 časova posle podne nastojeći da ponovo zauzme Strnine i Veliku njivu (trig. 437) što mu je i pošlo za rukom. Ipak, jedinice 27. divizije nisu prestale s napadima koji će se produžiti celu noć 10/11. februara.⁵³⁰

Sedamnaesta divizija na levom krilu zone napada sa svojom 6. proleterskom i 2. krajiškom brigadom vodila je 10. februara takođe, žestoke borbe. Svi pokušaji 6. proleterske brigade da zajedno sa 16. muslimanskom brigadom u potpunosti ovlada Velikom njivom, ostali su bez uspeha. Druga krajiška brigada koja je napadala levo od 6. proleterske brigade u centru divizijskog rasporeda sa dva bataljona, zauzela je selo Šabiće osim jedne tvrde kuće iz čijeg je podruma neprijatelj pružao žestok otpor. Borci su tu kuću zapalili tako da je u podrumu izgorelo preko 30 nemačkih vojnika. Međutim, u 6.30 časova bataljoni su bili potisnuti iz Šabića. U podne je 2. krajiška brigada izvršila novi snažan napad koji je, takođe, ostao bez očekivanih rezultata kao i ponovljeni napad u 22 časa. Za to vreme 15. majevička brigada napadala je manjim snagama neprijatelja koji se nalazio zapadno od Šabića i Sultanovića prema levom krilu divizijskog rasporeda, ali u tim napadima nije imala uspeha jer je neprijatelj pružao dobro organizovan i snažan otpor.⁵³¹

Toga dana 38. divizija nije ispoljavala veću aktivnost. Njene dve brigade iz prve borbene linije (21. istočnobosanska i 18. hrvatska) zadovoljile su se samo demonstrativnim napadima na Marčiće, odnosno Lišinu, dok je 17. majevička brigada držala ranije položaje bez pritiska prema neprijatelju.⁵³² Dvadeset peta divizija vodila je, uglavnom, borbe na svom levom krilu gde je 16. srpska brigada s pravca Tršića napadala prema Čolopeku, ali bez većih rezultata. Na odsecima 18. i 19. brigade nije bilo nikakvih borbi.⁵³³

Istog dana na desnoj obali Drine došlo je do pogoršanja situacije jer je neprijatelj uspostavio novi mostobran kod Malog Zvornika na liniji Kameni šanac - Rujeva glava (kota 521) - Batin - Klek (kota 293). Nameru neprijatelja da proširi taj mostobran sprečila je 6. srpska brigada 2. proleterske divizije koja se privremeno nalazila pod komandom Staba 22. divizije. Istovremeno je 10. srpska brigada odbila pokušaj neprijatelja da ovlada linijom Sakar - Vlaške njive i, na taj način, blokirala

⁵³⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 423-5.

⁵³¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

⁵³²> Isto, dok. br. 105.

⁵³³ Isto, dok. br. 84.

je širenje mostobrana kod Budišića, kao i spajanje tih neprijateljevih snaga sa iskrcanim delovima kod Malog Zvornika. Dva bataljona 12. srpske brigade koji su ojačavali odbranu 10. brigade vodila su 10. februara borbe s promenljivim uspehom u rejonu sela Erića, gde je neprijatelj u protivnapadu zauzeo kotu 482. Osmu srpsku brigadu prebacila je, prema naređenju Štaba 22. divizije, svoja dva bataljona i Šrebrenički NOP odred na levu obalu Drine u nameri da proteraju neprijatelja iz Bratunca i da se potom orijentišu ka liniji Nova Kasaba - Drinjača. Poljska baterija 22. divizije tukla je preko celog dana i noći neprijatelja u Čolopeku i na Karauli (trig. 322).⁵³⁴

Avijacija NOVJ 10. februara nije vršila borbene letove zbog vrlo jake magle u dolini Drine.⁵³⁵

Ceneći situaciju na frontu, posebno postignute rezultate 27. i 17. divizije, Štab 3. korpusa došao je do zaključka da su stvoreni uslovi za likvidiranje neprijateljevih položaja na liniji od Vjenčaca (trig. 495) prema Grbavcima i za presecanje neprijateljeve napadne kolone kod Karakaje. U vezi s tim a po naređenju Štaba 2. armije, doneo je odluku da 25. i 38. divizija napadnu 11. februara u 3 časa ujutro neprijatelja na položaju od Vjenčaca do Čolovnika (kota 262), preseku njegovu kolonu kod Karakaje i pristupe uništenju njegovih snaga severno od Zvornika. Na osnovu te odluke Štab 3. korpusa je 10. februara u 12.30 časova naredio 25. diviziji da razbije otpor neprijatelja na liniji Vjenčac - Ćirilovo Brdo - Kučičkula i da nastavi napad duž komunikacije Kučičkula - Jordan i ovlada Jordanom i Pašinih brdom a zatim da se orijentiše na sever radi uništenja neprijatelja u Čolopeku. Trideset osma divizija dobila je zadatak da likvidira sa dve brigade neprijatelja na liniji Grbavci - Hodžići - Čolovnik, a zatim da usmeri glavni napad na položaj Lipovac (kota 347) - Karakaja radi uništenja neprijateljevih snaga severno od Zvornika u sadejstvu sa jedinicama 25. divizije. Jednu brigadu 38. divizije trebalo je rasporediti na liniji Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika (kota 528) radi zatvaranja pravca Zvornik - Capardi. Delovi 1. artiljerijske brigade dobili su zadatak da podržavaju napad jedinica 25. i 38. divizije.⁵³⁶

Manjem pregrupisanju snaga za predstojeći napad severno od drumu Zvornik - Tuzla Štab 38. divizije pristupio je 11. februara u 3 časa ujutro. Naredio je da 17. majevička brigada i jedan ojačani bataljon 21. istočnobosanske brigade napadnu uporište neprijatelja u Hodžićima, da produže nadiranje prema Čolovniku, Lipovcu i Pašinom brdu i da izbiju na komunikaciju Zvornik - Kozluk. Osamnaestoj hrvatskoj brigadi naredio je da se razmesti na prostoru Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika, da demonstrativno napada na Liplje i Marčiče i da zatvori pravac Zvornik - Capardi, a 21. istočnobosanskoj brigadi da se postavi na Spasojevići (kota 443) i Kršu (kota 388) povezujući se desno sa 17. majevičkom brigadom.⁵³⁷

Štab 2. armije primio je od Štaba 5. korpusa radiogram sa obaveštenjem da su 7. februara iz Doboja pošle vrlo jake snage u pravcu Gra-

⁵³⁴> Isto, dok. br. 104; *AVII*, k. 735, reg. br. 4-2.

⁵³⁵> *Zbornik NOR*, tom X, knj. 1, dok. br. 251.

⁵³⁶> Isto, dok. br. 59.

⁵³⁷) Isto, dok. br. 63.

čanice. U vezi s tim Štab 2. armije izvestio je 10. februara Vrhovni štab i pritom mu izneo svoj plan daljih dejstava na tom pravcu: da će 23. i 45. diviziju orijentisane prema Trebavi, Gračanici i Ozrenu, upotrebiti za zaustavljanje neprijateljevog prodora prema Tuzli i da će dve brigade 28. divizije držati u blokadi Bijeljiniu a jedna njena brigada zatvarati pravac Brčko - Čelić.⁵³⁸

Jedinice 27. divizije nastavile su napade na neprijatelja 11. februara da bi što pre izbile na Drinu. Štab 16. muslimanske brigade i Štab 6. proleTERSke brigade 17. divizije dogovorili su se da po jedan bataljon upotrebe za blokiranje Velike njive, a s glavnim snagama da nadiru ka Drini: 16. muslimanska ka Šamanima, a 6. proleTERSka ka Sejfićima. Na desnom krilu divizijskog borbenog poretka 20. romanijSka brigada napadala je celu noć 10/11. februara Strninu i, tek 11. februara u 6 časova ujutro, uspela da slomi otpor neprijatelja i da njome ovlada. U daljem prodiranju ka Drini, ona je dva puta izbijala na samu reku ali je oba puta odbijena na Strninu. Neprijatelj je u više navrata preko celog dana pokušavao da povrati Strninu, ali u tome nije uspeo jer je 20. romanijSka brigada čvrsto držala taj položaj u svojim rukama. Brigada je, takođe, napadom dela svojih snaga iz pozadine ka Velikoj njivi, Šamanima i Sejfićima sadejstvovala napadu 16. muslimanske i 6. proleTERSke brigade. Prodirući preko Novog Sela 16. muslimanska brigada je u 17 časova izbila na kose iznad sela Šamana. Neprijatelj je iz rejonu okuke Drine (kota 377) tri puta izvršio protivnapad i pokušao da zbaci 16. brigadu s tih položaja, ali mu to nije pošlo za rukom. Postignut uspeh nije mogao u potpunosti biti iskorišćen. Već u popodnevnim časovima 11. februara po naređenju Štaba 2. armije, 17. divizija počela je izvlačenje svojih jedinica iz borbe zbog nastale situacije kod Gračanice. To je bilo spasonosno za nemačku 22. pešadijsku diviziju čiji su se delovi, južno od Šamana, našli pred uništenjem. Bio je potreban, možda, još samo neki čas, i njihova bi sudbina bila zapečaćena. Ali, zbog izvlačenja jedinica 17. divizije iz borbe, snage 27. divizije preuzele su na sebe široki front koji su do tada držale dve divizije između rečica Kamenice i Jošanice, pa se time i odnos snaga promenio u korist neprijatelja.⁵³⁹

Pre izvlačenja 17. divizija je sa 6. proleTERSkom brigadom prešla u napad (11. februara u 5 časova) da u sadejstvu sa 16. muslimanskom brigadom 27. divizije, zauzme Velike njive i da prodiere kroz udoline prema Šabićima, Sejfićima i Šamanima, tj. ka Drini. Ali, taj napad nije završila. U 14 časova Štab 6. proleTERSke brigade primio je radiogram od Štaba 17. divizije da svoj položaj odmah preda 16. muslimanskoj brigadi, i da se jedinice posle izvlačenja iz borbe prikupe u rejonu Caparda. Druga krajiška brigada, koja se nalazila dobro ukopana na položajima iz prethodnog dana, primila je u 13 časova telefonsko naređenje da se odmah uputi pravcem Kusonje - Capardi - Memići i smesti u Kalesiji do daljeg naređenja. Slično naređenje dobile su i ostale jedinice 17. divizije. Po divizijskoj zapovesti 15. majevička brigada uputila se prema Miljanovićima i tu se smestila radi prenoćišta, a 1. artiljerijska brigada krenula je za Simin-Han i tu pristigla 12. februara u 4 časa ujutro.

⁵³⁸ AVII, k. 274, reg. br. 6-112 i 6-113.

⁵³⁹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Đonlagiš, n. d. str. 425^27.

Time su dejstva jedinica 17. divizije na zborničko-drinjačkom sektoru za kraće vreme prestala.⁵⁴⁰

Ojačana 17. majevička brigada 38. divizije napala je neprijatelja u Hodžićima i Čolovniku, kako je to regulisano naređenjem Štaba 3. korpusa od 10. februara. Brigada je uspela da zauzme Hodžiće i Čolovnik bez sadejstva 25. divizije. Međutim, zbog razvoja situacije na pravcu Doboj - Gračanica Štab 3. korpusa naredio je da se ona povuče na polazni položaj. Dvadeset prva istočnobosanska brigada iste divizije preuzela je položaje na Spasojevici i Kršu, koje je do tada držala 17. majevička brigada, dok je 18. hrvatska brigada vršila demonstrativni napad na Li-sinu.⁵⁴¹

Dvadeset peta divizija, shodno naređenju 3. korpusa, umesto da pređe u napad 11. februara u 3 časa, napala je neprijatelja već 10. februara u 21 čas. Izuzev 18. srpske brigade ostale jedinice (16. i 19. srpska brigada) nisu se angažovale u napadu. Tom prilikom jedinice 18. srpske brigade zauzele su Glumine, zalutale u mraku, i umesto da napadnu Lipovac, (kota 347) napale su Vratolomac (trig. 379). Tu se jedna četa našla u obruču iz kojeg se probila pred zoru 11. februara. Pošto se nisu mogle održati na dostignutim položajima, u svitanje su se vratile na polazni položaj čime je uskraćeno sadejstvo jedinicama 38. divizije.⁵⁴²

Istog dana, 11. februara, 6. srpska brigada 2. proleterske divizije vodila je manje borbe protiv neprijatelja koji se nalazio na mostobranu kod Malog Zvornika. Ti delovi nemačke 22. pešadijske divizije nisu ispoljavali nikakve ofanzivne namere, jer im je na mostobranu bio jedini cilj da obezbede nesmetano dovođenje motorizovanih kolona od Drinjače prema Zvorniku.⁵⁴³

Dvadeset druga divizija vodila je, takođe, manje borbe na desnoj obali Drine. Njena 10. srpska brigada držala je dalje položaje na liniji Sakar - Vlaške njive bez veće borbene aktivnosti. Na njenom odbrambenom sektoru neprijatelj je ujutro prešao u napad, ali je odbijen. U toku borbe nadleteli su avioni NOVJ i u brišućem letu mitraljirali i bombardovali neprijateljev borbeni poredak. Nemci su bili primorani da odustanu od daljih napada. Pokušaj delova 10. brigade u 15 časova da ovladaju visom Lađa (732), iznad sela Maksimovića, samo je delimično uspeo, pa je napad posle toga obustavljen. Bataljoni 8. srpske brigade i Srebrenički NOP odred, koji su se bili prebacili na levu obalu Drine, zauzeli su Bratunac i proterali neprijatelja prema Srebrenici.⁵⁴⁴

Avijacija NOVJ je 11. februara bila vrlo aktivna, jer su se vremenski uslovi poboljšali, za razliku od prethodnog dana kada zbog magle nije izvršeno nijedno avio-poletanje. U toku dana 29 »iljušina« u grupama od 2 do 4 aviona izvršilo je 45 borbenih letova mitraljirajući i bombardujući neprijateljeve kolone i položaje kod Zvornika, Divića, Drinjače i na komunikaciji Drinjača - Zvornik. Napadima sa visine od 800 metara do neposredno iznad zemlje, pod uglom od 30 do 35 stepeni razarana je

540) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 90.

541) Isto, dok. br. 65 i 105.

542) Isto, dok. br. 65 i 84.

543) *AVIL*, k. 735, reg. br. 4-2.

544) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 104, i tom X, knj. 1, dok. br. 251.

neprijateljeva živa sila i tehnika. Tom prilikom uništeno je 19 kamiona i 15 kola s opremom i ljudstvom, u kolonama je izazvano 8 požara i 5 eksplozija i neutralisana 3 protivavionska topa. Izviđanjem su osmotreni pokreti neprijateljevih motorizovanih kolona od Drinjače ka Zvorniku, i otkrivena dva tenka i vatreni položaj tri baterije protivavionske artiljerije.⁵⁴⁵

Istog dana Vrhovni Štab obavešten je o situaciji na frontu 2. armije, o dejstvima na zvorničko-drinjačkom sektoru i kod Gračanice, o prikupljanju ustaša u rejonu Brčkog i pokretima neprijatelja kod Bijeljine. Vrhovni štab je procenio da je Tuzla ugrožena. Zato je maršal Tito 11. februara uputio Štabu 2. armije ovu depešu:

»Po našoj oceni situacije nemačko-četničke snage sa zapada i ustaše sa severozapada imaju kao glavni cilj ugroziti vas. sa leđa i zauzeti Tuzlu, svakako, u sadejstvu sa onim snagama iz Brčkog.

S obzirom na ovakav obrt u situaciji, vi trebate odmah pregrupisati svoje snage po sledećem:

1. Jednu diviziju odmah prebaciti sa sektora Zvornik - Drinjača prema Gračanici.

2. Snage sa sektora Drinjača - Zvornik izdići više na sever, na pravac Zvornik - Capardi, za zaštitu tuzlanskog basena od istoka.

3. Jednu brigadu 28. divizije, koja je zatvarala pravac od Bijeljine, prebaciti kod Janje na desnu obalu Drine, na sektor Lešnice da pojača tamošnju odbranu Drine, a ostatak divizije da ostane i dalje na dosadašnjem zadatku.

4. Potom glavne snage orijentisati zapadno i severozapadno od Tuzle za razbijanje neprijateljske grupe koja je u pokretu sa tih pravaca prema Tuzli. Ovo možete odmah uraditi ukoliko smatrate da su nemačke glavne snage već prošle severno od Zvornika prema Bijeljini, te vas ne mogu ugroziti prema Capardima. Vi to ocenite.

5. Ne postavljati ovoj nemačkoj grupi koja ide ka Bijeljini jače snage sa čela, već na bokove kako bi brže otišle iz rejona Zvornika. Ovo svakako - ukoliko dozvoljava situacija kod Bijeljine i na drugim vašim sektorima.

6. Naredili smo Popivodi [Peru] da grupiše jače snage na sektor Drinjača - Zvornik.

Ovo je naša direktiva s obzirom na novu situaciju kod vas. Javite šta ste preduzeli i vaš plan u duhu prednjeg«. ⁵⁴⁶

Posle upućivanja ove depeše Štabu 2. armije, vrhovni komandant je izdao i drugo naređenje Štabu 1. armije da usiljenim maršem uputi 2. proletersku diviziju prema Lešnici. Na taj način ojačao je odbranu desne obale Drine.⁵⁴⁷

U svom naređenju od 11. februara Štabu 22. divizije, vrhovni komandant naredio je sledeće:

»Vaše snage trebate pomeriti više na sever na sektor Drinjača - Mali Zvornik gde treba da budu 4 vaše brigade, a svega jednu

⁵⁴⁵> Isto, tom X, dok. br. 251.

⁵⁴⁶> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 106; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-14/1.

⁵⁴⁷> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 104; *AVII*, k. 735, reg. br. 4-2.

brigadu ostavite na sektor Ljubovija - Drinjača i to da njena glavina bude kod Ljubovije. Primite pod svoju komandu i (16.) makedonsku brigadu koja je na sektoru Loznica - Lješnica«. ⁵⁴⁸

Štab 2. armije čim je primio to naređenje vrhovnog komandanta, pristupio je kraćoj proceni situacije, a zatim razradio plan dejstva u duhu tog naređenja, o čemu je obavestio Vrhovni štab. Komandant armije smatrao je da nema opasnosti od neprijatelja na desnoj obali Drine i da nemački mostobrani služe samo za zaštitu izvlačenja njihovih jedinica od Drinjače prema Zvorniku i dalje na sever, te da, prema tome, 28. divizija može i dalje ostati sa dve brigade prema Bijeljini, a s jednom prema Brčkom. Komandant je dalje smatrao da bi i celu 2. proletersku diviziju, posle njenog pristizanja na desnu obalu Drine, trebalo prebaciti na levu obalu kako bi blokirala nemačke čelne jedinice u njihovom probijanju prema Bijeljini. Komandant 2. armije obavestio je Vrhovni štab da je izvukao 17. diviziju prema Tuzli i da će 23. i 45. divizija 12. februara izvršiti protivnapad na neprijatelja koji nadire od Gračanice, a ostale jedinice 2. armije dejstvovati bočno na neprijatelja na zvorničko-drinjačkom sektoru. ⁵⁴⁹

Štab 2. armije je 11. februara u 12.30 časova preneo svoju odluku potčinjenim štabovima:

- da se jedinice 17. divizije i 1. artiljerijska brigada (bez jedne topovske i jedne minobacačke baterije koje se stavljaju na raspolaganje Štabu 3. korpusa) odmah izvuku iz borbe, prikupe na prostoru Capardi - Kalesija - Miljanovići, i posle potrebnog odmora krenu za Tuzlu gde će dobiti dalje naređenje;

- da 27. divizija 3. korpusa preuzme ceo odsek fronta od rečice Kamenica do Jošanice;

- da se 25. divizija 14. korpusa privremeno stavi pod komandu 3. korpusa radi ojačanja 14. korpusa za predstojeća dejstva na sektoru Drinjača - Zvornik;

- da 3. korpus sa svojim jedinicama (27. i 38. divizijom) i pridatom 25. divizijom potpuno zatvori pravac Zvornik - Tuzla, držeći čvrsto i dalje dotadašnje položaje i da mu aktivnim deljstvima na bok i pozadinu nanosi što veće gubitke, u težnji da što pre ovlada Zvornikom;

- da 25. divizija, pod komandom 3. korpusa, usporava jednom brigadom probijanje neprijatelja ka severu i zatvara pravac Jordan - Kalesija a sa dve brigade da se prikupi na prostoru Baljkovica - Capardi - Memići u opštoj rezervi;

- da Štab 3. korpusa angažuje deo svojih snaga na pravcu Vlasenica - Sokolac:

- da 27. divizija, pošto se ponovo vrati pod komandu Štaba 3. korpusa (do tada se nalazila pod komandom Štaba 17. divizije) obuhvati začelje neprijateljeve glavine u dolini Drine i što »aktivnije dejstvuje iz pozadine i na levi bok neprijatelja sa ciljem proterivanja istog ka Zvorniku i dalje na sever«. ⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ > Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 108.

⁵⁴⁹ AVII, k. 274, reg. br. 6-114, 6-116/4.

⁵⁵⁰ > Zbornik NOR, tom IV knj. 33, dok. br. 64; AVII, k. 273, reg. br. 1-14/1.

U vezi s tom odlukom obustavljeni su dalji napadi jedinica 38. divizije s linije Hodžići - Colovnik i naređeno im je da se povuku na svoje polazne položaje.⁵⁵¹

Već sutradan 12. februara, na drinjačko-zvorničkom sektoru nisu se više vodile tako žestoke borbe kao prethodnih dana. Toga dana nemačka 22. pešadijska divizija uspjela je da prikupi sve svoje jedinice u širem zahvatu komunikacije Šamani - Zvornik - Čolopek. Štab te nemačke divizije predložio je Komandi Grupe armija »E« da divizija napusti odsek južno od Zvornika prema Drinjači, i da nastavi s probijanjem prema Bijeljini. Pošto se Komanda Grupe armija »E« složila s tim predlogom Štab nemačke 22. divizije je kao prednji odred ubacio 47. grenadirski puk ojačan sa 4. divizionom 22. artiljerijskog puka i stavio mu u zadatak da se što pre probije ka Muslimanskom Sepku.⁵⁵²

Istog dana je 27. divizija orijentisala svoju 19. birčansku brigadu prema komunikaciji Rogatica - Sokolac radi bočnog dejstva na neprijatelja dok je jedan njen bataljon ostao u Vlasenici. Na drinjačko-zvorničkom sektoru nemački zaštitnički delovi napustili su Drinjaču i predveče su već bili kod Mlađevca (trig. 527) južno od Zvornika. Jedinice 16. muslimanske i 20. romanijske brigade kasno su uočile neprijateljevo izvlačenje, pa su kasno i organizovale gonjenje. Neprijatelja su sustigle tek na liniji Mlađevac - Sultanovići - Liplje i tu, nedovoljno angažovano, stupile u borbu bez nekih rezultata. Premorene jedinice te dve brigade povukle su se potom u obližnja sela na odmor i sređivanje.⁵⁵³

Štab 38. divizije povukao je 11/12. februara svoju 17. majevičku brigadu na položaj Perunika (kota 528) - Spasojevica - Krš (kota 388) i postavio je prema levom boku neprijatelja. Dvadeset prva istočnobosanska brigada držala je položaje na liniji Stanišići - Mehmedići - Ahmetovo brdo južno od komunikacije Zvornik - Tuzla i bočno prema neprijatelju u Zvorniku, a 18. hrvatska brigada nalazila se u Ceriku na spoju između levokrilne 17. majevičke i desnokrilne 21. istočnobosanske brigade.⁵⁵⁴

Dvadeset peta divizija prema naređenju Štaba 3. korpusa izvršila je pregrupisanje svojih jedinica: 16. srpska brigada razmestila se na liniji Zaseok - Jevin-Han - Klisa (kota 410) - Kaludrani - Grudina (kota 381) - Visoka glava (tig. 466) radi bočnog dejstva na nemački 47. grenadirski puk koji je delom snaga bio ušao u Kozluk; 19. srpska brigada razmestila se na prostoru Nezuk - Baljkovica, a desno od nje na prostoru Me mići - Bulatovci - Osmaci razmestila se 18. srpska briada.⁵⁵⁵

Jedinice 17. divizije izvršila su pomeranje noću 11/12. februara: 6. proleterska brigada na prostor Simin-Han - Cerik - Kreka i 15. majevička brigada na prostor Hudeč - Bukinje - Plane dok se 1. artiljerijska brigada zadržala na očekujućim položajima u Simin-Hanu.⁵⁵⁶

Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije napala je istog dana u 17 časova mostobran kod Malog Zvornika za vreme izvlačenja neprija-

551) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 65; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-14/1.

552) Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 80.

553) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 94; Ahmet Donlagić, str. 428 - 430.

554) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 105.

555) Isto, dok. br. 70 i 84.

556) Isto, dok. br. 90.

telja na levu obalu Drine i uspela da ovlada mostobranom i izbije na desnu obalu Drine naspram Zvornika.⁵⁵⁷

Na frontu 22. divizije vođene su manje borbe protiv odstupajućih delova nemačkog 47. grenadirskog puka sa mostobrana kod sela Budišić i jedinice 12. brigade izbile su na reku Drinu. Na odbrambenom odseku 10. srpske brigade nije bilo borbi. Osmo srpska brigada, posle zauzimanja Bratunca, dobila je zadatak da sa Srebreničkim NOP odredom napada nemačke zaštitničke delove koji su se izvlačili pravcem Nova Kasaba - Drinjača. U popodnevnim časovima njene jedinice i Srebreničkog NOP odreda ušle su, posle manjih borbi, u Drinjaču, uz podršku avijacije NOVJ koja je greškom bombardovala položaje jednog bataljona 8. srpske brigade, ali na sreću bez žrtava.⁵⁵⁸

U međuvremenu su na desnu obalu Drine počele da pristižu i ostale jedinice 2. proleterske divizije: 2. proleterska brigada u Prnjavor, 3. srpska brigada na liniju Lešnica - Loznica - Koviljača, dok se 4. proleterska (crnogorska) brigada nalazila u pokretu prema Drini.⁵⁵⁹

Avijacija NOVJ u toku dana sa 29 jurišnih aviona *IL-2* izvršila je u dolini Drine i na sremskom frontu 30 letova u grupama od 2 do 4 aviona, koji su sa visine od 800 do 600 metara i u brišućem letu do 25 metara iznad zemlje mitraljirali i bombardovali neprijateljeve ciljeve dok su 6 lovačkih aviona *JAK-3* izvršili šest izviđačkih letova i utvrdili pokrete nemačkih kolona od Zvornika prema severu.⁵⁶⁰

I u Vrhovnom štabu je 20. februara bilo dosta posla. Brižljivo je razmatrana situacija na dravskom frontu gde su nemačko-ustaške jedinice potisnule 12. korpus 3. armije na levu obalu Drave i time ponovo ovladale Podravinom. Sasvim na južnom delu jedinstvenog jugoslovenskog strategijskog fronta jedinice 2. i 8. korpusa vodile su uspešno borbe za oslobođenje Mostara i drugih mesta u dolini Neretve. U vezi snažalom situacijom na frontu 2. armije kod Gračanice i na zvorničkom sektoru, posle brižljivo proučenih izveštaja i predloga njenog štaba, vrhovni komandant je usvojio predlog komandanta armije da se i jedinice 2. proleterske divizije prebace na levu obalu Drine. Maršal Tito je 13. februara obavestio Štab 2. armije da je naredio Štabu 2. divizije da svoje dve brigade prebaci na levu obalu Drine radi sadejstva 25. diviziji prema Kozluk, i da te dve brigade Štab 2. armije uzme pod svoju komandu. Pored toga naredio je da se produži pritisak na neprijatelja u rejonu Zvornika i upoznao ga s tim da će na njegov zahtev 10 aviona napadati neprijateljeve ciljeve na širem prostoru Zvornika.⁵⁶¹

Štab 2. armije neposredno pre prijema tog naređenja vrhovnog komandanta upoznao je Vrhovni štab da će na sektoru Kozluk - Zvornik objediniti komandu general-major Ljubo Vučković, načelnik Štaba 2. armije.⁵⁶²

Vrhovni komandant uputio je naređenje i Štabu 2. proleterske divizije da se jedna brigada prebaci na levu obalu Drine i stavi pod

557) Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 75 i 89.

558) Isto, tom IV, knj. 33, dok. br. 104.

559) Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89.

560) Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 253.

561) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 72, 102 i 107; *AVII*, k. 41. reg. br. 41, reg. br. 1-7/2.

562) *AVII*, k. 274, reg. br. 6-120/4.

komandu generala Vučkovića a da vezu s Vrhovnim štabom održava preko radio-centra 22. divizije. Naknadno je naređeno da se prebaci još jedna brigada.⁵⁶³

Ubacivanjem u borbu jedinica 2. proleterske divizije ponovo su stvoreni povoljni uslovi za uništenje nemačke 22. pešadijske divizije. U vezi s tim Štab 2. armije naredio je da se pristupi pregrupisanju snaga i uništenju nemačke 22. pešadijske divizije na prostoru Kozluk - Zvornik. Dvadeset druga (srpska) divizija dobila je zadatak da jedna njena brigada preuzme položaje na liniji Mlađevac (trig. 527) - Marčići koje su do tada držali snage 27. i 38. divizije 3. korpusa. Dvadeset sedmoj diviziji naređeno je da dve brigade postavi na prostor Jankovina - Čolopek odakle je trebalo da prodiru pravcem Tršić - Han i izbiju na komunikaciju radi odsecanja glavnine nemačke 22. pešadijske divizije od zborničke grupe (ojačanog 65. grenadirskog puka). Zadatak 38. divizije bio je da napada neprijatelja s prostora Kiseljak - Jasenice u pravcu Pravoslavnog i Muslimanskog Skočića, izbije na komunikaciju Zvornik - Bijeljina i razdvoji nemački 47. grenadirski puk na širem prostoru Muslimanskog Šepka od 16. grenadirskog puka koji se nalazio duž komunikacije od Skočića prema Hanu. Dvadeset petoj diviziji, koja se do tada stalno nalazila prema čelu napadnih neprijateljevih kolona naređeno je da se povuče na front prema Zvorniku i postavi tako da jedna brigada zatvara komunikaciju Zvornik - Capardi i vrši istovremeno pritisak na Zvornik sa položaja na liniji Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika - Spasojevica, a dve brigade da prodru pravcem Krš - Jordan. Druga proleterska divizija trebalo je da sa dve brigade, posle forsiranja Drine, blokira čelni nemački 47. grenadirski puk u Muslimanskom Šepku.⁵⁶⁴

U vezi s tim naređenjem Štab 3. korpusa i Štab 2. proleterske divizije preduzeli su odgovarajuće mere: izdali su svoja naređenja i zapovesti kojima su regulisali osnovna pitanja zauzimanja borbenog rasporeda, organizacije, sadejstva, zbrinjavanja ranjenika, održavanja veze, podrške i dr.⁵⁶⁵

Posle povlačenja nemačkih jedinica na levu obalu Drine 22. divizija je 13. februara zaposela svoje ranije položaje na desnoj obali reke, s tim što su se dva bataljona 8. srpske brigade nalazila na levoj obali reke na liniji Zeljine - Banjević - Sopotnik - Drinjača bez dodira s neprijateljem.⁵⁶⁶

Dvadeset sedma divizija nalazila se severnije od 8. srpske brigade na prostoru Velika njiva - Novo Selo - Šabići - Dobra Voda, održavajući borbeni dodir s nemačkim zaštitnicama koje su se zadržale južnije od Zvornika na liniji Mlađevac - Liplje - Marčići. U popodnevničkim časovima jedinice 16. muslimanske i 20. romanijske brigade otpočele su marš u nove rejone razmeštaja (Križevići - Kitovnica) severozapadno od Zvornika, gde su stigle noću 13/14. februara. Za to vreme njena 19. birčanska brigada nalazila se na komunikaciji između Vlasenice i Sokol-

563) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 112.

564) *AVII*, k. 273, reg. br. 1-15/1; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 79 i 80.

565) *Zbornik NOR*, tom I, knj. 18, dok. br. 75 i 78; tom IV, knj. 33, dok. br. 76 i knj. 34, dok. br. 45.

566) Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

ca i delom snaga napadala je neprijatelja na komunikaciji Rogatica - Podromanija.⁵⁶⁷

Dvadeset peta divizija nalazila se samo sa 16. srpskom brigadom na položajima od prethodnog dana i, u borbenom dodiru s neprijateljem. Oko 1 čas posle ponoći Nemci su radi uznemiravanja napali delove te brigade na položajima prema Kozluku i na Gredini (kota 381). Napad je slomljen. Iste noći u 0.30 časova četnici Majevičkog korpusa napali su Štab 16. srpske brigade u Malešićima, ali su, posle jednočasovne borbe, i oni odbijeni. Posle tih borbi 18. srpska brigada smenila je delove 38. divizije (21. istočnobosansku brigadu) na položaju Mehmedići - Ahmetovo brdo - Glumina - Cerik - Perunika; oba dopunska bataljona razmeštena su u Memićima, a Štab 18. srpske brigade u Muslimanskom Snagovu.⁵⁶⁸

Toga dana 38. divizija, po naređenju Štaba 3. korpusa, radi bočnog dejstva na komunikaciju Zvornik - Bijeljina od Kozluka do Pravoslavnog i Muslimanskog Skočića (u daljem tekstu Skočića) izvršila je pomeranje sa dotadašnjih položaja: 17. majevička brigada rasporedila se u polaznom rejonu za napad na prostoru Gaj - Jasenica - Gradac, a 18. hrvatska brigada u polaznom rejonu za napad na prostoru Kovačevići - Brđani - Mahmutovići. Njena 21. istočnobosanska brigada predala je svoje položaje 18. srpskoj brigadi 25. divizije.⁵⁶⁹

Druga proleterska divizija (komandant pukovnik Sredoje Urošević, politički komesar potpukovnik Milija Stanišić) da bi sprečila pokušaj čelnog 47. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije da se proboje prema Bijeljini, prešla je Drinu sa 3. srpskom i 4. proleterskom (crnogorskom) brigadom noću 13/14. februara pod borbom. Prvo je forsirala reku 3. srpska brigada kod sela Branjeva i zauzela položaj na liniji trig. 140 (jugoistočno od Branjeva) - severni deo kose Crkvina - kota 386. Za 3. srpskom brigadom Drinu je prešla 4. proleterska brigada i odmah zauzela položaj desno od 3. brigade na liniji Osoj (kota 386) - kota 344 - kota 185 (ispred sela Vrela) - kota 386 - Gradac (trig. 425), oslanjajući se na levokrilnu 17. majevičku brigadu 38. divizije.⁵⁷⁰

Istog dana, 13. februara, na desnoj obali Drine nalazilo se šest brigada: 16. makedonska brigada 42. udarne (makedonske) divizije pod komandom Štaba 2. proleterske divizije, 2. proleterska i 6. srpska brigada 2. proleterske divizije i 8, 10. i 12. srpska brigada 22. divizije. Na tom prostoru nalazila si i 3. artiljerijska brigada i 3. teški divizion 1. artiljerijske brigade pod komandom Štaba 22. divizije.

Šesnaesta makedonska brigada prebačena je iz Zemuna preko Šapca na desnu obalu Drine, gde je 10. februara zaposela položaj od Straže do Novog Sela (prema Janji) sa zadatkom da spreči prelaz neprijatelja od Bijeljine i Janje na desnu obalu Drine. Brigada je, po naređenju Štaba 2. proleterske divizije 12. februara organizovala položaj od Krivića ade do u visinu Šipulja zadržavši u selu Badovincima jedan bataljon sa zadatkom da kontroliše teren od Šipulja do ušća Drine. Posle prelaženja

⁵⁶⁷> Isto, knj. 33, dok. br. 76 i knj. 34, dok. br. 20; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 432-3.

⁵⁶⁸> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 76 i 84; Milojica Pantelić, n. d., str. 167.

⁵⁶⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 76 i 105.

⁵⁷⁰> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 75, 77, 78 i 89.

3. srpske i 4. proleterske brigade na levu obalu Drine, odbrambeni odsek 16. makedonska brigade proširenje ulevo do Krndije (kota 118). Na tim položajima 16. makedonska brigada je ostala do 22. februara kada su je smenile jedinice 22. divizije.⁵⁷¹

Druga proleterska brigada 2. divizije zauzela je 13. februara uveče položaj levo od 16. makedonske brigade - od Krndije preko Gornje Koviljače, do Zejtin vode (kota 134), sa zadatkom da vatrom teških oruđa ometa pokret neprijatelja komunikacijom Zvornik - Bijeljina na delu preko puta Šišnjariće do na sever naspram Krndije.⁵⁷²

Šesta srpska brigada 2. divizije, pošto su je u toku dana (13. februara) smenili delovi 22. divizije, izvršila je pokret ka Loznici i razmes-tila se na prostoru Loznica - Voćnjak - Klupci - Runjani kao divizijska rezerva.⁵⁷³

Tako je 13. februar protekao, uglavnom, bez većih borbi i u pregrupisanju snaga na drinskom frontu. To je iskoristila nemačka 22. pešadijska divizija za dalje izvlačenje od Mlađevca (trig. 527) do južno od Branjeva.

I tog dana avijacija NOVJ bila je aktivna jer je vidljivost bila i do 10 km. Međutim, zbog raskvašenih aerodroma poletanje je bilo otežano. Ali, i pored toga, 26 jurišnih bombardera *IL-2* u parovima od dva aviona izvršilo je 36 borbenih letova. Napadi avijacije vršeni su sa visine od 900 do 700 metara, pa i neposredno iznad zemlje, a svaki nalet bio je izvršen sa 4 do 6 kružnih napada. Bombardovani su rejon Zvornika i komunikacija Zvornik - Bijeljina do 4 km prema severu, komunikacija Zvornik - Tuzla do 2 km prema zapadu i Zvornik - Drinjača do 2 km prema jugu. Pored toga 8 lovačkih aviona *JAK-1* izvidalo je u rejonu Zvornika i Bijeljine. Uočene su kolone neprijateljeve motorizacije u pokretu od Zvornika ka severu i oko 20 oklopnih kola ukopanih oko Zvornika.⁵⁷⁴

Nove borbe ponovo su se rasplamsale 14. februara na pravcu Zvornik - Bijeljina. Naročito teške borbe vođene su od Muslimanskog Šepka (današnjeg Gornjeg Šepka) prema Branjevu. Čelne jedinice ojačanog 47. grenadirskog puka žestoko su napadale položaj 3. srpske brigade duž komunikacije Zvornik - Bijeljina na delu od Šepka prema Branjevu, uz istovremene napade i na položaj 4. proleterske brigade. Međutim, svi pokušaji neprijatelja da se probije preko položaja tih brigada propali su.⁵⁷⁵

Istog dana 38. divizija prešla je u napad sa svojom 17. majevičkom i 18. hrvatskom brigadom. Sedamnaesta brigada napala je između Muslimanskog Rojčevića i Trnovice u pravcu Kokoča (kota 322) i Trnovičkog brda i, u prvom naletu, uspela da zauzme Kokoče. U protivnapadu neprijatelj je ponovo ovladao tom kotom. Osamnaesta brigada napadala je na Ravni gaj, južno od Muslimanskog Skočića, ali bez rezultata tako da nije dospela da preseče komunikaciju i izbije na Drinu.⁵⁷⁶

⁵⁷¹⁾ Isto, dok. br. 75, 77 i 78; Boro Mitrovski, n. d., str. 321 i 322.

⁵⁷²⁾ *Zbornik NOR*, tom I, knj. 18, dok. br. 78 i 89.

⁵⁷³⁾ Isto.

⁵⁷⁴⁾ Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 257.

⁵⁷⁵⁾ Isto, tom I, 18, dok. br. 89; Jovo Vukotić, *Druga proleterska divizija*, str. 492 - 493.

⁵⁷⁶⁾ *Zbornik NOR*, tom knj. 33, dok. br. 105.

Jedinice 16. muslimanske i 21. istočnobosanske brigade 28. divizije, pošto su stigle na prostor Križevci - Kitovnica, primile su naređenje Štaba 3. korpusa da noću 14/15. februara napadnu neprijatelja pravcem Kitovnica - Tufićev-Han, ovladaju linijom Pobrđe - Jankovina i izbiju na komunikaciju Zvornik - Bijeljina na pravcu Tršić - Han. Njena 19. birčanska brigada i dalje je dejstvovala na komunikaciju između Rogatice i Sokolca zadržavajući deo snaga u Vlasenici.⁵⁷⁷

Južno od 38. divizije na položajima od prethodnih dana nalazile su se jedinice 25. divizije koje su, uglavnom, zatvarale pravac od Zvornika ka Tuzli. Manje borbe vodila je jedino njena 16. srpska brigada. U stvari, ona je samo držala borbeni dodir s neprijateljem.⁵⁷⁸

Manje borbe vođene su i protiv zaštitničkih delova nemačke 22. pešadijske divizije na liniji Mlađevac - Liplje - Marčići. Pokušaji dva bataljona 8. srpske brigade 22. divizije da ovladaju tim položajima koje su uporno branili delovi 65. grenadirskog puka nisu dali očekivane rezultate.⁵⁷⁹

Na desnoj obali Drine stanje je uglavnom ostalo nepromenjeno na odbrambenom odseku 2. proleterske divizije, dok je na odseku 22. divizije došlo do manjih promeranja jedinica. Tako je 10. srpska brigada po naređenju Štaba 22. divizije zauzela novi položaj od Zejtinove vode (izvora) kod Gornje Koviljače, do Malog Zvornika, gde je smenila 6. srpsku brigadu. Dvanaesta srpska brigada držala je položaj južno od 10. brigade na liniji Rujeva glava (kota 521) - ušće rečice Trešnjice u Drinu, jedan bataljon 8. srpske brigade nalazio se u Ljuboviji, a jedan njen bataljon popravljao je most na reci Drinjači.⁵⁸⁰

Štab 2. armije primio je 14. februara tri naređenja vrhovnog komandanta. U prvom naređenju se traži da Štab 2. armije uputi ultimatum nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji za predaju, s tim što se svima garantuju životi. Osim toga, Štab 2. armije obavešten je da je 2. proleterska divizija stavljena pod komandu general-majora Ljuba Vučkovića, a da 8. srpska brigada 22. divizije ide direktno pod komandu Štaba 2. armije.⁵⁸¹ U drugom naređenju zahtevano je od Štaba 2. armije da se njegove jedinice što pre povežu sa 2. proleterskom divizijom na liniji Muslimanski Šepak - Rojčević i da sa linije Gradac (trig. 425) - Jasenice - Pećine (trig. 540) - kota 540 bočno napadaju neprijatelja od Kozluka prema Rojčeviću i Muslimanskom Šepku. Vrhovni komandant je s tim u vezi direktno naredio Štabu 3. korpusa da svoju 38. diviziju poveže sa 2. proleterskom divizijom i da obrati pažnju na mogućnost prodora neprijatelja od Bijeljine ka jugu kako bi se snage bjeljinskog garnizona spojile s nemačkom 22. pešadijskom divizijom.⁵⁸² U trećem naređenju Štabu 2. armije, stajalo je: »Za nas je od velikog značaja ne samo u operativnom već osobito političkom, da se uništi 22. nemačka

⁵⁷⁷ Isto, dok. br. 109; AVII, k. 405, reg. br. 27-8; Ahmet Đonlagić, n. d. str. 432-3.

⁵⁷⁸ Zbornik NOR, tom, IV, knj. 33, dok. br. 84 i knj. 34, dok. br. 24; Milojica Pantelić, n. d., str. 168-169.

Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

⁵⁸⁰ Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89 i tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

⁵⁸¹ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 114.

⁵⁸² AVIII, k. 41, reg. br. 3-8/1.

⁵⁸³ Isto, k. 50, reg. br. 1-2/1.

divizija u rejonu Zvornika. Zato našim trupama, što vode borbu na tom sektoru, treba ovo da stavite na znanje⁵⁸⁴.

Vrhovni komandant je politički značaj uništenja nemačke 22. divizije istakao jer je 16. februara trebalo u Beograd da stigne dr Ivan Šubašić, predsednik kraljevske vlade u Londonu radi konačnog postizanja sporazuma o strukturi privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije na osnovu Viškog sporazuma na Visu Tito - Šubašić od 16. juna, i Beogradskog sporazuma od 1. novembra 1944. godine, te imenovanju kraljevskih namesnika (regenata) na koje je kralj Petar II trebalo da prenese svoju vlast (do tada je otezao pod uticajem konzervativnih krugova na Zapadu i nekih svojih najbližih saradnika). Toga 21. februara, najavljena je i poseta feldmaršala Harolda Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju, radi dogovora oko koordinacije zajedničkih dejstava prema reci Soči, kao i oko rešavanja nekih drugih pitanja.⁵⁸⁵

Nemačka 22. divizija nalazila se tih dana u skoro bezizlaznoj situaciji. Radi toga je Komanda Jugoistoka tražila izlaz za opkoljenu diviziju i odlučila da se za njeno deblokiranje uputi iz Brčkog, preko Bijeljine Borbena grupa »Veke« koju je činio ojačani 734. pešadijski puk 104. lovačke divizije. Već 12. februara počelo je upućivanje delova 734. puka iz Brčkog za Bijeljinu, s tim što je trebalo da se ceo puk prikupi do 16. februara, kada će preći u nastupanje iz Bijeljine preko Janje, ka Muslimanskom Šepku, radi spajanja sa čelnim jedinicama 22. pešadijske divizije.⁵⁸⁶

Zestoke borbe u dolini Drine nastavljene su 15. februara na odsecima 2. proleterske, 27. i 38. divizije. Štab 2. armije uputio je tog dana naređenje Štabu 2. proleterske divizije da po svaku cenu spreči prodiranje neprijatelja preko njenih položaja na sever ka Bijeljini.⁵⁸⁷

Dve brigade 2. divizije (3. srpska i 4. proleterska brigada) pružale su žestok otpor nemačkom 47. grenadirskom puku koji je ulagao velike napore da se probije u pravcu Bijeljine. Četvrta proleterska brigada posle odbijanja neprijateljevih napada prešla je i sama u protivnapad u 16 časova i, do mraka, uz oštru borbu, uspela je da ovlada neprijateljevim položajem na liniji Gradac (trig. 452) - kota 185 (ispod sela Vrela) - kota 344 (iznad sela Barakova) - Crkvine (kota 325). Da bi se ojačali položaji 3. i 4. brigade Štab 2. divizije odlučio je da ubaci u borbu i 6. srpsku brigadu. Radi toga se 6. brigada do 23 časa prebacila kod Branjeva na levu obalu Drine.⁵⁸⁸

Trideset osma divizija je sa 17. majevičkom brigadom napadala neprijatelja na Kokočima ali bez uspeh jer je neprijatelj i dalje tu kosu držao čvrsto u svojim rukama. Istovremeno je 18. hrvatska brigada uspela da izbije na samu komunikaciju kod Škočića ali je neprijatelj u

⁵⁸⁴> Isto, k. 41, reg. br. 1-7/2. Sva tri naređenja maršala Tita, čiji su arhivski brojevi naznačeni u ovim napomenama (581-3) objavljena su u njegovim *Sabranim djelima*, tom 26, čije će latinično izdanje (na hrvatskom jeziku) izašlo iz štampe 1988, a na makedonskom jeziku se već nalazi u prodaji.

⁵⁸⁵> Vid. u J. B. Tito, n. d., tom 26, str. 119-127.

⁵⁸⁶> Karl Hnilicka, n. d., str. 331-333.

⁵⁸⁷> AVII, k. 735, reg. br. 1-4.

⁵⁸⁸> Zbornik NOR, tom I, knj. 18. dok. br. 89; Jovo Vukotić, n. d., str. 493.

protivnapadu primorao da se povuče sa komunikacije na Kostur (trig. 384), brdo između Pravoslavnog i Muslimanskog Skočića. Jednovremeno se aktivirala i 21. istočnobosanska brigada koja je napadala neprijatelja na Visokoj glavici (trig. 466) i Gredini (kota 381) jugozapadno od Kozluka, ali bez značajnijih rezultata.

Jedinice 27. divizije odmarale su se 14. februara u rejonu Kitovnica - Križevići i pripremale za večernji napad. Zbog međusobne udaljenosti brigada njihove jedinice nisu jednovremeno počele nastupanje iz polaznih rejonu. Prvo je pošla levokrilna 20. romanijska brigada 14. februara u 22 časa prema neprijateljevim položajima Pobrđe - Jankovina, a zatim desnokrilna, 16. muslimanska brigada, posle ponoći 14/15. februara. Obe brigade su se skoro u isto vreme 15. februara oko 3 časa sukobile s neprijateljem. Dvadeseta romanijska brigada uspela je pre svanuća da ovlada položajima na liniji Pobrđe - kota 189 i da potisne neprijatelja prema koti 305, zapadno od Tršića. Punih sedam časova, od 7 do 14 časova, trajale su borbe za kotu 305 koja je nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku. U poslednjem protivnapadu Nemcima je pošlo za rukom da potisnu 20. brigadu prema Pobrđu. U međuvremenu je u 3 časa ujutru 16. muslimanska brigada izbila na most na reci Sapni preko puta Đulića, gde je bila sačekana od jače nemačke zasede. Posle kraće borbe zaseda je razbijena i 16. muslimanska brigada produžila je ka Đulićima koje je zauzela, odbijajući neprijatelja prema Mrakodolu i Jankovini oko kojih su se razvile devetočasovne borbe. U 22 časa obe brigade preduzele su napad - 20. romanijska brigada na kotu 305, a 16. muslimanska na Jankovinu. Posle žestoke borbe u kojoj su položaji nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke neprijatelj je zadržao kotu 305 i Jankovinu.⁵⁸⁹

Istog dana jedinice 25. divizije nisu imale dodir s neprijateljem, osim jedne brigade, pa je Štab 2. armije odlučio da tu diviziju izvuče u rezervu a da njene položaje preuzme delom 17. divizija a delom 8. srpska brigada 22. divizije. S tim u vezi 16. februara naredio je 8. brigadi da smeni jedinice 25. divizije na prostoru Glumine - Perunika (kota 528), da zatvara pravac Zvornik - Capardi i da deo snaga zadrži na liniji Mlađevac - Liplje.⁵⁹⁰

Na desnoj obali Drine nije bilo promena osim što je 6. srpska brigada do 23 časa 15. februara prešla na levu obalu Drine.

U ova dva dana borbi (14. i 15. februara) avijacija NOVJ sa 57 jurišnih aviona *IL-2* mitraljirala je i bombardovala ciljeve u dolini Drine na putu Zvornik - Kozluk i Zvornik - Kula-Grad.⁵⁹¹

Borbe na celom frontu od Bijeljine do Zvornika, nastavljene su 16. februara. Tog dana ujutru iz Bijeljine je prešla u napad nemačka Borbena grupa »Veker« (ojačani 734. pešadijski puk 104. lovačke divizije). Posle oštre borbe ona je uspela da probije odbranu jedinica 25. brodske brigade 28. divizije, koja je bila organizovana od Amajlija, preko Čardačina, do Janje, odnosno do rečice Modran. Pošto je ovladala Janjom, grupa »Veker« je izbila pred, na brzu ruku organizovane položaje 6.

⁵⁸⁹> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 105. i knj. 34, dok. br. 11, 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 432-4.

⁵⁹⁰> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 89 i 92.

⁵⁹¹> Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 261 i 264.

srpske brigade 2. proleterske divizije. Posle prelaska na levu obalu Drine, organizovala je položaj na liniji Branjevo - kota 242 - Pravoslavno Branjevo - Duga njiva, pozadi položaja 3. srpske brigade. Na taj način su jedinice 2. proleterske divizije zauzele dubinski raspored radi onemogućavanja proboja neprijatelja od Muslimanskog Šepka ka Janji, odnosno Bijeljini. Međutim, pošto su jedinice 28. divizije popustile pred Borbenom grupom »Veker« 6. srpska brigada, da bi sprečila upad neprijatelja u pozadinu 2. divizije, usiljenim maršem izbila je u 15 časova na položaj u visini trig. 108, pa severnije od rečice Brezovice i rečicom Glovačom na Jeliće i Dokniće gde je na brzinu organizovala odbranu.⁵⁹²

Ostale dve brigade 2. proleterske divizije (3. srpska i 4. crnogorska brigada) prešle su u napad na neprijatelja koji se utvrdio na dostignutim položajima. Tom prilikom 3. srpska brigada uspela je da ovlada neprijateljevim položajem kod Šenica ade da preseče komunikaciju i dovede nemački 47. grenadirski puk u tešku situaciju.⁵⁹³

Istog dana 38. divizija vršila je napad samo sa 18. hrvatskom brigadom sa linije Odžaci - Brđani - Pećine (trig. 540) u pravcu Kostura, koji je neprijatelj uspeo da zauzme prethodnog dana. Posle kraće borbe 18. brigada ovladala je tim brdom i ponovo ugrozila komunikaciju između Pravoslavnog i Muslimanskog Škočića.⁵⁹⁴ Dvadeset sedma divizija sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom pokušavala je da ovlada kotom 305 i Jankovinom ali u tome nije uspela. Njena 19. birčanska brigada za to vreme čvrsto je držala u svojim rukama komunikaciju Vlasenica - Han-Pijesak - Sokolac.⁵⁹⁵ Osmo srpska brigada izvršila je napad u 2.30 časova 16. februara na neprijateljev položaj Mlađevac - Liplje, ali takođe, bez uspeha. Ostale jedinice 22. divizije (10. i 12. srpska brigada) bile su na desnoj obali Drine na starim položajima bez kontakta s neprijateljem.⁵⁹⁶

Vrhovni štab očigledno nije bio zadovoljan razvojem situacije u dolini Drine, pa je 16. februara u 13.15 časova naredio Štabu 2. armije:

»Ispoljite što jači pritisak za brzu likvidaciju opkoljene neprijateljske grupe severno od Kozluka u rejonu Rojčevića. Ovu grupu trebate likvidirati sa Drugom divizijom pre nego im stigne pomoć

⁵⁹²> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89 i tom IV, knj. 33, dok. br. 145; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-6 i 44-7/14.

⁵⁹³> *Zbornik NOR*, tom I, knj. 18, dok. br. 89. General Helmut Fribe, komandant nemačke 22. pešadijske divizije, uputio je 16. februara 1945. Komandi 34. armijskog korpusa dramatičan telegram u kojem je izneo: da se nalazi u obruču pet kompletnih i delova tri dalje »Titove divizije«; da je, pre svega, teško napadnut sa severa sa mladim, ali dobro obučanim, naoružanim i borbenim protivnikom; da divizija ne veruje da će se Borbena grupa »Veker« uspeti sama probiti do Šepka i otvoriti komunikaciju ka Bijeljini; da se mora imati u vidu da se divizija zbog gubitaka nalazi u kritičnom položaju; da je odbrana moguća ako se avionima izvrši dotur municije iz vazduha; da je hitno potrebna pomoć sa severa; da je proboj moguć ako se ostavi sve teško naoružanje i motorizacija i masa ranjenika, i da je to moguće samo uz pomoć sa severa (vid. Karl Hnilicka, n. d., str. 363).

Kao što se vidi nemačka 22. pešadijska divizija nalazila se pred uništenjem, i da je samo 28. udarna divizija pružila jači otpor Borbenoj grupi »Veker« na reci Modranu i kod Janje, umesto što se jednostavno povukla u stranu, sudbina te nemačke divizije bila bi zapečaćena.

⁵⁹⁴> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 22.

⁵⁹⁵> Isto, dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 435.

⁵⁹⁶> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 45.

od Bijeljine. Dvadeset sedma divizija neaktivna, trebate je odmah jače angažovati. Imajte u vidu da je vreme dragoceno za vas s obzirom na neprijateljsko grupisanje u Bijeljini«. ⁵⁹⁷

Štab armije je odmah, čim je primio ovo naređenje obavestio vrhovnog komandanta da 27. divizija, u stvari, vodi vrlo oštre borbe kod Tršića i da mu nije poznato na osnovu čega se steklo takvo uverenje o aktivnosti 27. divizije. ⁵⁹⁸

Štab 2. armije izdao je, takođe naređenje Štabu 17. divizije: da dve brigade smene već premorenu 25. diviziju koja se delom snaga nalazila prema Zvorniku, i da jednu brigadu uputi u rejon Čelića da zatvori pravac Brčko - Tuzla i Bijeljina - Tuzla. ⁵⁹⁹

U zoru 16. februara krenule su jedinice sa šireg prostora Tuzle i do 22 časa se prikupile na prostoru Memići - Capardi gde su primile zapovest Štaba 17. divizije za dalja dejstva. Neposredno pre toga Štab 2. armije stavio je pod komandu 17. divizije i 8. srpsku brigadu 22. divizije, pa je Štab 17. divizije i njoj postavio zadatke. Ona je trebalo da 17. februara u 5 časova napadne neprijatelja pravcem Perunika - Lišina - Stan - Zmajevac, a manjim snagama da napada Mlađevac, južno od Zvornika. Šesta proleterska (istočnobosanska) brigada dobila je zadatak da se prikupi na prostoru Capardi - Perunike, a zatim da odmah krene preko Guštera i izbije na prostor Korduni - Panduri, odakle bi, bez obzira na delove 25. divizije, produžila nastupanje u dve kolone. Desna kolona trebalo je da zauzme Glumine i Lipovac (kota 347), da manjim delom snaga napada s juga Karakaju a većim delom snaga Suljin-Han i preseče komunikaciju Zvornik - Bijeljina kod Karakaje. Leva kolona trebalo je da zauzme Čolovnik a, zatim, obezbeđujući se prema Jardanu i Grabavcima, da napada Karakaju sa severne i južne strane. Pošto ovladaju Karakajom obe kolone trebalo je da se sjedine u jednu i preko Lipovca da napadnu i zauzmu Vratolomac (trig. 379) severno od Zvornika, a potom da zauzmu i Zvornik. Druga krajiška brigada dobila je zadatak da se prikupi u rejonu Caparda i, najkasnije u 22 časa, krene preko Ljeskovca, Marjanovog brda i Orahovca do Sahanića, gde je trebalo da formira dve napadne kolone. Desna napadna kolona trebalo je da napada Jordan s težnjom da izbije na komunikaciju Suljin-Han - Kučickula, a leva napadna kolona da očisti Grbavce, zauzme Pećinu i trig. 215, zapadno od Cera, i sa te strane sadejstvuje desnoj koloni u zauzimanju Jardana. Posle izvršenja zadatka 2. krajiška brigada trebalo je da se postavi na prostor Čolopek - Kučickula da bi sprečila prodiranje neprijatelja od Kozluka. Napad obe brigade trebalo je da počne 17. februara u 5 časova. ⁶⁰⁰

Avijacija NOVJ i tog 16. februara bila je aktivna i pored teškoća zbog raskvašenosti aerodroma na kojima je bazirala: 22. jurišna aviona izvršila su 42 avio-poletanja napadajući živu silu i tehniku neprijatelja u rejonu Zvornik - Bijeljina - Brčko i na komunikacijama Zvornik - Jordan, Bijeljina - Janja i Bijeljina - Brezovo Polje. ⁶⁰¹

⁵⁹⁷) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 121.

⁵⁹⁸) AVII, k. 274, reg. br. ^131/4.

⁵⁹⁹) Isto, k. 273, reg. br. 1-15/1 i 1-16/1.

⁶⁰⁰) Isto; Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 91.

⁶⁰¹) Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. br. 265.

Sutradan 17. februara nastavljene su žešće borbe na drinskom frontu. Borbena grupa »Veker« uz pomoć samohodnih topova napala je svom žestinom položaje 6. srpske brigade 2. proleterske divizije koji su u toku dana »više puta menjali svog gospodara«. Pred mrak Borbena grupa »Veker« potisla je 6. brigadu do Skulića ade, južno od Janje. Zbog snažnih napada neprijatelja, Štab 2. proleterske divizije odlučio je da 3. srpska brigada napusti svoje položaje i da se, pod zaštitom 6. brigade povuče na desnu obalu Drine. Treća brigada prešla je Drinu do 18 časova i zauzela položaj na liniji od Donjevca (trig. 113) do Krndije (kota 118). Četvrta proleterska brigada, po naređenju Štaba 2. divizije, proširila je svoj položaj ulevo, zaposedajući na taj način dotadašnji položaj 3. srpske brigade. Time je odsek odbrane 4. proleterske brigade bio znatno proširen. Druga proleterska brigada prebacila je u 18 časova dva bataljona sa sektora Loznica - Šor na sektoru Lipnica - Lešnica, da bi se ojačala 16. makedonska brigada.⁶⁰²

U zoni dejstva 38. divizije tokom dana bilo je relativno mirno. U 23 časa dve brigade te divizije preduzele su noćni napad. Desna kolona (18. hrvatska brigada) napala je neprijatelja u Pravoslavnom i Muslimanskom Skočiću, a leva kolona (17. majevička brigada) na Kokoči i u Trnovici. Tom prilikom jedinice 17. majevičke brigade uspele su u prvi mah da zauzmu Kokoče. Međutim ujutro oko 6 časova 18. februara, zbog snažnih protivnapada neprijatelja, obe brigade morale su da se povuku na polazne položaje.⁶⁰³

Jedinice 27. divizije preko dana su održavale samo borbeni dodir s neprijateljem, pripremajući se za noćni napad na Jankovinu. Tačno u ponoć 17/18. februara, posle minobacačke pripreme i dejstva protivtenkovskih oruđa, 16. muslimanska i 20. romanijska brigada prešle su u silovit napad i na juriš zauzele prvu liniju rovova na istočnoj ivici sela Šulića. U isto vreme se jedan bataljon 20. romanijske brigade zabacio u pozadinu neprijatelja i napao s leđa kosu Jankovinu koju je zauzeo posle kraće borbe. Na taj način zauzeti su svi neprijateljevi položaji na širem prostoru Jankovine. Međutim, neprijatelj se nije odrekao tih položaja. Privukao je poslednje rezerve i u 2.30 časa 18. februara prešao u protivnapad na pravcu Kućickula - Mrakodo istovremeno vršeći frontalni pritisak. Do svanuća neprijatelj je ponovo zauzeo Jankovinu odbacujući obe brigade na njihove polazne položaje.⁶⁰⁴

Šesta proleterska i 2. krajiška brigada 17. divizije izbile su pre svanuća 17. februara u polazne rejone za napad. Obe brigade su za 24 časa usiljenog marša prešle oko 60 km, krećući se po hladnom vremenu, dubokom snegu, dobrim delom po bespuću i šumskim stazama. Njihovi borci i rukovodioci uložili su natčovečanske napore i iz pokreta u 5 časova napali neprijatelja. Desnokrilna 6. proleterska brigada napadala je na pravcu Glumina i Čolovnika, a levokrilna 2. krajiška brigada na liniju Hodžići - Grbavci - Vjenčac (trig. 495). Do 8 časova 6. brigada zauzela je predstražne položaje i izbila pred glavnu liniju otpora Čolovnik - Lipovac, gde je zaustavljena snažnim otporom neprijatelja. Ponovljeni

⁶⁰²> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89 i tom IV, knj. 34, dok. br. 98.

⁶⁰³> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 20.

⁶⁰⁴> Isto, dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 463.

napad u 19 časova završio se, takođe, bez uspeha jer je neprijatelj uporno branio kako taj svoj položaj, tako i svoju komoru u selu Jardanu. Slično je prošla i 2. krajiška brigada ispred neprijateljevih položaja kod Hodžića. U 13 časova naređeno je načelniku Štaba 17. divizije da hitno uputi 15. majevičku brigadu iz rejonu Bukinja, gde se nalazila na odmoru i sređivanju, na prostor između Lopara i Čelića sa zadatkom da tu uredi položaj zbog primećene koncentracije neprijatelja u Gunji i Brčkom. Brigada je to naređenje primila u 16 časova i odmah izvršila pokret pravcem Bukinje - Tuzla - Simin-Han i Gornja Tuzla - Lopare i postavila se na prostor Mačkovac - Kozjak - Vukosavci gde je uspostavila vezu sa 17. slavonskom brigadom 28. divizije. Prema naređenju Štaba 2. armije komandu nad svim jedinicama na pravcu Tuzla - Brčko preuzeo je načelnik Štaba 17. divizije, pukovnik Rajko Tanasković, jer se komandant 17. divizije, potpukovnik Blažo Janković nalazio na zvoničkom sektoru.⁶⁰⁵

Dve brigade 22. divizije (10. i 12. srpska brigada) i dalje su bile na starim položajima na desnoj obali Drine dok je 8. srpska brigada preuzela položaj 18. srpske brigade 25. divizije i napala delom svojih snaga u 4 časa ujutro 17. februara neprijatelja na Lišini, ali bez uspeha.⁶⁰⁶

Dvadeset peta divizija izvučena je iz borbe i razmeštena je na prostoru Memići - Capardi.⁶⁰⁷

Avijacija NOVJ i tog dana bila je aktivna. Dvadeset jurišnih aviona izvršilo je 36 borbenih letova bombardujući i mitraljirajući neprijateljevu živu silu i tehniku na komunikaciji Bijeljina - Janja i Bijeljina - Brčko, kao i most na Savi kod Brčkog, a 23 lovačka aviona izvršila su 43 izviđačka leta jednovremeno mitraljirajući, pored ostalog, neprijatelja na komunikaciji Janja - Bijeljina - Brčko.⁶⁰⁸

Vrhovni komandant maršal Tito da bi oslabio pritisak neprijatelja na pravcu Bijeljina - Janja - Muslimanski Šepak i obezbedio dovođenje svežih snaga iz Brčkog u Bijeljinu, naredio je Štabu 1. armije da njegove jedinice na sremskom frontu ispolje najveću aktivnost, naročito na levom krilu. Prva armija imala je na prvoj odbrambenoj liniji razvijene 5. i 11. krajišku i 6. proletersku diviziju, dok su se na drugoj odbrambenoj liniji, kao armijska rezerva, nalazile 1. proleterska i 21. divizija. Neprijatelj je, pak, s dve ojačane divizije nemačkog 34. armijskog korpusa držao u svojim rukama jako branjene tzv. Nibelunške položaje, tako da je svaki ozbiljniji napad na tom frontu između Dunava i reke Bosuta bio u to vreme praktično nemoguć. U vezi s naređenjem vrhovnog komandanta ispoljena je aktivnost samo na levom krilu 1. armije kada je 1. lička brigada 6. proleterske divizije ojačana 1. divizionom 1. konjičke brigade NOVJ, napadala neprijateljeva uporišta u Strašincima i Soljanima, južno od Bosuta prema Savi. Neprijatelju je pošlo za rukom, posle pristizanja pojačanja, da 1. ličku brigadu odbaci na polazni položaj, tako da to uopšte nije imalo uticaja na slabljenje neprijateljevog pritiska u dolini Drine.⁶⁰⁹

⁶⁰⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 98 i knj. 34, dok. br. 30; AVII, k. 273, reg. br. 1-16/1.

⁶⁰⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 45; AVII, k. 273, reg. br. 1-16/1.

«W AVII, k. 273, reg. br. 1-16/1.

WV Zbornik NOR, tom X, knj. 1, dok. br. 267.

«») Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 122.

Vrhovni komandant je, takođe, 17. februara zamerio Štabu 2. armije što je 28. divizija tako-reći, bez borbe napustila Janju »iako je imala uslova za žilav otpor«. U vezi s tim on je naredio da 28. divizija ponovo napada Janju i vrši jači pritisak na Bijeljino, pošto je to bio jedini način da se spreči prodor neprijatelja od Bijeljine ka Zvorniku. Međutim, to naređenje 28. divizija nije bila sposobna da sprovede u život, jer su se njene jedinice već bile rokirale zapadno od komunikacije Bijeljina - Janja - Zvornik, pa je Štab 2. armije o tome obavestio Vrhovni štab.⁶¹⁰

U višednevnim borbama protiv žilavog neprijatelja gotovo sve angažovane jedinice 2. armije bile su iscrpljene. Izvesna malaksalost u borbenim dejstvima jedinica 2. armije u dolini Drine počela je da se oseća 18. februara. Pored toga imale su i visoke gubitke pa više nije bilo snage da se uspešno suprotstave svežim nemačkim snagama (grupi »Veker«) koje su prodirale od Bijeljine, preko Janje, ka Muslimanskom Šepku.

Treća srpska brigada 2. proleterske divizije da bi izbegla neprijateljev udarac sieda morala je dan ranije da se povuče na desnu obalu Drine tako da je celokupan teret borbe protiv nadirućih neprijateljevih jedinica od severa ka jugu primila na sebe 6. srpska brigada, koja se žilavo odupirala na liniji Begovo polje - Oštrice - Bjeločka Mahala - Branjevina. Četvrta proleterska brigada, razvučena na širokom frontu, posle preuzimanja dela položaja 3. srpske brigade nije praktički mogla ništa više da učini osim da održava borbeni dodir s neprijateljem.⁶¹¹

Izvesnu ofanzivnu aktivnost ispoljavale su jedinice 38. divizije koje su se nalazile desno od 4. proleterske brigade. Delovi njene 17. majevičke i 18. hrvatske brigade napadali su neprijatelja (47. grenadirski puk, 22. izviđački bataljon i 4. divizion 22. artiljerijskog puka) na Kosturu (trig. 384) i kod Škočića, ali bez uspeha.⁶¹²

Dvadeset sedma divizija sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom vodila je celu noć borbe za kosu Jankovinu, između Mrkodola i Tršića, i u zoru 18. februara obe brigade su se zbog protivnapada neprijatelja, povukle na polazne položaje za napad da bi odatle ponovo prešle u novi napad, ali i ovog puta bez uspeha. Ni borci ni starešine više nisu imale snage za bilo kakve dalje juriše »niti za povlačenje ispred neprijatelja«.⁶¹³

Na južnom krilu drinskog fronta na kojem se borila 17. divizija i 8. srpska brigada 22. divizije, borbe su bile nešto intenzivnije i jače nego na drugim odsecima u dolini Drine. Šesta proleterska brigada se 18. februara nalazila samo u borbenom dodiru s neprijateljem. U 19 časova 6. brigada je po naređenju Štaba 17. divizije napala neprijatelja s linije Glumine - Panduri u pravcu Hodžića i Čolovnika, i do 24 časa ovladala linijom neprijateljevog položaja Vratolomac - Lipovac - Čolovnik. Druga krajiška brigada je do 11 časova 18. februara uspela delom snaga da ovlada neprijateljevim rovovima na istočnoj i južnoj strani sela Hodžića,

⁶¹⁰) AVII, k. 41, reg. br. 1-8/2 i k. 274, reg. br. 6-4 (depeša od 17. februara).

⁶¹¹) » Zbornik NOR, tom I, knj. 18, dok. br. 89; Jovo Vukotić, n. d., str. 494.

⁶¹²) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 22; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 81.

⁶¹³) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, str. 436-7.

dok se njena glavovina ukopala na liniji kota 167 - Pećina (kota 323) - Vjenačac. U li časova delovi 16. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije pokušali su da zauzme brigadne položaje, ali im to nije pošlo za rukom. U 17.30 časova 2. krajiška brigada je, po naređenju Štaba 17. divizije, ponovo prešla u napad sa zadatkom da ovlada Hodžićima, Grbavcima i Ćirilovim Brdom. Neprijatelj je pružio žestok otpor tako da se borba produžila celu noć 18/19. februara kada su ta sela zauzeta. Posle toga 2. krajiška brigada izbila je na liniju Kućičkula - Đulići.⁶¹⁴

Za to vreme 8. srpska brigada 22. divizije, pod komandom Štaba 17. divizije, iskoristila je izvlačenje neprijatelja sa sektora Zvornika ka severu, i uspela da uz otpor nemačkih zaštitnih delova zauzme neprijateljeva uporišta oko Zvornika (Lišinu, Stan, Zmajevac, Mladevac, Liplje i Kulu-Grad) i uđe u Zvornik, koji su napustili delovi 65. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije. Njene jedinice zaustavljene su kod Vratolomca, iznad Zvornika.⁶¹⁵

Na desnoj obali Drine 2. proleterska brigada uputila je dva bataljona na prostor Lipnica - Lešnica radi ojačanja položaja koje je držala 16. makedonska brigada, a s ostalim jedinicama nalazila se na ranijim položajima od izvora Zejtin vode, preko Koviljače do Krndije. Bataljoni upućeni na sektor Lipnica - Lešnica privremeno su stavljeni pod komandu Štaba 16. makedonske brigade, s tim da ih raspoređi južno od svojih jedinica na položaj od Gluhonić ade do Međuvođa. Konjički eskadron 2. proleterske divizije stavljen je pod komandu Štaba 16. makedonske brigade sa zadatkom da patrolira od Badovinaca do ušća Drine. Osmo srpska brigada, kojoj je bilo naređeno da pređe na desnu obalu Drine i da se razmesti u rejonu Loznice kao divizijska rezerva držeći i dalje jedan bataljon u Ljuboviji, bila je zauzeta borbama oko Zvornika tako da je prebacivanje na desnu obalu Drine počelo tek u noći 19. februara, a završeno 21. februara. Dvanaesta srpska brigada je 18. februara raspoređena na položaj od Samurovića do Gluhonjića ade, a 10. srpska brigada ostala je na starim položajima od Zejtin vode do Malog Zvornika. Treća artiljerijska brigada s jednim divizionom bila je na vatrenom položaju između Lipnice i Kozjaka radi podrške 16. makedonskoj brigadi, a sa dva divizona na vatrenom položaju kod Koviljače radi podrške jedinicama 2. proleterske divizije.⁶¹⁶

U međuvremenu Štab 2. armije izvestio je Vrhovni štab da je 17. februara, jedna nemačka ojačana SS divizija stigla prednjim delovima na sektor Bijeljina - Janja a glavninom u Brčko. Međutim, ti podaci su bili netačni jer je u to vreme na jugoslovenskom ratištu bila samo jedna nemačka SS divizija i to 7. SS dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«. Ona je u to vreme angažovana na drvarskome frontu protiv 12. korpusa NOVJ u operaciji »Vukodlak« (»*Wehrwolf*«). U stvari, radilo se o nemač-

⁶¹⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30.

⁶¹⁵> Isto, dok. br. 45.

⁶¹⁶> Isto, tom I, knj. 18, dok. br. 89; tom IV, knj. 33, dok. br. 100 i knj. 34, dok. br. 45. Osmo srpska brigada, koja se do 17. februara nalazila na levoj obali Drine, tog dana je po naređenju Vrhovnog štaba NOVJ i POJ ponovo stavljena pod komandu Štaba 22. udarne divizije I (Vid. Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 100 i tom II, knj. dok. br. 126).

koj Borbenoj grupi »Veker«. Pošto su u Vrhovnom štabu cenili situaciju na osnovu primljenih obaveštajnih podataka to je u vezi s tim vrhovni komandant naredio depešom od 18. februara Štabu 2. armije da se dve brigade 2. proleterske divizije (4. proleterska i 6. srpska brigada) i 8. srpska brigada 22. divizije hitno povuku na desnu obalu Drine. Isto je naređeno i u posebnim depešama upućenim štabovima 2. proleterske i 22. divizije. Vrhovni komandant naredio je Štabu 2. armije da izvrši novi raspored jedinica i da se stalno vrši pritisak na neprijatelja na levoj obali Drine, kao i na Zvornik »kako bi se onemogućio eventualni neprijateljski prodor ka Tuzli«. Takvo naređenje je vrhovni komandant izdao pošto je u Vrhovnom štabu procenjeno da zadatak pomenute SS divizije nije samo da deblokira opkoljenu nemačku 22. pešadijsku diviziju, već i da delom snaga izvrši prodor ka Tuzli. To naređenje je izdato u vreme kada je je 65. grenadirski puk 22. pešadijske divizije već bio napustio Zvornik u svom izvlačenju na sever. Snage 2. proleterske divizije koje su se borile na levoj obali Drine (6. srpska i 4. proleterska brigada) nisu mogle da se prebace na desnu obalu kako je to vrhovni komandant zahtevao, jer su se zatekle u to vreme, posebno 6. srpska brigada, vezane u teškim borbama. Kada se Borbena grupa »Veker« spojila 18/19. februara s 47. grenadirskim pukom 22. pešadijske divizije kod Muslimanskog Šepka, obe brigade 2. divizije bile su odbačene na prostor zapadno od komunikacije Bijeljina - Janja - Tuzla. One su na desnu obalu prešle tek 26. februara kada su se nemačke jedinice već nalazile u Janji.⁶¹⁷

Neposredno povezivanje Borbene grupe »Veker« i čelnog 47. grenadirskog puka nemačke 22. pešadijske divizije kod Muslimanskog Šepka, spasio je tu diviziju od uništenja. Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije nije se mogla odupreti brojno i tehnički jačem neprijatelju, ali je ipak, svojom borbom omogućila 3. srpskoj brigadi da se bez gubitaka prebaci na desnu obalu Drine. Šesta srpska brigada se posle tih borbi postavila na prostor zapadno od komunikacije Bijeljina - Janja - Zvornik i zauzela položaj zapadno od Donje Piliće, te preko Gornje Piliće do Počivala (kota 243) orijentišući se na bok neprijatelja. Za to vreme 4. proleterska brigada vršila je neznatan pritisak na neprijatelja.⁶¹⁸

Južno od 2. proleterske divizije nalazila se 38. divizija sa svojom 17. majevičkom i 20. romanijskom brigadom. Ni one, osim borbenog dodira s neprijateljem, nisu ispoljavale neku posebnu borbenu aktivnost.⁶¹⁹

Slično je bilo i na delu fronta 27. divizije, koja se sa 16. muslimanskom i 21. istočnobosanskom brigadom nalazila desno do 38. divizije. Po odluci Štaba 27. divizije, obe brigade su se 20. februara povukle na prostor Glumine - Capardi - Bulatovići, a njihove položaje privremeno su preuzele jedinice 17. divizije.⁶²⁰

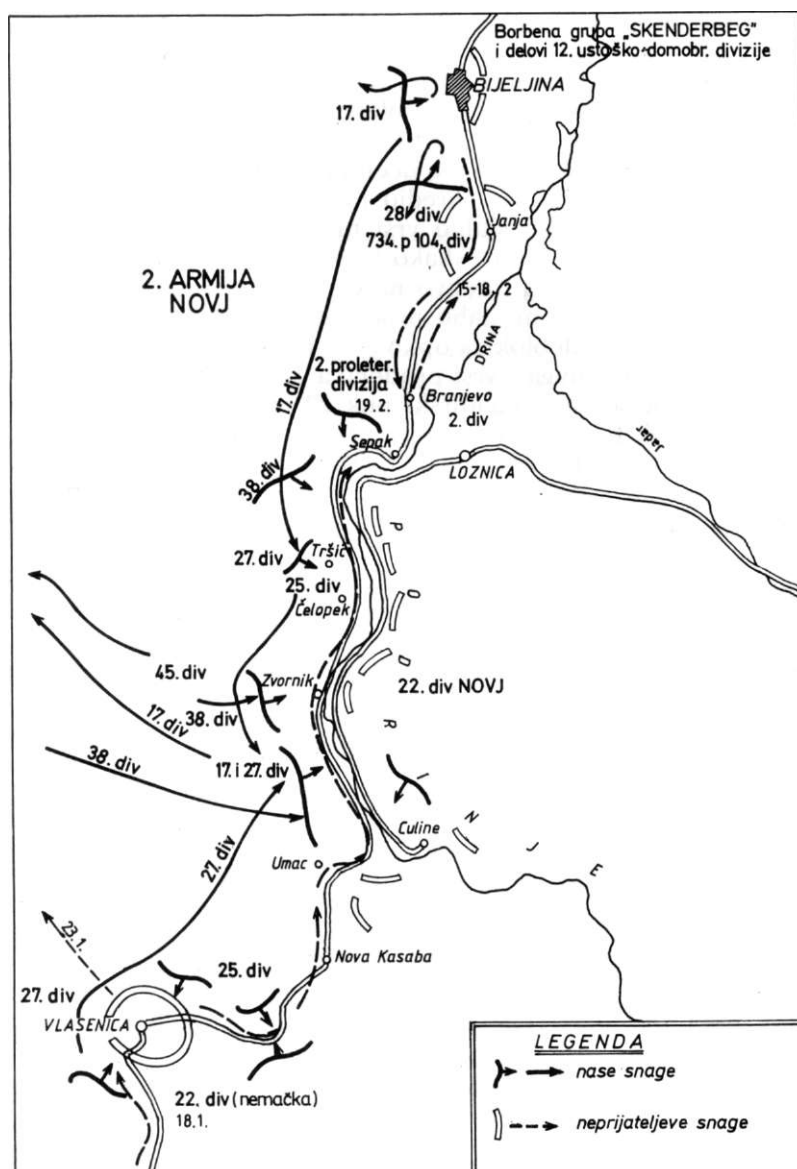
Sedamnaesta divizija je 19. februara vodila borbe protiv neprijateljevih zaštitnica između Vratolomca, iznad Zvornika, i Vjenčaca, zapadno od Kučićkule. Njena 6. proleterska brigada je do 7 časova ovladala

⁶¹⁷ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 126.

⁶¹⁸ «I Zbornik NOR, tom I, knj. 18, dok. br. 89.

⁶¹⁹ Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 22.

⁶²⁰ Isto dok. br. 20 i 22; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 438-9.

Skica borbenih dejstava u dolini Drine od 18. januara do 19. februara 1945.

linijom Suljin-Han - Karakaja - Pašino brdo - Jordan - Čelopek i potisla neprijatelja prema Jankovini i Tršiću, a 2. krajiška brigada u toku dana zauzela je Vjenčac i Ćirilovo Brdo i izbila na liniju Kučićula - Đulići. U takvoj situaciji Štab 17. divizije odlučio da se u 22 časa nastavi napad na pravcima Čelopek - Han i Jankovina - kota 305 - Tabanci. Na pravcu prema Hanu napadali su delovi 6. proleterske brigade a na

Nr. 18

Vorstoss von Sokolac über Vlasenica
nach Zvornik und Ausbruch nach Norden

Prozor nemačke 22. pešadijske divizije od Drinjače prema Bijeljini
(iz knjige Friedrich August v. Metzsch, »Die Geschichte
der 22. Infanterie-Division«)

pravcu Tabanaca delovi 2. krajiške brigade. U početku su obe brigade postigle izvestan uspeh. Međutim, neprijatelj je uskoro dobio pojačanja i u 4 časa ujutro 20. februara izvršio protivnapad te odbacio obe brigade na polazne položaje. Za to vreme 15. majevička brigada 17. divizije razbila je delove četničkog Majevičkog korpusa na prostoru Stanovi - Sandrići - Buzekara - Slijepčevići i proterala ih prema Brčkom.⁶²¹

Avijacija NOVJ u ova dva dana (19. i 20. februara) bila je aktivna. Napadala je neprijatelja kod Branjeva, Janje, Brčkog i Bijeljine.⁶²²

Time su, 20. februara praktički završene operacije u dolini Drine i počelo je organizovano izvlačenje nemačkih jedinica prema Janji i Bijeljini.

Dejstva 23. i 45. divizije kod Gradačca, Gračanice i na Ozrenu (od 8. do 20. februara)

U drugoj polovini januara i početkom februara 1945. godine 23. i 45. divizija 14. korpusa postigle su značajne rezultate na zapadnom delu fronta 2. armije prema Brčkom, Gradačcu, Gračanici i planini Ozrenu. U tim dejstvima one su nanele teške gubitke neprijatelju, naročito četničkim jedinicama, kojima je neposredno rukovođila četnička Vrhovna komanda. Ofanzivnim dejstvima jedinica tih dveju divizija od većih neprijateljevih garnizona u zapadnom delu severoistočne Bosne, posebno je bila ugrožena Gračanica, u kojoj su se nalazile znatne ustaško-domobranske snage (oko 3000 vojnika). Zbog teške situacije u kojoj se našla nemačka 22. pešadijska divizija u dolini Drine i garnizon Gračanica, nemačka Vrhovna komanda Oružanih snaga odobrila je, na predlog Komande Grupe armija »E«, da se jedan ojačani puk (734. puk, odnosno Borbena grupa »Veker«) 104. lovačke divizije (koja je, inače, trebalo da bude prebačena u rejon Bihaća pod komandu 15. brdskog armijskog korpusa) upotrebi na pravcu Bijeljina - Janja - Muslimanski Šepak, a drugi od Doboja prema Gračanici.⁶²³

Za napad na položaje 23. divizije 14. korpusa NOVJ angažovani su i četnički Južnomoravski, Valjevski, Timočki i Trebavski korpus. O učešću četničkih snaga u borbama protiv jedinica NOVJ dogovorili su se kapetan Neško Nedić, komandant Valjevskog četničkog korpusa i nemački komandant garnizona u Doboju. Pored toga uspostavljeni su i saveznički i prijateljski odnosi četnika sa ustašama i domobranima, kao i muslimanskom kvislinskom milicijom.⁶²⁴

Nemačko-ustaške snage iz Gračanice napale su 9. februara u 5.30 časova 14. srpsku brigadu 23. divizije, dok su od Gradačca u napad

⁶²¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 121 i knj. 34, dok. br. 30.

⁶²²> Isto, tom X, knj. 1, dok. br. 271 i 273.

⁶²³ Erich Schmidt-Richberg, *Das Endkampf auf dem Balkan*, str. 90.

⁶²⁴> Zbornik NOR, tom XIV, dok. br. 156 i 192, str. 756 (dep. br. 784), 757 (dep. br. 793), 758 (dep. br. 794 i 795), 760 (dep. br. 822 i 823), 762 (dep. br. 843), 934 (dep. br. 474), 945 (dep. br. 475 i 476) i 939 (dep. br. 535). Draža Mihailović se saglasio sa kapetanom Neškom Nedićem u vezi sa saradnjom s nemačkim jedinicama, ali je rekao: »Gledajte da na taj način izvučete municiju za sve« i u »protivnom kažite da ćemo se mi svi povući, jer bez municije ne možemo raditi, a oni kako hoće« (dep. br. 535 na str. 939).

prešli četnici. Tog dana položaje jedinica 23. divizije napadalo je oko 8000 udruženih neprijateljevih vojnika. U žestokoj borbi, pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja, desno krilo 14. srpske brigade je popustilo; jedinice su se povukle na liniju Moranjci - kota 415 - Rašljevo - istočna ivica Turkovići - Kamenica na reci Spreči.⁶²⁵

Štab 2. armije, čim je obavešten o napadu nemačko-ustaško-domobranskih i četničkih snaga na 23. diviziju od Gradačca i Gračanice, uputio je depešu Vrhovnom štabu i izvestio ga da će se 9. februara uveče izvršiti protivnapad. U vezi s tim izdao je i radiogramsko naređenje Štabu 14. korpusa da u protivnapadu sadejstvuje jedna brigada sa sektora Brčkog, napadajući pravcem Brka - Bukvik - Srnice.⁶²⁶

Štab 14. korpusa preneo je to naređenje Štabu 23. divizije, a ovaj je naredio Štabu 7. srpske brigade da odmah uputi tri bataljona na prostor Srnice - Špionica i tu napadnu četnike. Tada se na širem prostoru Srnica, odnosno na liniji Vitanovići - Skakava nalazio Beogradski bataljon narodne odbrane a u rejonu Gornjeg Hrgova i Zuberovog Brda Posavsko-trebavski NOP odred. Prema Brčkom ostali su samo 9. srpska brigada i jedan bataljon 7. srpske brigade. Neprijatelj je imao inicijativu u svojim rukama, dok su snage 23. divizije bile razvučene na širokom frontu od Kamenice do Brčkog, pa se zbog toga nije mogao preduzeti predviđeni protivnapad.

Sutradan 10. februara, 7. srpska brigada na maršu ka sektoru Srnice - Špionica, tako-reći, u hodu je razbila četnike Južnomoravskog korpusa u selu Vučkovcima. Četrnaesta srpska brigada bila je primorana posle žestokih borbi da se istog dana povlači na novi položaj na liniji Morjanci - Mehići - istočno od Ratiša (trig. 596) - Gnojnica. Pošto je situacija na pravcu Gračanica - Tuzla postajala sve nepovoljnija, Štab 14. korpusa naredio je Štabu 45. divizije da najhitnije prebaci 20. srpsku brigadu iz rejona Gornje Brijesnice na desnu obalu Spreče. Brigada je počela usiljen marš 10. februara u 14 časova pravcem Puračić - Muslimanski Lukavac - Dobošnica - Miričina i izbila u 24 časa na položaje Miričina - Orahovica.⁶²⁷

Štab 2. armije uputio je više depeša u Vrhovni štab, u kojima ga je obavestavao o situaciji kod Gračanice, dovođenju pojačanja iz Doboja prema Gračanici i nameri neprijatelja da napadne Tuzlu. Istovremeno ga je obavestio da će prema Trebavi, Gračanici i Ozrenu angažovati 23. i 45. diviziju sa zadatkom da spreče prodor neprijatelja ka Tuzli a zatim da napadnu na Gračanicu i Gradačac, i da će dve brigade 28. divizije ostati na sektoru Bijeljine, a jedna brigada zatvaraće pravac Brčko - Čelić.⁶²⁸

Na osnovu tako primljenih podataka, kao i brojnoj snazi neprijatelja, vrhovni komandant nije se složio s tim predlogom Štaba 2. armije, pa je izdao svoju direktivu 11. februara za dalja dejstva u severoistočnoj Bosni u vezi s novonastalom situacijom.⁶²⁹

«5) zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 88 i 103.

626) AVII, k. 274, reg. br. 6-107/4 (dep. br. 39) i 6-110/4 (dep. br. 69).

«7) zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 87, 88 i 103.

628> AVII, k. 274, reg. br. 6-112 i 6-114/4.

629> Vidi direktive iznete u izvorima u nap. 549, 552 i 553.

Međutim, već 11. februara napadi neprijatelja su počeli da malak-savaju. Štab 2. armije naredio je Štabu 28. divizije da svoju 21. slavonsku brigadu prebaci na sektor Brčkog, tu smeni 14. srpsku brigadu 23. divizije, i zatvori pravac Brčko - Celić.⁶³⁰

Istog dana 7. srpska brigada 23. divizije vodila je manje borbe prilikom napada na četnike i ustaše u selima Lušnici i Muratima. Na odbrambenom odseku 14. srpske brigade vladalo je relativno zatišje, uz nešto jače borbe oko Gnojnice. U borbu je stupila i 20. srpska brigada. Zbog toga se 14. brigada rokirala udesno i napravila prostor 20. srpskoj brigadi da se rasporedi na položaju Miričina - Nukići - Rašljeva - Mebići gde je ceo dan vođena borba sa promenljivim rezultatom. U 16 časova jedinice 20. brigade uspele su da zauzmu zaselak Brdo, ispod Rašljeve.⁶³¹

Sutradan 12. februara počeli su da pristižu delovi 9. srpske brigade na liniju Vučkovac - Cerik - Bijela, čime su ojačani položaji Beogradskog bataljona narodne odbrane i Posavsko-trebavskog NOP odreda. Sedma srpska brigada, koja se nalazila levo od 9. srpske brigade, napala je neprijatelja u Moranjcima, Seoni i na Ratišu (trig. 596), i zauzela ih. Četrnaesta srpska brigada napala je u 2 časa neprijatelja u Gornjim Moranjcima, ali napad nije uspeo. Ipak, na levom krilu brigadnog rasporeda zauzeta je kota 415, čime su se delovi brigade našli pred Omerbašićima. Za to vreme 20. srpska brigada držala je položaj na liniji kota 347 - Alići - Miričina, odbila pet napada neprijatelja i izvršila dva protivnapada na kosu kod Omerbašića.

Sledećeg dana, 13. februara, na desnom krilu borbenog poretka 23. divizije, njena 9. srpska brigada završila je pregrupisanje i prikupila svoje jedinice na liniji Bijela - Cerik - Vučkovci - Biberovo Polje. Levo od nje 7. srpska brigada vršila je pritisak na Gornjim Moranjcima i Huskićima dok se 14. srpska brigada nalazila u Donjim Moranjcima, Seoni i Mehićima, održavajući borbeni dodir s neprijateljem. Južnije od 14. srpske brigade nalazila se 20. srpska brigada 45. divizije kod koje je vladalo relativno zatišje. Oko 19. časova 20. brigada izvršila je napad prema Rašljevima, Omerbašićima i Durakovićima. Borba je bila vrlo oštra i trajala je do 24 časa. Tada se 20. brigada, zbog snažnog otpora nemačko-ustaških jedinica, morala povući na svoj polazni položaj.⁶³²

U toku 14. februara severno od reke Spreče održavan je borbeni dodir s neprijateljem, a u toku 15. februara brigade su razvile veću aktivnost. Deveta srpska brigada je u toku noći 14/15. februara uspela da ovlada linijom Vučkovac - Kerep - Biberovo Polje - Donja Međeđa - Buka - Trnovica i da preuzme kontrolu i obezbeđenje pravaca koji ka njenim položajima izvode iz Brčkog, Posavine, Gradačca i Trebove. Deveta srpska brigada vodila je borbe protiv četničkog Valjevskog i Timočkog korpusa. Jednovremeno je 7. srpska brigada, napadajući sa linije Sladna - Murati - Kadino brdo (trig. 462) pokušala da ovlada Cekanićima, ali nije uspela. Na odseku 14. i 20. srpske brigade održavan je izviđački borbeni dodir s neprijateljem.⁶³³

⁶³⁰> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 145.

⁶³¹> Isto, dok. br. 83, 87, 88 i 103.

⁶³²) Isto.

⁶³³> Isto, dok. br. 83, i 103 i knj. 34, dok. br. 1, 3, i 7; tom XIV, knj. 4, dok. br. 156 i str. 762-5.

Izvlačenje svojih snaga prema Gračanici neprijatelj je nastavio 16. februara tako da su prema desnom krilu borbenog poretka jedinica 23. divizije ostale samo snage četničkog Timočkog, Valjevskog i Južnomoravskog korpusa. U toku dana 9. srpska brigada održavala je borbeni dodir s tim četnicima, dok je 7. srpska brigada ovladala selima Vranovićima, Guljanima, Hrvatima, Nasicima i Alibegovićima i u tvrđavi u Sokolu držala opkoljene ustaše. Četrnaesta srpska brigada ušla je u Gornje Moranjce, Orahovicu i Lohinju, pošto su se nemačko-utaško-domobranske snage povukle u Gračanicu. Sasvim na južnom krilu 23. divizije, 20. srpska brigada potisnula je neprijateljeve zaštitnice i izbila na liniju Jahinovac - Bukva - Radino brdo (kota 366).⁶³⁴

U naredna četiri dana, od 17. do 20. februara, na frontu prema Gračanici održavan je samo borbeni dodir, dok su u napadu između Sokola i Vučkovaca četnici pokušavali da povrate Biberovo Polje, Srnice, Džakule, Monj (kota 533), Vranjevac (trig. 459) i neka druga mesta. Nemci i ustaše uspjeli su 17. februara da deblokiraju opkoljenu ustašku posadu u tvrđavi u Sokolu. Sutradan, 18. februara u 20. časova, oslanjajući se na prostor Sokol - Gradačac - Porebrice - Dubrave, zapadno od komunikacije Srnice - Gradačac, četnički Valjevski, Timočki i Južnomoravski korpus napali su položaje 7. srpske brigade i delom 9. srpske brigade. Valjevski korpus ojačan Kozjačkom brigadom Južnomoravskog korpusa, kao desna kolona, prešao je u napad prema Monju, Južnomoravski korpus (Jablanička, Južnomoravska i Vlasinska brigada) kao srednja kolona, napadao je na pravcu Džakula, a Timočki korpus, kao leva kolona, u pravcu Buka i Biberovog Polja. Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja 7. srpska brigada povukla se do 20. februara na liniju Bandra - Stražba - Bukva - Borike - Debelo brdo (kota 484) istočno i južno od Sokola. Sa prostora Jelovče, Sela i Zelinje, istočno od komunikacije Srnice - Gradačac uvedeni su u napad Opšta rezerva četničke Vrhovne komande, Gorska garda, muslimanska milicija i delovi Trebavskog korpusa. Četnici su u prvom naletu uspjeli da ovladaju selima Vučkovcem, Dubravama, Hrgovima, Avramovinom i Skakavama, koje su držale jedinice 9. srpske brigade, Bataljon narodne odbrane i Posavsko-trebavski NOP odred. Međutim, u protivnapadu noću 19/20. februara četnici su odbačeni ka Dubravama, Porebricama i Gradačcu. Pošto je slomila taj napad neprijatelja 23. divizija je 20. februara zauzela ovaj raspored: 9. srpska brigada na položaju Vučkovac - Kerep - Prnjavor - Vranjevac; 7. srpska brigada na položaju Bandra - Bukva - Debelo brdo; 14. srpska brigada na liniji kota 399 - kota 327 - 345, zapadno od Čekanića i Avdića. Levo od 14. srpske brigade na položaju Durač (kota 322) - Tunjevac - Radino brdo nalazila se 20. srpska brigada 45. divizije.⁶³⁵

Za vreme tih borbi 23. divizije, 23. i 24. srpska brigada 45. divizije nalazile su se južno od reke Spreče. Izvlačenje nemačkih i ustaških jedinica zapadno od Bosanskog Petrovog Sela na desnu obalu reke Spreče u pravcu Gračanice, iskoristila je 23. srpska brigada, da se, posle kraćih borbi protiv neprijateljevih zaštitničkih delova postavi 16. februara

⁶³⁴> Isto, tom XIV, knj. 4, str. 761-5.

⁶³⁵> Isto, str. 765-9, i tom IV, knj. 34, dok. br. 1, 3 i 7.

na liniji Bosansko Petrovo Selo - Krstac s isturenim izviđačkim grupama i borbenim obezbeđenjem prema Kakmužu. Levo od nje nalazila se 24. srpska brigada na položaju Todorovići - Lukavac - Vrbak. Do 20. februara na položajima obe brigade nije bilo jačih borbi, osim što su četnici Ozrenskog korpusa i domobrani u nekoliko navrata pokušali da zbace jedinice 23. srpske brigade sa njihovih položaja, ali im to nije pošlo za rukom.⁶³⁶

*Borbe 28. divizije na severnom delu fronta 2. armije
(od 7. do 20. februara)*

Dvadeset osma divizija pod neposrednom komandom Štaba 2. armije nalazila se početkom februara 1945. razmeštena na širem prostoru Janja - Bijeljina. Kada je nemačka 22. pešadijska divizija 7. februara prešla u proboj od Zvornika ka Bijeljini, njen raspored bio je ovakav: 25. brodska brigada nalazila se na položaju Amajlije - Cardačine - Janja; 21. slavonska brigada bila je raspoređena prema Bijeljini na liniji Cardačine - Leskovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Hase, levo od 25. brodske brigade, dok se 17. slavonska brigada nalazila na prostoru Obradovo Brdo - Gornja Čadavica - Korenita - Gornja Bukovica, između komunikacije Bijeljina - Suljin-Han - Novo Brezovo Polje - Brčko i Bijeljina - Suljin-Han - Koraj - Čelić. Takav raspored 28. divizije omogućavao joj je da sa istoka, juga i jugozapada deluje ka Bijeljini, a delom snaga u Janji, da obezbeđuje pozadinu jedinica raspoređenih na liniji Amajlija - Cardačine - Leskovac - Puhare Pučile - Muhadžeri - Hase, i da zatvara komunikaciju od Novog Brezovog Polja i Čelića ka Bijeljini. Do 11. februara manje borbe je vodila 17. slavonska brigada protiv nemačkih delova i četnika kod Šubara i Glendića.⁶³⁷

Štab 2. armije, u vezi sa nastalom situacijom kod Gračanice, naredio je 11. februara Štabu 28. divizije da uputi jednu brigadu da zatvara pravac Brčko - Čelić i da smeni 9. srpsku brigadu 23. divizije. Za izvršenje tog zadatka određena je 17. slavonska brigada koja je u noći 11/12. februara izvršila pokret i razmestila se na prostoru sela Potočara, Gornjeg Boderišta, Stanova i Buzekara. U zoru 11. februara delovi nemačke Bobbene grupe »Skenderberg« napali su položaje 25. brodske i 21. slavonske brigade. Dosta oštra borba je, s manjim prekidima, trajala ceo dan. Sutradan je neprijatelj preduzeo novi napad, verovatno, da bi ispitao položaje 28. divizije u vreme kada se ojačani 734. puk nemačke 104. lovačke divizije prikupljao u Brčkom za pokret prema Bijeljini, da bi odatle, 16. februara, prešao u napad u pravcu Janje, i deblokirao opkoljenu nemačku 22. pešadijsku diviziju u dolini Drine od Zvornika do Muslimanskog Šepka.

Navedenih dana, do 16. februara na delu fronta 28. divizije nije bilo značajnijih borbi. Nemački ojačani 734. puk (Borbena grupa »Veker«) prošao je od Brčkog do Bijeljine praktički nezapažen i bez ikakvog

⁶³⁶> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 3 i 7.

⁶³⁷> Isto, knj. 33, dok. br. 45 i 145.

otpora jedinica 28. divizije, jer je komunikacija Brčko - Brezovo Polje - Bijeljina bila za neprijatelja potpuno otvorena posle prebacivanja 17. slavonske brigade prema Brčkom radi zatvaranja pravca Brčko - Čelić - Tuzla.⁶³⁸

Posle kraće artiljerijske pripreme Borbena grupa »Veker« prešla je u zoru 16. januara u napad iz Bijeljine ka Janji. Dvadeset peta brodska brigada 28. divizije pružila je manji otpor na Bukovoj gredi i povukla se na desnu obalu rečice Modran, od Janje do Modrana. Zbog slabog otpora koje su pružile jedinice 28. divizije, vrhovni komandant zamerio je Štabu 2. armije smatrajući da su jedinice 28. divizije imale uslove za »žilav otpor«.⁶³⁹

Sutradan, 17. februara, Borbena grupa »Veker« prešla je rečicu Modran kod Modrana uz slab otpor 25. brodske brigade koja je držala položaj na liniji Janja - Obrijež - Draginja - Jelić - Doknić - Zohovac - Mrkentića brdo. Prelazak neprijatelja na desnu obalu Modrana ozbiljno je ugrozio levo krilo 25. brodske brigade, koja je napustila Janju i na taj način omogućila Borbenoj grupi »Veker« da ugrozi pozadinu 2. proleterske divizije. Posle toga sve tri brigade 28. divizije do 20. februara nisu ispoljavale značajniju aktivnost prema neprijateljevim snagama.⁶⁴⁰

Tako je od 1. januara do 20. februara završena prva faza borbi jedinica 2. armije NOVJ u dolini Drine i sektoru Brčko - Gračanica - planina Ozren, kako je zapisano u izveštaju Štaba 2. armije od 10. juna 1945. godine.⁶⁴¹

UPOTREBA JEDINICA RODOVA I SLUŽBI U BORBAMA 2. ARMIJE (1. JANUAR - 20. FEBRUAR)

U borbama u severoistočnoj Bosni od 1. januara do 20. februara 1945. značajnu ulogu odigrali su, osim pešadije, i ostali rodovi i službe bez kojih bi, pešadijske jedinice 2. armije, iako najbrojnije, teško izvršavale uspešno postavljene zadatke.

Artiljerija

U 2. armiji nalazio se znatan broj artiljerijskih oruđa. Prebacivanjem 3. artiljerijske brigade iz Valjeva na front na Drini krajem januara 1945. znatno je ojačala udarna moć njenih jedinica. Štab 2. armije imao je na raspolaganju tri artiljerijske brigade: 1, 2. i 3. artiljerijsku brigadu. U svakoj od ovih nalazila su se po četiri diviziona: protivtenkovski, pukovski, teški i minobacački divizion, koji su zvanično nosili nazive: 1. protivtenkovski, 2. pukovski, 3. teški i 4. minobacački divizion, mada su ih najčešće nazivali: protivtenkovski, pukovski, teški, minobacački divizion.

⁶³⁸> Isto, dok. br. 145 i izvori u nap. 635 i 637; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14; Zdravko Cvetković, n. d., str. 231.

⁶³⁹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 145; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-14.

M0) Isto.

M1) AVII, k. 273, reg. br. 1-1.

Pošto su u svom naoružanju, mahom, imali oruđa sovjetske proizvodnje, pri štabovima brigada i diviziona nalazili su se sovjetski artiljerijski instruktori, koji su svojim znanjem doprinosili boljoj i racionalnijoj upotrebi artiljerijskih jedinica s obzirom na to da su kursevi u artiljerijskim nastavnim centrima trajali kratko vreme, a prvi kursisti iz Artiljerijske oficirske škole u Beogradu upućeni u sastav 1, 2. i 3. armije tek krajem januara 1945. godine.

Sve tri brigade nalazile su se pod komandom Štaba 2. armije. Međutim, radi izvršenja borbenih zadataka i celishodnije podrške Štab 2. armije pridao je 1. artiljerijsku brigadu 17. diviziji, a 2. artiljerijsku brigadu 23. diviziji, dok je 3. artiljerijsku brigadu privremeno stavio pod komandu Štaba 22. divizije. U januaru 1945. godine 1. i 2. artiljerijska brigada nalazile su se pod objedinjenom komandom načelnika Artiljerijskog odeljenja Štaba 2. armije, majora Vojislava Cerovića. Sve jedinice bile su s konjskom vučom, osim haubičkih baterija koje su bile motorizovane.

Posle prebacivanja 1. artiljerijske brigade pod komandu 17. divizije i na levu obalu Drine, ona je ostala pod komandom njenog štaba sve do ulaska 17. divizije, krajem marta 1945. u sastav 1. armije. Početkom februara 3. haubička baterija 3. teškog divizion 1. artiljerijske brigade prebačena je iz rejona Brčkog na desnu obalu Drine. Zbog nestašice benzina ceo divizion prebačen je na konjsku, odnosno na volovsku vuču. Teški divizion 2. artiljerijske brigade, kao i cela 3. artiljerijska brigada nalazili su se sve do početka marta na desnoj obali Drine pod komandom Štaba 22. divizije. Tada je 3. artiljerijska brigada ušla u sastav 45. divizije. Za vreme teških borbi 1. armije na sremskom frontu u drugoj polovini januara 1945. godine, 3. teški divizion 2. artiljerijske brigade privremeno je, po naređenju vrhovnog komandanta, prebačen u selo Ravnje, gde je zajedno s teškim divizionom 1. armije formirao artiljerijsku grupu za podršku jedinica 1. armije i obezbeđenje prilaza koji od Šida izvode ka Sremskoj Mitrovici i ušću reke Bosut u Savu.

Za vreme borbi u januaru i februaru 1945. te artiljerijske jedinice vršile su artiljerijske pripreme napada (npr. na Bijeljenu, ili, pak, za vreme borbi protiv nemačke 22. pešadijske divizije na zvorničko-drinjačkom sektoru). Doprinos i uloga tih artiljerijskih jedinica u borbama ocenjeni su pozitivno od pretpostavljenih komandi. Međutim, svi su se žalili na pomanjkanje municije. Na primer, prilikom napada jedinica 17. i 28. divizije na Bijeljenu 27. januara, bilo je odobreno 3. teškom divizionu 2. artiljerijske brigade i 3. haubičkoj bateriji 3. teškog divizion 1. artiljerijske brigade pola baterijskog kompleta municije (šarže) za artiljerijsku pripremu od 20 minuta. Pri tome je potrošeno po oko 200 artiljerijskih zrna na bateriju, ili 50 zrna po artiljerijskom oruđu. A šta je ta količina municije značila za neprijatelja, navodimo, kao primer, da je nemačka 22. pešadijska divizija u kritičnoj situaciji imala samo po 10 granata na bateriju. Posle napada na Bijeljenu 27. januara 1. protivtenkovski divizion 1. artiljerijske brigade ostao je na 211 granata, 2. pukovski divizion na 349, a 3. teški divizion na 310 razornih, 108 pancirnih, 108 potkalibarnih i 38 kumulativnih (ukupno 564 granate), 4. minobacački divizion na 342 mine. U nastavku borbi količine municije su se

trošile, a popuna je išla slabije, pa je u jednom trenutku u artiljerijskim jedinicama došlo do kritične situacije u vezi sa stanjem municije, na što su se štabovi žalili. To je, svakako, bio rezultat i neracionalnog trošenja municije, naročito za vreme noćnih gađanja za koje je bilo potrebno veliko znanje i veliko iskustvo, a čime artiljerci 2. armije još nisu raspolagali.

U artiljeriji 2. armije posebnu teškoću predstavljale su konjske, odnosno volovske zaprege. Nedostajala je stočna hrana, tako da su i konji i volovi bili krajnje iscrpljeni. To je, opet, stvaralo velike probleme pri čestim promenama vatrenih položaja, jer su dnevni marševi iznosili i do 60 km. Stoka, a i ljudi, bili su na granicama fizičkih mogućnosti, što je znatno uticalo na borbenu gotovost artiljerijskih jedinica.⁶⁴²

Inžinjerija

Inžinjerijske jedinice 2. armije bile su u tom periodu vrlo angažovane u borbama u dolini Drine i prema Gračanici. Najkrupnija inžinjerijska formacija 2. armije bila je Inžinjerijska brigada 14. korpusa NOVJ. Jedan njen bataljon dejstvovao je prema Gračanici vršeći inžinjerijsko obezbeđenje dejstva 14. srpske brigade 23. divizije, dok je drugi inžinjerijski bataljon bio angažovan na usporavanju prodiranja nemačke 22. pešadijske divizije od Vlasenice, preko Drinjače ka Zvorniku i dalje na sever ka Bijeljini, zajedno s inžinjerijskim četama divizija 2. armije koje su se borile na tom pravcu. Rušenjem komunikacije, mostova i propusta i postavljanjem mina na pravcima prodiranja nemačkih jedinica, inžinjerci su znatno ometali njihovo nastupanje ka severu. Nemačkom 22. pionirskom bataljonu trebalo je puna dva dana da popravi most na reci Kamenici radi kojeg su nemačke motorizovane kolone bile blokirane i izložene dejstvima avijacije NOVJ i teških oruđa 22. divizije sa desne obale Drine. Da bi obezbedili izgradnju mosta i omogućili pokret svojih motorizovanih kolona ka Zvorniku, iskrcana su noću 7/8. februara na desnu obalu dva bataljona nemačkog 47. grenadirskog puka i tek posle toga bio je moguć dalji pokret nemačkih jedinica. U toku prodiranja dolinom Drine nemački pioniri uklonili su 164 mine i popravili 143 mosta i propusta na komunikaciji. Iz toga se može zaključiti kakav je bio učinak inžinjerijskih jedinica 2. armije. Pored radova na rušenjima komunikacije i zaprečavanjima druge vrste, inžinjerci su pomagali pešadijskim jedinicama u fortifikacijskom uređenju položaja na pravcima nadiranja neprijatelja. Uz to, Pontonirski bataljon Inžinjerijske brigade uspešno je obavio prevoženje jedinica, komora, ranjenika i dr. preko Drine u oba pravca na odsecima prelaza između Koviljače i Kozluka. U januaru 1945. inžinjerijske jedinice primile su i detektore za otkrivanje mina, sovjetske izrade, što je doprinelo bezbednijem podilaženju i jurišu boraca prilikom osvajanja neprijateljevih položaja i uporišta, koji su, najčešće, bili zaštićeni minskim eksplozivnim preprekama. Slične za-

⁶⁴² > *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 45; tom IV, knj. 32, dok. br. 25, 30, 71, 125, 128, 138, 142, 158 i 174, knj. 33, dok. br. 10 i 103; *A VII*, reg. br. 6-87 i 6-91/4; Friedrich-August von Mestzsch, n. d., str. 80.

datke, kao Inženjerijska brigada (čije je brojno stanje bilo oko 1400 boraca) izvršavao je Inženjerijski bataljon 17. divizije. Na taj način doprinos inženjera u tim borbama bio je znatan.⁶⁴³

Veza

Jedinice veze 2. armije podnele su, takođe, veliki teret borbe u januaru i februaru 1945. Jaka zima, u kojoj se temperatura spuštala i do 30 stepeni ispod nule, dubok sneg, smetovi od po nekoliko metara, slaba odeća i obuća boraca, velike razdaljine između korisnika veze, čak i do 70 km, nisu mogli zaustaviti veziste u uspostavljanju veza, iako je, tu i tamo, bilo prekida jer su veze vrlo često išle preko teritorije kojom su krstarile manje grupice četnika, zelenog kadra i muslimanske milicije. Bila je potrebna stalna patrolna služba koja bi onemogućila kidanja linija od neprijatelja. Četa za vezu Štaba 2. armije, čete za vezu pri štabovima divizija i vodovi za vezu u brigadama uložili su dosta truda i umešnosti da telefonska veza bude redovna, pri čemu su korišćene i stalne i polustalne vazdušne linije, naročito na pravcima Tuzla - Zvornik, Tuzla - Čelić, Tuzla - Živinice.

Što se tiče radio-veza, jedinice 2. armije bile su slabije opremljene u odnosu na jedinice 1. i 3. armije. Broj radio-stanica jedva je zadovoljavao osnovne potrebe. Dvadeset treća divizija je posle dolaska na Drinu imala samo 2 radio-stanice, pa je tek u Tuzli krajem 1944. i početkom 1945. dobila 2 radio-stanice od Štaba 3. korpusa i s njima obezbeđivala vezu sa svojom 9. i 14. brigadom. Zbog opterećenosti Radio-centra Vrhovnog štaba radiogrami su u Radio-centru Štaba 2. armije primani sa zakašnjenjem od jednog dana, tako da se ni pojedine odluke nisu mogle donositi na vreme. Takav je primer i prilikom napada na Bijeljину kada je vrhovni komandant naredio da se dalji napadi na to neprijateljevo uporište obustave, a depeša je primljena u vreme, kada Štab 2. armije nije mogao više ništa da preduzme pošto je napad već bio u toku. Naročito slaba radio-veza bila je između Štaba 2. armije i štabova 22. i 2. proleterske divizije. Nekoliko dana Štab 2. armije nije mogao da uspostavi direktnu radio-vezu sa Štabom 22. divizije čije su se jedinice nalazile na desnoj obali Drine, pa je ta veza održavana relejnim putem preko Radio-centra Vrhovnog štaba. Slično je bilo i sa održavanjem radio-veze sa 2. proleterskom divizijom, s kojom, i pored svih pokušaja, Štab 2. armije nije mogao da uspostavi radio-vezu, a to je bila jedina veza sa Štabom 2. proleterske divizije. Radi toga se ta veza održavala relejnim putem preko radio-stanice 22. divizije, sve dok Radio-centru Štaba 2. armije nije pošlo za rukom da upostavi direktnu radio-vezu. To je, svakako uveliko otežavalo koordinaciju dejstva u dolini Drine. O tome je Štab 2. armije redovno obavestavao Vrhovni štab NOV i POJ. Zbog slabe veze sa 22. divizijom, Štab 2. armije je neke detalje o prelasku dva nemačka bataljona 7/8. februara na desnu obalu Drine saznao kasno, tek 9. februara, i to od kurira Štaba 22. divizije. Napokon,

⁶⁴³> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 68 i 82 i knj. 33, dok. br. 39 i 103; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 81-2.

noću između 13/14. februara uspostavljena je radio-veza sa 22. divizijom. Iz toga se može zaključiti koliko se ovakvo stanje radio-veza odražavalo na komandovanje jedinicama na drinskom frontu, posebno u najkritičnijoj situaciji kada se nemačka 22. pešadijska divizija nalazila pred uništenjem, a odluke je trebalo donositi brzo i pravovremeno.⁶⁴⁴

Obaveštajna služba

Obaveštajna služba u celini je po najvažnijim pitanjima podbacila. Za duži period nije bilo na raspolaganju tačnih podataka o jačini i identifikaciji, kao i drugim podacima o neprijatelju na sektoru Vlasenice. U prvom momentu neprijateljeve snage su do te mere preuveličane, da su prema Vlasenici angažovane tri divizije 2. armije NOVJ. Tek oko 7. januara došlo se do približno tačnih podataka o neprijatelju. Ali bez obzira što se nisu u prvi mah znali podaci o snazi neprijatelja, svi šabovi su logično cenili da je to, ipak, prethodnica grupacije koja ima namere da se poveže sa snagama u Bijeljini i Brčkom. Tek kada je Štab 3. korpusa uputio obaveštajnog oficira 38. divizije na teren, došlo se do prvih potpunijih podataka - do 12. januara snage i namere neprijatelja bile su otkrivene. Ta slabost u radu organa obaveštajne službe je rezultat te, pre svega, slabe organizacije, ali i pomanjkanja radio-stanica da bi podaci o neprijatelju stizali pravovremeno u pretpostavljene štabove. Bilo je potrebno da se organizuje obaveštajno-izviđačko-osmatrački punkt u rejonu Višegrada, a drugi kod Sokoca iz kojih bi se mogli pratiti neprijateljevi pokreti. Pošto toga nije bilo, neprijatelj je 1. januara 1945. iznenadio organe narodne vlasti, Okružni komitet KPJ, Odeljenje zaštite naroda i Srebrenički NOP odred, i ušao u Vlasenicu bez ikakvog otpora i na iznenađenje svih pomenutih organa, ustanova i jedinica. Prirodno je bilo da su se zbog slabih obaveštajnih podataka i donosile pogrešne odluke počev od štabova 2. armije i 14. korpusa do Vrhovnog štaba.

Drugi krupniji propust obaveštajne službe bio je što se na vreme nisu uočili pokreti četničke Opšte rezerve Vrhovne komande iz jugoistočne Bosne ka Spreči, kao i četnika iz Crne Gore, Sandžaka i Boke koji su iznenadili Kladanjski i delove Tuzlanskog NOP odreda u Kladnju.

Netačni su bili podaci koje je Štab 2. armije radiogramom dostavio Vrhovnom štabu da je u Vlasenicu 5. februara stigla cela nemačka 181. pešadijska divizija sa oko 140 kamiona. Doduše, rečeno je da su ti podaci neprovereni, ali je bila istina da je tada nemačka Borbena grupa »Hart« (ojačani 359. puk 181. pešadijske divizije) rasporedila svoje snage po uporištima od Sokolca do Vlasenice i time rasteretila 22. pešadijsku diviziju od obezbeđenja linija snabdevanja na tom pravcu. Na taj način 22. pešadijska divizija mogla je da povuče sve svoje snage i da se prikupe na prostoru od Nove Kasabe do Zvornika radi proboja ka Bijeljini.

⁶⁴⁴ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 18, 60, 171; Dr Veseljko Huljić/Milovan Dželebdžić, *Veze u NOR-u 1943-1945*, str. 282-3; Grupa autora, *Ratna sećanja (Veze u NOR-u 1941-1945)*, knj. 5 str. 448¹158; *AVII*, k. 274, reg. 6-87/4 (dep. br. 39), 6-104/4 (dep. br. 10), 6-105/4 (dep. br. 15) 6-108/4, 6-113/4 (dep. br. 90), 6-120/4 (dep. br. 69) i 6-124/4 (dep. br. 13).

Taj nepotpuni podatak, kao i obaveštajni podatak Štaba 5. korpusa NOVJ da su iz Doboja 7. februara otišle jače snage u pravcu Gračanice, stvorio je sasvim drugi dojam o neprijateljevim namerama u Štabu 2. armije i u Vrhovnom štabu. Procenjeno je da je cilj neprijatelja da zauzme Tuzlu, pa je u vezi s tim Štab 2. armije izvukao s fronta u dolini Drine 17. diviziju u trenutku kada je trebalo, možda, samo nekoliko časova pa da 17. i 27. divizija preseku nemačku 22. pešadijsku diviziju kod sela Samana na dva dela, te time dovedu njene zaštitničke delove, pa i glavninu u bezizlazan položaj. Ovako, između rečica Jošanice i Kamenice ostala je samo 27. divizija, jer je 17. divizija povučena na širi prostor Tuzle radi njene zaštite, a praktički, stvarna opasnost za njeno ugrožavanje, nije ni postojala. U stvari, napad nemačkog 724. puka 104. lovačke divizije na pravcu Doboj - Gračanica - Tuzla imao je samo jedan cilj - da oslabi pritisak jedinica 2. armije na opkoljenu nemačku 22. pešadijsku diviziju. U tome je i uspeo jer je izvučena 17. divizija kada je situacija za opstanak nemačke 22. pešadijske divizije bila najkritičnija.

Jedan od propusta obaveštajne službe bio je i to što nije potpuno otkrila nameru prikupljanja nemačkog 734. puka 104. lovačke divizije u Brčkom i njegovo prebacivanje u Bijeljino, odakle je zatim prešao u napad na jug ka Muslimanskom Šepku radi deblokiranja nemačke 22. pešadijske divizije. Njegov prelazak u napad bio je toliko iznenadan za 28. diviziju, da njena 25. brodska brigada nije pružila skoro nikakav otpor već se povukla na rečicu Modran; to je stvorilo tešku situaciju jedinicama 2. proleterske divizije koje su se nalazile prema čelu nemačke 22. pešadijske divizije južno od Branjeva. Štab 2. armije izveštavao je Vrhovni štab da se jedna nemačka SS divizija prikuplja s glavninom u Brčkom, a da se njeni delovi nalaze na sektoru Bijeljine. Ti podaci nisu bili tačni, jer se radilo samo o pokretima nemačkog ojačanog 734. puka (Borbene grupe »Veker«), Međutim, vrhovni komandant je na temelju toga doneo odluku da se cela 2. proleterska divizija izvuče na desnu obalu Drine.

To su bili neki od propusta u radu obaveštajnih organa 2. armije, što samo potvrđuje iskustvo da na teritoriji zauzetoj od neprijatelja treba zadržati obaveštajne organe s radio-stanicama, dobro vojnički obučene, koji znaju da razlikuju samohodno (jurišno) oruđe od tenka, da odrede karakter jedinice, da procenjuju namere, da se ne varaju u brojnoj snazi neprijateljevih jedinica, da ne nasedaju neprijateljevim dezinformacijama, i da sve prikupljene podatke šalju pravovremeno pretpostavljenim štabovima. Pošto 2. armija nije imala tada takvu službu u severoistočnoj Bosni, to se moralo negativno odražavati na donošenje odluka i efekat upotrebe jedinica.

Obaveštajna služba je, pored navedenih slabih rezultata, imala i dobrih. Dosta izveštaja o neprijatelju bilo je sa veoma preciznim podacima. Takva je, na primer, bila relacija Štaba 14. korpusa od 4. januara 1945. s podacima o četnicima iz Srbije, zatim podaci Štaba 2. armije o Borbenoj grupi »Skenderbeg«, podaci Obaveštajnog centra 38. divizije o nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji, kao i podaci o neprijatelju na širem prostoru Gračanice pre napada nemačkog 724. puka itd.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 16, 20, 25, 42, 60, 134 i 155, i knj. 33, dok. br. 28, 38, 66 i 91; AVII, k. 274, reg. br. 6-103/4 i 6-112/4.

Vrhovni štab NOVJ i POJ takođe je preduzeo izvesne mere da bi pobošljao rad obaveštajnih, izviđačkih i osmatračkih organa. Izdao je naređenje 25. januara 1945. o razradi plana obaveštavanja i koordinacije obaveštajnih sredstava, dok je Obaveštajno odeljenje Vrhovnog štaba istog dana (25. januara) izdalo i Uputstvo o izviđanju i osmatranju neprijatelja i zemljišta. Pri tome je kao osnova uzeto naređenje Vrhovnog štaba od 4. avgusta 1944. I u naređenju i u uputstvu težište je bilo na tome da se nikad ne desi da neprijateljeva akcija ne bude otkrivena, ili da se pretvori u iznenađenje i da, prema tome, »prikupljanje podataka 0 neprijatelju treba vršiti po smišljenom planu«. U Uputstvu o izviđanju 1 osmatranju neprijatelja i zemljišta detaljno su objašnjeni ciljevi izviđanja neprijatelja i zemljišta, pravovremenost izvršavanja postavljenih zadataka, značaj održavanja uspostavljenog borbenog dodira s neprijateljem, sredstva i organi izviđanja i osmatranja, način dobijanja podataka o neprijatelju, zadaci osmatranja i uloga partizanskih odreda u izviđanju.⁶⁴⁶

Pozadinski organi i službe

Rad pozadinskih organa 2. armije bio je vrlo složen. Ekonomska iscrpljenost teritorije, ogromna razaranja od okupatora i njegovih pomagača, veliki broj ranjenih i bolesnih boraca, mali stočni fond i iscrpljenost konja i volova, znatan broj boraca bez dobre odeće i sa pocepanom obućom, neredovno snabdevanje municijom, hranom i drugim potrebama, stavljalo je pozadinske organe 2. armije pred vrlo teške probleme. Teško je izdvojiti šta je u pojedinim trenucima bilo teže: da li fizička iscrpljenost boraca, pomanjkanje municije u borbi, ranjenici na bojnopolju, u snegu i na velikoj hladnoći, groznica tifusara ili lipsavanje stoke od iscrpljenosti i mraza koji je probijao kosti i ljudima i životinjama.

Ishrana boraca, bio je najteži problem, manje-više, svih jedinica. Baze sa hranom često vrlo udaljene, brigadne intendature male a broj konja koji su se nalazili u intendanturi i komorama ne samo da je bio mali već su oni bili toliko iscrpljeni zbog neprestanog boravka pod otvorenim nebom i slabe prehrane, da su teret često teško podnosili. Za vreme borbenih dejstava južno od Vlasenice 27. divizija sa svojom 19. birčanskom i 20. romanijskom brigadom nalazile su se na terenu potpuno ekonomski opustošenom, tako da, i pored dotura hrane koju je vršila 16. muslimanska brigada iz srebreničkog kraja i pomoći Štaba 3. korpusa, nije mogla da obezbedi bolju i uredniju ishranu jedinica, pa je njen Štab zahtevao od Štaba 3. korpusa da se depoi i baze približe što više njenim jedinicama. Stoga je Štab 3. korpusa sa svojim intendantskim organima dopremao hranu vozom u Živinice, a odatle je upućivana prema Šekovićima i južno od Kladnja.

Slična situacija bila je i u jedinicama pod neposrednom komandom Štaba 14. korpusa kada su se njegove tri divizije (23, 25. i 45. divizija)

⁶⁴⁶> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 64 i 65; tom IV, knj. 32, dok. br. 20, 25, 134, 135, i knj. 33, dok. br. 38 i 91.

našle na širem prostoru Tuzle. Tu je oko 30000 boraca bilo oslonjeno u snabdevanju na komande mesta i Komandu Tuzlanskog vojnog područja. Tako je, na primer, za 15 dana u januaru 1945. izdato srbijanskim jedinicama 6924 kg kukuruznog brašna, 4861 kg belog brašna, 47964 kg pasulja, 23303 kg zobi, 56212 kg krompira, 16357 kg suvih šljiva, 146096 kg sena, 29343 kg mesa i 160555 kg hleba. Za 25 dana u januaru 1945. za vreme prolaska jedinica kroz Tuzlu, smešteno je u gradu 29720 vojnika, 3370 konja, a izdato je 363618 ljudskih i 65414 stočnih obroka hrane. U dolini Spreče za relativno kratko vreme vršeno je osam rekvizicija hrane. Posle tog ekonomskog iscrpljivanja tuzlanskog basena, Štab 2. armije preduzeo je mere da se glavno snabdevanje hranom više ne vrši s terena severoistočne Bosne, već iz zapadne Srbije. Međutim, i tu su postojale određene teškoće. Štab 2. armije je o tome obavestio 27. januara Vrhovni štab depešom u kojoj je, pored ostalog, stajalo:

»Snabdevanje hranom iz Srbije ide vrlo teško zbog nedostatka prevoznih sredstava. Od hiljadu kola na koje se obavezao G[lavni] š[tab] S[rbi]je još nijedna nisu stigla. Iz Novog Sada stiglo pedeset umesto sto. Umesto šeststotina dnevno iz Vojne oblasti zap[adne] Srbije, za osam dana stiglo svega četiristotinepedeset.

Čitavih nedelju dana predviđena tri manja šlepa takođe nisu donosili hranu. Pod ovim okolnostima snabdevanje isključeno.

U Vojnoj oblasti zap[adne] Srbije ima dosta kola, ali njihova nabavka sasvim labava, mirnodopskim stilom.

Zbog ovakvog smanjenja namirnica, potrošili smo male rezerve koje [smo] imali u Tuzli.

Kad se zna pasivnost ist[očne] Bosne, da smo zbog operacija na potpuno pustim terenima morali napustiti neke bogatije krajeve, kako južni deo Posavine, kad se zna da nije potpuno isključeno da ćemo izvesno vreme izgubiti vezu sa Srbijom, razumeće se da je ovo pitanje postalo krajnje akutno i da se može rešiti samo radikalnim preokretom u razumevanju i radu«.

Glavni štab NOV i PO Srbije upoznat s tim primedbama Štaba 2. armije obavestio je Vrhovni štab da jedinice ove armije zadržavaju konvoje hrane, kolju volove i lože kola, i da se u baze ne vraća upućeni broj stočnih zaprega. U svakom slučaju greške su se nalazile i na jednoj i na drugoj strani, ali je, sigurno, da nije bilo lako nahraniti celu armiju u uslovima slabe snabdevenosti, vrlo nepovoljnih vremenskih uslova i slabijih komunikacijskih i saobraćajnih mogućnosti.

Ni u pogledu odeće i obuće stanje nije bilo ništa bolje. U tom pogledu malo su bolje stajale jedinice 3. korpusa (27. i 38. divizija) koje su vazdušnim putem snabdevali zapadni saveznici. Tako su, na primer, jedinice 27. divizije u januaru 1945. primile 1100 pari cipela, a nedostajalo im je samo oko 500 pari obuće pa da svi borci budu dobro obučeni. U vojnoj radionici Tuzlanskog vojnog područja izrađivano je svaki dan oko 210 pari rublja.

U Beogradu je 28. i 29. januara 1945. održan veliki miting Antifašističkog fronta žena Srbije. Prvog dana mitinga govorio je i vrhovni komandant. Tom prilikom uputio je apel ženama Srbije da pomognu borcima na frontu, polugolim i bosim, i naglasio da bi svako selo i svaki

grad trebalo da ulože napore kako bi pomogli borcima na frontu u snabdevanju potrebama nužnim za život. Pod parolom »Sve za front - sve za pobjedu« žene Srbije razvile su veliku aktivnost. Ispleteno je na hiljade pari čarapa, prikupljeno hiljade pari rublja i obuće, na tone hrane i drugog materijala, i sve je to upućivano na sremski front i u severoistočnu Bosnu gde je situacija u tom pogledu bila i najteža. Dva deset druga divizija bila je naročito u teškoj situaciji, jer je oko 20% njenih boraca bilo boso. Zato je njen politički komesar, potpukovnik Živko Zivković, uputio 20. februara 1945. pukovniku Voju Kovačeviću, političkom komesaru Glavnog štaba Srbije, radiogram u kome je stajalo:

»Posle posete jedinicama na položaju lično sam se uverio da imamo oko 1500 vojnika bosih, kao od majke rođenih. To vrlo štetno utiče na moral boraca. Učini nekakav spas. Dajte barem kožu za opanke«.

Sanitetsko osoblje (lekari i bolničari) imalo je u januaru i februaru pune ruke posla. Gubici 2. armije od formiranja do 20. januara 1945. iznosili su 3218 poginulih ili umrlih i 8511 ranjenih. To je bila čitava ratna divizija. Zbog toga se brojno stanje 2. armije smanjilo od 70665 ljudi koliko ih je bilo 1. januara 1945. na 57031 boraca i rukovodilaca. Razlika od 1905 boraca i rukovodilaca otpada na bolesne od gripa, upale pluća i tifusare, i odsutne na raznim kursevima. Četni bolničari, nosioci ranjenika, bataljonska i brigadna previjališta, te divizijske, korpusne i armijske bolnice sa svojim stručnim i pomoćnim osobljem imali su tih dana pune ruke posla - prosečno oko 300 intervencija dnevno. (*Prilog br. 2,5, 10-15*)

Snabdevanje municijom i gorivom je takođe, povremeno nailazilo na teškoće. Naročito je bilo teškoća oko snabdevanja artiljerijskih brigada 2. armije municijom, koja se dopremala vozom do Koviljače. Zbog velike potrošnje granata snabdevanje nije bilo redovno. S benzinom i naftom situacija je bila još teža, pa su lakša artiljerijska oruđa u inače motorizovanim divizionima prelazila na konjsku vuču, a haubičke baterije 122 mm ukopavane su na desnoj obali Drine i upotrebljavane kao »tvrđavska artiljerija«.⁶⁴⁷

U jeku borbi Komanda pozadine Povereništva narodne odbrane Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije dostavila je Uputstvo za reorganizaciju pozadinskih jedinica i ustanova, odnosno organa. Tim Uputstvom od 18. januara 1945. predviđeno je da se sve jedinice i štabovi, neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu NOV i POJ ili Povereništvu NKOJ-a u pozadinskom pogledu, u vezi sa snabdevanjem svim materijalnim potrebama, potčine Komandi pozadine Povereništva narodne odbrane. Dalje je predviđeno:

1. Da u svakom pešadijskom vodu mora biti jedan podoficir zadužen za celokupnu materijalnu opremu i ishranu ljudstva i stoke, sa dodatkom da vrši pregled odeće i obuće, da se brine za krpljenje, nabavku, zamenu, opremu konja, kola, samara, za ishranu i isplatu i, uopšte, za sve materijalne službe snabdevanja;

⁶⁴⁷> Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 106, 113 i 146 i knj. 34, dok. br. 50; tom XIV, knj. 4, dok. br. 156, dep. br. 892; *AVII*, k. 292, reg. br. 1-3.

2. Da se komandni sastav četa (baterija) oslobodi svih pozadinskih poslova i posveti samo operativnim i nastavnim pitanjima, te da se u tom smislu u svakoj četi odredi podoficir (domaćin) u činu starijeg vodnika koji bi brinuo o ispravnosti oružja, popuni municijom, opravci odeće i obuće, za ishranu čete (baterije), opremi stoke i kola, kao i o građevinsko-inženjerijskom alatu. Taj podoficir bi po funkciji bio član komande čete i u stručnom pogledu odgovoran pretpostavljenom oga- nu u bataljonu (divizionu), od kojih bi dobijao stručne naredbe i uput- stva. Komanda čete (baterije), međutim, time nije bila lišena odgovor- nosti za stanje u četi pred pretpostavljenim štabom;

3. Da se u bataljonu (divizionu) pozadinska služba organizuje na vi- šem stepenu. Predviđeno je da se u bataljonima (divizionima) organi- zuju pozadinski vodovi sa stručnim oficirom na čelu. Vod se mogao sa- stojati iz dva odeljenja - jednog za naoružanje, municiju, eksploziv i dru- ge borbene potrebe, i drugog za ishranu, odeću, obuću i sve druge po- trebe za život ljudstva i stoke, kao i za razne isplate. Kad god situacija dozvoljava, kuhinje je trebalo koncentrisati u bataljonu, ali su mogle biti raspoređene i po četama, odnosno u samostalnim vodovima. Svako odeljenje trebalo je da ima svoja kola i tovarne konje, i da se upotreb- ljavaju po nahođenju vodnika;

4. Da je u brigadi za snabdevanje odgovorno lice - pomoćnik ko- mandanta za pozadinsku službu u rangu komandanta bataljona, ovlaš- ćen da samostalno vodi i odlučuje o celokupnom gazdinstvu brigade, da organizuje komandu pozadine brigade koja bi trebalo da ima svoje organe: za ubojnu opremu i materijal, ishranu, odeću i obuću, za vojno- tehničke potrebe i gradnju, sanitetske organe, veterinarske organe, fi- nansijske organe i komoru potrebnu za prevoz, transportni eksadron i auto-kolonu. Pozadinski organi brigada trebalo je da vrše dotur svih materijalnih potreba iz divizijskih predajnih stanica do bataljona;

5. Da u divizijama rukovodi pozadinskom službom zamenik koman- danta divizije za pozadinske službe, i da se u komandi pozadine obraz- uju ovi odseci: za ishranu, odeću i obuću, za ubojnu opremu, za vojno- tehničko snabdevanje, sanitetski, veterinarski i finansijski odsek. Svi od- seci (osim finansijskog) trebalo je da organizuju svoja slagališta. Pored toga u diviziji je trebalo organizovati i auto-kolonu za dotur materijal- nih potreba do brigada (samostalnih bataljona);

6. Da u armiji na čelu pozadinske službe stoji komandant komande pozadine armije koja bi imala ova odeljenja: za ubojnu opremu i ma- terijal, za ishranu, odeću i obuću, za građevinske i garnizonske potrebe, sanitetsko, veterinarsko, finansijsko i saobraćajno odeljenje. Armija bi organizovala i svoju bazu i auto-kolonu.⁶⁴⁸

Štab 2. armije primio je uputstvo tek 3. februara u 9.30 časova i o tome istog dana obavestio Komandu pozadine. Posle prijema uputstva u Štabu 2. armije detaljno je razmatrana situacija i zaključeno da je za organizovanje njene pozadinske službe po novom uputstvu, bilo potreb- no oko 1000 boraca. U vezi s tim dostavljen je zahtev Glavnom štabu NOV i PO Srbije za popunu, a ovaj je naredio Komandi Valjevske vojne oblasti da uputi traženo ljudstvo 2. armiji.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸> AVII, k. 128, reg. br. 8-4.

⁶⁴⁹> Isto, k. 189, reg. br. 22-3 i k. 274, reg. br. 6-97/4.

Posle ovog uputstva Komanda pozadine Povereništva narodne odbrane NKOK-a dostavila je 27. januara Uputstvo za organizaciju i uređenje saobraćaja, kojim je predviđen dotur materijala od glavnog skladišta Komande pozadine Povereništva do armijskih skladišta (baza), a od njih do divizijskih skladišta, odnosno do brigadnih prijemnih stanica.⁶⁵⁰ (*Prilog br. 16*)

Vazduhoplovstvo

Vazduhoplovstvo (avijacija) NOVJ pružalo je vazduhoplovnu podršku jedinicama 2. armije počev od 25. januara 1945. godine. Vazduhoplovna grupa »Vitruk« (10. gardijska jurišna vazduhoplovna divizija i 236. lovačka vazduhoplovna divizija, odnosno 42. jurišna vazduhoplovna i 11. lovačka vazduhoplovna divizija NOVJ) sa sovjetsko-jugoslovenskim posadama vršila je gotovo svakodnevno napade na neprijateljevu živu silu i tehniku na prostoru severoistočne Bosne. Pošto Štab 10. gardijske jurišne vazduhoplovne divizije, koji je ujedno i Štab Vazduhoplovne grupe »Vitruk«, nije dostavljao posebne izveštaje o broju aviona i avio-poleta na pojedinim delovima opšteg jugoslovenskog fronta, već zbirno za dejstva u dolini Drave, na sremskom frontu i u dolini Drine, odnosno u severoistočnoj Bosni, može se uzeti u proceni da je u vreme kada jedinice 3. 1. i 2. armije nisu izvodile ofanzivne operacije, približno po 1/3 aviona i svih avio-poletanja bila podjednako upotrebljavana na svakom od tih delova opšteg jugoslovenskog fronta. Međutim, za vreme ofanzivnih operacija jedinica NOVJ, odnosno neprijatelja, broj aviona i avio-poletanja bio je i do 75%, pa i 100% angažovan na tim delovima fronta, jer se tu ispoljavao obostrani težišni pravac dejstava. Tako je, na primer, u vreme teških odbrambenih dejstava 1. armije 17. 18. i 19. januara avijacija NOVJ izvršila samo tu 493 borbena leta, ili u napadu jedinica 2. armije 31. januara, 105 borbenih letova sa 68 jurišnih aviona *IL-2*. Pojava na nebu aviona s petokrakom i jugoslovenskom trobojkom podizala je borbeni moral boraca u jedinicama NOVJ, a njihovo dejstvo na neprijateljevu živu silu i tehniku povoljno se odražavalo na ukupna dejstva jedinica 2. armije.⁶⁵¹

Partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad u jedinicama 2. armije

Potpuniji podaci o partijsko-političkom i kulturno-prosvetnom radu u periodu od 1. januara do 20. februara 1945. u jedinicama 2. armije NOVJ nisu, najverovatnije sačuvani. Za sve divizije ne postoje izveštaji partijsko-političkih rukovodilaca. Ali, pošto se partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad zasnivao na utvrđenim načelima, može se i na osnovu sačuvanih dokumenata dobiti gotovo potpuna slika tog rada u svim jedinicama 2. armije u tom periodu.

⁶⁵⁰) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 15, dok. br. 69.

⁶⁵¹) Isto, tom X, knj. 1, dok. od 25. januara do 20. februara 1945. godine.

Opšta karakteristika za sve ove izveštaje jeste da se u uvodnim delovima daju preseki borbenih dejstava jedinica za određeni period i to sa onim elementima s kojima se ne srećemo u operativnim izveštajima štabova brigada i divizija. Iz njih se vidi da su gotovo posle svake borbe vršene kritičke analize koje su obuhvatale ne samo držanje boraca, već i postupke i držanje rukovodilaca i štabova u celini, a pre svega držanje članova Komunističke partije i SKOJ-a. Tako se u izveštaju političkog komesara 17. slavonske brigade 28. divizije, majora Krste Bosanca od 5. februara 1945, navode divni primeri visoke svesti i herojstva boraca iz Srbije. U to vreme 17. i 28. divizija bile su popunjene oko 80% mladim borcima iz Srbije, a 27. i 38. divizija 3. korpusa oko 35%. Komesar Bosanac naveo je primer puškomitraljesca koji je odmah, nakon previjanja zadobijene rane, uzeo ponovo svoj puškomitraljez i vratio se u jedinicu na položaj. Navodio je i primer juriša prilikom napada na nemačku jedinicu u Srednjem Dragaljevcu, koji se pojačavao iako je deo boraca ginuo a drugi ranjavan ili, pak, primer tri mlada borca-mitraljesca iz Srbije koji, teško ranjeni, nisu pali živi u ruke neprijatelju već su se poubijali bombama. To su bili primeri dostojni heroja, ali, na žalost, njihova imena ostala su nezabeležena u tom izveštaju. Politički komesar iste brigade naveo je slučaj borca koji je zaplenio dva para potpuno novih cokula, doneo ih na sabiralište ratnog plena a sam je išao samo u čarapama po čiči zimi i dubokom snegu. Politička aktivnost u 17. slavonskoj brigadi takođe je bila vrlo živa, naročito u vezi s izjavom kralja Petra II kojom je pokušao da obesnaži beogradski sporazum Tito - Šubašić od 1. novembra 1944. o obrazovanju jedinstvene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, prenošenju kraljevske vlasti na nemesništvo (regenstvo) i održavanju slobodnih i demokratskih izbora za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) posle završetka rata, a na čijem bi se plenarnom zasjedanju odlučilo o obliku vladavine u zemlji. U 17. brigadi, kao i u ostalim jedinicama 2. armije, borci su bili redovno informisani o tekućim događajima u zemlji i svetu, kao i da su u brigadi na svim nivoima osnovani kulturno-prosvetni odbori shodno naredbi vrhovnog komandanta NOV i POJ od 13. decembra 1944. o organizaciji propagandnog i kulturno-prosvetnog rada u NOVJ.⁶⁵²

Partijsko-politički rad u jedinicama 3. korpusa (27. i 38. diviziji) bio je u periodu januar - februar 1945. vrlo plodan i dinamičan. Njegove jedinice su ta dva meseca prokrstarile pod borbom skoro celu severoistočnu Bosnu. Tako se 27. divizija borila u vlaseničkom, srebreničkom i romanijskom kraju, na prostoru između Zvornika i Drinjače i, na kraju, severno od Zvornika. Trideset osma divizija veći deo januara provela je na području planine Ozrena u borbi protiv četnika, a zatim je prebačena na zvornički sektor. Iako je sve to bilo vezano za napore i iscrpljujuće marševe i borbe, ipak se koristio svaki slobodan trenutak za partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad. Problemi koji su tom prilikom razmatrani bili su: odnos boraca i rukovodilaca prema narodu i narodnoj vlasti, organizacija narodne vlasti, zdravstveno stanje jedinica, problem dezerterstva, razvijanje i unapređenje kulturno-prosvetne de-

⁶⁵²> Isto, tom IX, knj. 8, dok. br. 104.

latnosti, političko obrazovanje i uzdizanje boraca, izvršenje borbenih zadataka, međusobni odnosi boraca i boraca i rukovodilaca u jedinicama, problem kadrova, prijem mladih boraca i jedinice i dr.

Odnos boraca i rukovodilaca prema narodu i narodnoj vlasti naročito je bio aktuelan u srebreničkom i romanijskom kraju gde jedinice NOVJ nisu boravile skoro 9 meseci. Uticaj NOP u tim krajevima, koji je ranije bio vrlo jak, opao je zbog dužeg odsustvovanja jedinica NOVJ ali i zbog četničkog i ustaškog uticaja na narod. Narodnooslobodilački odbori formirani 1944. godine bili su skoro potpuno iščezli, izuzev u opštini Fakovićima, gde je pojavom 16. muslimanske brigade i Srebreničkog NOP odreda ponovo otpočeo rad seoskih i opštinskih odbora. Za nedelju dana svog boravka na tom području 16. muslimanska brigada je formirala narodnooslobodilačke odbore u Srebrenici i u Osmaćama, najvećem selu u tom kraju. Međutim, konstatovano je da ti odbori, verovatno, neće raditi posle odlaska jedinica iz tog kraja jer politički radnici na tom terenu nisu mogli raditi sami. U okolini Bratunca situacija je bila povoljnija. Tu je 19. januara održan veliki narodni zbor na kojem je posebno objašnjen kraljev napad na beogradski sporazum Tito - Šubašić. Prikupljanje stoke i hrane u srebreničkom kraju 16. muslimanska brigada je obavljala sama »jer je narod bježao i ispred nas tjerao u prvom redu stoku«. Prilikom rekvizicije izdavane su potrebne priznanice osim za stoku, koja je pronalazena bez vlasnika po vrtacama i jarugama. Na organizaciji Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF-a) nije se u tom kraju uopšte moglo raditi, osim u Bratuncu.

Na području Milan-planine i Romanije (prema Zepi) bilo je vrlo malo naroda, jer su skoro sav narod i svi politički radnici u decembru 1944. napustili taj kraj s jedinicama NOVJ zbog prodora četnika iz jugoistočne Bosne. Sasvim druga situacija bila je u Biraču gde su u svakom selu postojali i, uglavnom, funkcionisali organi narodne vlasti.

Na političkom obrazovanju i uzdizanju boraca radilo se na političkim časovima (održano ih je 127 samo u 27. divizija) gde su prorađivane teme: »Borba porobljenih naroda Jugoslavije«, »Tekovine narodnooslobodilačke borbe«, »Naša pobeda u Srbiji«, teme o Jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu, govor Edvarda Kardelja održan 28. decembra 1944. u Skoplju na Drugom zasedanju Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije i dr.

Izvršenje borbenih zadataka bilo je stalno prisustvo na četnim i bataljonskim konferencijama u analizama posle završenih akcija. Samo u januaru 1945. u jedinicama 27. divizije održano je 175 četnih i bataljonskih konferencija na kojima je ocenjivan rad boraca, štabova i komandi u proteklim borbama i usvajani naredni zadaci.

Jedinice 3. korpusa bile su više nego druge jedinice 2. armije sastavljene od pripadnika raznih nacionalnosti i verskih konfesija. Zbog toga su međusobni odnosi i pitanje osnovne tekovine narodnooslobodilačke borbe bratstva i jedinstva bili stalno prisutni na svim sastancima. Razvijalo se drugarstvo, pravilan odnos starijih boraca prema mladim. Za to su bile pogodne četne i bataljonske konferencije, razni oblici kulturno-prosvetne delatnosti, mešoviti sastavi odeljenja i vodova i druge forme rada koje su unapređivale te odnose.

Kulturno-prosvetna delatnost bila je, takođe, vrlo /iva. Uvežbavani su horovi, priređivane vesele večeri za vojnike, organizovane priredbe za narod u mnogim gradovima i selima. Godišnjica Lenjinove smrti (umro je 21. januara 1924. godine) iskorišćena je za prigodne svečanosti na kojima su se evocirale uspomene na vođu oktobarske revolucije i osnivača prve socijalističke države u svetu. Svečano je proslavljen i Dan Crvene armije - 23. februar, kao uspomena na stvaranje Crvene armije dekretom sovjetske vlasti od 23. februara 1918. godine. Te prigodne svečanosti iskorišćene su za dodeljivanje prvih ratnih odlikovanja (279 u 27. diviziji) najhrabrijim borcima i rukovodiocima. Kulturno-prosvetni odbori organizovali su i razna predavanja iz geografije, uzrocima ratova itd.

Propagandni i kulturno-prosvetni organi su, takođe, intenzivno radili na upoznavanju boraca i rukovodilaca s tekućom problematikom. Na čitalačkim grupama su čitani aktuelni članci iz tekuće dnevne štampe («Borbe» i «Politike»), koja je redovno stizala u jedinice na frontu i u pozadini. Takođe su izdavani četni, bataljonski, brigadni i divizijski listovi, kao, na primer, «Borac» u 25. diviziji, «XXVII divizija» u 27. diviziji, «Ratne novosti» u 45. diviziji i dr. Osim toga u četama su izlazile redovne džepne novine. List 3. korpusa se takođe zvao «Borac», dok je Propagandno odeljenje Štaba 2. armije izdavalo armijski list «Naš front». Tako je kulturno-prosvetni rad u jedinicama 2. armije bio sadržajni i zanimljiviji, a svi ti listovi (novine) donosili su članke koji su uticali na podizanje borbenog morala boraca 2. armije.

Zdravstvenom stanju u jedinicama 2. armije poklonjena je odgovarajuća pažnja. Početkom januara 1945. u 27. diviziji pojavio se pegavi tifus. Do toga je došlo zbog vrlo loših smeštajnih uslova - koristile su se štale, kolibe i drugi objekti koji nisu bili dezinfikovani, a pošto su preko tih terena prolazili i četnici među kojima je harao pegavi tifus, to se vašima bolest prenela i na borce 27. divizije. Ipak, upornim zalaganjem sanitetskog osoblja pegavac je u 27. diviziji suzbijen, tako da nije imao veće razmere.

Problem kadrova, naročito u obe divizije 3. korpusa, bio je, takođe, prisutan zbog velikih gubitaka u borbama protiv neprijatelja. Samo u januaru 1945. u jedinicama 38. divizije poginulo je oko 40 nižih i viših rukovodilaca, a ranjeno oko 100. Među poginulima nalazila su se i dva komandanta bataljona, jedan politički komesar bataljona, sedam komandira četa, tri politička komesara četa i drugi. Zbog toga je Partija bila pred velikim problemom kako da se na najbolji način popune upražnjena mesta izginulih ili ranjenih rukovodilaca.

Dezerterstvo je, takođe, bila pojava protiv koje su partijsko-politički radnici i komandni kadar ulagali puno napora da se to zlo iskoreni u jedinicama. Najviše su dezertirali bivši pripadnici zelenog kadra i legionari koji su bili prešli u redove NOVJ. Neki su se vraćali posle nekoliko dana u svoje jedinice, a neki su hvatani i upućivani u disciplinske (kaznjeničke) jedinice. Kod partijsko-političkih radnika smatralo se da na dezerterstvo utiču i rođaci mladih boraca koji su im dolazili u posetu iz Srbije i bili pročetnički nastrojeni. Zbog toga su sve te posete borcima na frontu zabranjene. Ipak, osnovni uzroci dezertiranja bili su u

nedovoljnoj političkoj zrelosti mladih boraca i fizičkoj, psihološkoj i političkoj pripremljenosti da mogu da podnesu sve tegobe koje nisu bile male. Nenaviknuti na gladovanje, borbe, zimu, slabu odevenost, fizičke napore i drugo, mladi borci odlučivali su se na najgore rešenje - na dezertertstvo. Pored tih pojava samovoljnog napuštanja svojih jedinica, zabeleženi su pojedinačni slučajevi samoranjavanja, izlaganja samosmrzavanju, trovanju raznim travama, puščanim podmazom (masti) i, na taj način, izbegavanju svoje patriotske obaveze.

To su bili problemi s kojima su se hvatali u koštac partijsko-politički radnici u jedinicama 2. armije. Ali, i pored svih tih teškoća i problema, oni su strpljivim radom ili potpuno uklanjani, ili su se pak svodili na najmanju meru.⁶⁵³

U izveštaju pomoćnika političkog komesara 23. divizije od 11. marta 1945. Centralnom komitetu KPJ izneto je da je u februaru 1945. »pored neprijatelja s kojim smo vodili borbu, glavna bitka vođena i još uvek se vodi s neprijateljem br. 1, a to je pegavi tifus«. Iznosi se da je to bio glavni problem za partijsku i skojevsku organizaciju, kao i za celu 23. diviziju »gde se postavlja da ovom zlu stanemo na put«. Radi toga je 15. februara održan i sastanak divizijskog komiteta KPJ na kome su razmatrani problemi pegavog tifusa i odnosa štabova brigada i štabova bataljona. Izneto je da se pegavi tifus pojavio u januaru, kad je bilo 80 slučajeva, da bi se u februaru popeo na 223. slučaja. U međuvremenu su preduzete mere da se borci ošišaju i da se izvrši parenje odeće u partizanskim buradima pod parolom »Tifus - neprijatelj br. 1«.

U ovom izveštaju dato je brojno stanje članova KPJ u jedinicama 23. divizije, iz kojeg se vidi da je bilo 829 članova KPJ i 234 kandidata za člana Partije i da je broj članova i kandidata skoro ravnomerno raspoređen po brigadama, osim u 2. artiljerijskoj brigadi, gde ih je bilo manje. Članova Skoja u 23. diviziji bilo je 1670.

U izveštaju je zabeležen i slučaj nebrige Štaba 9. srpske brigade o ranjenicima u brigadnom previjalištu. Naime, kada se 9. brigada 18. februara premestila na drugi prostor, ostavljeno je brigadno previjalište s malim obezbeđenjem, pa su ga četnici napali i zarobili lekara i 60 ranjenih boraca. U borbi je izginulo nekoliko boraca iz obezbeđenja, a izvuklo se svega desetak, i izgubljeno je 25 automata. U vezi s tim propustom čitav Štab 9. brigade oštro je kažnjen partijskim i vojničkim kaznama; sa dužnosti su smenjeni politički komesar 9. brigade, njegov pomoćnik i politički komesar brigadnog previjališta. Kažnjeni su partijski ili vojnički, ili je stavljeno pod vojni sud još pet vojnih i političkih rukovodilaca četa. Jedan politički rukovodilac čete stavljen je pod sud što je upirao prstom u političkog komesara brigade jer je on bio trgovac, smatrajući da se protiv trgovaca treba boriti, da bi komesara trebalo otpustiti iz NOVJ i »da bi trebalo da ide da trguje i špekuliše«. Drugi je isključen iz Partije i smenjen sa dužnosti jer je tražio da ide u pozadinu gde bi više doprineo nego na frontu pošto ratne napore nije mogao da izdrži. Neki su isključeni iz Partije i smenjeni sa dužnosti jer su samovoljno napuštali položaj s jedinicom, ili su bežali s položaja.

⁶⁵³> Isto, dok. br. 100 i 101, i knj. 9, dok. br. 52 i 71.

Za uzdizanje ideološkog nivoa članova Partije pomoćnik političkog komesara 23. divizije žalio se da imaju samo dva primerka »Istorije SKP (b)« i jedan primerak »Osnova Lenjinizma«.

Kulturno-prosvetni rad u 23. diviziji skoro i da nije postojao. Mahom su borcima čitani članci iz »Borbe« i obrađivane teme iz razvoja narodnooslobodilačkog pokreta.

Kritikovani su, takođe, i odnosi u Štabu 23. divizije a posebno između komandanta i političkog komesara, kao i odnos prema drugaricama. Na kraju je zaključeno da »i pored ovih gore navedenih mnogih nedostataka, naša divizija može da izvrši povereni joj zadatak«. ⁶⁵⁴

Pomoćnik političkog komesara 25. divizije u svom izveštaju od 12. aprila 1945. Centralnom komitetu KPJ, dao je opširan prikaz kadrova u štabu ove divizije, kao i prikaz odnosa prema potčinjenim štabovima, za koje su, takođe, date karakteristike. U jednom delu izveštaja, on je o nekim pitanjima iz borbene aktivnosti 25. divizije u to vreme doslovno ovako informisao Centralni komitet KPJ:

»Divizija je s prelaskom Drine vodila teške svakodnevne borbe punih 2 meseca od Vlasenice - Zvornika i Kozluka prema Bijeljini s neprijateljem koji se povlačio. U tim borbama ispoljile su se greške i krupniji nedostaci rukovodilaca, a i divizije kao cjeline. Što se više vodila borba, borbenost jedinica sve je više opadala tako isto opadao je i moral. Partija je vrlo slabo radila i nije se osjećala kao rukovodeća snaga. Sastanci se nisu redovno održavali, a u nekim bataljonima, kao, na primjer, u III bataljonu 16. brigade za čitav mesec dana nije se sastao bataljonski biro. Zbog toga se i udarnost bataljona srozala na vrlo nizak nivo. U tim akcijama pokazalo se da rukovodioci ne umiju da vladaju većom masom ljudstva. To naročito važi za štabove bataljona, koji su se često gubili u teškoj situaciji i nijesu umjeli da iskoriste sva sredstva i iskustva stečena kroz borbu. To utoliko prije što su naglo od desetara ili borca izdizani na rukovodeća mjesta, pa nijesu bili u stanju da se postave u ulozi stariješine zbog svoje mladosti i pomanjkanja znanja. Tu partijska organizacija nije učinila dovoljno od sebe da im pomogne i osposobi ih. U tim borbama izbačeno je iz stroja 309 rukovodilaca. Smatramo da za tolike gubitke snosimo krivicu uglavnom mi zbog toga što nijesmo bili dovoljno u stanju da prevaspitamo i pripremimo ljudstvo za borbu, te tako su nam najbolji drugovi većinom partijci i skojevci izbačeni iz stroja«.

Centralni problem, prema izveštaju, bilo je pitanje discipline i odgovornosti rukovodilaca i boraca. Iznet je podatak da je zbog toga smenjeno s dužnosti 12 vojnih i političkih rukovodilaca.

U izveštaju je dalje rečeno da se na teoretskim sastancima proučuju teme »O masovnom partijskom radu«, »Teorija partije« i »Organizaciono pitanje Partije«. ⁶⁵⁵

Jedan od vrlo značajnih partijskih dokumenata koji je tih dana razrađivan u rukovodstvu partijske organizacije jedinica 2. armije, bilo je

⁶⁵⁴> Arhiv Centralnog komiteta SKJ, Fond KPJ 1945/57.

⁶⁵⁵> Isto, 1945/92.

direktivno pismo Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije od 14. januara 1945. svim centralnim, pokrajinskim, oblasnim i divizijskim komitetima KPJ. U pismu je dat presek opšte političke i vojne situacije u svetu i u zemlji, i konstatovano da je došlo do naglog priliva novih boraca u redove NOVJ iz oslobođenih krajeva, uglavnom iz Srbije, Bačke i Banata. Povezivanje s jedinicama Crvene armije i prelaz na frontalni način ratovanja stavio je pred partijsku organizaciju posebne zadatke, pa je u vezi s tim CK KPJ, kao prvo, postavljao vaspitavanje »mase novih vojnika u duhu narodnooslobodilačke borbe«, koje je trebalo sistematski upoznavati sa razvojem, ciljevima i tekovinama te borbe. Kao osnove političkog vaspitanja CK KPJ je postavio da se ono vrši:

»1. Na osnovu opšteg plana političkog vaspitanja, koji treba da sadrži sve osnovne probleme narodnooslobodilačke borbe;

2. Kroz sistematsko upoznavanje i proučavanje aktuelnih problema vojno-političke situacije i unutarnjeg stanja jedinica;

3. Kroz svakodnevno objašnjavanje dnevnih događaja onako kako ih postavlja partijski organ »Borba«.

U pismu je naglašeno da se posveti puna pažnja u sprovođenju Naredbe vrhovnog komandanta NOV i POJ o organizaciji propagandnog i kulturno-prosvetnog rada u NOVJ od 13. decembra 1944. Ukazano je na potrebu stvaranja čvrste disciplinovane vojne organizacije, na značaj obuke mladih vojnika i ovladavanja modernim oružjem, na nužnost obuke komandnog kadra za rukovođenje frontalnim borbama. Naglašeno je da bi u tome trebalo da prednjače članovi Partije.

Posebno je naglašeno da »stojeći pred zadatkom pobedonosnog okončanja rata i izgradnje naše nove države, čitava Partija mora smelo prići omasovljenju svojih redova, jer za to postoje svi objektivni uslovi«. Pa je u vezi s tim stavljeno u zadatak da se likvidira sektaštvo i posveti puna pažnja članovima SKOJ-a i kandidatima za članove Partije.

Podvučen je i značaj teoretske izgradnje članova KPJ u partijskim ćelijama jer je »čvrsta i jaka partijska organizacija glavna garancija rešavanja ozbiljnih i teških zadataka, koji stoje pred našim vojnim jedinicama«.

U pismu su date instrukcije za reorganizaciju i sastav divizijskih komiteta, zadaci za političke komesare divizija, te organizaciju štapskih ćelija pri štabovima armija, korpusa i divizija.

U vezi sa likom člana KPJ i profilom komandnog kadra, u direktivnom pismu doslovno je rečeno i ovo:

»Članovi Partije dužni su služiti primerom kako u pogledu izučavanja vojne veštine i izvođenja obuke, tako i u pogledu tačnog izvršavanja postavljenih zadataka. Naročitu pažnju partijske organizacije treba da posvete podizanju komandnog kadra, razvijanju upornosti i ofanzivnosti. Za komandni kadar, a naročito viših jedinica, nije dovoljan lični heroizam, nego je nužno osposobiti komandante da rukovode jedinicom tako da ona kao celina izvršava postavljene zadatke. Ne sme se dozvoliti da komandanti zapadnu u položaj da ličnom hrabrošću nadoknađuju nedostatke u komandovanju«. ⁶⁵⁶

⁶⁵⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 27.

Formacijske promene, obuka i popuna 2. armije

Druga armija je u formacijskom pogledu bila različito organizovana. Sve tri divizije 14. korpusa (23, 24. i 25. divizija) bile su formirane saglasno naređenju Glavnog štaba Srbije od 8. oktobra 1944. godine, dok je formacija jedinica 3. korpusa i 17. i 28. divizije bila drugačija. Pošto su 17. i 28. divizija bile u organskom sastavu 2. armije, a 3. korpus samo u operativnom pogledu, Štab 2. armije dostavio je 17. i 28. diviziji privremenu formaciju brigade, koju je izdao Glavni štab Srbije, i po kojoj je brigade tih divizija trebalo postepeno preformirati, vodeći računa da to ne utiče na borbenu gotovost jedinica i da ne izazove pometnju. Po toj formaciji brigada je u svom sastavu imala štab, četiri pešadijska bataljona, protivkolsku (protivtenkovsku) četu i vod za vezu.

Štab brigade sastojao se iz opšteg dela s komandantom i političkim komesarom na čelu, obaveštajnog centra, intendature, saniteta i pomoćnog dela - ukupno 50 rukovodilaca i boraca.

Protivkolska četa sastojala se iz komande čete topovskog voda, protivkolskog voda, minerskog voda, streljačkog voda, bojne komore i pomoćnog dela - ukupno 141 borac i rukovodilac.

Bataljon je u svom sastavu imao: štab, tri streljačke čete, četu pratećih oruđa i bojnu komoru. U štabu bataljona nalazili su se opšti deo (s komandantom i političkim komesarom i dr.), obaveštajni centar, intendatura, sanitet i pomoćni deo - ukupno 49 boraca i rukovodilaca. Streljačka četa je imala komandni deo (komandir, politički komesar i dr.), tri streljačka voda od po tri desetine (odeljenja) i pomoćni deo - ukupno 151 borac i rukovodilac. U četi pratećih oruđa nalazili su se komandni deo (komandir, politički komesar i dr.), mitraljeski vod s dva odeljenja, vod teških minobacača sa dva odeljenja i pomoćni deo - ukupno 80 boraca i rukovodilaca. Bojna komora sastojala se iz opšteg dela (komandir, politički komesar, i dr.), tri municijska voda od po dva odeljenja u svakom vođu, i pomoćnog dela - ukupno 120 boraca i starešina.

Vod za vezu brigade sastojao se od vodnika voda, političkog delegata voda, dve telefonske desetine i telefonske centrale - ukupno 28 boraca i rukovodilaca. Radio-telegrafisti nisu bili predviđeni, jer kad se pravila privremena formacija Glavnog štaba Srbije broj radio-stanica bio je izuzetno mali, a nekè ih jedinice nisu ni imale. Tako, na primer, 23. divizija za jedan duži period imala je samo dve radio-stanice.

Ukupno u svakoj brigadi predviđeno je da se nalazi 1419 boraca i rukovodilaca, a preostali broj boraca (neobučenih i bez oružja) raspoređivan je u dopunske bataljone u divizijama. Prelaz na tu formaciju izvršen je postepeno. Tako je 17. divizija, koja je imala po pet bataljona u brigadama, krajem januara i početkom februara 1945. prešla na novu formaciju.⁶⁵⁷

U jedinicama 2. armije nalazio se dobar deo novomobilisanih i neobučenih boraca, kao i boraca bez oružja (ili kako su ih zvali »bespuškarima«). To je predstavljalo problem i u drugim jedinicama koji je pravovremeno uočio Vrhovni štab i na osnovu toga je vrhovni komandant

⁶⁵⁷> Isto, tom IV, knj. 32, dok. br. 17.

25. i 30. decembra 1944. izdao naređenja za formiranje dopunskih brigada i regrutnih centara u kojima se vršila obuka novomobilisanih boraca za popunu jedinica. U vezi s tim i depešom od 1. januara 1945, Štab 2. armije izdao je 10. januara naređenja svim potčinjenim divizijama da formiraju dopunske (regrutne) bataljone u kojima bi se prikupilo sve ljudstvo divizija »kojima je potrebna prethodna vojnička obuka«, te da nastava počne 15. januara i traje 30 dana prema priloženom programu. Štab 14. korpusa je u vezi s tim izdao naređenje 12. januara, a tako su postupili i ostali štabovi. Do kraja januara u svim divizijama oformljeni su dopunski bataljoni, a u 25. diviziji čak takva dva bataljona.⁶⁵⁸

Prvi zimski dani, velika hladnoća i dubok sneg doneli su sa sobom i prve veće teškoće za jedinice 2. armije. Pokreti su bili usporeni, a borci na položajima i pri kretanju po snegu vrlo uočljive mete za neprijatelja, posebno za izviđačke jedinice. U borbama protiv nemačkih jedinica primećeno je da njihovi vojnici, uglavnom izviđači, upotrebljavaju skije i bele mantile, što im je omogućavalo da se brzo i lako kreću po dubokom snežnom pokrivaču i na teže prohodnom zemljištu. Zbog toga je Štab 2. armije naredio da se u svim divizijama formiraju skijaški izviđački vodovi. Iz naređenja Štaba 14. korpusa od 8. januara vidi se da je izveštaj o formiranju skijaških jedinica, izradi belih mantila od padobrana i organizaciji skijaškog kursa, prema naređenju Štaba 2. armije, trebalo podneti do 20. januara. Predviđeno je da 23, 25. i 45. divizija dobiju po 10 belih padobrana iz intendanture korpusa u Tuzli, da izvrše prikupljanje skija po naseljenim mestima i organizuju kurs skijanja s nastavnikom. Naređeno je, takođe, da se »dok se skije ne nabave i borci obuče skijanju«, izviđačke čete, vodovi i desetine upotrebljavaju kao pešačke, bez skija, ali obavezno sa belim mantilima.⁶⁵⁹

Iskustva u borbama protiv neprijatelja pokazala su da se najbolji rezultati u upotrebi lakog automatskog oružja postižu, ako se ona koncentrišu u okviru četa i većim delom na jednom mestu. U vezi s tim Štab 2. armije naredio je da se formiraju automatičarski vodovi po streljačkim četama. Isto naređenje izdao je i Štab 14. korpusa 26. decembra. Međutim, pošto štabovi divizija »ovo nisu shvatili sa dovoljnom ozbiljnošću«, Štab 14. korpusa obnovio je naređenje 13. januara i stavio do znanja da »svako odstupanje od ovog naređenja povlači za sobom kaznu za krivicu neizvršenja naređenja«. Neki štabovi divizija razradili su i uputstva, kao na primer, Štab 17. divizije 12. januara.⁶⁶⁰

Za vreme jednomesečnih dejstava u severoistočnoj Bosni stečena su i određena iskustva u borbenom obezbeđenju štabova, regulisanju saobraćaja na oslobođenoj teritoriji, osiguravanju pojedinih komunikacija, raskrsnica, mostova, prelaza preko reke, kontroli kretanja pojedinaca i grupa, kontroli saobraćaja i prikupljanju trofeja. Štab 2. armije izdao je 16. januara naređenje za formiranje štabnih bataljona pri štabovima korpusa u jačini od tri čete (svaka četa po 60 boraca svrstanih u dva voda), štabnih četa pri štabovima divizija jačine 120 boraca (svaka

⁶⁵⁸) Isto, dok. br. 49, i izvori u nap. 219 i 220.

⁶⁵⁹) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 43.

⁶⁶⁰) Isto, dok. br. 63; *AVII*, k. 983, reg. br. 12-1.

četa po tri voda) i štabnih četa pri štabovima brigada jačine 90 boraca (svaka četa po tri voda). Sve te jedinice trebalo je formirati do kraja januara 1945. godine.⁶⁶¹

Inžinjerijska brigada 14. korpusa prvobitno je u svom sastavu imala tri inžinjerijska bataljona koji su, po potrebi, pridavani divizijama. Međutim, iskustva u forsiranju Drine pokazala su da je nužno imati organizovane pontonirske jedinice, pa su preduzete mere da se formira pontonirski bataljon, kao četvrti bataljon brigade, a u svakom inžinjerijskom bataljonu da se formira pontonirska četa. Međutim, pošto se u tome odugovlačilo, Štab 14. korpusa nastojao je 16. januara kod Štaba Inžinjerijske brigade da se što pre sprovede u život formiranje pontonirskog bataljona i pontonirskih četa.⁶⁶²

Popuna jedinica 2. armije vršena je, uglavnom, preko odgovarajućih vojnoteritorijalnih organa u Srbiji, u čijoj se nadležnosti nalazila mobilizacija obveznika za potrebe NOVJ. Za popunu tih jedinica Glavni štab Srbije formirao je 2. dopunsku brigadu sastava pet bataljona sa 4358 boraca. Štab 2. dopunske brigade i jedan bataljon nalazili su se u Valjevu, a po jedan bataljon u Užicu, Šapcu, Bogatiću i Ubu. U Valjevu je bio organizovan i Artiljerijski nastavni centar za potrebe artiljerijskih jedinica 2. armije.⁶⁶³

Formiranjem 2. dopunske brigada za popunu 2. armije, 1. dopunske brigade za popunu 1. armije i 3. dopunske brigade kao rezerve Vrhovnog štaba NOV i POJ Srbija je bila u mobilizacijskom pogledu potpuno iscrpljena. Bilo je vojnih područja koja nisu više mogla mobilisati gotovo ni jednog vojnika. Srbija je od oslobođenja Beograda do kraja januara 1945. mobilisala, prema nepotpunim podacima, oko 280000 boraca i uputila ih u jedinice 1. 2. i 3. armije, za popunu jedinica pod komandom Glavnog štaba Srbije, jedinica 2. i 3. korpusa i divizija Korpusa narodne odbrane. Tako je, na primer, Valjevska vojna oblast (ranija Vojna oblast zapadne Srbije) mobilisala 73650 boraca, Kragujevačka vojna oblast (ranija Vojna oblast centralne Srbije) 115637 boraca, ili Vojna oblast istočne Srbije (ranija korpusna oblast 14. korpusa) 91553 boraca.⁶⁶⁴

Jedinice 3. korpusa (27. i 38. divizija) popunjavale su se delom iz Srbije (oko 3500, a po nekim podacima i oko 4000 boraca), a delom s teritorije korpusne oblasti 3. korpusa, tj. iz severoistočne Bosne. U toku januara i februara 1945. mobilisan je i na tom prostoru gotovo poslednji slobodni borac, pa se posle toga 3. korpus popunjavao iz 1. i 2. dopunske brigade Vrhovnog štaba koje su se nalazile u Vršcu i Beloj Crkvi, u kojima su obučavani borci s Kosova i iz Metohije.⁶⁶⁵

Veliki gubici jedinica 2. armije u januaru i februaru 1945, naročito u rukovodećem kadru, zahtevali su svakodnevnu popunu novim kadrovima. Zato su neprestano radili mnogi kursevi pri štabovima korpusa,

⁶⁶¹> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 80.

⁶⁶²> Isto, dok. br. 82.

⁶⁶³) J. B. Tito, n. d., tom 27, nap. 52 (izdanje na makedonskom jeziku); *AVII*, k. 23, reg. br. 21-1.

⁶⁶⁴) *AVHI* 188) re& br 18-2 i k. 1915, reg. br. 5-4 i 20-6. Treba imati, takođe, u vidu da je do oslobođenja Beograda u završnim operacijama u jedinicama NOVJ stupilo dobrovoljno više od 50000 boraca, ne računajući oko 70000 boraca koji su u redove NOVJ stupili od ustaničke 1941. i od kojih mnogi nisu dočekali kraj rata.

⁶⁶⁵> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 32, dok. br. 146, i knj. 34, dok. br. 51.

divizija i brigada. Organizovan je minerski kurs pri Štabu Inženjerske brigade 14. korpusa. Nastava je izvođena u vojnoj školi 14. korpusa, kao i u vojnoj školi 3. korpusa. U vojnoj školi 3. korpusa radili su, artiljerijski, intendantski, sanitetski i apotekarski kurs a u decembru 1944. rad su završili srednji vojni pešadijski kurs, obaveštajni vojni kurs i veterinarski vojni kurs. Stalni kurs u vojnoj školi 3. korpusa bio je radio-telegrafski, a u četi za vezu telefonsko-telegrafski kurs i kurs za signaliste. Upućen je i veći broj starešina jedinica 2. armije u razne vojne škole i na kurseve koje je organizovao Vrhovni štab u Beogradu.⁶⁶⁶

Druga armija vodila je od 1. januara do 20. februara 1945. najteže borbe od svog osnivanja (formiranja) do kraja rata uopšte. Te borbe protiv nemačke ojačane 22. pešadijske divizije (oko 16000 vojnika) bile su daleko teže nego one koje je vodila Južna operativna grupa divizija u dolini Drine protiv nemačkih jedinica u decembru 1944. godine.

Druga armija bila je brojno vrlo jaka operativno-strategijska formacija. Njeno brojno stanje iznosilo je 1. januara 1945. godine (ne računajući 3. korpus) 62845 boraca, a u 3. korpusu je bilo 11305 boraca. Međutim, za 51 dan borbi njeno brojno stanje zbog velikih gubitaka smanjilo se na 47771 borac, a u 3. korpusu na 9260 boraca. U jedinicama 2. armije, u pomenutom periodu, poginulo je 1959, a ranjeno 5393 boraca. Dakle, gotovo čitava divizija izbačena je iz stroja. U istom periodu je u 3. korpusu poginulo 569, a ranjeno 1180 boraca i rukovodilaca. (*Prilog br. 2, 5. i 11-15*).

Veći broj ljudstva bio je izbačen iz stroja zbog razboljevanja od upale pluća i smrztotina, a bilo je dosta i obolelih od pegavog tifusa. Vrlo loša odeća i obuća, slabi smeštajni uslovi, spavanje u štalama, podrumima, bajtama, na terenu preko kojeg su prešli četnici koje je uveliko kosio pegavi tifus, noćivanje pod vedrim nebom kraj založenih vatri u dubokom snegu - sve se to odražavalo na moral i borbenu gotovost jedinica 2. armije zbog čega je bilo pojava dezerterstva, samosmrzavanja, samoranjavanja, trovanja raznim travama, živom, itd.

Velika hladnoća, teške borbe koje su se vodile danonoćno, naporni marševi i drugi pokreti, dani i noći bez odmora i sna, morali su ostaviti tragove na borce. Uostalom, i nemačka 22. pešadijska divizija, a da se ne govori o četnicima, bila je na ivici poraza; nemački štabovi cenili su da su to bile najteže borbe u istoriji te elitne nemačke jedinice.

Osposobljenost štabova i obučenosť novopridošlih boraca za borbu nije bila na toj visini da bi se mogli ravnopravno nositi u borbi protiv iskusnijih i bolje naoružanih i opremljenih nemačkih vojnika. Ali, istina je i to da su i takvi štabovi i takvi novi mladi borci doveli nemačku 22. diviziju u bezizlazan položaj koju je, samo intervencija nemačke Borbene grupe »Veker«, spasila od uništenja. Nemačka 22. divizija je, po njihovim podacima za vreme probijanja od Sokolca do Bijeljine (od

⁶⁶⁶> Isto, knj. 32, dok. br. 82, 88 i 106.

15. januara do 25. februara) imala 346 poginulih, 862 ranjena, 22 nestala i 718 obolelih vojnika.

Sadejstvo između jedinica 2. armije u borbi često nije bilo na visini. Veza između jedinica bila je slaba, neprijatelj nije uvek napadan tačno u naređeno vreme, što je imalo uticaja na konačan uspeh u borbi. Takav je slučaj bio prilikom napada na Vlasenicu, u borbi na drinjačko-zvorničkom sektoru, i prilikom tri napada na Bijeljину. Međutim, te napade nije bilo lako izvesti tačno u određeno vreme. Temperatura se spuštala i ispod -30° , sneg je bio dubok više od metra, a na nekim mestima smetovi su bili i po nekoliko metara. Borci i rukovodioci ulagali su sve svoje znanje i napore, ali, najčešće nije bilo moguće doći na vreme u polazne rejone za napad. Maršovalo se peške i po 60 km u toku 24 časa, što je bilo izvan ustaljenih normi. I zadaci su se često menjali. Karakterističan je slučaj sa 17. divizijom: vrhovni komandant je odlučio da se likvidira Vlasenica pa je 17. divizija iz rejona Brčkog upućena ka tom gradu. Iznenada, vrhovni komandant doneo je drugu odluku - da se napadne i zauzme Bijeljina. To je, praktički, značilo zaokret za 180° za 17. diviziju koja je bila na maršu ka Vlasenici, i onda je iz pokreta napala Bijeljину.

Specifičan položaj 2. armije koja se bila duboko uklinila u neprijateljev raspored, čiji su bokovi bili ugroženi postojanjem jakih nemačko-ustaških snaga u Bijeljini i Vlasenici, kao i jakih neprijateljevih uporišta u Brčkom, Gračanici i Doboju, zahtevao je često manevrisanje snaga 2. armije, a to je, opet, bilo skopčano s napornim marševima. Zbog jakih četničkih grupacija koje su se nalazile na raznim delovima već oslobođene teritorije trebalo je deo snaga odvajati za čišćenje tog terena od četnika. Za to su bile angažovane jedinice 38. i 45. divizije i Brigada narodne odbrane Korpusa narodne odbrane NOVJ. U tim akcijama 45. divizija prokrstarila je skoro celu oslobođenu teritoriju severoistočne Bosne - iz Birača je prebačena ka Ozrenu, otuda na istočne padine Majevice ka dolini Drine, a onda opet ka Ozrenu.

Borci i rukovodioci jedinica 2. armije nisu bili vični da uporno i čvrsto drže u svojim rukama već osvojene položaje (na primer Velike njive, Mlađevac, Vratolomac, Zmajevac, Lisinu i druge), već su ih gubili za nekoliko časova, a kada ih je ponovo trebalo zauzeti, neprijatelj ih je držao i po nekoliko dana.

Obaveštajna služba, kao što smo već govorili, imala je više podbacača. Najveći su bili u proceni jačine neprijatelja u Vlasenici i u Gračanici. U Vlasenici je procenjeno da su neprijateljeve snage bile jače nego što su to stvarno bile, a u Gračanici suprotno. To je dovodilo do pogrešne odluke rasporeda sopstvenih snaga i nepotrebnih gubitaka.

No, bez obzira na sve te nedostatke i propuste zaključak je da su se i borci i starešine maksimalno zalagali. Nije bilo lako kada se izgubi u jednoj diviziji preko 300 starešina, a onda se popuna izvrši iz boračkog sastava, i nastavi da vodi borba protiv bolje obučenog i iskusnog neprijatelja. Na kraju, nemačka 22. pešadijska divizija probijala se prosečno oko 4,6 km na dan, što samo po sebi govori o težini borbi i upornosti boraca 2. armije.⁶⁶⁷

Isto, dok. br. 2, 26, 60, 70, 71, 72, 77, 106 i 145, i knj. 33, dok. br. 33, 36, 40, 44, 94, 105, 107, 124, 125 i 126; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 78-83.

DEJSTVA NA SUSEDNIM FRONTOVIMA JANUARA I FEBRUARA 1945. GODINE

Za vreme borbi u severoistočnoj Bosni, na susednim frontovima vodile su se, takođe, žestoke borbe.

Šesnaesta (vojvođanska) divizija pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine (od 1. januara 3. armije), prešla je s delom jedinica Crvene armije u prvoj polovini decembra 1944. na desnu obalu Drave, kod Virovitice, sa zadatkom da ovlada selom Moslavinom i da preko Donjeg Miholjca nadire na istok desnom obalom Drave, uz sadejstvo jedinica 6. korpusa NOVJ. Na taj način stvoren je mostobran na reci Dravi, jer su se između jedinica 6. i 10. korpusa NOVJ i 16. divizije isprečile jake nemačko-ustaške-domobranske snage.

Vrhovni komandant NOV i POJ nije bio zadovoljan razvojem situacije na dravskom frontu. Zbog toga je naredjenjem od 15. januara 1945. ubrzao prebacivanje i ostalih divizija 3. armije na desnu obalu Drave imajući u vidu duboki prodor neprijatelja početkom januara u pravcu položaja 16. divizije i 10. korpusa da bi ovladao Podravskom Slatinom. Maršal Tito smatrao je da se neprijatelj neće zadovoljiti početnim uspesima, tako da je u pomenutom naredjenju upozorio Štab 3. armije na sledeće:

»Imajte u vidu da se neprijatelj neće zadržati na ovom uspehu, već će verovatno iz područja Pisanice - Pavlovci jednovremeno sa obnovljenim napadima iz Pitomače i Moslavine preduzeti novu koncentričnu ofanzivu na naš mostobran Virovitica - Podravska Slatina u cilju njegove likvidacije. Zato ova situacija nalaže hitno prebacivanje vaših snaga na desnu obalu Drave. Da bi ubrzali ovo prebacivanje zatražite pomoć od Rusa za prelaz preko same reke».⁶⁶⁸

Prelaženje preko Drave iz Mađarske i dela Jugoslavije na njenu desnu obalu, nije išlo bez teškoća. U stvari, zakasnilo se, jer je kasnila u dolasku bugarska 1. armija sa sremskog fronta, koja je trebalo da smeni snage 3. armije na levoj obali Drave. Radi toga 36. divizija prebacila se 16. januara kod Barča na desnu obalu Drave i usiljenim maršem uputila preko Virovitice prema Spišić-Bukovici, gde je 17. januara smenila 33. diviziju 10. korpusa. Pedeset prva divizija prešla je Dravu tek noću 18/19. januara i 20. januara smenila 16. diviziju koja se rokirala udesno od Adolfovca (Adolfovog Sela) prema Dravi.

U međuvremenu dok su se te divizije 12. korpusa 3. armije prebacivale na desnu obalu Drave, nemački 34. armijski korpus izvršio je 17. januara napad na 1. armiju na sremskom frontu i doveo je u vrlo tešku situaciju. Vrhovni komandant maršal Tito, da bi olakšao položaj 1. armije, izdao je naredjenje štabovima 2. i 3. armije da aktivnim dejstvima vežu za sebe neprijateljeve snage i time stvore uslove 1. armiji da konsoliduje odbranu. Tako je vrhovni komandant 18. januara naredio Štabu 3. armije sledeće:

⁶⁶⁸) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 29.

Radi olakšanja situacije na sremskom frontu i vezivanju što jačih neprijateljskih snaga za sebe, pojačajte 16. diviziju sa 51. divizijom i preduzmite ofanzivne akcije prema Našicama i Miholjcu«.

S tim u vezi Štab 3. armije naredio je 16. i 51. diviziji da preduzmu ofanzivna dejstva na svojim sektorima, prema Čađavici i Novidravskom kanalu, i da na taj način olakšaju položaj 1. armiji na sremskom frontu.

Borbe su bile teške. Velika hladnoća (čak do -25°C) osetno je uticala na udarnu snagu sve tri divizije 12. korpusa, pogotovo ako se ima u vidu da je, na primer, samo u 16. diviziji od 9000 boraca 400 bilo bosih, 350 slabo obuvenih i oko 1500 slabo odevenih. Gubici su bili visoki. Tako je 7. vojvođanska brigada 51. divizije u borbama 20. i 21. januara kod Adolfovog Sela imala 63 poginula, 254 ranjena i 38 promrzlih boraca i starešina, a 8. vojvođanska brigada iste divizije 38 poginulih, 117 ranjenih i 10 nestalih boraca. Ništa manje gubitke nije imala ni 16. divizija: 51 poginulog i 211 ranjenih. Do kraja januara jedinice 12. korpusa nisu uspele da razbiju neprijateljev обруч oko virovitičkog mostobrana iako su se žestoko borile. Poginulo je 654, ranjeno 1792, a nestalo 192 boraca 12. korpusa, dok su ukupni gubici 3. armije (računajući gubitke i 6. i 10. korpusa) iznosili 977 poginulih, 3123 ranjena i 296 nestalih boraca.

Pošto tokom decembra 1944. i januara 1945. nemačke jedinice nisu uspele da ovladaju Podravinom, a jedinice 3. armije NOVJ da razbiju обруч, nemačka Komanda Jugoistoka rešila je da po svaku cenu likvidira virovitički mostobran, sa čime se saglasila i nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga. Odlučeno je da se, uz dovođenje svežih snaga na dravski front, preduzme operacija »Vukodlak« (»Wehrwolf«), i da nju izvedu snage nemačkog 69. i 91. armijskog korpusa, pod rukovodstvom general-pukovnika Aleksandera Lera, komandanta Grupe armija »E«.

- istočna, pod komandom general-lajtnanta Vernerà fon Erdmanskodora, komandanta 91. armijskog korpusa, sastava: Borbena grupa »Fišer«, 297. pešadijska, 7. SS brdska »Princ Eugen« i Policijska divizija »Stefan - ukupno oko 30000 nemačkih vojnika i
- zapadna, pod komandom general-lajtnanta Helge Auleba, komandanta 69. armijskog korpusa, sastava: 1. kozačka konjička, ustaško-domobranske 1. hrvatska i 7. hrvatska brdska divizija, te jurišna brigada »Jugoistok« — ukupno oko 30000 vojnika.

Obe grupe prešle su u napad na virovitički mostobran 6. februara u 6,30 časova uz snažnu podršku tenkova i artiljerije. Napadajući u četiri kolone, nadmoćni neprijatelj je posle ogorčene borbe uspeo da potisne jedinice 6, 10. i 12. korpusa i da ih primora na povlačenje. Zbog mogućnosti da neprijatelj nabaci jedinice 12. korpusa na Dravu, vrhovni komandant je 9. februara u 9 časova izdao direktivu 3. armiji da se 12. korpus povuče na levu obalu Drave, a 6. i 10. korpus ka Papuku i Psunju.

Borbe na virovitičkom mostobranu dostigle su 9. februara kulminaciju. Istog dana Virovitica je zauzeta, a 12. korpus, pod zaštitom protivtenkovskih oruđa, počeo je da se prebacuje preko pontonskog mosta na levu obalu reke. Noću 9/10. februara povukle su se preko Drave sve jedinice 12. korpusa i Osječka brigada 12. divizije 6. korpusa. U toj borbi

izginuli su mnogi komandanti bataljona, komandiri četa i politički rukovodioci. Među poginulim nalazio se i major Josip Ružička, komandant Čehoslovačke brigade »Jan Žižka«. Poginuo je prvog dana neprijateljeve ofanzive kod sela Gornjeg Pištana. Inače, ukupni gubici 3. armije bili su: 347 poginulih, 656 ranjenih i 347 nestalih boraca i rukovodilaca.

Posle povlačenja 12. korpusa na levu obalu Drave, vrhovni komandant NOV i POJ naredio je 11. februara Štabu 3. armije da se 12. korpus razmesti, radi odmora i sređivanja, po direktivi maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, a da 6. i 10. korpus obezbede prostor istočni deo Bilogore - Papuk - Psunj, uključujući varoši Daruvar, Pakrac, Lipik i da dejstvuju u bok neprijateljeve grupacije koja je nadirala pravcem Našice - Podravska Slatina - Virovitica. Međutim, neprijatelj se nije povukao prema Varaždinu, kako je predviđao vrhovni komandant, nego je preduzeo novu napadnu operaciju »Papuk« da bi uništio 6. i 10. korpus koji su se, sa svoje četiri divizije i oko 20000 ljudi u zbegu kao i većim brojem teških ranjenika, nalazili na širem prostoru planine Papuka i Dilja.

Operacija »Papuk«, u stvari, produženje operacije »Vukodlak«, izvedena je u dve etape od 14. do 22. februara. U jednom momentu jedinice 6. korpusa našle su se u okruženju ali su se veštim manevrom uspele izvući iz obruča.

Neprijatelj je u toku operacije uspeo da ovlada većim delom slobodne teritorije, ali ne i da uništi živu silu 3. armije.⁶⁶⁹

Krajem decembra 1945. na sremskom frontu vladalo je relativno zatišje. Jedinice nemačkog 34. armijskog korpusa uspele su da održe svoj položaj na liniji Sotin - Berak - Orolik - Privlaka - Otok - reka Spačva, na tzv. Zelenoj liniji. U Štabu 1. armije pogrešno se procenjivalo da neprijatelj neće preduzimati nikakve ofanzivne operacije. Međutim, situacija se, ipak, drugačije razvijala. Komanda Grupe armija »E« nije se mirila sa gubitkom tzv. Nibelunških položaja, koje su jedinice NOVJ i Crvene armije zauzele u decembarskoj ofanzivi, jer su ti položaji štitili prugu Brčko - Vinkovci - Vukovar - Osijek koju su stalno ugrožavale jedinice 1. proleterskog korpusa, a od 1. januara 1. armije NOVJ, a time i položaj nemačkih jedinica u severoistočnoj Bosni. Zato je odlučila da tim položajima ponovo ovlada. Taj zadatak dobio je nemački 34. armijski korpus, pa je s tim u vezi njegova komanda izdala 26. decembra avizo-naređenje 7. SS brdskoj diviziji »Princ Eugen« da se pripremi za napad na pravcu Otok - Komletinci - Nijemci. Time bi se ubacile sveže nemačke snage i poboljšao sopstveni položaj za predstojeću veliku ofanzivu u Sremu. Posle toga Komanda 34. armijskog korpusa uputila je 27. decembra u 5 časova radiogram Komandi Grupe armija »E« s molbom da joj se stavi na raspolaganje 41. tvrđavska divizija. U radiogramu je dalje stajalo:

»U rejonu Otoka potrebno je da se dovedu nove snage da bi se izvojevao skroman uspeh u napadu, pošto je borbena vrednost

«9) isto, dok. br. 40 i 107; Ljubivoje Pajović i dr., n. d., str. 201-206 i 275-288.

pridošlih delova različita, a njihova krajnja jačina vrlo slaba. Od pojedinačno navedenih jedinica moraju se znatni delovi izvući da bi se upotreбили na drugim mestima, tako da se sa preostalim delovima jedva može posesti jedna trećina sremskog fronta i to sa podnošljivom jačinom. Komanda korpusa namerava da upotrebi jedan ojačani puk 7. SS divizije radi zauzimanja Komletinaca. Dalje slabljenje snaga južno od Save s obzirom na Titove snage koje se tamo bore, ne bi moglo proći bez velikih poraza i ugrožavanja mostobrana u Brčkom. Držanje Bijeljine zahteva da se zadrži jedan puk. Pojačavanje neprijateljskih snaga, koje se očekuje, i loše stanje izgrađenih položaja dozvoljavaju zasad samo neznatna pregrupisavanja i oduzimanje samo pojedinih bataljona.

Za ostvarenje postavljenog zadatka Komanda 34. armijskog korpusa je kod Otoka ubacila ojačani 21. lovački puk 11. vazduhoplovne poljske divizije i Borbenu grupu »Burgermajster« (ojačani 524. grenadirski puk 297. pešadijske divizije). Zatim je u najvećoj tajnosti prebacila 14. SS puk 7. SS divizije »Princ Eugen« iz reiona Brčkog u pravcu Otoka. Sve te nemačke jedinice bile su spremne za napad 3. januara 1945.

Toga dana ujutru, posle artiljerijske pripreme koja je trajala od 3.30 do 4.30 časa, prešle su u napad Borbena grupa »Burgermajster«, Borbena grupa 7. SS divizije (14. SS puk, delovi 21. lovačkog puka i 11. fizilirski izviđački bataljon 11. vazduhoplovne poljske divizije, 1. vazduhoplovni bataljon za osiguranje i 1010. tvrđavski pešadijski bataljon) i Borbena grupa »Ajzele«. Sve tri grupe, uz podršku 202. tenkovskog bataljona, Jurišnog (samohodnog) artiljerijskog divizionu »Skenderbeg« i artiljerijskih i inženjerskih delova 118. lovačke divizije, sručile su se kao lavina na malobrojnu 21. diviziju koja je branila mostobran preko Bosuta, na frontu širine oko 40 km. Napad je bio iznenadan i silovit. Neke jedinice 21. divizije zahvatila je panika. Štab 1. armije intervenisao je upućivanjem jedinica koje su na brzinu izvučene sa drugih delova fronta, a vrhovni komandant uputio je usiljenim maršem iz Beograda 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla« koja se do tada nalazila na odmoru, preoružanju i popuni.

U teškim borbama do 6. januara, nemačke jedinice su postigle svoj cilj: zauzele su Komletince, uvedena je na front 41. tvrđavska divizija, čiju je upotrebu dozvolila Komanda Grupe armija »E«, a 21. divizija privremeno je izbačena iz stroja i morala se izvući na prostor Adaševci - Bačinci - Gibarac. Samo u toku borbe 3. januara 21. divizija imala je 182. poginula, 308 ranjenih i 315 nestalih vojnika (od kojih se jedan manji broj kasnije uspeo probiti kroz neprijateljeve položaje i priključiti svojim jedinicama).

Na sremskom frontu je zavladao kratko zatišje pred novi, još jači i neočekivani neprijateljev napad.

Posle kratke, ali snažne artiljerijske pripreme, koja je imala više psihološko nego stvarno dejstvo, 7. SS divizija »Princ Eugen«, 117. lovačka i 41. pešadijska divizija i Borbena grupa »Burgermajster« napale su 17. januara u 4.30 časa 6. proletersku, 1. proletersku i 5. (krajnišku) diviziju. Zametnule su se vrlo teške borbe, najteže koje je 1. armija vodila od svog formiranja pa do kraja rata. U takvoj situaciji vrhovni komandant je intervenisao kod štabova 3. i 2. armije, naredivši im da pomognu

ofanzivnim akcijama odbranu jedinica 1. armije. Maršal Tito je iz Beograda uputio i 2. proletersku diviziju da konsoliduje odbranu 1. armije koja je 17. i 18. januara preživljavala teške trenutke.

Devetnaestog januara front je bio stabilizovan na liniji Šarengrad - Berkasovo - Adaševci. Napadi neprijatelja su počeli malaksavati jer je postigao svoj cilj: ovladao je Nibelunškim položajima istočno od Mohova, preko Lovaša, Tovarnika i Ilinaca do Morovića na Bosutu. Štab 1. armije, dolaskom 2. proleterske divizije na front, pripremio je protivudar s kojim se složio i vrhovni komandant. Svih šest divizija 1. armije (1, 2. i 6. proleterska, 5, 11. i 21. divizija) i 1. konjička brigada NOVJ, kao bočno obezbeđenje na prostoru Bosutskih šuma, otpočele su 22. januara u 18 časova protivudar. Ponovo su se razvile vrlo žestoke borbe.

Sutradan, 23. januara u 18 časova, 1. armija prešla je u poslednji juriš na neprijatelja koji je čvrsto držao Nibelunške položaje ne dozvoljavajući da se oni probiju jer bi to omogućilo jedinicama 1. armije da ponovo izbiju na svoje položaje pre početka koncentričnog napada nemačkih snaga. Jedinice 1. armije bile su već iscrpljene, pa je Štab 1. armije odlučio da se obustavi dalji napad i o svojoj odluci obavestio 24. januara vrhovnog komandanta telegramom ove sadržine:

»I pored upornosti nismo mogli probiti neprijateljsku liniju kod Tovarnika i Lovaša. I neprijateljski i naši gubici su veliki. Prelazimo u odbranu i napustićemo nešto terena zbog smeštaja i onako iscrpljenih jedinica. Naš raspored biće tri divizije u prvoj liniji, a tri divizije u rezervi na prihvatnim položajima«.

U tim borbama znatnu ulogu odigrala je avijacija NOVJ, odnosno Vazduhoplovna grupa »Vitruk« koja je u kritičnim danima (17, 18. i 19. januara) izvršila 493 borbena leta, a od 20. do 23. januara 148 borbenih letova. Tukući neprijatelja iz niskog leta s raketama i bombama, avijacija je usporavala njegova dejstva i u priličnoj meri paralisala dejstva tenkova i jurišnih oruđa.

Prva armija NOVJ u borbama od 17. do 24. januara imala je 1532 pogunula, 4668 ranjenih i 2233 nestala borca, od kojih se jedan deo kasnije vratio u svoje jedinice, probijajući se kroz međuprostore neprijatelja, dok je deo zarobljen. Neprijatelj je, prema proceni Štaba 1. armije imao oko 9000 izbačenih iz stroja. Međutim, prema Ratnom dnevniku nemačke Vrhovne komande oružanih snaga (Vermahta) gubici 34. armijskog korpusa iznosili su 188 poginulih i 1047 ranjenih vojnika.

Posle tih borbi na sremskom frontu zavladao je relativno zatišje, uz jaču povremenu izviđačku aktivnost.⁶⁷⁰

U jugozapadnoj Srbiji, zapadnom delu Sandžaka i severozapadnom delu Crne Gore borbe za oslobođenje tih krajeva krajem decembra

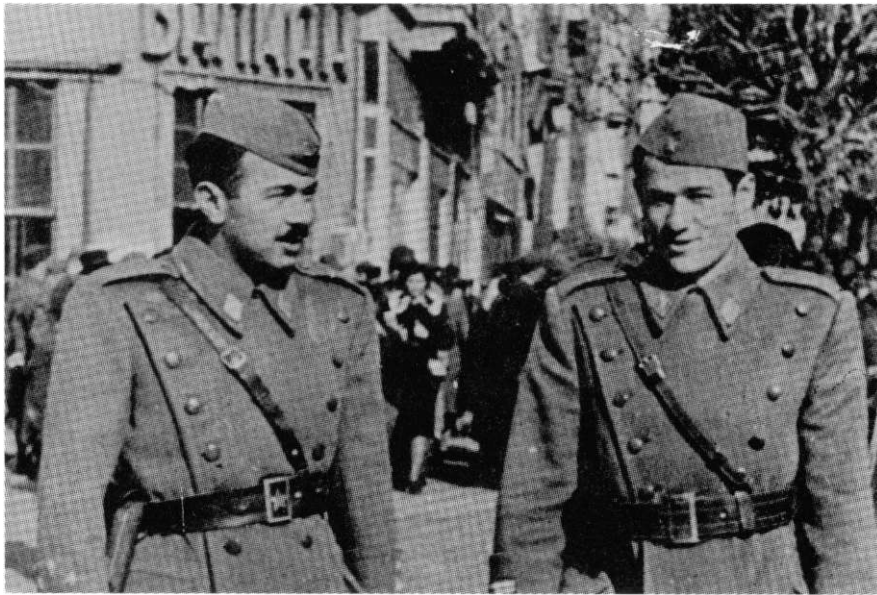
⁶⁷⁰) Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, str. 1132-4, 1204-5; Ljubivoje Pajović i dr., n. d. m str. 154-197; Otto Kumm, n. d., str. 351-3; Percy Ernst Schramm, *Kriegstagebuch des Obergerichtskommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)*, tom IV, druga polusveska (IV²), str. 980, 996, 1020, 1021, 1026, 1029 i 1031.

1944. i u prvoj polovini januara 1945. privodile su se kraju. Nemačka Komanda Jugoistoka donela je odluku da zaprečni položaj kod Kremne, zapadno od Uzica, napusti Borbena grupa »Hart« (ojačani 724. puk 104. lovačke divizije) 30. decembra 1944. i da 31. decembra organizuje mostobran na širem prostoru Višegrada radi prihvata jedinica 21. brdskog i 91. armijskog korpusa koje su se povlačile iz Crne Gore i Sandžaka u jugoistočnu Bosnu, a otuda ka Sarajevu.

Poslednje nemačke jedinice napustile su Crnu Goru 11. januara a 13. januara i zapadni Sandžak. Do tada je 22. (srpska) divizija NOVJ oslobodila Sjenicu, a 37. (sandžačka) divizija Prijepolje i Priboj.

Oslobođenjem Crne Gore i Sandžaka stvoreni su povoljni uslovi za dejstva jedinica 2. korpusa u jugoistočnoj Bosni. Jedinice 3. udarne (crnogorske) i 37. udarne (sandžačke) divizije zatim su produžile dejstva na širem prostoru Goražde - Višegrad, gde su u februaru vodile borbe protiv nemačke 181. pešadijske divizije.⁶⁷¹

⁶⁷¹ > Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 152 i 155; AVII, k. 396, reg. br. 11-86 - 11 - 89, i k. 274, reg. br. 6-146/4.

Pukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, komandant i pukovnik Đuro Lončarević, politički komesar 14. udarnog korpusa NOVI

Pukovnik Miladin Ivanović, komandant 23. udarne divizije i major Vojin Jovanović, komandant 7. srpske brigade, u selu Gornjem Rahiću kod Brčkog, na proslavi godišnjice formiranja 7. brigade 4. februara 1945.

Borci 25. udarne divizije za vreme kraćeg odmora na položaju kod Vlasenice januara 1945.

Artiljerci 25. udarne divizije na vatrenom položaju kod Drinjače krajem januara 1945.

Osamnaesta srpska brigada 25. udarne divizije na maršu na zvojničko-drinjačkom sektoru krajem januara 1945.

Puškomitraljesci 25. udarne divizije na položaju kod Zvoznika februara 1945.

Štabovi 2. armije, 3. i 14. udarnog korpusa pozdravljaju učesnike svečane parade povodom 23. februara - Dana Crvene armije (U prvom redu, sleva nadesno): potpukovnik Rudolf Petovar Rudi, načelnik Štaba 3. korpusa, pukovnik Blažo Đuričić, politički komesar 3. korpusa, pukovnik Đuro Lončarevič, politički komesar 14. korpusa, pukovnik Pero Kosorič, komandant 3. korpusa, general-lajtnant Koča Popović, komandant 2. armije, pukovnik Blažo Lompar, vršilac dužnosti političkog komesara 2. armije, pukovnik Paramoškin, sovjetski instruktor pri Štabu 2. armije, pukovnik Radivoje Jovanović, komandant 14. korpusa, Pašaga Mandžić, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, i jedan oficir iz Štaba 2. armije (Tuzla, 23. februara 1945)

Učesnici defilea u Tuzli povodom Dana Crvene armije
(Tuzla 23. februara 1945)

Članovi Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu (sleva nadesno): Slavko Mićanović, Stevo Popović, Zora Nikolić, Cvijetin Mijatović (sekretar), Dane Olbina, Desa Koštan i Svetolik Gospić (Tuzla, kraj 1944)

Članovi Izvršnog odbora Oblasnog NO odbora za istočnu Bosnu (sede sleva nadesno): Miloš Skorić i Jure Begić; stoje sleva nadesno: Boro Popović, Mujo Hodžić, Stevo Popović, Tomo Manjkalović, Seja Jovanović i Brano Savić

Jedinice 23. udarne divizije forsiraju reku Bosnu aprila 1945. u dobojskoj operaciji

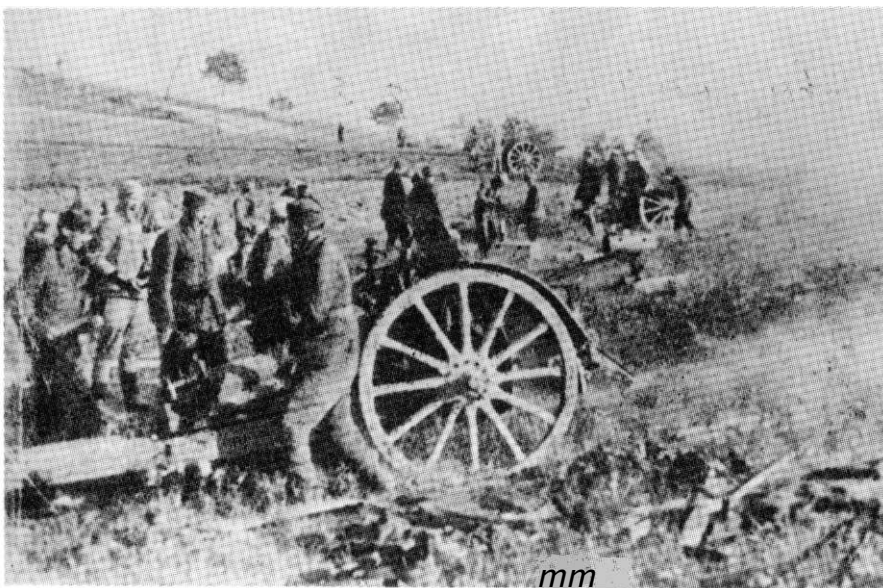
Delovi 45. udarne divizije forsiraju reku Bosnu u dobojskoj operaciji aprila 1945.

Artiljerci 2. armije u JA u dobojskoj operaciji aprila 1945.

Iz borbi za oslobođenje Dervente u aprilu 1945.: artiljerija 2. armije u dejstvu

mm

*Na kraju rata (slevo nadesno): pukovnik Rajko Tanasković, komandant
i potpukovnik Milojica Pantelić, politički komesar 25. udarne divizije
u pratnji majora Ante Milića, komandanta 18. srpske brigade,
vrše smotru jedinica 18. brigade u Samoboru kod Zagreba
pri predaji odlikovanja*

Peti deo

Borbe 2. armije u istočnoj Bosni od 21. februara do 1. aprila 1945. godine

Dejstva na bijeljinskom sektoru

Posle spajanja nemačke Bobbene grupe »Veker« sa 22. pešadijskom divizijom noću 18/19. februara u rejonu Šepka i konsolidovanja položaja jedinica 2. armije prema Gradačcu i Gračanici, u severoistočnoj Bosni borbe nisu prekinute.

Štab 2. armije planirao je da do 1. aprila njegove jedinice oslobode Gradačac i Gračanicu i da preseku komunikaciju Brčko - Doboj a time i vezu između nemačkih jedinica na sremskom frontu i onih u dolini reke Bosne; da se razbije četnička koncentracija u Trebavi, na Majevidi i na Ozrenu; da se oslobode Bijeljina, Brčko i Srnice, i da se izvrši prelaz na novu formaciju i izvrši preoružanje jedinica 2. armije.⁶⁷² (*Prilog br. 22*)

Pošto su jedinice 3. korpusa (27. i 38. divizija), izvučene iz borbi 20. februara radi popune i odmora (27. divizija sa 16. muslimanskom i 20. romanijskom brigadom na prostor Capardi - Bulatovići - Glumine, a 38. divizija na prostor Kikači - Gornje Petrovice - Vukovije - Dubrave), ostale su prema nemačkim divizijama od Kozluka do Bijeljine 17, 2. proleterska i 28. divizija.⁶⁷³

Sedamnaesta divizija je, u stvari, dejstvovala u dolini Drine s 2. krajiškom brigadom, dok se 15. majevička brigada nalazila prema Brčkom, a 6. proleterska brigada na prostoru Colopek - Suljin-Han - Zvornik sa zadatkom da se odmori i održava borbeni dodir s neprijateljem u pravcu Karaule i Jankovine. Druga krajiška brigada nalazila se u ovom rasporedu: dva bataljona na liniji Kučićkula - Đulići, jedan bataljon u Jardanu, a jedan na prostoru Kitovnica - Ćirilovo Brdo. Oko ponoći 21/22. februara jedinice 2. brigade pokušale su da izbiju na komunikaciju Zvornik - Bijeljina kod Hana, ali nisu uspele zbog jakog otpora neprijatelja.⁶⁷⁴

Druga proleterska divizija se s 4. proleterskom i 6. srpskom brigadom nalazila levo od 2. krajiške brigade, prema položajima 28. divizije u rejonu Bjeločke Mahale. Obe brigade kao i jedinice 28. divizije, nisu ispoljile 21. i 22. februara borbenu aktivnost.⁶⁷⁵

Kada je uočeno povlačenje nemačkih jedinica od Branjeva prema Bijeljini, Štab 17. divizije naredio je 23. februara 2. krajiškoj i 6. pro-

⁶⁷²> AVII, k. 273, reg. br. 1-19/1 i k. 274, reg. br. 6-146/4.

⁶⁷³> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 20; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 438.

⁶⁷⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30.

⁶⁷⁵> AVII, k. 272-A, reg. br. 44-8/14 i k. 735, reg. br. 4-2.

leterskoj brigadi da napadnu neprijatelja i da ga u stopu gone. Napad je počeo 23. februara u 3. časa ujutro. Šesta proleterska brigada napadala je s juga prema Kozluku, a 2. krajiška u pravcu Visoke glave (trig. 466). Pošto se neprijatelj žilavo branio, jedinice 17. divizije zaustavljene su ispred Kozluka i Visoke glave.⁶⁷⁶

Toga i prethodnog dana avijacija NOVJ uspešno je dejstvovala u dolini Drine bombardujući neprijateljeve kolone u povlačenju. Istovremeno, na delu fronta 2. proleterske i 28. divizije, nije bilo većih aktivnosti.

U toku 24. februara počele su nešto žešće borbe, naročito na odseku 17. divizije, gde su 2. krajiška i 6. proleterska brigada uspele da prodru u Kozluk i do same Velike glave. Borbe su vođene i cele noći između 24. i 25. februara, kada je oslobođeno selo Kozluk i zauzeta Velika glava. Neprijatelj se užurbano povukao ka Janji i Bijeljini.⁶⁷⁷

I na delu fronta 2. proleterske divizije oživele su borbe. Njena 4. proleterska i 6. srpska brigada napale su neprijatelja na njegovim bočnim položajima, s kojih su štitili izvlačenje glavnine prema Janji, ali bez većeg uspeha.⁶⁷⁸

Nemačka 22. pešadijska divizija je nastavila 25. februara da se užurbano izvlači ka Bijeljini. To su iskoristile 6. proleterska i 2. krajiška brigada 17. divizije da pređu u gonjenje neprijateljevih zaštitničkih delova. Tom prilikom 6. proleterska brigada je do ponoći 25/26. februara izbila na liniju Mislimanski Šepak - Crkvine (kota 325) i produžila gonjenje ka Branjevu i Donjoj Pilići. Istovremeno, 2. krajiška brigada u sadejstvu s 4. proleterskom i 6. srpskom brigadom 2. proleterske divizije, uspela je da zauzme Pravoslavni Rojčević i da izbije u visinu Muslimanskog Šepka.⁶⁷⁹

Sutradan, 26. februara, jedinice 28. divizije zauzele su Brezovice, Bjeločku Mahalu, Ruhotine, Draginju i Modran i omogućile da se 2. krajiška brigada prebaci na prostor Lokanj - Donja Pilića. Pokušaj 2. krajiške brigade da tog dana u sadejstvu 6. srpske brigade zauzme Johovac, nije uspeo.⁶⁸⁰

Pošto se nemačka 22. pešadijska divizija povukla ka Janji (16. grenadirski puk) i Bijeljini (65. grenadirski puk), a 47. grenadirski puk ka Brezovom Polju, Vrhovni štab NOV i POJ zaključio je da više nema potrebe da se 2. proleterska divizija angažuje na levoj obali Drine te je 26. februara naredio da se i njene 4. proleterska i 6. srpska brigada prebace na desnu obalu, što je učinjeno 27. februara. Novi raspored 2. proleterske divizije bio je ovakav: 2. proleterska brigada nalazila se u Banji Koviljači, 4. proleterska brigada na prostoru Gornji Dobrić - Lipnica - Runjani - Čitluk - Bradić; 3. srpska brigada na liniji od kote 109 do Skočić Ade, a 6. srpska brigada na prostoru Zminjak - Ribari - Petkovača. Na tom prostoru 2. proleterska divizija ostala je na odmoru i vršila pripreme za nove zadatke.⁶⁸¹

⁶⁷⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok br. 30; Gligo Mandić, n. d., str. 314-5.

⁶⁷⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30; tom X, knj. 1, dok. br. 278; A VII, k. 273, reg. br. 1-20/1; Gligo Mandić, n. d., str. 315.

⁶⁷⁸1 Jovo Vukotić, n. d., str. 496; AVII, k. 735, reg. br. 4-2.

<"<> Zbornik NOR, tom knj. 34, dok. br. 30; AVII, k. 735, reg. br. 4-2.

⁶⁸⁰1 Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30; AVII k. 272-A, reg. br. 44-8/14.

⁶⁸¹> AVII, k. 735, reg. br. 4-2; Jovo Vukotić, n. d., str. 496.

U toku 27. februara 6. proleterska brigada 17. divizije napala je neprijatelja na liniji Jahovac - trig 126, a 2. krajiška brigada u 18 časova u sadejstvu sa delovima 28. divizije neprijatelja na Obriježu. Međutim, oba napada nisu uspela.⁶⁸²

Sutradan su delovi nemačkog 16. i 65. grenadirskog puka napali jedinice 28. divizije na položaju kod Obriježa, Suhopolja i Ljeljenča. U žestokoj borbi 28. divizija je imala 31 poginulog i 67 ranjenih. Među poginulim bilo je i više starešina od kojih i Mirko Surla, komandant bataljona.⁶⁸³

Toga dana na desnoj obali Drine 22. divizija NOVJ zauzimala je ovaj raspored: 8. srpska brigada na položaju od ušća Drine do Limanske Ade; 12. srpska brigada od sela Trnjaci do Skočića Ade, i 10. srpska brigada od Ljubovije, preko Rogačice do Bajine Bašte.⁶⁸⁴ Između 12. i 10. srpske brigade nalazila se raspoređena 2. proleterska divizija.⁶⁸⁵

Smena 28. divizije izvršena je 1. marta. Na njene položaje postavljena je 17. divizija a jedinice 28. divizije pomerene su na prostor Suhopolje - Ljeljenča - Zagoni zapadno od Bijeljine.⁶⁸⁶ Jedinice 17. divizije imale su ovakav raspored: 6. proleterska brigada prema Kardašici, Obriježu i Petrovića kolibi; 2. krajiška brigada na lini Donja Mahala - Draginja - Jugović; 15. majevička brigada prema Brčkom, na prostoru Čelić - Mirošavci - Ratkovići i 1. artiljerijska brigada (bez dve baterije) na odmoru i sređivanju u Simin-Hanu.⁶⁸⁷

U međuvremenu je nemački 16. grenadirski puk organizovao odbranu oko Janje s isturenim položajem na liniji Kardašica - kota 111-trig. 126 - Obrijež - kota 129 - Petrovića koliba - Modran i dalje ka komunikaciji Bijeljina - Čelić.

Plan Štaba 2. armije za dejstva u istočnoj Bosni

Krajem februara 1945. došlo je do konačnog raspleta u vezi s imenovanjem kraljevskih namesnika na koje je kralj Petar II Karađorđević trebalo da prenese svoju kraljevsku vlast. On je pokušavao pun mesec dana da traži neka druga rešenja i da imenuje za namesnike njemu odane ljude, ali za to nije dobio saglasnost predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Tita. Tako su tek 2. marta 1945. za kraljevske namesnike imenovani: dr Srđan Budisavljević, dr Ante Mandić i inž. Dušan Sernec, čime su stvoreni uslovi za obrazovanje jedinstvene jugoslovenske vlade. To je učinjeno 7. marta kada je za predsednika Ministarskog saveta Demokratske Federativne Jugoslavije imenovan Josip Broz Tito, koji je, pored te funkcije zadržao i resor ministra narodne odbrane.

⁶⁸²> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 30.

⁶⁸³> AVII, k. 272-A, reg. br. 44-8/14.

⁶⁸⁴ Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 45. Od 21. do 28. februara nalazila se na desnoj obali Drine i 2. makedonska brigada 48. divizije 15. udarnog korpusa NOVJ (vidi Boro Mitrovski, n. d., str. 322).

⁶⁸⁵> Vid. nap. 590.

⁶⁸⁶ AVU, k. 272-A, reg. br. 44-8/44.

⁶⁸⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 50.

U međuvremenu (1. marta) vrhovni komandant doneo je odluku o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Vrhovnog štaba NOV i POJ u Generalštab JA, Vazduhoplovstva NOVJ u Jugoslovensko vazduhoplovstvo i Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu. Sutradan, 2. marta, izdao je naređenje o formiranju 4. armije JA, koja je nastala preimenovanjem 8. udarnog korpusa NOVJ i ulaskom u njen sastav 7. i 11. udarnog korpusa NOVJ.⁶⁸⁸

U to vreme Štab 2. armije procenio je da je nastao povoljan trenutak da se razbiju četničke snage na Trebavi i Posavini, i da se napadne Bijeljina. U vezi s tim predložio je 4. marta Generalštabu JA, pored ostalog, i ovo:

»Na osnovu sadašnjeg rasporeda i jačine neprijateljskih snaga, kao i naših mogućnosti, iznosimo sledeće predloge:

Oko desetog marta preduzeti opšti napad na četničku glavninu na Trebavi i u Posavini, u cilju njenog razbijanja. To smatramo potrebnim prvo, zbog toga što su sad, s obzirom na prikupljenost četničkih snaga, uslovi izuzetno povoljni za nanošenje ozbiljnog udara. Drugo, što će time glavnina naših snaga moći nesmetano da se orijentiše prema dolini Bosne. Treće, popraviće se naša politička pozicija u celoj istočnoj Bosni.

U ovoj operaciji upotrebili bismo: Dvadeset treću diviziju, koja je već prema Trebavi, Dvadeset petu koja je u rezervi kod Tuzle i Sedamnaestu, čije su dve brigade prema Janji, a jedna prema Brčkom.

Zato bi bilo potrebno da cela Druga proleterska divizija, ili Dvadeset druga, smeni brigade Sedamnaeste prema Janji. Odbrana desne obale Drine time ne bi bila ugrožena, jer se sada tu front skratio i jer se pokazalo netačno da se neprijatelj utvrđuje duž leve obale.

Sa glavinom Dvadeset osme i cele Dvadeset druge ili, sigurnije, sa celom Drugom proleterskom, mogli bismo preduzeti napad na Bijeljinu, s tim što bismo tu upotrebili celu našu tešku artiljeriju i veći deo ostale.⁶⁸⁹

Štab 2. armije bio je siguran u uspeh, iako takve mogućnosti nisu bile razmatrane dok se njen komandant, general-lajtnant Koča Popović, nalazio na savetovanju kod vrhovnog komandanta od 25. do 28. februara u Beogradu.⁶⁹⁰

Kako odgovor Generalštaba JA nije još bio stigao, Štab 2. armije uputio je ujutru 6. marta još jedan radiogram Generalštabu, u kojem je izložio plan napada na četnike:

»Molimo hitno odgovorite na naš predlog o prebacivanju Druge ili Dvadeset druge divizije na levu obalu Drine, kako bismo znali možemo li računati na Sedamnaestu [diviziju] za operacije prema Trebavi.

Odlučili smo da napadnemo četničku glavninu na Trebavi devetog marta sa celom Dvadeset trećom i Dvadeset petom i jednom

⁶⁸⁸ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 137 i 141.

⁶⁸⁹ AVU, k. 273, reg. br. 1-22/I i k. 274, reg. br. 6-157 i 6-158/4.

⁶⁹⁰ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 130; AVII, k. 41, reg. br. 1-8/2.

brigadom Sedamnaeste [divizije], ostavljajući jednu brigadu Dvadeset osme prema Brčkom.

Plan: noću sedmog na osmi prikriveno prikupiti predviđene snage na liniji Gračanica - Dobrovci - Srnice - Bijela. Noću osmog na deveti izbili bismo sa Dvadeset trećom na liniju Skipovac - Osečani, a sa jednom brigadom Sedamnaeste i jednom Dvadeset pete zaobići sa severa Gradačac i izbiti na reku Bosnu u predelu Modriča.

U toku devetog sa obema kolonama preseći odstupnicu prema reci Bosni i, u sadejstvu sa dve brigade Dvadeset pete koja će krenuti sa linije Sokol - Dobrovci, izvršiti koncentričan napad na Trebavu. Ako bismo u međuvremenu dobili i dve brigade Sedamnaeste sa Drine za upotrebu kao rezervu, smatramo da bi bio obezbeđen pun uspeh.⁶⁹¹

Istog dana u Štab 2. armije stigla je depeša vrhovnog komandanta upućena prethodnog dana. U njoj se kaže:

»Sa neprijateljem na oba krila, u dolini Bosne i oko Brčkog i Bijeljine, opasno je uvlačiti vaše divizije i artiljeriju u Posavski trokut. Mogući ispadi Nemaca iz Brčkog i Doboja doveli bi vas u nezgodan položaj. Za sada vam je nužan odmor za sređivanje jedinica za predviđene ofanzivne operacije, a čim nastupi podesan momenat, likvidirajte Janju, Bijeljinu i Brčko i onda ćete se baciti svom snagom na brodsku prugu.«⁶⁹²

Međutim, pošto Štab 2. armije nije bio dobio odgovor na zahtev za upućivanje 2. proleterske ili 22. divizije za potrebe 2. armije, ponovo je intervenisao kod Generalštaba JA sa radiogramom od 7. marta, u kome je, pored ostalog, stajalo:

»U svakom slučaju smatramo da bi jedna divizija sa desne strane Drine trebalo da pređe na levu, da smeni Sedamnaestu, kojoj je neophodan odmor i koja dolazi prva na red za ukompletiranje po tipu »B«. Molimo hitno odgovorite.«⁶⁹³

Istog dana vrhovni komandant u vezi s upućivanjem 2. proleterske, odnosno 22. divizije u dolini Drine, odgovorio sledeće:

»Druga i 22. divizija su u reorganizaciji i preoružavanju i ne mogu se sada kretati. I kod vas je momentalno najvažniji zadatak sređivanje, reorganizacija i prijem novog oružja, koje već pristiže. Stoga, ne računati za sada na snage iz Srbije.«⁶⁹⁴

Posle tog odgovora vrhovnog komandanta Štab 2. armije preinačio je svoj prethodni plan dejstva ka Bijeljini, Brčkom i dolini reke Bosne i, u vezi s tim, dostavio 10. marta Generalštabu JA novi plan koji je doslovno glasio:

»U vezi sa operacijama kod Sarajeva i verovatnim istovremenim operacijama, naš plan je sledeći:

Čim dobijemo od vas naređenje za akciju, sa tri divizije i glavninom artiljerije udariti na dolinu Bosne, a sa glavninom ostalih dveju (divizija) i jednom artiljerijskom brigadom na Brčko.

⁶⁹¹> AVII, k. 274, reg. br. 6-159 i 6-160/4.

⁶⁹²) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 146.

⁶⁹³> AVII, k. 274, reg. br. 6-164/4.

⁶⁹⁴> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 147.

Izabrali smo Brčko, a ne Bijeljinu, iz sledećih razloga:

Prvo, neprijatelj iz Bijeljine sigurno nema ozbiljnih namera prema jugu. Bijeljinu drži i aktivan je na tom sektoru zato što je njegov interes da što više naših snaga veže za svoje začelje. Naš račun je, naprotiv, da tu držimo što manje snaga, a što veće orijentisati prema reci Bosni.

Drugo, ozbiljnim ugrožavanjem Brčkog ubrzavamo neprijateljsko povlačenje iz Bijeljine. Treće i poslednje - neposredno pomažemo Peku [Dapčeviću, komandantu 1. armije].

Molimo javite da li se slažete sa ovom našom opštom postavkom, kako bismo blagovremeno počeli solidnu pripremu operacija i dostaviti vam detaljan plan«. ⁶⁹⁵

Na ovu depešu Štaba 2. armije vrhovni komandant je odgovorio 12. marta:

»Čim Nemci oslabe sarajevski garnizon pristupićemo njegovoj likvidaciji kao i svih uporišta u dolini Bosne. Slažemo se s vama da pripremite tri divizije i glavninu artiljerije za predstojeće operacije u dolini Bosne. Ostatak vaših snaga čuvao bi vam leđa i komunikacije za snabdevanje. Mislimo da pod današnjim uslovima ne bi mogli likvidirati Brčko i čistiti dolinu Bosne«. ⁶⁹⁶

To je bila realna procena situacije u Generalštabu JA. Ipak, Štab 2. armije ostao je uporan pri svojoj odluci da pride razbijanju četnika na Trebavi i u Posavini i da izbije na reku Bosnu, te tako da se uvuče u posavski trokut, što je bila u tom trenutku pogrešna procena sopstvenih mogućnosti.

Nastavak borbi kod Bijeljine i Brčkog

Za vreme dok je Štab 2. armije razmenjivao navedene depeše s Generalštabom JA u skladu sa svojim planovima u severoistočnoj Bosni, borbe na sektoru Bijeljine nastavile su se s promenljivim intenzitetom i uspesima.

Sedamnaesta divizija sa svoje dve brigade (2. krajiškom i 6. proleterskom) bila je orijentisana prema Janji, a levo od nje, tj. zapadno do Bijeljine i Janje, nalazile su se brigade 28. divizije: 17. slavonska brigada na prostoru Potočari - Gornje Boderište - Palanka - Donji Zovik; 21. slavonska brigada na prostoru Suhopolje - Zagoni - Brijesnica i 25. brodska brigada na prostoru Suhopolje - Ravno Polje. Dvadeset osma divizija do 11. marta skoro da i nije imala ozbiljnijih borbi s neprijateljem osim izviđačke aktivnosti. Na drugoj strani 2. krajiška i 6. proleterska brigada 17. divizije vodile su skoro svakodnevne borbe protiv nemačkog 16. grenadirskog puka 22. pešadijske divizije na širem prostoru Janje.

Nemački 16. i 65. grenadirski puk napali su 8. marta brigade 17. divizije i 25. brodsku brigadu 28. divizije.

⁶⁹⁵> AVII, k. 274, reg. br. ^166 i 6-167/4.

⁶⁹⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 152.

Naročito teške borbe vođene su na položaju 2. krajiške brigade (Donja Mahala - Draginja - Jugović). Tom prilikom su dve neprijateljeve kolone uspele da se spoje, a treća da izbije u pozadinu kod sela Kačevca, čime se deo snaga 2. krajiške brigade našao u obruču. Nastala je veoma teška borba koja je trajala sve do 23 časa, kada su se jedinice 2. brigade probile iz obruča i u protivnapadu ponovo proterale neprijatelje preko rečice Modrana. Na taj način su snage 2. krajiške brigade ponovo zauzele svoj prvobitni položaj. U tim borbama 2. brigada imala je 128 izbačenih iz stroja, od čega 48 poginulih, 49 ranjenih i 31 nestao borac.

Posle toga nastalo je kratko zatišje. Štab 2. armije je u međuvremenu doneo odluku da se 28. divizija orijentiše ka Brčkom, pa je u skladu s tim naredio da se 15. majevička brigada 17. divizije povuče s tog sektora i uputi u sastav svoje divizije na sektor prema Janji i Bijeljini. Brigadu su smenile na njenim položajima 11. marta jedinice 28. divizije. U toku preuzimanja položaja neprijatelj je otkrio smenjivanje i izvršio napad s pravca Brčkog. Međutim, delovi 28. divizije i 15. majevičke brigade uspeali su da neprijatelja vrata na njegov polazni položaj. Pošto se neprijatelj povukao u Brčko, 15. majevička brigada izvršila je smenu i 12. marta se razmestila na prostoru Donja Mahala - Srednja Mahala - Suhopolje - Zagoni, odnosno na položaju koji su prethodno držale jedinice 28. divizije.

Pošto je uočio da se neprijatelj užurbano izvlači iz rejona Janje, Štab 17. divizije doneo je 12. marta odluku da 2. krajiška i 6. proleterska brigada napadnu oko ponoći neprijatelja. Napad je izvršen u sedam napadnih kolona: tri 6. proleterske brigade na desnom krilu 17. divizije i četiri 2. krajiške brigade u centru njenog borbenog poretka. Međutim, i pored žestokih borbi koje su trajale celu noć, napad nije uspeo i obe brigade su se u svanuće 13. marta povukle na svoje polazne položaje.

Izvesno pregrupisanje snaga 17. divizije izvršeno je 13. marta: povučena je 2. krajiška brigada na prostor Donja Pilića - Tavna - Glavičica i na komunikaciju Zvornik - Prnjavor radi čišćenja tog prostora od četničkih grupa i obezbeđenja artiljerijskih jedinica 17. divizije, a 15. majevička brigada zauzela je položaje 2. krajiške.

Sutradan, 14. marta, delovi nemačkog 16. grenadirskog puka izvršili su demonstrativni napad na položaj 6. proleterske brigade da bi prikrili povlačenje glavnine puka prema Bijeljini. Noću uoči 15. marta neprijatelj je počeo da izvlači svoje snage iz rejona Janje. Njegove zaštitnice su u stopu pratile jedinice 6. proleterske i 15. majevičke brigade sve do linije Džinda - Glogovac - Kojčinac - Han - Kremenjača - Duge brazde, južno od Bijeljine, na koju se izvukao nemački 16. grenadirski puk.

U isto vreme 1. artiljerijska brigada 17. divizije izvršila je pokret iz Siminog-Hana da bi zauzela vatrene položaje prema Brčkom na prostoru Han-Miladija - Boderište i stavila se pod komandu Štaba 28. divizije.

Sedamnaesta divizija ostala je do kraja marta na položaju prema Bijeljini uz življu izviđačku aktivnost. Jedino su noću 26/27. marta 6. proleterska i 15. majevička brigada pokušale da zauzmu neprijateljeva uporišta u Amajlijama, Golom Brdu, Petkovači, Pučilima i Obriježu. To je, u stvari, bila linija spoljne odbrane Bijeljine i neprijatelj se na njoj

žilavo branio. Napad je trajao celu noć ali bez uspeha, tako da su se obe brigade u zoru vratile na polazni položaj. Poslednji napad, ponovo demonstrativnog karaktera, izvršile su nemačke jedinice 30. marta, ali je i on odbijen. Taj napad je, u stvari, prethodio napuštanju Bijeljine i povlačenju neprijatelja u Brčko.

U međuvremenu je 2. krajiška brigada, po naređenju Štaba 17. divizije, prešla na prostor Suhopolje - Donja Mahala odakle je 22. marta, po naređenju Štaba 2. armije, izvršila pokret za Tuzlu u koju je stigla oko podne 23. marta i tu zadržana u armijskoj rezervi.⁶⁹⁷

Posle izvlačenja 17. divizije sa drinjačko-zvorničkog sektora zbog nastale situacije kod Gračanice u prvoj polovini februara, 17. divizija se sredinom februara nalazila raspoređena na širem prostoru Tuzle kao armijska rezerva. Pošto je deo snaga 23. divizije iz rejonu Brčkog prebačen na gračaničko-gradačački sektor po naređenju Štaba 2. armije 17. divizija dobila je zadatak da uputi jednu brigadu prema Brčkom i da smeni delove 23. divizije. Zato je Štab 17. divizije uputio 17. februara na taj sektor 15. majevičku brigadu sa načelnikom Štaba 17. divizije. Sutradan je 15. majevička brigada izbila u Čelić i posela položaj na liniji Čelić - Mirosavci - Ratković. Narednih dana njene jedinice su preduzimale akcije čišćenja četnika i izviđanja prema neprijatelju, a 6. marta se brigada po naređenju Štaba 17. divizije, postavila na prostor Bijela - Mahala - Skakava - Prijedor. Pet dana kasnije 11. marta, 15. brigada izvršila je pokret s pomenutih položaja u pravcu Suhopolja, Zagona i Gornje Čađavice u čijem je rejonu, 12. marta, smenila jedinice 28. divizije i zatvorila komunikacije Suhopolje - Jabanuša, Suhopolje - Hase, Suljin-Han - Zabrđe i Suljin-Han - Brezovo Polje.⁶⁹⁸

Osim 15. majevičke brigade 17. divizije na sektoru prema Brčkom bila je i 17. slavonska brigada 28. divizije. Ona se nalazila na prostoru Potočari - Boderište - Buzekare - Stanovi od 11. februara, kada je smenila 9. srpsku brigadu 23. divizije. Na taj sektor 12. marta stigli su i 21. slavonska i 25. brodska brigada 28. divizije posle napuštanja bijeljinskog sektora. Jedinice 28. divizije nalazile su se 20. marta prema Brčkom u ovakvom rasporedu: 25. brodska brigada na desnom krilu borbenog rasporeda 17. divizije na prostoru Ražljevo - Grbeta - Buzekare - Stanovi, orijentisana prema komunikaciji Brezovo Polje - Brčko; 17. slavonska brigada u centru divizijskog rasporeda postavljena po dubini od Potočara prema Boderištu i 21. slavonska brigada na levom krilu 17. divizije, na liniji Palanka - Gornja Brka - Vitanović - Bukovac.

Borbeni poredak 28. divizije bio je u vidu izlomljene linije, što je omogućavalo da se zatvore pravci koji od Brčkog izvode ka Brezovom Polju i Bijeljini, preko Čelića ka Tuzli i preko Srnica ka Gračanici i Doboju. Na taj način 28. divizija obezbeđivala je Tuzlu sa severne strane i pozadinu jedinica 14. korpusa na gradačko-gračaničkom sektoru.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 37 i 50; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-9/14; Gligo Mandić, n. d., str. 318-322.

⁶⁹⁸> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 30, i tom XI knj. 2, dok. br. 50.

⁶⁹⁹> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-6/14; Zdravko Cvetković, n. d., str. 230-233.

Dejstva jedinica 14. korpusa severno od Spreče

Posle suzbijanja neprijateljevog ispada iz Gradačca i Gračanice prema položaju 23. divizije u prvoj polovini februara, na zapadnom delu fronta 2. armije vladalo je relativno zatišje.

U međuvremenu je Štab 2. armije odlučio da sprovede raniju zamisao o zauzimanju Gračanice i razbijanju četničkih snaga na Trebavi, Ozrenu i u Posavini, o čemu je 22. februara obavestio i Vrhovni štab NOV i POJ.⁷⁰⁰ Taj zadatak dobile su 23. divizija koja se sa svoje tri brigade (7, 9. i 14. srpska brigada) i 20. srpskom brigadom 45. divizije nalazila severno od reke Spreče, i 45. divizija sa dve brigade (23. i 24. srpska brigada) na prostoru južno od Spreče.

Pre napada na Gračanicu 24. februara 23. divizija bila je raspoređena ovako: 9. srpska brigada na prostoru Vučkovac - Kerep - Prnjavor - Vranjevac (trig. 459), orijentisana prema Gradačcu; 7. srpska brigada na liniji Bandra - Stražba - Bukva - Borike - Debelo brdo, prema neprijateljevom uporištu u Sokolu; i 14. srpska brigada, sa 20. srpskom brigadom 45. divizije, prema Gračanici.

Štab 23. divizije doneo je 22. februara odluku da zauzme Gračanicu i Sokol. Za izvršenje tog zadatka obrazovane su tri napadne kolone: leva, 14. srpska brigada, trebalo je da zauzme Gračanicu u sadejstvu s 20. srpskom brigadom, a zatim da se postavi na prostor Stjepan-Polja i zatvori pravac Gračanica - Doboj; srednja, 7. srpska brigada, trebalo je da zauzme Sokol i uporišta oko njega, a zatim da deo snaga postavi na prostor Glavica (kota 622) - Sjedi krš (kota 663), a deo snaga u Avdići radi obezbeđenja prema Trebavi; desna 9. srpska brigada trebalo je da ostane na prostoru Vučkovac - Džakule, kao bočno obezbeđenje 7. i 14. srpske brigade, i da uoči napada smeni delove 7. srpske brigade u rejonu Monja (kota 533), a za vreme napada na Sokol i Gračanicu da zauzme kotu 555, severoistočno od Sokola.

Druga artiljerijska brigada s protivtenkovskim i minobacačkim divizionom dobila je zadatak da se kreće iza 20. srpske brigade i podrži njen napad i napad 14. srpske brigade.

Napad na Gračanicu počeo je 24. februara u 5 časova, a završen je oko 18 časova kada je Gračanica zauzeta. Za to vreme 7. brigada je u prvom naletu zauzela Sokol, osim tvrđave gde su ostale zabarikadirane ustaše koje su se predale tek sutradan, 25. februara.⁷⁰¹

Narednih dana jedinice 23. divizije i 20. srpske brigade 45. divizije vodile su borbe protiv četnika, ustaša i domobrana. Do 28. februara 14. srpska brigada prodrla je na rečicu Lukavac, jugoistočno od Gradačca, 7. srpska brigada potisnula je četnike do Topalovića i Studenca, 14. srpska brigada izbila je pred rečicu Lukavac, zadržavajući se na liniji Kojići - Brđani - Prnjavor - Bijeli Potok. Sa te linije 14. brigada pokušala je da zauzme Zoljin vis (kota 527) i Delića brdo (kota 499), na desnoj obali Rečice, ali u tome nije uspela jer su se ustaše žilavo branile. Istoga dana 20. srpska brigada izbila je na liniju Samarić (kota 202) - Ahinbašići - Motka (trig. 442) zapadno od Gračanice i povezala se s jedinicom 14. srpske brigade kod Bijelog Potoka.

⁷⁰⁰) AVII k 274, reg. br. 6-146/4.

⁷⁰¹) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 1 i 3, i tom XIV, kni. 4, dok. br. 156 (depeše za 24. februar), 171 i 179.

U protivnapad na celoj liniji fronta 7, 14. i 20. srpske brigade ustaše i domobrani su prešli 28. februara ali su, posle žestokih borbi vođenih celu noć između 28. februara i 1. marta, odbijeni na polazne položaje.

Početak marta na celom frontu povremeno su vođene vrlo oštre i teške borbe, a naročito oko Studenca koji je borbom prsa u prsa nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku.

Štab 14. korpusa, saglasno opštoj zamisli Štaba 2. armije za »čišćenje«
Trebave i Posavine i izbijanje u dolinu Bosne odlučio je 6. marta da na tom sektoru uvede u borbu i 25. diviziju. Istog dana naređeno je Štabu 45. divizije da preuzme položaj 14. srpske brigade i da 20. i 24. srpsku brigadu postavi severno od reke Spreče.⁷⁰²

Dvadeset peta divizija otpočela je pokret iz Tuzle 6. marta, kada je i 24. srpska brigada smenila 14. srpsku brigadu.

Očigledno da je Štab 2. armije bio uporan u nameri da sprovede svoju zamisao, bez obzira na stavove i sugestije Generalštaba JA. Štab 2. armije bio je u tom nastojanju samouveren i gotovo da nije uzimao u obzir upornost nemačke komande da ne dozvoli da se preseče komunikacija Sarajevo - Slavonski Brod i da se nemačke jedinice nađu izolovane na širem prostoru Sarajeva.

Do 11. marta sve tri divizije 14. korpusa (23, 25. i 45. divizija) bile su raspoređene severno od Spreče. Dvadeset peta divizija nalazila se na desnom krilu borbenog rasporeda 14. korpusa. Njena desnokrila 18. srpska brigada bila je raspoređena na liniji Grabov Gaj - Dubokovac - Vitezovac - Donji Lukavac - Gušte. U centru se nalazila 19. srpska brigada na liniji Ramići - Petrovac - Ploča (trig. 450) - Jasenica - Dugi breg - Bajinac - Osoje - Mramorje, a na levom krilu 16. srpska brigada na liniji Klanac (kota 654) - Čitluk - Kostići - Spasovište - Vis (kota 521). Četrdeset peta divizija sa dve brigade (20. i 24. srpska brigada) angažovana je severno od reke Spreče. Sa položaja zapadno od Gračanice dve brigade zatvarale su komunikacije Bušletić - Gračanica i Doboj - Gračanica. One su se 11. marta nalazile u ovakvom rasporedu: 24. srpska brigada na položaju kota 276 (kod Brđana) - Drenova (kota 584) - Prnjavor - Bijeli Potok - Drum - Motka (trig. 442), a 20. srpska brigada na liniji Motka (trig. 442) - Ahinbašići - Samarići (kota 202). Dvadeset treća divizija prema prvobitnom planu Štaba 2. armije trebalo je da se upotrebi za čišćenje Trebave od četnika. S tim u vezi dobila je 6. marta naređenje Štaba 14. korpusa da se sutradan razmesti na prostoru Sokol - Babići - Skahovica - Rohimići - Brđani u centru borbenog rasporeda 14. korpusa jer je desno položaj zauzimala 25. divizija, a levo 20. i 24. srpska brigada 45. divizije. Na osnovu tog naređenja 7. srpska brigada prikupila se na prostoru Rohimići - Avdići - Babići - Karići, 9. srpska brigada na prostoru Sokol - Piskavica - Pašalići, a 14. srpska brigada na prostoru Brđani - Kojići - Šakići. Na tom prostoru 25. divizija zatekla je zapovest Štaba 14. korpusa od 7. marta kojom je bilo predviđeno da 23. divizija, kao južna grupa, napada četnike na Trebavi, a 25. divizija, kao severna grupa, da napada na pravcu Kerep - Gračac - Modriča, zatim obe divizije da izbiju u dolinu reke Bosne na

⁷⁰²> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 14.

odseku Modriča - Bušletić. Međutim, pošto se Generalštab JA nije složio s tim dejstvima prema dolini Bosne, smatrajući da je to preuranjeno i opasno Štab 2. armije opozvao je naređenja za napad, a Štab 14. korpusa naredio je 8. marta da se 23. divizija povuče s fronta na prostor Karanovac - Donja Lohinja i Orahovica - Miričina - Krtova - Porječina, južno od Spreče, u armijsku rezervu. Sutradan se 7. srpska brigada postavila na prostor Sočkovac - Karanovac - Kakmuž, 9. srpska brigada na prostor Porječina - Stupari - Krtova - kuće između Miričine i Puračića, i 14. srpska brigada na prostor Orahovica - Turkovići - Gnojnice. Druga artiljerijska brigada koja se do tada nalazila pod komandom Štaba 23. divizije, ušla je po naređenju Štaba 14. korpusa od 8. marta, privremeno u sastav 45. divizije.

Tako su se po novom rasporedu jedinica 14. korpusa dve divizije našle u prvom borbenom ešelonu (25. divizija orijentisana prema Gradačcu, a 45. divizija prema Doboju i Bušletiću), a jedna divizija u opštoj rezervi.⁷⁰³

Štab 14. korpusa doneo je odluku 10. marta da se ipak napadne Gradačac i pokuša da zauzme. U skladu s tom odlukom Štab 25. divizije planirao je da izvede napad sa dva bataljona 18. srpske brigade i jednim bataljonom 19. srpske brigade, a ostale bataljone te dve brigade da zadrži u obezbeđenju od eventualnog protivnapada neprijatelja od Brčkog ka Pravoslavnoj Srnici i za eventualnu pomoć jedinicama u napadu na krilima borbenog poretka. Pod komandu Štaba 25. divizije stavljen je Posavsko-trebavski NOP odred 3. korpusa sa zadatkom da se postavi na prostor Porebrice - Seljani - Bijela, održava vezu sa Štabom 18. srpske brigade i zatvara pravac od Brčkog ka Srnica. Za vreme napada na Gradačac 16. srpska brigada trebalo je da čvrsto drži liniju Tadića brdo (kota 469) - Zelinjsko brdo (trig. 534.) - Vis (kota 556) - Colin koš - Vis (kota 521) - Brđani.⁷⁰⁴

Glavne neprijateljeve snage u zoni napada 25. divizije činili su srbijanski, crnogorski i trebavski četnici. Četničko rukovodstvo bilo je obavješteno o pokretima jedinica 25. divizije. Prve manje borbe vodio je četnički Zlatiborski korpus 8. i 9. marta kod Jelovče Sela protiv delova 18. srpske brigade. U tim borbama četnici su proterani prema Gradačcu. Štab četničke Vrhovne komande naredio je 8. marta da se četnici preformiraju na širem prostoru Gradačac - Modriča i grupišu: Gorska garda i Zlatiborski korpus u severnom delu Gradačca i severno od nje; Avalski korpus u Škugriću; Šumadijski korpus u Tolisi; Rasinsko-toplička grupa korpusa, Požeška brigada i Kosovski korpus u Tarevcu i Riječanima; Južnomoravski i Valjevski korpus u Modriču; Timočki i Mlavski korpus i Smederevski odred na prostoru sela Dobrinje, Oteža, Rijeke i Orahova; Cerski i Javorski korpus i Rogatička brigada na prostoru Koprivske Trebave i Kraljevski komandosi i Đački odred u Modriči.

Četničke jedinice koje su se nalazile pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića nisu smenile srbijanske četnike u borbi protiv jedinica 14. korpusa, kako je to Draža Mihailović predviđao, već su se bile postavile na desnom krilu opšteg četničkog rasporeda.⁷⁰⁵

⁷⁰³ Isto, dok. br. 14, 17 i 18.

⁷⁰⁴ Isto, dok. br. 7.

⁷⁰⁵ Isto, tom XIV, knj. 4, dok. br. 166, 168, 169, 171 i 172.

Sve tri brigade 25. divizije prešle su u napad prema Gradačcu noću između 10. i 11. marta. U početku se napad razvijao sporo zbog slabe vidljivosti, teškog i ispresecanog terena i jakog otpora četnika. Međutim, u zoru su napadi bataljona 25. divizije postali mnogo odlučniji tako da je otpor neprijatelja ubrzo slomljen i Gradačac oslobođen posle podne 11. marta. Četnici su se povukli prema Modriči i reci Bosni.⁷⁰⁶

Sutradan, 12. marta, naročito teške borbe vođene su za položaj Spletna lipa (kota 651) - Vis (kota 556) - Krčevljani, koji su branili četnici Cerskog korpusa i 8. divizije od napada jedinica 16. srpske brigade. Pošto je ovladala delom ovog položaja, 16. brigada pokušala je da ovlada i Prebijenim kamom (kota 549), jednim od čvornih objekata na vrhu Trebave. Njeni delovi uspeali su da u prvi mah zauzmu taj vis ali ga je četnički Cerski korpus u protivnapadu povratio. Tom prilikom 8. četničku diviziju potpukovnika Pavia Đurišića zahvatilo je rasulo.

Draža Mihailović doneo je, procenjujući nastalu situaciju toga dana, odluku da sve četničke snage povuče na levu obalu Bosne, kod Koprivne i Adara, smatrajući da će Bosna biti jaka prepreka »između nas i komunista«.⁷⁰⁷

Sutradan, 13. marta jedinice 25. divizije produžile su napad uz još uvek snažan otpor četnika. Na levom krilu divizijskog rasporeda uspeala je 16. srpska brigada da zauzme Prebijen kam, Spletnu lipu i Dugu njivu. Ipak, Cerski korpus je posle više protivnapada potisnuo delove 16. srpske brigade s Duge njive.

Za to vreme u centru divizijskog rasporeda 19. srpska brigada je, uz slab otpor četnika, uspeala da zauzme Modriču i da u 10 časova izbije na reku Bosnu, a zatim prodorom dela snaga na jug da izbije na liniju Pinea (kota 373) - Visibaba (kota 393) i da ugrozi četnički levi bok i pozadinu.⁷⁰⁸

⁷⁰⁶> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 172.

⁷⁰⁷> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 173 i 174.

⁷⁰⁸> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 175 i 176. Draža Mihailović je uvideo da je dalja borba protiv jedinica 2. armije JA necelishodna i da vodi teškom porazu četnika. Zbog toga je u više naredenja od 12. do 18. marta predvideo povlačenje četničkih jedinica na levu obalu Bosne: na prostor Podnovlje - Dugo Polje četničkih jedinica iz Srbije, a na prostor Lipljaka četnika iz Crne Gore i Starog Rasa. Četnici su bili, u pravom smislu reči, desetkovani. Od oko 11000 četnika koliko je bilo iz Srbije kada su došli u jugoistočnu Bosnu i zapadni deo Sandžaka krajem novembra i početkom decembra 1944, nije ih ostalo više od 7000. Ostalo je izginulo, zarobljeno ili pomrlo. Srpski udarni korpus, posle teškog poraza njegovih jedinica pod Tuzlom krajem 1944. i početkom 1945, povukao se iz doline Spreče ka Zavidovićima, gde je uz pomoć Nemaca prebačen u Austriji. Tako je Draža Mihailović ostao sâm sa svojim četnicima. Ostatke njegovih nekadašnjih korpusa i grupa korpusa Mihailović je 1. marta 1945. reorganizovao i formirao Gorsku gardu od Jurišno-prateće, Oplenačke i Crnogorsko-zlatiborske brigade, pod komandom Nikole Kalabića; Avalski korpus od Posavske, Lipovačke, Smederevske i Moravske brigade, pod komandom Svete Tripkovića; Šumadijski korpus od 1. šumadijske, 2. šumadijske i Timočke brigade, pod komandom Dušana Smiljanića; Rasinsko-toplički korpus od Rasinske, Topličke, Jastrebačke, Kosovske i Požeške brigade, pod komandom Dragutina Keserovića; Valjevsko-moravski korpus od Valjevske, Kolubarske i Južnomoravske brigade, pod komandom Neška Nedića i Cerski korpus od Cerske, Javorske i Rogatičke brigade, pod komandom Dragoslava Račića. To je bilo sve što je ostalo od četnika iz Srbije. Pavle Đurišić je odlučio, bez odobrenja Draže Mihailovića, da se uputi za Sloveniju, ali su ga dokrajčile ustaše u Lijevcu polju početkom aprila 1945. godine. Četnici iz Srbije više nisu stupali u borbu protiv jedinica 2. armije, već su ispred njih povlačili, da bi na kraju i oni doživeli zasluženu kaznu - poslednje njihove snage uništene su u prvoj polovini maja 1945. u dolini Sutjeske. (Opštirnije o tome govori se u *Zborniku NOR*, tom XIV, knj. 4, dok. br. 171, 181 i 208).

Na položaju istočno od Gradačca na liniji Brđani - Gornja Kladuša - Tramošnica - Tuzlani - Okruglić 14. marta 18. srpska brigada zadržala se. Istog dana u rano jutro 19. srpska brigada prešla je u napad s položaja Pinea - Visibaba, izbila na liniju Kožuhe - Trebovac - Stražica (kota 452) i primorala četnike da se povuku s položaja Duga njiva - Koprivska Trebava. I jedinice 16. srpske brigade su na svom odseku fronta, potisnule četnike i izbile na liniju Markovo brdo - Koprivska Trebava.⁷⁰⁹

Borbe na Trebavi završene su 15. marta. Četnici Draže Mihailovića povukli su se na levu obalu reke Bosne. Jedinice 25. divizije počele su sa pregrupisavanjem snaga saglasno naređenju Štaba 2. armije od 14. marta, koji je smatrao da je u borbi protiv četnika, uglavnom, postignut uspeh i da je sada potrebno stabilizovati front i prići reorganizaciji i preoružavanju jedinica po novoj formaciji (*Prilog br. 13*). Naređeno je 25. diviziji da pređe u odbranu na liniji Briježnica - Samarevac - Podgorica (kota 180) - Kikić - Vučjak (trig 210) - Tadića brdo (kota 469) - Zelinjsko brdo (trig. 534) - Vis (kota 556) - Spletna lipa - Colin koš.⁷¹⁰

Istog dana Štab 25. divizije u skladu s naređenjem Štaba 2. armije odredio je novi raspored jedinica - 18. srpska brigada povučena je s položaja Modriča - Mišići - Okruglić i razmeštena na liniji Porebrice - Brđani - Turić - Tramošnica; 19. srpska brigada povučena je s linije Kožuhe - Trebovac i zauzela položaj na liniji Okruglić (trig. 96) - Živkovo Polje - Modriča, levo od 18. srpske brigade; 16. srpska brigada prebačena je s položaja Koprivska Trebava - Markovo brdo na položaj kota 128 - Topnica - Osječani - Sjenina - potok Kobiljak, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Bušletić - Gračanica.⁷¹¹

Južno od 25. divizije nalazile su se 20. i 24. srpska brigada 45. divizije. Udružene snage ustaša, domobrana i muslimanske milicije napale su 12. marta u 4 časa ujutru položaj 24. srpske brigade, a u 22. časa uveče i položaj 20. srpske brigade. Borbe su bile veoma oštre, naročito u toku protivnapada jedinica 24. brigade koje su u popodnevnim časovima uspele da zauzmu Zoljin vis (kota 527) i Delića brdo (kota 499). Uvođeci u borbu svoje rezerve iz Sjenine, Jajčevca i Rijeke, neprijatelj je u snažnom protivnapadu ponovo ovladao Zoljinim visom i Delića brdom i primorao jedinice 24. srpske brigade da se povuku na polazni položaj. Pošto je dva dana kasnije, 14. marta, 24. srpska brigada uočila da se neprijatelj povlači s položaja, prešla je u napad i gonila ga prema reci Bosni, te izbila na položaj Osječani - Sjenina - Rijeka.⁷¹²

Posle zauzimanja novih položaja 16. i 17. marta na delu fronta 25. divizije bilo je relativno mirno. Jedino su nemačke i ustaško-domobranske jedinice napale 16. srpsku brigadu i potisnuli je, posle oštre borbe, na južnu ivicu položaja Osječani - Sjenina. Štab 25. divizije opijen uspehom u prethodnim borbama protiv četnika u Trebavi, doneo je odluku 17. marta da protera četnike i iz Posavine. Za izvršenje toga

⁷⁰⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 17, i tom XIV, knj. 4, dok. br. 178.

⁷¹⁰> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 11.

⁷¹¹" Isto, dok. br. 15 i 17.

⁷¹²> Isto, dok. br. 18.

zadatka određene su 18. i 19. srpska brigada i Posavsko-trebavski NOP odred, a napad je trebalo da počne 18. marta u 5 časova ujutro.

Tačno u određeno vreme jedinice 19. srpske brigade prešle su u napad na neprijateljeva uporišta u Garevcu, Kladarima, Miloševcu, Čardaku i Komici. Iako je napad izveden energično, postavljeni zadatak nije izvršen jer je neprijatelj pružao veoma žestok otpor iz bunkera, utvrđenih kuća i rovova. Jedan bataljon 19. srpske brigade uspeo je da prodre u Garevac, ali je tu deo njegovih snaga bio odsečen. Svi pokušaji da se ta okružena grupa deblokira i izvuče, ostali su bez rezultata i pored tri uzastopna juriša na brisanom prostoru. U toku tih borbi jedinice 19. srpske brigade imale su 97 izbačenih iz stroja, od čega 28 poginulih, 33 ranjena i 36 zarobljenih boraca. Za to vreme 18. srpska brigada nije ispoljila neku posebnu aktivnost.

Južno od 25. divizije na odseku fronta 20. i 24. srpske brigade 45. divizije vodile su se od 16. do 19. marta manje borbe lokalnog značaja. Jedinice 24. srpske brigade malo su poboljšale svoj položaj jer su bile isuviše isturene prema neprijatelju.⁷¹³

Borbe delova 45. divizije južno od Spreče

Krajem februara 45. divizija nalazila se sa dve brigade južno od reke Spreče: 23. srpska brigada držala je položaj na liniji Stražica (kota 379) - Kik (trig. 490) - kota 365, a 24. srpska brigada položaj na liniji Brezici - Donja Bukovica - Omerova Voda. Svojim rasporedom ove brigade bile su duboko uklinjene u četnički raspored na planini Ozrenu. Do kraja februara one su gonile četnike i izbile na položaje: 23. brigada na liniji Lipa - Pridjel - Ševarlije, tj. na samu reku Bosnu, južno od Doboja, a 24. brigada pošto je razbila četnike na Ujiniom grobu, Gavran visu, Visokoj ravni i Gostilju (trig. 774), jednom od najviših vrhova Ozrena, zadržala se 1. marta na liniji Ševarlije - Konopljište - Paklenica. Obe brigade su vodile manje borbe protiv četnika. Posle odlaska 24. srpske brigade 6. marta na prostor severno od reke Spreče, južno od reke, ostala je samo 23. srpska brigada koja je zadržala položaj na liniji Orašje - Gavran vis - Njivice (kota 546) - Okrugli gaj (kota 605) - Krčmarica (trig. 682) - Konjska glava. Na tom položaju ona je ostala do 21. marta, vodeći manje borbe protiv četnika. Zbog neprijateljevog protivudara severno od Spreče, 23. brigada se povukla na novi položaj, manje isturen u odnosu na neprijatelja, koji se protezao linijom Stojici - Potoci (kota 217) - Vis (kota 323) - Kamenički vis (kota 821), a po dubini (drugi položaj) linijom Grič - Ilijino brdo (kota 268). Narednih dana pomerila se malo ka istoku tako da je 26. marta zauzela položaj na liniji kota 168 (na levoj obali Spreče) - Ilijino brdo - Lazarevići (kota 236) - Stjepanovići - Kik (trig. 490) - Kamenički vis - Remust kosa (kota 365) - Volujak, na kome je ostala do početka aprila 1945.⁷¹⁴

⁷¹³> Isto, dok. br. 17 i 18.

⁷¹⁴> Isto, dok. br. 35 i tom IV, knj. 34, dok. br. 3.

*Dejstva jedinica 3. korpusa na komunikaciji
Rogatica - Sokolac*

Jedinice 27. i 38. divizije 3. korpusa izvučene su 20. februara iz borbi u doline Drine radi popune, odmora i sređivanja. U vezi s tim na prostoru Capardi - Bulatovići, razmeštene su 16. muslimanska i 20. romanijska brigada 27. divizije, a 19. birčanska brigada je i dalje zadržana na komunikaciji Rogatica - Sokolac, dok su 17. majevička, 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada 38. divizije prikupljene na prostoru Kikači - Gornje Petrovice - Vukovije - Dubrave.⁷¹⁵

Jedinice 27. i 38. divizije zajednički su preduzele 1. marta akciju čišćenja prostora Paprače od četnika. U stvari, trebalo je uništiti grupu od oko 200 četnika, i u toj akciji angažovane su obe divizije. Tom prilikom poginulo je oko 30, udavilo se u Drinjači 14, ranjeno oko 50, a zarobljeno oko 20 četnika.⁷¹⁶

Generalštab JA naredio je 5. marta Štabu 2. armije da 3. korpus, ojačan jednim divizionom, oslobodi Rogaticu, Sokolac i druga neprijateljeva uporišta na Romaniji, a zatim da što pre izbije pred selo Mokro radi sadejstva 2. korpusu u dolini Prače i prema Sarajevu.⁷¹⁷

Istog dana Štab 2. armije preneo je naređenje Generalštaba Štabu 3. korpusa koji je u skladu s tim odmah doneo odluku da uputi 27. diviziju na prostor Srebrenica - Bratunac sa zadatkom da učvrsti Srebrenički NOP odred a potom da se prebaci na prostor severno od drumu Rogatica - Sokolac i likvidira postojeća neprijateljeva uporišta između Kovanja, Rogatice i Semeća. Prema odluci Štaba 3. korpusa jedna brigada 38. divizije trebalo je da oslobodi Sokolac, jedna brigada da se zadrži u divizijskoj rezervi na prostoru Džimrije - Crna Rijeka, a jedna brigada da ostane na prostoru Snagovo - Zvornik - Novo Selo radi prihvata novih boraca iz Srbije za popunu jedinica 3. korpusa. Štab 3. korpusa do 10. marta nalazio se u Tuzli, a od tada je bio u Vlasenici.⁷¹⁸

Sedmog i 8. marta vrhovni komandant JA ponovo je intervenisao kod Štaba 2. armije da 3. korpus što pre oslobodi Rogaticu i Sokolac. U vezi s tim naređenjem, Štab 2. armije odmah je, izvestio Generalštab JA da će »obe divizije 3. korpusa izbiti na sarajevsku komunikaciju do 12. marta«.⁷¹⁹

U međuvremenu, 6. marta, jedinice 27. divizije uputile su se ka Bratuncu i Srebrenici, odnosno ka prostorima kojima su već ovladale jedinice 10. srpske brigade 22. divizije i Srebrenički NOP odred. Posle toga 16. muslimanska i 20. romanijska brigada 27. divizije izvršile su pokret preko sela Žepe i Sokolovića i do 12. marta, po velikoj hladnoći, dubokom snegu i mećavi, stigle na prostor Podromanije, gde su se povezale sa 19. birčanskom brigadom iste divizije koja se od ranije nalazila na tom prostoru. Ispred jedinica 27. divizije na Crvenoj stijeni istočno od Sarajeva nalazili su se glavni nemački položaj i linija borbenog

⁷¹⁵> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 11 i 20.

⁷¹⁶> Isto, dok. br. 46 i 48.

⁷¹⁷> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 146.

⁷¹⁸> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 15.

⁷¹⁹> Isto, tom II, knj. 19, dok. br. 147 i 151; AVII, k. 49, reg. br. 2-12/1 i k. 274, reg. br. 6-4.

osiguranja od Pohovca prema Velikoj gradini (trig. 994). Pokušaj 16. muslimanske i 19. bričanske brigade da u noćnom napadu 14/15. marta ovladaju predstražnim položajima nije uspeo. Uspeh je postigla 20. romanijska brigada, koja je u sadejstvu sa jedinicama 38. divizije presekla komunikaciju Rogatica - Sokolac na četiri mesta i osujetila upućivanje pojačanja borbenom osiguranju s glavnog položaja na Crvenim stijenama.⁷²⁰

Trideset osma divizija sa 17. majevičkom i 21. istočnobosanskom brigadom pošla je na izvršenje dobijenog zadatka 7. marta, tako da su dva dana kasnije, 9. marta, obe brigade stigle na širi prostor Sokolca. Istog dana oko 22 časa 17. majevička brigada napala je neprijatelja u Sokolcu i Pohovcu. Sokolac je zauzet, osim jednog broja kuća, ali je Pohovac ostao u rukama neprijatelja, iako su ga tri puta napadale i noću 11. marta 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada.

Dvanaesti i 13. mart protekli su relativno mirno: 17. majevička i 21. istočnobosanska brigada održavale su borbeni dodir s neprijateljem kod Pohovca i izviđale prostor pred svojim frontom, a 18. hrvatska brigada izvodila je akciju »čišćenja« srebreničkog kraja od ustaša.

Novi opšti napad 17. majevičke i 21. istočnobosanske brigade 38. divizije na neprijateljeva uporišta u Pohovcu i Baltićima izvršen je 14. marta u sadejstvu s jedinicama 27. divizije. Žestoka borba vođena je do 24 časa ali bez uspeha - ni Pohovac, ni Baltići nisu zauzeti. Jedino su delovi 17. majevičke brigade uspeali da proteraju neprijatelja iz poslednjih utvrđenih zgrada u Sokolcu. Time su završena petnaestodnevna dejstva 27. i 38. divizije 3. korpusa u kojima su obe imale osetne gubitke: 144 poginula, 365 ranjenih i 81 nestao borac.⁷²¹

Štab 2. armije uputio je 15. marta Generalštabu JA radiogram ove sadržine:

»Molimo javite da li vi izdajete neposredno zadatke 3. korpusu u vezi sa opštom situacijom kod Sarajeva. Mi odavde ne možemo sa njim da rukovodimo, jer nam nije poznata situacija u celini. Mišljenja smo da treba već sada obrazovati Operativni štab za sektor Sarajevo, odnosno odrediti za to jedan od štabova korpusa. Inače, što se tiče 3. korpusa, s obzirom na njegovu malobrojnost i jačinu neprijatelja koji je pred njim, postoji opasnost da se istroši pre nego što počne odsudna bitka.«⁷²²

Na taj predlog general-lajtnanta Koče Popovića, komandanta 2. armije, Generalštab JA odgovorio je 17. marta naređenjem vrhovnog komandanta za formiranje Operativnog štaba grupe korpusa, koji je trebalo da koordinira dejstva jedinica 2, 3. i 5. korpusa predviđenih da učestvuju u oslobođenju Sarajeva. Za komandanta tog operativnog štaba određen je general-major Radovan Vukanović, komandant 2. korpusa, za zamenika komandanta general-major Slavko Rodić, komandant 5. korpusa, i za člana štaba pukovnik Pero Kosorić, komandant 3. korpusa JA.⁷²³

⁷²⁰) Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 37, 46 i 70.

⁷²¹) Isto, dok. br. 38, 46 i 48.

⁷²²) Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 16.

⁷²³) Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 154; AVII, k. 41, reg. br. 1-11/2.

Operacija »Majska oluja«

Pojava krupnih snaga 2. armije u neposrednoj blizini Brčkog, Građača i Gračanice unela je nemir u nemačku Komandu Jugoistoka i Komandu Grupe armija »E«, jer bi njihov prodor na samu reku Bosnu ugrozio opstanak svih snaga u istočnoj Bosni i severoistočnoj Hercegovini. Komanda Jugoistoka smatrala je da su njene snage na pomenutim područjima nedovoljne da se suprotstave jedinicama NOVJ, pa je molila Vrhovnu komandu oružanih snaga da joj upute bar dve divizije posle završetka operacija u Podravini i Slavoniji (operacije »Vukodlak« i »Papuk«) u februaru 1945. protiv jedinica 3. armije NOVJ.

Nemačka Vrhovna komanda delimično je udovoljila zahtevima Komande Jugoistoka, upućujući joj u Doboj 7. SS diviziju »Princ Eugen«, Divizijski štab »Stefan« za specijalnu upotrebu (nazvan po imenu njenog komandanta general-lajtnanta Fridriha Stefana - *Friedrich Stefan*), sve delove rasformirane 21. SS divizije »Skenderbeg« uključujući i pukovsku Borbeni grupu »Skenderbeg« (koja se 7. marta prebacila iz Bijeljine u Doboj i ušla u sastav 7. SS divizije) i neke dopunske jedinice.

Načelnik nemačke Vrhovne komande oružanih snaga, general Alfred Jodl, uputio je 23. februara Komandi Jugoistoka Hitlerovu direktivu u kojoj se za dejstva u istočnoj Bosni, pored ostalog, kaže:

»Zadatak komandanta Jugoistoka za naredni period ostaje: učestvovati u operacijama prema južnoj Mađarskoj shodno ovde datim zapovestima, uz zadržavanje velike teritorije Sarajeva sa udarnom grupom od 4 divizije.

Za dalje vođenje rata u [Nezavisnoj Državi] Hrvatskoj, firer naređuje:

1. SS brdsku diviziju [»Princ Eugen«] odvojiti iz predviđene operacije i staviti na raspolaganje komandantu Jugoistoka za upotrebu u Bosni (...)

3. Dominirati nad velikom teritorijom Sarajeva pokretnim vođenjem rata. Glavni grad mora i tako iz političkih razloga ostati u našim rukama, pri čemu se ovlašćuje komandant Jugoistoka da se 21. brdski armijski korpus koncentriše u slučaju kritičnog razvoja situacije u predloženi položaj mostobrana.

4. Da bi se zajemčilo držanje Sarajeva, mora biti dovoljno osigurana železnička i drumska veza Sarajevo - [Slavonski] Brod. To je zadugo moguće, ako se razbiju neprijateljeve snage na velikom prostoru Tuzle i u rejonu Travnika, koncentracijom svih raspoloživih divizija - 7. SS brdske divizije, puka »Skenderbeg«, odnosno delova 181. pešadijske divizije.

Zatim, već prema razvoju situacije, naophodno će biti, ovde ili na drugim mestima, razbiti ponovonastala težišta udara neprijatelja, angažovanjem jedne rezerve koje se za to stalno drži u pripravnosti. Bočna zaštita sremskog fronta mora se zajemčiti držanjem prostora Brčko - Bijeljina i napadnim dejstvima protiv neprijateljevih snaga smeštenim južno odatle.

5. Komandant Jugoistoka može, posle završetka operacije u Mađarskoj, da računa sa vraćanjem 1. brdske divizije i 1. kozačke divizije u Hrvatsku. Dve do tri divizije moraće ostati severno od reke Drave«. ⁷²⁴

Zauzimanje Gračanice, Gradačca i Modriče sredinom marta 1945. od jedinica 2. armije bio je signal za komande Jugoistoka i Grupe armija »E« da se u delu severoistočne Bosne izvrši protivudar angažovanjem većih snaga pod komandom general-lajtnanta Helmuta Felmija (*Helmuth Felmy*), komandanta 34. armijskog korpusa. Planirano je da operaciju, šifrovano nazvanu »Majska oluja«, izvedu snage nemačke 7. SS »Princ Eugen«, 22. pešadijske i 117. lovačke divizije i Bobbene grupe »Gajger«, zatim ustaško-domobranske 12. i 15. hrvatske divizije, belogardjskog Ruskog zaštitnog korpusa i četnika. ⁷²⁵

Zamisao nemačkog komandovanja je bila da u prvoj etapi zauzmu Gradačac, Srnice, Srebrenik i Gračanicu, a u drugoj etapi Tuzlu. U stvari, cilj prve etape bio je da se jedinice 2. armije odbace od reke Bosne na istok i time otkloni bilo kakva opasnost za saobraćaj na komunikacijama u dolini Bosne, koje su povezivale Sarajevo sa Slavonskim Brodom, a cilj druge etape da se unište glavne snage 2. armije na širem prostoru Tuzle i, na taj način, definitivno otkloni opasnost kako po dolinu reke Bosne tako i za ugrožavanje nemačkog južnog boka na sremskom frontu.

Planom je bilo predviđeno: u prvoj etapi napadati jedinice 2. armije JA na pravcima Brčko - Gornja Brka - Srnice, Brčko - Gornji Žabari - Gradačac, Bosanski Šamac - Modriča - Gradačac i Doboj - Gračanica, a u drugoj etapi, po zauzimanju Gradačca, Modriče, Srnica i Gračanice, pripremiti i pregrupisati glavne snage na prostoru Gradačac - Srebrenik i s tog prostora napadati Tuzlu, a pomoćnim snagama napadati pravcima Brčko - Čelić - Tuzla, Brčko - Gornja Brka - Tuzla i Vareš - Kladanj - Tuzla.

Za izvršenje zadataka prve etape angažovani su: 16. grenadirski puk 22. pešadijske divizije, 749. pešadijski puk 117. lovačke divizije, Bobbena grupa »Gajger« (nazvana po imenu njenog komandanta general-majora Feliksa Gajgera (*Felix Geiger*), sastava: Pukovska grupa »Skenderbeg«, Dopunski bataljon 7. SS divizije »Princ Eugen«, 386. landesšicen - teritorijalni - bataljon, 1002. grenadirski bataljon - u rejonu Doboja i 967. tvrđavska brigada - u rejonu Dervente), delovi ustaško-domobranske 12. i 15. hrvatske divizije, te četnici Majevičkog, Trebavskog i Ozrenskog korpusa.

Nemački 16. grenadirski puk (ojačan 1. divizionom 22. artiljerijskog puka i ustašama) trebalo je da nanosi glavni udar pravcem Brčko - Gornji Žabari - Gradačac, a pomoćni udar pravcem Brčko - Gornja Brka - Srnice. Nemački 749. puk 117. lovačke divizije dobio je zadatak da napada pravcem Bosanski Šamac - Modriča - Gradačac, a Bobbena grupa »Gajger« da napada pravcem Doboj - Gračanica. Težište napada bilo je na pravcu Brčko - Gornji Žabari - Gradačac.

⁷²⁴> Zbornik NOR, tom XII, knj. 4, dok. br. 204; Percy Ernst Schramm, n. d., str. 1409, 1410 i 1417.

⁷²⁵) AVII, Na, k. 73, reg. br. 50-1, k. 77, reg. br. 40-3 i k. 6, reg. br. 1-5; Friedrich-August von Metzsch, n. d., str. 83.

Pred zoru 19. marta u 4,30 časa pomenute neprijateljeve snage prešle su u napad na položaje jedinica 2. armije. Na pomoćnom pravcu 16. grenadirskog puka napadnuto je levo krilo 21. slavonske brigade 28. divizije, ali je napad odbijen. Glavne snage 16. grenadirskog puka posle kraće artiljerijske pripreme prešle su u napad i iznenadile 18. srpsku brigadu 25. divizije. U prvom naletu one su zauzele Turiće i produžile napredovanje prema Gradačcu, ugrožavajući pozadinu 18. srpske brigade. Zbog toga su se krilni bataljoni morali povući. Neprijatelj je bez većih napora izbio kod Humke (trig. 288) na komunikaciju Gradačac - Srnice, odsekao i zarobio bolnicu i komoru 18. srpske brigade i, ubrzo, ušao u Gradačac. Osamnaesta srpska brigada posela je novi položaj na liniji Gušte - Srnice - Prnjavor - Jukani.

Devetnaesta srpska brigada, koja se nalazila u centru divizijskog borbenog rasporeda, da ne bi bila odsečena, dobila je naređenje od Štaba 25. divizije da se pod borbom povuče na liniju Bijelike (kota 257) - kota 291 (kod Haskića) - selo Grabovac (kota 402) - kota 313 (na Zeljinskom potoku) - kota 291 (kod sela Čosića), bočno i zapadno u odnosu na komunikaciju Gradačac - Srnice.

Na sektoru 16. srpske brigade dan je protekao u manjim borbama.

I na delu fronta 45. divizije, osim izviđačke delatnosti, nije bilo borbi.

U takvoj situaciji, a da bi pomogao 25. diviziju, Štab 2. armije naredio je Štabu 23. divizije da jednu brigadu uputi prema Srnicama, delom snaga da zatvori pravac Doboj - Gračanica - Tuzla, a delom snaga da obezbedi pravce koji izvode od Maglaja i Zavidovića. Druga artiljerijska brigada trebalo je da se prikupi na prostoru Donja Orahovica - Bajići - Kamenica i zaprečnom vatrom sprečava eventualni neprijateljev prodor od Gračanice na istok.

Istog dana, 19. marta, Štab 2. armije detaljno je upoznao Generalštab JA o nastaloj situaciji na zapadnom delu fronta. Na taj njegov izveštaj vrhovni komandant je odgovorio 20. marta, ukazujući Štabu 2. armije da je neuspeh 25. divizije posledica krajnje nebudnosti i nepoštovanja njegove direktive da se jedinice ne uvlače u posavski trokut. Maršal Tito je naredio da se povede istraga, dostavi skica rasporeda 25. divizije pre nemačkog napada i njeni zadaci u tome momentu.⁷²⁶

Na delu fronta 25. divizije 20. mart prošao je relativno mirno. Osamnaesta i 19. srpska brigada ostale su na položaju od prethodnog dana, a 16. srpska brigada izvršila je usiljeni marš sa svojih položaja i rasporedila se na liniji Hajdurovići - Pravoslavna Špionica - Tutnjevac - Kapetanova Bina - Vranjevac (trig. 459), zadržavajući jedan bataljon u Sokolu.

Istog dana su 20. i 24. srpska brigada 45. divizije severno od reke Spreče odbile nekoliko jačih napada nemačkih i ustaških jedinica iz sastava Borbene grupe »Gajger«.

Dvadeset treća divizija, kao armijska rezerva, rasporedila je tog dana 14. srpsku brigadu na prostor Tutnjevac - Cerik - Gušte - Srnice - Kapetanova Bina, sa zadatkom da zatvori pravac prema Srebreniku;

⁷²⁶> Isto; Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33, 35 i 37; AVII, k. 41, reg. br. 1-11/2.

7. srpsku brigadu (dva bataljona) na desnoj obali Spreče u rejonu Donja Orahovica - Turković - Omerbegovići radi zatvaranja pravca Doboj - Gračanica - Tuzla, i (dva bataljona) na levoj obali Spreče na prostoru Petrovo Selo - Kakmuž, i 9. srpsku brigadu na prostoru Puračić - Turija - Poljice, sa zadatkom da štiti, izviđa i obezbeđuje pravce od Zavidovića i Maglaja.⁷²⁷

Štab 2. armije procenjujući situaciju došao je do zaključka da je za zaustavljanje neprijatelja, potrebno povući sa sektora Bijeljine dve brigade 17. divizije i prebaciti ih u rejon Tuzle, i da se umesto 17. divizije na bijeljinskom sektoru angažuje 2. proleterska ili 22. divizija, što je i predložio Generalštabu JA. Na to je odgovorio vrhovni komandant 21. marta da upotreba tih divizija na bijeljinskom sektoru ne dolazi u obzir, jer su one u rezervi Generalštaba i da se zato ne uzimaju u bilo kakve planove 2. armije. U skladu s tim Štab 2. armije odlučio je da u Tuzlu dovede 2. krajišku brigadu 17. divizije.⁷²⁸

Jača borbena aktivnost na zapadnom delu fronta 2. armije ponovo je oživela 21. marta. Komanda nemačkog 34. armijskog korpusa uvela je u borbu delove 22. izviđačkog i 22. dopunskog bataljona kao i delove belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Oni su radi ispitivanja snaga protivnika ubačeni na pravcu Brčko - Celić ali ih je 17. slavonska brigada posle kraće borbe vratila na polazne položaje. U isto vreme jače snage 47. grenadirskog puka napale su 21. slavonsku brigadu na pravcu Brčko - Gornja Brka - Srnice. Od samog početka razvile su se oštre borbe u kojima je neprijatelj uspeo da ovlada Bunarićem i Bukovcem i da izbije na deo komunikacije između Gornje Brke i Bukvika. Otuda je odmah, sieda, napao delove 21. brigade u Gornjoj Brki i posle kraće borbe zauzeo to selo. Pred nadmoćnim neprijateljem i od zamorenosti i pomanjkanja municije 21. slavonska brigada morala se u sumrak povući na prostor južno od puta Brčko - Srnice, gde je zauzela položaje na liniji Lugovi - trig. 136 (kod Nakelja) - Džigure - Vujičići i naslonila se na levo krilo 17. slavonske brigade naspram Palanke i Boderišta. U tim borbama 21. slavonska brigada pretrpela je znatne gubitke: 32 poginula, 98 ranjenih i 2 nestala borca.⁷²⁹

I na delu fronta 25. divizije ponovo je došlo do žešćih borbi. Štab 25. divizije pokušao je da preuzme inicijativu od neprijatelja, pa je 20. marta doneo odluku da sa 16. i 19. srpskom brigadom i pridatom 14. srpskom brigadom 23. divizije napadne neprijatelja u Sرنicama, a posle zauzimanja Sرنica da produži napredovanje na sever i, u toku dana, izbije na liniju Cerik - Jakavica - Mednica (trig. 215) - Jelovče Selo - Donja Zeljina. Sve tri brigade prešle su 21. marta u 5 časova u protivnapad: 14. srpska brigada na desnom krilu, 16. srpska brigada u centru i 19. srpska brigada na levom krilu borbenog poretka, dok je 18. srpska brigada, zbog velikih gubitaka, povučena na prostor Špionica - Topalovići u divizijsku rezervu. U početku napada sve tri brigade uspele su da potisnu neprijatelja ka istoku. Međutim, 16. grenadirski puk i ustaše ubacili su u borbu svoje rezerve i, između 10 i 11 časova, prešli u pro-

⁷²⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33, 35 i 37

⁷²⁸ Isto, dok. br. 50: AVII, k. 42, reg. br. 1-9/1 i k. 47, reg. br. 1-11 - 1 - 12/2

⁷²⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; AVII k. 272-A, reg. br. 44-11/14

ativnapad. Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja 14. srpska brigada povukla se na liniju Hajdurovići - Topalovići uz gubitke od 51 poginulog i 101 ranjenog borca, 16. srpska brigada odbačena je prema Sokolu, a 19. srpska brigada se povukla na prostor južno od komunikacije Srnice - Gračanica.

Štab 2. armije budno prateći razvoj događaja odlučio je da skрати front, da izvuče iz borbe prilično demoralisane jedinice 25. divizije i da uvede u borbu kompletnu 23. diviziju. Tako je već 21. marta, kada se videlo da će protivnapad 25. divizije doživeti neuspeh, prebačena 7. srpska brigada 23. divizije na liniju kota 307 - Bandra (trig. 404) - Stražba - kota 505 (kod Bukve, istočno od Sokola) da štiti izvlačenje iz borbe 16. i 19. srpske brigade 25. divizije, a 9. srpska brigada na prostor Donja Straža - Ljenobud - Rapatnica - Srebrenik. Na taj način na pravcu Srnice - Srebrenik - Tuzla postavljena je 14. srpska brigada u prvi borbeni ešelon, a 9. srpska u drugi kao divizijska rezerva.

Dvadeset peta divizija posle izvlačenja iz borbe, razmestila je 16. srpsku brigadu na prostoru Falešići - Brničani, 19. srpsku brigadu u rejonu Gornja Orahovica - Čekanići - Rašljeva, a 18. srpsku brigadu na prostor Muslimanske i Pravoslavne Babice - Poljice, južno od reke Spreče, gde je 23. marta smenila 9. srpsku brigadu 23. divizije.⁷³⁰

U isto vreme brigade 45. divizije skraćivale su svoj front i postepeno se, uz manje borbe, povlačile s jednog na drugi uzastopni položaj, tako da su posle napuštanja Gračanice, noću 22/23. marta, zauzele položaje: 24. srpska brigada na liniji Durići - Avdići - Radino brdo - Donja Lohinja, 20. srpska brigada na liniji Donja Lohinja - Pribava, severno do reke Spreče, a 23. srpska brigada se držala južno od Spreče na liniji Ilijino brdo (kota 268) - Lazarevići - Stjepanovići - Kamenički vis (kota 821) - Remust kosa - Bjeljavina (kota 556) - Sjenokosić, u vidu polukruga zapadno od Bosanskog Petrovog Sela.

U zoni dejstva 28. divizije vladalo je relativno zatišje. Za to vreme pored manjih borbi i pojačane izviđačke delatnosti vršena su manja pomeranja jedinica radi zauzimanja boljih položaja. Tako su se dva bataljona 25. brodske brigade 22. marta postavila na položaj Gajevi - Strane - Lugovi - Vukelji, a 21. slavonska brigada istog dana razmestila se na povoljniji položaj na liniji trig. 136 (kod Vukelja) - Džigure - Vujičići.⁷³¹

Na ostalim delovima fronta, osim izviđačke delatnosti, nije bilo borbi.

Do žešćih borbi došlo je 23. marta. Neprijatelj je pokušao da ovlada jakim topografskim objektom Bandrom (trig. 404), što mu je u prvih mah i uspelo. Ali jedinice 7. i 14. srpske brigade organizovale su protivnapad i uspele oko 22 časa da povrate taj vis. U tim borbama poginulo je 30, a ranjena su 94 borca, među njima i znatan broj nižih starosina.⁷³²

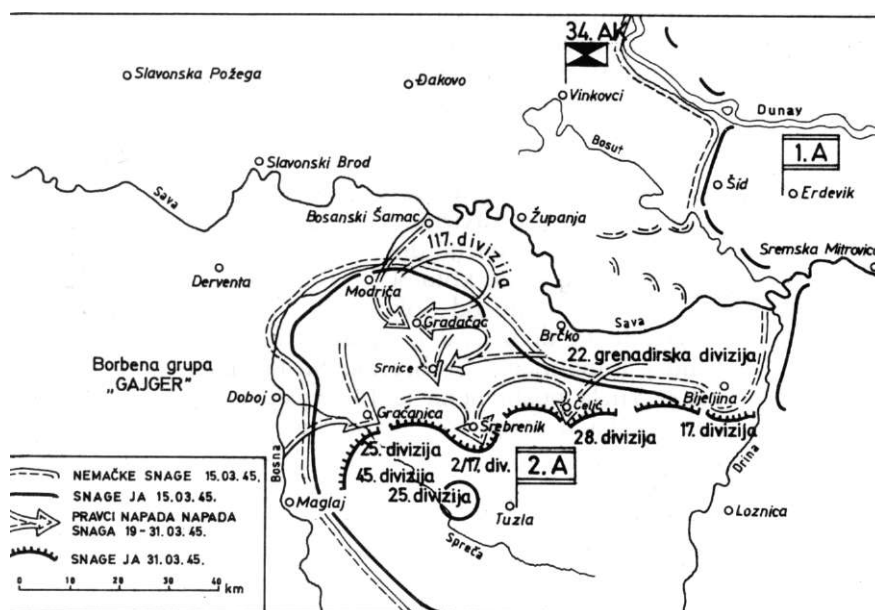
Istog dana nemačka borbena grupa »Gajger« iz Gračanice pokušala je da odbaci 20. srpsku brigadu, ali u tome nije uspela.⁷³³

⁷³⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 23, 32, i 33; AVII, k. 273, reg. br. 1-26/1.

⁷³¹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. 35; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-11 i 44-12/14.

⁷³²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32.

isto, dok. br. 35.

Nemačka operacija »Majska oluja« u severoistočnoj Bosni u drugoj polovini marta 1945.

Narednih dana do 28. marta na zapadnom delu fronta 2. armije vladalo je relativno zatišje, uglavnom, uz obostranu izviđačku delatnost. Neprijatelj je prikupljao sveže snage i pripremao jedinice za izvođenje druge etape operacije »Majska oluja« u kojoj je trebalo da zauzme Tuzlu i rastroji jedinice 2. armije. Radi toga je na front pristigla 117. lovačka divizija sa svoja dva puka (737. i 749. puk) i divizijskim delovima, a pripremila se i 7. SS divizija »Princ Eugen« da napada od Vareša u bok borbenog rasporeda 2. armije. Tu pauzu iskoristile su i jedinice 2. armije za sređivanje svojih redova, popunu i pregrupisanje.

Štab 2. armije uputio je 23. marta Generalštabu JA radiogram u kojem je izneo svoje viđenje novonastale situacije. Dalja namera neprijatelja je da napadne Tuzlu od Srnice, a verovatno i od Brčkog i da se »iz vojničkih i političkih razloga, takvom pokušaju moramo najenergičnije suprotstaviti«. Štab 2. armije istakao je da su snage 2. armije brojno jače od protivnika, ali da je neprijatelj vojnički nadmoćan, da je front 2. armije predugačak i nepovoljan i da u rezervi ima »samo najslabiju 25. diviziju«. Štab 2. armije ipak je izrazio optimizam u mogućnost da se front održi ako bude napadnut, ali »pod jednim apsolutnim uslovom - da snabdevanje naše vojske municijom i hranom, kao i evakuacija ranjenika, bude sasvim drukčije nego do sada, naime da postane regulisano«. Tražene su i veće količine goriva bez kojeg tehnika, naročito teška artiljerijska oruđa, postaju neupotrebljiva, i naveo je, kao primer, da se teški divizion 2. artiljerijske brigade još uvek nalazi na desnoj obali Drine. Posebno je skrenuo pažnju na problem popune municijom, bez koje »nikakva ozbiljna operacija objektivno ne dolazi u obzir«. Na kraju

Štab 2. armije još je jedanput predložio da se sa desne obale Drine uputi jedna divizija da primi sektor Bijeljina - Brezovo Polje i dodao: »bolje je, po našem mišljenju, da se to sada učini nego kad nas bude situacija eventualno naterala na to«.

Problem ishrane ljudstva bio je, takođe, jedno od gorućih pitanja. U vezi s teškoćama oko snabdevanja hranom i naređenja Ekonomskog odeljenja Komande pozadine JA da se snabdevanje 2. armije orijentiše na glavnu bazu u Valjevu umesto 6. ekonomske baze Generalštaba JA u Šapcu, Štab 2. armije je o tome obavestio 22. marta Generalštab JA. U tom radiogramu, pored ostalog, stajalo je i ovo:

»To znači da bismo sada hranu morali da prebacujemo kamionima i kolima od samog Valjeva, umesto da koristimo voz od Šapca do Kobiljače. Ovakvo rešenje neprihvatljivo je jer to znači praktično da nećemo moći hraniti našu vojsku. Molimo intervenciju da se ovo ispravi.«⁷³⁴

Vrhovni komandant maršal Tito je radiogramom Štabu 2. armije od 23. marta energično odgovorio da 2. proleterska i 22. divizija ne dolaze uopšte u obzir za dejstva na levoj obali Drine i da se, ako bude potrebno, skрати front kod Tuzle i obrazuje jaka rezerva.⁷³⁵

Vrhovni komandant je pozvao u Beograd komandante 1, 2. i 3. armije i s njima 25. i 26. marta održao savetovanje povodom završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije. Tom prilikom govoreno je detaljno o prolećnoj ofanzivi Jugoslovenske armije. Na savetovanju u Beogradu Vrhovni komandant je doneo najvažnije odluke u vezi sa završnom ofanzivom koje su realizovane u dve direktive koje je Generalštab JA izdao 9. aprila. Maršal Tito je otputovao 5. aprila u Moskvu gde je vodio dvonedeljne razgovore s najvišim državnim, vojnim i partijskim rukovodiocima Sovjetskog Saveza. Kao rezultat tih razgovora u Moskvi, potpisan je 11. aprila Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, a 13. aprila i trgovinski sporazum.

Završni napad nemačkih, ustaških, domobranskih, belogardejskih i četničkih jedinica na čitavom zapadnom frontu 2. armije počeo je 28. marta u 4.30 časova. Na glavnom pravcu napada Srnice - Srebrenik - Tuzla nastupile su osnovne snage 22. pešadijske i 117. lovačke divizije. Od Brčkog prema Čeliću napadao je 47. grenadirski puk 22. pešadijske divizije; napad je bio više demonstrativnog karaktera da bi se na tom sektoru vezale snage 2. armije (28. divizija), kako se ne bi mogle odvojiti za ugroženi sektor.

Na pomoćnom pravcu Gračanica - Tuzla napadala je Borbena grupa »Gajger«, a 7. SS divizija »Princ Eugen« trebalo je da napada na pomoćnom pravcu Vareš - Kladanj - Tuzla. Međutim, ona nije ni krenula u napad, jer je u vreme kada su nemačke snage određene za operaciju »Majska oluja« prešle u napad ka Tuzli, Operativna grupa korpusa JA počela svoju operaciju za oslobođenje Sarajeva, radi čega je 7. SS divizija hitno upućena u pravcu Sarajeva, što je bila povoljna okolnost za jedinice 2. armije na tuzlanskom sektoru.

⁷³⁴> AVII, k. 274, reg. br. 6-189, 6-191 i 6-192/4.

⁷³⁵> Isto, k. 42, reg. br. 1-11/1.

Na delu fronta 28. divizije nije došlo do značajnije borbene aktivnosti, jer je neprijatelj, očevidno, težio samo da veže za sebe snage 28. divizije, kako se ne bi mogle upotrebiti na pravcu Srnice - Srebrenik.⁷³⁶

Na glavnom pravcu neprijateljevog napada između Srnica i Srebrenika borbu su prihvatile 16. srpska brigada 25. divizije i 14. i 7. srpska brigada 23. divizije. Neprijatelj je tu prvo udario na desno krilo 23. divizije na kojem se nalazila 16. srpska brigada, baš tamo gde se najmanje očekivalo. Svoje glavne snage neprijatelj je prikupio u Bijeloj, istočno od Srnica, i otuda pošao u napad preko zapadnog dela Majevice pravcima Bijela - Pašani - Hajdučko brdo - Srebrenik i Bijela - Hrgovi - Golo brdo - Srebrenik, iznenadio 16. srpsku brigadu i izbio u njenu pozadinu. Zauzimanjem važnih visova Panika, Hajdučkog brda i Zuberovog brda prisilio je 16. brigadu na brzo povlačenje, a potom je delom snaga ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i sa četnicima prešao u gonjenje. Tim prodorom ojačani su 16. grenadirski puk 22. pešadijske divizije, 737. puk 117. lovačke divizije, ustaše i četnici (više od 4000 vojnika) doveli u težak položaj 14. srpsku brigadu koja se branila na odseku Špionica - Topalovići. Brigada je zbog toga povukla svoje desno krilo zapadno od komunikacije Srnice - Srebrenik, što je neprijatelju omogućilo da u borbu uvede 22. izviđački bataljon 22. pešadijske divizije i da brzo prodre prema Srebreniku. Istovremeno, neprijatelj je zauzeo visove Golo brdo (kota 719), Lepik (kota 736) i Okresnicu (kota 815) čime je zapečatio sudbinu Srebrenika, koji je zauzeo oko podne. Produžujući nastupanje nemačke kolone izbile su pred selo Kugu u očevidnoj nameri da odseku 23. i 45. diviziju.⁷³⁷

Štab 2. armije procenio je da je situacija vrlo teška ali da je i povoljan trenutak za protivnapad na neprijateljeve bokove koji su bili otkriveni. U skladu s takvom procenom naredio je:

- 2. krajiškoj brigadi, iz armijske rezerve severozapadno od Tuzle, da krene odmah pravcem Lisovići - Srebrenik, da zatvori komunikaciju Srebrenik - Tuzla i da napada neprijatelja s juga i istoka sprečavajući njegov prodor prema Tuzli;

- 28. diviziji da prebaci jednu brigadu sa sektora Brčkog pravcem Karavlaška Maoča - Hajdučko brdo, sa zadatkom da odseče neprijatelja kod Srebrenika od njegove glavnine u dolini Tinje;

- 23. diviziji da delom snaga sadejstvuje 2. krajiškoj brigadi i da napada na Srebrenik s juga i zapada, zajedno sa 16. srpskom brigadom 25. divizije.

Štab 28. divizije uputio je na pravac Karavlaška Maoča - Hajdučko brdo po dva bataljona 25. brodske i 21. slavonske brigade koji su po teškom i besputnom terenu stigli na prilaze Hajdučkom brdu u svitanje 29. marta.⁷³⁸

U međuvremenu se 9. srpska brigada 23. divizije, kao divizijska rezerva, našla bočno u odnosu na neprijateljev napadni klin kod sela Kuge. Tu pogodnost iskoristile su jedinice 9. brigade i, uz podršku snaž-

⁷³⁶> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 35; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/44 i k. 1069, reg. br. 16-3/2.

⁷³⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32; AVII, k. 273, reg. br. 1-28/1.

⁷³⁸> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/14.

ne vatre 2. artiljerijske brigade, izvršile protivnapad i zaustavile čelo neprijateljeve kolone. Produžujući protivnapad 9. srpska brigada je noću 28/29. marta vodila žestoke borbe i do 6 časova 29. marta podišla neprijatelju koji se nalazio na Lepiku, Karahumu (k. 662) i Golom brdu. U tim borbama učestvovala je i 2. krajiška brigada čija je uloga bila odlučujuća. U radiogramu Štaba 2. armije upućenom 29. marta Generalštabu JA, stajalo je: »Druga krajiška brigada, koja je ubačena iz rezerve, pokazala su u svakom pogledu sposobnija od mlađih jedinica 14. korpusa«.

Napadajući od Srnica u pravcu Sokola neprijatelj je uspeo da potisne delove 7. srpske brigade i da zauzme Stražbu i kotu 505 oko kojih su se nastavile žestoke borbe. Sedma srpska brigada je u žestokom protivnapadu, izvedenom noću 28/29. marta, uspela ponovo da ovlada tim visovima i da primora neprijatelja na povlačenje.⁷⁴⁰

Na delu fronta 45. divizije 28. marta bilo je mirno. Obe njene brigade, koje su se nalazile severno od reke Spreče prema Gračanici, utvrđivale su toga dana položaje.⁷⁴¹

I na sektoru 28. divizije neprijatelj je prešao u jači napad 29. marta i to sa 47. grenadirskim pukom 22. pešadijske divizije, 1. pukom belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, delovima ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i četnicima. Na pravcu neprijateljevog napada Brčko - Čelić - Tuzla 28. divizija imala je samo četiri bataljona jer su druga četiri bila upućena prema Hajdučkom brdu kod Srebrenika. Brojno jači neprijatelj potisnuo je delove 28. divizije prvo prema Vražićima, a do mraka i na liniji Mrtvice - Han-Miladija - Žovik. Pokušaj delova 25. brodske i 21. slavonske brigade da izvrše protivnapad na bokove neprijatelja nije dao očekivane rezultate. Zbog ozbiljnosti situacije kod tih jedinica 28. divizije Štab 2. armije naredio je da se bataljoni, koji su bili angažovani u borbi kod Hajdučkog brda ponovo vrata 28. marta u sastav svojih jedinica kako bi se sprečio prodor neprijateljevih snaga od Brčkog prema Tuzli.⁷⁴²

Istog dana na frontu 23. divizije vodile su se vrlo žestoke borbe, naročito oko Srebrenika. Tri brigade (2. krajiška, 16. srpska i 9. srpska) pokušavale su da ovladaju Golim brdom (kota 719), Kujakušama i Igrištem (kota 521) istočno do drumu Srebrenik - Srnice. Međutim, to im nije polazilo za rukom, jer su se delovi nemačke 117. lovačke i 22. pešadijske divizije na njima dobro utvrdili i pružali žilav otpor.

Na ostalim delovima fronta situacija je bila relativno mirna, osim što su se na odseku 7. srpske brigade vodile manje borbe. U tim borbama (29. marta) 23. divizija imala je 85 poginulih i 253 ranjena borca.⁷⁴³

Štab 2. armije uputio je tog dana u večernjim časovima radiogram Generalštabu JA u kojem je izneo situaciju na frontu. Štab je smatrao da je neprijatelj uspeo da izvede prvi deo svog plana gotovo bez otpora pošto je 16. srpska brigada zbog iznenadnog napada neprijatelja, napus-

ti Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32; AVII, k. 272-A, reg. br. 6-200/4.

⁷⁴⁰⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32.

⁷⁴¹⁾ Isto, dok. br. 35.

⁷⁴²⁾ Isto, dok. br. 37; Zdravko Cvetković, n. d., str. 235; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/14.

⁷⁴³⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33 i 50; AVII, k. 273, reg. br. 1-29/1.

tila 28. marta položaje bez jačeg otpora i time omogućila dubok prodor neprijatelju do reke Tinje. Uz to Štab 2. armije zaključio je da je »glavni dobitak« bio taj što se »prvi put uspelo da jedinice ostanu na položajima posle uspelog neprijateljskog obuhvata«, ali i da se »i ovoga puta ispoljilo malo borbeno iskustvo naših jedinica«, kao i to da se »opet pokazalo da je ovakve operacije vrlo teško voditi bez sigurne veze, tj. radio-stanica bar za svaku brigadu«, a kojih u jedinicama 2. armije nije bilo dovoljno.⁷⁴⁴

Avijacija NOVJ podržavala je 29. marta dejstva jedinica 14. korpusa tukući ciljeve u rejonima Brčkog, Gradačca i Srnica. To je bilo prvi put da se avijacija pojavila na tom delu fronta 2. armije od kako je počela neprijateljeva operacija »Majska oluja«.⁷⁴⁵

Neprijatelj je 30. marta nastavio žestoko da napada na čitavom frontu.

Delovi 28. divizije, bili su posle dvočasovne borbe primorani da se povuku na naredne položaje, jer je neprijatelj, uz podršku artiljerije i samohodnih wuđa, uspeo da se probije od reke Gnjice i da izbije na liniju Tutnjevac - Babetino Brdo - Pukiš - Vražići, čime je sa severa ugrozio Čelić.⁷⁴⁶

Istovremeno su 16. srpska brigada 25. divizije i 2. krajiška brigada 17. divizije u sadejstvu sa delovima 14. srpske brigade 23. divizije vodile ogorčene borbe za Donji Srebrenik, Mustafić, Ježinac i Karahum (kota 662). Smenjivali su se juriši i protivjuriši, vođeni su i »bombaški dvo-boji« ali neprijatelj nije odstupao. Posebno se čvrsto držao u školi u Donjem Srebreniku čiju je odbranu pomagalo pet tenkova koji su se probili iz Špionice do škole. Borba je trajala čitav dan i noć ali bez pomeranja neprijatelja s njegovih položaja. Levo do 16. srpske brigade napadala je 9. srpska brigada 23. divizije. Ona je uspela da zauzme Zuborovo brdo 30. marta, a do zore 31. marta i Golo brdo. Istovremeno je 14. srpska brigada ovladala položajem koji je držala pre neprijateljevog protivudara.

Na ostalim delovima fronta vladalo je relativno zatišje uz obostrano življu izviđačku delatnost i radove na fortifikacijskom uređenju položaja.⁷⁴⁷

Štab 2. armije obavestio je 30. marta Generalštab JA da je situacija i dalje vrlo složena i da je namera 2. armije da upornim dejstvom održi sadašnju liniju fronta, jer bi njegovim daljim skraćivanjem bila ugrožena Tuzla, a njen gubitak značio bi u datoj situaciji, veliki vojnički i politički gubitak. Štab je izvestio da su jedinice od prelaska preko Drine »izdržale zaista stalan i veliki teret«, koji je, pored ostalog, onemogućio da se, ma i za kraće vreme, bar jedna divizija drži »u rezervi radi sređivanja i učvršćenja«. Štab 2. armije izrazio je uverenje da će liniju fronta uspeti da odbrani sve dok 1. armija JA ne ispolji svoja dejstva i, ujedno, zamolio za pomoć avijacije.⁷⁴⁸

744) AVII, k. 274, reg. br. 6-199 i 6-200/4.

745) Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. br. 79.

746) Isto, dok. br. 37; AVII, k. 272-A, reg. br. 44-12/44 i k. 273, reg. br. 1-30/1.

747) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 32, 33, 35, 37 i 50; AVII, k. 273, reg. br. 1-30/1.

748) AVII, k. 274, reg. br. 6-203/4.

Trideset prvi mart je prošao relativno mirno. Na delu fronta jedinica 28. divizije vođene su samo manje borbe. Te jedinice čvrsto su držale položaj na liniji Udrigovo - Međednik - kota 301 - put Koraj-Čelić - desna obala reke Gnjice - reka Šibošnica sa bočnim obezbeđenjem na Vjetreniku.⁷⁴⁹

Na frontu 23. divizije oštre borbe vodile su se jedino na delu od Srebrenika do Špionice. Toga dana 31. marta, u 18.30 časova posle snažne artiljerijske pripreme 2. krajiška brigada prešla je u opšti protivnapad na Gornji i Donji Srebrenik koji je, u žestokoj borbi, uspela da oslobodi, a potom i da produži gonjenje neprijatelja prema Špionici.⁷⁵⁰

Deveta srpska brigada, posle zauzimanja Golog brda u zoru 31. marta uspela je da ovlada i Mustafićima, a 1. aprila izjutra da uđe u Špionicu. Sedma srpska brigada 23. divizije i 19. srpska brigada 25. divizije vodile su manje bezuspešne borbe za Borike, kod Sokola.⁷⁵¹

Toga dana, 31. marta, 25. divizija primila je naređenje Štaba 2. armije za pomeranje 16. i 19. srpske brigade u međuprostor između 28. i 23. divizije. U skladu s tim Štab 25. divizije odlučio je da obe brigade izvuče iz borbe i da u 20 časova izvrše marš i posednu položaj na zapadnom delu planine Majevice: 19. srpska brigada na liniji Debelo brdo (kota 456) - Vjeternik (kota 705) - Mali kamen (kota 543) održavajući vezu desno s levokrillnim delovima 28. divizije, a 16. srpska brigada na liniji Podorašje - Lisovići - Tinja, sa zadatkom da zatvori pravac Srebrenik - Dobrnja održavajući vezu desno sa 19. srpskom brigadom a levo s jedinicama 23. divizije prema Srebreniku. Osamnaesta i 25. divizije ostala je i dalje na starim položajima južno od reke Čele.⁷⁵²

Tako su završene borbe u zapadnom delu severoistočne zone za vreme nemačke operacije »Majska oluja«. Poslednjeg dana prvog dana aprila 1945. inicijativa je konačno prešla na stranu jedinica 2. armije. Neprijatelj se glavnim snagama povukao, uglavnom, na linije - Brčko.

Borbena dejstva 2. armije od 21. februara do 1. aprila 1945. karakterisala su dva perioda: prvi period od 21. februara do 18. marta bio je, uglavnom, period ofanzivnih operacija jedinica 2. armije u kojem su postignuti veoma značajni rezultati. Jedinice 14. korpusa (23, 25. i 45. divizija) oslobodile su skoro sav zapadni deo severoistočne Bosne, osim Posavine i, na širokom frontu, izbile na reku Bosnu. Od većih mesta bili su oslobođeni Gračanica, Gradačac i Modriča. Taj uspeh bio je i rezultat rizičnih operacija jer su se jedinice 25. divizije duboko uklinile u posavski trokut i time izložile svoj desni bok eventualnom udaru neprijatelja od Bosanskog Šamca i Brčkog. Na tu je mogućnost upozoravao i vrhovni komandant JA maršal Tito 5. marta 1945. Slično je bilo i s jedinicama 23. i 45. divizije koje su se našle prema Doboju i Maglaju.

⁷⁴⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 37; AVII, k. 273, reg. br. 1-31/1

⁷⁵⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 50.

⁷⁵¹> Isto, dok. br. 32.

⁷⁵²> Isto, dok. br. 31 i 33.

Drugi period je od 19. marta do 1. aprila kada su se jedinice 2. armije nalazile u teškim odbrambenim borbama posle prelaska nemačko-ustaško-domobransko-četničkih jedinica i delova belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa u protivudar na pravcima Brčko - Čelić - Tuzla, Brčko - Gornja Brka - Srnice, Brčko - Gornji Žabari - Gradačac, Bosanski Šamac - Modriča - Gradačac i Doboj - Gračanica. U toj operaciji koju je neprijatelj nazvao »Majska oluja« angažovane su dve nemačke divizije: 22. pešadijska divizija (bez 65. grenadirskog puka koji je ostao na sektoru Bijeljine) i 117. lovačka divizija sa 737. i 749. pukom, Borbeno grupa »Gajger«, ustaško-domobranska 12. hrvatska divizija i delovi 15. hrvatske divizije, četnici Majevičkog, Trebavskog i Ozrenskog korpusa i 1. puk belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Učešće nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, iako planirano na pomoćnom pravcu Vareš - Kladanj - Tuzla otpalo je u poslednjem času zbog početka napada Operativne grupe korpusa JA 28. marta prema Sarajevu i angažovanja te divizije na tom sektoru.

U tim ofanzivno-defanzivnim borbama uočeni su, kao i ranije, mnogi nedostaci u jedinicama s krupnim posledicama - na prvom mestu teškim gubicima. Samo u borbama od 15. do 31. marta jedinice su imale sledeće gubitke: 23. divizija 288 poginulih, 732 ranjena i 15 nestalih boraca, 25. divizija 126 poginulih, 288 ranjenih i 150 nestalih boraca, a 45. divizija 7 poginulih, 50 ranjenih i 2 nestala borca (ukupno u 14. korpusu 421 poginuo, 1070 ranjenih i 167 nestalih boraca), 17. divizija 161 poginulog, 409 ranjenih i 73 nestala borca i 28. divizija 49 poginulih, 195 ranjenih i 2 nestala borca. Ukupno je u 2. armiji za poslednjih 15 dana marta 1945. poginuo 631, ranjena 1674, a nestala 242 borca. Time se smanjivalo i brojno stanje 2. armije JA - od 62845, koliko je bilo 1. januara 1945, već se 18. februara smanjilo na 47771 borac, 15. marta na 41114, a u drugoj polovini marta na ispod 40000 boraca.⁷⁵³ (*Prilozi br. 2, 3, 5, 14 i 17*).

Organizacijsko odeljenje Generalštaba JA propisalo je novu formaciju za streljačke divizije JA tipa »IVA« koja je stupila na snagu 14. marta. Nova formacija dostavljena je i Štabu 2. armije za potrebe njenih jedinica. Štab 2. armije uputio je novu formaciju 15. marta štabovima 3. i 14. korpusa. Po novoj trajnoj formaciji brojno stanje oko 7000 vojnika streljačke divizije trebalo je reorganizovati do kraja marta. Time se želelo postići da u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije sve četiri armije (1, 2, 3. i 4.) budu pokretljivije i udarnije jedinice.⁷⁵⁴ Štab 2. armije međutim, usled teških borbi u martu, tu formaciju Generalštaba JA nije mogao da sprovede u život. (*Prilog br. 18-21*)

Kroz analizu proteklih borbi izvršenu u svim jedinicama 2. armije, uočene su ovakve greške i propusti: da se borci nedovoljno utvrđuju (ukopavaju), da su im rovovi plitki i da ne pružaju dovoljnu zaštitu od neprijateljeve pešadijske i artiljerijske vatre; da jedinice ne vrše brižljivo maskiranje položaja, a borci da se šetaju na položajima i izlažu vatri, posebno neprijateljevih snajperista; da se na položajima više, galami, dovikuje i, na taj način, omogućava neprijatelju da lakše utvrdi liniju

⁷⁵³> Isto, dok. br. 13; tom IV, knj. 32, dok. br. 2, i knj. 33, odk. br. 124.

⁷⁵⁴> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 42 i 73.

položaja i raspored snaga; da pojedine jedinice ne organizuju predstražni, glavni i prihvatni odbrambeni položaj i da ih ne osposobljavaju za kružnu odbranu i po grupnom sistemu uz organizovanje jake vatre u međuprostorima, kao i raznih inženjersko-tehničkih prepreka; da se protivnapadi vrše neorganizovano, bez dovoljno pripreme, najčešće, s onim snagama koje su u prethodnoj borbi izgubile položaj, što zbog psihološkog opterećenja, nije garantovalo uspeh protivnapada, naročito ako se dotična jedinica nije prethodno sredila; da štabovi većim delom, pored izdavanja borbene zapovesti ne prave odgovarajuće planove za napad, pa napade izvode nedovoljno pripremljene i organizovane što dovodi do nepotrebnih gubitaka; da se starešine često stavljaju u ulogu boraca i time prave veliki gubici u kadrovima na svim nivoima; da se upućivanje izviđačkih grupa i patrola vrši bez potrebnih uputstava i, na taj način, ti organi prepuštaju se sami sebi i snalažljivosti njihovih starešina; da se štabovi i komande u toku borbe kruto drže dobijenih zadataka umesto da ispoljavaju samoinicijativu zavisno od konkretne situacije; da vojni rukovodioci »ne posvećuju skoro nikakvu pažnju svojoj ličnoj izgradnji«; da je disciplina vatre i sadejstvo u vatri, naročito poluautomatskog i automatskog oružja, vrlo slabo, tako da po pravilu, svaki puškomitraljezac (mitraljezac) tuče za sebe ne obazirući se na vatra susednih oruđa; da se nedovoljno prati artiljerijska vatra i jedinice ne prilaze na odstojanje sa kojeg bi mogle izvršiti brz udar na neprijatelja čim dejstvo artiljerije prestane tako da neprijatelj ne dobije u vremenu da se sredi, izvede jedinice iz zaklona na položaj i spremno dočeka juriš; da se ne shvata uloga rezerve i ne obraća dovoljna pažnja na raspored sopstvenih snaga po dubini; da borci i rukovodioci ne poznaju dovoljno taktiku neprijatelja i tehničke mogućnosti njegovog naoružanja; da se položaji napuštaju bez odobrenja, a jaki topografski objekti gube u borbi za vrlo kratko vreme, a kada ih treba ponovo zauzeti, napadaju se i po nekoliko dana.

Štab 2. armije uočio je sve te slabosti i izdao naređenje 24. marta potčinjenim jedinicama ukazujući im na propuste i mere koje je trebalo preduzimati, posebno da »bez naređenja nema odstupanja« i da se to »saopšti svim rukovodiocima od desetara do komandanta divizije«.⁷⁵⁵

DEJSTVA NA SUSEDNIM FRONTOVIMA MARTA 1945. GODINE

Za vreme ogorčenih borbi 2. armije u severoistočnoj Bosni i u dolini Drine, ka Bijeljini i Brčkom, kao i prema reci Bosni i dalje na jug na komunikaciji Rogatica - Sokolac, na dravskom i sremskom frontu odvijala su se različita dejstva. Dok su severno od Drave jedinice 3. armije vodile teške borbe na bolmanskom mostobranu protiv trupa Grupa armija »E«, dotle je na sremskom frontu, uglavnom, vladalo zatišje uz povremeno jače izviđačko-obaveštajne akcije i borbe između reka Bosuta i Save za poboljšanje položaja.

- ⁷⁵⁵> Isto, tom XI, knj. 2, knj. 2, dok. br. 26 i 27.

Borbe 3. armije

Na dravskom frontu, posle povlačenja jedinica 12. korpusa na prostor severno od reke Drave i završetka nemačke operacije »Vukodlak«, vladalo je zatišje pred novu buru.

U Štab 3. armije slivali su se obaveštajni podaci o velikom grupisanju nemačkih snaga na frontu u Mađarskoj u vezi s predstojećom velikom nemačkom ofanzivom. Generalštab JA tražio je od Štaba 3. armije da mu se dostave izvori tih obaveštajnih podataka, a vrhovni komandant JA stavio je 4. marta snage 3. armije, koje su se nalazile severno od Drave, pod komandu maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Vrhovni komandant upozorio je Štab 3. armije da poveća budnost s obzirom na veliku koncentraciju nemačkih jedinica duž fronta u Mađarskoj, potvrđenih iz više izvora.

Na savetovanju u nemačkoj Vrhovnoj komandi oružanih snaga održanom 23. januara 1945, odlučeno je da se u Mađarskoj preduzme jedna jaka ofanzivna operacija s glavnim ciljem da se sovjetskom 3. ukrajinskom frontu nanese poraz nabacivanjem na reku Dunav i time obezbede petrolejska polja u Mađarskoj i Austriji koja su u to vreme podmirivala 80% nemačkih potreba. Ta ofanziva nazvana je »Prolećno buđenje« (»Früchlingserwachen«) i za nju je nemačka Vrhovna komanda znatno ojačala svoje snage u Mađarskoj. Sa zapadnog fronta dovedeni su 6. SS oklopna armija i neke druge jedinice, tako da su protiv 3. ukrajinskog fronta Crvene armije koncentrisane početkom marta 31 divizija (od kojih 11 oklopnih) i više drugih jedinica, s preko 431000 vojnika, 877 tenkova, 850 aviona i 5630 topova i minobacača.

Treći ukrajinski front tada se užurbano pripremao da spremno dočeka navalu tolikog broja vojnika, tenkova, topova i aviona, pa je izgrađeno na stotine kilometara rovova po frontu i u dubini, kako bi se odbio koncentrični udar nemačkih trupa a potom prešlo u protivudar.

Nemačka Grupa armija »E« dobila je zadatak da iz Podravine forsira Dravu na delu fronta koji su držale 3. armija JA (kod Valpova) i bugarska 1. armija (kod Donjeg Miholjca). Ta operacija šifrovano je nazvana »Šumski đavo« (»Waldteufel«). Nemci su, pored ustaško-domobranskih snaga angažovali 1. kozačko-konjičku, 11. vazduhoplovnu poljsku, 104. lovačku i 297. pešadijsku diviziju kao i Borbenu grupu »Fišer«.

Treća armija je tada na Dravi imala 16. i 36. diviziju te 51. diviziju kao rezervu neposredno iza fronta. I pored toga što se očekivao napad nemačkih jedinica koje su za tu operaciju stavljene pod komandu nemačkog 91. armijskog korpusa, i bugarska 1. armija i 16. divizija 3. armije bile su iznenađene. U zoru 6. marta nemačka 11. vazduhoplovna poljska divizija forsirala je Dravu na četiri mesta, nanoseći glavni udar kod Valpova. Šesnaesta divizija pružala je žestok otpor ali su nemačke jedinice, ipak, uspele da obrazuju mostobran, izbijajući čelom kod Bolmana (»bolmanski mostobran«).

Treći ukrajinski front se, takođe, žestoko suprotstavljao napadu nemačkih oklopnih snaga punih deset dana da bi 16. marta i sam prešao

u protivudaru, probio front severno od Sekešfehervara i do 22. marta okružio nemačku 6. SS oklopnu armiju koja se iz obruča probijala po delovima i uz velike gubitke.

Na frontu 16. divizije 3. armije JA nemačke jedinice su, takođe, zastavljene. Zbog opšte pogoršane situacije na sovjetsko-nemačkom frontu, Hitler je 17. marta odlučio da se napusti bolmanski mostobran i da se nemačke jedinice povuku na desnu obalu Drave.

U međuvremenu su se maršal Tito i sovjetski maršal Tolbuhin dogovorili da u likvidaciji bolmanskog mostobrana učestvuju 12. korpus 3. armije JA, 133. streljački korpus Crvene armije i jedna bugarska divizija. Međutim nemačke jedinice skoro su se neopaženo povukle noću 20/21. marta na desnu obalu Drave, ostavljajući samo četiri bataljona u zaštitnici. Štab 16. divizije uočio je izvlačenje nemačkih snaga i samoinicijativno je naredio svojim jedinicama da napadnu nemačke zaštitničke delove, koji su se noću 21/22. marta pod borbom prebacile preko Drave. Tako je bolmanski mostobran likvidiran. U tim borbama je 3. armija, odnosno 12. korpus imao 661 poginulog, 2270 ranjenih i 120 nestalih boraca. Posle toga na Dravi je nastalo relativno zatišje što su jedinice 3. armije iskoristile za sređivanje, odmor i popunu svojih redova posle pretrpljenih gubitaka u borbama za bolmanski mostobran.⁷⁵⁶

Dejstva 1. armije

Jedinice 1. armije na sremskom frontu u periodu od 21. februara do kraja marta 1945, osim izviđačko-obaveštajne delatnosti, nisu imale drugih akcija. Zabeleženo je da su u drugoj polovini marta jedinice 1. armije izvele 10 većih takvih akcija. I neprijatelj je preduzimao slične akcije, posebno na Dunavu. Prva armija je taj period iskoristila za odmor i popunu jedinica, i za prelazak na novu formaciju. Ukinute (rasformirane) su četvrte brigade u divizijama, i popunjene njihovim ljudstvom ostale jedinice. Jedino su u 1. proleterskoj diviziji, zbog tradicije, ostale četiri brigade.

Od značajnijih događaja na sremskom frontu u pomenutom periodu bila je poseta feldmaršala Harolda Aleksandera (*Alexander, sir Harold Rupert Viskont of Tunis*) vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju. Feldmaršal Aleksander došao je u Beograd 21. februara 1945. gde je 21. i 24. februara vodio zvanične razgovore s maršalom Titom o usklađivanju završnih operacija dve savezničke armije u severnoj Italiji, Istri i prema Austriji. Posebno su se zadržali na problemu Trsta i teritorije oko reke Soče, pošto je Aleksander izrazio želju da na toj teritoriji Trst i komunikacije koje izvide prema Austriji budu pod njegovom komandom. Maršal Tito smatrao je da su Trst, Istra i Slovenačko primorje deo jugoslovenske teritorije koja je posle završetka prvog svet-skog rata pripala za zelenim stolom Kraljevini Italiji, kao rezultat pogađanja i sporazuma između velikih sila na osnovu tajnih klauzula Londonskog sporazuma iz 1915. godine. Maršal Tito smatrao je da na toj

⁷⁵⁶¹ Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 140, 148 i 149; Ljubivoje Pajović i dr., n. d., str. 288 -

teritoriji postoje već izgrađena narodna vlast i djeluju jedinice NOVJ, i da će on omogućiti sve što je potrebno feldmaršalu Aleksanderu za njegova dejstva prema Austriji. Pošto tada nije postignut definitivni sporazum dogovoreno je o drugim aspektima koordinacije dejstava na tom širokom području, kao i o daljem ukazivanju pomoći od zapadnih saveznika jugoslovenskim oružanim snagama.

Feldmaršal Aleksander je za vreme svog boravka u Beogradu izrazio želju da poseti front. To mu je omogućeno 25. februara kada je doputovao u večernjim satima u Erdevik gde se nalazio Štab 1. armije. Za vreme večere rezmenjene su zdravice između njega i general-lajtnanta Peka Dapčevića, komandanta 1. armije NOVJ. Feldmaršal Aleksander je u svojoj zdravici, pored ostalog, rekao i ovo:

»Vojnici,

Vi ste pre tri godine ustali na borbu onda kada je situacija bila veoma tamna i teška za sve nas. Kada sam se iskrao u Italiji s mojom pobedonosnom armijom tek tada sam mogao uvideti koliku pomoć pruža vaša vojska opštoj savezničkoj stvari. Studirao sam vašu istoriju u ovom ratu s najvećim interesovanjem. Sećam se sve vaše junačke borbe, a naročito se sećam junačke Kozare koja je herojski izdržala borbu protiv neprijatelja koji je išao da je uništi. Poznate su mi isto tako i vaše borbe u maju 1943. godine, kada je vaša izglednala vojska izdržala neravnu borbu sa 11 divizija.

Teški dani stoje iza nas. Veliki dani su pred nama. Uskoro ćemo se spojiti severno od Jadrana i tako, kao pravi ratni drugovi, pobedonosno završiti ovu borbu.

"Od moje armije u Italiji, kojom imam čast da komandujem, ja vam nosim tople pozdrave. Pozdravljam hrabru borbu Jugoslovena i Jugoslavije i njenog vođu koji vodi narode Jugoslavije u srećan život«.

Sutradan, 26. februara, feldmaršal Aleksander je u pratnji generala Dapčevića i drugih oficira (britanskih i jugoslovenskih) posetio front 6. proleterske (ličke) i 21. divizije u rejonima Šid - Adaševci - Mala Vašica i Ilok - Šaregrad, obišao rovove, razgledao naoružanje i razgovarao s borcima. Posle toga se vratio u Beograd i odatle 28. februara odleteo u Štab 3. ukrajinskog fronta gde se sastao s maršalom Tolbuhinom.⁷⁵⁷

Borbe 2, 3. i 5. korpusa u jugoistočnoj Bosni (sarajevska operacija)

Na savetovanju u Generalštabu JA održanom u Beogradu od 25. do 28. februara 1945. s komandantima armija, vrhovni komandant maršal Tito, pošto je saslušao izveštaje o stanju na pojedinim delovima jugoslovenskog fronta, doneo je odluku o daljim dejstvima jedinica 1, 2. i 3. armije i 8. udarnog korpusa NOVJ (od 2. marta - 4. armije JA). Tada su, načelno, razmatrana dejstva 1, 2. i 3. armije. Komandant 8. korpusa, general-lajtnant Petar Drapšin, ostao je tu do 3. marta jer je s njim

⁷⁵⁷> Ljubivoje Pajović i dr., str. 216 - 227 i 246 - 250.

detaljno razrađen plan prolećne ofanzive 4. armije u ličko-primorskoj operaciji, koja je trebalo da počne 20. marta 1945.

Početak marta u Generalštabu JA odlučeno je da se pristupi operaciji za oslobodjenje Sarajeva. Vrhovni komandant uputio je 5. marta radiogramska naređenja Štabu 2. armije i štabovima 2, 3. i 5. korpusa. U naređenju Štabu 2. udarnog korpusa stajalo je:

»Radi bržeg stvaranja uslova za likvidaciju Sarajeva naređeno je 3. korpusu da pristupi likvidaciji Rogatice, Sokolca i drugih uporišta na Romaniji, težeći što pre da izbije na Mokro.

Vi učinite sledeće:

1) 37. diviziju ojačati artiljerijom, a po mogućstvu i delovima 3. divizije i pristupite likvidaciji Jabuke i drugih uporišta u dolini Prače, težeći izbiti na liniju Pale - Bogovići, gde bi se povezali sa 3. korpusom.

2) 29. divizija da i dalje nadire ka Sarajevu i teži čim pre izbiti ka Pazariću, gde uhvatiti vezu levo sa 5. korpusom.

3) Izvestite nas odmah o preduzetim merama, te da bi mogli koordinirati vaš rad sa 3. korpusom.«⁷⁵⁸

Štab 2. korpusa odgovorio je 6. marta Generalštabu JA da su njegove jedinice već dobile zadatak koji odgovara pomenutom naređenju, da se 37. divizija nije mogla ojačati artiljerijom zbog neprohodnosti komunikacije zbog visokog snega, da je čišćenje u toku i da je uspostavljena veza između 3. i 5. korpusa.⁷⁵⁹

Vrhovni komandant JA uputio je slično naređenje i Štabu 5. korpusa u kojem je bilo predviđeno da u borbama za oslobodjenje Sarajeva učestvuje samo jedna divizija ovog korpusa. Međutim, kasnije je to preinačeno i naređeno da 5. korpus napada u pravcu Sarajeva sa devet brigada, odnosno sa 4. i 10. divizijom i Grupom brigada Zeničkog sektora.⁷⁶⁰

Štab 2. armije primio je 6. marta naređenje vrhovnog komandanta u kojem su precizirani zadaci 3. korpusa koji se, još uvek, nalazio pod komandom Štaba 2. armije. Takođe Štab 2. armije upoznat je i sa zadacima 2. i 5. korpusa. Na to naređenje Štab 2. armije odgovorio je 7. marta da će obe divizije 3. korpusa izbiti na komunikaciju Sarajevo - Sokolac do 12. marta i da im je dodeljen jedan divizion pukovskih artiljerijskih oruđa.⁷⁶¹ Istog dana, 7. marta, vrhovni komandant je intervenisao da 3. korpus »napada čim pre po predviđenom planu.«⁷⁶²

Posle toga usledilo je naređenje vrhovnog komandanta od 17. marta o formiranju Operativnog štaba Grupe korpusa, a zatim je 20. marta vrhovni komandant obavestio Štab 2. armije da će 5. korpus učestvovati u sarajevskoj operaciji sa pet brigada i da će se za napad na uporišta od Busovače do Slavenskog Broda angažovati četiri brigade. Istog dana vrhovni komandant obavestio je Štab 2. armije da se Operativni štab za sarajevsku operaciju nalazi pod neposrednom komandom General-

⁷⁵⁸> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 144.

⁷⁵⁹> AVII, k. 396, reg. br. 11-91/1.

⁷⁶⁰) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 146.

«•n Isto.

⁷⁶²> Isto, dok. br. 147.

štaba JA, i da su 2, 3. i 5. korpus stavljeni pod komandu Operativnog štaba. Time je 3. korpus izišao iz sastava 2. armije.

Nemačka Vrhovna komanda oružane sile (Vermaht) poklanjala je posebnu važnost držanja Sarajeva ne samo kao ekonomskog, kulturnog i političkog centra čitave Bosne, već i kao važne operativno-strategijske saobraćajne raskrsnice. Radi toga je Hitler, u svojoj direktivi od 23. februara 1945, naredio da se brani »velika teritorija Sarajeva pokretnim vođenjem rata« i da se za to angažuje 21. brdski armijski korpus.⁷⁶³

Taj korpus je za odbranu Sarajeva imao na raspolaganju znatne snage: 7. SS brdsku, 181. pešadijsku i 369. legionarsku diviziju, zatim 964. i 969. tvrđavsku brigadu, SS policijski puk »Nagel«, delove belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, 696. bataljon poljske žandarmerije, 1025. bataljon za osiguranje, 803, 834, 935, 592. i 920. landesšicen bataljon. Pod komandom nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa nalazile su se ustaško-domobranske 8. i 15. hrvatska divizija i ostaci 9. gorske (brdske) divizije.

Raspored tih nemačkih i kvislinških snaga u to vreme je bio sledeći:

- 363. puk 181. pešadijske divizije na drumu Sarajevo - Podromanija; 334. puk 181. pešadijske divizije duž puta Sarajevo - Pale - Stambolčić; nemačka 964. tvrđavska brigada i 1. stajaći djelatni zdrug (ustaška brigada) na komunikaciji Vojkovići - Jablanica; 369. legionarska divizija i 2. gorski zdrug (brdska brigada) na prostoru Pazarić - Tarčin - Ivan-sedlo; 9. stajaći djelatni zdrug (ustaška brigada) duž komunikacije Rajlovac - Semizovac - Ilijaš; SS policijski puk »Nagel« (bez dva bataljona) i 11. stajaći djelatni zdrug (ustaška brigada) na drumu Kiseljak - Busovača; 935. landesšicen bataljon u rejonu Visokog; 969. tvrđavska brigada, 803. i 834. landesšicen bataljon i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa duž komunikacija Zenica - Busovača i Zenica - Kakanj - Doboj; 359. puk 181. pešadijske divizije i 920. landesšicen bataljon u rejonu Zenice; dva bataljona SS policijskog puka »Nagel«, 3. ustaška dopunska brigada i druge manje jedinice oko Sarajeva; 7. SS divizija »Princ Eugen« na širem prostoru zapadno od Sarajeva, u gotovosti za upotrebu na ugroženim pravcima.

Odbrana Sarajeva bila je poverena komandantu 1034. feldkomandanture, a unutrašnja odbrana grada podeljena na šest uporišta.⁷⁶⁴

U operaciji za oslobođenje Sarajeva trebalo je da učestvuju: sa severa 4. i 10. divizija 5. korpusa; sa severoistoka 27. i 38. divizija 3. korpusa; sa istoka 37. divizija 2. korpusa, a sa juga i jugoistoka 3. divizija 2. korpusa, uz sadejstvo 29. divizije iz istog korpusa, kao i Grupa brigada Zeničkog sektora 5. korpusa (13. krajiška 39. divizije, 18. srednjobosanska 53. divizije, 11. krajiška 4. divizije i 1. artiljerijska brigada 5. korpusa).⁷⁶⁵

Do 25. marta 1945. godine jedinice 2, 3. i 5. korpusa dejstvovale su na svojim operacijskim sektorima, bez posebno koordiniranih dejstava. To su sve bile uvodne borbe radi posedanja što povoljnijih položaja za

⁷⁶³> Vidi str. 429 i 430.

⁷⁶⁴> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 1944-1945*, str. 517-519.

⁷⁶⁵) *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 57 i 59.

napad na Sarajevo. U tom periodu neke jedinice imale su vrlo teške borbe, kao, na primer, 3. divizija 2. korpusa.

Početak marta 1945. 3. divizija nalazila se raspoređena južno i jugoistočno od Sarajeva: 5. proleterska (crnogorska) brigada na levom krilu od Podova do Crvene stijene, 9. crnogorska brigada od Crvene stijene do Pavlovca i 7. crnogorska omladinska brigada »Budo Tomović« na desnom krilu od Pavlovca i Nikolića do Višnje. Na tim položajima 3. divizija vodila je manje borbe sve do 16. marta kada je 7. SS divizija »Princ Eugen« napala u bok i pozadinu 5. proleterske brigade. Noću 16. marta krenula je 7. SS divizija u dve kolone: jedna (13. SS puk) iz rejon Butmir - Hrasnica, i druga (14. SS puk) iz rejon Blažuja, preko planine Igmana i, u zoru, iznenada napala slabije delove 5. proleterske brigade, odbacila ih u pravcu Ledića i Trebečaja i izbila u rejon Trnova, dovodeći 5. proletersku brigadu i artiljerijske jedinice 5. korpusa u kritičnu situaciju. Istovremeno, izvršila je napad i nemačka 964. tvrđavska brigada iz rejon Jablanica - Krupac prema dolini Presjenice, a jedan bataljon puka »Bergman« Ruskog zaštitnog korpusa od Pala je upao u Kasindo, dok je grupa »Daniel« (ojačani 696. bataljon feldžandarmerije) izbio 18. marta u Pavlovac. Razvile su se vrlo teške i dramatične borbe, zbog čega je Štab 2. korpusa privukao i delove svoje 29. divizije. U protivnapadu 22/23. marta neprijatelj je bio primoran da se povlači u svoje polazne rejone za napad. Sedma omladinska brigada »Budo Tomović« zauzela je do 25. marta položaj na levom krilu 29. divizije na liniji Mojčevići - Prečani - Umčani - Trebečaj, a 5. proleterska brigada položaj od Grabske stijene do Ulobića, dok je 9. crnogorska brigada povučena u rejon Trnova na odmor i u divizijsku rezervu.⁷⁶⁶

Vrhovni komandant JA je, za iznenađenje koje je doživela 3. divizija prilikom napada 7. SS divizije »Princ Eugen« preko Igmana u pravcu Trnova, oštro ukorio Štab 2. korpusa, smatrajući da je to bio rezultat slabe budnosti, slabog izviđanja i nedovoljnog osiguranja krila i bokova 3. divizije. Istovremeno, naredio je da se zauzme Trnovo i da se 29. diviziji skrene pažnja na osiguranje desnog boka i pravca koji vodi preko Bjelašnice.⁷⁶⁷

Štab 2. korpusa postupio je po tim naređenjima vrhovnog komandanta i sa 3. divizijom, ojačanom s dva bataljona 29. divizije, prešao u već pomenuti protivnapad 22/23. marta.⁷⁶⁸

Trideset sedma divizija 2. korpusa sa svoje tri brigade (3. proleterskom - sandžačkom i 4. i 5. sandžačkom brigadom) vodila je do kraja meseca borbe protiv neprijatelja na prostoru Stambolčić - Pale - Mokro, nalazeći se desno od 3. divizije.⁷⁶⁹

Dvadeset deveta divizija 2. korpusa nalazila se od 21. do 26. marta prema neprijatelju na Ivan-sedlu i pripremala opšti napad, s tim što su njena dva bataljona ojačala 3. diviziju u protivnapadu od noći 22/23. marta na nemačke jedinice u rejonu Trnova. Neprijatelj je na Ivan-sedlu napao 29. diviziju noću 26/27. marta i tom prilikom su položaji kod

⁷⁶⁶> Isto, dok. br. 89 i 115.

⁷⁶⁷> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 157.

⁷⁶⁸> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 89, 115 i 116.

⁷⁶⁹) Isto, dok. br. 84.

Malog Ivana prelazili nekoliko puta iz ruke i ruku. Dvadeset osmog marta 29. divizija (bez 14. hercegovačke brigade koja je prebačena na prostor Lepenica - Kreševo) izvršila je protivnapad na neprijatelja na Ivan-sedlu. Četiri dana trajale su oštre borbe ali se Ivan-sedlo nije moglo zauzeti. Potom je 29. divizija, po naređenju Štaba 2. korpusa, prebacila svoju 10. i 11. hercegovačku brigadu na prostor Kreševo - Lepenica radi ofanzivnog dejstva na komunikacijama Ivan-sedlo - Blažuj i Blažuj - Kiseljak; Ivan-sedlo je ostalo u blokadi. Za rukovođenje brigadama 29. divizije (10, 11. i 14. hercegovačka brigada) na prostoru Kreševo - Kiseljak - Lepenica formiran je Operativni štab. Novi udar na Ivan-sedlo, koje je zauzeto u večernjim časovima, izvršen je 4. aprila u 16 časova, a gonjenje neprijatelja preduzeto je prema Pazariću i Hadžićima.⁷⁷⁰

Treći korpus sa svoje dve divizije (27. i 38. divizija) nalazio se udesno od 37. divizije na komunikaciji Sarajevo - Sokolac. Na pravcu dejstva jedinica tog korpusa glavna odbrambena linija neprijatelja nalazila se na liniji Crvena stijena - Glog, a predstražni položaj na liniji Velika gradina (trig. 994) - Podromanija - Baltići - Pohovac. Te položaje branio je ojačani 363. puk nemačke 181. pešadijske divizije. Osnovni zadatak 3. korpusa bio je da ovlada neprijateljevim predstražnim položajem, likvidira uporišta između Sokolca do Crvenih stijena, a potom i ta uporišta. Napad je počeo 14. marta i do 16. marta postignut je samo delimičan uspeh. U prvi mah ovladano je delom komunikacije Sokolac - Crvene stijene od Karaule do Čavčevog polja, ali je neprijatelj ubacio svoje rezerve od Crvenih stijena i ponovo zaposeo taj deo komunikacije, držeći čvrsto u svojim rukama uporišta na Velikoj gradini u Podromaniji, Baltićima i Pohovcu.⁷⁷¹

Pošto je primljeno naređenje vrhovnog komandanta o formiranju Operativnog štaba Grupe korpusa, održan je 22. marta prvi sastanak Operativnog štaba na kojem su donesene odluke o dejstvima 2, 3. i 5. korpusa prema Sarajevu. Rešeno je da se sarajevska operacija izvede u dve etape: u prvoj da se izbije na bliže prilaze grada, i, u drugoj, da se izvrši napad na Sarajevo.⁷⁷²

To je bilo u skladu s naređenjem vrhovnog komandanta koje je 22. marta upućeno Operativnom štabu Grupe korpusa, i koje je glasilo:

»U sadašnjem odnosu snaga nije zagarantovan uspeh pri napadu na Sarajevo.

Nemačke snage još su jake i potrebno je sačekati makar koliko njihovo slabljenje pa tek onda preduzeti odlučni napad na sam grad.

Dotle treba sve više stezati obruč oko Sarajeva, likvidirati njegova istaknuta uporišta prema Trnovu i Podromaniji i prikupiti i srediti sve snage za odlučne operacije.

Budno pratite sve pokrete u Sarajevu, i naročito dalje prema [Slavonskom] Brodu i o svim promenama hitno izveštavajte.«⁷⁷³

⁷⁷⁰> Isto, dok. br. 92 i 116.

⁷⁷¹> Isto, dok. br. 163.

⁷⁷²> Isto, dok. br. 163, Grupa autora *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 521-2.

⁷⁷³> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 164.

Štab 5. korpusa JA, čije su jedinice dobile zadatak da napadaju Sarajevo sa severa odlučio je 23. marta da 4. i 10. divizija izvrše pokret ka reci Bosni, da je forsiraju 29. marta na odseku Radinovići - Kakanj, da pređu komunikaciju Vareš - Visoko i posednu polazni položaj na liniji Rajlovac - Grdanj za direktan napad na Sarajevo. Prelaz preko Bosne mogao se izvršiti, uglavnom, preko mostova u rejonu Doboja i želzničke stanice Kakanj, kao i čamcima i skelama, u sadejstvu s Grupom udarnih bataljona 4. divizije koji su se još od kraja 1944. nalazili na tom sektoru. Međutim, neprijatelj je obezbeđivao taj sektor landesšicen bataljonima i pružao jak otpor 4. i 10. diviziji na mestima za prelaz na desnu obalu Bosne. U toku 29. marta 10. divizija prikupila se na širem prostoru Prapratnice, a 4. divizija, severnije od nje, u rejonu Sopotnice. Obe divizije uspele su da pređu na desnu obalu Bosne tek 31. marta i tu su primile zapovest Štaba 5. korpusa da produže prema Sarajevu. Ali, pošto je dobijeno obaveštenje da se nemačka 7. SS divizija grupiše na prostoru Zenica - Vareš - Čatići, Štab 5. korpusa je oko ponoći 31. marta obustavio pokret i naredio obema divizijama da isture po jednu brigadu prema Varešu gde se bila prikupila 7. SS divizija. U stvari, 7. SS divizija prikupila se za dejstva pravcem Vareš - Kladanj - Tuzla u bok 2. armiji i da u sadejstvu sa glavnim snagama 34. armijskog korpusa zauzme Tuzlu (operacija nazvana »Uskršnja zvona« - »Osterglocken«), Međutim prodor 4. i 10. divizije na desnu obalu Bosne i njihova orijentacija ka Sarajevu poremetila je planove 34. armijskog korpusa, te je 7. SS divizija »Princ Eugen« morala biti upućena u susret 4. i 10. diviziji kako bi onemogućila njihov napad na Sarajevo. Do sudara je došlo 1. aprila kada je nemački 13. SS puk napao 10. diviziju i 6. brigadu 4. divizije i, u ogorčenoj borbi, uspeo da potisne te naše jedinice. Ipak, one su u žestokom protivnapadu uspele da delimično razbiju neprijatelja i da ga odbace. No, i pored tog uspeha, 4. i 10. divizija izgubile su dragoceno vreme i tako praktički zakasnile sa poseđanjem polaznog položaja i napadom na Sarajevo. Šesta i 8. krajiška brigada 4. divizije zauzele su polazni položaj za napad na Sarajevo 6. aprila na liniji Koševo - Nahorevo, bez borbenog dodira s neprijateljem, jer su se nemačke jedinice već bile povukle iz grada. Deseta divizija je sa svojom 7. i 9. krajiškom brigadom izbila 5. aprila prema neprijatelju koji je držao položaj na liniji Podlugovi - Ilijaš - Semizovac - Reljevo, ali i one su kasnile zbog nepredviđenih borbi protiv 7. SS divizije »Princ Eugen«.⁷⁷⁴

Na osnovu naređenja Operativnog štaba, Štab 3. korpusa odlučio je 22. marta da 27. divizija, ojačana 5. sandžačkom brigadom 37. divizije 2. korpusa i 38. divizija posednu do 25. marta nove položaje za napad na Sarajevo i to: 38. divizija na prostoru Stari Grad - Kostreša - Vrana - Vučja Luka - Crni Vrh - Bjelogorci - Kadino Selo, a 27. divizija dotadašnje položaje 38. divizije, radi bočnog obuhvata neprijatelja na liniji Sokolac - Podromanija - Karaula, a jedna brigada, kao divizijska rezerva, na prostoru Kusače - Sijerci - Smrtići. Posle dolaska 27. divizije na taj prostor Štab 3. korpusa naredio je 25. marta da dve brigade postavi

⁷⁷⁴> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 57, 59, 74, 95, 11, 144 i 164; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 521-4, 529.

s obe strane drumca Crvene stijene - Podromanija i likvidira neprijateljeva uporišta na odseku Karaula - Crvena stijena, a jedna brigada da zauzme lučni položaj na liniji Pediše - Sokolac - Rešetnica - Mala gradina, sa zadatkom da zadrži taj položaj i obezbedi artiljeriju 27. divizije.

Trideset osma divizija dobila je zadatak: da jedna brigada sadejstvuje 27. diviziji na odseku Pustopolje - Mokro radi izolacije neprijateljevog uporišta na Crvenim stijenama, a druge dve brigade da čvrsto drže položaj na liniji od Gloga do Crnog vrha, severoistočno od Sarajeva. Pod komandu 38. divizije stavljen je i Tuzlanski odred u rejonu Rakove Noge.

Osnovna zamisao Štaba 3. korpusa bila je da se zauzmu neprijateljeva uporišta na komunikaciji Podromanija - Pustopolje, izoluju Crvene stijene, izvrši pritisak na isturene tačke neprijatelja na liniji Podromanija - Pohovac i tako neprijatelj primora da napusti te položaje. Sve pripreme za napad na neprijateljeva uporišta trebalo je završiti do 27. marta, a napad početi 28. marta u 4 časa.

U određeno vreme su 19. birčanska brigada 27. divizije, sa prostora Stari Grad - Čukurica, severno od komunikacije Podromanija - Crvene stijene, i 16. muslimanska brigada iste divizije sa polaznog položaja Spaića kolibe - Blizanske kose, prešle u napad i, posle oštih borbi, uspele da zauzmu Lučevnik, Han-Obodaš, Leljen (kota 1321) i Rasolinu (kota 1241), da preseku komunikaciju i da nemački 363. puk okruže u rejonu Podromanije. Posle toga glavnina 27. divizije počela je da potiskuje neprijatelja od Cavčevog polja ka Dikaljima i Podromaniji. Istovremeno, 20. romanijska brigada vršila je pritisak na neprijateljev položaj Pohovac — Velika gradina (trig. 994) ali bez uspeha. Posle presecanja komunikacije kod Cavčevog polja, a potom i kod Inđića pristupilo se uništenju opkoljene neprijateljeve grupe na prostoru Lisina - Koprivice, zapadno od Podromanije.

Istog dana u 4 časa jedinice 38. divizije napale su neprijatelja na svom pravcu i tek u ponovljenom napadu u 21 čas, uspele da zauzmu Gradac (kota 1270), Triješanj (kota 1092), Kosu (kota 1155) i Sinjevo, a zatim da u zoru 29. marta produže napad u pravcu Sumbulovca i Crnog vrha (kota 1161). Zbog slabog sadejstva delova 37. divizije, taj napad nije uspeo.

Do kraja marta vodile su se uporne borbe na komunikaciji Podromanija - Sarajevo, a naročito u rejonu Podromanije, protiv okruženog nemačkog 363. puka. Komanda 21. brdskog armijskog korpusa uputila je od Vareša, preko Olova i Medojevića u pomoć 14. SS puk 7. SS divizije »Princ Eugen«. Pojavom tih snaga s pravca Olova bili su ugroženi bok i pozadina jedinica 3. korpusa, zbog čega je prema neprijatelju upućena 20. romanijska brigada 27. divizije i glavnina 38. divizije. Bataljoni 20. romanijske brigade su u dolini Bistrice, na liniji Crni vrh (kota 972) - Celopek (kota 1006) - Kraljevi - Bukovik, prvo zadržali neprijatelja a zatim posle pristizanja glavnine 3. korpusa, potisnuli ga ujutro 2. aprila prema Šehbegovićima, a odatle ka Starom Gradu; neprijatelj se probio ka Mokrom i tom prilikom izgubio skoro celu komoru.

Istovremeno je na komunikaciji Crvene stijene - Podromanija došlo do promene situacije u korist neprijatelja. Pošto je osetio da 3. kor-

pus angažuje veći deo svojih snaga protiv 14. SS puka, Štab 21. brdskog armijskog korpusa uputio je pojačanja iz Sarajeva ka Podromaniji da deblokiraju opkoljeni 363. puk, što im je i pošlo za rukom 2. aprila u popodnevnim časovima. Hoću 2/3. aprila 363. puk počeo je da se ubrzano povlači iz Podromanije za Mokro, koje je završeno 3. aprila do 22 časa. Time su završene borbe jedinica 3. korpusa u prvoj etapi sarajevske operacije.⁷⁷⁵

Drugi udarni korpus sa svoje tri divizije (3, 29. i 37. divizijom) nastupao je ka Sarajevu sa istočne, južne i zapadne strane.

Trideset sedam divizija dejstvovala je s istoka na desnom krilu borbenog rasporeda 2. udarnog korpusa, nanoseći udar opštim pravcem Pale - Trebević - Bistrič - Sarajevo, u zoni desno, komunikacija Sokolac - Mokro - Sarajevo, a levo, Vrhprača - Tvrđinići - Palež - Sarajevo. Njene tri brigade prešle su u opšti napad 28. marta i uspele u prvom naletu da ovladaju Palama i Stambolčićem. Međutim, neprijatelj se brzo sredio i u protivnapadu ponovo zauzeo ta mesta, odbacujući jedinice 37. divizije na njihov polazni položaj. Pošto su obnovile napad, jedinice 37. divizije zauzele su 3. aprila Stambolčić, Vitez i Podvitez, a 4. aprila i Pale.⁷⁷⁶

Treća divizija nastupala je ka Sarajevu s jugoistočne i južne strane. Njena 5. proleterska i 7. omladinska brigada »Budo Tomović« izvršile su napad noću 3/4. aprila na liniju Vojkovići - Jablanica - Vijenac, i posle veoma teške borbe, noću 4/5. aprila razbile otpor neprijatelja i primorale ga da se povlači ka Sarajevu.⁷⁷⁷

Za to vreme 29. divizija je deštovala na dva sektora: 12. i 13. hercegovačka brigada u rejonu Ivan-sedia, a 10, 11. i 14. hercegovačka brigada na prostoru Kreševo - Zabrđe - Lepenica. Dok su 12. i 13. brigada vodile već pomenute četvorodnevne borbe oko Ivan-sedla, ostale tri brigade su početkom aprila zauzele polazni položaj za napad na komunikaciju Balžuj - Kiseljak.⁷⁷⁸

Operativni štab Grupe korpusa JA najzad je odlučio 4. aprila da opšti napad na Sarajevo počne sutradan, 5. aprila u 15 časova. Tu svoju odluku doneo je posle prijema obaveštenja da se nemačke trupe hitno evakušu iz Sarajeva i povlače dolinom Bosne ka Slavanskom Brodu. Inače, saglasnost za povlačenje nemačkih jedinica iz Sarajeva dao je lično Hitler 20. marta 1945, posle neuspeha nemačke protivofanzive »Prolećno buđenje« u Mađarskoj i početka sovjetske ofanzive u pravcu Beča.

Komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa sačinila je plan povlačenja i saopštila ga potčinjenim komandama i štabovima 2. aprila, iako je povlačenje nekih pozadinskih ustanova počelo već dva dana ranije. Planom je bilo predviđeno: da se 181. pešadijska divizija povuče noću 2/3. aprila na liniju »Rot« (Pale - Mokro), a noću 3/4 aprila na

⁷⁷⁵> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 55, 63, 76, 107, 112, 131, 139 i 163; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 524-7; Ahmet Đonlagić, n. d., str. 457 - 470.

⁷⁷⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 71, 84, 93, 96 i 108; Grupa autora, *Završene operacije za oslobođenje Jugoslavije*, str. 527 i 529.

⁷⁷⁷> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 81, 89 i 115.

⁷⁷⁸> Isto, dok. br. 91.

liniju »Panter« (istočna ivica Sarajeva); da se 181. pešadijska divizija i 369. legionarska divizija povuku noću 4/5 aprila na liniju »Baern« (zapadna ivica Sarajeva i zapadno od Ilidže) a, zatim noću 5/6. aprila, produže povlačenje ka Zenici; da 7. SS divizija »Princ Eugen« noću 7/8. aprila na liniji »Tigar« (reka Lašva - reka Bosna) prihvati sve snage sarajevske operativne zone i organizuje zaštitnicu svih tih nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica.

Pred početak opšteg napada jedinice Operativnog štaba Grupe korpusa JA vršile su snažan pritisak ka Sarajevu, naročito s istočne strane. Pod tim pritiskom nemački 363. puk, posle deblokiranja, povukao se noću 4/5. aprila na istočnu ivicu Sarajeva, 334. puk sa Pala u Sarajevo, a 14. SS puk u rejon Ilidže, dok se glavnina 7. SS divizije »Princ Eugen« borila na prostoru Visoko - Kakanj - Busovača - Zenica.⁷⁷⁹

U skladu s odlukom Operativnog štaba Grupe korpusa za opšti napad na Sarajevo trebalo je da šest brigada 27. i 38. divizije sa prostora Mokro - Vučja Luka napada opštim pravcem Šiljato brdo - Faletići - Bašćaršija, sa zadatkom da zauzmu uporišta na tom pravcu, ovladaju Vratnikom i Bašćaršijom, a potom da pristupe čišćenju centra grada, naslanjajući se levim krilom na reku Miljacku.

Trideset sedma divizija sa svoje tri brigade na prostoru Jelovci - Pale - Petrovići trebalo je da napada opštim pravcem Trebević - Bistri potok - Kasarna, da izbije na most na Miljacki kod Gajreta, i da očisti od neprijatelja deo grada na levoj obali Miljacke.

Treća divizija sa svoje tri brigade na prostoru Tvrdinići - Grab - Ilovice - Presjenica - Igman, trebalo je da napada opštim pravcem Jablanica - Crveni klanac - Kasindo - Vrača - Vojnotehnički zavod, da zauzme sva usputna uporišta, oslobodi južni deo grada i da izbije na levu obalu Miljacke.

Grupa brigada 5. korpusa (dve brigade 4. i tri brigade 10. divizije) sa prostora Hadžići - Ivazovići - Kunišići - Ivančić trebalo je da izvrši podilaženje polaznim položajima za napad, a zatim da izvrše napad opštim pravcem Slatina - Koševski potok - Marin Dvor, s tim da deo snaga orijentiše prema komunikaciji Sarajevo - Visoko radi obezbeđenja desnog boka čitave grupe.

Dvadeset deveta divizija sa 10, 11. i 14. hercegovačkom brigadom sa prostora Kreševo - Lepenica trebalo je da ovlada uporištima na komunikaciji Blažuj - Kiseljak i da izbije prema Tarčinu i Pazariću, a sa 12. i 13. hercegovačkom brigadom sa prostora Ivan-sedlo - Bradina da napada i zauzme neprijateljeva uporišta na komunikaciji Ivan-sedlo - Hadžići.

Grupa od tri brigade Zeničkog sektora trebalo je da ovlada neprijateljevim uporištima na komunikaciji Busovača - Zenica - Vranduk i da mu stalno napada kolone u povlačenju.⁷⁸⁰

O svojim namerama i planu Operativni štab Grupe korpusa obavestio je Generalštab JA. Na to je 5. aprila ujutro, pre početka napada na

⁷⁷⁹> Isto, dok. br. 212; *AVII*, Na, k. 6, reg. br. 1-5.

⁷⁸⁰> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 99, 100, 101, 108, 111, 115, 116, 117, 118, 124, 125, 131, 139, 144, 163 i 212.

Sarajevo, odgovorio zastupnik vrhovnog komandanta general-lajtnant Aleksandar Ranković:

»Slažemo se sa opštim odlučnim napadom na Sarajevo. Vaše trupe potpomoći će od 6. aprila ujutro dva naša vazduhoplovna puka. Ciljeve za avijaciju dostavite najhitnije. Napad morate temeljito pripremiti i pravilno koordinirati rad svih trupa u cilju brze likvidacije sarajevskog garnizona. Naročito vam napominjemo političku i vojničku važnost brzog oslobođenja Sarajeva. Zato uspeh vaših jedinica treba biti unapred garantovan.

Situacija na ostalim našim sektorima se povoljno razvija. U dolini Save na pravcu Brčko naše jedinice nastavljaju uspješne ofanzivne operacije. U Lici zauzet je Gospić i naše jedinice nadiru prema Ogulinu. Javljajte situaciju svaka dva sata obavezno.«⁷⁸¹

U određeno vreme 5. aprila u 15 časova, 25 brigada Operativnog štaba Grupe korpusa JA, uz podršku Grupe vazduhoplovnih divizija JA, prešlo je u nezadrživ napad u pravcu Sarajeva. U teškim uličnim borbama Sarajevo je oslobođeno 6. aprila 1945.

Generalštab JA, čim je primio radiogram Operativnog štaba Grupe korpusa o oslobođenju Sarajeva, uputio je ovu direktivu:

»Sada su vaši zadaci sledeći:

Prvo 37. diviziju vratiti nazad. Da se rasporedi sa jednom brigadom u Višegradu, jednom u Srebrenici, a jednom u Vlasenici.

Zadatak: pomoći jedinicama Narodne odbrane i kontrola terena od Višegrada do Drinjače i od Glasinca do Bajine Bašte. Ona će biti pod našom komandom. Čim stigne na određeni teren da nam se javi.

Drugo. U Sarajevu ostaviti privremeno jednu diviziju.

Treće. Sa ostalim snagama hitno likvidirajte Zenicu radi presecanja i uništenja neprijateljske grupacije.

Potom Treći korpus uputite ceo niz dolinu Bosne ka Zepču i Doboju radi čišćenja svih uporišta do Slavenskog Broda, u sadejstvu sa Drugom armijom.

Četvrto. Čim očistite dolinu Bosne do Zenice i Treći korpus uputite ka Zepču, sa ostalim vašim snagama i svim jedinicama Petog korpusa likvidirajte Banjaluku i Bosansku Gradišku.

Peto. Dalji vaš pravac bio bi ka Uni u pravcu [Bosanskog] Novog i Siska.«⁷⁸²

Operativni štab Grupe korpusa JA u međuvremenu je već izdao naređenje Štabu 3. korpusa za dalja dejstva, a koje se, donekle, razlikovalo od direktive Generalštaba JA. Tako je 6. aprila Štabu 27. divizije bilo naređeno da se njegove jedinice upute na sektor Žepče - Zavidovići, a 38. divizija da krene ka Sokolcu, gde je trebalo da se preoruža sovjetskim naoružanjem.⁷⁸³

Sutradan, 7. aprila, Operativni štab Grupe korpusa, pošto je primio direktivu Generalštaba JA izmenio je svoju prvobitnu odluku o dejstvi-

⁷⁸¹> Isto, tom II, knj. 15, dok. br. 184.

⁷⁸²< Isto, dok. br. 189.

⁷⁸³> Isto, tom IV, knj. 34, dok. br. 103.

ma 3. korpusa. Naredio je 3. korpusu da se najhitnije prebaci na sektor Žepče - Maglaj, preseče odstupnicu neprijatelju i uhvati vezu s jedinicama 2. armije; 37. diviziji da se odmah prebaci ka Drini, s tim da jednu brigadu rasporedi u rejonu Višegrada, jednu brigadu u rejonu Srebrenice i jednu u rejonu Vlasenice da kontrolišu teren od Višegrada do Drinjače i od Glasinca do Bajine Bašte zajedno s jedinicama Korpusa narodne odbrane; 29. diviziji da jednu brigadu uputi u Hercegovinu da kontroliše teren zajedno s jedinicama Korpusa narodne odbrane, a ostalim divizijama 2. i 5. korpusa da nastave dejstva u pravcu Zenice, gde će, posle njenog oslobođenja, primiti nove zadatke.⁷⁸⁴

Postupajući po tom naređenju, Štab 3. korpusa uputio je 7. aprila 27. diviziju na sektor Žepče - Zavidovići, gde je stigla 12. aprila i iz pokreta napala odstupajuće nemačke kolone iz Sarajeva. Posle tri dana žestokih borbi jedinice 27. divizije oslobodile su Zavidoviće 15. aprila, a sutradan i Maglaj. Posle oslobođenja Maglaja 19. birčanska i 20. romanijska brigada uputile su se 17. aprila usiljenim maršem prema Doboju.⁷⁸⁵

Štab 38. divizije već je uputio 17. majevičku i 21. istočnobosansku brigadu preko Sokolca u Olovo, a 18. hrvatsku brigadu zadržao u Sarajevu kao garnizonsku jedinicu, zajedno sa 37. divizijom 2. korpusa. Kako je u međuvremenu stigla direktiva Generalštaba JA od 6. aprila za dalja dejstva jedinica pod komandom Operativnog štaba Grupe korpusa, Štab 3. korpusa naredio je 38. diviziji da se vrati u Sarajevo. Tu su njene, 19. birčanska i 20. romanijska brigada preuzele 8. aprila garnizonsku službu od 37. divizije, koja je upućena na srebrenički, vlašenički i višegradski sektor. Osamnaesta hrvatska brigada, umesto čitave divizije, upućena je sama ka Brezi i Varešu, gde je stigla 11. aprila, a sutradan je raspoređena na prostoru Mitrovice - Vozuća - Popovići.⁷⁸⁶

Ostale jedinice Operativnog štaba Grupe korpusa produžile su posle oslobođenja Sarajeva dejstva u dolini Bosne i u zahvatu komunikacije Blažuj - Kiseljak. One su, i pored snažnog neprijateljevog otpora, oslobodile do 12. aprila Vrelo Bosne, Visoko, Blažuj, Kakanj, Kiseljak i Zenicu, a 18. srednjobosanska brigada 53. divizije 15. aprila Žepče, pošto su ga, bez borbe, napustili zaštitnički delovi 7. SS divizije u svom odstupanju prema Doboju. Tako je završena sarajevska operacija u kojoj je zarobljeno oko 6000 neprijateljevih vojnika.⁷⁸⁷

Odmah posle oslobođenja Zenice 12. aprila, 3. divizija je izvršila iz rejona prikupljanja Lužani - Ilidža - Rajlovac - Kotarac pokret pravcem Ilidža - Blažuj - Busovača - Vitez - Travnik - Turbe - Jajce - Mrkonjić-Grad - Ključ - Sanski Most - Prijedor, gde je stigla 19. aprila; 29. divizija (osim 12. hercegovačke brigade upućene u Hercegovinu) krenula je sa prostora Kiseljaka pravcem Kiseljak - Busovača - Travnik - Jajce - Ključ - Bosanski Petrovac - Bihać, gde je stigla 16. aprila; 4. divizija, pošto se 15. aprila prikupila u rejonu Visokog, gde su vozom pristigle iz rejona Sarajeva 6. i 8. krajiška brigada, izvršila je marš pravcem

⁷⁸⁴> Isto, dok. br. 106.

⁷⁸⁵) Isto, dok. br. 131 i 154.

⁷⁸⁶> Isto, dok. br. 139.

⁷⁸⁷> Isto, dok. br. 100, 101, 111, 115 - 118, 124, 125, 131, 135, 139, 144, 163 i 212.

Visoko -. Travnik - Turbe - Jajce - Mrkonjić-Grad - Ključ - Prijedor, gde je stigla 20. aprila; 10. divizija je 15. aprila iz rejona Zenice izvršila marš pravcem Zenica - Travnik - Jajce - Sitnica - Bosanska Krupa - Banjaluka, gde je stigla 22. aprila u već oslobođenu Banjaluku.⁷⁸⁸

Borbe Grupe korpusa JA nisu bile značajne samo zbog oslobođenja Sarajeva, već i zato što je operacijom 3. i 5. korpusa u dolini Bosne znatno olakšano 2. armiji izvođenje dobojske operacije i izbijanje širokim frontom na reku Bosnu.

Grupa korpusa Operativnog štaba u borbama za vreme sarajevske operacije nanela je velike gubitke nemačkom 21. brdskom armijskom korpusu i, u znatnoj meri, umanjila mu borbenu snagu. To je primoralo Komandu Grupe armije »E«, koja je 25. marta preuzela i komandu na Jugoistoku, da ubrza izvlačenje svih nemačkih snaga iz doline Bosne na sever ka Slavanskom Brodu i dalje na zapad ka Zagrebu.⁷⁸⁹

⁷⁸⁸⁾ Isto, dok. br. 117, 119, 125, 144 i 164; Radovan Vukanović, *Ratni put Treće divizije*, str. 440-441.

⁷⁸⁹⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 209.

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Стр.Пов.Бр. 1
1 јануара 1945 г.

Велико-бродски институт за
Архивско-историјско-етнографско истраживање

Бр. Рај. _____

Према указаној потреби,

Н А Р Е Ђ У Ј Е М :

1.- Да се одмах формира Штаб II Армије, на челу са командантом генерал-лајтнантом КОЧОМ ПОПОВИЋЕМ и комесаром БЛАЖОМ ЛОМΠΑРОМ.

2.- У састав Армије улазе следеће јединице: *српски корпус*

a) - XIV Корпус са 23, 25 и 45 дивизијом

- 17 Ударна дивизија и

- 28 Ударна дивизија *у одредама: I и II корпус.*

3.- О предјем су већ обавештене радиограмом: Главни Штабови Хрватске, Македоније и Словеније, Штабови V и II Корпуса и Штабови I и III Армије.

Предје се доставља ради знања и управљања.

Пријем наређења потврдити.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ НОВ ЈОУ
Маршал Југославије

ДОСТАВљЕНО:

- Начелницима одељења В.Ш.
 - Персоналног
 - Обавештајног
 - Економског
 - Артиљеријског
 - Санитетског
 - Инжињерско-техничког
 - За везу
 - Судског
 - Пропагандног
- Штабу ваздухопловства
- Штабу Корпуса народне одбране
- Главном штабу за Србију
- Војној управи за Војводину
- Команди града Београда
- Начелнику ОЗНЕ за Југославију

Kserokopija originala Titovog naredenja od 1. jnuara 1945.
za formiranje 2. armije NOVJ

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Стр.Пов.Бр. 1
1 јануара 1945 г.

Према указаној потреби,

Н А Р Е Љ У Ј Е М :

- 1.- Да се одмах формира Штаб I Армије од досадашњег Штаба I Пролетерског Корпуса, на челу са командантом генерал-лајтнантом ПЕТКОМ ДАПЧЕВИЋЕМ и комесаром пуковником МИЛАНКОМ ТОДОРОВИЋЕМ.
- 2.- У састав Армије улазе следеће јединице:
 - 1 Пролетерска дивизија
 - 5 Ударна дивизија
 - 6 Пролетерска дивизија "Никола Тесла"
 - 11 Ударна дивизија
 - 21 Ударна дивизија.

3.- О предјем су већ обавештене радиограмом : Главни Штаб Хрватске, Главни Штаб Македоније, Штабови V и II Корпуса и Штабови II и III Армије.

Предје се доставља ради знања и управљања.
Пријем наређења потврдити.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ НОВ и ПОЈ
Маршал Југославије

ДОСТАВЕЊНО:

- Начелницима одељења В.Ш.
 - Персоналног
 - Обавештајног
 - Економског
 - Артиљеријског
 - Санитетског
 - Инжињерско-техничког
 - За вазу
 - Судског
 - Пропагандног
- Штабу ваздухопловства
- Штабу Корпуса народне одбране
- Главном штабу за Србију
- Војној управи за Војводину
- Команди града Београда
- Начелнику СВНЕ за Југославију

Да је препис веран оригиналу
тврди!

ЧЕФ КАБИНЕТА

Мајор

Aug. T. K.

Kserokopija originala Titovog naredenja od 1. januara 1945.
za formiranje 1. armije NOVJ

7
31-2
VRHOVNI ŠTAB
NARODNO OSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIM ODREDA JUGOSLAVIJE

Стр. нов. Бр. 1
1 јануар 1945 год.

Према указаној потреби

Н А Р Е Д Б А

1. Да се одмах формира Штаб III армије од доодржаног Главног штаба Војводине и Штаба XII корпуса, под командом генерал-мајоранта КОСТЕ НАСА.

2. У састав III армије да уђу:
а- под непосредну команду Штаба армије: 16, 36 и 51 дивизија са свим својим деловима, као органске јединице армије.
б- у оперативном погледу: VI и X корпус из састава Главног штаба Хрватске.

3. О предјем су већ обавештени радиограмом: Главни штаб Војводине /Штаб XII корпуса/ и Главни штаб Хрватске.

Предје се доставља ради знања и управљања.
Пријем наређења потврдити.

СМРТ ЗАКЛУЧУ - СЛОБОДА НАРОДУ.

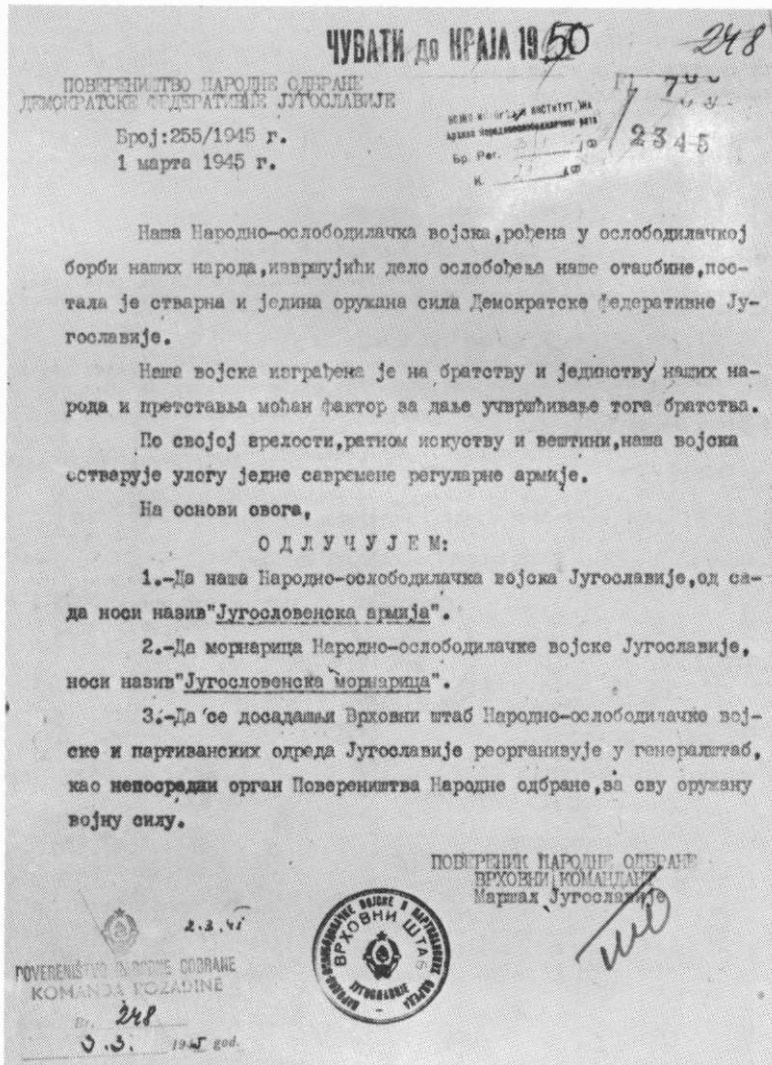

ВЕЖОМ КОМАНДИНТ НОВ и КОЈ
Маглед, Југославије,
W

ДОСТАВИТИ:

Начелнику одреда III:
-Персоналног,
-Обавештајног,
-Економског,
-Артиљеријског,
-Техничког,
-Штабско-техничког,
-за везу,
-Земског,
-Пропагандног,
Штабу ваздухопловства,
Штабу I, II, III армије,
Главном штабу Војводине и Македоније,
Војној управи за Војводину,
Команди града Београда,
Штабу корпуса и Армије Хрватске,
Начелнику ОЗНЕ за Југославију.

Kserokopija originala Titovog naredenja od 1. januara 1945.
za formiranje 3. armije NOVI

Kserokopija Titove odluke od 1. marta 1945. za preimenovanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu i Vrhovni štab NOV i POJ u Generalštab JA

U časovima odmora poklanjala se puna pažnja opismenjavanju boraca 2. armije. Na fotografiji je jedan takav analfabetski tečaj

Sanitetsko osoblje 2. armije imalo je pune ruke posla. Na fotografiji, hirurška intervencija u armijskoj bolnici

Kultumo-prosvetna ekipa 45. divizije 2. armije

Fudbalski tim 45. divizije 2. armije. Snimak je sačinjen neposredno posle završetka rata sredinom maja 1945. u Lajbnicu, Austrija

ШТАБ
ПЕНОГ КОРПУСА НОВЈ.

120
19-12 1944. Д И Р Е К Т И В А Б Р . 1

ШТАБ XIV КОРПУСА НОВЈ ЗА 19 ДЕЦЕМБАР 1944 ГОДИНЕ

I. ПОДАЦИ О НЕПРИЈАТЕЉУ:

Непријатељске снаге са знатно моторизације блокираше сууграду Бјелани. Две непријатељске снаге проише су се 19 с.м. из Бречева у Југу. Трећа група непријатељских снага налази се на просторији од села Глиничке на на југ закључно са Зворником. Четири непријатељске снаге држе положај: Глиничке - Деоа Пилица, Јако утврбене и поседнуте положаје непријатељ држи на линији Шенак - Рамин. Од тих предвих делова на до Зворника размештена је непријатељска колона која има за циљ да се прекоје на север правцем Јако-Бјелани-Бречево. У Зворнику налази се јачи непријатељски гарнизон, који би по нападнику колона која напред назначеним правцем, треба да пружају улогу артиљерије. На десној обали Дрине у Н. Зворнику непријатељ такође држи гарнизон са широким местобраном, чије се снаге налазе на око 3.000 вежника.

II. НАШЕ СНАГЕ:

XXVIII и XVII дивизије поред блокирања Бјелани и пресецања свих комуникација које воде према Бречево и две бригаде XXVIII дивизије, оријентисане према дрини од Δ 667 (око 10 км западно од Трнопаца) до друма Јарнак-Пилово у бригади с. Бошковић. Свега 45 дивизије са једном бригадом распоредене су око Јако са другом на положају Пошак-Горња Пилица (4 км. северно од Бречева) и трећом одређеном на десној обали дрине, са задатком блокирања и уништења непријатељског местобрана и поселе Н. Зворник.

XXIII дивизија са једном бригадом потискује непријатеља правцем десне обале дрине према Н. Зворнику и предњи делови ове бригаде налазе се код Сакара. Остале две бригаде пребацију своје снаге код Дубокије са задатком да правцем: Пошак - дринча - Ново Село крену са југа према Зворнику.

XXVIII дивизија блокираће је Зворник.
XIV дивизија налази се на маршу из Ужца према Бјелани на Дринуцу.

З А Д А Т А К :

А) 45 ДИВИЗИЈА:

да својим бригадима очигледно комуницирање непријатељској колони од Јако према Бјелани и да са јачим снагама са положаја Пошак - Горња Пилица изврши напад на непријатеља директним путем: Пошак - Бјелани - Туроки Шенак - Агосту-

не у састав дивизије, уколико то не у операциону тактичку ситуацију. у састав XIV дивизије, одмах на марши према Југу.

ПОБОРА ЗАРНИУ.

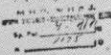
ПОТВРЂАВА
РАДНОЈЕ ЈОВАНОВИЋ, С.Р.

у свима ординаријама озабраво; и тврди:

За штаб
дирекције штаба - пукованик,
Милош Јовановић
Бр. ред. 21-214/0
К. 211-1/0

Kseroskopija originala direktive br. 1. Štaba 14. udarnog korpusa NOVJ od 19. decembra 1944.

11. JANUARA 1945
5. JANUARA 1945
U 12.00 čas

ЗА П О В Е С Т

Одштаб: Истрвница, Брод, Сарајево и Зворник радиуса 1:200000

На северојуговном крилишту иза око 10000 метара у Бјелуцу око 2000, на просторији Челик-Тула-Дрине око 2000 и у Бјелуци око 2000 метара у просторији Бјелуца-Дрине-Бранче концентриса се око 2000 војника и артиљеријских батерија. На Држави налази се три батерије артиљерије око 1000 метара.

У дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара. У дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

У дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

П А Р Е Љ У Б Е Н О :

- 1.- XVIII дивизија:
 - 1.- остацима од на просторији Јаза-Дрине-Бранче.
 - 2.- остацима од на просторији Бјелуца-Дрине-Бранче.
 - 3.- остацима од на просторији Челик-Тула-Дрине.

Детаљи ујутва изађо начашни самостојног одреда овога штаба, 11.-ог 6 о.м. штаб драге налазиће су у Челику.

Политички комсор, цуконик
Оливера Војнич

СРП ЗАШТИТУ - СТА. ОД НАРОДУ
Изначни штаб, командир-стаб
Петровић

ОСТАВАНИЦИ
-табу III и XIV корпуса,
-табу XVII и XVIII дивизије,
навојску артиљеријског одреда
овога штаба.

ће се на просторији о.Дрине-Д.Јасеница-о.Истрија-о.Дрине-Бранче правца Брчко-Челик-Тула ије непријатељског улогрета

о дојутва: десно лева граница лево о.Бујела-Кривацница к.Јасеница-о.Дрине /ове ионалч-

на са просторији о.Дрине-Бранче-о.Ловина-о.Дрине-Бранче-о.Луга-

тврине правца ка Тули од Дрине. У дојутва: десно лева граница око 2000 метара.

ује јединице 45 дивизије. о дојутва: десно лева граница око 2000 метара.

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

и фортификациони органи-цију јакосог батеријског одреда Зворник-Бозук-Бра-реке Дрине од Дрине-Бранче у намену отовоку Дрине-Бранче о.Дрине-Бранче. Саста-

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

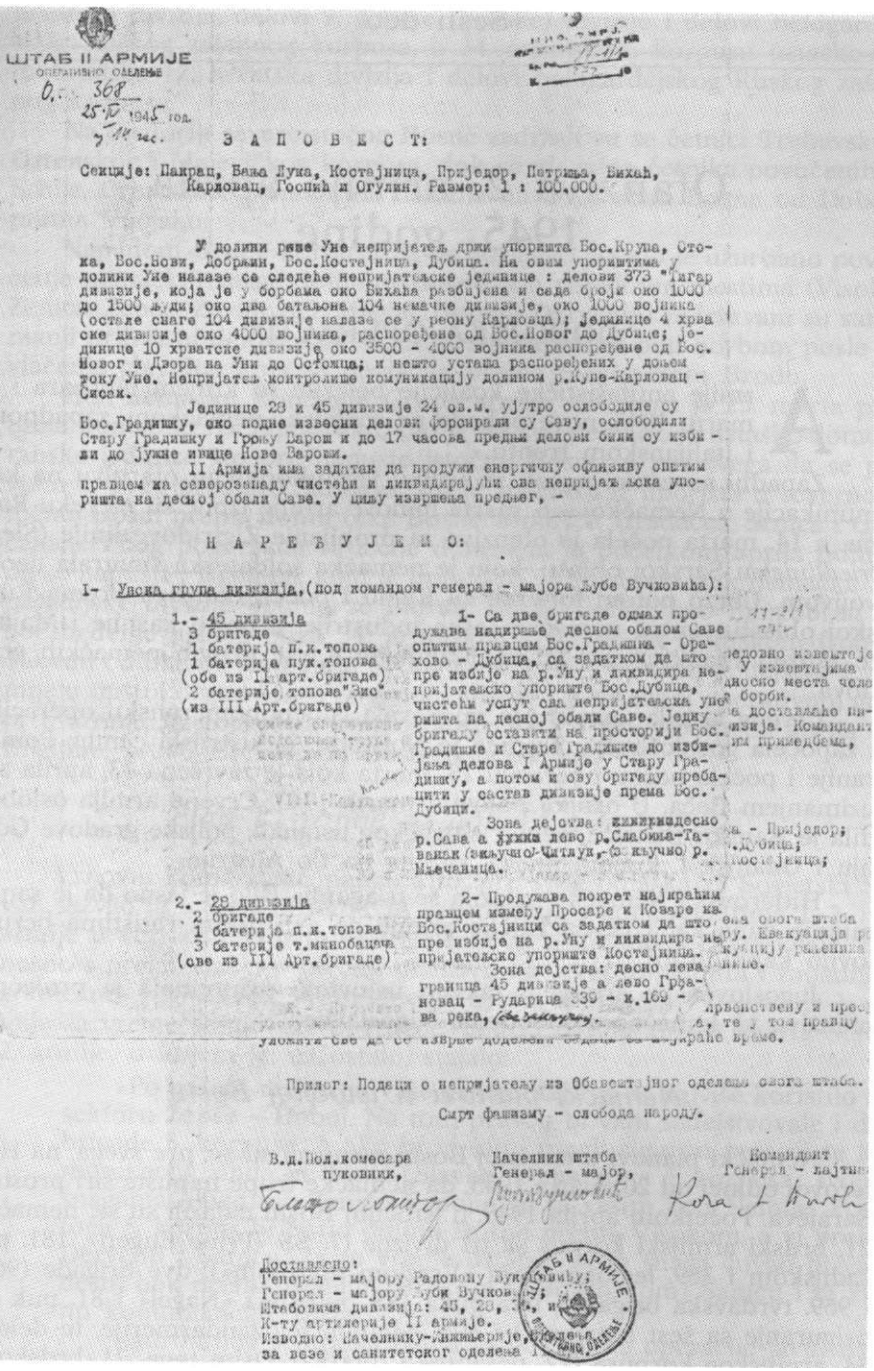
о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

о дојутва: десно лева граница око 2000 метара. Десна четвртина група јачине око 2000 метара. Лева четвртина група јачине око 2000 метара.

Kserokopija originala zapovesti Štaba 2. armije NOVJ od 5. januara 1945.

Kserokopija originala zapovesti Operativnog odeljenja Štaba 2. armije od 25. aprila 1945. za dejstva Unske i Karlovačke grupe divizija

Šesti deo

Ofanziva 2. armije aprila 1945. godine

DOBOJSKA OPERACIJA

Armije antifašističke koalicije beležile su krajem februara i u martu 1945. nove pobeđe na sovjetsko-nemačkom, zapadnom i italijanskom frontu.

Zapadni saveznici počeli su veliku vazduhoplovnu ofanzivu na komunikacije u Nemačkoj - 6. marta njihove armije izbile su na reku Rajnu, a 14. marta počela je ofanziva za probijanje Zigfridove linije (*Siegfriedlinie*) u Sarskoj oblasti, koju je nemačka soldateska smatrala neosvojivom. Ubrzo potom forsirali su Rajnu i počeli ofanzivu prema Rurskoj oblasti, centru nemačke teške industrije, a nešto kasnije i Majnu te zauzeli Frankfurt na Majni, Majnhajm i više drugih nemačkih gradova.

Crvena armija uspešno je završavala istočnopomeransku operaciju i započela gornjošlesku. Zauzela je Nojštetin, industrijski centar Pomeranije i počela bečku operaciju 15. marta koja je završena 13. aprila zauzimanjem Beča. U drugoj polovini marta 1945. Crvena armija oslobodila je Bansku Bisticu, centar slovačkog ustanka, poljske gradove Gdijnju i Gdanjsk i, krajem marta, stupila na tlo Austrije.

Hitlerovska Nemačka nalazila se u agoniji. Bilo je jasno da je samo pitanje dana kada će nacističke armije na evropskim ratištima bezuslovno kapitulirati.

Jugoslovenska armija u takvim uslovima pripremala je prolećnu ofanzivu za konačno oslobođenje Jugoslavije.⁷⁹⁰

Nemački planovi u istočnoj Bosni

Nemački planovi u istočnoj Bosni zasnivali su se, pre svega, na Hitlerovoj odluci od 20. marta 1945. da nemačke trupe napuste širi prostor Sarajeva. Početkom aprila 1945. u istočnoj Bosni nalazili su se: nemački 21. brdski armijski korpus sa tri divizije (7. SS »Princ Eugen«, 181. pešadijskom i 369. legionarskom »Vražjom divizijom«), dve brigade (964. i 969. tvrđavska brigada), dva puka (SS policijski »Nagel« i 81. puk za osiguranje sa šest bataljona) i 696. bataljon feldžandarmerije, te delovi 34. armijskog korpusa (22. pešadijska divizija). Osim toga, 21. brdskom armijskom korpusu bile su potčinjene ustaško-domobranske 8. i 15.

⁷⁹⁰ Grupa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 5, str. 88-152 i 269-334.

hrvatska divizija, delovi 9. gorske (brdske) divizije i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, a 34. armijskom koipusu ustaško-domobranska 12. hrvatska divizija i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa.

Na teritoriji severoistočne Bosne zadržali su se četnici Trebavskog, Ozrenskog i Majevičkog korpusa, dok se glavnina četnika povučeni iz Srbije, Crne Gore i Sandžaka nalazila na levoj obali Bosne od Doboja prema Vučjaku.

Napadom Grupe korpusa JA na Sarajevo počelo je užurbano povlačenje nemačkih snaga dolinom Bosne, a u pojedinim mestima (Visoko, Zenica, Žepče, Zavidovići, Maglaj, Doboj i Derventa) zadržavani su samo manji prihvatni delovi, koji su ta mesta napuštali pod borbom posle izvlačenja glavnine koja se povlačila prema Slavonskom Brodu.

Plan nemačke Komande Grupe armija »E«, koja je 25. marta preuzela komandu na Jugoistoku, bio je da sve nemačke i ustaško-domobranske jedinice što pre napuste istočnu Bosnu, a pre svega da se povuku iz šireg prostora Sarajeva, što je značilo i iz uporišta u severnoistočnoj Bosni prema dolini reke Bosne: Modriče, Gradačca, Srnica i Gračanice. Zbog pogoršane situacije donesena je početkom aprila odluka da se napusti i Bijeljina, koju je branio 65. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije. Jedino se moralo držati Brčko, kao mostobran na sremskom frontu. Takvim odlukama Komande Grupe armija »E« olakšano je dejstvo 2. armije u opštoj ofanzivi, a u izvesnom smislu i Bosanskoj operativnoj grupi 1. armije JA koja je za kratko dejstvovala u prvoj polovini aprila od Bijeljine, preko Brčkog, do Bosanskog Samca.⁷⁹¹

Plan 2. armije za dobojsku operaciju

Vrhovni komandant maršal Tito, pre svog odlaska za Sovjetski Savez, sazvao je u Generalštabu JA savetovanje s komandantima 1, 2. i 3. armije u vezi sa završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, odnosno s prelaskom u prolećnu ofanzivu ka severozapadnim i zapadnim granicama Jugoslavije. Prethodno je u vezi s ulogom i dejstvom 2. armije za vreme sarajevske operacije, uputio radiogram 20. marta Štabu 2. armije, u kojem je, uz ostalo, stajalo:

»Po našem mišljenju vaše glavno dejstvo bi najviše koristilo na sektoru Žepče - Doboj. Na tom pravcu bi vam sadejstvovala i dve brigade 5. korpusa. A ako bi vi sami mogli sigurno preseći te komunikacije, onda bi Rodić [Slavko, komandant 5. korpusa] svojim snagama likvidirao Zenicu i spojio se sa vašim kod Nemile. Posle toga 5. korpus bi čistio dolinu Bosne prema Visokom, a vi prema Derventi i Samcu. Za to vreme ostatak vaših snaga čuvao bi vam desni bok prema Bijeljini, Brčkom i [Bosanskom] Samcu i za važnu komunikaciju Tuzla - Zvornik.

Radi hitnog stvaranja plana za pomenute operacije javiti nam vaše mišljenje u sledećem:

⁷⁹¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 99 i 212; AVII, Na k. 6, reg. br. 1-5.

1. koji je sektor u dolini Bosne najpogodniji za vaš napad;
2. Mogu li vas za to vreme obezbediti vaše divizije od Bijeljine, Brčkog i Šamca, ili možda one mogu da likvidiraju i Bijeljinu;
3. Da li je bolje Rodić da sadejstvuje vašim snagama na istom sektoru, ili da se on prikupljen baci na Zenicu;
4. Šta vam je neophodno od materijala za pripremu ovih operacija:

5. Eventualne druge predloge⁷⁹²

Štab 2. armije odgovorio je 24. marta ovo:

»Veza vaše depeše od 20. marta. Najzgodniji za naše glavno dejstvo u dolini Bosne sektor Maglaj - Doboj, već zbog toga što je železnička pruga na desnoj obali.

Pod sadašnjim uslovima dve naše divizije nikako ne mogu da nas obezbede od Bijeljine i Šamca.

Smatramo da je bolje da Rodić sadejstvuje na istom sektoru, pa onda da okrene ka jugu, a mi prema severu.

Materijalni preduslov za izvođenje operacije jeste obezbeđenje goriva za regularni dovoz potrebnih količina municije i hrane i blagovremeno stvaranje velikog skladišta municije, hrane i goriva u predelu Tuzle. Zatim oružje za slabo naoružanu 28. diviziju. Naizjed, bar po jedna radio-stanica na svaku brigadu bez čega, kako se pokazalo, ne može biti sigurnog rukovođenja.

Ovo je odgovor na vaša pitanja, u okviru vaše postavke. No naše mišljenje da neophodni minimalni preduslov za ofanzivno dejstvo naših snaga u dolini Bosne jeste likvidiranje Bijeljine, uz sadejstvo jedne našoj diviziji bar jedne divizije i jedne artiljerijske brigade sa desne obale Drine. Najpovoljnije rešenje bilo bi, svakako, prethodno ili paralelno sa dejstvom ka dolini Bosne, likvidiranje i Brčkog upotrebom snaga koje budu likvidirale Bijeljinu, po mogućnosti uz paralelno sadejstvo 1. armije na svome pravcu.

Minimum snaga za uspešne operacije u dolini Bosne tri divizije sa ove strane, čije bi desno krilo zahvatilo bar južne ogranke Trebove, jer se pravilno snabdevanje i efikasna upotreba artiljerije ne može postići bez ovladavanja komunikacijom Tuzla - Doboj.⁷⁹³

Vrhovni komandant je 25. marta, neposredno pred dolazak generalajtnanta Koče Popovića, komandanta 2. armije, u Beograd na savetovanje u Generalštab JA, uputio kraću informaciju Štabu 2. armije u kojoj je izneo svoj stav da 1. armija i jedinice Operativnog štaba Grupe korpusa JA neće moći da pređu u ofanzivu pre nego neprijatelj oslabi snage na njihovim sektorima, i da je potrebno, u prvoj fazi ofanzivnih operacija na sremskom frontu, zauzeti Bijeljinu, da 2. armija pređe u napad prema dolini Bosne istovremeno s napadom Grupe korpusa na Sarajevo.⁷⁹⁴

Na savetovanju u Generalštabu JA od 25. do 27. marta načelno su usvojeni predlozi Štaba 2. armije izneti u telegramu od 24. marta, i odlučeno je da se za oslobođenje Bijeljine, Brčkog i Bosanskog Šamca

⁷⁹²> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 156.

⁷⁹³> Isto, dok. br. 157; AVII, k. 274, reg. br. Č¹⁹³ - 6-194/4.

⁷⁹⁴> AVII, k. 42, reg. br. 1-14/1.

obrazuje privremena operativna grupa pod komandom 1. armije koja bi trebalo da oslobodi ta mesta, forsira Savu kod Brčkog, izbije u pozadinu neprijatelja na sremskom frontu i, u sadejstvu sa glavnim snagama 1. armije, koje napadaju frontalno, pristupi uništenju okruženog neprijatelja. Međutim, ta zamisao nije mogla u potpunosti da se sprovede jer 2. armija nije mogla da pređe u opštu ofanzivu prema dolini Bosne s početkom napada na Sarajevo zbog nemačkog protivudara u pravcu Tuzle u operaciji »Majska oluja«, a neprijatelju nije mogla da bude presečena odstupnica u Sremu zbog produženih borbi za Brčko i Bosanski Šamac i teškoća, na prvom mestu, oko prebacivanja Bosanske operativne grupe divizija 1. armije iz Brčkog na levu obalu Save.

Vrhovni komandant je, potom, preduzeo odgovarajuće mere oko obrazovanja Bosanske operativne grupe divizija 1. armije. S tim u vezi upoznao je 28. marta Štab 2. armije da će oko 5. aprila na levu obalu Drine, u rejonu Janje, stići 2. proleterska i 5. divizija te da njih dve i 17. divizija 2. armije obrazuju grupu pod komandom Štaba 1. armije, sa zadatkom da oslobode Bijeljino, Brčko i Bosanski Šamac. Na raspolaganje su im stavljena i dva divizion 1. artiljerijske brigade sa sektora Bijeljine.⁷⁹⁵

Sutradan, 29. marta, vrhovni komandant naredio je 22. diviziji da smeni 2. proletersku diviziju na njenim položajima na desnoj obali Drine od ušća do u visini Janje, te da spreči eventualno prebacivanje neprijateljevih grupa iz istočne Bosne u Srbiju.⁷⁹⁶

Postupajući po tom naređenju, Štab 22. divizije je 30. marta naredio da se njegove jedinice rokiraju severno od Loznice: 10. srpska brigada da zauzme položaje i smeni jedinice 2. proleterske divizije od ušća Drine preko Crne Bare, do Crnobarskog salaša; 8. srpska brigada od Badovinaca do Novog Sela, a 12. srpska brigada, kao divizijska rezerva, u selo Pričinović, severozapadno od Šapca.⁷⁹⁷

Vrhovni komandant je 30. marta još jednom upozorio Štab 2. armije da se 2. proleterska i 5. divizija kreću prema Drini i da će oko 5. aprila biti na širem prostoru Janje i naredio mu da s njima održava stalnu vezu.⁷⁹⁸

Za to vreme u Štabu 2. armije radilo se danonoćno. Trebalo je donositi brze i ispravne odluke u vezi s neprijateljevim protivударom, koji je počeo 28. marta ka Tuzli na pravcima Srnice - Srebrenik - Tuzla i Brčko - Celić - Tuzla, a istovremeno razrađivati i plan opšte ofanzive 2. armije u pravcu doline Bosne. Tek posle uspešnog protivudara jedinica 2. armije 31. marta i 1. aprila i odbacivanja neprijatelja prema Gračanici, Srnicama i Brčkom, pristupilo se detaljnim i konkretnim priprema opšte ofanzive, odnosno dobojskoj operaciji, koja je trebalo da počne 5. aprila ujutro na čitavom frontu.⁷⁹⁹

Do 4. aprila Štab 2. armije razradio je plan napadne operacije u pravcu doline Bosne, poznate kao dobojska operacija. Planom je predviđeno da se ona izvede u dve faze. (*Prilog br. 22*).

⁷⁹⁵> Isto, k. 42, reg. br. 1-15/1.

⁷⁹⁶) Isto, k. 1052, reg. br. 4-15/2.

⁷⁹⁷> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 173.

⁷⁹⁸> Isto, dok. br. 174.

⁷⁹⁹> *AVII*, k. 273, reg. br. 1-34/1 i k. 274, reg. br. 6-107 - 6-108/4.

U prvoj fazi trebalo je da 25. i 23. divizija na sektoru Srnice pređu u napad 5. aprila ujutro, nanoseći glavni udar na pravcu Karavlaška Maoča - Rašljani - Bijela - Avramovina i na pravcu Bandra (trig. 404) - Kapetanova Bina - Biberovo Polje - Donji Lukavac, sa zadatkom da preseku komunikaciju Gračanica - Srnice - Brčko i brzim prodorom u Veliku i Malu Tinju okruže i unište neprijatelja na tom sektoru, a zatim da izbiju i utvrde se na liniji Bijela - Cerik - Jakavica - Mednica (trig. 215) - Donji Lukavac - Gušta - desna obala Zelinjskog potoka - Džakule - kota 555 - Bukva (kota 505) - Borike (kota 504) i spreče upućivanje pojačanja neprijatelju iz Gračanice ka Brčkom, vezujući za sebe, ujedno, neprijateljeve snage kod Gradačca.

U isto vreme 45. divizija je trebala da osloncem na dolinu Spreče vrši pritisak na Gračanicu i sadejstvuje 23. diviziji u centru borbenog poretka 2. armije.

U drugoj fazi trebalo je preneti težište dejstva ka Doboju, ovladati Gračanicom i ugroziti Doboju. Planom Štaba 2. armije bilo je predviđeno:

- 25. divizija, ojačana 2. krajiškom brigadom, jednovremeno s početkom napada Bosanske operativne grupe divizija 1. armije ka Brčkom da preduzme opšti napad pravcem Srnice - Gradačac sa zadatkom da preseče komunikaciju Gradačac - Brčko i ugrozi komunikaciju Gradačac - Modriča, te da ovlada linijom Turić - Mionica - Gornji Lukavac - Raskršće (kota 291), a zatim da oslobodi Gradačac povezujući se desno s Bosanskom operativnom grupom divizija 1. armije;

- 23. divizija da noću 5/6. aprila počne napad ka Doboju opštim pravcem Monj (kota 533) - Sjedi krš (kota 663) sa zadatkom da ovlada linijom Studenac (kota 639) - Vis (trig. 694) a zatim da napada Gračanicu sa severozapadne strane, sadejstvujući 45. diviziji koja je napadala Gračanicu s istoka i severa i obuhvatila je s juga, a potom da obe divizije nadiru ka Doboju s težnjom da izbiju na liniju Spletna lipa (kota 651) - Vis (kota 521) - Motka (trig. 442) - Gostilj (trig. 774) - Krčmarica (trig. 682);

- 28. divizija, kad je smeni 2. proleterska divizija Bosanske operativne grupe divizija 1. armije na prostoru Celića, da se prebaci na prostor Puračić - Poljice - Živinice - Bukinje, i do daljeg ostane u armijskoj rezervi;

- 2. krajiška brigada 17. divizije da dejstvuje na desnom krilu 25. divizije i, kada 17. divizija izbije u njenu visinu, ponovo da uđe u njen sastav.

Takav je bio plan početne operacije 2. armije u fazi sadejstva Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije. O tom planu je Štab 2. armije obavestio 4. aprila i Generalštab JA.⁸⁰⁰

Grupisanje i pripreme jedinica 2. armije za ofanzivu

Štab 2. armije je 4. aprila u 1 čas doneo konačnu odluku o početku opšte ofanzive 5. aprila u 5 časova ujutro. U toj odluci predviđeno je da se 5. aprila preseče komunikacija Gračanica - Srnice i Srnice —

Š» Isto, k. 271, reg. br. 3¹/5 i k. 273, reg. br. 1-34/1.

Brčko, i da se ovlada širokom linijom Prosjeka - Skakava - Bijela - Cerak - Jakavica - Medenica (trig. 215) - Donji Lukavac - Petrovac (kota 320) - Kamenjani - kota 535 (kota Međeđe) - Jelovo brdo (kota 479) - kota 633 - Sokol - Piskavica - Stražba (kota 452) - Straževac (kota 336) - Karanovac (trig. 360) - Greblje brdo (kota 428) - Veliki brijeg (kota 782) sa težištem 25. divizije na pravcu Maoča Karavlaška - Bijela - Avramovina, 23. divizije na pravcu Bandra (trig. 404) - Biberovo Polje - Donji Lukavac, te da se neprijatelj opkoli na sektoru Srnice, tu zarobi ili uništi.

Tom odlukom Štaba 2. armije bilo je predviđeno da 6. aprila težište napada 23. i 45. divizije bude preneto na pravac Gračanica - Doboj, da se ovlada Gračanicom i izbije prvo na liniju Studenac (kota 639) - Vis (trig. 694) - Stjepan Polje - Samarić - Gostilj (trig. 774) - Veliki brijeg (kota 782), a zatim na liniju Vis (kota 521 kod Brđana) - Prnjavor - Motka (trig. 682). Istovremeno da 25. divizija na pomoćnom pravcu udara napada 6. aprila pravcem Srnice - Gradačac i neposredno sadejstvuje jedinicama Bosanske operativne grupe divizija 1. armije, izbije na liniju selo Turić - Turić (trig. 214) - kota 239 - Humka (trig. 388) - Gornji Lukavac - Vučjak (kota 210) - Tadić brdo (kota 469) - Zelinjsko brdo (trig. 534), preseče komunikaciju Gradačac - Brčko i ugrožava komunikaciju Gradačac - Modriča⁸⁰¹ (*Prilog br. 23*).

U vezi s odlukom Štaba 2. armije izvršeno je pregrupisanje jedinica noću 3/4. aprila tako da su pred početak operacije zauzimale ovakav raspored:

- 25. divizija, ojačana 2. krajiškom brigadom 17. divizije nalazila se na desnom krilu 2. armije i to 2. krajiška brigada na desnom krilu na polaznom položaju od Rašljana do Pašana; 19. srpska brigada u centru na polaznom položaju Hajdučko brdo (kota 625, 587 i 567) kota 498 - kota 433 (isključno); 16. srpska brigada na levom krilu na polaznom položaju kota 433 (uključno) - Zuberovo Brdo - kota 402 - kota 253 - Muslimanska Špionica; 18. srpska brigada u Muslimanskoj Špionici kao divizijska rezerva;⁸⁰²

- 23. divizija nalazila se u centru armijskog rasporeda i to: 14. srpska brigada na desnom krilu na polaznom položaju Topalovići - kota 255; 7. srpska brigada u centru na polaznom položaju kota 255 (isključno) - Jošak - Bandra (trig. 404); 9. srpska brigada na levom krilu na polaznom položaju Bandra (isključno) - kota 394 - kota 472, jugoistočno od Sokola;⁸⁰³

- 45. divizija nalazila se na levom krilu armijskog rasporeda i to: 24. srpska brigada na desnom krilu 45. divizije na polaznom položaju Čekanići - kota 399 - kota 327 - Sulejmanbegova kosa; 20. srpska brigada u centru na polaznom položaju Tunjevac (kota 300 i kota 248) - južni deo Lohinje - istočno Durač; 23. srpska brigada na levom krilu na polaznom položaju Lugovi - Veliki brijeg (kota 214) - Lazarevići - Stjepanovići - Kamenički vis (kota 821) - Remust kosa (kota 365).⁸⁰⁴

⁸⁰¹) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 38.

⁸⁰²) Isto, dok. br. 41 i 60.

⁸⁰³) Isto, dok. br. 40 i 58.

⁸⁰⁴) Isto, dok. br. 2 i 62.

Prodor u dolinu Bosne

Opšta ofanziva jedinica 2. armije počela je tačno u predviđeno vreme, 5. aprila u 5 časova ujutro, napadom na neprijatelja koji se branio u ovom rasporedu: na odseku Muslimanska Maoča - Pravoslavni Rašljani - Gornji Hrgovi dva bataljona ustaško-domobranskog 3. gorskog zdruga (brigade) i četnički Majevački korpus; na odseku Gornji Hrgovi - Kupres 16. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije (glavne snage na raskrsnici puteva u Srnicama); na odseku od Kupresa do Sokola 16. ustaški zdrug (brigada) ustaško-domobranske 15. hrvatske divizije; na odseku od Sokola do reke Spreče delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« i 12. ustaškog zdruga 12. hrvatske divizije; na odseku od Spreče do grebena Ozrena četnički Ozrenski korpus; u rejonu Gradačca četnički Trebavski korpus, a u Doboju delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, dva landesšicen bataljona i delovi ustaško-domobranske 15. hrvatske divizije.⁸⁰⁵

Dvadeset peta divizija posle artiljerijske pripreme koja je trajala 30 minuta (od 4.30 do 5 časova) prešla je u silovit napad. Druga krajiška brigada na pravcu Maoča Karavlaška - Bijela, 19. srpska brigada pravcem Mačkovac - Panike i 18. srpska brigada pravcem Zuberovo Brdo - Gornji Hrgovi. U toku dana 2. brigada oslobodila je sela Pašane, Bijelu, Cerik, Potočare i Donje Hrgove i izbila do 22 časa kod sela Dubrava, na komunikaciju Srnice - Brčko. Devetnaesta brigada zauzela je u prvom naletu Mačkovac, a zatim počela žestoku borbu za Panike (kota 520), ključ neprijateljeve odbrane. Do 12 časova neprijatelj je bio skoro potpuno opkoljen. Tek u 19.30 časova jedinicama 19. brigade pošlo je za rukom da zauzmu to jako neprijateljevo uporište. Posle toga prešle su u gonjenje neprijatelja, oslobodile Gornje Hrgove i izbile na liniju Vučkovac - Mednica (trig. 215). Šesnaesta brigada u prvom naletu ovladala je neprijateljevim položajem kod crkve u Pravoslavnoj Špionici, ali je dalje napredovanje zaustavljeno kod Hajdurovića. U toku dana njene jedinice su četiri puta jurišale i tek u 21 čas ga oslobodile, a potom prešle u gonjenje neprijatelja i do ponoći oslobodile sela Gušte i Srnicu.⁸⁰⁶

U isto vreme prešla je u napad 23. divizija: 14. srpska brigada na pravcu Topalovići - Biberovo Polje; 7. srpska brigada pravcem Bandra (trig. 404) - Kapetanova Bina i 9. srpska brigada pravcem Stražba - Monj - Vranjevac. Četrnaesta brigada vodila je oštre borbe u rejonu kote 242 i, tek noću uspeła da protera neprijatelja i izbije u rejon Kerpa. Za to vreme 7. brigada zauzela je posle žestoke borbe Monj i Vranjevac i oslobodila Kapetanovu Binu, a 9. brigada je do 14 časova ovladala kotom 450, presekla komunikaciju Sokol - Srnice u visini Hodžića i zauzela kotu 505. Napad jedinica 23. divizije uspešno je podržavala 2. artiljerijska brigada.⁸⁰⁷

Četrdeset peta divizija prešla je u napad, takođe, u određeno vreme: 24. srpska brigada na pravcu Borika - Stražba; 20. srpska brigada

⁸⁰⁵> Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 328-9; Friedrich-August von Metzsh, n.d., str. 83.

⁸⁰⁶> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 60; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-35/1.

⁸⁰⁷> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 58.

pravcem Tunjevac - Straževac (kota 336) i 23. srpska brigada pravcem Sočkovac - Greblje brdo (kota 428) južno od reke Spreče. Dvadeseta srpska brigada uspjela je u toku dana da oslobodi Piskavicu i tek posle nekoliko izvršenih napada da zauzme i Stražbu jer se neprijatelj na tom visu uporno branio. Za to vreme 20. brigada u centru divizijskog rasporeda vodila je žestoke borbe i uspjela da ovlada Drapnićima, Pribavom i Straževcom, i da izbije na istočnu ivicu Gračanice. Međutim, pod pritiskom upornog neprijatelja posle više napada i protivnapada, bila je primorana da se povuče na svoj polazni položaj. Levokrilna 23. brigada u toku dana oslobodila je Karanovac i Brđane, izbila u istočni deo Boljanića i zauzela Greblje brdo (kota 428), Veliku ostravicu (trig. 917) i Malu ostravicu (kota 721).⁸⁰⁸

Istog dana Štab 2. armije obavestio je Generalštab JA o rezultatima prvog dana ofanzive, naglasivši da na sektoru Srnice cilj nije ostvaren jer nije ovladao raskrslanicom puteva, radi čega je naređeno da napad produži 25. divizija u sadejstvu s jednom brigadom 23. divizije, pravcem Vranjevac - Kerep, da ovladaju tom raskrslanicom i izbiju na liniju Bijela - Cerik - Vučkovci i Kerep - Čosić - Buk (kota 319), posle čega je trebalo izvršiti napad i na Gračanicu.

Uveče 5. aprila Štab 2. armije unekoliko je izmenio svoju odluku od 4. aprila. Na pravac Srnice - Gradačac orijentisao je čitavu 25. diviziju, sa 2. krajiškom brigadom i jednom brigadom 23. divizije, a na Gračanicu usmerio po dve brigade 23. i 45. divizije. U skladu s tim Štab 2. armije je naredio:

- 25. divizija da ojačanom 14. srpskom brigadom 23. divizije noću uoči 6. aprila preuzme od 23. divizije odsek Tunjevac - Kapetanova Bina - Vranjevac isključno, a zatim 6. aprila da produži napad pravcem Vranjevac - Kerep sa zadatkom da ovlada raskrslanicom puteva u Srencima i linijom Bijela - Cerik - Vučkovac - Kerep - Čosić - Buk (kota 319) i sa te linije, u sadejstvu sa 2. krajiškom brigadom 17. divizije produži napad pravcem Srnice - Gradačac i to kada levo krilo Bosanske operativne grupe 1. armije izbije u selu Brku. Posle izvršenja zadatka 14. srpska brigada trebalo je da ostane u selu Donja Međeđa i ponovo uđe u sastav svoje divizije;

- 23. diviziji da sa 7. i 9. srpskom brigadom, osloncem na Vranjevac, Bandru i Stražbu, produži napad opštim pravcem Hodžići - Sjedi krš (kota 663) - Prnjavor, izbije što pre na liniju Studenac (kota 639) - Vis (trig. 694) i odatle sadejstvuje 45. diviziji u napadu na Gračanicu. Posle zauzimanja Gračanice da nastupa pravcem Sjedi krš - Prnjavor - Rijeka i da izbije na liniju Spletna lipa (kota 651) - Vis (kota 591, severno od Brđana) - Drenova (kota 584) - Drum (kota 461), zapadno od Gračanice prema Bušletiću;

- 45. diviziji da produži napad opštim pravcem Tunjevac - Gračanica - Brijesnica - Klokočnica, oslobodi Gračanicu u sadejstvu sa 23. divizijom, a potom da izbije do Đurića i Prkuta, s tim da 23. srpska brigada ovlada linijom Boljanići - Gostilj (trig. 774) - Veliki brijeg (kota 782). Naredni zadatak 45. divizije bio je da dostigne liniju Motka (trig.

⁸⁰⁸) Isto, dok. br. 62.

442) - Samarić (kota 202) - Gavran vis - Visoka ravan - Krčmarica (trig. 682).

Napad na čitavom frontu 2. armije nastavljen je 6. aprila. Dvadeset peta divizija sa 2. krajiškom brigadom 17. divizije i 14. srpskom brigadom 23. divizije, savlađujući slabiji neprijateljov otpor u toku dana ušla je u Gradačac i ovladala položajima na liniji Turić - Turić (trig. 214) - Humka (trig. 288) - južni deo Gradačca - Gornji Lukavac - Petrovac - Donja Zelinja.⁸⁰⁹

Dvadeset treća divizija sa svoje dve brigade (7. i 9. srpskom brigadom) produžila je napad u zoru 6. aprila. Posle oštne borbe 7. brigada uspela je da zauzme Glavicu (kota 622), Sijedi krš i Vis (trig. 694), da preseče komunikaciju Prnjavor - Gračanica i posedne Debelo brdo (kota 495) ugrožavajući tako odstupnicu neprijatelju od Gračanice ka Doboju. Deveta srpska brigada nastupala je pravcem Sokol - Marići, vodeći žestoke borbe oko Sokola koji je uspela da zauzme, osim kule, gde se neprijatelj zadržao opkoljen. U sumrak su jedinice 9. brigade zauzele kotu 356 i sa severa obuhvatile Gračanicu. Četrnaesta srpska brigada, koja se tog dana vratila u sastav svoje divizije, prešla je posle podne u napad na pravcu Piskavica - Stražba i, na liniji Vepar (kota 373) - Stražba (kota 452), poviše Gračanice, vodila žestoke borbe sve do svanuća narednog dana.⁸¹⁰

Istog dana u zoru, 2\$), i 24. srpska brigada 45. divizije prešle su u napad na Gračanicu, koju su tri ustaške bojne (bataljona) i delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« žestoko branili, tako da su obe brigade do mraka uspele da ovladaju samo linijom kota 446 - Durač - Pribava, istočno od Gračanice. Dvadeset treća srpska brigada koja se nalazila južno od reke Spreče, sa jednim bataljonom forsirala je Spreču u popodnevnom časovima i presekla komunikaciju Doboju - Gračanica, 3 kilometra od Gračanice.⁸¹¹

U zoni dejstva 25. divizije bilo je relativno mirno 7. aprila i jedinice su utvrđivale položaje koje su osvojile prethodnog dana. Druga krajiška brigada 17. divizije koja je držala položaj na liniji Turić - Turić (trig. 214) i dalje komunikacijom prema Žabarima izišla je ispod komande Štaba 25. divizije i ponovo ušla u sastav svoje 17. divizije.⁸¹²

Istog dana jedinice 23. divizije vodile su, uglavnom, manje* borbe. Njena 7. i 9. srpska brigada odbacile su neprijatelja na liniju Drenova (kota 584) - Krčevine - Stijena (kota 485) - Debelo brdo (kota 495), a 14. srpska brigada sadejstvovala je 20. i 24. srpskoj brigadi 45. divizije u napadu na Gračanicu.⁸¹³

Četrdeset peta divizija sa svojom 20. i 24. srpskom brigadom vodila je čitavu noć 6/7. aprila žestoku borbu za Gračanicu. U 4.30 časova ujutro one su uspele da prodru u naselje i da ga u sadejstvu sa 14. srpskom brigadom 23. divizije do 7 oslobode. Zatim su produžile gonjenje prema Doboju, ali im je Štab 2. armije naredio da se zaustave u Stjepan Polju

⁸⁰⁹> Isto, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-9/5.

⁸¹⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-10/5.

⁸¹¹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62, AVII, k. 271, reg. br. 3-10/5.

⁸¹²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-11/5.

⁸¹³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-11/5.

i 8. aprila prebace na levu obalu Spreče, s tim da 23. divizija preuzme njihove položaje. U tim borbama 45. divizija nije uspela da jačim pritiskom delova 23. srpske brigade od Karanovca prema komunikaciji Gračanica - Doboj spreči izvlačenje neprijatelja iz Gračanice ka Doboju.⁸¹⁴

Oslobođenjem Gračanice i Brčkog 7. aprila završena je druga faza ofanzive 2. armije JA, tj. faza neposrednog sadejstva Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije JA. U stvari oslobođenjem Gradačca i Gračanice završena je prva etapa dobojske operacije. Cilj druge etape bio je da snage NOVJ izbiju na reku Bosnu od Modriče do Paklenica i pristupe izvođenju treće, poslednje etape te operacije - oslobođenju Doboja. Štab 2. armije, još za vreme borbi za oslobođenje Gračanice, razradio je plan dejstva jedinica u narednom periodu i o tome obavestio 8. aprila ujutru Generalštab JA:

»U vezi sa oslobođenjem Brčkog, daljim operacijama desnokrilne grupe 1. armije i orijentacijom 3. korpusa ka Maglaju i Žepču, naš plan za dalje operacije predviđa:

Prvo. Što pre ovladati desnom obalom Bosne i izbiti na Bosnu od Modriče do ušća r. Paklenice tri kilometra južno od žel. stanice Trbuk i to sa 25. divizijom na odsek Modriča - s. Koprivna, a sa 23. i 45. divizijom na odsek s. Bušletić - Doboj - Trbuk. Dvadeset osma divizija u rezervi na pravcu Gračanica - Doboj u cilju ubacivanja u centar radi brzog upada i ovladaivanja Dobojem.

Drugo. U cilju sadejstva grupi 1. armije na pravcu Šamac predviđeno da jedan dan ranije ovladamo Modričom i presečemo komunikaciju Doboj - Modriča - Šamac.

Treće. Na pravcu Gračanica - Doboj na reku Bosnu izbiti u vreme izbivanja 3. korpusa na liniju Maglaj - Žepče.

Četvrto. Na reku Bosnu izbiti najdocnije 10. aprila do mraka kog bi dana prednji delovi 5. korpusa trebalo da izbiju kod Maglaja i Žepča, jer su 7. ov. m. otpočeli pokret od Sarajeva.

Peto. Naše jedinice sada su uglavnom na liniji predviđenoj kao cilj za 6. april, gde se vrše pregrupisavanja i pripreme za produženje operacija. Dvadeset osma [divizija] na prostoriji Puračić - Poljice - Živinice sa tendencijom da je preoružamo i ubacimo na centar prema Doboju.

Šesto. Po izbivanju na Bosnu 3. korpus prebaciti na levu obalu, a potom napasti i ovladati Dobojem, istovremeno forsirajući r. Bosnu na celom sektoru.⁸¹⁵

Generalštab JA dao je saglasnost na predloženi plan 2. armije za dejstva ka dolini Bosne i, ujedno 9. aprila, pripremio dve direktive, ali ih nije odmah uputio Štabu 2. armije, smatrajući da se one ne razlikuju od predloženog plana.⁸¹⁶

Štab 2. armije, pre nego što je dobio saglasnost Generalštaba JA, izdao je prethodno naređenje štabovima 23, 25. i 45. divizije za nastupanje ka dolini Bosne.

⁸¹⁴> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-11/5.

⁸¹⁵> AVII, k. 273, reg. br. 1-36 - 1-37/1 i k. 274, reg. br. 6-214 - 6-215/4.

⁸¹⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 197, 198 i 208.

U toku 8. aprila nije bilo nekih većih borbenih aktivnosti jer su jedinice 2. armije vršile pripreme i pregrupisanje za naredna dejstva. Dvadeset peta divizija utvrđivala je zauzeti položaj. Njena 18. srpska brigada, na desnom krilu divizijskog borbenog poretka, držala je položaj na liniji Seljani - Dubrava - Porebrice, 19. srpska brigada u centru divizijskog borbenog poretka nalazila se na položaju na liniji Alibašići - Turić (trig. 214) - južni deo Gradačca - Humka (trig. 288 - isključno), a 16. srpska brigada, na levom krilu na položaju Humka - Rajska - Petrovac.⁸¹⁷ Dvadeset treća divizija, uz manja borbena dejstva, držala je uglavnom svoju 14. srpsku brigadu na položaju zapadno od Gračanice na liniji Brđani - Drenova (kota 584), 9. srpsku brigadu na položaju Drenova (isključno) - Motka (isključno), a 7. srpsku brigadu na položaju Motka - Samarić.⁸¹⁸ Istog dana 20. i 24. srpska brigada prebacile su se na levu obalu Spreče; 20. brigada zauzela je položaj Orašje - Gavran vis - Visoka ravan (kota 383); 23. srpska brigada položaj Mali gostilj (kota 639) - Veliki gostilj (trig 774) - Prisoja (kota 608) - Velika ostravica (trig. 917) - Mala ostravica (kota 721), a 24. brigada rejon Samarića, kao divizijska rezerva.⁸¹⁹

Na osnovu primljenog naređenja od Štaba 2. armije Štab 25. divizije odlučio je 8. aprila da napadne Modriču sutradan 9. aprila u 18 časova. Za izvršenje tog zadatka obrazovane su dve napadne kolone: desna, 19. srpska brigada, za napad pravcem Skugrić - Garavac - Modriča, i leva, 16. srpska brigada, za napad pravcem Skugrić - Orahovo - Razvala - Kulina (trig. 288) - Tarevci, dok je 18. srpska brigada u Skugriću obrazovala divizijsku rezervu. Tačno u određeno vreme obe brigade prešle su u napad i, posle oštih borbi zauzele u 22 časa Garevac, a u 23 časa Modriču.⁸²⁰

Istog dana, 9. aprila 23. divizija nije imala većih borbi, jer se neprijatelj preko noći povukao ka Doboju, tako da je 14. srpska brigada izbila skoro bez otpora na liniju Cerov Gaj - Bušletić - Tovira - Široka kosa (kota 364) - Becanj. Sedma i 9. srpska brigada zadržale su se ispred neprijateljskih položaja na liniji Ciganište (trig. 566) - Šikarac (trig. 508) - Mujkanovača (kota 485) - Čifluk - Karići.⁸²¹

U isto vreme jedinice 45. divizije vodile su borbe protiv četničkog Ozrenskog korpusa, koji je, bez većeg otpora odstupio ka reci Bosni, nakon čega su 20. i 23. srpska brigada izbile na položaj Joševa - Lanište (kota 227) - Kameničko brdo - Jazovac (kota 378) - Ilijin grob - Čolići - Blatnjaci i neposredno se približile reci Bosni, između Doboja i Maglaja.⁸²²

Pošto je dobio saglasnost Generalštaba JA, Štab 2. armije je 9. aprila uveče odlučio da se što pre izbije na reku Bosnu od Modriče do ušća Paklenice, organizuje lokalni mostobran na levoj obali reke i pristupi oslobođenju Doboja u sadejstvu s jedinicama 3. korpusa. S tim u vezi naredio je 25. diviziji da produži napad i do mraka 10. aprila izbije

817) Isto, dok. br. 60; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-13/5.

818) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 47, 58 i 62; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-13/5.

819) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 46 i 60; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-14/5.

820) Isto.

821) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-14/5.

822) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-14/5.

na Bosnu na odseku Modriča - Koprivna, a zatim na najpogodnijem mestu da forsira reku i organizuje mostobran na njenoj levoj obali; 2. krajiška brigada sa šireg prostora Gradačca trebalo je da se orijentiše ka Bosanskom Šamcu i da uđe u sastav svoje matične 17. divizije; 23. divizija da 10. aprila u 5 časova izvrši napad na liniju Becanj - Ciganište (trig. 366) – Krkoje (kota 476) - Klokotnica, da razbije neprijateljev mostobran severno od reke Spreče, da izbije na reku Bosnu na odseku Bušletić - ušće Spreče i na najpogodnijem mestu forsira je i organizuje mostobran što bliže Doboju, sadejstvujući delovima 45. divizije u sprečavanju neprijatelja da poruši most na Spreči i most na Bosni; 45. divizija da 10. aprila u 5 časova napadne neprijatelja na liniji Glavica (kota 283) - Vrtlići - Pridjel - Brdice - Bresnati brijeg (kota 403) - Stražba (kota 385) - Radići - Božići - Njivice (kota 546) - Paklenica, da ovlada neprijateljevim mostobranom južno od reke Spreče, izbije na Bosnu na odseku Spreča - železnička stanica Trbuk, onemogućujući neprijatelja da poruši most na Spreči, i da, na najpogodnijim mestima, forsira Bosnu uz obrazovanje mostobrana, što bliže Doboju.⁸²³

U zoni dejstva 25. divizije rasplamsale su se žestoke borbe 10. aprila, jer je neprijatelj pokušao da preuzme inicijativu u svoje ruke. Tog dana ujutro uveo je u protivnapad od Bosanskog Šamca ka Garevcu sveže ustaške snage, povratio Garevac i u njemu se utvrdio. Devetnaesta i 18. srpska brigada (koja se do tada nalazila u rezervi) napadale su neprijatelja u Garevcu više puta, ali bezuspešno. Pokušaj neprijatelja u 21 čas da se probije iz tog uporišta propao je pa je i dalje ostao u blokadi. Za to vreme 16. srpska brigada izbila je na položaj Vranjak - Pinea (kota 373) - Blagova kosa (kota 365). Na taj način neprijatelj je kod Garevca vezao dve brigade 23. divizije (18. i 19. srpsku brigadu) i sprečio ih da ovladaju desnom obalom Bosne od Modriče do Koprivne i da je forsiraju na najpovoljnijem mestu.⁸²⁴

Dvadeset treća divizija prešla je u napad 10. aprila u 5 časova ujutro na dobojski mostobran. Međutim, uprkos više juriša na neprijateljeve položaje koje su obezbeđivali mostobran, a time i Doboju, jedinice 23. divizije nisu uspele da potisnu protivnika, koga je podržavala jaka i precizna artiljerijska vatra s leve obale Bosne.⁸²⁵

Komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa odlučila je da se mostobran brani po svaku cenu sve dok se glavnina nemačkih snaga, koja se povlačila od Sarajeva preko Zenice i Doboja, ne izvuče na sever prema Slavonskom Brodu. U dobojskom mostobranu nalazile su se više od tri ustaške bojne (bataljona) i delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«. Kroz Doboju su, takođe, neprestano prolazile glavne snage 21. brdskog armijskog korpusa, a tu su se nalazili i delovi ustaško-domobranskih 12, 15. i 17. hrvatske divizije.⁸²⁶

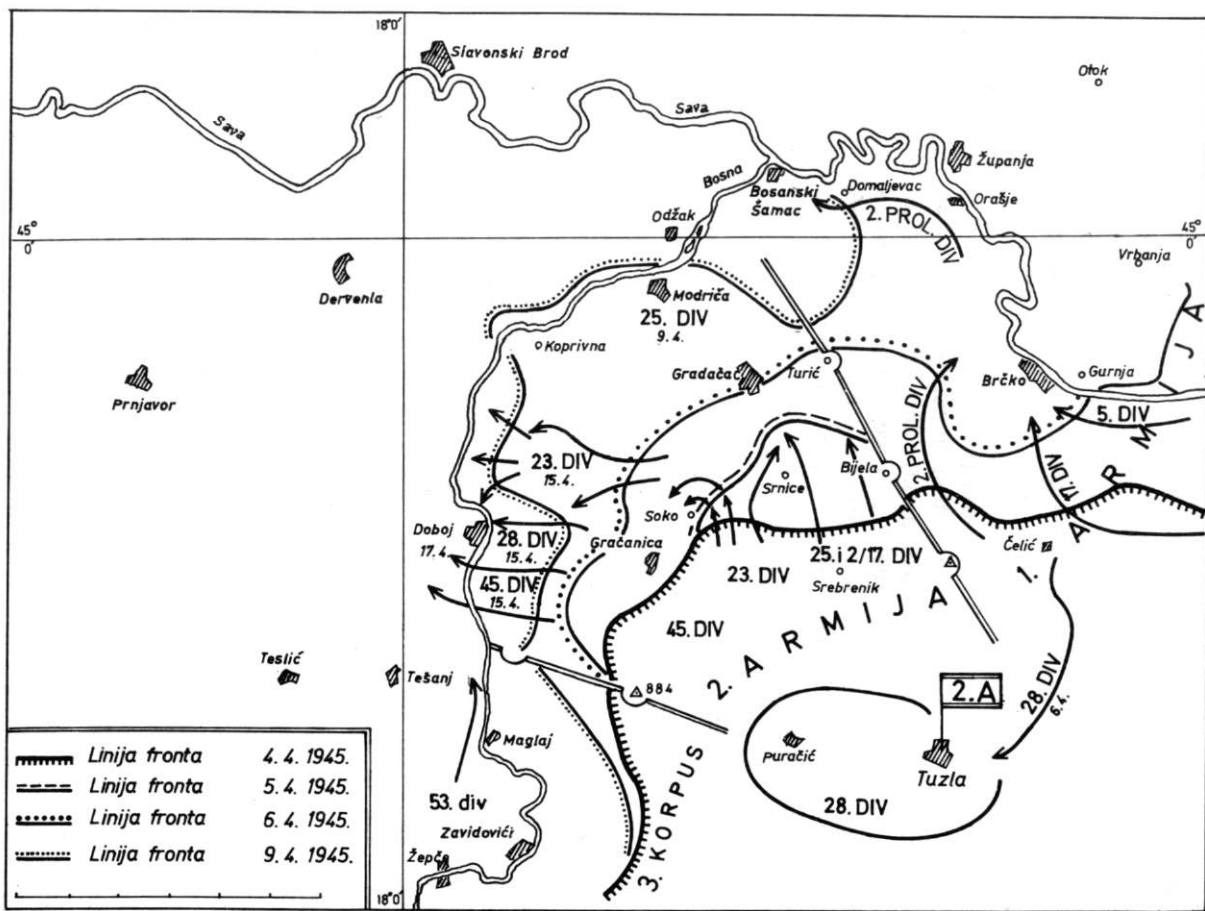
Istog dana ujutru i jedinice 45. divizije prešle su u napad na južni deo dobojskog mostobrana. Međutim, i na tom pravcu udruženi ne-

⁸²³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 48.

⁸²⁴> Isto, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-15/5.

⁸²⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-15/5.

⁸²⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 117, i tom XI, knj. 2, dok. br. 48; AVII, k. 271, reg. br. 3-16/5.

prijatelj uporno se branio, tako da su 20. i 23. srpska brigada samo neznatno napredovale, i nisu uspele da izbiju na reku Bosnu i da obrazuju mostobrane na njenoj levoj obali.⁸²⁷

Štab 2. armije JA nije bio zadovoljan razvojem situacije na frontu. Zaključeno je da nema izgleda za forsiranje reke Bosne severno i južno od Doboja, zbog činjenice da jedinice 3. korpusa još nisu zauzele Maglaj (oslobođen je tek 16. aprila, kada su u njega ušli delovi 27. divizije). Zbog toga je Štab 2. armije smatrao da bi mostobran na levoj obali Bosne trebalo uspostaviti jugozapadno od Modriče. U vezi s tim Štab 2. armije je 11. aprila uputio radiogram Generalštabu JA u kojem gaje upoznao sa situacijom i predložio mu da se mostobran organizuje južno od Modriče i da se na taj način odseče odstupnica svim neprijateljevim snagama sa prostora između Dervente i Zenice ka severu. Pošto za izvršenje tog zadatka nije imao dovoljno snaga, Štab 2. armije predložio je da ga izvrše 25. i 28. divizija i jedna divizija (2. proleterska ili 17. divizija) Bosanske operativne grupe divizija 1. armije.⁸²⁸

Na taj predlog Štaba 2. armije Generalštab JA nije odmah odgovorio, pa su 11. aprila produžene borbe po ranije utvrđenom planu.

Dvadeset pet divizija je na širem prostoru Modriče već 40 časova vodila neprekidne borbe. Opoljene ustaše u Garevcu dobile su pojačanje s leve obale Bosne, i u 9 časova 11. aprila izvršile napade na jedinice 18. i 19. srpske brigade i primorale ih na povlačenje prema Modriči. Iskoristili su da prebace skelama svoje ranjenike i porodice na levu obalu Bosne. U 15 časova obe brigade 23. divizije (18. i 19. srpska brigada) izvršile su protivnapad na neprijatelja i naterale ga da se povuče iz Garevca na levu obalu Bosne. Za to vreme je inžinjerijski bataljon izvršio pokret iz Gornjeg Lukavca do Tarevca gde je radio na izradi splavova za forsiranje Bosne.⁸²⁹

Istog dana 23. divizija uspela je da zauzme Hrkoje (kota 476) i sve zaseoke sela Klokočnice.⁸³⁰ I 45. divizija vodila je žestoke borbe. Svi pokušaji njene desnokriline 20. srpske brigade da se sa položaja Vrtlići - Pridjel - Torovi spusti na reku Bosnu ostali su bez rezultata jer se neprijatelj žilavo odupirao. Dvadeset treća srpska brigada uspela je da ovlada Ševarlijama, da izbije na reku Bosnu i odbije pokušaj neprijatelja da se od Maglaja, preko Trbuka, probije ka Doboju.⁸³¹

Pošto je Štab 2. armije ocenio da je potrebno ojačati 45. diviziju radi ovladavanja južnim delom dobojskog mostobrana, istog dana naredio je Štabu 28. divizije da na taj sektor uputi svoju 17. slavonsku brigadu.⁸³² Takođe, Štab 2. armije ponovio je 12. aprila u 3,30 časa zahtev Generalštabu JA da mu uputi jednu diviziju 1. armije za dejstva u regionu Modriče. Uz to, obavestio je Generalštab JA da su protivnikove snage na prostoru između Doboja i Zenice vrlo jake i da će neprijatelj

⁸²⁷ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-16/5.

⁸²⁸ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 52; AVII, k. 271, reg. br. 3-18/5 i k. 273, reg. br. 1-38/1.

⁸²⁹ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 60.

⁸³⁰ Isto, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-17/5 i k. 273, reg. br. 1-38/1.

⁸³¹ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-18/5.

⁸³² AVII, k. 271, reg. br. 3-17/5, i k. 272-A, reg. br. 44-13/14; Zdravko Cvetković, n.d., str. 237-8.

uspjeti da se u celosti izvuče ka Slavonskom Brodu ako 2. armija ne prebaci dve divizije kod Modriče na levu obalu Bosne. Naglašeno je da su postojeće snage na toj obali reke (53. divizija 5. korpusa) nedovoljne da to same spreče i da se ne isključuje mogućnost da neprijatelj južno od reke Spreče (između Trbuka i Doboja) odbaci delove 2. armije čak i u slučaju ako bi se taj sektor ojačao delovima 23. divizije. Na kraju Stab 2. armije je zaključio:

»Dakle, ako se otsecanje neprijateljske grupe, koja se izvukla iz Sarajeva, smatra važnim, za njegovo sigurno izvršenje neophodno je hitno prebaciti dve divizije na levu obalu Bosne kod Modriče. U tom slučaju bismo prebacili na levu obalu potrebne snage takođe između Zepča, odnosno Maglaja i Doboja. Ne prihvatiti ovako, ili slično rešenje, značilo bi operaciju u dolini Bosne svesti na potiskivanje i dati neprijatelju mogućnost da se, bez velikih žrtava, izvuče«.⁸³³

Kako Generalštab JA ni na ovu, a ni na prethodnu depešu nije još odgovorio, 12. aprila plan operacije 2. armije i dalje je ostao po odluci njenog štaba donetoj 10. aprila. Toga dana jedinice 25. divizije, osim izviđačke delatnosti, nisu izvodile druge akcije. Njena 19. srpska brigada održavala je vezu s levim krilom 2. proleterske divizije Bosanske operativne grupe, koja je, posle oslobođenja Bosanskog Šamca, dobila 11. aprila zadatak da kontroliše međuprostor između reka Save i Bosne i da rasporedi deo snaga od Bosanskog Šamca na jug do Boka; 16. srpska brigada se nalazila prema reci Bosni od Vranjaka do Koprivne, a 18. srpska brigada u divizijskoj rezervi na prostoru Potočani, Gornji Kladari, Skugrić.⁸³⁴ Dvadeset treća divizija prešla je u odbranu jer je neprijatelj čvrsto držao severni deo dobojskog mostobrana.⁸³⁵ Nešto jače borbe vodile su jedinice 45. divizije pošto je neprijatelj, privođenjem svežih snaga od Maglaja, nastojao da ih odbaci od reke Bosne i da ponovo uspostavi južni deo dobojskog mostobrana kako bi nesmetano mogao da izvlači svoje delove iz Zenice (koju je tog dana oslobodila 10. divizija 5. korpusa) ka Doboju i dalje na sever ka Slavonskom Brodu. U borbama koje su vođene čitav dan, sve tri brigade 45. divizije odbacene su od Bosne tako da se uveče 12. aprila novi položaj 45. divizije protezao linijom Varoš - Glavica (kota 283) - Vrtlići - Jazovac (kota 378) - Ilijin grob - Bresnati brijeg (kota 403) - Stražba (kota 385) - Kalilo (trig. 446) - Gavrići - Maslovare - Njivice (kota 546) - Okrugli gaj (kota 605) - Krčmarica (trig. 682). Položaj od Njivica do Krčmarice držala je 17. slavonska brigada 28. divizije, koja je tog dana usiljenim maršem stigla na taj odsek fronta.⁸³⁶

Ni sledećeg dana, 13. aprila, na delu fronta 23. i 25. divizije nije bilo značajnih borbi, osim izviđačke delatnosti.⁸³⁷

Nasuprot njima, jedinice 45. divizije su ceo taj dan provele u žestokim odbrambenim borbama protiv nadmoćnih neprijateljevih snaga

⁸³³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 54.

⁸³⁴> Isto, dok. br. 60; AVII, reg. br. 3-17/5; Jovo Vukotić, n.d., str. 501.

⁸³⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-17/5.

⁸³⁶< Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-17/5; Zdravko Cvetković, n.d., str. 237-8.

⁸³⁷) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58 i 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-19 - 3-20/5.

koje su uzastopno napadale njihove položaje. Tako je u 5 časova izvršen napad na 20. srpsku brigadu na položaj Vrtlići - Lanište (kota 277) - Kameničko brdo - Jazovac (kota 378). Tom prilikom 20. brigada bila je primorana da se povuče na liniju Grebić kosa (kota 341) - Topolovići (kota 383). U 6 časova neprijatelj je napao i 23. srpsku brigadu na položaju Ilijin grob - Bresnati brijeg - Gavrići - Maslovare - Njivice; posle dvočasovne oštre borbe 23. brigada se povukla na položaj Trešnjik - Durmina kosa - Kalilo (trig. 446) - Duga kosa (kota 431) - Gavrići - Maslovare. U 23 časa izvršena je smena na položaju jedinica 23. srpske brigade od jedinica 17. slavonske brigade 28. divizije i delova 20. srpske brigade. Istog dana oko 9 časova neprijatelj je napao i desnokrilnu, 24. srpsku brigadu, na položaju Jovak - Joševa - Gavran vis - Grebić kosa (kota 341) - kota 303 (kod Topolovića). Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja i žestokom vatrom artiljerije i automatskog oružja, jedinice 24. srpske brigade morale su da se povuku na liniju reka Spreča - Jovak - Joševa - kota 301, prema Gavran visu.⁸³⁸

Najzad je 13. aprila u 12 časova general Velimir Terzić, zamenik načelnika Generalštaba JA, odgovorio na depeše Štaba 2. armije od 11. i 12. aprila sledeće:

»Obavestili smo 3. korpus da se njegova divizija koja ima zadatak da dejstvuje u dolini Bosne, stavi privremeno u operativnom pogledu pod vašu komandu.

Ova divizija (27. divizija - *M. Di*) ima zadatak da nadire pravcem Žepče - Maglaj - Doboj i tako sadejstvuje sa vašim snagama.

Pismenu direktivu vam nismo odmah dostavili, jer smo se saglasili sa vašim predlogom i planom, koji je bio u duhu našeg opšteg plana operacija.

U duhu toga vašeg predloga vi ste i dobili zadatak, to jest da likvidirate neprijateljska uporišta na donjem toku reke Bosne na prostoru Doboj - Derventa - Slavonski Brod - [Bosanski] Šamac.

Stanje kod neprijatelja znate. Na Pekove divizije (Bosanska operativna grupa divizija - prim. *M. Di*) uopšte ne možete računati za operacije južno od Save. Sa snagama kojima raspolazete i sa pridodatom divizijom 3. korpusa, koja nadire dolinom Bosne ka Doboju, pristupite izvršenju postavljenog zadatka. Prema prednjem, vaš dolazak ovamo u ovoj situaciji kada treba brzo raditi, smatramo da nije potreban.⁸³⁹

Četrnaestog aprila na frontu sve tri divizije 2. armije vladalo je relativno zatišje.⁸⁴⁰ Štab 2. armije posle prijema gore navedene depeše Generalštaba JA, razradio je noću između 13. i 14. aprila plan daljeg dejstva svojih jedinica prema kome je trebalo: desnim krilom (25. divizija) i levim krilom (23. i 45. divizija) što pre izbiti na reku Bosnu i sa pripremljenim sredstvima izvršiti forsiranje, uvodeći u borbu i 28. diviziju u centru, između 23. i 45. divizije, sa zadatkom da brzim prodorom zauzme mostove na Spreči i Bosni i tako onemogućiti njihovo rušenje. O tome je obavešten i Generalštab 15. aprila.⁸⁴¹

⁸³⁸) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-19 - 3-30/5.

⁸³⁹) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 208.

⁸⁴⁰) Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 58, 60 i 62; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-20/5.

⁸⁴¹) *AVII*, k. 271, reg. br. 3-20 - 3-21/4 i k. 274, reg. br. 6-227/1.

Zauzimanje dobojskog mostobrana

Na osnovu takve ideje Štab 2. armije je 14. aprila u 21 čas naredio potčinjenim jedinicama:

- 23. diviziji, ojačanoj baterijom protivtenkovskih topova i baterijom minobacača, sa polaznog položaja Bušletić - Široka kosa - Becanj - Riječani - Krkoje (kota 476) da napada neprijatelja na liniji Grabska - Ciganište (trig. 566) - Spomenik i da ovlada desnom obalom Bosne od ušća Lukavice do najjužnijih kuća u Kostajnici;

- 28. diviziji, ojačanoj baterijom pukovskih topova, baterijom minobacača i vodom protivtenkovskih topova, sa polaznog položaja Krkoje - Habibovići - kota 299 - reka Spreča - Joševa (kota 301) - Gavran vis da vrši napad obema obalama Spreče na liniju Hodžići - Karduši - Komarevac - Glavica (kota 283) - Selište - Lanište (kota 277), da što pre ovlada neprijateljevim uporištima na Glavici (kota 265), Glavici (kota 283) i Laništima (kota 277), a zatim da izbije na reku Bosnu na odseku okuka 3 km severno od ušća Spreče - ušće bezimenog potoka kilometar severoistočno od kote 249 (preko puta fabrike šećera u Usori), i da zauzme mostove na Spreči i Bosni jugoistočno od železničke stanice u Dobuju;

- 45. diviziji, ojačanoj baterijom protivtenkovskih topova (3 topa) i baterijom minobacača, sa polaznog položaja Grebić kosa (kota 341) - Topolovići - Kalilo (trig. 446) - Njivice (kota 546) - Okrugli gaj (kota 605), da napadne neprijatelja na položaju Kameničko brdo - Ilijin grob - kota 362 - kota 384 - kota 356 - Šaj kam (kota 358) a zatim da što brže zauzme železničku stanicu Trbuk i Šaj kam, i da izbije na Bosnu na odseku Pravoslavni Pridjel - Šaj kam, uz bočno obezbeđenje na Krčmarici (trig. 682);

- 25. diviziji da izvrši pripreme i forsira Bosnu na najpogodnijem mestu u trenutku forsiranja reke od jedinica 28. divizije, i

- 2. i 3. artiljerijskoj brigadi (bez pridatih baterija) da obrazuju dve artiljerijske grupe (desnu i levu) pod komandom komandanta artiljerije 2. armije, sa zadatkom da kontrabatiraju neprijateljevu artiljeriju na levoj obali Bosne i da je u toku napada neutrališu.

Početak napada određen je za 16. april u 4.30 časa, ali je ubrzo vreme početka napada pomereno za 15. april u 16 časova.⁸⁴²

Na frontu 25. divizije vladalo je 15. aprila i naredna dva dana relativno zatišje. Jedinice 25. divizije vršile su pripreme za forsiranje Bosne. Držane su konferencije po jedinicama, pripremali se bolničari, inženjerci i artiljerci tako da su jedinice 25. divizije dočekale spremne početke forsiranja.⁸⁴³

Dvadeset treća divizija počela je napad tačno u utvrđeno vreme, 15. aprila u 16 časova. Posle oštre borbe njene jedinice zauzele su vododelnicu između Spreče i Lukavice ali su u daljem napadu zaustavljene.⁸⁴⁴

Dvadeset osma divizija počela je napad, takođe, 15. aprila u 16 časova. Njena 25. brodska brigada napadala je severno, a 17. slavonska

⁸⁴²> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 55.

s«) Isto, dok. br. 60 i 82; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-21/5.

⁸⁴⁴> *AVII*, k. 271, reg. br. 3-22/5 i k-272-A, reg. br. 44-13/14.

brigada južno od reke Spreče, ali bez vidnog uspeha, jer je i tu neprijatelj pružio žilav otpor.

Slična situacija bila je i kod 45. divizije. Jedino je njena 20. srpska brigada uspela u 22 časa na juriš da zauzme Đurkin krst (trig. 636) i da primora neprijatelja da se povuče ka Šaj kamu i Trbuku.⁸⁴⁵

Tog dana 27. divizija oslobodila je Zavidoviće i produžila prema Maglaju, a 53. divizija 5. korpusa oslobodila Zepče.⁸⁴⁶

Dvadeset treća divizija produžila je 16. aprila borbe angažujući sve tri svoje brigade: 14. srpsku na desnom krilu, 9. srpsku u centru i 7. srpsku brigadu na levom krilu divizijskog borbenog poretka. Četrnaesta srpska brigada vodila je žestoke borbe oko sela Bušletića i Grabske koje je do 20 časova oslobodila. Sedma i 9. srpska brigada su, takođe, vodile žestoke borbe na liniji Ciganište (trig. 366) - Spomenik. Tek uveče, oko 21 čas, posle 30 časova neprekidne borbe, otpor neprijatelja je na tim položajima likvidiran, a put prema Bosni otvoren. Tako je tog dana u kasne večernje časove 23. divizija izbila na celom frontu na reku Bosnu. Jedinice 23. divizije nanele su neprijatelju osetne gubitke: 164 poginula, 296 ranjenih i 251 zarobljen, uz sopstvene gubitke od 94 poginula i 26 ranjenih boraca.⁸⁴⁷

I jedinice 28. divizije, uz snažnu artiljerijsku podršku izbile su uveče 16. aprila širokim frontom na reku Bosnu, ali nisu uspele da spreče rušenje mostova. Neprijatelj je u 20 časova zapalio fabriku šećera u Usori i izazvao više drugih požara.⁸⁴⁸

Istog dana do 20 časova jedinice 45. divizije slomile su žestok otpor neprijatelja i celim frontom izbile na desnu obalu Bosne. U 22 časa 24. srpska brigada je, preko polurazrušenog mosta kod Usore, prešla na levu obalu reke i u 23 časa njeni prednji delovi ušli su s južne strane u Doboju, koji je neprijatelj već skoro u potpunosti napustio.⁸⁴⁹

Izbijanjem jedinica 2. armije 16. aprila na čitavom frontu (osim na delu fronta 25. divizije) na reku Bosnu, završena je druga etapa opšte ofanzive 2. armije za oslobođenje doline Bosne od Doboja do Slavenskog Broda.

Oslobođenje Doboja i Dervente. Nastupanje ka Savi

U međuvremenu je Štab 2. armije odlučio da 25. divizija forsira Bosnu na odseku prema planini Vučjaku i da ugrozi Derventu, a 27. divizija da se zadrži na prostoru Doboju - Gračanica - Srnice - Modriča sa zadatkom da čisti teren od zaostalih grupa četnika, ustaša i domobrana.⁸⁵⁰

Sutradan, 17. aprila, jedinice 23. divizije bile su raspoređene: 9. srpska brigada u Osječanima, 14. srpska brigada u Bušletiću, a 7. srpska brigada u Kostajnici, ispitujući pogodna mesta za forsiranje Bosne. Tog

⁸⁴⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62.

⁸⁴⁶< AVII, k. 271, reg. br. 3-22/5.

⁸⁴⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78.

⁸⁴⁸) AVII, k. 271, reg. br. 3-23/5 i k. 272-A, reg. br. 44-13/14.

⁸⁴⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-23/5.

⁸⁵⁰) AVII k. 271, reg. br. 3-33/5.

dana uveče dva bataljona 14. srpske brigade nasilno su prešla preko Bosne i zauzela položaj na suprotnoj obali.⁸⁵¹

Istog dana 28. divizija prikupljala se na desnoj obali Bosne prema Doboju i pri kraju dana, počela da prelazi preko reke, pošto je neprijatelj u 4.30 časa ujutro potpuno napustio Doboju.⁸⁵²

I čitava 45. divizija se prebacila na levu obalu Bosne, pošto je prethodno njena 24. srpska brigada do zore očistila Doboju od manjih neprijateljevih zaštitnih delova i oslobodila grad. Prelaženje preko reke izvršile su jedinice kod Trbuka na splavovima i skelama, i preko porušenog mosta kod Usore, koji su inženjerske jedinice osposobile za pešački saobraćaj.⁸⁵³

Posle oslobođenja Doboja 17. aprila jedinice 2. armije prešle su u gonjenje neprijatelja ka Slavonskom Brodu.

Ujutro 18. aprila čitava 23. divizija bila je na levoj obali Bosne, odakle je počela da potiskuje neprijatelja u dve kolone: desna, 9. srpska brigada, pravcem Kotorsko - Šešlija - Brezičko groblje - Stanići - Polje a leva, 14. srpska brigada, pravcem železnička stanica Kotorsko - Johovo - Počivaljka (trig. 295) - Derventa. U isto vreme 7. srpska brigada nastupala je iza leve kolone. U toku gonjenja leva kolona slomila je neprijateljev otpor na Počivaljki, a zatim su obe kolone do mraka savladale neprijateljevu odbranu na liniji Katolički Božinci - Plehan - Šušnjari.⁸⁵⁴

Cetrdeset peta divizija nastupala je opštim pravcem Bukovica - Derventa, takođe, u dve kolone: desna, 24. srpska brigada, pravcem Zarić - Veliki Prnjavor - Lupljanica - Derventa, i leva, 20. srpska brigada, pravcem Leskova Voda - Brezovača - Suvajci - Kukavice. Njena 23. srpska brigada kretala se za desnom kolonom. Do mraka su jedinice 45. divizije izbile na liniju Piskovica (trig. 279) - kota 213 - trig. 239 - Vrhovi (kota 225) - Brđani (trig. 218), levo od položaja 23. divizije.⁸⁵⁵

Tog dana u sumrak počelo je prebacivanje preko reke Bosne i jedinica 25. divizije: 16. srpske brigade kod Koprivne, a 19. srpske brigade kod Kužnjače, dok se 18. srpska brigada zadržala kao divizijska rezerva na širem prostoru Modriče.⁸⁵⁶ U isto vreme 28. divizija završavala je sa prelaskom jedinica preko Bosne u rejonu Doboja i pripremom za pokret ka Derventi.⁸⁵⁷

Dvadeset treća divizija vodila je čitavu noć (18/19. aprila) teške borbe protiv neprijatelja u rejonu Dervente. Oko 3 časa posle ponoći, da bi se ojačao pritisak na Derventu, ubačena su u borbu u međuprostor između 9. i 14. srpske brigade duž komunikacije Brezičko groblje - Harambašići, i dva bataljona 7. srpske brigade. Zajedničkim naporom tih snaga 23. divizije neprijatelj je u svitanje 19. aprila potisnut iz Dervente i užurbano se povukao u pravcu Bosanskog Dubočca. Odmah posle oslobođenja Dervente 9. i 14. srpska brigada su po naređenju Štaba 23. divizije produžile nastupanje u pravcu Bosanskog Broda, s tim što je

851) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-23/5.

852) AVII, k. 271, reg. br. 3-24/5 i k. 272-A, reg. br. 44-14/14.

853) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-24/5.

854) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-24/5.

855) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-25/5.

856) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82.

857) AVII, k. 271, reg. br. 3-25/5 i k. 272-A, reg. br. 44-14/14.

14. srpsku brigadu u prvoj borbenoj liniji uskoro zamenila 7. srpska brigada. U borbama za oslobođenje Dervente jedinice 23. divizije zarobile su 296 neprijateljevih vojnika.⁸⁵⁸

Jedinicama 23. divizije u borbama za oslobođenje Dervente sadejstvovali su delovi 45. divizije. Njena 24. srpska brigada takođe je ušla u Derventu oko 4 časa 19. aprila. Potom je 45. divizija preduzela gonjenje neprijatelja prema Bosanskom Dubočcu i Gradcu. Napredujući bez otpora, zanočila je na liniji Derventska bara - Kuljenovici - Agići.⁸⁵⁹

Šesnaesta i 19. srpska brigada 25. divizije završile su prelaženje preko Bosne 19. aprila do 10 časova i odmah produžile po zadatku dobijenom od Štaba 2. armije nastupanje na sever u dve kolone: desna, 19. brigada, na pravcu Odžak - Vlačka Mala, leva, 16. brigada, pravcem Dobra Voda - Vinska. Levokrilna kolona ne nailazeći na otpor neprijatelja dostigla je u sumrak 19. aprila liniju Dobra Voda - Dobra voda (trig. 352) - Božića vis (kota 256), i tu zanočila. Desnokrilna kolona naišla je oko podne na jači otpor neprijatelja na liniji Dobor-kula - Bajdala (trig. 214) koji je u snažnom naletu slomila, a zatim je produžila nastupanje ka Jakešu i Pečniku, koje je neprijatelj jače utvrdio. Posle oštre borbe neprijatelj je razbijen i Jakeš zauzet oko 15 časova, a Pečnik oko 17 časova.⁸⁶⁰

Dvadeset osma divizija stigla je 19. aprila u oslobođenu Derventu.

Tako je, 19. aprila, 2. armija bila razvijena s tri divizije u prvoj liniji: na desnom krilu 25. u centru 23, i na levom krilu 45. divizija, a sa 28. divizijom, kao armijskom rezervom, u Derventi. Pedeset treća divizija 5. korpusa, koja je sadejstvovala jedinicama 2. armije u borbama u dolini Bosne, upućena je, po naređenju Generalštaba JA prema Banjaluci.⁸⁶¹

Na frontu 2. armije vodile su se 20. aprila manje borbe. Dvadeset peta divizija produžila je nastupanje ka Savi. Njena 19. srpska brigada ušla je u zoru u Odžak koji je neprijatelj napustio i odstupio u pravcu Potočana i Prnjavora, ispred kojih je zadržana jakom vatrom i vrlo živim otporom neprijatelja iz utvrđenih bunkera. U toku dana jedinice 19. brigade izvršile su nekoliko manjih napada i pripremile odlučan napad za 23 časa pravcem Potočani - Vlačka Mala. Međutim, neprijatelj je i pored žestokog napada 19. srpske brigade, koji je trajao čitavu noć 20. aprila, uspeo da zadrži njene jedinice na južnoj ivici Prnjavora i Potočana. Za to vreme je 16. srpska brigada, bez otpora, ovladala linijom Klakar - Vinska i prednjim delovima izbila na Savu, čime je odsekla odstupnicu neprijateljevih snagama u trouglu Bosna - Sava - Vučjak, upravo na prostoru na kome će se voditi vrlo krvave borbe i posle završetka rata, jer se utvrđene ustaše s porodicama nisu htele da predaju. Osamnaesta srpska brigada, koja je u sumrak 19. aprila počela da prebacuje svoje delove kod Kužnjače preko reke Bosne, prikupila se u toku 20. aprila na prostoru Jakeša i Pečnika, a zatim produžila ka Brusnici, gde je zanočila.⁸⁶²

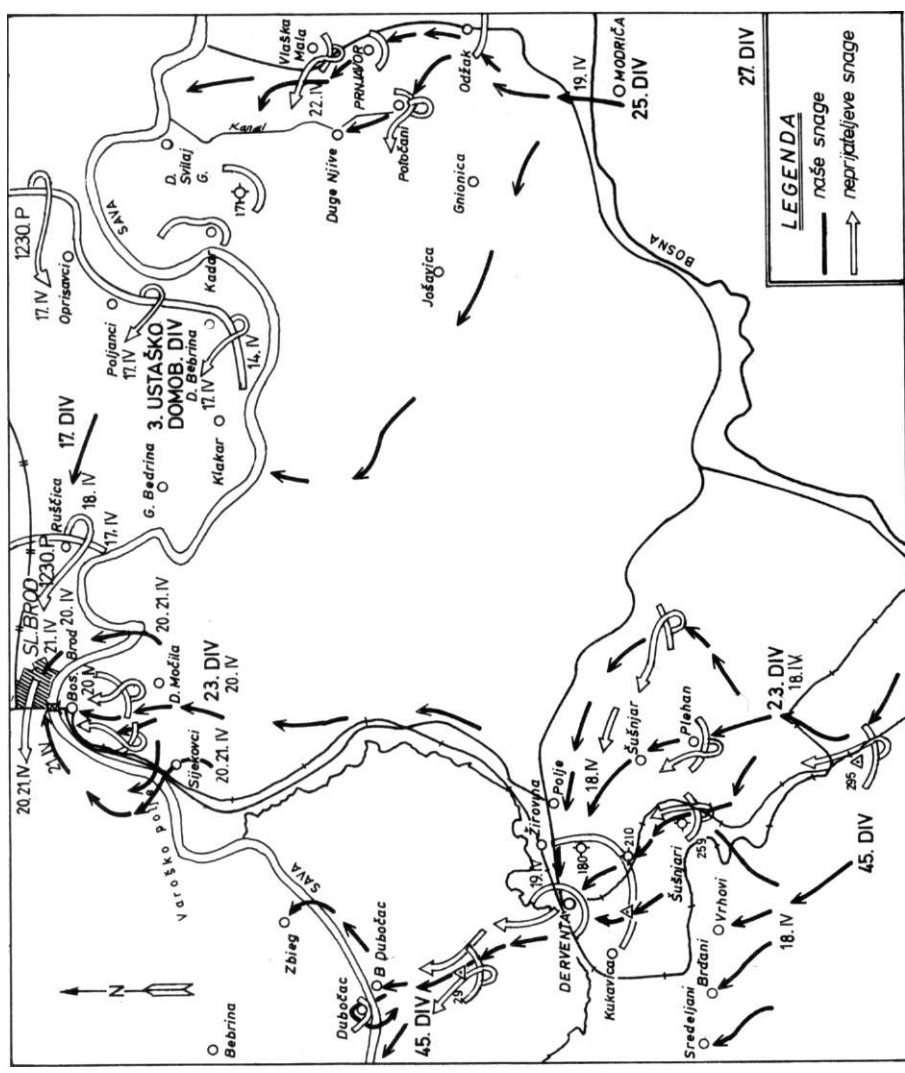
⁸⁵⁸> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-28/5.

⁸⁵⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-28/5.

⁸⁶⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82.

⁸⁶¹> AVII, k. 271, reg. br. 3-29/5.

⁸⁶²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82; AVII, k. 271, reg. br. 3-30/5.

Dejstva jedinica 2. armije JA posle dobojske operacije: oslobođenje Dervente, Odžaka i Bosanskog Broda

Istog dana, 20. aprila, 23. divizija u centru armijskog rasporeda, produžila je nastupanje u pravcu Bosanskog Broda, koji su njena 7. i 9. srpska brigada posle uličnih borbi, oslobodile oko 16 časova i sprečile neprijatelja da uništi veće količine ratnog materijala. Tom prilikom zarobljena su 242 nemačka vojnika, 842 domobrana, 22 ustaše i 13 italijanskih vojnika. U borbi je, takođe, poginulo 313 nemačkih vojnika. Računa se da je iz stroja ukupno izbačeno oko 1500 neprijateljevih vojnika. Zapljena je velika količina naoružanja i drugog ratnog materijala. U ruke boraca 23. divizije pala je i neoštećena rafinerija nafte.⁸⁶³

Posle oslobođenja Bosanskog Broda noću 20/21. aprila prebačena su kod Struga na levu obalu Save tri bataljona 9. srpske brigade i dva bataljona 7. srpske brigade radi sadejstva jedinicama 1. armije u oslobođenju Slavenskog Broda koji je do svanuća 21. aprila, bio oslobođen.⁸⁶⁴

Za to vreme i sve tri brigade 45. divizije vodile su, takođe, žestoke borbe. U tim borbama 20. srpska brigada uspela je da oslobodi Koraće i da izbije na Savu, 23. srpska brigada da slomije otpor neprijatelja kod Bijelog Brda i da oslobodi Bosanski Dubočac, a 24. srpska brigada da razbije neprijatelja na Markovcu i da te noći oslobodi Bosanski Kobaš.⁸⁶⁵

Dvadeset osma divizija nalazila se i dalje u Derventi kao armijska rezerva.⁸⁶⁶

Štab 2. armije primio je naređenje Generalštaba JA pred mrak 20. aprila da 2. armija produži brzo i energično nadiranje uzvodno desnom obalom Save i da što pre izbije na reku Vrbas, a zatim da produži ofanzivu na zapad. U skladu s tim naređenjem Generalštaba, Štab 2. armije naredio je: 45. diviziji da se uputi pravcem Bosanski Kobaš - donji tok Vrbasa, 28. diviziji da nastupa pravcem Derventa - južna padina planine Motajice - Brezovljani, 23. diviziji da krene iz Bosanskog Broda preko Dervente za Banjaluku, i 25. diviziji da ostane na dotadašnjim položajima, sa zadatkom da uništi ustaške snage koje su se zadržale između reke Save i Bosne, zapadno od Bosanskog Šamca.⁸⁶⁷

Borbe u trouglu Save i Bosne

Jedinice 25. divizije produžile su 21. aprila vrlo teške borbe u trouglu Save i Bosne. Naime, prilikom povlačenja nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa dolinom Bosne ka Bosanskom i Slavenskom Brodu, nalazili su se u zaštitnici pored nemačkih delova i jedinice ustaško-domobranske 12. i 15. hrvatske divizije koje su se prikupile na kružnom prostoru Prud (selo na ušću Bosne u Savu) - Mrka Ada - Odžak - Potočani - Prnjavor - Vlaška Mala - Brezik - Novi Grad - Donji Svilaj - ušće Bosne. Taj prostor obuhvatao je osam većih naselja i desetak zaselaka i površinu od oko 220 km² na koju se povuklo oko 11000 ustaša

⁸⁶³ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-29/5.

⁸⁶⁴ AVII, k. 271, reg. br. 3-29/5.

⁸⁶⁵ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-29 - 3-30/5.

⁸⁶⁶ AVII, k. 271, reg. br. 3-30/5.

⁸⁶⁷ Isto, k. 271, reg. br. 3-31/5.

i domobrana i oko 1500 četnika. Sva naselja na tom prostoru bila su utvrđena bunkerima i rovovima, a kuće pretvorene u utvrđene tačke. Centar tog utvrđenog rejonu bilo je selo Vlaška Mala koju su ustaše proglasile svojim Alkazarom, kao aluziju na istoimenu tvrđavu u Španiji, neosvojivi fašistički bastion u španskom nacionalnooslobodilačkom ratu.⁸⁶⁸

U borbi su učestvovala sve tri brigade 25. divizije. Desnokrilna 19. srpska brigada, uz artiljerijsku podršku, bezuspešno je napadala Potočane, ali je zauzela Prnjavor i izbila pred Vlašku Malu, gde je zadržana. Centralna, 18. srpska brigada preseklala je, posle jačih borbi, do 22 časa u rejonu Vrbovac eventualnu odstupnicu ustašama i domobranima s prostora u trouglu Save i Bosne. Levokrilna, 16. srpska brigada nije imala toga dana značajnijih borbi i nalazila se na liniji Liješće - Vinska - Gornji Klakari.

U trodnevnim borbama (19, 20. i 21. aprila) jedinice 25. divizije zarobile su 2178 neprijateljevih vojnika, od kojih 8 ustaša, 1275 domobrana i 895 četnika.

Dvadeset drugog aprila neprijatelj je držao položaj na liniji Prud - Mrka Ada - Vlaška Mala - Potočani - Svilaj - Kadar (trig. 205). Tog dana jedino je 18. srpska brigada napadala na Kadar i Vrbovac, koje je neprijatelj noću 21. aprila uspeo da povрати, kao i na otporne tačke Srnicu (kota 171) i Brđanicu (kota 189). U 18.30 časova, uz artiljerijsku podršku, jedinice 18. srpske brigade prešle su u novi napad i do 24 časa uspele da zauzmu Kadar, Vrbovac, Svilaj i Srnice i da izbiju na veliki kanal od Save do Drugih Njiva. U tim borbama jedinicama 25. divizije predalo se 353 četnika.

Sutradan, 23. aprila, uvedena je u borbu i 16. srpska brigada na levo krilo divizijskog rasporeda. Tog dana neprijatelj je napao kod Potočana 19. srpsku brigadu, ali je odbijen. Na odseku fronta 18. srpske brigade neprijatelj je jakim snagama izvršio napad sa pravca od Vlaške Male i Novigrada, odsekao neke njene delove, a jedan bataljon povukao se čak na Belevinu (kota 221). Zbog nastale situacije Štab 25. divizije je u 19 časova naredio 16. srpskoj brigadi da hitno interveniše na levom krilu divizijskog rasporeda. Njena dva bataljona stupila su u borbu, i noću 23/24. aprila izbila na liniju Brđanica - Kadar. Iste noći odsečeni delovi 18. srpske brigade probili su se iz obruča borbom prsa u prsa. Tom prilikom ustaše su zarobile jednu bateriju topova. Jedinice 18. srpske brigade, uz sadejstvo delova 19. srpske brigade, prešle su u protivnapad i ponovo zauzele Kadar, Srnice, Gornji Svilaj i Vrbovac.

Žestoke borbe vodile su jedinice 19. srpske brigade 24. aprila. Prvo je neprijatelj pokušavao u više navrata da protera jedinice 19. brigade iz jugozapadnog dela Potočana ali bezuspešno. Zatim je 19. brigada u sadejstvu sa delom snaga 18. srpske brigade prešla u protivnapad. U ogorčenim borbama ustaše su prvo saterane u crkvu i školu, a zatim otuda isterane ručnim bombama tako da su Potočani do 19 časova oslobođeni od ustaša. Gonjenje prema Vlaškoj Mali završilo se bez vidnijih rezultata jer je neprijatelj jakom vatrom odbio prednje delove 19. srpske brigade.

868) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 82.

Dvadeset peta divizija nastavila je žestoke borbe i, narednog dana, 25. aprila. Tom prilikom su jedinice 18. srpske brigade u sadejstvu sa delovima 16. srpske brigade, zauzele Novigrad i Brezik i napale sa severa Vlašku Malu. U napad je uvedena u 21 čas i 19. srpska brigada. Teške borbe trajale su svu noć ali se Vlaška Mala nije mogla zauzeti iako su delovi 19. brigade prodrli u jugozapadni, zapadni i severozapadni deo sela.

Žestoke borbe produžile su se i 26. aprila. Tom prilikom smenjivali su se juriši i protivjuriši 19. i 18. srpske brigade. Njihove jedinice krčile su put ručnim bombama. Međutim, zaustavljene su u centru sela pred bunkerima.

Do svitanja 27. aprila 19. srpska brigada je izvršila pet juriša, ali neprijatelja nije mogla pomeriti iz bunkera i pored toga što su se borbe vodile ručnim bombama i prsa u prsa. Rešeni da se bore za život i smrt, ustaše su i tog dana izdržale sve juriše na bunkere u Vlaškoj Mali. Sutradan, 28. aprila, jedinice 25. divizije na položajima smenila je 27. divizija 3. korpusa koja je dobila zadatak da uništi neprijatelja na tom području. U desetodnevnom borbama od 19. do 28. aprila, jedinice 25. divizije zarobile su 2822 neprijateljeva vojnika, a prema proceni ubile u borbi 733, a ranile 365 vojnika. U isto vreme i gubici 25. divizije bili su veliki: 74 poginula i 259 ranjenih boraca i starešina.

Posle završetka borbi na tom području 25. divizija se po naređenju Štaba 2. armije prikupila na prostoru Bosanskog Broda, Dervente i Odžaka i krenula 1. maja na marš pravcem Vučjak - Derventa - Prnjavor - Bosanska Gradiška - Bosanska Dubica - Kostajnica - Glina - Lasinje, gde je stigla 7. maja.

U prvi mah 27. divizija nije bila sva prikupljena da bi u potpunosti preuzela položaje 25. divizije, to je neprijatelj iskoristio i ponovo ušao u neka ranije zauzeta mesta kao, na primer, u Odžake, Potočane i Svilaj.

Operacije 27. divizije na tom prostoru počele su 3. maja. U početku su u tim borbama uzele učešća 16. muslimanska i 19. birčanska brigada 27. divizije i 14. srednjobosanska brigada 53. divizije. Oštre borbe vodile su te jedinice sve do 22. maja, ali bez većih uspeha pa su na osnovu odluke Štaba 3. korpusa za likvidaciju tog utvrđenog rejona angažovane i ostale brigade 27. i 53. divizije. Opšti napad uz snažnu podršku artiljerije i avijacije izvršen je 22. maja - 18. srednjobosanska brigada 53. divizije prema Svilaju, 14. srednjobosanska brigada iste divizije na Lipik, 16. muslimanska brigada 27. divizije na Potočane i 19. birčanska brigada iste divizije na Odžake. Desnu obalu Bosne, od ušća do Modriče, blokirali su Posavsko-trebavski NOP odred i 20. romanijska brigada 27. divizije, dok se na levoj obali Save nalazila Brigada narodne odbrane Slavonije. Posle oštih borbi, čestih napada i protivnapada skršen je 25. maja poslednji neprijateljev otpor u Vlaškoj Mali. Poginuo je 3401, a zarobljeno 735 ustaša i 10 četnika; a jedinice 27. i 53. divizije imale su 70 poginulih i 231 ranjenog borca. Ukupno od 19. aprila do 25. maja poginulo je 5128, ranjeno 1705, a zarobljeno 5654 neprijateljeva vojnika, dok su gubici 25, 27. i 53. divizije iznosili 277 poginulih, 815 ranjenih i 54 nestalih boraca.⁸⁶⁹

⁸⁶⁹< Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82; Mladen Vukosavljević/Drago Karasijević, *Pe-deset treća NOV srednjobosanska divizija*, str. 190-206.

Opšta ofanziva 2. armije u zapadnom delu severoistočne Bosne, odnosno dobojska operacija, spada među uspešne operacije 2. armije.

Ofanziva je zamišljena da se izvede u tri etape. U prvoj etapi trebalo je osloboditi Srnice, Gradačac i Gračanicu, u drugoj izbiti na reku Bosnu od Modriče do ušća Paklenice i, u trećoj, forsirati Bosnu na više pogodnih mesta, osloboditi Doboj i mesta severno od njega i preseći odstupnicu nemačkim trupama koje su se iz Sarajeva povlačile prema Slavonskom Brodu.

Prva etapa ofanzive trebalo je da se izvede u dve faze radi neposrednog sadejstva jedinicama Bosanske operativne grupe divizija 1. armije.

Zamisao Štaba 2. armije da se u prvoj fazi ofanzive (5. aprila) tj. dan pre početka napada Bosanske operativne grupe divizija u pravcu Brčkog, unište neprijateljeve snage u rejonu Srnice, zauzme raskrsnica puteva i preseče put Gračanica - Brčko, bila je dobro i realno zamišljena. Težnja da se krilnim obuhvatom jedinica 25. i 23. divizije neprijatelj okruži i uništi nije ostvarena. Jedino je tog dana 2. krajiška brigada 17. divizije (koja je za tu operaciju bila stavljena pod komandu Štaba 25. divizije) ispunila postavljeni zadatak. To je bilo moguće jer je nastupala izvan sektora neprijateljeve odbrane i što je vazduhoplovstvo JA bombardovalo komunikaciju Bukvik - Srnice i time olakšalo napad 2. krajiškoj brigadi.

Dvadeset treća divizija, i pored uložениh napora, nije uspeła na vreme da ovlada jakim uporištima na Monju i Vranjevcu, radi čega se zakasnilo u postizanju krajnjeg cilja da se krilne napadne kolone 23. i 25. divizije spoje severno od Srnica. Međutim, iako u toj fazi nisu izvršeni svi zadaci, ipak su presecanjem drumova Gračanica - Srnice - Brčko olakšana dejstva Bosanske operativne grupe divizija 1. armije.

U drugoj fazi prve etape operacije 2. armije, bilo je zamišljeno da se 6. aprila ovlada Gračanicom i Gradačcom i najneposrednije sadejstvuje jedinicama Bosanske operativne grupe divizija u borbama za oslobođenje Brčkog.

Plan 2. armije bio je da dve brigade 45. divizije napadnu Gračanicu sa istoka, a 23. divizija sa severa i, obuhvatnim manevrom desnog krila 23. srpske brigade 45. divizije s juga da zatvore обруč oko Gračanice. U borbama za Gračanicu artiljerijska podrška 23. divizije bila je nedovoljna, dok je 45. divizija upotrebila dve brigade za frontalan napad s istoka, a samo jedan bataljon za obuhvat s juga, umesto da jedna ojačana brigada udari u bok neprijatelju od Karanovca što bi, svakako, bila povoljnija varijanta i garantovala brzi uspeh. Tako je neprijatelj uspešno odolevao frontalnom napadu a pozadina mu nije bila ozbiljnije ugrožena. Desilo se da je Gračanica oslobođena 7. aprila i da je neprijatelj uspeo da izvuče snage ka Doboju, što mu je bilo olakšano i zbog odluke štabova divizija da prekinu gonjenje neprijatelja na pola puta od Gračanice ka Doboju. Obustavljanje gonjenja motivisano je potrebom pregrupisanja snaga, iako se to moglo postići boljom organizacijom napada na Gračanicu. Tako je završena prva etapa ofanzive 2. armije u

kojoj je ona za sebe vezala znatne neprijateljeve snage (samo na prostoru raskrsnice puteva u Srnicama nalazio se 16. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije) koje bi se, u suprotnom, mogle upotrebiti kod Brčkog što bi, svakako, otežalo dejstva Bosanske operativne grupe 1. armije.

Posle oslobođenja Sarajeva i Brčkog plan Štaba 2. armije za dalja dejstva bio je ambiciozan i zasnivao se na brzom nadiranju 23. 25. i 45. divizije, uz kasnije ubacivanje u toku same operacije i 28. divizije, ka dolini Bosne i ovladavanju njenom desnom obalom na dosta širokom frontu od Modriče do ušća Paklenice do 10. aprila. S tim planom složio se i Generalštab JA. Međutim, u Štabu 2. armije nisu imali u vidu da će nemačka Komanda 21. brdskog armijskog korpusa učiniti sve da što duže zadrži dobojski mostobran, jer je od toga zavisilo povlačenje glavnih snaga 21. brdskog armijskog korpusa od Sarajeva preko Zenice i Doboja, ka Slavanskom Brodu. Zbog toga su se vodile borbe skoro 6 dana duže nego što je bilo planirano. Tako ni druga etapa nije mogla da se završi na vreme. U toku tih borbi u Štabu 2. armije zaključeno je da se sa snagama koje stoje na raspolaganju (4 divizije) ne može uspešno preseći odstupnica nemačkim delovima u dolini Bosne. I pored zahteva Štaba 2. armije da mu se uputi 2. proleterska ili 17. divizija iz sastava Bosanske operativne grupe 1. armije, Generalštab JA ostao je pri svome - da probleme u dolini Bosne reši 2. armija sopstvenim snagama, što se svodilo samo na potiskivanje, ali ne i na uništenje neprijateljevih jedinica na što je, objektivno, upozoravao Generalštab JA Štab 2. armije. Pored toga trebalo je imati u vidu da je 3. korpus kasnio u izvršenju postavljenih zadataka u dolini Bosne od Zavidovića do Maglaja, odnosno do Doboja.

Dejstva 3. korpusa i njegovo približavanje Doboju stvorili su povoljnije uslove za forsiranje Bosne pa je Štab 2. armije doneo odluku 14. aprila da se uvede u borbu i 28. divizija i učine poslednji napor za ovladavanje dobojskim mostobranom, kako bi se, na taj način, obezbedilo forsiranje reke. Tako su, konačno, jedinice 2. armije počele forsiranje Bosne na levom krilu armijskog rasporeda (45. divizija), čime je završena druga i počela treća etapa ofanzive 2. armije.

Treća etapa ofanzive 2. armije imala je dve faze: prvu, od 9. do 14. i drugu, od 15. do 18. aprila. U prvoj fazi bile su angažovane dve divizije (23. i 45. divizija) koje su trebale da do 10. aprila zauzmu dobojski mostobran i forsiraju Bosnu 11. aprila, uz sadejstvo jedinica 3. korpusa, a u drugoj fazi bile su angažovane tri divizije (23, 28. i 45. divizija). U obe faze te snage nisu bile dovoljne da bi se brzo likvidirao dobojski mostobran, forsirala Bosna i presekla odstupnica nemačkim jedinicama. Ne nailazeći na podršku Generalštaba JA, Štab 2. armije i nije mogao drukčije da postupi. Morao je 25. diviziju da drži u rejonu Modriče radi sadejstva Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije i, ujedno, zbog obezbeđenja dobojske operacije sa severa, a 28. diviziju morao je da drži u armijskoj rezervi i na obezbeđenju dobojske grupacije od pravca Kladnja. Verovatno da je za taj pravac bila dovoljna samo jedna brigada, ali je Štab 2. armije morao računati i na jaču rezervu s obzirom na dotadašnja iskustva da je neprijatelj uvek mogao prebaciti jače snage

ili na brčanski ili na dobojski sektor i time ugroziti čitav armijski raspored. Zbog toga su se morale držati jače snage u rezervi, kako bi se, po potrebi, moglo intervenisati.

Na dobojskom mostobranu mogao se postići veći uspeh da je neprijatelj, posle pada Gračanice, napadnut sa četiri brigade umesto što je došlo do razdvajanja snaga, odnosno što je severno od Spreče ostala 23, a južno od Spreče 45. divizija. Bilo bi, svakako, celishodnije da je ovladano severnim delom dobojskog mostobrana i da su potrebna obezbeđenja isturena ka jugu. Neracionalno su korišćene i 2. i 3. artiljerijska brigada tako da se njihov pun efekat nije dovoljno osetio u dobojskoj operaciji.

U trećoj etapi ofanzive, za vreme forsiranja i borbi u dolini Bosne, nije se moglo postići više nego što je učinjeno. Sa priručnim sredstvima (splavovima i skelama) inžinjercima 2. armije nije bilo lako da prebace četiri kompletne divizije na levu obalu Bosne. U celini, dobojska operacija u inžinjerijskom smislu nije bila pravovremeno materijalno pripremljena. Pontonski materijal dodeljen je jedinicama gotovo pred samo izvršenje prelaza preko reke i to u ograničenoj količini. Procena da će se moći zauzeti mostovi na reci Spreči i Bosni kod Doboja, u svakom slučaju nije bila realna, a na to se računalo, pa se i zbog toga kasnilo u prebacivanju jedinica preko reke.

Uočeno je, takođe, da štabovi u toku operacije nisu dovoljno poklanjali pažnje koncentraciji vatre iz automatskog i teškog oružja, kako na težištu napada, tako i u odbrani. Tako se vatra neracionalno koristila, što je išlo u prilog neprijatelju. Razlog je u tome što se plan vatre nije skoro uopšte pravio, pa je korišćenje vatre bilo više proizvoljno, nego plansko.

Pokreti jedinica od polaznog do jurišnog položaja bili su, u najviše slučajeva, neskriveni i bez prilagođavanja konfiguraciji terena zbog čega su i gubici često bili visoki. Jurišni položaji su, takođe, često određivani suviše daleko od neprijateljevog prednjeg kraja, tako da borci nisu bili u stanju da u jednom naletu upadnu u neprijateljeve rovove, već su na izmaku snage morali zalegati na brisanom prostoru i izlagati se ubitačnoj neprijateljevoj vatri.

I u pogledu zauzimanja borbenog poretka jedinica uočene su slabosti. Dešavalo se naročito u brigadama i bataljonima da su sve jedinice razvijene u jednoj liniji, bez jačih rezervi, pa kad je protivnik prelazio u protivnapad, nije bilo snaga koje bi ga sprečile da se uklini ili probije u borbeni poredak. Takođe, uočeno je da su se umesto jačih, upućivale prema neprijatelju slabije snage koje nisu bile u stanju da reše postavljeni zadatak.

Moglo bi se, dakle, zaključiti da 2. armija za ove operacije nije imala dovoljno odgovarajućih snaga, kako po broju, tako i po obučenosti boračkog i rukovodećeg sastava. Njene četiri divizije bile su nedovoljno podesne za operacije po unutrašnjim operacijskim pravcima iz ovih razloga:

1. Divizije su bile, uglavnom, sastavljene od tek mobilisanog ljudstva, nedovoljno obučenog u rukovanju oružjem i taktičkim radnjama i bez većeg borbenog iskustva, što je imalo za posledicu da su i manje grupe neprijatelja mogle da izazovu paniku i raspad jedinice;

2. Jedinice nisu bile opremljene dovoljnom količinom teškog naoružanja a i ono s čime se raspolagalo, nije moglo umešno da se koristi zbog neobučenosti kadrova;

3. Jedinice nisu imale na raspolaganju dovoljno tehničkih sredstava koja bi im omogućavala veću mobilnost i obezbeđivala veću brzinu i sigurnost pri savladavanju velike vodene prepreke, kao što je bio slučaj sa rekom Bosnom;

4. Dugački komunikacijski pravci i udaljenost baza imali su za posledicu da je snabdevanje jedinica bilo neuredno, a naročito municijom.

Postojali su, dakle, mnogi razlozi da se jedinice 2. armije u izvođenju borbenih dejstava suoče s brojnim teškoćama koje će se negativno odraziti na čitav tok i rezultat te operacije.

Ipak, 2. armija je, i pored ispoljenih slabosti postigla u dobojskoj operaciji, realno ceneći, dobar uspeh. U borbama koje su trajale pune dve nedelje zarobljeno je 5294 neprijateljeva vojnika, poginulo je oko 2500 a ranjeno ih je oko 2300. Broj poginulih i ranjenih je, prema proceni, pa se za objektivno može uzeti trećina pomenutih brojki. Došlo se do velikog ratnog plena u naoružanju i drugom materijalu, više nego što je uopšte 2. armija zaplenila u dotadašnjim borbama u severoistočnoj Bosni. Gubici 2. armije su, takođe, bili osetni: poginula su 603, ranjeno 1715, a nestao 51 borac.

DEJSTVA JEDINICA 3. I 1. ARMIJE IZMEĐU DRAVE I SAVE I U SEVEROISTOČNOJ BOSNI (1 - 22. APRIL 1945. GODINE)

Dejstva Bosanske operativne grupe divizija na pravcu Bijeljina - Brčko - Bosanski Šamac

Za vreme ovih borbi jedinica 2. armije, jedinice 3. i 1. armije JA vršile su intenzivne pripreme za početak prolećne ofanzive, odnosno druge etape završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije. Rat se očigledno, približavao kraju i pred jedinicama JA stajali su veoma složeni zadaci - da uspešno okončaju ratna dejstva na teritoriji Jugoslavije i zadaju uništavajući udarac nemačkim snagama i kvislinzima koji su se nalazili pred neminovnom propašću.

Bosanska operativna grupa divizija 1. armije (2. proleterska, 5. i 17. divizija) formirana odlukom vrhovnog komandanta od 28. marta 1945, bila je spremna 5. aprila da pređe u nastupanje pravcem Bijeljina - Brčko - Bosanski Šamac, da forsira reku Savu i počne dejstva u pozadini neprijateljevih jedinica na sremskom frontu.

Komandant grupe, ujedno komandant 1. armije, general-lajtnant Peko Dapčević došao je sa delom svoga štaba 3. aprila u Bijeljinu, gde je sutradan doneo odluku o dejstvima Bosanske operativne grupe na pomenutom pravcu i, u vezi s tom odlukom, naređeno je:

- 5. diviziji da izvrši pokret iz rejona Bijeljina - Janja (na taj prostor je došla posle prelaženja Drine kod Zvornika u toku 31. marta i 1. ap-

rila), smeni jedinice 17. divizije, napadne neprijatelja u rejonu Novog i Starog Brezovog Polja, oslobodi ova mesta i 5. aprila izbije na polazni položaj za napad na Brčko na liniji Gredice - Kobelić njive - Sandići;

- 17. diviziji, pošto preda svoje položaje jedinicama 5. divizije, da se rokira na zapad i, najkasnije 5. aprila do podne, izbije na liniju Potočari - Gornje Boderište povezujući se desno s 5. divizijom, a levo sa 2. proleterskom divizijom;

- 2. proleterskoj diviziji da izvrši pokret pravcem Koraj - Čelić (prešla Drinu 31. marta i 1. aprila kod Lešnice smenila jedinice 28. divizije 2. armije) i 5. aprila do podne izbije na liniju Gornja Brka - Donja Brka - Han-Jabučik, povezujući se levo s 2. krajiškom brigadom 17. divizije koja se tada nalazila pod komandom Štaba 25. divizije 2. armije, a desno sa jedinicama 17. divizije.

Prethodne borbe počele su već 5. aprila za Novo Brezovo Polje, Sandiće i neka druga manja mesta, koja su oslobođena, i tako su stvoreni povoljniji uslovi za napad na mostobran Brčko.

Istog dana Artiljerijska grupa Bosanske operativne grupe, obrazovana od artiljerijskih jedinica 5. i 6. divizije 1. armije i 23. divizije 2. armije, bila je raspoređena na komunikaciji Pukiš - Brčko, a 2. tenkovski bataljon 2. tenkovske brigade 1. armije nalazio se neposredno pred prelazom preko Drine na skelskom mestu prelaza između Banje Koviljače i Kozluka.

Ujutro 6. aprila počeo je napad 5. i 17. divizije i jedne brigade 2. proleterske divizije na Brčko, veoma branjeno neprijateljevo uporište, u kojem su se nalazili: 47. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije, 3. gorski zdruk (brigada) »Bosanskih planinaca« ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije, kao i drugi manji delovi ustaških i domobranskih jedinica i belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Borbe su bile teške, jer je neprijatelj grčevito branio mostobran sve dok se 16. i 65. grenadirski puk i prištapske jedinice 22. pešadijske divizije nisu povukli na levu obalu Save. Međutim, i pored žilavog otpora, jedinice Bosanske operativne grupe divizija, polako ali sigurno, lomile su neprijateljevu odbranu. U 20 časova 7. aprila pet brigada Bosanske operativne grupe prešlo je u poslednji i silovit juriš. Posle jednočasovne oštre borbe slomljen je poslednji otpor neprijatelja i Brčko je oslobođeno. Ipak, neprijatelj je uspeo da posle povlačenja glavnih snaga iz Brčkog poruši most preko Save što će otežati Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije planirani prelaz preko Save i njen prodor u neprijateljevu pozadinu na sremskom frontu. U Brčkom je zarobljen skoro sav 3. gorski zdruk »Bosanskih planinaca« (oko 1000 domobrana) i 700 četnika i ustaških milicionera. Gubici jedinica Bosanske operativne grupe su bili: 99 mrtvih i 236 ranjenih, od kojih samo iz 5. divizije 88 mrtvih i 202 ranjena.

Neuspeh u ovladavanju neoštećenog mosta na Savi kod Brčkog stavio je Bosansku operativnu grupu pred nove teškoće. Komandant grupe obavestio je 8. aprila Generalštab JA da se Sava ne može preći još za tri do četiri dana. U nadi da bi se, možda, mogao naći prelaz na Savi koji nije posednut od neprijatelja, upućena je 2. proleterska divizija prema Orašju i Bosanskom Šamcu. U oštrim borbama protiv ustaša i čet-

nika oslobodila je Orašje 9, a Bosanski Šamac, posle dvodnevnih borbi, 11. aprila. Međutim, prelaz nije pronađen, pa se komandant grupe orijentisao na traženje gumenih čamaca, motornih skela i šlepova. Ali, sve to nije stizalo na vreme ili se uz put kvarilo.

Komandant Bosanske operativne grupe divizija odlučio je da se reka Sava nasilno pređe kod Brčkog i Orašja. Tako je prelaženje počelo po mraku 10. aprila. Neprijateljev otpor bio je slab jer su se glavne nemačke jedinice već bile povukle. Tako su sve tri divizije, do 12. aprila do podne prešle Savu, odnosno u vreme kada su glavne snage 1. armije izvršile proboj sremskog fronta i nezadrživo nastupale ka Vukovaru i Vinkovcima.⁸⁷⁰

Početak ofanzive 3. armije

Na dravskom frontu, posle teških borbi u februaru (operacija »Vukodlak«) i u martu (operacija »Šumski đavo«) vladalo je relativno zatišje. Za to vreme sve tri divizije 3. armije (16, 36. i 51) brižljivo su vršile poslednje pripreme za forsiranje Drave i prelazak u ofanzivu.

Noću 11/12. aprila na frontu 3. armije bez artiljerijske pripreme šest brigada 16, 36. i 51. divizije i Osječka brigada 12. divizije 6. korpusa pod komandom Štaba 3. armije počelo je s forsiranjem Drave, a 8. vojvođanska brigada 51. divizije forsiranje Dunava prema Dalju. Desnu obalu Drave i Dunava od Donjeg Miholjca do severne ivice Vukovara branila je nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija ojačana 606. pukom za osiguranje i dva druga nemačka bataljona. Jedinice 16. divizije oslobodile su 12. aprila Belišće, a 36. divizija Nard. Potom su 16. i 36. divizija do 23 časa uspele da oslobode Valpovo. Do ponoći 12/13. aprila jedinice 3. armije čvrsto su držale jedinstven mostobran koji se protezao od Podravske Podgajaca, preko Bočkinaca, Crnkovca, Valpovske Gorice, Ladimirevaca, pa severnije do Petrijevac i Josipovca.

Sutradan, 13. aprila, oslobođen je veći broj naseljenih mesta koje je neprijatelj pretvorio u veoma branjena uporišta. Treća armija je i narednog dana sigurno krčila put ka Osijeku, Našicama i Donjem Miholjcu. Osijek je oslobođen 14. aprila, Donji Miholjac 15. aprila u sadejstvu s delovima bugarske 1. armije, a Našice 16. aprila.

Posle oslobođenja Osijeka, Donjeg Miholjca i Našica nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija 34. armijskog korpusa pokušala je da zaustavi nadiranje jedinica 3. armije i 1. bugarske armije, ali u tome nije uspela. Jedinice 3. armije, u sadejstvu sa 6. i 10. korpusom sigurno su krčile put ka Podravskoj Slatini i Virovitici koje su branili delovi nemačkog 15. kozačkog korpusa (1. i 2. kozačka divizija i 11. poljska vazduhoplovna divizija, koja je posle napuštanja Našica, potčinjena tom korpusu). Naročito ogorčene borbe vođene su 20. aprila na čitavom frontu 3. armije. Na Voćinskoj reci neprijatelj je ulagao krajnje napore da zaustavi nadiranje jedinica 3. armije prema Podravskoj Slatini i Virovitici. Neprijatelj je po mraku počeo s povlačenjem, tako da su jedi-

⁸⁷⁰> Grupa autora, *Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 541 - 545; Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 321-3 i 347-352.

nice 16. i 36. divizije u 23 časa oslobodile Podravsku Slatinu dok su bugarske jedinice prešle Novi Dravski kanal i oslobodile Čadavicu i Noskovce. Nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija povukla se noću 20/21. aprila u rejon Virovitice.⁸⁷¹

Proboj neprijateljeve odbrane na sremskom frontu

Početkom aprila 1945. godine 1. armija, brojno najjača formacija JA, u čijem sastavu se nalazilo 10 divizija, tenkovska i konjička brigada, dobila je zadatak da probije sremsku utvrđenu zonu i produži gonjenje neprijatelja kroz Slavoniju prema Zagrebu opštim pravcem Slavonski Brod - Nova Gradiška - Ivanić-Grad - Zagreb. To je bilo u skladu s osnovnom operativnom zamisli operacijskog plana Generalštaba JA izraženom u direktivi od 9. aprila 1945. Prema toj direktivi operativno-strategijski zadaci 1. armije su bili:

- da jedinice Istočnog sektora (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija i 2. tenkovska brigada) izvrše proboj neprijateljeve utvrđene zone na svom pravcu, da i što pre izbiju na liniju Vukovar - Vinkovci, te da se spoje sa levim krilom 3. armije u sadejstvu s delovima Dunavske ratne flotile Crvene armije i

- da jedinice Južnog sektora grupisane u dve grupe: Sremsku operativnu grupu divizija (6. proleterska ili 1. divizija i 1. konjička brigada) i Bosansku operativnu grupu divizija (2. proleterska, 5. i 17. divizija ojačane tenkovima), napadaju neprijatelja i to: Sremska (Bosutska) operativna grupa pravcem Vrbanja - Otok - Vinkovci radi privlačenja što više nemačkih snaga, te stvaranja povoljnijih uslova za proboj i u rejonu Gunje, uspostavljanja veze sa Bosanskom operativnom grupom, a Bosanska operativna grupa, pošto pređe Savu na odseku Brčko - Orašje, pravcem Gunja - Županja - Cerna - Ivankovo, što pre izbije u rejon Vinkovaca radi opkoljavanja i uništenja ili presecanja odstupnice neprijateljevim snagama u Sremu.⁸⁷²

Ta direktiva Generalštaba JA dopunjena je istog dana naređenjem kojim su konkretizovani zadaci 1. armije, a termin Istočni sektor zamenjen je nazivom Severna operativna grupa, a Južni sektor - Južna operativna grupa divizija.⁸⁷³

Direktivom i naređenjem Generalštaba JA bilo je predviđeno da ofanziva počne 10. aprila, ali je taj početak operacije odlagan, tako da je na kraju naređeno da proboj položaja na sremskom frontu od jedinica 1. armije počne 12. aprila u 5 časova.

Štab 1. armije odlučio je da Sremska operativna grupa divizija počne dejstva 4. aprila između reka Bosuta i Šave. Pojava te grupe severoistočno od mostobrana Brčko, prinudila je nemačku Komandu 34. armijskog korpusa da hitno prebaci 65. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije na taj sektor gde su se, inače, nalazile manje nemačke,

⁸⁷¹) Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 559 - 567; Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 327 i 405 - 412.

⁸⁷²> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 197.

⁸⁷³> Isto, dok. br. 198.

ustaško-domobranske i belogardejske snage. Puk je ojačan sa 22. dopunskim bataljonom i ustaškom milicijom. Napao je iz pokreta 5. kozaračku brigadu 11. divizije. Do podne 5. brigada bila je opkoljena i morala je da se prebija iz obruča preko brisanog prostora uz gubitke od 80 poginulih i 150 ranjenih boraca, među kojima se nalazilo 11 komandira i političkih komesara četa.

Štab 11. divizije da bi paralisao iznenadni neprijateljev napad, ubacio je u borbu između 5. kozaračke i 8. crnogorske brigade 1. proleterske divizije svoju 12. krajišku brigadu, ali to nije dalo očekivane rezultate, tako da je 11. divizija za dva dana borbe (5. i 6. aprila) imala 137 poginulih i 467 ranjenih boraca. Zbog toga se 11. divizija morala povući na nove položaje istočnije od Soljana i Đurića.

Na prostoru između Bosuta i Save ubačena je 6. aprila 3. lička (proleterska) brigada 6. proleterske divizije, koja je istog dana oslobodila Vrbanju. Potom su u napad uvedene i ostale dve brigade 6. divizije.

U nastavku oštrih borbi na području između Bosuta i Save, koje su se vodile s promenljivim uspehom, jedinice Sremske operativne grupe divizija konačno su uspele da do 11. aprila oslobode Soljane, Đuriće, Drenovce i Gunju i da izbiju na liniju Vrbanja - Posavski Podgajci gde su uspostavile vezu sa Bosanskom operativnom grupom divizija čije su jedinice u to vreme bile prešle Savu kod Brčkog i Županje.

Za vreme dok su se vodile borbe na prostoru između Bosuta i Save, pet divizija Istočnog sektora ili Severne grupe divizija 1. armije (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija) vršile su intenzivne pripreme za proboj sremske utvrđene zone, odnosno tzv. Nibelunških položaja i Zelene linije kako su ih nazivale nemačke komande. Najzad, 12. aprila ujutro, posle artiljerijske pripreme koju je izvelo 120 artiljerijskih i minobacačkih oruđa, i uz snažnu avio-podršku grupe vazduhoplovnih divizija JA, počeo je proboj te sremske utvrđene zone. U silovitom naletu jedinica s fronta i dejstvom desanta 5. srpske brigade 21. divizije koji je iskrao divizion monitora Dunavske ratne flotile Crvene, armije 11. aprila u 23 časa kod Opatovca, neprijateljeva odbrana bila je slomljena. Jedinice 1. armije uporno su napredovale na zapad oslobađajući Vukovar i Vinkovce 13. aprila. Posle oslobođenja tih mesta jedinice 1. armije prešle su u gonjenje neprijatelja u pravcu Đakova, Striživojne i Slavenskog Broda, gde su preostale snage nemačkog 3. armijskog korpusa (22. i 41. pešadijska divizija s ojačanjima) koje su izbegle uništenje ili zarobljavanje prilikom proboja sremske utvrđene zone, pokušale da organizuju odbranu i suprotstave se gonećim kolonama 1. armije JA. Nemačke i ustaško-domobranske jedinice u tome nisu uspele, pa je Đakovo oslobođeno 16. aprila, Slavonski Brod u sadejstvu s jedinicama 2. armije, 20. aprila, a Slavonska Požega 21. aprila. Time su završene vrlo oštre borbe vođene punih osam dana na prostoru između Đakova, Slavenskog Broda, Slavonske Požege i reke Save. Jedinice 1. armije samo u borbama od 3. do 13. aprila imale su 1713 poginulih, 5948 ranjenih i 53 nestala borca, a nemački 34. armijski korpus 9520 poginulih, 3273 ranjena i 5427 zarobljenih vojnika.^{874>}

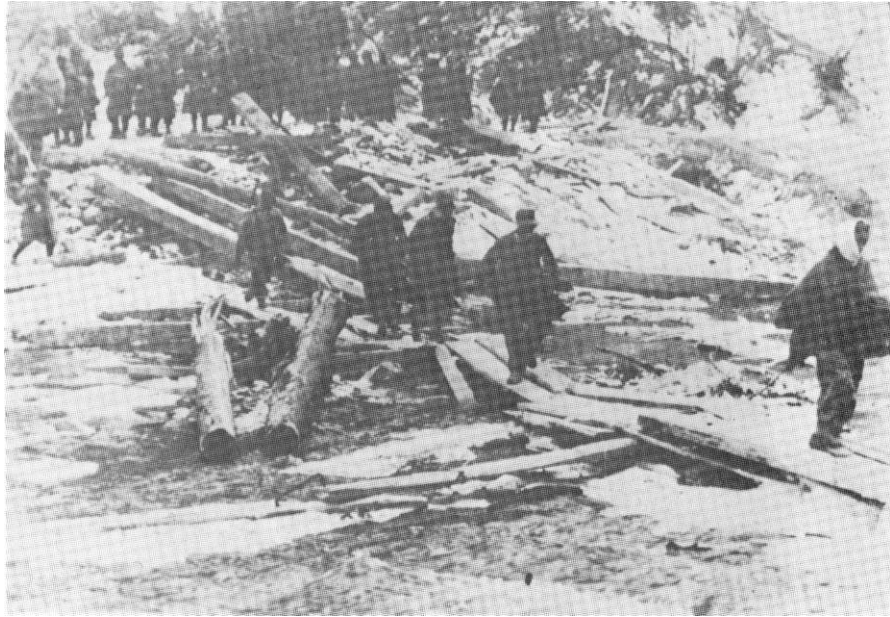
^{874>} Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944–1945*, str. 545 - 559; Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 361 - 370.

Pukovnik Pero Kosorić, komandant 3. udarnog korpusa NOVJ (desno) i kapetan Dušan Uzelac, obavestajni oficir (levo) prate borbe jedinica 3. korpusa u dolini Drine februara 1945.

Potpukovnik Franjo Herljević, komandant 38. udarne divizije (u sredini), podnosi izveštaj pukovniku Peri Kosoriću, komandantu 3. udarnog korpusa (levo) o dejstvima svojih jedinica početkom februara 1945.

*Jedinice 3. ~udarnog korpusa NOVJ na maršu u istočnoj Bosni
februara 1945.*

Komora 38. divizije 3. korpusa JA na Romaniji marta 1945.

Jedinice 3. korpusa JA na maršu prema Sarajevu krajem marta 1945.

*Vlado Kecman, komandant
bataljona u 23. srpskoj brigadi
45. udarne divizije; poginuo
u borbama za oslobođenje
Gračanice aprila 1945.*

*Narod Bosanske Gradiške srdačno je dočekaio svoje oslobodioce - borce
2. armije (okolina Bosanske Gradiške, 24. april 1945)*

*Borci 28. divizije 2. armije za vreme borbi za oslobođenje Bosanske
Kostajnice početkom maja 1945.*

*Vrhovni komandant Jugoslovenske armije, maršal Josip Broz Tito,
s komandantima armija i članovima Generalštaba JA
(Beograd, krajem rata)*

*Borci Brodske brigade 28. divizije na mostu za vreme borbi kod Bosanske
Kostajnice, 3. maja 1945.*

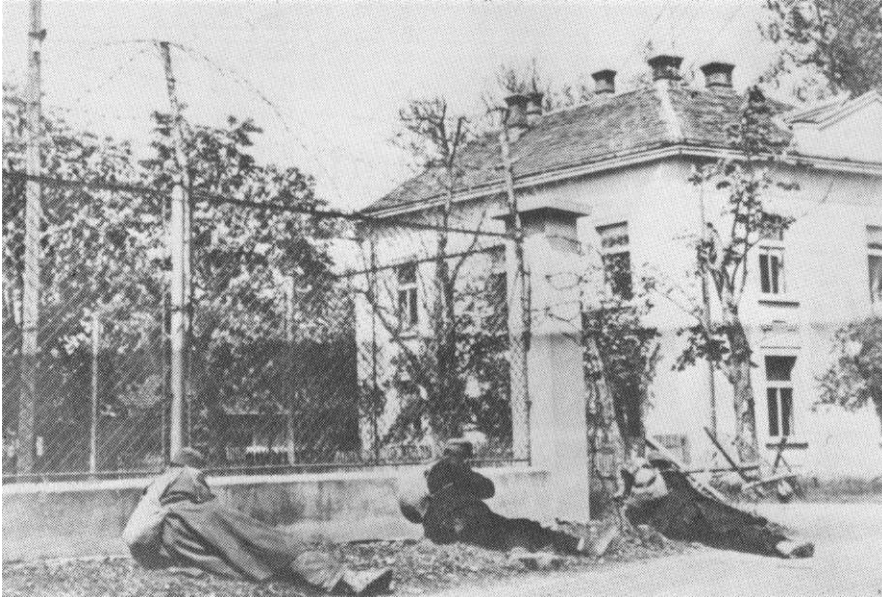

Artiljerija 2. armije u pokretu kroz Bosansku krajinu aprila 1945.

General-lajtnant Koča Popović, komandant 2. armije, izdaje poslednje direktive za oslobođenje Zagreba i Karlovca (sleva nadesno): general-major Radovan Vukanović, komandant Karlovačke grupe divizija; pukovnik Blažo Lompar, vršilac dužnosti političkog komesara 2. armije; potpukovnik Momčilo Poleksić, član Štaba 2. armije; Koča Popović; major Vojislav Cerović, komandant artiljerije 2. armije; general-major Ljubo Vučković, komandant Unske grupe divizija i četiri druga oficira iz Štaba 2. armije (Banjaluka, kraj aprila 1945)

Ulične borbe jedinica 2. armije u Karlovcu početkom maja 1945.

Komora 4. divizije 2. armije ulazi u oslobođeni Karlovac 7. maja 1945.

Potpukovnik Rade Zorić, komandant 45. divizije 14. udarnog korpusa NOVJ (treći sleva), s oficirima i kuririma svog štaba na položaju (istočna Bosna početkom 1945)

Sedmi deo

Dejstva 2. armije od reke Bosne do kraja rata

Nastupanje 2. armije od reke Bosne do reke Vrbasa i Une predstavlja produžetak opšte ofanzive koja je počela 5. aprila 1945. u zapadnom delu severoistočne Bosne. Cilj nastupanja bio je da se što pre izbije u doline Une i Kupe i obezbede desni bok i pozadina 4. armije od udara s pravca Zagreb - Karlovac u daljem toku njenih operacija ka Rijeci i Trstu (riječko-tršćanska operacija), kao i da se sadejstvuje 1. armiji JA u njenim operacijama na levoj obali Save ka Zagrebu.

Operacijska zona dejstava 2. armije bio je južnopolosavski pravac kao deo opšteg operacijskog pravca Slavonski Brod - Zagreb - Ljubljana. Njegov operativno-strategijski značaj bio je veliki, jer bi ovladavanjem tim pravcem od jedinica 2. armije bile ugrožene sve neprijateljeve snage severno od Save.

U geografskom smislu južnopolosavski pravac bio je vrlo težak za dejstva jer je ispresecan mnogim vodenim tokovima od kojih su najvažnije reke Vrbas, Una i Kupa, a njih je trebalo pod borbom i bez dovoljno tehničkih sredstava savladati. Inače, taj pravac dosta je komunikativan, ali u ekonomskom pogledu već dosta iscrpljen.

Nastupanje 2. armije u pravcu Une predstavljalo je samo prvu fazu operacije sa prvobitnim ciljem da se oslobodi Zagreb.^{875'}

Četrdeset peta divizija (desnokrilna) i 28. divizija (levokrilna) prve su počele nastupni marš 21. aprila u zoru prema donjem toku reke Vrbasa. Istog dana do 18 časova 45. divizija izbila je u Srbac, a zatim širokim frontom od ušća do Razboja na reku Vrbas.^{876'}

I 28. divizija je 21. aprila izbila na Vrbas od Razboja do Brezovljana. Obe divizije su, potom, prešle Vrbas 22. aprila i produžile ka Bosanskoj Gradiški zadržavajući se radi odmora noću 22/23. aprila na liniji Barđača - Glamočani - Dubrave - Nova Topola - Junuzovići. Jedino je 23. srpska brigada 45. divizije ostavljena kod Inađola da štiti desni bok i pozadinu svoje divizije od eventualnog neprijateljevog napada sa leve obale Save.^{877'}

Istog dana Štab 2. armije primio je od vrhovnog komandanta maršala Tita ovo naređenje:

»U sastav vaše armije ulaze 2. i 5. korpus. Sa svim snagama nastavite energično ofanzivu ka dolini reke Une i Kupe. Neka Ra-

⁸⁷⁵> AVII, k. 273, reg. br. 1-50 - 1-52/1.

⁸⁷⁶) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-35/5.

⁸⁷⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, sok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-35/5 i k. 272-A, reg. br. 44-14/44; Zdravko Cvetković, n.d., str. 241.

dovan [Vukanović] što pre likvidira Banjaluku. Vaš komunikacijski pravac Doboje - Prnjavor - Banja Luka. Direktiva sledi«. ^{878'}

To naređenje maršal Tito uputio je 21. ali je ono u radio-centar 2. armije stiglo 22. aprila, kada je vrhovni komandant pohvalio jedinice 2. armije zbog oslobodjenja Maglaja, Doboja, Dervente i Bosanskog Broda.

Ulaskom 3. i 29. divizije 2. korpusa i 4. 10. i 39. divizije 5. korpusa u sastav 2. armije naređenjem vrhovnog komandanta od 22. aprila, rasformirani su štabovi 2. i 5. korpusa. Tada je prestao da postoji i Operativni štab Grupe korpusa JA, formiran neposredno pred početak sarajevske operacije.

Posle te reorganizacije 2. armija je u svom sastavu imala devet divizija. ^{880'}

Štab 2. armije čim je primio naređenje o ulasku pomenutih divizija u njen sastav, odmah je naredio 39. diviziji da delom snaga sadejstvuje 45. i 28. diviziji u oslobađanju Bosanske Gradiške i napada kao levokrilna divizija na pravcu od Limana ka Bosanskoj Gradiški. U centru od Limana preko Urija, ka Bosanskoj Gradiški trebalo je da napada 45. divizija. Napad je počeo 23. aprila u 20 časova i produžio se čitavu noć, jer su delovi ustaško-domobranske 6. hrvatske divizije pružali žestok otpor. Međutim, otpor je skršen do 5 časova 24. aprila kada je Bosanska Gradiška oslobođena. U 12 časova dva bataljona 28. divizije forsirali su Savu, zauzeli neoštećen pontonski most, oslobodili Staru Gradišku i Gornju Varoš i izbili na južnu ivicu Donje Varoši, ali su se u noću 24/25. aprila vratili na desnu obalu zbog predstojećih zadataka 28. divizije. ^{881'}

Štab 2. armije je 23. aprila prešao iz Dervente u Banjaluku. ^{882'}

⁸⁷⁸⁾ *AVII*, k. 42, reg. br. 3-14/1 i k. 273, reg. br. 1-52/1.

^{879>} »Borba«, 23. april 1945; *AVII*, k. 274, reg. br. 3-4.

^{880°)} *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 226 i 230.

Treća (crnogorska) divizija formirana je u Perduhovu, na Glamočkom polju, 9. novembra 1942. od 5. proleterske (crnogorske), 1. dalmatinske i 10. hercegovačke brigade, ukupno oko 3200 boraca. Bila je pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Kasnije se njen sastav menjao; 10. oktobra 1943. ušla je u sastav 2. korpusa NOVJ. Kada je ušla u sastav 2. armije NOVJ imala je u svom sastavu: 5. proletersku, 7. omladinsku »Budo Tomović«, 9. crnogorsku i Artiljerijsku brigadu. Prvog aprila 1945. brojno stanje 3. divizije iznosilo je 6661 borac i rukovodilac, a kada je popunjena mladim borcima iz Srbije brojno stanje iznosilo je oko 10000 boraca i rukovodilaca.

Dvadeset deveta (hercegovačka) divizija formirana je 21. novembra 1943. od 10, 11. i 12. hercegovačke brigade. Kasnije su u njen sastav ušle 13. i 14. hercegovačka (omladinska) i Artiljerijska brigada. Kada je ušla u sastav 2. armije, imala je svih šest pomenutih brigada.

Četvrta (krajiška) divizija formirana je 9. novembra 1942. u sastavu 2, 5. i 6. krajiška brigada. Kasnije se njen sastav menjao, a kada je ušla u sastav 2. armije JA imala je 6, 8. i 11. krajišku brigadu. Njeno brojno stanje na dan 1. februara 1945. iznosilo je 7923 boraca i rukovodioca, a 1. marta 1945. borac i rukovodilac.

Deseta (krajiška) divizija formirana je 13. februara 1943. od 9. krajiške brigade i delova Vukovskog, Travničkog, Pljevnog, Kupreškog-janjskog, Livanjsko-duvanjskog, Glamičkog i Ramskog NOP odreda, ukupno oko 700 boraca; već oktobra 1943. imala je 3509, a u maju 1945. brojala 7973 borca. Kada je ušla u sastav 2. armije imala je 7, 9. i 17. krajišku brigadu.

Trideset deveta (krajiška) divizija formirana je 20. marta 1944. u sastavu 13. i 15. krajiška brigada. Kasnije se njen sastav menjao, a kada je ušla u sastav 2. armije imala je 14, 15. i 20. krajišku brigadu. Brojno stanje bilo je 1. februara 1945. godine 6792, a 1. marta 7257 boraca i rukovodilaca.

^{881>} Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-36/5, k. 272-A, reg. br. 44-14/14 i k. 273, reg. br. 1-52/1.

⁸⁸²⁾ *AVII*, k. 273, reg. br. 1-52/1.

Dvadeset treća divizija, koja se nalazila u prostoru Bosanski Brod - Bosanski Kobaš - Bosanski Dubočac počela je pokret u pravcu Vrbasa; 14. srpska brigada stigla je u toku dana do Bosanskog Svinjara, a ostale brigade (uključujući i artiljerijsku) kretale su se od Dervente, preko Prnjavora, ka reci Vrbasu, tako da su 24. aprila uveče izbile čelom pred Klačnice, severno od Banjaluke.⁸⁸³

Dvadeset četvrtog aprila u Štab 2. armije prispela je direktiva vrhovnog komandanta JA koju je uputio još 22. aprila. Ona je glasila:

»Zadatak je vaše armije energično nadiranje opštim pravcem Karlovac - Novo Mesto i dalje prema severozapadu, potpuno čisteći neprijateljska uporišta na desnoj obali Save. U ovom cilju damo vam sledeće direktive:

Prvo. Po brzoi likvidaciji Banje Luke, Bosanskog Novog i Bosanske Krupe, hitno upućujte 3, 4. i 10. diviziju na sektor Ogulina, odakle će u zajednici sa 4. hrvatskim korpusom likvidirati neprijateljsku grupaciju u rejonu Karlovac. Treću diviziju kao najistaknutiju odmah šaljite.

Drugo. Druga vaša grupa, sastava 39, 28. i 45. divizija, neka brzo likvidira preostala uporišta na donjoj Uni, a potom preko Siska i Petrinje neka izbije u Turopolje u pozadinu neprijateljske karlovačke grupacije.

Treće. Dvadeset treću i 25. diviziju upotrebite na opštem pravcu prema Karlovcu.

Četvrto. Likvidacija neprijateljske grupacije kod Karlovca i vaše dalje nadiranje prema severozapadu, nameće se kao vrlo hitno zbog obezbeđenja akcije 4. armije, koja već prodire sa linije Delnice - Sušak, prema Trstu.

Peto. Posle likvidacije Karlovca, prema Zagrebu će verovatno biti upotrebljen samo 4. hrvatski korpus, dok će sve snage vaše Armije nadirati prema severozapadu.

Šesto. Pedeset treću diviziju ostavite za obezbeđenje centralne i zapadne Bosne i neka se stavi pod komandu 3. korpusa u Sarajevu.

Sedmo. Radovana Vukanovića (dotadašnjeg komandanta 2. korpusa - prim, a.) određujemo za pomoćnika komandanta 2. armije, a Slavko Rodić (komandant 5. korpusa - prim, a.) neka se javi u Beograd. Štabove 2. i 5. korpusa rasformirati, a njihove divizije, ulaze neposredno u sastav Armije. Od vojnih rukovodilaca rasformiranih štabova korpusa pojačajte prvenstveno srpske divizije, kao i armijski štab.

Osmo. Snabdevanje vaše armije bazirajte na Split. Benzin, municiju i manje količine hrane mi ćemo vam doturati u [Slavonski] Brod, gde organizovati prihvati.

Deveto. Za operacije u rejonu Karlovca, 4. hrvatski korpus stavite pod vašu komandu.

Deseto. Za izvršenje ove direktive hitno prebacite svoj štab kod Operativne grupe u rejon Banje Luke.

⁸⁸³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, 271, reg. br. 3-36/5.

Jedanaesto. Potvrdite prijem ove direktive i na kraju svakog dana javljajte raspored vaših divizija«. ⁸⁸⁴

Istog dana, 24. aprila u 23 časa, vrhovni komandant uputio je još jedan radiogram Štabu 2. armije u kojem je zahtevao da se ubrza pokret grupe divizija ka Karlovcu. ⁸⁸⁵

Štab 2. armije je na osnovu te direktive užurbano pristupio razradi plana daljih ofanzivnih operacija. U to vreme su se u dolini Une nalazili prilično proređena nemačka 373. legionarska divizija »Tigar«, delovi 104. lovačke divizije (glavnina je bila u rejonu Karlovca) i ustaško-domobranska 4. i 18. hrvatska divizija.

Do popodne 25. aprila Štab 2. armije doneo je odluku za dalja dejstva. Prema direktivi vrhovnog komandanta njen opšti plan za nastavak ofanzive prema severozapadu i uništenje neprijateljevih uporišta na desnoj obali Save, bio je: posle forsiranja Vrbasa i ovladavanja linijom Bosanska Gradiška - Nova Topola, energično produžiti sa četiri divizije nadiranje južno od Save i što pre izbiti na Unu, zauzeti neprijateljeva uporišta u Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici i Bosanskom Novom, a zatim tri divizije odmah prebaciti preko Bihaća i Bosanske Krupe (prethodno oslobođene) u rejon Ogulina. ⁸⁸⁶

U vezi s tim planom, 45. divizija trebalo je da nastupa pravcem Bosanska Gradiška - Bosanska Dubica; 28. divizija levo od nje pravcem Bosanska Gradiška - Bosanska Kostajnica; 39. divizija (komandant divizije potpukovnik Borko Arsenić, politički komesar potpukovnik Vojo Stupar i načelnik Štaba potpukovnik Jovo Pavić) ka Dobrljinu i Bosanskom Novom, i 23. divizija severnom obalom Sane ka Bosanskom Novom. ⁸⁸⁷

U vezi s tim planom Štab 2. armije formirao je Unsku grupu divizija pod komandom general-majora Ljuba Vučkovića, načelnika Štaba 2. armije, sastava: 28, 39. i 45. divizija i Karlovačku grupu divizija, pod komandom general-majora Radovana Vukanovića, pomoćnika komandanta 2. armije, u sastavu: 3, 4. i 10. divizija. ⁸⁸⁸

Radi ostvarenja svog plana, Štab 2. armije naredio je sledeće:

- Unskoj grupi divizija, ojačanoj sa 3. artiljerijskom brigadom, da 45. divizija oslobodi Bosansku Dubicu, 28. divizija Bosansku Kostajnicu, i da 39. divizija oslobodi Dobrljin i Bosanski Novi;

- Karlovačkoj grupi divizija da postupi po zapovesti Operativnog štaba Grupe korpusa JA od 23. aprila, i to: da 3. diviziju (komandant general-major Savo Burić, politički komesar potpukovnik Sveto Radojević, a načelnik Štaba potpukovnik Milan Pavlović) sa šireg prostora Bosanske Krupe (koju je oslobodila 24. aprila), preko Bihaća, prebaci do 29. aprila na prostor Ogulin - Kamenica - Tounjski Tržić - Primišlje; da 4. divizija (komandant pukovnik Petar Vojnović, politički komesar potpukovnik Dimitrije Bajalica) izvrši pokret 24. aprila pravcem Bronzani Majdan - Sanski Most - Palanka - Bihać - Drežnik Grad i razmesti

⁸⁸⁴) Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 226.

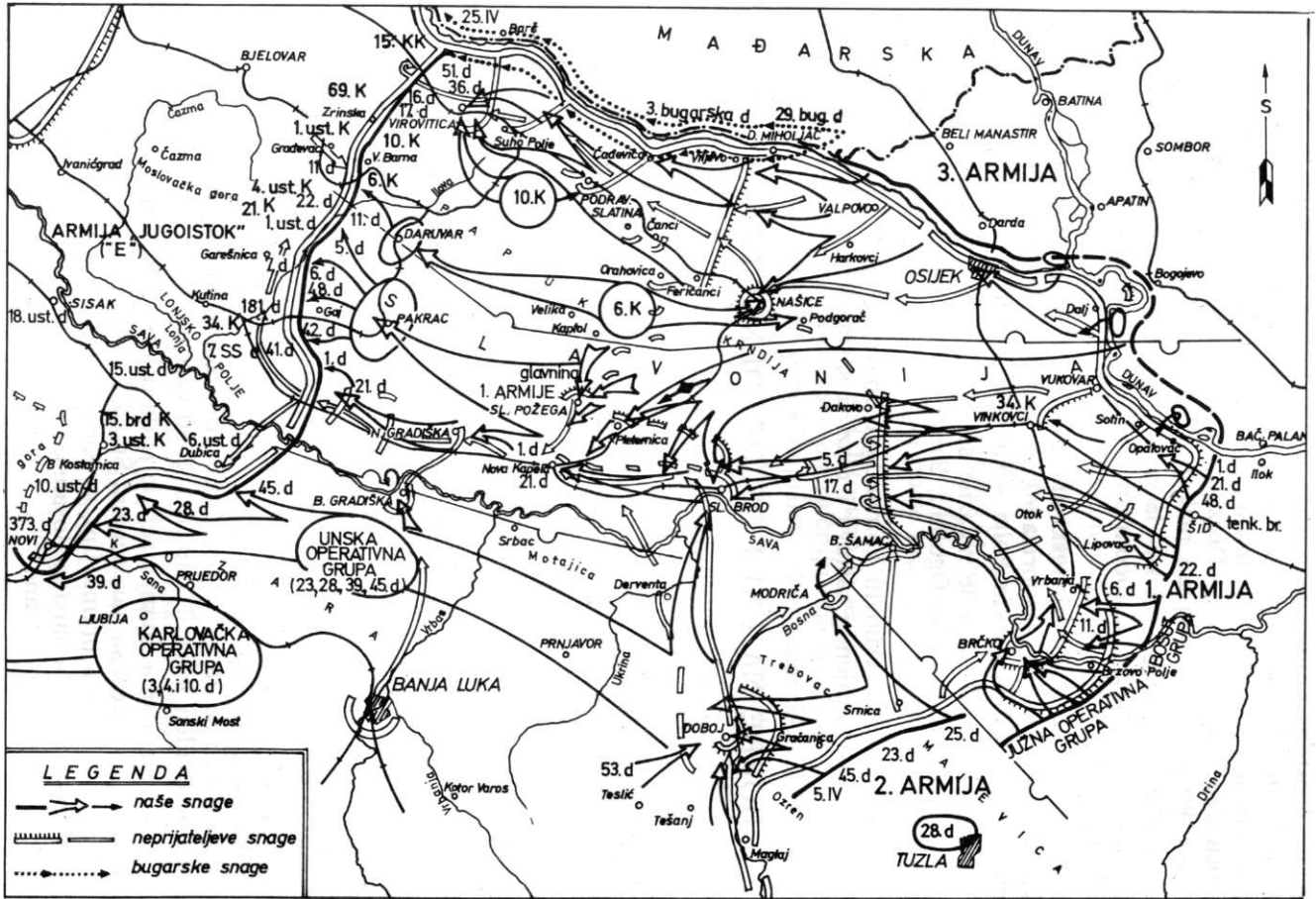
⁸⁸⁵) Isto, dok. br. 233.

⁸⁸⁶) AVII, k. 271, reg. br. 3-37/5 i k. 273, reg. br. 1-53/1.

⁸⁸⁷) Isto.

⁸⁸⁸) Isto, k. 271, reg. br. 5-4.

Proletna ofanziva Jugoslovenske armije: dejstva 3. i 2. armije od 5. aprila do 1. maja 1945.

se na prostoru Slunj - Primišlje; da 10. divizija (komandant pukovnik Vojo Todorović, politički komesar potpukovnik Rade Bašić, a načelnik Štaba major Mesud Hotić) izvrši pokret 24. aprila iza 4. divizije i na prostoru Bročanac - Selište - Drežnik Grad sačeka novo naređenje; da Artiljerijsku grupu 2. korpusa prikupi na prostoru Bihać - Ribić;

- Dvadeset trećoj diviziji da se kao armijska rezerva posle dolaska u Klačnice prebaci železnicom do Prijedora i postavi duž reke Sane do Blagaja;

- armijskoj artiljeriji (teški divizion 2. artiljerijske brigade i haubička baterija 3. artiljerijske brigade) da se prebaci u rejon Prijedora i razmesti na prostoru Ćirkin Polje - Greda - Urije^{889'} (*Prilog br. 24*).

Sve jedinice 2. armije nalazile su se 25. aprila u nadiranju delom prema Uni, a delom ka Ogulinu, čime je završena prva faza operacija 2. armije JA.⁸⁹⁰⁾

Istog dana je vrhovni komandant obavestio Štab 2. armije da 29. divizija izlazi iz njenog sastava i ulazi u sastav 4. armije JA.^{891'}

BORBE NA UNI I OSLOBOĐENJE KARLOVCA

Borbe na Uni

Prema osnovnoj operativnoj ideji Štaba 2. armije Unska grupa divizija (28, 39. i 45. divizija) trebalo je da ovlada neprijateljevim uporištima u donjem toku Une i da izbije u rejon Turopolja, a zatim da preseče komunikaciju Zagreba - Karlovac i napada Karlovac sa severoistoka, uz obezbeđenje prema Zagrebu. Radi toga a shodno naređenju Štaba 2. armije od 25. aprila, sve jedinice Unske grupe počele su 26. aprila približavanje neprijateljevim uporištima u dolini Une.

Štab 45. divizije (čije su se jedinice nalazile na desnom krilu armijskog rasporeda) naredio je 26. aprila 24. srpskoj brigadi da sa tri bataljona posedne položaje na desnoj obali Une od ušća u Savu do blizu Bosanske Dubice, a jedan bataljon da napada neprijatelja u Bosanskoj Dubici s istočne strane, 20. srpskoj brigadi da dva bataljona napadaju Bosansku Dubicu s južne strane, a druga dva da se zadrže u rezervi; 23. srpskoj brigadi da napada Bosansku Dubicu sa zapadne strane i da održava vezu sa 28. divizijom prema Bosanskoj Kostajnici. Početak napada predviđen je za 27. april u 21.30 časova.^{892'}

Dvadeset osma divizija trebalo je da oslobodi Bosansku Kostajnicu. Njen štab je, u vezi sa naređenjem Štaba 2. armije naredio pokret svojih jedinica od Vrbasa prema Uni, sa zadatkom da 28. aprila u 17 časova 25. brodska brigada napada Bosansku Kostajnicu s istočne, a 17. slavonska brigada s južne strane.^{893'}

⁸⁸⁹> *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 34, dok. br. 133, i tom XI, kni. 2, dok. br. 69.

⁸⁹⁰> *AVII*, k. 273, reg. br. 1-54/1.

⁸⁹¹> *Zbornik NOR*, tom xi, knj. 15, dok. br. 240.

⁸⁹²> Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 71 i 86.

⁸⁹³> Isto, dok. br. 69; *AVII*, k. 272-A, reg. br. 44-14/14.

Štab 39. divizije izdao je 26. aprila borbenu zapovest i naredio 13. krajiškoj brigadi da napada neprijatelja u Bosanskom Novom s istoka, i to sa dva bataljona desnom, a druga dva bataljona levom obalom reke Sane; 15. krajiškoj brigadi da napada neprijatelja u Bosanskom Novom s južne strane, oslanjajući se desno na borbeni poredak 13. krajiške brigade, a levo na Unu; 20. krajiškoj brigadi da forsira reku Unu na odseku između Otoke i Rudica i napada neprijatelja u Bosanskom Novom sa zapadne strane. Početak napada određen je za 27. april u 24 časa.⁸⁹⁴⁾

Sve tri divizije Unske grupe divizija izvršile su 27. aprila nastupni marš i u popodnevnom časovima izbile na polazne položaje za napad, gde su obavile poslednje pripreme za izvršenje postavljenih zadataka. Za vreme podilaženja jedino su delovi 28. divizije naišli na neprijateljeva borbena osiguranja na liniji Ravni put (kota 320) - Alaginci (trig. 382) - Um (trig. 383) - Iškovac, koja su posle kraće borbe proterana prema Bosanskoj Kostajnici.⁸⁹⁵⁾

Tog dana u 19 časova maršal Tito uputio je naređenje Štabu 2. armije da »Unska grupa nastavi što energičniju ofanzivu, da bi se što pre pojavila južno od Zagreba u bok neprijateljskih snaga kod Karlovca« i da ne bi trebalo »gubiti vremena oko Siska i Petrinje, nego ova mesta blokirati i bezobzirno produžiti pravcem Pisarovina - Samobor«.⁸⁹⁶⁾

Malo kasnije vrhovni komandant je uputio i drugo naređenje Štaba 2. armije, u kojem je zahtevao: da Štab 2. armije što pre pređe u Ogulin, gde bi, pre dolaska jedinica, napravio plan za oslobodjenje Karlovca; da komandu nad Unskom grupom divizija preuzme general-major Radovan Vukanović, pomoćnik komandanta 2. armije; da se 25. divizija ne zadržava na sektoru Vučjaka, već da se taj sektor preda 3. korpusu i da 53. divizija neprekidno goni četnike.⁸⁹⁷⁾

Pošto je primio ta naređenja, Štab 2. armije predložio je Generalštabu JA da se, radi ubrzanja dejstava 23. divizija, upotrebi za napad na Dobrljin. Predlog je vrhovni komandant prihvatio 28. aprila, s tim što je naredio da se 53. divizija što pre prebaci na sektor Vučjaka i poveže sa Štabom 3. korpusa.⁸⁹⁸⁾

Posle artiljerijske pripreme koja je trajala 20 minuta, jedinice 45. divizije napale su, 27. aprila u 21.20 časova Bosansku Dubicu, koja je bila opasana mnogim bunkerima zidanim i od betona. Pet dvospratnih i 3 jednospratna betonska i 50 zidanih bunkera isprečilo se pred borbama koje je sačekala prava kiša neprijateljeve vatre. U gradu su nastale krvave i teške ulične borbe, najčešće, prsa u prsa. Te borbe protiv oko 2000 pripadnika ustaško-domobranske 4. hrvatske divizije spadaju, svakako, u teže borbe koje je 45. divizija vodila od svog formiranja. Posle ponoći njene jedinice uspele su da izvrše prodor u centru grada i da primoraju neprijatelja da se panično povlači preko mosta na Uni u Hrvatsku Dubicu. U borbi je poginulo 180 ustaša, a 13 ih je zarobila 24. srpska brigada.

⁸⁹⁴⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 70.

⁸⁹⁵⁾ AVII, k. 272-1, reg. br. 44-14/14.

⁸⁹⁶⁾ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 244.

⁸⁹⁷⁾ Isto, dok. br. 245.

⁸⁹⁸⁾ AVII, k. 42, reg. br. 3-24/1.

Sutradan, 28. aprila, jedinice 45. divizije izvršile su vatreni pritisak na Hrvatsku Dubicu, delovi 24. srpske brigade forsirali su Unu, iznenadili neprijatelja i, u prvom naletu, zauzeli Hrvatsku Dubicu. Međutim, neprijatelj je ubrzo sredio svoje redove i izvršio sedam juriša na 2. bataljon 24. srpske brigade, koji se pod vatrom morao povući na desnu obalu Une. Kada se 2. bataljon sredio ponovo je prešao Unu i napao neprijatelja u Hrvatskoj Dubici, tom prilikom odsečena je 3. četa koja se ručnim bombama probila iz obruča ka »banijskom trokutu«. ^{899'}

Istog dana uveče jedinice 28. divizije napale su Bosansku Kostajnicu u kojoj su se nalazili bataljon nemačke 104. lovačke divizije i delovi novoformirane ustaško-domobranske 4. i 18. hrvatske divizije. Vođene su vrlo žestoke borbe u kojima su pojedini položaji prelazili po nekoliko puta iz ruke u ruku. Svi pokušaji da se tog dana ovlada Bosanskom Kostajnicom, završeni su bezuspešno. ^{900'}

Ni jedinice 39. divizije koje su napadale Bosanski Novi nisu postigle uspeh, jer su delovi nemačke 373. legionarske divizije »Tigar« i ustaško-domobranske 4. hrvatske divizije pružali žilav otpor. ^{901''}

Po naređenju Štaba 2. armije, 23. divizija tog dana izvršila je marš iz Blagaja i Svodne na sever ka Dobrljinu i razmestila se: 14. srpska brigada na prostoru Prepeličje polje - Kuljani - Đurići - Klobučari; 7. srpska brigada na prostoru Cerovica - Ravnice sa zadatkom da na odseku Unčani - Golubovac forsira reke Unu i napadne Dobrljin sa zapadne strane, i 9. srpska brigada na prostoru Lješljani - Gornje Vodičevo, gde je obrazovala divizijsku rezervu. ^{902'}

U isto vreme 25. divizija predala je svoje položaje jedinicama 27. divizije 3. korpusa i prikupila se na širem prostoru Dervente radi izvršenja marša pravcem Derventa - Prnjavor - Klačnice u koju je njena četa 16. srpska brigada pristigla dva dana kasnije, 30. aprila. ^{903'}

I narednih dana nastavljene su žestoke borbe. Neprijatelj se veoma žilavo branio iz svojih uporišta u Bosanskoj Kostajnici, Dobrljinu, Dvoru na Uni i Bosanskom Novom.

Četrdeset peta divizija nastavila je borbe za oslobođenje Hrvatske Dubice. Posle neuspešnog pokušaja da se taj grad oslobodi 28. aprila, njene jedinice rasporedile su se na desnoj obali Une od ušća u Savu do Bačvana. Na tim položajima osujetile su pokušaj neprijatelja da se noću 29/30. aprila u rejonu Jasenovca prebaci na desnu obalu Save. Noću između 30. aprila i 1. maja na levu obalu Save, istočno od Jasenovca, prebacili su se delovi 24. srpske brigade i ušli u spaljeni Jasenovac, najozloglašeniји ustaški koncentracioni logor. To je bio logor smrti u kojem je na zverski način ubijeno ili spaljeno oko 700000 ljudi, žena i dece, pretežno srpske nacionalnosti. Neprijatelj je noću 1/2. maja počeo da se povlači i iz Hrvatske Dubice, što je iskoristila 20. srpska brigada da pređe preko popravljenog mosta u Bosanskoj Dubici i uđe u napuštenu Hrvatsku Dubicu. Istovremeno, na levu obalu Une prebacila se i 24.

⁸⁹⁹⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86.

⁹⁰⁰⁾ All, k. 272-A, reg. br. 44-14 - 44-15/14; Zdravkok Cvetković, n.d., str. 244.

⁹⁰¹⁾ AVII, k. 273, reg. br. 1-56/1.

⁹⁰²⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78.

⁹⁰³⁾ Isto, dok. br. 82.

srpska brigada, delom kod Egmeća, a delom preko mosta u Bosanskoj Dubici.⁹⁰⁴

Dvadeset osma divizija je i dalje napadala Bosansku Kostajnicu. Borbe su, uglavnom vođene 29. aprila na prilazu Bosanskoj Kostajnici na liniji Briševići - Miloševići - Veljino brdo - Balj (kota 359) - Petrinja. Tog dana neprijatelj je počeo da se pod zaštitom artiljerije postepeno izvlači i iz Bosanske Kostajnice. Noću između 29/30. aprila, posle kraće artiljerijske pripreme, 25. brodska i 17. slavonska brigada prešle su u koncentričan napad rešene da što pre oslobode Kostajnicu. Jurišalo se nekoliko puta, vodile su se borbe prsa u prsa, ali neprijatelj nije popuštao. Pet puta su te jedinice 28. divizije noću 30. aprila napadale neprijatelja, ali su svih pet puta morale da se vraćaju na svoj polazni položaj. Noću 1/2. maja neprijatelj je naglo počeo da se povlači sa položaja ispred Bosanske Kostajnice, što su jedinice 28. divizije uočile i odmah prešle u gonjenje njegovih slabijih zaštitničkih delova da bi do zore 2. maja oslobodila Kostajnicu.

Na levoj obali Une, uključujući i Hrvatsku Kostajnicu, neprijatelj je utvrdio liniju Đed (kota 216) - Sveta Gospa - Goljak (trig. 246) - železnička stanica Hrvatska Kostajnica. Da bi oslobodila Hrvatsku Kostajnicu, 25. brodska brigada prebacila je dva svoja bataljona preko Une 3. maja kod Petrinje i rasporedila ih na polazni položaj za napad između Debelog brda i Selišta. U međuvremenu je u Bosansku Kostajnicu pristigla i 21. slavonska brigada, koja se nalazila za preoružanju i popunu u Zvorniku, pa je i ona prebacila preko Une jedan svoj bataljon da vrši napad na Majur, severno od Hrvatske Kostajnice. Bataljoni 25. brodske brigade počeli su napad 3. maja ujutro i, u prvom naletu, ovladali Dolovim brdom i Svetom Anom. U nastavku borbe vođene skoro cen dan, bataljoni 25. brigade uspeali su da do 17 časova oslobode Hrvatsku Kostajnicu i nateraju neprijatelja u panično povlačenje ka Sunji. Tako je i 28. divizija ovladala levom obalom Une na svom sektoru.⁹⁰⁵

U to vreme je 23. divizija vodila oštre borbe za Dobrljin. Noću 28/29. aprila njena 24. srpska brigada forsirala je Unu južno od Dobrljina, obrazovala mostobran i omogućila 7. srpskoj brigadi da prebaci na levu obalu Une dva bataljona. Istovremeno je 9. srpska brigada uspeala da zauzme deo Dobrljina, osim crkve i utvrđenja na Cerovoj kosi iznad Demisovca i Previca. Ipak, produžujući napad 9. srpska brigada uspeala je da razbije otpor neprijatelja i ovlada Cerovom kosom i crkvom čime je Dobrljin oslobođen. Međutim, neprijatelj je izvršio vrlo jak pritisak na mostobran delova 23. divizije i potisnuo ih sa Šokačkog brda (kota 233). Pri tom su jedinice bile primorane da teže delove prebace na desnu obalu Une, zadržavajući vrlo plitak mostobran. U predodnevni časovima 30. aprila delovi dva puka nemačke 373. legionarske divizije »Tigar« iz pravca Bosanskog Novog i delovi ustaško-domobranske 18. hrvatske divizije iz pravca Bosanske Kostajnice, izvršili su protivnapad na mostobran, ali su u žestokoj borbi odbijeni. Posle po-

⁹⁰⁴> Isto, dok. br. 86; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 700-701.

«S) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 84 i 113; *AVII*, k. 272-A reg. br. 44-45 - 44-16/14.

podne istog dana neprijatelj je uz podršku 3 tenka ponovo napao mostobran, ali je i taj protivnapad slomljen, tako da je mostobran zadržan i pored upornog nastojanja neprijatelja da ga neutrališe. U tim borbama neprijatelj je, prema prikupljenim podacima, imao 109 poginulih i 313 ranjenih vojnika, dok su gubici 7. i 14. srpske brigade iznosili 74 poginula, 345 ranjenih, 8 kontuzovanih i 21 nestao borac. Noću između 30. aprila i 1. maja neprijatelj je ponovo izvršio nekoliko protivnapada rešen da mostobran na svaki način uništi.

Gubici jedinica 23. divizije bili su visoki jer borci na mostobranu nisu imali vremena da se ukopaju, pošto im neprijatelj izvođenjem uzastopnih protivnapada nije zadržavao vremena. U jednom trenutku moral boraca bio je pokoleban, ali su se brzo sredili i podržani jakim vatrom sa desne obale Une, naterali nemačku pešadiju na povlačenje. Zbog nadmoćnosti neprijatelja Štab 23. divizije odlučio je da povuče glavne snage na desnu obalu Une, a da na mostobranu ostane samo jedan bataljon 14. srpske brigade. U Štabu 23. divizije vladala je bojazan da protivnapadi neprijatelja mogu rastrojiti jedinice na mostobranu i izložiti ih potpunom uništenju. Zbog toga je i donesena takva odluka.

Međutim, u zoru 1. maja uočeno je da se neprijatelj užurbano povlači iz Bosanske Kostajnice. U takvoj situaciji Štab 23. divizije ponovo je prebacio na levu obalu Une čitavu 14. srpsku brigadu. Njenom brzom intervencijom prema Kljunu, u sadejstvu sa delovima 7. srpske brigade, onemogućeno je neprijateljevo povlačenje. Za 14. srpskom brigadom prebačena je i 7. srpska brigada, pa je zajedničkim napadom na prostoru Kljun - Šokačko brdo - Unčani neprijatelj bio razbijen i primoran na odstupanje prema Bosanskoj Kostajnici. Na poprištu borbe ostala su 133 poginula vojnika, a po izjavama zarobljenika (49 vojnika) ranjeno je oko 200. Gubici 23. divizije iznosili su 17 poginulih i 83 ranjena; među poginulim bila su dva komandanta bataljona i tri komandira čete. Tako je očišćena od neprijatelja leva obala Une kod Dobrljina.⁹⁰⁶

Južno od 28. divizije na Bosanski Novi i Dvor na Uni napadala je 39. divizija. Borbe su i ovde bile žestoke. U jednom trenutku bio je ugrožen i Artiljerijski divizion 39. divizije do čijih se položaja neprijatelj probio koristeći se maglom. U višečasovnom okršaju, u kome je više puta dolazilo do borbe prsa u prsa, 13. krajiška brigada uspela je da spase Artiljerijski divizion. Međutim, neprijatelj se nije mogao izbaciti iz Bosanskog Novog, iako su delovi 15. krajiške brigade uspeli da u jednom momentu izvrše delimičan prodor u grad. Nije uspeo ni pokušaj neprijatelja 29. aprila oko 11 časova da zbací 30. krajišku brigadu sa Zakopa (kota 284) i Kordić brda (kota 263), zapadno od Bosanskog Novog. Tridesetog aprila odbijen je jači neprijateljev protivnapad na 15. krajišku brigadu, a onda je 15. krajiška brigada, u 17 časova, preduzela opšti napad na čitavom delu svog fronta, izvršila prodor u grad, sprečila rušenje mostova i, do 9 časova 1. maja, oslobodila Bosanski Novi. Istovremeno je 20. krajiška brigada uspela da oslobodi Dvor na Uni. Time je na tom sektoru očišćena leva obala reke Une.⁹⁰⁷

⁹⁰⁶ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78 i 104.

⁹⁰⁷ Grupa autora, *Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 702-703.

Oslobođenje Karlovca

Za vreme dok su jedinice Unske grupe divizija vodile teške i žestoke borbe u dolini Une, komandant Karlovačke grupe divizija, general-major Radovan Vukanović, doneo je odluku 28. aprila za prikupljanje jedinica Karlovačke grupe u polaznim rejonima za napad na širem prostoru Tounj - Ogulin - Vrbovsko i naredio:

- 3. diviziji da nastavi marš shodno zapovesti Operativnog štaba Grupe korpusa JA od 23. aprila, da se postavi na prostoru Osojnik - Jadrc - Močila - Zdihovo i tu se pripremi za napad na Karlovac, te da se poveže s jedinicama 4. korpusa i sa slovenačkom brigadom na mostobranu kod Vinice;

- 4. diviziji da posle dolaska na liniju određenu istom zapovešću Operativnog štaba Grupe korpusa produži nadiranje i razmesti se na prostoru Rebrovići - Tounj - Dubrave, povezujući se sa delovima 4. korpusa na liniji Sudari - Mirići - Duga Gora, i da pripremi jedinice za napad na Karlovac;

- 10. diviziji da posle izbijanja na prostor određen istom zapovešću Operativnog štaba Grupe korpusa, produži odmah nastupanje pravcem Slunj - Primišlje - Kamenica i postavi se na prostor Skradnik - Mihačević - Otok - Desmerice, i da obrazuje armijsku, odnosno rezervu Karlovačke grupe divizija;

- Motorizovanoj i Haubičkoj brigadi da produže pokret i da se razmeste: Motorizovana brigada u selu Orašju, a Haubička brigada na prostoru Tounjski Tržić - Primišlje.⁹⁰⁸

Štab 2. armije je ujutro 29. aprila stigao u Ogulin i odmah održao sastanak s komandantima divizija Unske grupe divizija. Tom prilikom komandant 2. armije general-lajtnant Koča Popović izdao je usmena naređenja za prikupljanje jedinica u polaznim rejonima za napad, a posle podne u 17 časova izdao i borbenu zapovest kojom je naredio:

- 4. diviziji, s prostora Poloj - Orjevac - Točak, odmah da preduzme napad opštim pravcem Gornja Perjasica - Sića - Duga Resa sa zadatkom da što pre zauzme neprijateljeva uporišta između Korane i Mrežnice i izvrši prodor u donji tok Mrežnice od njenog ušća do Duge Rese;

- 3. diviziji, ojačanoj Motorizovanim divizionom, da odmah pređe u napad sa šireg prostora Dubrave opštim pravcem Donje Dubrave - Generalski Stol - Lešćavke - Dubravčani - Karlovac, sa zadatkom da što pre zauzme neprijateljeva uporišta između reka Mrežnice i Dobre i da izbije na zapadnu ivicu Karlovca između Mrežnice i Kupe;

- 4. korpusu da sa 7. divizijom produži napad između reke Dobre i Kupe opštim pravcem Bosiljevo - Netretić; sa dve brigade 34. divizije iz doline Mrežnice i s leve obale Korane, pošto se prebace na odsek između reka Dobre i Kupe, da se angažuje u borbi prema potrebi i njihovom pristizanju sa zadatkom da preseku neprijatelju odstupnicu iz Karlovca ka Metlici; sa trećom (desnokrilnom) brigadom 34. divizije da ostane na desnoj obali Korane radi zauzimanja neprijateljevih uporišta

⁹⁰⁸ > Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 73.

na desnoj obali Korane u rejonu Donjeg Skrada i vršenje pritiska na uporišta u Skakavcu, Gornjoj Trebinji, Knež Gorici i Vukmaniću;

- 10. diviziji da obrazuje armijsku rezervu u rejonu Slunja, i da 30. aprila pređe na prostor Tušilović - Rijeka sa zadatkom čišćenja uporišta između Korane i Kupe, i

- Motorizovanoj i Mehanizovanoj artiljerijskoj grupi 2. armije da posednu vatrene položaje na prostoru Donje Dubrave - Vučelić - Potok - Zatezale radi artiljerijske podrške napada 3. i 4. divizije i desnokrilih jedinica 4. korpusa.

Pre početka napada jedinica 2. armije, na širem prostoru Karlovca nalazile su se snage pod komandom nemačkog 91. armijskog korpusa i to: glavnina 104. lovačke divizije, delovi 392. legionarske divizije, dva bataljona 20. lovačkog rezervnog puka, manji delovi 369. legionarske divizije, 2. i 4. policijski puk (sedam bataljona), ustaško-domobranska 13. hrvatska divizija i slabije četničke snage.

Spoljna odbrana Karlovca protezala se linijom železnička stanica Skakavac - Vukmanić - Barilović - Generalski Stol - Lešće - Bosiljevo sa krilima naslonjenim na reku Kupu.

Štab 2. armije nije bio zadovoljan dotadašnjim razvojem situacije na karlovačkom sektoru s obzirom na to da je 3. divizija naišla na vrlo jak otpor neprijatelja u rejonu Generalskog Stola i da se i 30. aprila nije mogao ostvariti planirani proboj neprijateljeve odbrane na pravcu Generalski Stol - Karlovac. Zbog toga je noću između 30. aprila i 1. maja doneo odluku da se proboj izvrši na odseku 4. divizije i u vezi s tim, naredio:

- 4. diviziji, da 1. maja u 10 časova krene u napad duž komunikacije Perjasica - Sića i što pre izbije na liniju Srnjak (kota 211) - Bosiljevo (kota 251);

- 10. diviziji, da jedna brigada sadejstvuje 4. diviziji tako što će zauzeti neprijateljeva uporišta na desnoj obali Korane od Barilovića do Razvaline grada i vatrom sa Korane na komunikaciju Barilović - Sića spreći neprijatelju dovođenje pojačanja, a da dve brigade zauzmu neprijateljeva uporišta između Kupe i Korane od Skakavca do Tušilovića i da izbiju na liniju Brođani - Kamensko - Sajinović, ugrožavajući tako Karlovac;

- 3. diviziji, ukoliko neprijatelj do svanuća ne napusti Generalski Stol, da prebaci jednu brigadu na desnu obalu Odre i napadne neprijateljev bok kod Generalskog Stola, a potom da pređe u napad na celom frontu 3. divizije;

- 34. diviziji da što pre ovlada Netretićem i izbije na liniju Gornje Pokuplje - železnička stanica Zorkovac Polje - Ozalj.

Sve divizije bile su 30. aprila i 1. maja podišle liniji spoljne odbrane Karlovac i to: 10. divizija (7, 9. i 17. krajiška brigada) na odseku Skakavac - Barilović; 4. divizija (6, 8. i 11. krajiška brigada) između reka Korane i Mrežnice na odseku Čučevići - Perjasica - Sedlari; 3. divizija (5. proleterska crnogorska, 7. omladinska »Budo Tomović« i 9. crnogorska brigada) na odseku između reka Mrežnice i Dobre u rejonu Generalskog Stola; 34. divizija (Karlovačka, Zumberačka i Brigada »Franjo

Ogulinac Seljo«) između Dobre i Kupe na odseku Straža - Tončić (trig. 241) - Vukova Gorica.⁹⁰⁹

Osnovna zamisao Štaba 2. armije bila je da se napadom krilnih divizija (10. i 34. divizije) preseku neprijateljeve odstupne komunikacije severno i zapadno od Karlovca, a da se, potom, koncentričnim napadom okruži neprijatelj u rejonu Karlovca i uništi.

Pre karlovačke operacije 4. korpus JA imao je u svome sastavu 7, 8. i 34. diviziju. Međutim, pošto je vrhovni komandant odlučio da pojača 4. armiju JA u riječko-tršćanskoj operaciji, naredio je 28. aprila Glavnom štabu Hrvatske da 8. diviziju uputi u sastav 4. armije na prostor Brod - Čabar - Lož, a 30. aprila da se u sastav 4. armije uputi i 7. divizija u rejon Kočevja. U stvari, Generalštab JA obavestio je 29. aprila Glavni štab Hrvatske da se, osim 8. divizije, uputi još jedna divizija. Kako Glavni štab nije znao koju diviziju da uputi, vrhovni komandant intervenisao je 30. aprila da se uputi 7. divizija. To se sve događalo u vreme kada se u Ogulinu razrađivao plan karlovačke operacije, pa je Štab 2. armije, neznajući za te odluke vrhovnog komandanta i Generalštaba JA, planirao upotrebu 7. divizije. Međutim, kada ga je 30. aprila 0 tome upoznao Glavni štab Hrvatske, Štab 2. armije izvršio je manje izmene, pa je 10. diviziju, umesto u armijsku rezervu, ubacio na desno krilo armijskog rasporeda, a 34. divizija dobila je neke zadatke ranije predviđene za 7. diviziju.⁹¹⁰

a) *Borbe 10. divizije*

Deseta divizija na desnom krilu armijskog rasporeda nije imala 30. aprila borbeni dodir sa neprijateljem. Ona je bila razvijena sa sve tri brigade u prvoj liniji: 7. krajiška brigada na desnom krilu sa zadatkom da napada neprijatelja na liniji Skakavac - Zinaja, 9. krajiška brigada u centru sa zadatkom da napada neprijateljevu utvrđenu liniju Vukmanić - Jurjevac (kota 219) - Brezova Glava i, 17. krajiška brigada, na levom krilu sa zadatkom da napada neprijatelja na liniji Tušilović - Barilović. Prvog maja 7. i 9. krajiška brigada nalazile su se još uvek u podilaženju neprijateljevoj utvrđenoj liniji, a 17. krajiška brigada sukobila se s neprijateljem na liniji Barilović - kota 265 - Glavica. U toku dana jedinice su uspele jedino da ovladaju kotom 265, ali su zadržane ispred Glavice 1 Barilovića.

Na celom odseku fronta 10. divizije 2. maja rasplamsale su se borbe. Sedma brigada napala je neprijatelja u 2 časa noću na liniji Skakavac - Zinaja - kota 174. Posle dvočasovne borbe slomljen je neprijateljev otpor, a zatim su jedinice 7. brigade do 14 časova izbile na liniju Brođani - Kamensko - Ravnica. Neprijatelj pošto nije dobio pojačanja iz Karlovca, pokušao je uz podršku tenkova da zauzme izgubljene položaje, ali mu to nije pošlo za rukom. Deveta krajiška brigada prešla je u napad u 1 čas posle ponoći 1. maja. U borbi koja je trajala čitav dan, njene jedinice ovladale su neprijateljevim položajem na liniji Vukmanić

⁹⁰⁹> Isto, dok. br. 80, 96, 106, 109 i 110; Grupa augora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 704.

⁹¹⁰> *AVIL*, k. 119-4, reg. br. 2-31 - 2-32/2.

- Jurjevac - Brezova Glava - Trebinja. Sedamnaesta krajiška brigada napala je ponovo Barilović i, posle petočasovne žestoke borbe, uspela da protera neprijatelja na levu obalu Korane.

Jedinice 10. divizije vodile su još žešće borbe 3. maja. Neprijatelj je tog dana oko 7,30 časova prešao u protivnapad od Karlovca prema položajima 7. krajiške brigade. Oko 2500 nemačkih vojnika uz jaku artiljerijsku podršku uspelo je da zauzme Kamensko, ali je 7. krajiška brigada brzo konsolidovala svoje redove i već oko 11 časova povratila selo. Međutim, neprijatelj je oko 14 časova izvršio novi snažan protivnapad i zauzeo po drugi put Kamensko, odbacujući 7. krajišku brigadu prema Ravnicama. Istog dana oko 6 časova neprijatelj je, uz podršku šest tenkova, izvršio protivnapad na položaj 9. krajiške brigade na liniji Turanj - Jelaši - Štekovac, ali je odbijen. Na tom odseku pojedini delovi položaja u toku dana po nekoliko puta su prelazili iz ruke u ruku. Za to vreme jedinice 17. krajiške brigade uspele su da zauzmu na juriš neprijateljevu otpornu tačku u šumi Štekovac.

Borbe su nastavljene 4. maja ali s nešto smanjenim intenzitetom. Noću između 3. i 4. maja 9. krajiška brigada preuzela je položaj 7. krajiške brigade, pošto je 7. brigada prebačena na levu obalu Kupe sa zadatkom da napada Karlovac s istočne strane. U borbama 5. maja jedinice 10. divizije uspele su da potisnu neprijatelja na same prilaze Karlovcu. Njena 17. krajiška brigada oslobodila je Kamensko i podišla neprijateljevim položajima na liniji Donje Mekušje - Vodostaj.⁹¹¹¹

b) *Borbe 4. divizije*

I jedinice 4. divizije prešle su u napad 30. aprila na liniji Sučevići - Gornja Perjasica - Sveti Ilija, i 1. maja prodrle pred neprijateljevu liniju odbrane Milinkovići - Dekića brdo (kota 200) - Gornja Perjasica - Sveti Ilija - Svojić - kota 277 - reka Mrežnica. U stvari, bila je to spoljna odbrambena linija Karlovca s mnogim utvrđenjima i bunkerima. Četvrta divizija napadala je sa 8. krajiškom brigadom na desnom, a sa 11. krajiškom brigadom na levom krilu divizijskog borbenog poretka, dok se 6. krajiška brigada nalazila u divizijskoj rezervi u Polojama. I borbe vođene na pravcu napada 4. divizije bile su vrlo žestoke, a položaji su prelazili po nekoliko puta iz ruke u ruku.

Jedinice 4. divizije prešle su u opšti napad duž čitavog fronta 1. maja u 9.45 časova nanoseći glavni udar pravcem Sveti Ilija - Venac, a pomoćni pravcem Cerovac - Bukovlje. U 16.15 časova 4. divizija uspela je da probije neprijatevu odbranu, skrši njegov otpor i da pređe u gonjenje. U borbi je poginulo 293, ranjeno 322, a zarobljeno 10 neprijateljevih vojnika. Istovremeno su gubici 4. divizije iznosili 65 poginulih i 285 ranjenih boraca.

Jedinice 4. divizije nastavile su 2. maja da potiskuju neprijatelja ne dozvoljavajući mu da predahne i da se organizuje na bilo kojem prihvatnom položaju. U energičnom gonjenju one su noću 2/3. maja izbile na liniju Belaj - Pečurkovo Brdo - Crkveno Selo, čime su razbile ne-

⁹¹ " Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 96.

prijateljevu spoljnu odbranu Karlovca i otpočele napade na bliže prilaze gradu. U tim borbama ispoljilo se nedovoljno sadejs^{vo} sa desnokrillnom 10. divizijom zbog čega je 4. bataljon 8. krajiške brigade bio odsečen i primoran da se probija iz obruča.

Da bi održao silinu udara, Štab 4. divizije ubacio je u borbu i 6. krajišku brigadu. Brigade su se 3. maja nalazile u ovom rasporedu: 8. krajiška brigada na desnom krilu, na liniji od reke Korane pa do Belaja; 6. krajiška brigada u centru na liniji Belaj (isključno) - Stefanci - Vinica ili 1. krajiška brigada, na levom krilu, na liniji Reljci - Varoš - reka Mežnica. Istog dana u 10 časova izvršen je snažan napad na neprijatelja. Borbe su se vodile čitavog dana, tako da su pojedini položaji prelazili i po šest puta iz ruke u ruku. Noću između 3. i 4. maja prebačena su dva bataljona 8. krajiške brigade na desnu obalu Korane. Oni su pod borbom prešli reku i do 20 časova ovladali položajem Cerovac - Turanjsko brdo (kota 186), čime su stvorili mostobran na desnoj obali Korane i uslove za prelazak u opšti napad na Karlovac 5. maja u 14 časova.⁹¹²

c) *Borbe 3. divizije*

Treća divizija dejstvovala je na najjače branjenom pravcu Generalski Stol - Karlovac. Njene tri brigade bile su 29. aprila razvijene prema utvrđenom Generalskom Stolu i to: 5. proleterska (crnogorska) brigada na desnom krilu borbenog poretka na liniji Katići - Ježića - Gornje Zatezalo, 9. crnogorska brigada na pravcu Stative - Špehari - Duga gora, i 7. omladinska brigada u rezervi. Peta proleterska i 9. crnogorska brigada počele su borbe već 29. aprila kod Generalskog Stola. Neprijatelj je, međutim, u tom uporištu bio veoma utvrđen, tako da obe brigade nisu postigle nikakav značajniji uspeh. Noću između 29. i 30. aprila povučena je s fronta prema Karlovcu 7. divizija 4. korpusa i upućena, po naređenju vrhovnog komandanta u sastav 4. armije. U vezi s nastalom situacijom, a da bi popunio prazninu nastalu između 3. i 34. divizije zbog odlaska 7. divizije, Štab 3. divizije je u vezi s naređenjem Štaba 2. armije uputio svoju 7. omladinsku brigadu »Budo Tomović« na levu obalu Dobre i stavio joj u zadatak da nastupa nizvodno i dejstvuje bočno na neprijatelja u rejonu Generalskog Stola, sadejstvujući glavnim snagama 3. divizije. Međutim, ni tog dana 3. divizija nije učinila bilo kakav veći napredak u borbi protiv žilavog protivnika.

Jedinice 3. divizije vršile su 1. maja pripreme za prelazak u opšti napad koji je počeo u 20 časova. U silovitom jurišu 3. divizija uspela je da oko 23 časa odbaci neprijatelja iz Generalskog Stola i produži nadiranje u pravcu Karlovca, uz obostrane visoke gubitke. Mehanizovana artiljerijska grupa unela je posebnu pometnju među neprijateljem. Jurišni topovi (samohotke) 75 i 105 mm krčili su put pešadiji prema Karlovcu.

Noću uoči 3. maja sve tri brigade 3. divizije izbile su na liniju Sveti Antun - Frketić Selo - Trupkovići i počele pritisak ka Dugoj Resi i Zagradcima. Trećeg maja 5. proleterska (crnogorska) brigada prodrla je

912) Isto, dok. br. 80, 81, 106 i 107.

pred utvrđenu Dugu Resu, 9. crnogorska brigada izbila na liniju Sveti Marko - Škršići, a 7. omladinska brigada »Budo Tomović« približila se komunikaciji Donje Stative - Tropčić.⁹¹³

Štab 2. armije naredio je 4. maja svim divizijama da se utvrde na zauzetim položajima i izvrše pripreme za odlučan napad na Karlovac.

d) *Borbe 34. divizije*

Trideset četvrta divizija 4. korpusa sa svoje tri brigade (Karlovačkom, Žumberačkom i »Franjo Ogulinac Seljo«) izvršila je 30. aprila napad i potisnula neprijatelja sa linije Lešće - Bosiljevo, a zatim prednjim delovima izbila između reka Dobre i Kupe na liniju Straža - Tončić (trig. 241) - Vukova Gorica, produžujući napad ka Netretiću. U produžetku napada Karlovačka brigada izbila je 3. maja u rejon sela Gornjeg Pokupja i Zorkovca, a brigade Žumberačka i »Franjo Ogulinac Seljo« napadale su Ozalj i natkrivale Karlovac sa severozapadne strane. Ozalj je oslobođen 4. maja, nakon čega je forsirana Kupa i produžen napad u pravcu Draganića i Gornjih Kupčina.⁹¹⁴

Noću 5. maja sve četiri divizije Karlovačke grupe počele su opšti napad na Karlovac. Borbe su bile vrlo žestoke. Neprijatelj je porušio u toku borbi sve mostove na Miežnici i Korani, zbog čega je 4. divizija morala da zastane i da se pripremi za forsiranje Korane. Ujutro 6. maja 4. divizija izvršila je napad na Karlovac s južne strane, a jedinice 10. divizije s istočne. U Karlovcu neprijatelj nije davao jači otpor osim u njegovom severnom delu, jer je tuda izvlačio snage ka Zagrebu, koji su napadale 34. divizija i delovi 10. divizije u nastojanju da preseku komunikaciju Karlovac - Zagreb i Karlovac - Novaki i spreče izvlačenja neprijatelja iz Karlovca.

Time bi se zatvorio обруч oko neprijateljevih snaga u Karlovcu, koje su uporno branile komunikaciju Karlovac - Samobor i mostobran na desnoj obali Kupe na prostoru Dubovac - Tropčić - Luke i odsek Draganići - Novaki. Treća divizija je, takođe, izvršila snažan pritisak na Karlovac s jugozapadne i zapadne strane. Njena 5. proleterska (crnogorska) brigada upala je pred zoru 6. maja u Karlovac. Ostale dve brigade (9. crnogorska i 7. omladinska »Budo Tomović«) zaustavljene su pred neprijateljevim položajem Dubovac - Gradac - Elsa (Velika i Mala) sa kojeg je obezbeđivao komunikaciju Karlovac - Donja Stativa i izvlačenje svojih trupa iz Karlovca. Svi pokušaji 9. brigade iz rejona Kalvarije i 7. omladinske brigade »Budo Tomović« iz rejona Tropčića da u toku dana ugroze ovu komunikaciju, završeni su bez uspeha. Do zore 7. maja neprijatelj je pod zaštitom dela svojih snaga uspeo da se prebaci na desnu obalu Kupe i produži izvlačenje prema Samoboru i Novom Mestu. Tako je Karlovac oslobođen posle sedam dana žestokih borbi u kojima su samo jedinice 3. divizije nanele neprijatelju gubitke od 858 poginulih i 158 ranjenih, a same su imale 212 poginulih, 610 ranjenih i četiri nestala borca.

⁹¹³> Isto, dok. br. 76, 77, 80. i 109; Radovan Vukanović, n.d. str. 444 i 449.

⁹¹⁴> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 110; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 704-706.

Oslobođenjem Karlovca 7. maja jedinice 2. armije postigle su još jednu značajnu pobjedu.^{915'}

Štab 2. armije obavestio je 9. maja Generalštab JA o oslobođenju Karlovca, navodeći da je u borbama od 26. aprila do 6. maja poginulo 2496 neprijateljevih vojnika, ranjeno 3271, a zarobljena 183, i da su gubici Karlovačke grupe divizija iznosili 347 poginulih, 1736 ranjenih i 12 nestalih boraca.^{916'}

DEJSTVA 2. ARMIJE U OSLOBOĐENJU ZAGREBA

Krajem aprila i početkom maja 1945. na svim evropskim ratištima bilo je potpuno jasno da su poslednji dani otpora nacističke armije pred bezuslovnu kapitulaciju pred armijama antifašističke koalicije. Adolf Hitler, vođa Trećeg Rajha, izvršio je samoubistvo 30. aprila 1945. u bunkerima Rajhskancelarije u Berlinu. To je označilo i početak agonije nemačkih armija na svim frontovima.

Na sovjetsko-nemačkom frontu vojnici Crvene armije istakli su 1. maja zastavu nad Rajhstagom u Berlinu. Toga dana završeno je i uništavanje opkoljene nemačke frankfurtsko-gubenske grupacije, a sutradan je zauzet i Berlin, glavni grad nacističke Nemačke. U Čehoslovačkoj su nacističke armije pružale žilav otpor u nastojanju da izbegnu zarobljavanje od trupa Crvene armije. U Pragu, glavnom gradu Čehoslovačke, izbio je 5. maja oružani ustanak, a sutradan 6. maja Crvena armija počela je prašku operaciju, koja se završila oslobođenjem Čehoslovačke 10. maja.

Na zapadnom frontu Saveznici su zauzeli 2. maja Libek, a 3. maja Hamburg. Sutradan, 4. maja, potpisana je bezuslovna kapitulacija svih nemačkih trupa u Holandiji.

U Italiji su se još od početka 1945. vodili tajni pregovori oko kapitulacije nemačkih trupa. Okončani su 29. aprila, kada je nemačka Komanda Grupe armija »C« potpisala u Kazerti akt o kapitulaciji svih nemačkih snaga u severnoj Italiji sa važnošću od 2. maja 1945. To je olakšalo napredovanje savezničkoj 15. grupi armija prema severnim granicama Italije i prema reci Soči. Tako se dogodilo da su savezničke jedinice napredovale kroz severnu Italiju bez otpora, dok su nemačke snage u Istri, Slovenačkom primorju i Trstu pružale snažan otpor 4. armiji JA u njenim nastojanjima da oslobodi te krajeve, koji su Jugoslaviji oduzeti posle prvog svetskog rata i pripojeni Kraljevini Italiji.

Sedmog maja 1945. u Remsu je potpisan Prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji nemačkih oružanih snaga, a sutradan, 8. maja u predgrađu Berlina Karlhorstu, potpisan je zvanični akt o bezuslovnoj kapitulaciji nemačke oružane sile sa važnošću od 9. maja 1945. Time su prestala oružana dejstva u Evropi, ali ne i na jugoslovenskom ratištu.

⁹¹⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 96, 107, 109 i 110; AVII, k. 274, reg. br. 2-1/4; Radovan Vukanović, n.d., str. 447-8.

⁹¹ « AVII, k. 274, reg. br. 2-1/4.

Oslobođenje Zagreba

Trećeg maja 1945. desna obala Une u njenom donjem toku bila je očišćena od neprijatelja. Oslobođenjem Bosanske i Hrvatske Dubice, Bosanske i Hrvatske Kostajnice, Dobrljina, Dvora na Uni i Bosanskog Novog, stvoreni su uslovi za dalje nastupanje Unske grupe divizija 2. armije južnopošavskim pravcem ka Zagrebu.

Jedinice Unske grupe divizija nalazile su se početkom maja 1945. u nastupanju: 45. divizija na pravcu Bosanska Dubica - Sunja - Sisak - Zagreb; 28. divizija na pravcu Bosanska Kostajnica - Petrinja - Zagreb; 39. divizija na pravcu Dobrljin - Glina - Zagreb (4. maja prebačena je na sektor Gline i odmah upućena preko Kravarskog, ka južnim prilazima Zagreba) i 23. divizija na pravcu Dobrljin - Klinča Selo (2. maja počela je pokret prema Glini).⁹¹⁷⁾

Četrdeset peta divizija na desnom krilu armijskog rasporeda oslobodila je u svom nastupanju desnom obale Save 5. maja Sunju i produžila napredovanje prema Sisku.⁹¹⁸⁾

Dvadeset osma divizija nastupajući prema Kupi, napala je neprijatelja u Petrinji i 5. maja u 18 časova posle šestočasovne borbe je oslobodila. Tom prilikom njene jedinice uspele su da zauzmu neoštećene mostove preko Kupe.⁹¹⁹⁾

Trideset deveta divizija vršila je napad levo od 28. divizije. Ona je 5. maja prešla Kupu kod Slatine u nastupanju ka Kravarskom.⁹²⁰⁾

Dvadeset treća divizija nalazila se na maršu prema Glini gde su se 3. maja koncentrisale sve njene jedinice. Iz rejona Gline 23. divizija izvršila je 4. maja nastupni marš prema reči Kupi u tri kolone: desna, 14. srpska brigada pristigla je na prostor Čemušnica - Golija - Gornja Trštenica; srednja, 7. srpska brigada, izbila je na prostor Trepča - Dugo Selo, a leva 9. srpska brigada, izbila je na Kupu kod Lasinje i razmestila se na prostoru Crna Draga - Lasinja - Desni Štefanki. Sutradan, 5. maja, sve tri brigade forsirale su Kupu kod Lasinje i, u vidu klina, obrazovale mostobran na njenoj levoj obali na liniji Lukino Brdo - Pisarovina - Velika - Bratina - Donja Kupčina.⁹²¹⁾

Sve jedinice Unske grupe divizija izbile su 6. maja širokim frontom na Kupu, od Siska na istoku do Lasinje na zapadu, s tim što su 39. i 23. divizija obrazovale i mostobran.

Sutradan, 7. maja, sve jedinice Unske grupe divizija nastavile su nastupanje ka Zagrebu.

Četrdeset peta divizija oslobodila je noću 6. maja Sisak i primorala delove nemačke 373. legionarske divizije i ustaško-domobranske 4. hrvatske divizije da odstupe prema Zagrebu. Produžila je nastupanje u dve brigadne kolone: desna, 24. srpska brigada, između Save i Odre, a leva, 20. srpska brigada, između Odre i komunikacije Sisak - Zažina -

⁹¹⁷⁾ Isto, k. 273, reg. br. 1-58 - 1-59/1.

»i« Isto.

⁹¹⁹⁾ *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 111 i 113.

WO) *AVII*, k. 273, reg. br. 1-59/1.

⁹²¹⁾ *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 104.

Zagreb, dok je 23. srpska brigada, kao divizijska rezerva, maršovala iza 24. srpske brigade.^{922'}

Dvadeset osma divizija, pošto je prešla Kupu sa sve tri brigade, počela je nastupanje levo od 45. divizije u zahvatu komunikacije Petrinja - Žažina - Buševac - Velika Gorica. Sedamnaesta i 21. slavonska brigada nalazile su se u prvom, a 25. brodska brigada, kao rezerva, u drugom ešelonu.^{923'}

Trideset deveta divizija, pošto je prešla Kupu bez dodira s neprijateljem, nastavila je nastupni marš i do ponoći oslobodila Dubranec i Gornji Hruševac.^{924'}

Sedma srpska brigada 23. divizije vodila je 6. maja borbu protiv neprijatelja na položaju Starjak - Mrakovo i kod Gornjih Trputaka. Uveče je neprijatelj iskoristio mrak i povukao se prema Velikoj Gorici. Istovremeno je 9. srpska brigada vodila borbe u rejonu Klinča Sela, kod Donje Zdenčine. Izbijanjem jedinica 23. divizije u taj rejon olakšan je napad Karlovačke grupe divizija na Karlovac, jer su zauzimanjem Klinča Sela stvoreni uslovi za odsecanje neprijateljevih snaga na širem prostoru Karlovca i sprečavanje odstupnice komunikacijom Karlovac - Klinča Selo - Zagreb.^{925'}

Borbama Unske operativne grupe divizija 6. maja završeno je podilaženje te grupe neprijateljevoj odbrani na prilazu Zagrebu. To je bio i završetak druge faze ofanzive 2. armije desnom obalom Save ka Zagrebu. U vezi s tim Štab 2. armije izvestio je 8. maja Generalštab JA da je Unska grupa divizija od 26. aprila do 6. maja izbacila iz stroja 5350 neprijateljevih vojnika, od čega 2471 ranila i 412 zarobljenih. Istovremeno je imala 1614 boraca izbačenih iz stroja, od čega 322 poginula, 1236 ranjenih i 56 nestalih.^{926'} Ukupni gubici Unske grupe divizija bili su srazmerno veliki, iako su u odnosu na neprijatelja bili 1:3,9.

Neposredne borbe za oslobođenje Zagreba počele su 7. maja 1945. Nemačka komanda Grupe armije »E« bila je suočena sa situacijom i opštim stanjem o skoroj propasti nemačkih oružanih snaga. Njen cilj nije više bio da se brane pojedina mesta, pa i Zagreb, već da se nemačke snage što pre izvuku iz Jugoslavije, pređu jugoslovensko-austrijsku granicu i predaju se zapadnim saveznicima. Zbog toga su se u Zagrebu nalazili samo manji delovi nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica koje su imale zadatak da, kao zaštitnica, obezbeđuju izvlačenje svojih snaga na severozapad.

Generalštab JA je u vezi s tim uputio 7. maja Štabu 2. armije ovaj radiogram:

»Ustaško-njemačke snage napustile Zagreb. U Zagrebu su ostavili jednog građanina sa zadatkom da preda grad vojsci koja dođe. Vrhovni komandant naredio je da najhitnije uputite u rejon Krškog i Brežica jače snage, a najmanje jednu diviziju, sa zadatkom da zauzme ova mesta i preseče odstupnicu njemačko-ustaš-

⁹²²> Isto, dok. br. 90 i 98; AVII, k. 273, reg. br. 1-59/1.

⁹²³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 111 i 113; AVII, k. 273, reg. br. 1-59/1.

⁹²⁴> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 89 i 108.

⁹²⁵> Isto, dok. br. 104.

⁹²⁶> AVII, k. 274, reg. br. 2-1/4.

kim bandama ka zapadu. Ovo uradite najhitnije. O izvršenju izvestite«. ⁹²⁷⁾

Postupajući po naređenju Generalštaba Štab 2. armije izvestio je istog dana Generalštab JA:

»U vezi vašeg naređenja od 7. maja uputili smo jednu diviziju ka Brežicama, a jednu diviziju u rejon Krško. Istovremeno jedna naša divizija djeluje pravcem Jastrebarsko - Samobor, a jedna Metlika - Novo Mesto«. ⁹²⁸⁾

U skladu sa zadatkom dobijenim od Generalštaba JA, 4. divizija upućena je ka Brežicama, 10. divizija ka Krškom, 23. divizija ka Samoboru, a 3. divizija na pravac Metlika - Krško. ⁹²⁹⁾

Komanda Grupe armija »E« i Ante Pavelić prvobitno su bili odlučili da Zagreb brane po svaku cenu. U propagandi su naglašavali da Zagreb treba da postane »hrvatski Staljingrad«. Bilo je zamišljeno da grad brani 75000 nemačkih vojnika, ustaša i domobrana. Radi toga bila su izgrađena tri odbrambena pojasa: jedan na ivici i u samom Zagrebu, drugi na bližim i neposrednim prilazima i, treći, na 15-20 km od Zagreba. Ali, razvoj situacije izmenio je te planove, pa je odlučeno da se Zagreb proglasi otvorenim gradom i da se napusti bez borbe.

U Zagrebu je partijska organizacija bila vrlo aktivna. Organizovala je odgovarajuće borbene grupe po rejonima da bi se zaštitili svi javni objekti od uništenja i rušenja. Partija je naročito razvila jaku propagandu aktivnost u redovima kvislinške Narodne zaštite, čije je brojno stanje iznosilo oko 7000 naoružanih ljudi. Za saradnju sa NOP-om pridobijen je njen komandant, pa je napravljen i plan kako da se Zagreb sačuva od rušenja i da se preuzme vlast u najpovoljnijem trenutku. Tako je Zagreb organizovano dočekao svoje oslobodioc. ⁹³⁰⁾

Štab 2. armije odlučio je da uvede u borbu i 25. diviziju, koja je bila stigla na širi prostor Dervente posle smenjivanja od delova 3. korpusa na sektoru Vlačke Male, gde se zadržalo blokirano oko 11000 ustaša, domobrana i četnika. Divizija je počela pokret 1. maja iz rejonu Dervente pravcem Prnjavor - Klačnice - Bosanska Gradiška - Bosanska Dubica - Bosanska Kostajnica - Glina - Lasinje, gde je 7. maja prešla reku Kupu i smenila jedinice 23. divizije koje su upućene prema Samoboru. ⁹³¹⁾

Sve jedinice 2. armije nalazile su se 7. maja u nastupanju prema Zagrebu ili ka Brežicama, Krškom, Samoboru i Novom Mestu. Četrdeset peta divizija u svom nastupanju izbila je pred Jakuševac, ⁹³²⁾ a 28. divizija sa 21. i 17. slavonskom brigadom u prvom i 25. brodskom brigadom u drugom ešelonu, uspela je da oslobodi Mraclin, Turopolje, Kurilovec, Veliku i Malu Goricu i da izbije pred neprijateljeve položaje na liniji Hrašće - Velika Mlaka na neposrednim prilazima Zagrebu. ⁹³³⁾ Trideset deveta divizija nastupala je, takođe, sa dve brigade u prvom i jednom

⁹²⁷⁾ Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 279.

⁹²⁸⁾ AVII k 273, reg. br. 1-60/1.

⁹²⁹⁾ Isto.

⁹³⁰⁾ Sećanje grupe autora, Zagreb 1941-1945, knj. I, str. 439-456.

⁹³¹⁾ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 105.

⁹³²⁾ Isto, dok. br. 90 i 98.

⁹³³⁾ Isto, dok. br. 111 i 113.

brigadom u drugom ešelonu. Njena 20. krajiška brigada oslobodila je Kravarsko, a 15. krajiška brigada, pošto je odbila protivnapad neprijatelja na Dubranec, ovladala je neprijateljevim položajem na liniji kota 229 - Lurdska božija majka. U borbu je uvedena i 13. krajiška brigada koja je tog dana oslobodila Gudce.⁹³⁴⁾

Istog dana 23. divizija usmerila je glavne snage na pravac Jastrebarsko - Samobor. Njenim delovima neprijatelj je pružio vrlo snažan otpor iz škole u Gornjoj Zdenčini i na železničkoj stanici u Donjoj Zdenčini.⁹³⁵⁾ Istovremeno se 25. divizija prikupila na prostoru Lasinje - Hrašće, dok je 16. srpska brigada, posle prelaska Kupe, smenila delove 23. divizije u rejonu Kraljevca,⁹³⁶⁾ a Karlovačka grupa divizija na širem prostoru Karlovca pripremala se za nastavak dejstva prema Brežicama, Krškom i Novom Mestu.⁹³⁷⁾

Osmog maja 1945. oslobođen je Zagreb. U njega su oko 11 časova ušle jedinice 28. i 45. divizije. Komandant Unske grupe divizije, general-major Ljubo Vučković, uputio je tog dana Generalštabu JA ovaj radiogram:

»Danas osmog ovog meseca u jedanaest časova jedinice 45. i 28. divizije ušle u Zagreb«. ⁹³⁸⁾

Prva je u grad ušla 45. divizija, a zatim 28. i 39. divizija. Otpora neprijatelja skoro da i nije bilo. Pošto je glavna protivnikovih snaga pružala snažan otpor 1. armiji na položajima ispred Zagreba, Štab 2. armije uputio je u pozadinu protivnika 45, 28. i 39. diviziju sa zadatkom da što pre zauzmu neprijateljeva uporišta na istočnim, severoistočnim i zapadnim prilazima gradu. Noću 8/9. maja spojile su se jedinice Unske grupe divizija i 1. armija, tako daje u Zagreb, kao prva jedinica 1. armije, stigla 9. maja 21. divizija.⁹³⁹⁾

Dok su 45, 28. i 39. divizija prodirale u Zagreb s jugoistočne i južne strane, 25. divizija je sa 16. i 18. srpskom brigadom u prvom i 19. srpskom brigadom kao divizijskom rezervom u drugom ešelonu, prešla u napad na jako branjene neprijateljeve položaje jugozapadno od Zagreba na liniji Obrež - Goli Breg - Stupnik. U oštrim borbama prvi ešelon 25. divizije uspeo je da zauzme te položaje i da produži gonjenje neprijatelja u pravcu Save. Osamnaesta srpska brigada zadržala se na Savi, a 16. srpska brigada ušla je u Zagreb sa zapadne strane na pravcu Mirogoja.⁹⁴⁰⁾

Za to vreme jedinice 23. i 34. divizije vodile su borbe s neprijateljevim zaštitnicama na liniji Sveta Jana - Klinča Selo, jugozapadno od Zagreba, gde je neprijatelj pružao žestok otpor.⁹⁴¹⁾

Tako su 8. maja završene borbe za oslobođenje Zagreba; 28. divizija ostala je razmeštena, kao posadna jedinica na prostoru Zagreb - Velika Gorica, a 34. divizija na širem prostoru Karlovca.⁹⁴²⁾

934) Isto, dok. br. 89 i 108.

935) Isto, dok. br. 104.

936) isto, dok. br. 105.

937) Isto, dok. br. 96, 106, 109 i 110.

938) AVI, k. 274, reg. br. 2¹.

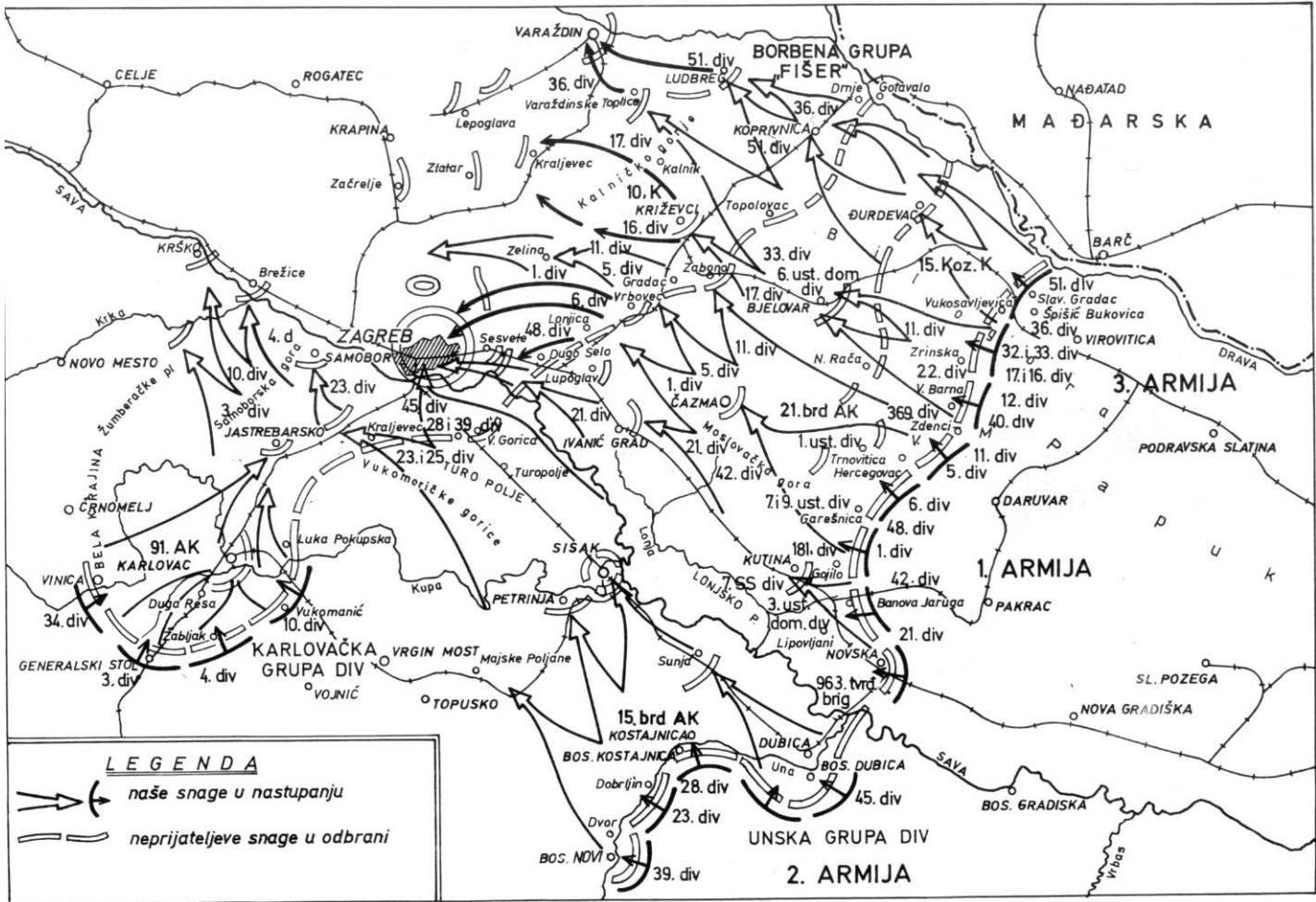
939) AVII, k. 273, reg. br. 1-60/1; Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 723.

940) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 105.

941) Isto, dok. br. 104 i 110.

942) Isto, dok. br. 110, 111 i 113; AVII, k. 273, reg. br. 1-61/1.

Proletna ofanziva Jugoslovenske armije: dejstva jedinica 3. i 2. armije
 1A od 1. do 8. maja 1945.

Oslobođenjem Zagreba završena je treća faza (etapa) ofanzive 2. armije JA koja je počela 22. aprila forsiranjem Vrbasa i nastupanjem prema Karlovcu i Zagrebu.^{943'}

*Zarobljavanje nemačke grupacije severozapadno
od Zagreba*

Devetog maja 1945. godine, iako je stupio na snagu akt o kapitulaciji nemačke oružane sile na evropskim ratištima, uključujući i jugoslovensko, nemačke jedinice još se uvek nisu toga pridržavale, već su i dalje pružale otpor u nadi da će uspeti da se probiju preko jugoslovensko-austrijske granice kako bi se predale zapadnim saveznicima i tako izbegle zasluženu kaznu za zločine koje su počinile nad jugoslovenskim narodima za vreme četvorogodišnje okupacije. Tako je drugi svetski rat u Jugoslaviji produžen za još sedam dana, dok nisu uništene ili zarobljene i poslednje neprijateljeve snage na prostoru Dravograd - Šoštanj - Pliberk (Blajburg).

Jedinice 2. armije produžile su 9. maja nastupanje u pravcu Celja, Zidanog Mosta, Samobora i Novog Mesta. U Zagrebu se 45. divizija pripremala za nastupanje na pravcu Zagreb - Klanjec - Celje, gde je trebalo da sadejstvuje jedinicama 1. i 3. armije,^{944'} a 39. divizija za nastupanje na pravcu Zagreb - Zaprešić - Brežice.^{945'} Dvadeset peta divizija trebalo je da goni neprijatelja pravcem Goli Breg - 'Stupnik - Kerestinec - Sveta Nedelja - Samobor. Za izvršenje tog zadatka određene su 18. i 19. srpska brigada. Još u toku noći 9. maja obe brigade stupile su u borbeni dodir s neprijateljem, koji je pružao najjači otpor na liniji Podsused - Sveta Nedelja. Posle upornih borbi otpor neprijatelja bio je slomljen, a Sveta Nedelja oslobođena. Nakon tog uspeha obe brigade produžile su napad u pravcu Samobora koji je tog dana oko 18 časova u sadejstvu levokriline 23. divizije oslobođen. Uveče su obe brigade izbile na liniju Samobor - Sveta Nedelja - Gradina - Celine - Svinjarička. Samo tog dana jedinice 25. divizije zarobile su 502 neprijateljeva vojnika.^{946'}

Istog dana 23. divizija imala je razvijene sve tri brigade u prvoj borbenoj liniji: na desnom krilu 7. srpska brigada napadala je pravcem Horvati - Rakov Potok - Sveta Nedelja - Samobor; u centru 9. srpska brigada napadala je pravcem Klinča Selo - Galgovo - Samobor, a na levom krilu 14. srpska brigada napadala je pravcem Sveta Marija - Poljanica - Samobor. Nemci su pokušali da pregovaraju o predaji, a, u stvari, želeli su da dobiju u vremenu. Oko 13.30 časova počeli su panično da beže li pravcu Brežica, ostavljajući za sobom opremu i drugi materijal. Oko 18 časova jedinice 23. divizije, u sadejstvu 25. divizije oslobodile su Samobor.^{947'} Posle oslobođenja Samobora 23. i 25. divizija razmestile su se na prostoru Samobor - Sveta Nedelja - Stupnik - Mala i Velika Rakovica.

IstO.

⁹⁴⁴> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 99; AVII, k. 273, reg. br. 1-61/1.

⁹⁴⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 108.

⁹⁴⁶< Isto, dok. br. 93 i 105.

⁹⁴⁷> Isto, dok. br. 104.

U isto vreme 10. divizija vodila je žestoke borbe protiv nemačke 373. legionarske divizije i potisnula je prema Krškom, oslobađajući pri tome više mesta među kojima i Kostanjevicu.⁹⁴⁸⁾

Četvrta divizija je sa 6. i 8. krajiškom brigadom nastupala u pravcu Brežica. Do 14. časova 9. maja obe brigade izbile su na liniju Željno - Stankovo i odmah prešle u napad na neprijatelja koji se nalazio na položaju Bregana - Brežice - Cerklje. Na levom krilu borbenog poretka 4. divizije 6. krajiška brigada forsirala je Krku kod Krške Vasi i uspela da uspostavi mostobran i spase most od uništenja, a zatim, u 20 časova i da oslobodi Cerklje. Za to vreme u Brežicama se neprijatelj uporno branio, odolevajući napadima 8. krajiške brigade.⁹⁴⁹⁾

Treća divizija, koja je 8. maja krenula za Metliku, stigla je 9. maja u Novo Mesto.⁹⁵⁰⁾

Grupa divizija (39. i 45. divizija) trebalo je da iz Zagreba krene usiljenim maršem levom obalom Save pravcem Zagreb - Zidani Most i da što brže izbije u rejon Brežica radi presecanja neprijateljeve grupacije koja je odstupala prema Zidanom Mostu, sadejstvujući desno jedinicama 1. armije, a levo 4. diviziji. Trideset deveta divizija krenula je u 16 časova opštim pravcem Zagreb - Zaprešić - Brežice, a u 18 časova za njom je krenula i 45. divizija. Obe divizije stigle su u razvijenom marševskom poretku noću 10/11. maja u rejon Brežica.⁹⁵¹⁾

Desetog maja su jedinice 4. divizije napadale neprijatelja koji je pružao otpor od Brežica prema Krškom. Njena desnokrilna 8. krajiška brigada uspela je da na juriš zauzme mostove na Savi i Krki i tako ih sačuva od rušenja i do mraka oslobodi Brežice, a zatim da produži ka Rajhenburgu. Jedanaesta krajiška brigada, koja je toga dana ubačena u borbu između 8. i 6. brigade, uputila se prema Videmu, a levokrilna 6. krajiška brigada ka Krškom.⁹⁵²⁾

Istog dana 10. divizija postigla je jednu od svojih najvećih pobeda: zarobila je čitavu nemačku 373. legionarsku diviziju »Tigar«, s komandantom general-majorom Hans Joakimom fon Grafenštajnom (*Hans Joachim von Gravenstein*) na čelu. To se dogodilo ovako:

- u 1 čas noću 10. maja 7. i 9. krajiška brigada napale su odstupajući kolonu nemačke 373. legionarske divizije na prostoru Zameško - Smednik - Raka, jugozapadno od Krškog. U borbi koja je trajala do 8 časova neprijatelj je pružao ogorčen otpor. Za to vreme obe brigade uspele su da izbiju na komunikaciju i da kolonu preseku na više mesta. U takvoj situaciji neprijatelj je istakao belu zastavu i posle pregovora, bezuslovno kapitulirao i bio razoružan. Predalo se oko 3500 neprijateljevih vojnika. Jedino je izbegao predaju 373. pionirski bataljon, koji se povukao ka Celju sa oko 200 vojnika.⁹⁵³⁾

U stvari, za vreme žestoke borbe za Raku komandant 373. divizije, general Grafenštajn, održao je sastanak sa oficirima na kojem se većalo da li da se jedinice predaju ili da pokušaju proboj i da potraže spas kod

⁹⁴⁸⁾ Isto, dok. br. 96.

⁹⁴⁹⁾ Isto, dok. br. 107.

⁹⁵⁰⁾ Isto, dok. br. 109.

⁹⁵¹⁾ Isto, dok. br. 99 i 108; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-61/1.

⁹⁵²⁾ Isto, dok. br. 107.

⁹⁵³⁾ Isto, dok. br. 96 i 103.

zapadnih saveznika. U toku diskusije došao je jedan pukovnik i doneo naređenje Komande Grupe armija »E« za kapitulaciju. Time je bila okončana dalja rasprava u trenutku kada za 373. diviziju ionako nije bilo drugog izlaza. Tada je u Štab 373. divizije došao i predstavnik Štaba 10. divizije JA koji je zahtevao bezuslovnu predaju. Pošto druge nije bilo, oko podne 10. maja 373. legionarska divizija »Tigar« položila je oružje i prestala da postoji. Time je i rat za 10. diviziju bio završen.⁹⁵⁴

Toga dana jedinice 3. divizije bile su u trci s vremenom. Naime, radilo se o tome da li će 7. omladinska brigada »Budo Tomović« i 9. crnogorska brigada uspjeti da nemačkoj 7. SS diviziji »Princ Eugen« preseku odstupnicu kod Zidanog Mosta, ili će se ta ozloglašena jedinica probiti ka Celju. Sedma omladinska brigada je pratila u stopu neprijatelja pravcem Mokronoge - Šent Janž - Zidani Most, a 9. crnogorska brigada nastupala je pravcem Mirna - Tihaboj - Sveti Križ - Zidani Most. Obe brigade bile su brže od neprijatelja i 11. maja, na prostoru između Radeče i Zidanog Mosta, presekle joj odstupnicu. Na tom prostoru one su, razoružale štabove 15. brdskog armijskog i 34. i 91. armijskog korpusa, kao i glavninu 7. SS divizije. Samo se jedan deo esesovaca uspeo probiti ka Celju. Na prostoru Zidani Most - Radeče - Breg - Laško - Rimske Toplice u zarobljeništvo 3. divizije palo je 89 oficira i 4695 nemačkih vojnika, 75 oficira i 6914 domobrana i ustaša, 315 četnika, 915 italijanskih fašista i 60 ruskih belogardejaca.⁹⁵⁵

Istog dana, 10. maja, 39. i 45. divizija nastavile su nastupni marš i već 11. maja zanočile na širem prostoru oslobođenih Brežica, vodeći uz put borbe protiv zaostalih neprijateljevih grupa. Samo u toku 12. i 13. maja 39. divizija ubila je u borbi 251, ranila 90, a zarobila 2752 neprijateljeva vojnika, među kojima i jednog generala. Trinaestog maja obe divizije izbile su u Sveti Jurij, a sutradan u Celje, gde je i za njih, 14. maja, rat bio završen.⁹⁵⁶

Četvrta divizija prešla je u nastupanje ka Celju 11. maja, sa zadatkom da na tom prostoru napadne neprijatelja s jugoistočne i istočne strane. Međutim, pošto je Celje bilo oslobođeno pre dolaska jedinica 4. divizije na taj prostor, marš je obustavljen i jedinice 4. divizije, razmeštene su 14. maja na prostoru Šmarje - Sevnica - Rajhenburg - Cerklje.⁹⁵⁷

Tih dana 2. armija dobila je dve pohvale od vrhovnog komandanta maršala Tita: jednu za postignute rezultate u borbi za oslobođenje Zagreba, i drugu za uspeh u borbama od 28. aprila do 8. maja, kada su jedinice 2. armije oslobodile Bosansku i Hrvatsku Dubicu, Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu, Dobrljin, Bosanski Novi, Sisak, Petrinju, Generalski Stol, Netretić, Ozalj, Karlovac, Jastebarsko, Veliku Goricu, Metliku, Samobor, Krško i više drugih mesta.⁹⁵⁸

Na kraju pobedonosne ofanzive Štab 2. armije uputio je Generalštabu JA 11. i 12. maja dva radiograma. U prvom se kaže:

⁹⁵⁴> Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien*, str. 226 (Rukopis prevoda originala u AVII, Biblioteka, reg. br. 6716, str. 113).

⁹⁵⁵> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 95, 103, i 109; Otto Kumm, n.d. str. 368-370.

⁹⁵⁶> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 101 i 108; AVII, k. 273, reg. br. 1-61/1.

⁹⁵⁷> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 107; AVII, k. 273, reg. 1-61/1.

⁹⁵⁸* »Borba« 12. maj 1945.

»1. Naše jedinice, nastavljajući gonjenje neprijatelja sa juga ka dolini Save, 10. ov. m. izbile na liniju Cerklje - Mokronog i produžile ka liniji Brežice - Zidani Most. Neprijatelj: Nemci, ustaše, Bela garda i četnici pružaju i dalje otpor, naročito na prelazima reke Krke prema Brežicama, gde se vode borbe i jutros 11. ov. m.

2. U borbama južno od reke Save, na sektoru Une, Karlovca i Zagreba, naše jedinice potpuno razbile 16 neprijateljskih divizija od kojih 11 hrvatskih (misli se domobranskih - prim. M.Dž.) i ustaških i 5 nemačkih, koje su većim delom uništene i zarobljene. Hrvatske divizije: 2, 4, 6, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20. posadni zdrug, celokupna žandarmerija i policija; nemačke divizije: 104, 373, 369, 392 i delovi »Princ Eugen«. Kraj u 12 časova. Koča [Popović]«. ⁹⁵⁹

U drugom radiogramu upućenom 12. maja oko 19 časova, stajalo je:

»1. Jedanaestog ov. m. između Laškog i Zidanog Mosta naše jedinice razoružale »Princ Eugen« diviziju sa njenim štabom. Zarobljenici se prebrojavaju. Zaplenjeno oko 500 motornih vozila, 2000 kola ratnog materijala, 2800 raznih automatskih oruđa, mnogo drugog raznog materijala koji se prebrojava.

2. Svi mostovi na Savi od Brežica do Zidanog Mosta zaključno, spašeni u ispravnom stanju.

3. Prema naknadno prikupljenim podacima, 10. ov. m. naše jedinice između Krke i Save zarobile su Štab [373.] »Tigar« divizije, generala Grafentšajna, komandanta divizije, jednog pukovnika, dva potpukovnika, četiri majora i preko 2600 nemačkih oficira i vojnika. Zaplenile 70 topova, 100 motornih vozila, 1000 kola raznog materijala, dva tenka, dva blindirana automobila, 37 flakova (protivavionskih oruđa - prim. M.Dž.), 200 automatskih oruđa, 2000 pušaka, više radio-stanica, zastavu »Princ Eugen« divizije i mnogo drugog materijala.

4. U gonjenju neprijatelja severno od Brežica naše desno krilo izbilo na liniju Bistrica - Križan vrh, sadejstvujući jedinicama 1. armije pri uništenju grupe ustaša i četnika u rejonu Kozje. Kraj u 19 časova. Koča [Popović]«. ⁹⁶⁰

Posle uspešno završene dobojske operacije i oslobođenja svih mesta u dolini Bosne severno od Doboja, kao i mesta između Bosne i Vrbasa, produžetak ofanzive 2. armije JA od Vrbasa prema Uni i Kupi odvijao se pod veoma povoljnim okolnostima. Drugi svetski rat bio je očevidno pred završetkom. Bilo je samo pitanje dana kada će hitlerovske armije bezuslovno kapitulirati. U boraca se osećalo veće borbena raspoloženje. U proteklim borbama stekli su iskustva, a naročito mladi borci u borbi protiv obučenog i snažnog neprijatelja. Prestao je i zimski period koji je imao znatnog uticaja na moral i borbenu gotovost jedinica.

«5») AVII, k. 274, reg. br. 2-5/4.

960) Isto.

Slabo odeveni i obuveni borci bili su izloženi smrzavanjima i čestim prehladama, a i uslovi ishrane zbog ekonomske iscrpljenosti krajeva kroz koje su prolazili i udaljenosti baza za snabdevanje, loše su se odražavali na opštu borbenu gotovost jedinica.

Izbijanje 2. armije na Vrbas i njena ofanziva opštim južnopsavskim pravcem ka Uni i Kupi, snažno su se odrazili i na dejstva susedne 1. i 4. armije u čijem se međuprostoru nalazila 2. armija kao deo tog jedinstvenog i neprekidnog jugoslovenskog fronta od reke Drave do Jadranskog mora. Oslobođenjem Bosanske i Stare Gradiške jedinice 2. armije olakšale su dejstva 1. armije u ovladavanju Novom Gradiškom i dalje napredovanje njenih jedinica ka reci Ilovi. Operacija 2. armije na reci Uni su, takođe, u priličnoj meri olakšale operacije 1. armije na reci Ilovi, a dejstva jedinica 2. armije na karlovačkom pravcu imala su pozitivan odjek na dejstva jedinica 4. armije u riječko-tršćanskoj operaciji.

Oslobođenje Zagreba nije bio glavni zadatak 2. armije, već dejstva na pravcu Karlovac - Novo Mesto - Ljubljana. Vrhovni komandant naredio je još 3. maja Štabu 2. armije:

»Posle likvidacije neprijatelja u rejonu Karlovca vaš opšti pravac treba da bude Novo Mesto - Ljubljana, a na pravcu Zagreb ostavite bočno osiguranje«. ⁹⁶

Međutim, 2. armija ipak je oslobodila Zagreb, jer se u to vreme opšta situacija prilično izmenila. Naime, zbog dužeg zadržavanja na reci Uni zbog veoma jakog neprijateljevog otpora, kao i zbog otpora na širem prostoru Karlovca, to naređenje vrhovnog komandanta nije se moglo u potpunosti realizovati. Takođe, predstavnici Vrhovne komande Vermahtha potpisali su protokol o bezuslovnoj kapitulaciji nemačke oružane sile na evropskim ratištima, a što je izazivalo demoralizaciju nemačkih jedinica u Jugoslaviji, koje su počele panično povlačenje u pravcu jugoslovensko-austrijske granice u nadi da će je preći i time uspeti da se predaju zapadnim saveznicima umesto Jugoslovenskoj armiji. Tu situaciju iskoristila je 2. armija i skoro neplanirano oslobodila Zagreb 8. maja 1945. godine.

Zarobljavanjem krupnih nemačkih jedinica severozapadno od Zagreba, krunisan je kraj opšte ofanzive 2. armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.

PREGLED OPERACIJA 3, 1. i 4. ARMIJE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE

Posle oslobođenja Osijeka, Donjeg Miholjca, Našica, Vukovara, Vinkovaca i Đakova, delimično razbijene i desetkovane snage nemačkog 34. armijskog korpusa pokušale su da stabilizuju front, kako bi omogućile izvlačenje nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa iz doline Bosne, pa su zbog toga uporno branile širi prostor Slavenskog Broda. A kada su se sve tri divizije 21. brdskog armijskog korpusa (7. SS brdska »Princ Eugen«, 181. pešadijska i 369. legionarska divizija) izvukle severno od

⁹⁶» Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 262.

Save i prebacile na narednu odbrambenu liniju donji tok Une - reka Ilova - Virovitica, jedinice nemačkog 34. armijskog korpusa posle teških borbi često prsa u prsa, bile su prinuđene da se povuku iz Slavonskog Broda, koji su snage 1. armije JA u sadejstvu sa delovima 2. armije, oslobodile 20. aprila. Istovremeno su i jedinice 3. armije izbile pred Viroviticu.

Nastupanje 3. armije i zarobljavanje neprijateljeve grupacije na prostoru Dravograd - Slovenjgradec - Šoštanj - Pliberk

Na frontu 3. armije JA vodile su se 20. aprila teške borbe, jer se nemački 15. kozački korpus ogorčeno branio na Voćinskoj reci. Duž Novidravskog kanala i Voćinske reke nalazile su se 51. i 36. divizija 3. armije, 32. divizija 10. korpusa (pod komandom Štaba 3. armije) i 16. divizija 3. armije, a u pozadini neprijatelja ostale snage 6. i 10. korpusa. Tog dana borbe su dostigle svoj vrhunac, a noću je neprijatelj počeo da se užurbano povlači ka Virovitici. U stvari, nemačka Komanda Grupe armija »E« planirala je da se odlučan otpor ofanzivi 3. 1. i 2. armije pruži na tzv. Zvonimirovim položajima i tako spreči nastupanje te tri jugoslovenske armije prema Mariboru, Zagrebu i Karlovcu.

U međuvremenu je vrhovni komandant JA odlučio da 17. divizija 1. armije uđe u sastav 3. armije i da se 6. korpus rasformira, a da obe njegove divizije (12. i 40. divizija), takođe, uđu u njen sastav. Posle toga 3. armiju su činile 12, 16, 17, 36, 40. i 51. divizija.

Štab 3. armije posle proboja neprijateljevih položaja na Novidravskom kanalu i Voćinskoj reci je naredio: 51. diviziji da nastupa pravcem Gornji Miholjac - Lukač - Virovitica; 36. diviziji da nadire pravcem Cabuna - Virovitica; 16. diviziji da se prebaci na prostor Pivnica - Jasenaš i s južne strane napadne Viroviticu; 10. korpusu da 32. diviziju prebaci u rejon Velika Babina Gora - Trapinska, ovlada Suhopoljem i napadne Viroviticu s istočne strane, a 33. diviziju usiljenim maršem da prebaci iz rejona Pakraca ka Končarici i Gakovu i napadne Viroviticu s jugozapadne strane; 17. diviziji da se zadrži kao armijska rezerva; 12. diviziji da se prikupi na prostoru Badljevin, Trojeglava i Dežanovac i 40. divizija da se prikupi u rejonu Pakraca.

Borbe za oslobođenje Virovitice počele su 22. aprila. Neprijatelj se vrlo žilavo branio ojačavajući njenu odbranu upućivanjem iz Bjelovara ka Virovitici ustaško-domobranske 1. i 5. hrvatsku diviziju. Skoro istovremeno su zadržane 1. armija na Ilovi, a 2. armija na Uni. To je bio poslednji i vrlo snažan napor da se spreči nastupanje jugoslovenskih armija ka zapadu.

Odbrana Virovitice bila je veoma žestoka, ali su je i jedinice 3. armije uporno napadale, tako da je na kraju neprijatelj morao da popusti. Dvadeset petog aprila 3. i 6. vojvođanska brigada 36. divizije, uz podršku artiljerije i jednog divizionu reaktivnih minobacača »kačuša« Crvene armije, u sadejstvu sa 1. i 2. vojvođanskom brigadom 16. divizije, uspele su da izvrše prodor u Viroviticu i da je oslobode do 21 čas 25. aprila. Posle toga jedinice 3. armije preduzele su gonjenje neprijatelja u pravcu Koprivnice i Bjelovara.

Posle napuštanja Virovitice nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija, zajedno sa ustaško-domobranskom 3. hrvatskom divizijom prebacila se u rejon Bjelovara, a 1. kozačka konjička divizija povukla se prema Koprivnici.

Treća armija nastupala je u brigadnim kolonama na širokom frontu. U prvom borbenom ešelonu bilo je razvijeno svih osam divizija (zdesna ulevo): 51, 36, 12, 33, 32, 17, 16. i 40. divizija. Neprijatelj je grčevito branio svako naseljeno mesto. Četvrtog maja u 20 časova 16. i 17. divizija, u sadejstvu sa 40. divizijom, prešle su u opšti napad na Bjelovar, koji su posle dvočasovne oštre borbe oslobodile. Istovremeno su 36. i 51. divizija izbile pred Koprivnicu, koju su 5. maja oko 23 časa u uličnim borbama oslobodile. Neprijatelj se povukao na liniju Ludbreg - Varaždinske Toplice.

Sutradan, 6. maja, 3. armija nastavila je da goni neprijatelja. Oko 21. čas oslobođen je Ludbreg, a sutradan prednji delovi 3. armije izbile su pred Varaždin. Pošto je nemački komandant odbio zahtev da preda okruženu posadu u gradu, jedinice 51. divizije izvršile su juriš i oslobodile grad 7. maja oko 24 časa.

U međuvremenu, 7. maja u 17 časova Generalštab JA uputio je Štabu 3. armije ovo naređenje:

»Prema izveštaju Radio-Zagreba, nemačko-ustaške snage napustile Zagreb i povlače se na zapad. Potrebno je da što brže nadirete opštim pravcem Maribor - Dravograd - Celovec.

Prva armija obaveštena«. ⁹⁶²

U skladu s tim Štab 3. armije odmah je doneo odluku: da 51. diviziju uputi pravcem Varaždin - Ptuj - Maribor; da 36. diviziju, takođe, uputi ka Ptuju radi sadejstva jedinicama 51. divizije u borbama za oslobođenje Ptuja, da 12, 16, 17. i 40. divizija nastupaju ka severozapadnim granicama, a da 10. korpus sa 32. i 33. divizijom stavi pod komandu Štaba 1. armije JA.

U toku 9. maja oslobođeni su Ptuj i Krapina, a 10. maja u napušteni Maribor ušle su jedinice 51. divizije, slovenački partizani i bugarske jedinice. Radi produženja gonjenja neprijatelja Štab 3. armije usmerio je dejstva 12, 36. i 51. divizije na pravac severno od Maribora s tim da zatvore jugoslovensko-austrijsku granicu i preseku odstupnicu nemačkim, ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama koje su odbile da polože oružje i težile da se probiju preko te granice i predaju zapadnim saveznicima.

Obruč oko neprijatelja na prostoru Dravograd - Poljana - Guštanj - Pliberk (Blajburg) bio je zatvoren 12. maja. Istog dana u Celju je 16. divizija pristupila razoružanju nemačke 22. i 181. pešadijske divizije i Komande 21. brdskog armijskog korpusa. Sutradan, 13. maja, predala se 51. diviziji nemačka 104. lovačka divizija, a ustaško-domobranske i četničke jedinice razbijene su u dve veće grupe (u jednoj 30000, a u drugoj 20000 vojnika) koje su odbile da se predaju. Grupa u rejonu Dravograda (oko 20000 vojnika i oko 4000 izbeglica) položila je oružje 14. maja, a grupa na prostoru Crne, Mežica, Kovšaka i Košutnika (oko

⁹⁶²> Isto, dok. br. 281.

30000 vojnika i oko 20000 izbeglica) odbila je ultimatum za predaju i pokušala da se preko Poljana probije za Pliberk u Austriji. Međutim, jedinice 3. armije, posle artiljerijske pripreme, prešle su u napad i 15. maja slomile poslednji otpor neprijatelja. Zarobljeno je oko 30000 ustaša i četnika, među kojima 12 ustaških generala i čitavo crnogorsko četničko rukovodstvo. Tako je slomljen poslednji neprijateljev otpor i završen drugi svetski rat u Jugoslaviji sedam dana duže nego na drugim ratištima saveznika.⁹⁶³

Nastupanje 1. armije

Jedinice 1. armije u žestokim dvodnevним uličnim borbama oslobodile su 20. aprila ujutru Pleternicu, uz velike obostrane gubitke. Zatim je 15. korpus 1. armije, sa 42. i 48. divizijom, takođe posle dvodnevnih teških uličnih borbi, oslobodio Slavonsku Požegu 21. aprila pre podne. Posle oslobođenja Slavonske Požege, Pleternice i Slavenskog Broda jedinice 1. armije su na širokom frontu prešle u gonjenje neprijatelja.

U međuvremenu je komandant Jugoistoka general-pukovnik Aleksandar Ler, stavio 19. aprila u zadatak 21. brdskom armijskom korpusu da na pravcu nastupanja 1. armije organizuje čvrstu odbranu na reci Ilovi. Radi toga su nemačke i ustaško-domobranske jedinice bile ovako raspoređene: 22. pešadijska divizija od Zrinska do Grubišnog Polja; 369. legionarska i ustaško-domobranska 1. hrvatska divizija na desnoj obali Ilove na liniji Veliki i Mali Zdenci - Tomašica, 7. i 9. hrvatska divizija na liniji Tomašica - Vukovije; 181. pešadijska divizija na položaju Marino Selo - Janja Lipa; 3. hrvatska divizija na položaju Janja Lipa - Novi Grabovac; 41. pešadijska divizija na položaju Novi Grabovac - reka Veliki Strug; 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc« na položaju od reke Velikog Struga do Jasenovca. U rejonu Novske 25. aprila nalazila se 7. SS divizija »Princ Eugen« koja je istog dana prebačena na prostor istočno od Kutine, dok je Komanda 21. brdskog armijskog korpusa ostala u Kutini.

Dakle, pet nemačkih divizija i jedna brigada i četiri ustaško-domobranske divizije nalazile su se u odbrani na Ilovi, a ustaške-domobranske 8. i 17. hrvatska divizija u pozadini nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa. Sve te nemačke divizije i 963. tvrđavska pešadijska brigada, kao i veći deo ustaško-domobranskih divizija duže vremena borili su se na frontu 2. armije. Iako su, dobrim delom pretrpele teže gubitke u tim borbama, ipak su još uvek predstavljale značajnu snagu na koju Stab 1. armije, kao na protivnika, nije u to vreme računao.

Jedinice 1. armije, pre izbijanja na reku Ilovu, vodile su do tada teže borbe za ovladavanje neprijateljevim zaprečnim položajima. Ali, kada su 25. aprila izbile na Ilovu, ušle su u vrlo teške i krvave borbe, u kojima su mnogi položaji često prelazili i po nekoliko puta iz ruke u ruku. Do 29. aprila jedinice 1. armije uspele su na dva mesta da for-

⁹⁶³> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 571, 598-606, 677-683 i 708-715.

siraju Ilovu i da se prebace na njenu desnu obalu, što je u jednom trenutku ugrozilo celu stabilnost nemačke odbrane. Zbog toga je Komanda 21. brdskog armijskog korpusa ubacila u borbu 7. SS diviziju »Princ Eugen« koja je u protivnapadu 28. aprila razbila front 42. divizije 1. armije i, u sadejstvu s ostalim jedinicama, uspela da primora i druge snage 1. armije da se povuku na levu obalu Ilove.

Štab 1. armije kasno je uočio neprijateljev protivnapad i nije na vreme angažovao iz armijske rezerve 1. proletersku diviziju. A kada je ona stupila u borbu, njen protivnapad izvršen je po brigadama, tako da se nije postigao snažan udar i očekivani uspeh. Sutradan, 29. aprila, jedinice 1. armije koje su bile obuhvaćene tim snažnim neprijateljevim protivnapadom, sređivale su se na levoj obali Ilove.

Noću između 30. aprila i 1. maja neprijatelj je iznenada počeo da napušta položaj na Ilovi, pa su jedinice 1. armije prešle u gonjenje. Međutim, neprijatelj je planski i organizovano odstupao s jedne na drugu prihvatnu liniju, tako da su se dejstva 1. armije pretvorila u potiskivanje neprijatelja ka Zagrebu i dalje ka Sloveniji. U toku tih dejstava uništeno je više neprijateljevih grupa koje su odbijale da se predaju.

Prednje jedinice 1. armije ušle su 9. maja u 7 časova ujutro u Zagreb. To su bile 21. divizija i 2. tenkovska brigada. Istog dana oko podne ušli su u oslobođeni Zagreb i delovi 1. i 6. proleterske divizije. Do mraka 9. maja 1. armija je izbila širokim frontom na reku Krapinu.

Jedinice 1. armije razoružale su 9. i 10. maja veći broj neprijateljevih grupa. Jedanaesta divizija je 10. maja na prostoru Klanjec - Razvor - Dekmanac razoružala nemačku 41. pešadijsku diviziju, a 21. divizija deo jedinica nemačke 181. pešadijske divizije.

Od 10. do 14. maja 1. armija je sa 5., 11., 21. i 48. divizijom nastavila je da goni neprijatelja u pravcu Celja u Šoštanja, gde su, u sadejstvu sa jedinicama 3. armije pristupile razoružanju dela neprijateljevih snaga.

Vrhovni komandant JA maršal Tito je u tim završnim operacijama usmeravao dejstva 1., 2. i 3. armije preko svoga predstavnika, general-majora Rada Hamovića, načelnika Operativnog odeljenja Generalštaba JA. Vrhovni komandant je 11. aprila izdao direktivu za uništenje neprijatelja i izbijanje u Korušku, a 13. aprila zamerio Štabu 1. armije što je usporio gonjenje neprijatelja, ovim radiogramom:

»Zameram vam što ste usporili gonjenje i proterivanje neprijatelja ka severozapadu. Gro nemačkih i kvislinških snaga prelazi granicu i predaje se Englezima. Naređujem da hitno presečete sve veze prema Austriji i ne dozvolite da se neprijateljske snage izvuču. U Korušku ne treba slati nove trupe«. ⁹⁶⁴

Slično naređenje upućeno je i Štabu 3. armije. Istog dana, 13. maja u 18.30 časova maršal Tito je izdao naređenje Štabu 1. armije da najhitnije uputi svoje jedinice iz reiona Celja pravcem Šoštanj - Slovenjgradec radi sadejstva 3. armiji u uništenju neprijateljevih snaga na tom prostoru. ⁹⁶⁵ I poslednje naređenje koje je vrhovni komandant uputio 14. maja Štabu 1. armije, glasilo je:

⁹⁶⁴) zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 291 i 293.

⁹⁶⁵) isto, dok. br. 294.

»Prvo. U borbi sa ustašama Košta [Nađ, komandant 3. armije] je jednom divizijom na liniji Dravograd - Guštanj. Sa jednom napada od Sentilja ka Slovenjgradecu. Bande se uporno brane i vrše protivnapade i nastoje po svaku cijenu da se spasu i predaju Englezima.

Drugo. Potrebno je da vaše snage energično i brzo djeluju pravcem Šoštanj - Mežice radi obuhvata s leva i pravcem Velenje - Šentilj - Podgorje radi napada s leđa. Preduzmite sve potrebno da se postigne uspjeh«. ⁹⁶⁶

Tako su, u vezi s prethodnim i tim naređenjem, na prostoru Dravograd - Guštanj - Poljana - Pliberk (Blajburg) izbile jedinice 1. armije. Na taj način je ona pobjedonosno završila svoj borbeni put od sremskog fronta do severozapadnih granica Jugoslavije. ⁹⁶⁷

Operacije 4. armije

a) Ličko-primorska operacija

Četvrta armija JA formirana je kako smo već naveli, 2. marta 1945. godine odlukom vrhovnog komandanta JA od 8, 11. i 7. korpusa. Međutim, 7. korpus JA, zbog udaljenosti, zadržan je sve do 25. aprila 1945. pod komandom Glavnog štaba Slovenije. Tako su u 4. armiji (komandant general-lajtnant Petar Drapšin, politički komesar pukovnik Boško Šiljegović, a načelnik štaba general-major Pavle Jakšić) ostali 8. korpus (9, 19, 20. i 26. divizija) i 11. korpus (13, 35. i 43. divizija). ⁹⁶⁸

Krajem februara i početkom marta 1945. u Generalštabu JA u Beogradu, boravio je i general-lajtnant Petar Drapšin koji je u to vreme bio komandant 8. korpusa NOVJ. On je od vrhovnog komandanta primio direktive za dejstva 4. armije. Na osnovu opšteg plana vrhovnog komandanta za konačno oslobođenje Jugoslavije, osnovna ideja operacijskog plana 4. armije bila je: glavnim snagama (9, 13, 19, 20. i 26. divizija) razbiti neprijateljev front u Lici, okružiti i uništiti razdvojene neprijateljeve delove i sprečiti im povlačenje u dolinu Une odakle bi mogli ugroziti armijski bok i pozadinu, ili, pak, ka Rijeci, gdje bi ojačali snage nemačkog 97. armijskog korpusa; aktivnim dejstvom 7, 9. i 11. korpusa (bez 13. divizije) u pozadini neprijatelja prikovati ga u njegovim uporištima i sprečiti mu svaki manevar po frontu i dubini.

Prema operacijskom planu Štaba 4. armije ta operacija - ličko-primorska - trebalo je da se izvodi u dve etape. U prvoj je trebalo da se izbije na liniju Bihać - Otočac - ostrvo Rab, a u drugoj da se dostigne linija planina Snežnik - Rijeka.

Pred početak ličko-primorske operacije neprijateljeve snage na ovom sektoru brojale su oko 40000 vojnika pod komandom nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. To su bile nemačke 373. i 392. legionarska divizija, delovi 104. lovačke divizije, više jedinica bataljonskog i pukovskog sastava i ustaško-domobranske 10. i 11. hrvatska divizija.

⁹⁶⁶> Isto, dok. br. 297.

⁹⁶⁷> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 590-8 685-699, 715-722.

⁹⁶⁸) *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 141.

Ličko-primorska operacija počela je 20. marta i trajala je do sredine aprila 1945. godine. U toku operacije oslobođeni su Lika, Gorski kotar i Hrvatsko primorje, a glavnina neprijateljevog 15. brdskog armijskog korpusa bila je uništena ili zarobljena. Oslobođenjem Novog 15. aprila, Crikvenice 16. aprila i izbijanjem na liniju Delnice - Lokve - Kraljevica - Rab, 4. armija izvršila je zadatak predviđen za lično-primorsku operaciju.

U toj operaciji značajan je bio doprinos 4. korpusa, koji je svojim borbenim dejstvima vezivao za sebe znatne neprijateljeve snage, a, takođe, i 7. i 9. korpusa.⁹⁶⁹

b) *Riječko-tršćanska operacija*

Posle uspešno završenih dejstava u Lici, istočnom delu Gorskog kotara i u Hrvatskom primorju, 4. armija našla se 16. aprila ispred isturenih položaja operativno-strategijski važnog pojasa neprijateljeve odbrane na jugoslovensko-italijanskoj granici, i to na liniji Snežnik - Rijeka, koju su štatile snage nemačkog 97. armijskog korpusa i neke druge nemačke jedinice.

Generalštab JA neposredno pre završetka ličko-primorske operacije izdao je 14. aprila direktivu Štabu 4. armije da odmah nastavi energično i brzo nadiranje na zapad, opštim pravcem Rijeka - Trst, sa zadatkom da oslobodi Istru i što pre zauzme Trst i ovlada Slovenačkim primorjem. U direktivi je posebno naglašen značaj Trsta. Pored toga, Štab 4. armije upoznat je da će desni bok 4. armije obezbeđivati 4. korpus i grupe divizija 2. i 5. korpusa, odnosno 2. armija.

Štab 4. armije obavestio je 15. aprila Generalštab JA da je njegov plan da dejstvuje pravcem Sušak - Trst - Gorica i Krk - Cres i Istra, ali je naglasio da predstoje teške borbe na starim jugoslovenskim i italijanskim utvrđenjima, i da se ukazuje potreba u odnosu na drugi pravac, za amfibijskom operacijom. S tim planom Štaba 4. armije Generalštab JA složio se 17. aprila i ukazao da je pravac preko Krka i Cresa pogodniji i da će dovesti pre u Istru, nego pravac preko Sušaka i Rijeke, te bi, stoga, trebalo više ubrzati operacije na levom krilu.

Na levom krilu armijskog rasporeda jedinice 26. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iskrcala su se 16/17. aprila na ostrvo Krk, koje je 17. aprila oslobođeno. Ovladavanjem Krka stvoreni su uslovi za oslobođenje Cresa i Lošinja. Tako su se jedinice 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iskrcale na Cres i Lošinj 20. aprila; Lošinj je oslobođen istog dana, a Cres 21. aprila. Oslobođenjem tih ostrva, najbližih istočnoj obali Istre obezbeđen je i uspeh desanta u rejonu Brseča, koji su izvele 9. divizija i Kvarnerski odred mornaričke pešadije noću 24/25. aprila 1945. Iz Brseča deo snaga se uputio na sever ka Opatiji, deo snaga na jug ka Puli, a glavnina ka Trstu.

Za vreme dok su 9. divizija i Kvarnerski odred mornaričke pešadije uspešno izveli pomenute desantne operacije, glavne snage 4. armije izbile su 21. aprila pred neprijateljev glavni odbrambeni položaj na

⁹⁶⁹> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944–1945*; str. 485-516; *Vojnoistorijski glasnik* br. 1/1975. (Članak potpukovnika mr Uroša Kostića: *Oslobođenje Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja*, str. 169-168).

odseku Snežnik - Rijeka, na tzv. liniju »Ingrid«. U prvom naletu nisu uspele da probiju taj jako i dobro utvrđeni odbrambeni položaj.

Vrhovni komandant maršal Tito složio se 22. aprila s opštim planom Štaba 4. armije, ali je stavio izvesne primedbe i upozorenja. Na osnovu toga i procene situacije, na liniji »Ingrid« Štab 4. armije izmenio je svoj operacijski plan, tako što je odlučio da frontalnim dejstvom veže neprijatelja za sebe na riječkom, a istovremeno s krilnim grupacijama da krene u ofanzivu ka Trstu. Tako su 13, 19. i 26. divizija nastavile da vrše pritisak na riječkom odseku fronta, a ojačana 20. divizijom krenula je u obuhvat preko Mašuna ka Trstu. Izbijanjem 20. divizije 27. aprila na liniju Šent Petar na krasu (sada Pivka) - Knežak - Sembije, a jedinice 9. divizije u pozadinu riječkog fronta, stvoreni su povoljni uslovi za dalja dejstva ka Rijeci i Trstu.

Vrhovni komandant je s velikom pažnjom pratio tok borbe 4. armije i usmeravao nizom naređenja i direktiva njena dejstva. Pri tome je uvek naglašavao da se što pre zauzme Trst, kao glavni cilj ofanzive 4. armije. Radi toga je ojačao 4. armiju krajem aprila sa 7. i 8. divizijom 4. korpusa i 29. divizijom 2. korpusa, odnosno 2. armije. Trst je bio posebno važan, jer je bilo jasno da ga žele zapadni saveznici da zadrže u svojim rukama i da njegovo pitanje rešavaju na mirovnoj konferenciji posle rata, kao, uostalom, i čitave Istre i Slovenačkog primorja. Da bi obezbedio sprovođenje svojih direktiva i opšteg plana Generalštaba JA, vrhovni komandant delegirao je u Štab 4. armije general-lajtnanta Arsa Jovanovića, načelnika Generalštaba JA. General Jovanović učestvovao je u razgovorima koje je Tito vodio s feldmaršalom Haroldom Aleksandrom, vrhovnim savezničkim komandantom za Sredozemlje od 21. do 24. februara 1945. u Beogradu, pa su mu bili poznati problemi oko Istre i Trsta.

U oštrim borbama jedinice 4. armije uspele su da 1. maja oslobode Trst, a 3. maja Rijeku i Pulu.

U riječko-tršćanskoj operaciji jedinice 4. armije okružile su nemački 97. armijski korpus na širem prostoru Rijeka - Klana - Lipa, ali je on pokušao da se probije ka severu u pravcu Ljubljane. Šestog maja 7, 8. i 26. divizija prešle su u odlučan napad na neprijatelja, koji je razbijen i primoran da se povlači sa svih položaja u Ilirsku Bisticu, oko koje su jedinice 4. armije uspostavile čvrst obruč. Nemački 97. armijski korpus našao se u bezizlaznoj situaciji i jedino rešenje bilo je ili da bude uništen, ili da se preda. Komandant 97. armijskog korpusa general-lajtnant Ludvig Kibler zatražio je 6. maja uveče primirje. Ujutro 7. maja u 6 časova 97. armijski korpus je kapitulirao. Zarobljeni su štabovi 97. armijskog korpusa, 188. brdske i 237. pešadijske divizije s njihovim komandantima na čelu, kao i 16000 nemačkih vojnika i oficira među kojima je, osim tri generala, bilo i četrdesetak viših oficira. Tako je i 4. armija JA pobedonosno završila svoj borbeni put.⁹⁷⁰⁾

⁹⁷⁰⁾ zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 216, 220, 229, 233, 235, 236, 238, 240, 241, 246, 249, 253, 254, 256, 258, 260 i 261 - uglavnom sva naređenja i direktive vrhovnog komandanta JA dostavljene Štabu 4. jugoslovenske armije, odnosno njegovom delegatu pri tom štabu; Grupa autora, *Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 611-668; *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1/1975 (članci potpukovnika mr Uroša Kostića: *Oslobodenje Istre 1945, Oslobodenje Trsta i Slovenačkog primorja i Kapitulacija nemačkog 97. armijskog korpusa*), str. 179-204.

Umesto zaključka

Od svog formiranja do završetka drugog svetskog rata, 2. armija JA vodila je punih pet meseci gotovo neprekidne borbe bez ijednog dana predaha ili odmora. To je bio težak, ali slavan put te operativno-strategijske formacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno Jugoslovenske armije.

Čitava borbeno aktivnost 2. armije može se podeliti na sedam karakterističnih perioda, kako po vremenu tako i po prostoru na kome se borila, i u odnosu na ciljeve i neprijatelja protiv koga se borila.

Prvi period borbenih dejstava 2. armije NOVJ poklapa se s mesecom decembrom 1944. Tada je odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 3. decembra 1944. formirana Južna operativna grupa divizija NOVJ od 17. i 28. udarne divizije i 14. udarnog korpusa s tri divizije: 23, 25. i 45. udarnom divizijom. Nešto kasnije, 18. decembra, pod komandu Štaba Južne operativne grupe divizija stavljen je u operativnom pogledu i 3. udarni korpus sa 27. i 38. divizijom.

Južna operativna grupa divizija bila je, u stvari, 2. armija NOVJ, koja je zvanično formirana 1. januara 1945. u istom sastavu, kao i Južna operativna grupa divizija, pa zato nema razloga da se ta grupa ne smatra kao i 2. armija, pogotovu ako se ima u vidu da je vrhovni komandant NOV i POJ u decembru 1944. u nekim svojim naređenjima češće pominjao 2. armiju, a očevidno je bilo da se to odnosilo na Južnu operativnu grupu divizija.

Južna operativna grupa divizija je vodila naročito teške borbe u drugoj polovini decembra 1944, kada su njene jedinice prešle iz zapadne Srbije na levu obalu Drine, u istočnu Bosnu i borile se na prostoru od Zvornika do Bijeljine. Te borbe vodila je protiv divizija nemačke Grupe armija »E« koje su se povlačile kroz jugozapadnu Srbiju pravcem Kraljevo - Čačak - Užice, a otuda jedan deo preko Drine i Višegrada ka Sarajevu, a drugi deo pravcem Bajina Bašta - Rogačica - Ljubovija - Zvornik - Bijeljina. To su bile nemačke 11. poljska vazduhoplovna i 7. SS brdska divizija »Princ Eugen«, kao i delovi nekih drugih nemačkih divizija koje su odstupale tim pravcem - ukupno oko 70000 vojnika. Bile su to veoma žestoke borbe sa daleko iskusnijim neprijateljem u kojima je teško stradala 45. divizija 14. udarnog korpusa. Ona je posle prelaska na levu obalu Drine upala, južno od Janje, u marševsko-borbeni poredak nemačke 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« i pretrpela velike ljudske i materijalne gubitke. Samo zahvaljujući nesebičnom požrtvovanju 6. proleterske (istočnobosanske) brigada 17. divizije koja je štitila mostobran, dve rastrojene brigade 45. divizije uspele su da se povuku na desnu obalu Drine.

Štab 2. armije je, svakako, imao u vidu borbenu sposobnost 45. divizije, kada je 2. januara 1945. predlagao da je smeni 2. proleterska divizija. Tada je radiogramom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ sledeće: »S obzirom na veliki nedostatak kadrova i na masu neiskusnih novomobilisanih u našim jedinicama, a da bismo mogli uspešno izvršiti važne postavljene zadatke, predlažemo da našu 45-tu smeni 2. proleterska divizija, ukoliko nije neophodno njeno zadržavanje u Srbiji«. Međutim, s tim predlogom vrhovni komandant nije se složio.⁹⁷¹

U decembarskim borbama protiv nadirućih kolona nemačke Grupe armija »E«, Južna operativna grupa divizija NOVJ nije uspela da spreči njihov proboj od Zvornika ka Bijeljini, ali je, ipak, uspela da uspori njihove pokrete i tako olakša dejstva 1. proleterskog korpusa NOVJ u decembarskoj ofanzivi na sremskom frontu.

Južna operativna grupa divizija odnela je u decembru 1944. jednu veoma značajnu pobeđu: vojnički je porazila glavne snage Draže Mihailovića u pokušaju da zauzmu Tuzlu. To su bili četnici iz Srbije koji su se u jesen 1944. zajedno s nemačkim jedinicama povlačili kroz Sandžak ka jugoistočnoj Bosni, pošto su prethodno izbačeni iz Srbije pod udarcima jedinica NOVJ. Oni su se krajem novembra i početkom decembra 1944. prikupili u zapadnom delu Sandžaka i u jugoistočnoj Bosni na području Foča - Goražde - Čajniče i otuda oko 10000 krenulo početkom decembra odstupnim maršem ka Tuzli u dve kolone. Levokrilnom kolonom komandovao je lično Draža Mihailović. U početku su četnici u borbi protiv jedinica Južne operativne grupe divizija imali uspeha, uz osetne gubitke, ali su krajem decembra, kada su izbili u dolinu Spreče i ugrozili Tuzlu, potpuno razbijeni i naterani u panično bekstvo ka planini Ozrenu. To je bio strahovit udarac od kojeg se više nisu oporavili, i pored toga što su srbijanskim četnicima u borbi sadejstvovali trebavski, ozrenski i fnajevički četnici. I jedni i drugi bili su potučeni, uz velike gubitke u poginulim, ranjenim i zarobljenim.

Drugi period obuhvata vreme od 1. januara do 20. februara 1945. godine. To je period vrlo teških i još žešćih borbi od onih u decembru 1944. godine. Oštre borbe vođene su, uglavnom, na komunikacijskom pravcu Sokolac - Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Bijeljina protiv nemačke ojačane 963. tvrđavske pešadijske brigade »Kloc« i nemačke ojačane 22. pešadijske divizije.

Nemačka Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »E« odlučile su da se otvori za saobraćaj pomenuti komunikacijski pravac, ponovo zauzme Zvornik i ubace u dolinu Drine jače snage, kako bi se što uspešnije zaštitio njihov južni bok na sremskom frontu. Kao prva jedinica upućena je krajem decembra 1944. iz Sokolca nemačka 963. tvrđavska pešadijska brigada »Kloc«, jačine oko 2000 vojnika. Ona je, tako reći, bez otpora ušla u Vlasenicu 1. januara 1945, gde su je ubrzo okružile jedinice 2. armije NOVJ.

Mora se reći da je najveći propust štabova jedinica 2. armije bio u tome što nisu za jedno vreme skoro ništa znali o jačini i namerama neprijatelja, pa se desilo da su Vlasenicu napadale mnogostruko jače

⁹⁷¹> J.B.Tito, n.d., tom 25, str. 189.

snage NOVJ, ali je nisu uspele osloboditi zbog organizovanog i jakog otpora žilavog protivnika, specijalizovanog da se brani u utvrđenom naselju.

Zbog teške situacije u kojoj se našla 963. tvrđavska pešadijska brigada okružena u Vlasenici, Komanda Grupe armija »E«, uz saglasnost viših komandi uputila joj je kao pomoć ojačanu 22. pešadijsku diviziju jačine oko 14000 vojnika, računajući tu i brojno stanje dva tvrđavska bataljona koji su joj pridati kao ojačanje. Ta divizija krenula je u nastupni marš sredinom januara 1945. i uspela da opkoljenu nemačku brigadu u Vlasenici deblokira 18. januara, a odmah potom da pređe 23. januara u napad prema Drinjači i Zvorniku. Tako su nastale vrlo teške i dugotrajne borbe protiv nemačke 22. pešadijske divizije kojoj je od 15. januara 1945. bila potčinjena i pomenuta brigada.

Punih mesec dana 22. pešadijska divizija probijala se prema Bijeljini, dakle, prosečno oko 3 km na dan. To su bile najteže borbe za tu nemačku diviziju u drugom svetskom ratu, koja se, osim u Jugoslaviji, borila u Belgiji i Holandiji, u južnoj Ukrajini i na Krimu, i učestvovala u opsadi Sevastopolja. Međutim, ništa lakše nije bilo ni jedinicama 2. armije NOVJ. Iako je vremenom bilo angažovano i do pet divizija 2. armije NOVJ, nije se, ipak, uspelo da se ta nemačka divizija uništi ili zarobi.

U drugom svetskom ratu najpovoljniji odnos prema braniocu bio je 3:1 u korist napadača. U ovom slučaju za borbu protiv nemačke 22. pešadijske divizije bilo je potrebno da se angažuje oko 48000 boraca, ali bi to tada bilo izvodljivo pod uslovom da su po obučenosti i borbenosti jedni drugima bili ravni. U tim operacijama protiv neprijatelja nije to bio slučaj, ali je, ipak, oko 30000 boraca bilo povremeno angažovano u borbi protiv neprijatelja koji se po svaku cenu uporno probijao na sever. Zahvaljujući prodoru borbene grupe »Veker« iz Bijeljine prema Janji, neprijatelju je uspelo da se spoji 19. februara na području Muslimanskog Šepka i da se tako nemačka 22. pešadijska divizija spase od sigurnog uništenja.

Pored žilavog protivnika treba istaći i neke druge činioce koji, uostalom, nisu mimoišli ni protivnika. Reč je o veoma teškim vremenskim uslovima. Hladnoća se spuštala i do - 30°, dubok sneg i smetovi, slaba odevenost boraca 2. armije NOVJ, neprekidne danonoćne borbe bez sna i odmora, spavanje pod vedrim nebom, epidemija gripa, a pre svega pegavog tifusa, koji je proglašen neprijateljem broj 1 - sve to uticalo je na borbenu gotovost jedinica. Međutim, i pored toga borci 2. armije NOVJ usporili su pokret nemačke 22. divizije, pa je ona napredovala korakom puža.

Borba protiv te nemačke divizije nije bio jedini zadatak koji su jedinice 2. armije NOVJ ispunjavale u pomenutom periodu. Ništa lakše, a ako ne i teže borbe, vodile su 17. i 28. divizija prilikom tri uzastopna napada na Bijeljinu krajem januara i početkom februara 1945. godine. Bilo je potrebno da se likvidira to veoma branjeno neprijateljevo uporište koje je ugrožavalo desni bok armijskog rasporeda, ali se u tome nije uspelo. I u Vrhovnom štabu postojale su dileme o tome da li je bilo potrebno prvo zauzeti Vlasenicu, pa tek onda Bijeljinu. Zbog toga

se dešavalo da su jedinice bile na maršu po naređenju Vrhovnog štaba ka Vlasenici, a onda se u toku dana menjalo naređenje i upućivane su ka Bijeljini. To su bili veliki napori, koji bi se teško savladali i u mirnodopskim uslovima, jer su neke divizije u toku 24 časa maršovale i po 70 km po bespuću, dubokom snegu i velikoj hladnoći.

U ovom periodu beleži se još jedna krupna pobjeda jedinica 2. armije NOVJ u borbi protiv četnika Draže Mihailovića, tj. Opšte rezerve četničke Vrhovne komande i četnika iz Crne Gore i Starog Rasa pod komandom potpukovnika Pavia Đurišića. Oni su krenuli na marš početkom januara iz jugoistočne Bosne dolinom Krivaje prema dolini Spreče da bi zauzeli Tuzlu. Njihova jačina takođe je bila oko 10000 četnika, ali su s njima jedinice 2. armije daleko lakše izišle na kraj, nego krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. Sada su one poražene na prilazima Spreči i odbačene ka zapadnim delovima planine Ozren.

Treći period obuhvata borbena dejstva 2. armije NOVJ u vremenu od 21. februara do 1. aprila 1945. godine. To je bio period ofanzivno-defanzivnih operacija 2. armije. Preduzimajući ofanzivna dejstva u zapadnom delu severoistočne Bosne, jedinice 14. udarnog korpusa NOVJ zauzele su Modriču, Gradačac i Gračanicu i izbile na reku Bosnu severno i južno od Doboja, dok je neprijatelj uspeo da čvrsto zadrži u svojim rukama dobojski mostobran, kao sigurnu branu za povlačenje svih njegovih snaga iz Sarajeva ka severu, tj. prema Slavanskom Brodu.

Zauzimanje Modriče i izbijanje na reku Bosnu bila je u to vreme greška, jer su se jedinice 2. armije duboko uklinile u neprijateljev raspored i ostavile nezaštićene bokove, a posebno svoj desni bok prema Brčkom i Bosanskom Samcu. Taj prodor ka Bosni bio je suprotan i direktivi vrhovnog komandanta, koji je ukazivao na rizičnost i opasnost od uvlačenja jedinica 2. armije u posavski trokut. Ubrzo će se to upozorenje vrhovnog komandanta potvrditi i dobiti svoj tragičan epilog.

Nemačke komande nisu mogle da dozvole 2. armiji da preseče odstupnicu njihovim snagama koje su se izvlačile iz doline Neretve i sa šireg prostora Sarajeva na sever. Zbog toga su planirale operaciju »Majska oluja« u kojoj su angažovane skoro četiri nemačke i dve ustaško-domobranske divizije, kao i četnici Draže Mihailovića - ukupno oko 40000 vojnika. Cilj je bio da se jedinice 2. armije odbace od reke Bosne i zauzme Tuzlu. U operaciji koja je počela 19. marta, a završila se krajem tog meseca, neprijatelj je ozbiljno ugrozio Tuzlu. Moglo bi se reći da je Tuzla posredno spašena i dejstvima Grupe korpusa Operativnog štaba JA, koji su 27. marta prešli u napad na Sarajevo, upravo, u vreme kad je neprijatelj počeo napad od Srebrenika i Brčkog ka Tuzli. U napadu na Tuzlu na pomoćnom pravcu od Vareša preko Kladnja, trebalo je angažovati nemačku 7. SS brdsku diviziju »Princ Eugen« u operaciji nazvanoj »Uskršnje zvonice«. Međutim, pošto su 2, 3. i 5. korpus JA prešli u napad na Sarajevo, 7. SS divizija umesto ka Tuzli, upotrebljena je ka Sarajevu da olakša izvlačenje nemačke 181. pešadijske i 369. legionarske divizije s tog prostora. Angažovanje 7. SS divizije »Princ Eugen« pomoglo je 2. armiji da lakše odbije neprijateljev napad na Tuzlu i da 3. aprila pređe u opštu ofanzivu ka reci Bosni, poznatu kao dobojska operacija. U operaciji »Majska oluja« neprijatelj nije zauzeo Tuzlu, ali je razbio 25.

diviziju, koju je Štab 2. armije bio primoran da izvuče iz borbe. To je bila cena uvlačenja u posavski trokut, nedovoljne budnosti i obezbeđenja, kao i otkrivenih bokova.

Četvrti period je vreme kada 2. armija prelazi u opštu ofanzivu u međuprostoru između 1. armije na severu i 4. armije na jugu. Taj period obuhvata vreme od 1. do 21. aprila. Tada su jedinice 2. armije oslobodile zapadni deo severoistočne Bosne s Modričom, Gradačcom i Gračanicom, i izbile širokim frontom na reku Bosnu, koju su prešle na više mesta i oslobodile Doboj, Derventu i Bosanski Brod, tj. sva mesta u dolini Bosne, osim šireg prostora Vlaške Male, gde je neprijatelj pružao otpor sve do 25. maja 1945. godine.

Borbe za oslobodjenje zapadnog dela severoistočne Bosne i svih mesta u dolini reke Bosne od Doboja na sever, poznate su u jugoslovenskoj historiografiji kao dobojska operacija. Njen cilj bio je da se u prvoj fazi pruži neposredna podrška jedinicama Bosanske grupe divizija 1. armije čiji je zadatak bio da oslobodi Brčko i da se između Brčkog i Orašja prebaci na levu obalu Save i odseče neprijateljeve glavne snage na sremskom frontu u sadejstvu s jedinicama koje su frontalno dejsvovala. U drugoj fazi dobojske operacije trebalo je osloboditi Doboj i dolinu Bosne do Bosanskog Broda. U ovoj fazi 2. armiji nije prošlo za rukom da odseče neprijatelju odstupnicu u dolini Bosne, jer za tako nešto nije imala dovoljno snaga. Na raspolaganju imala je samo četiri divizije (23, 25, 28. i 45. diviziju), jer je 3. korpus JA bio izuzet ispod njene komande u sarajevskoj operaciji, a 17. divizija je početkom aprila ušla u sastav Bosanske grupe divizija 1. armije JA.

Štab 2. armije ocenio je da mu je potrebno najmanje pet divizija da bi mogao odseći neprijateljeve snage i zbog toga je tražio od Generalštaba JA da mu iz Bosanske grupe divizija 1. armije dodeli 2. proletersku ili 17. diviziju. Štab 2. armije stavio je pred Generalštab alternativu ili da se neprijateljeve snage zarobe ili unište u dolini Bosne ili, pak, da se cela dobojska operacija svede na potiskivanje neprijatelja i borbe protiv njegovih zaštitničkih delova. Generalštab JA nije usvojio predlog Štaba 2. armije, te se kraj dobojske operacije sveo, uglavnom, na potiskivanje neprijateljevih snaga ka Savi i Bosanskom i Slavanskom Brodu.

Peti period obuhvatao je dejstva 2. armije od Vrbasa do reke Une i oslobodjenje Bosanske Dubice, Bosanske Kostajnice, Dobrljina, Dvora na Uni i Bosanskog Novog. Ta dejstva trajala su od 22. aprila do 3. maja 1945. godine. Karakteristično je da je nastupanje jedinica 2. armije od Vrbasa do Une prošlo skoro bez ikakvih većih borbi, osim kod Bosanske Gradiške. Međutim, posle izbijanja pred reku Unu, jedinice 2. armije naišle su na jako utvrđene odbrambene položaje neprijatelja koji su se protezali od Bihaća do Virovitice, rekom Unom, rekom Ilovom, Voćinskom rekom i uz Novi dravski kanal (tzv. Zvonimirovi položaji).

Generalštab JA je, još pre početka borbi za ovladavanje neprijateljevim uporištima u donjem toku Une, ojačao 2. armiju potčinjavajući joj 2. i 5. korpus čije je štabove, istovremeno, rasformirao, tako da se u njenom sastavu nalazilo 9 divizija, ali je ubrzo jedna od njih (29. divizija) ušla u sastav 4. armije, a druga (53. divizija) u sastav 3. korpusa.

Štab 2. armije odmah je izvršio reorganizaciju komandovanja i za predstojeće operacije obrazovao Unsku grupu divizija (28, 39. i 45) i Karlovačku grupu divizija (3, 4. i 10), pri čemu je za karlovačku operaciju Štabu 2. armije potčinjena i 34. divizija 4. korpusa JA. Karlovačka grupa divizija prešla je u napad na neprijateljeva uporišta u donjem toku reke Une. Do 3. maja 1945. oslobođeni su Bosanska Dubica, Bosanska Kostajnica, Dobrljin, Dvor na Uni i Bosanski Novi, čime je bio otvoren put ka Zagrebu. Peti period završen je velikim uspehom jedinica 2. armije, koje su u tim borbama pokazale veliku hrabrost i požrtvovanje. Kao primer može poslužiti i borba jedinica 23. divizije za očuvanje mostobrana južno od Dobrljina na koji su jurišale znatne nemačko-ustaške snage uz podršku tenkova. Borci, međutim, nisu odstupali, već su se pokazali spremnim za blisku borbu, i demonstrirali kako se koristi vatra iz celokupnog naoružanja.

Šesti period obuhvata borbe jedinica 2. armije za oslobođenje Karlovca i Zagreba.

Karlovačka grupa divizija počela je napad u pravcu Karlovca krajem aprila 1945. Borbe za Karlovac trajale su skoro 10 dana, jer je neprijatelj uporno branio to područje i pored toga što je bio na pragu kraja rata. Prvobitno je bilo predviđeno da se prelaskom u opšti napad na karlovačkom odseku fronta slomi neprijateljev otpor, probije utvrđena linija i oslobodi Karlovac. Međutim, kada se u tome nije uspelo, prišlo se snažnim dejstvima krilnih divizija. One su prešle delom u frontalni (3. i 4. divizija), a delom u obuhvatni napad (10. i 34. divizija) da bi neprijatelja, u rejonu Karlovca, odsekle i izložile ga uništenju ili zarobljavanju. U toku borbi u rejon Klane izbila je i 23. divizija Unske grupe divizija. To je sve primoralo neprijatelja da se povuče iz Karlovca i da u poslednjem trenutku, uz veće gubitke, izvuče svoju glavninu na prostor severozapadno od Zagreba, čime je Karlovac oslobođen 7. maja 1945. godine.

Na zagrebačkom pravcu cilj nije bio da se oslobodi Zagreb, već da glavne snage 2. armije posle oslobođenja Karlovca, nastupaju opštim pravcem Novo Mesto - Ljubljana, a da se prema Petrinji, Sisku i Zagrebu ostave bočna obezbeđenja. Međutim, kako su se borbe za Karlovac odužile, a tog dana kada je oslobođen u Remsu je potpisan prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji nemačkih snaga na evropskim ratištima, neprijatelj se užurbano povlačio ka jugoslovensko-austrijskoj granici da bi se predao zapadnim saveznicima. Bio je svestan da mora odgovarati za svoje teške zločine počinjene u Jugoslaviji, a time se nadao da će u zapadnih saveznika imati drugi tretman. Takvu situaciju iskoristila je Unska grupa divizija i 8. maja oslobodila Zagreb.

Sedmi period označio je kraj rata i zarobljavanje glavnih snaga neprijatelja. Taj period nastaje posle oslobođenja Zagreba, kada su glavne snage 2. armije upućene ka Zidanom Mostu i Celju. Bez većih borbi jedinice 2. armije uspele su da razoružaju 373. legionarsku diviziju i glavninu zloglasne 7. SS brdske divizije, kao i više drugih jedinica bataljonskog i pukovskog sastava, te da zarobe štabove 15, 34. i 91. armijskog korpusa.

Tako je 2. armija JA okončala 15. maja 1945. godine svoj borbeni put.

*

Posebno bi trebalo reći i nekoliko reći o saradnji Štaba 2. armije i njegovih jedinica s organima narodne vlasti društveno-političkih organizacija NOP-a na operativnom području na kojem su dejstvovali od Drine do Krke i dalje severozapadno od Zagreba.

Južna operativna grupa divizija, odnosno 2. armija NOVJ, borila se u istočnoj Bosni više od četiri meseca, a u dolinama Bosne, Save, Une, Kupe i Krke malo manje od mesec dana. U stvari, 2. armija najduže se borila u severoistočnoj Bosni, čiji je vojni, politički, ekonomski i kulturni centar bila Tuzla, jedan od gradova koji su se od svog oslobođenja (17. septembra 1944) do kraja rata održali slobodni, prkoseći svim pokušajima okupatora i njegovih slugu da ga zauzmu.

U završnim operacijama protiv okupatora i domaćih izdajnika, severoistočna Bosna sa svojim centrom Tuzlom postala je vojna baza, sedište štabova operativnih jedinica, vojnopozadinskih vlasti, partijskih rukovodstava, organa antifašističkih organizacija NOP-a i narodne vlasti. U Tuzli su se nalazila sedišta Oblasnog NO odbora istočne Bosne, Okružnog NO odbora za tuzlanski okrug, Gradskog NO odbora, Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, Okružnog komiteta KPJ za tuzlanski okrug i Mesnog komiteta KPJ za Tuzlu, te društveno-političkih organizacija: Ujedinjenog saveza antifašističke omladine za istočnu Bosnu, Antifašističkog fronta žena, Sindikata i Narodnooslobodilačkog fronta, a od vojnih ustanova i komandi Štab 2. armije (od 7. januara do 16. aprila 1945), Štab 3. korpusa (od 17. septembra 1944. do 7. marta 1945), Štab 14. korpusa, Štab 38. divizije, Komanda vojne oblasti 3. korpusa i Komanda tuzlanskog vojnog područja.

Od značajnijih društveno-političkih manifestacija trebalo bi istaći izbore za Gradski NO odbor Tuzle, proslavu 27. godišnjice Crvene armije i proslavu Dana žena - 8. marta.

Izbori za Gradski NO odbor održani su 10. decembra 1944. od 7 do 16 časova. Na izbore je izišlo 3690 birača starijih od 18 godina (za pripadnike NOVJ, bez obzira na godine starosti) koji su tajnim glasanjem izabrali Gradski NO odbor Tuzle i opštinske i seoske NO odbore u istočnoj Bosni, čime su organi narodne vlasti pokrili skoro čitavu teritoriju istočne, a pre svega i severoistočne Bosne. Svi ti odbori, od seoskih do Oblasnog NO odbora, za svoje zadatke stavili su kao najvažnije oživljavanje privrede, povećanje proizvodnje, a naročito uglja, te saradnju s organima i jedinicama NOVJ u snabdevanju materijalnim potrebama i raznih popravki na vozilima, naoružanju i drugim delovima ratne opreme.

U tuzlanskom basenu krajem 1944. i početkom 1945. kopalo se dnevno oko 200 tona uglja i to za potrebe elektrane 55, solane 50, željeznice 40 i za ostale potrebe oko 55 tona.

Posle oslobođenja Tuzle (17. septembra 1944) bio je uspostavljen saobraćaj na relaciji Tuzla - Simin-Han, Tuzla - Živinice, Tuzla - Kreka, Tuzla - Đurđevik i Tuzla - Lukavac, što je bilo od velikog značaja i za dejstva jedinica 2. armije jer su se, po potrebi, mogle brzo prebacivati s jednog sektora na drugi. Za transport jedinica i materijala Štaba 2.

armije imao je na raspolaganju i 1. automobilski bataljon 48. automobilskog puka Crvene armije pod komandom kapetana Mirta Johovića Rasulova.

Organi narodne vlasti su, takođe, na oslobođenoj teritoriji organizovali poštansko-telegrafsko-telefonski saobraćaj s Glavnom poštom u Tuzli koja je imala na raspolaganju manju telefonsku centralu od 150 brojeva, što je olakšavalo održavanje veza Štaba 2. armije i potčinjenih jedinica.

U Tuzli je, takođe, bila organizovana i Vojna bolnica 3. korpusa NOVJ s oko 20 lekara. U okviru sanitetskog obezbeđenja u Tuzli je radila i Raskužna stanica kapaciteta za oko 300 ljudi, dok su pri opštinskim i seoskim NO odborima bila postavljena čuvena »partizanska burad«.

U žiži svih zbivanja u istočnoj Bosni nalazila se partijska organizacija s Oblasnim komitetom KPJ za istočnu Bosnu na čelu. Pored brojnih partijskih konferencija i savetovanja, u Tuzli su organizovana i tri niža partijska kursa i za pripadnike 2. armije. Početkom 1945. broj članova Partije u okruzima (tuzlanskom, majevičkom, trebavskom, vlaseničkom i romanijskom i u 27. i 38. diviziji 3. korpusa NOVJ, nalazilo se 1633 člana KPJ, od toga u pomenutim divizijama 775 članova. To je bila značajna pokretačka snaga za svu aktivnost u istočnoj Bosni.

Vojna oblast 3. korpusa NOVJ, kao najviša vojnoteritorijalna ustanova u istočnoj Bosni, imala je veoma značajnu ulogu u pozadinskom materijalnom obezbeđivanju i zbrinjavanju jedinica 2. armije. Formirana je po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 8. februara 1944. U njenom sastavu kada su jedinice Južne operativne grupe divizija, odnosno 2. armije, stupile na operativno područje istočne Bosne, nalazile su se komande birčanskog, majevičkog, romanijskog, posavsko-trebavskog i tuzlanskog vojnog područja sa većim brojem komandi mesta. Tako je, na primer, Komanda Tuzlanskog vojnog područja, imala u svome sastavu komande mesta: Tuzla, Kreka, Gornja Tuzla, Živinice, Lukavac i Srebrenik.

Komanda Tuzlanskog vojnog područja je, na primer, u svom sastavu imala 13 radionica: kolarsku, krojačku, obućarsku, mehaničku, stolarsku, potkivačko-kovačku, sedlarsku, bravarsku, samarsku, limarsku, puškarsku, sajđžijsku i vulkanizersku, u kojima je do kraja januara 1945. urađeno 14223 nova rada, a izvršeno 15257 opravki za potrebe jedinica NOVJ. Proizvedeno je, npr. 600 bombi »kragujevki« čija se dnevna proizvodnja popela na 50 bombi.⁹⁷²

To je sve bio značajan doprinos porastu borbene gotovosti jedinica 2. armije koje su s organima društveno-političkih organizacija za vreme svog četvoromesečnog boravka na teritoriji istočne Bosne ostvarile punu saradnju.

Drugi svetski rat u Jugoslaviji završen je 15. maja 1945, sedam dana kasnije nego što su, uglavnom, obustavljena skoro sva neprijateljeva dej-

⁹⁷² > *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji*, knj. III, deo treći (Doprinos slobodne Tuzle konačnom oslobođenju zemlje), članci Esada Čengića (str. 794-813), dr Dragana Borovčanina (str. 929-956) i Esada Tihića (str. 1139-1152).

stva na evropskim ratištima. Taj rat doneo je velike i nezapamćene nevolje jugoslovenskim narodima. Ukupni gubici koje su jugoslovenski narodi stvarno podneli penju se na preko 1700000 žrtava. Ratna pustošenja nanela su celokupnoj privredi i narodnom gazdinstvu štetu koja se ni približno ne može sagledati i izračunati. Uništeno je (razoreno ili spaljeno) oko 820000 kuća; devedeset odsto svih železničkih pruga uništeno je ili onesposobljeno za saobraćaj za duže vreme; veliki broj preduzeća onesposobljeno je ili demontirano i odvezeno u Treći Rajh; opljačkan je stočni fond, a i druge materijalne vrednosti bile su plen fašističkih osvajača. Ta pustošenja, i pored besprimernog posleratnog samopregora radnih ljudi Jugoslavije, ostavila su duboke tragove, ali, najveće, u srcima i dušama onih koji su sve strahote četvorogodišnje okupacije osetili na sebi ili na svojim najbližim: deci, majkama, očevima, braći i sestrama.

Jugoslovenska armija dala je veliki doprinos opštoj savezničkoj pobedi. Ona je u toku rata prosečno vezivala za sebe oko 30 neprijateljevih divizija.

U operacijama Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje Jugoslavije neprijateljevi gubici bili su veliki. Poginulo je oko 100000, a zarobljeno oko 300000 neprijateljevih vojnika. Od viših operativnih štabova zarobljeni su: Komanda Grupe armija »E« s njenim komandantom general-pukovnikom Aleksanderom Lerom na čelu, i štabovima 21, 91. i 97. armijskog korpusa sa armijskim i korpusnim jedinicama. Od operativnih jedinica zarobljene su: nemačke 22, 41, 181. i 237. pešadijska, 104. lovačka, 188. brdska, 11. poljska vazduhoplovna, 7. SS »Princ Eugen«, 369, 373. i 392. legionarska divizija, delovi 1. i 2. kozačke i 438. divizija za naročitu upotrebu, pored više drugih borbenih grupa i jedinica bataljonskog i pukovskog sastava, a sve ustaško-domobranske divizije (18 divizija) i četničke jedinice uništene su ili zarobljene. Jugoslovenska armija došla je i do velikog ratnog plena. U tome je bio znatan doprinos i jedinica 2. armije.

Похвала Врховног команданта јединицама II Армије

У ТЕШКИМ БОРБАМА СА ЈАКИМ НЕПРИЈАТЕЉСКИМ СИЛАМА У ВРЕМЕНУ ОД 23 АПРИЛА ДО 2 МАЈА 1945 ГОДИНЕ, НА ПО-
ДРЧЈУ ИЗМЕЂУ РЕКА УНЕ И КУПЕ, А КАСНИЈЕ ИЗМЕЂУ САВЕ И КУПЕ, ЈЕДИНИЦЕ НАШЕ II АРМИЈЕ РАЗНИЕ СУ СИСТЕМ НЕПРИ-
ЈАТЕЉСКЕ ОДБРАНЕ И ЗАУЗЕЛЕ И ОСЛОБОДИЛЕ МЕСТА: БОСАНСКИ НОВИ, ДОБРЊИН, БОСАНСКУ И ХРВАТСКУ КОСТАНИЦУ, БОСАН-
СКУ И ХРВАТСКУ ДУБИЦУ, СИСАК, ПЕТРИЊУ, ГЕНЕРАЛСКИ СТО, КАРЛОВАЦ, ЗАСТЕБАРСКО, ВЕЛИКУ ГОРНИЦУ, МЕТАНИКУ, САМО-
ЈОР, КРШКО И ВЕЛИКИ БРОЈ ДРУГИХ МЕСТА.

У ОВИМ БОРБАМА НЕПРИЈАТЕЉ ЈЕ ПРЕТРЕО ВЕЛИКЕ ГУБИТКЕ У ЉУДСТВУ И МАТЕРИЈАЛУ.
ЗА ИЗВОЈЕЊАЊЕ ОВИХ ПОБЕДА ПОХВАЉАЈУМ ЈЕДИНИЦЕ II АРМИЈЕ ПОД КОМАНДОМ ГЕНЕРАЛ-ЛАЈТНАНТА КОЧЕ ПОПОВИ-
ЋА, ГЕНЕРАЛ-МАЈОРА РАДОВАНА ВУКАНОВИЋА, ГЕНЕРАЛ-МАЈОРА ЉУБЕ ВУЧКОВИЋА И ПУКОВНИКА БЛАЖЕ ДОМПАРА.

ИЗРАЖАВАМ СВОЈУ ЗАХВАЛНОСТ СВИМ БОЈЦИМА И СВИМ РУКОВОДИОЦИМА ЈЕДИНИЦА, КОЈЕ СУ ИЗВОЈЕВАЛЕ ОВЕ ПОБЕДЕ
НЕКА ЈЕ СЛАВА ПАЛИМ ЈУНАЦИМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ НАШЕ ОТАЏИНЕ.

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
МАРИШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Јосип Броз - ТИТО, с. р.

6 маја 1945
Београд

Велике победе Југословенске армије

Уништили последња фашистичка упоришта у Босни наша армија је 26 априла отпочела борбу за непријатељска упоришта у долини ријеке Уне која су престављала преку у надирању наших снага у Хрватску. Главни је остацима својих банди наредио да под сваку цијелу одрже линију на ријеци Уни, како би продужно час своје коначне пронасти. Но међутим ни снажно утврђена линија, ни јаке непријатељске снаге које су се концентрисале на тој линији, ни зарењене Панцива није могао одолети незадрживом налету наших јуначких борца. Срби, Македонци, Црногорци, Хрватинци и други борци наше армије ишли су са још великим еланом, јер су знали да пружају помоћ братском хрватском народу и његовим јуначким борцима у коначну њихове четворогодишње гонорне борбе. Јуначки ослободили Сарајево, Бијелину, Бању Луку и Бијелу упркос тежакм марширању, непроспаваним ноћима и свакодневним борбама су у снажним јуришним ланцима разорили непријатељска упоришта у долини Уне — попришта устаничких заверстава и поклола: Душину, Чостајаницу, Босански Нови и Двор. На бојиштима је остало из стотине мртвих змиловаца, који у улазу покушавали да спрече прелаз наших борца преко Уне на до брстасе нам Хрватске.

Након форсирања Уне снаге наше армије су наставиле са још већом жестином своју офанзиву кроз Хрватску, на подручју између ријеке Уне и Купе крајини отпочели отпор снага, које су кроз 4 године изградиле по њиховој земљи и којима није преостало ништа друго сем вјерба до истребљења. Јединице наше армије које су ишле на десном крилу фронта, убрзо су ослободиле Сисак, Цапари, Петрињу. Најет наш јединица био је тако снажан и брз да непријатељу није успијело изградити мостове преко Купе, ни индустријска постројења и рафинерије.

Генерал-лајтант Коца ПОПОВИЋ,
Командант II Армије

Политички Блажо ДОМПАР,
Политички комесар II Армије

рију нафте у Сиску. Наши су борци по ишци непријатељске танади по брестом терену испред ријеке Купе на јуриш отели мост у близини Петриње, сјесни значаја тога моста за своје даљње операције и за привредну обнову наше земље. Продужујући своје надирање, наше су се јединице нашле пред Великом Горницом, последњом маршицом јужно од Загреба. За то вријеме јуначки крило наше Армије развијало је утврђену непријатељску линију Тушловица-Петриња, Генералски Стол—Босиљено и жестоком борбама ослободиле Карловац, на коме је непријатељ покушавао овом силом задржати надирање наших снага према Загребу. Тако се наша армија прешла на Купу 6 маја јавила пред самим Загребом.

У овом периоду од 26 априла до 6 маја наше су јединице извјеле непријатељу велике губитке у људству и материјалу. Непријатељ је имао укупно 11.749 изабачених из строја, од тога 5.407 убијених а 600 заробљених. Уништено је и запленијено II тенкова, 27 топова, 8 фла-

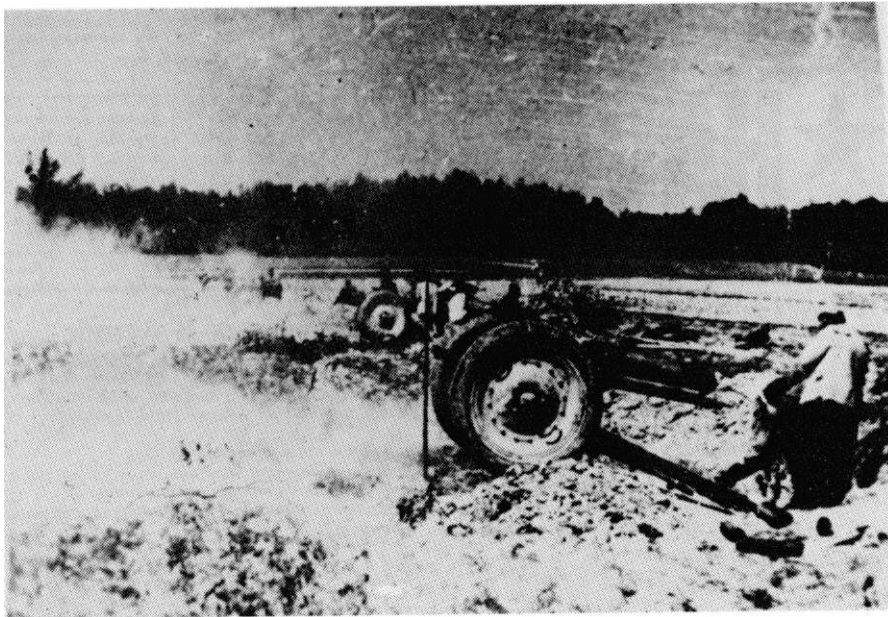
кова, 20 минобацица, 27 локомотива, 900 вагона, велики број пушака и аутоматског оруђа. У то су запленили већа складишта развојног материјала и погонског горива за моторна возила.

7 маја отпочеле су наше снаге борбу за Загреб. Појава наших снага пред самим Загребом изазвала је жестоке и пануке међу њемачким и устаником главешинама, који су се изгубили без трага, бјежећи пред праведном пресудом народа, којег су терорисали и уништавали кроз четри године. Остаци њихових снага тражили велике губитке кроз Босну и Хрватску, непрекидно се повлачили и бјежећи најчешће без икаквог реда биле су онеспособљене за организовани отпор. У самом граду непријатељ је имао жестином отпор повлачећи се према сјеверозападу. Поједине непријатељске групе у околини Загреба давале су жестоко отпор остављајући стотине мртвих и велику ратну технику. Само у борбама за Загреб у току 7, 8 и 9 маја убијено је 2.380, а заробљено 4.782 непријатељских

војника. Запленијена су 33 авиона, 49 топова, 190 минобацица, 17 флакова, 519 разних аутоматских оруђа, 60 артиљеријских топова, 30 минобацица, 5 артиљеријских миноштова, велике количине муниције одијела, обуће, хране и другог које се још увијек прерађују. У Загребу је ослобођено 1.000 политичких затвореника и 100 савезничких авијатичара.

Ослободивши главни град федералне Хрватске у заједници са снагама I Армије и хрватским јединицама, снаге наше армије наставиле су прогонење разбијеног непријатеља и ослободиле су Брезинце и Зидани Мост. Гасаријске банде злогласне зарне усташе најофанзивније колача Лубурђина и остаци из савез непријатељских офанзива нама до бро познатих «Принци Еугене» и «Тигар» дивизије даваде су крива отпор, пред своју коначну пронасти.

У периоду од 26 априла до 1. маја јединице Југ. армије су разбиле и делом уништиле 16 непријатељских дивизија од којих је 1 усташких и 5 немачких. Разбијена и делом уништена су 2, 4, 6, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19 усташка дивизија, 20 послони здруг, цијело кућна жандармерија и полицаја. Делом уништене и заробљене немачке дивизије биле су 104, 373, «Тигар» дивизија, који је командант генерал Графенштајн заробљен, са јединим пуковником, потпуковника, 4 мајора и 25 официра, 369, 392 и «Принци Еугене» дивизија са штабом. Број заробљеника је огроман и они се још увијек прерађују. Од ратног материјала који је до сад прерађиван, запленијено је: 600 моторних возила, 3.000 кола развојног материјала, 3.000 разних аутоматских оруђа, 2 тенка, 70 топова, 2 близна рана аутомобила, 37 флакова, 2.600 пушката, много ратног станица, заставе Принци Еугене дивизије и много другог материјала који се пре-

Artiljerija 2. armije u borbama za oslobođenje Zagreba 8. maja 1945.

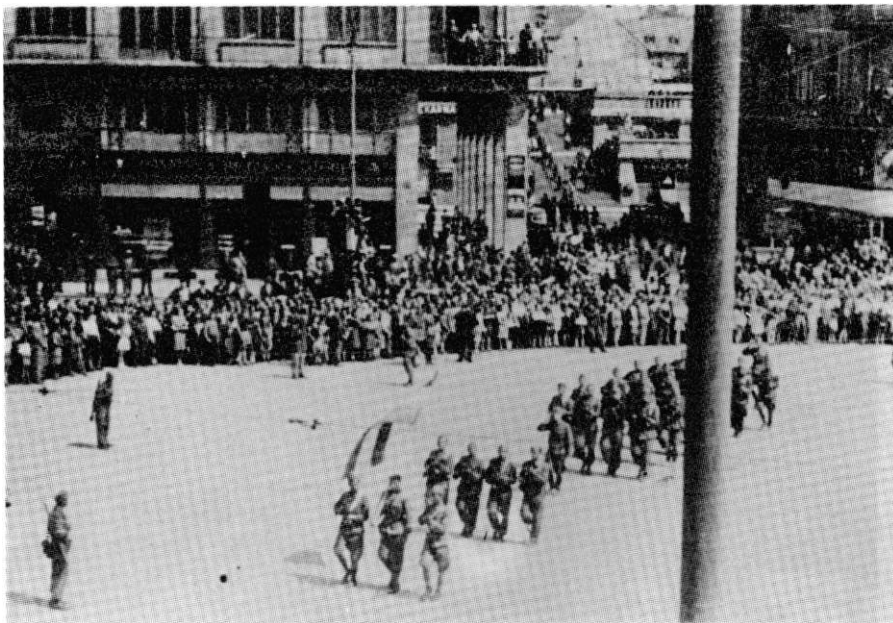
Iz uličnih borbi za oslobođenje Zagreba 8. maja 1945.

Zagrepčani pozdravljaju svoje oslobodioce - borce 2. armije

Sa svečanog defilea jedinica Jugoslovenske armije koje su učestvovala u oslobođenju Zagreba

Kuriri 2. armije

Politički komesari 2. armije (stoje sleva nadesno) potpukovnik Blažo Mrakovič, politički komesar 28. divizije, potpukovnik Milojica Pantelić, politički komesar 25. divizije, pukovnik Đuro Lončarević, politički komesar 14. korpusa, potpukovnik Savo Vukčević, politički komesar 45. divizije; sede sleva nadesno: potpukovnik Milenko Stojaković, politički komesar 17. divizije, pukovnik Blažo Lompar, vršilac dužnosti političkog komesara 2. armije, potpukovnik Vojin Popović, politički komesar 23. divizije (Tuzla, kraj februara 1945)

Potpukovnik Radojica Nenezić, komandant i potpukovnik Blažo Mrakovič, politički komesar 28. divizije 2. armije

Komanda 2. proleterske divizije (sleva nadesno): potpukovnik Milija Stanišić, politički komesar, potpukovnik Sredoje Urošević, komandant i major Boško Brajović, zamenik političkog komesara

Na kraju rata: borci 18. srpske brigade 25. divizije na maršu za Glinu

БОРБА

ОРГАН КОМУНИСТИЧНЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Уједињени народи сломили су фашистичку Немачку.
Нека вечно живи победа над немачким завојевачима!

КАПИТУЛАЦИЈА ХИТЛЕРОВСКЕ НЕМАЧКЕ

АНТ О ВОЈНОЈ КАПИТУЛАЦИЈИ

- 1) Ми доле потписани, у име немачке Врховне команде пристајемо на безусловну капитулацију свих наших оружанних снага на копну, на мору и у ваздуху, као и сва снага које се сада налазе под немачком командом - Врховној команди Црвене армије и истовремено Врховној команди савезничких експедиционих снага.
- 2) Немачка Врховна команда одмах ће издати наређења свим немачким командантима копних, поворних и ваздушних снага и свим снагама које се налазе под немачком командом да обуставе ратне операције у 23.01 часова 8 маја 1945 по средњеевропској времену, да остану на местима где се налазе сада и да се потпуно добровољно предају свим оружјем и ратном опремом својим савезничким командантима и официрима који Савезна ваздушна команда одреди за претставнике, да не уништавају и не чине никакве штете паробродима, лађама и авионима, возовима, моторима, зградама и уређајима, као ни машиницама, ваздухоплову, запалницама и уопште војно техничким средствима на војничкој линији.
- 3) Немачка Врховна команда инквизиционо одмах одморне команданте и обезбедиће извршење свих датих наређења које издаје командант Врховне команде Црвене армије и Врховна команда савезничких експедиционих снага.
- 4) Овај акт неће сматрати замени другим генералним документом о капитулацији који ће бити закључен од стране Уједињених народа или у изјави исто, а који ће се односити на Немачку и целокупне немачке оружане снаге.
- 5) У случају да немачка Врховна команда или ма које оружане снаге које се налазе под њеном командом не поштују сагласно овом акту о капитулацији, Врховна команда Црвене армије, као и Врховна команда савезничких експедиционих снага предузеће такве намене мере или друге радње какве буду савезници попутрени.
- 6) Овај акт састављен на руском, енглеском и немачком језику. Само руски и енглески текст су аутентични.

Овај акт 8 маја 1945 закључен у граду Берлину.
У име немачке Врховне команде: **Винкел**, **Фелдмаршал**, **Шпеер**
У име савезничких војних команди: **Генерал** **Лејтнант** **Лаврентиј Березин** и **генерал** **Степан** **Толбукин**, **генерал** **Лејтнант** **Хармон** **Молотова** и **генерал** **Лејтнант** **Виктор** **Данелин**.
Поздрављени су уопште присутствима на лицу места: **Президијум** **Советов** **Савеза** **Социјалистичких** **Република** и **генерал** **Лејтнант** **Виктор** **Данелин**, **генерал** **Лејтнант** **Виктор** **Данелин**.

Девети мај - празник победе

У ВЕСТИ О КАПИТУЛАЦИЈИ НЕМАЧКЕ НЕ ЧИНИМО МИШТА НАСТАВЉАМО РАДУ. ДАЈМО СВОЈЕ ПРАВИЛНЕ НАРЕЂЕЊЕ И ДАЈМО СВОЈЕ ПРАВИЛНЕ НАРЕЂЕЊЕ И ДАЈМО СВОЈЕ ПРАВИЛНЕ НАРЕЂЕЊЕ.

СЛОБОДА НАКРЕДНО

Претседник **Меморандума** **Совета** **Савеза** **Социјалистичких** **Република** и **генерал** **Лејтнант** **Виктор** **Данелин**

ЈОСИП БРОЗ ТИТО, п. р.

Указ

Президијума Врховног Совета СССР

У УКАЗУ ПРЕЗИДИЈУМА ВРХОВНОГ СВЕТА СССР ЗАВЕШТАНО ПОВРАТИТИ ТАКО ГИТАЈУЊИ ОСТАВЉЕНИХ ЗА ПРАВИЛНЕ НАРЕЂЕЊЕ И ДАЈМО СВОЈЕ ПРАВИЛНЕ НАРЕЂЕЊЕ И ДАЈМО СВОЈЕ ПРАВИЛНЕ НАРЕЂЕЊЕ.

Претседник **Меморандума** **Совета** **Савеза** **Социјалистичких** **Република** и **генерал** **Лејтнант** **Виктор** **Данелин**

ГОРКИ

Москва - Кремљ, 8 маја 1945.

Foto-kopija prve strane »Borbe« od 9. maja 1945.

Prilozi

Prilog br. 1

DIREKTIVA ŠTABA 14. KORPUSA NOVJ OD 19. DECEMBRA 1944.
ŠTABOVIMA POTCINJENIH JEDINICA ZA DALJA DEJSTVA U DOLINI
REKE DRINE OD ZVORNIKA DO NJENOG UŠĆA¹

ŠTAB
XIV SRPSKOG KORPUSA N.O.V.J.
O. br. 72
19. XII 1944 g.

DIREKTIVA BR. 1
ŠTABA XIV KORPUSA NOVJ ZA 19. DECEMBAR 1944. GOD.

I. PODACI O NEPRIJATELJU:

Neprijateljske snage sa nešto motorizacije blokirane su u gradu Bijeljini. Manje neprijateljske snage probile su se 19. o.m. iz Branjeva u Janju. Treća grupa neprijateljskih snaga nalazi se na prostoriji od sela Glavičice pa na jug zaključno sa Zvornikom. Čelne neprijateljske snage drže položaj: Glavičice - Donja Pilića. Jako utvrđene i posednute položaje neprijatelj drži na liniji Šepak - Relići. Od tih prednjih delova pa do Zvornika razmeštena je neprijateljska kolonska komora, koja ima za cilj da se probije na sever pravcem Janja - Bijeljina - Brčko. U Zvorniku nalazi se jači neprijateljski garnizon, koji bi po izvlačenju kolonskih komora napred naznačenim pravcem, trebao da preuzme ulogu zaštitnice. Na desnoj obali Drine u M. Zvorniku neprijatelj takode drži garnizon sa širim mostobranom, čije se snage cene na oko 3.500 vojnika.

II. NAŠE SNAGE:

XXVIII i XVII divizija pored blokiranja Bijeljine i presecanja svih komunikacija koje vode prema Brčkom imaju i dve brigade XXVIII divizije orijentirane prema Drini od A 667 (oko 10 km zapadno od Trnovica) do drumu Jordan - Priboj u blizini s. Boškovići. Snage 45. divizije sa jednom brigadom raspoređene su oko Janje, sa drugom na položaju

¹ Prepis originala u AVII, k. 271, reg. br. 21-1; objavljen je u *Zborniku NOR*, tom IV, knj. 31, kao dokument br. 72.

Potok - Gornja Pilića (4 km severno od Branjeva) i trećom brigadom na desnoj obali Drine, sa zadatkom blokiranja i uništenja neprijateljskog mostobrana i posade M. Zvornik.

XXIII divizija sa jednom brigadom potiskuje neprijatelja pravcem desna obala Drine prema M. Zvorniku i prednji delovi ove brigade nalaze se kod Sakara. Ostale dve brigade prebacuju svoje snage kod Ljubovije sa zadatkom da pravcem: Polom - Drinjača - Novo Selo krenu sa juga prema Zvorniku.

XXXVIII divizija blokirala je Zvornik.

XXV divizija nalazi se na maršu iz Užica prema Valjevu na Loznicu.

ZADATAK:

A) 45 DIVIZIJA:

Da svojim brigadama onemogući komuniciranje neprijateljskoj koloni od Janje prema Bijeljini i da sa jačim snagama sa položaja Potok - Gornja Pilića izvrši napad na neprijatelja direktrinom puta: Potok - Branjevo - Musi. Šepak dejstvujući manevrom desnog obuhvata neprijateljskog položaja, sa ciljem izbijanja kod Trnovca na komunikaciju: Šepak - Zvornik i uništenje opkoljene neprijateljske grupacije na prostoru Branjevo - Njiverice - Rojčević - Šepak, a zatim dejstvom na jug uništavanjem druge grupe od Trnovca do Colopeka.

B) XXXVIII DIVIZIJA:

Zadatak ove divizije je da blokira Zvornik, a zatim jačim snagama preko Grbavca - trigonometar 315 ovlada kosom s. Čolopek i prekine drum Čolopek - Zvornik, a zatim pristupi uništenju ove opkoljene neprijateljske grupe. Ovo je potrebno odmah preduzeti, da bi se postiglo jednovremeno razdvajanje neprijatelja u manje grupe i njegovo počesno uništenje.

C) DELOVI XXVIII DIVIZIJE:

Kada snage 45 divizije izbiju kod Trnovice i pristupe uništenju neprijateljske grupe kod Šepka, delovi XXVIII divizije snažnim bočnim napadom treba da unište srednju neprijateljsku grupu kod Trnovice do Colopeka.

D) ARTILJERIJA:

Za početni napad snaga 45. divizije, koji će otpočeti 20 o.m. izjutra, sa polaznih položaja: Potok - Gornja Pilića na neprijateljski položaj Glavičica - Donja Pilića, teški artiljerijski divizion sa bacačkim divizionom treba da u toku noći 19/20. posedne položaje u okuci Drine, istočno od Braničeva na prostoru Bojića Ada - Starača - Klubačko - Rasadnik - Krndija. Sa te prostorije potpomagaće napad delovi 45. divizije, tukući neprijateljski položaj Glavičica - Donja Pilića, a zatim jakim koncentra-

cijama vatre uništavati pojedina neprijateljska uporišta na položaju kose Šepak. Naročito izvoditi koncentracije na neprijateljske tenkova koji bi se drumom pojavili. Po izvršenju ovog zadatka, komande divizionu premeštaće artiljeriju prema jugu sa zadatkom da se i ostale neprijateljske grupe artiljerijskom vatrom uništavaju i pojedina neprijateljska uporišta i položaji lome. Pri ovom bitu u tesnoj vezi sa komandantom 45. divizije i Štabom XIV korpusa.

E) JEDINICE XXIV BRIGADE I INŽINJERIJSKA BRIGADA XIV KORPUSA:

Odmah će se pripremiti da po uništenju neprijateljskog mostobrana kod Malog Zvornika otpočnu izgradnju jednog solidnog mosta. U tom cilju već sada otpočeti kod XXIV brigade prikupljanje mostovskog i građevinskog materijala, a kod inženjerijske brigade klamfi, eksera, alata i ostalog potrebnog.

Dostavljajući prednju direktivu, pozivamo sve starešine da svojim jedinicama odlučno i osudno pristupe cepanju neprijateljskih jedinica, a zatim njihovom uništavanju bez predaha i kolebanja. Samo inicijativan, brz i odlučan rad može dovesti do pozitivnih rezultata, tj. potpunog uništavanja neprijatelja.

Po naređenju ovog Štaba potpukovnik drug Mome [Momčilo] Polksić, šel Operativnog oteka ovoga Štaba, biće kod XXXVIII divizije radi objedinjavanja dejstva po ovoj direktivi snaga XXXVIII i XXIII divizije. Komandant 45. divizije, dve brigade XXVIII divizije uputiće u sastav divizije, ukoliko to ne bi bilo lošeg uticaja na sadašnju operacionu taktičku situaciju. Ukoliko ove dve brigade uputi u sastav XXVIII divizije, odmah će svoju XXIII orijentirati prema jugu.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

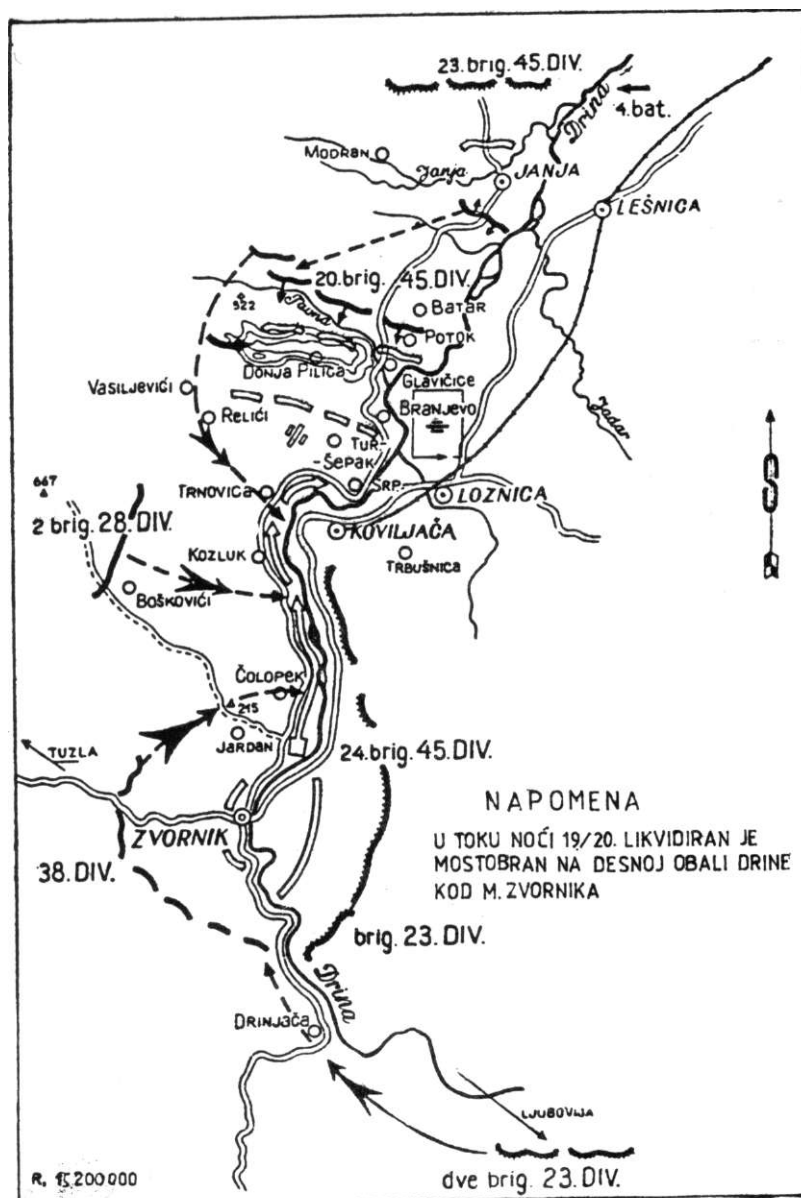
Politički komesar
pukovnik
Đuro Lončarević, s.r.

Komandant
potpukovnik,
Radivoje Jovanović s.r.

Da je prepis veran svome originalu overava i tvrdi:

Za Štab
Načelnik Štaba - pukovnik,
Mihovil Tartalja «

M.P.

SKICA
UZ DIREKTIVU ŠTABA XVI. SRPSKOG KORPUSA NOVJ

19. XII 1944. godine
Položaj

POLITKOM.
pukovnik
Đuro Lončarević

KOMANDANT
potpukovnik
Rad. Jovanović

STAB
XVI SRPSKOG KORPUSA NOVJ
O. br. 72
19. XII 1944.

Prilog 2

IZVOD IZ PREGLEDA BROJNOG STANJA LJUDSTVA 2. ARMIJE NOVJ
OD 1. JANUARA 1945. GODINE¹

Red. broj	JEDINICA		Rukovodilaca i boraca		
			muških	ženskih	svega
1	Štab II armije sa prištabskim jedinicama	Po spisku	663	15	678
		U rashodu	89		89
		Na licu	574	15	589
2	Štab XIV korpusa sa prištabskim jedinicama	Po spisku	1.619	29	1.648
		U rashodu	133		133
		Na licu	1.486	29	1.515
3	23. divizija	Po spisku	14.150	255	14.405
		U rashodu	1.022	1t	1.033
		Na licu	13.128	244	13.372
4	25. divizija	Po spisku	11.863	155	12.018
		U rashodu	1.012	14	1.026
		Na licu	10.851	141	10.992
5	45. divizija	Po spisku	13.167	289	11.456
		U rashodu	1.447	10	1.457
		Na licu	11.720	279	11.999
6	17. divizija	Po spisku	7.856	332	8.188
		U rashodu	572	8	580
		Na licu	7.284	324	7.608
7	28. divizija	Po spisku	9.203	145	9.348
		U rashodu	169	4	173
		Na licu	9.034	141	9.175
	U K U P N O	Po spisku	58.521	1.220	59.741
		U rashodu	4.444	41	4.491
		Na licu	54.077	1.173	55.250

¹ Original u AVII, k. 25/A, reg. br. 49-2/1; objavljen je u *Zborniku NOR*, tom IV, knj. 32, kao dokument br. 2. U 3. udarnom korpusu NOVJ (koji je u operativnom pogledu bio potčinjen Štabu 2. armije NOVJ) nalazilo se 28. decembra 1944. godine 7820 boraca i rukovodilaca (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 31, dokument br. 115).

IZVOD IZ PREGLEDA BROJNOG STANJA 1, 2. i 3. ARTILJERIJSKE
BRIGADE 2. ARMIJE NOVJ OD 1. JANUARA 1945. GODINE'

Red. broj	JEDINICA		Rukovodilaca i boraca		
			muških	ženskih	svega
1	I art. brigada	Po spisku	832	4	836
		U rashodu	28		28
		Na licu	804	4	808
2	II art. brigada	Po spisku	791	3	794
		U rashodu	41		41
		Na licu	750	3	753
3	Teški divizion II art. brigade	Po spisku	318	1	319
		U rashodu	22		22
		Na licu	296	1	297
4	III art. brigada	Po spisku	829	2	831
		U rashodu	35		35
		Na licu	794	2	796
5	Teški divizion III art. brigada	Po spisku	324		324
		U rashodu	13		13
		Na licu	311		311
4	U K U P N O	Po spisku	3.094	10	3.104
		U rashodu	139		139
		Na licu	2.955	10	2.965

Red. broj	NAZIV JEDINICE	PUŠAKA										1/2 3	Puskomitraljeza						Mitraljeza						Pritivtenkovsk								
		Mauzerovih	Ruskih	Ruski poliautomat.	Snajper-ruski	Engleskih	Italijanskih	Francuskih	Belgijskih	Bugarskih	Ruskih		Brno	Holandskih	Laka »brečac« Bugarskih	Engleskih	Francuskih	Nemačkih	Svega	lakih			teških			Pušaka							
																				Maksim	Svareloze	Sarac	Kaznih	Brečda	»Maksim« ruski	»Maksim« bugarski	»Maksim« mitraljeza	Svega	14,5 m/m ruskih	Engleskih	1. Punt	J	Svega
1	XVII udar. divizija	3088	120			108	3287			93	6696	102	101	5	15		71	95	389	4				8				12	9	6	1	16	
2	XXVIII udar. divizija	3328	11			58	1045			77	4519		123	7	31	12	4	56	233	22				3	1			26		12	4	16	
3	XXIII* udar. divizija	3665	23	934	461	23	23	4		1	5134	495	59				5		559	4	1	151			55		211	41	5	6	52		
4	XXV udar. divizija	7273	9			75	8	2	7	29	7403		91				90		181	2	149	1					152	92	9	6	107		
5	XLV udar. divizija	2325	826	888	12	171	1517	158	11	540	6448	310	69	2	3	29		413				61	4		62	i	128	48	1	1	50		
6	Inženjer. brigada XIV korpusa	43					11	4			58																						
7	Štab korpusa sa prištab. jedin.	32	21	1		6	2	1			63						3		3														
	U K U P N O :	19679	989	1822	473	435	5880	164	18	740	30200	907	443	12	48	15	199	151	1775	30	3	361	8	9	117	i	529	190	33	18	241		

Načelnik
Artilerskog odeljenja
artilerski major
Vojislav Cerović

Napomena:*

- 1) Na red. br. 3 ovoga pregleda uračunate su jedii kazate u ukupnoj cifri jer su pokazate već jed
- 2) Potpuna zamena pešadijskog oružja kod navec sa sovjetskim oružjem.

¹ Original u AVII, k. 25/A, reg. br. 49-2/1; objavljen je u Zborniku NOR, tom IV, knj. 32, kao dok. br. 2

PREGLED

NAORUŽANJA JEDINICA 2. ARMIIJE NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE SA STANJEM NA DAN

Red. broj	NAZIV JEDINICE	PUŠAKA								Svega	Puškomitraljeza						Mitraljeza						Pritivtenkovska oruđa						La ki													
		Mauzerovih	Ruskih	Ruski poliautomat.	Snajper-ruski	Engleskih	Italijanskih	Francuskih	Belgijskih		Bugarskih	Ruskih	Brno	Holandskih	Laka obredac	Bugarskih	Engleskih	Francuskih	Nemačkih	Svega	la kih		teških				Pušaka			Topova												
																					Maksim	Svareloze	Sarac	Kaznih	Breda	Maksim ruski	Maksim bugar.	Maksim za mauz. mauz.		Svega	14,5 m/m ruskih	Engleskih	M	Svega	37 m/m	47 m/m	75 m/m	Svega	41 m/m nemački	50 m/m rus.	Engleski	
1	XVII udar. divizija	3088	120			108	3287			93	6696	102	101	5	15			71	95	389	4					8						12	9	6	1	16	4	1	4	9	1	6
2	XXVIII udar. divizija	3328	11			58	1045			77	4519		123	7	31	12		4	56	233	22					3	1				26		12	4	16					1	2	
3	XXIII* udar. divizija	3665	23	934	461	23	23	4		1	5134	495	59				5		559	4	1	151				55				211	41	5	6	52		1		1		11		
4	XXV udar. divizija	7273	9			75	8	2	7	29	7403		91				90		181		2	149	1							152	92	9	6	107								
5	XLV udar. divizija	2325	826	888	12	171	1517	158	11	540	6448	310	69	2	3	29			413			61	4		62	i			128	48	1	1	50	1				1	4	17		
6	Inžinjer. brigada XIV korpusa	43					11	4			58																															
7	Stab korpusa sa prištab. jedin.	32	21	1		6	2	1			63								3		3																					
	U K U P N O :	19679	989	1822	473	435	5880	164	18	740	30200	907	443	12	48	15	199		151	1775	30	3	361	8	9	117	i		529	190	33	18	241	5	2	4	11	6	28	8		

Načelnik
Artiljerijskog odeljenja
artiljerijski major
Vojslav Cerović

Napomena:*

- 1) Na red. br. 3 ovoga pregleda uračunate su jedinice na red. br. 6 i 7 te n kazate u ukupnoj cifri jer su pokazate već jednom kod XXIII divizij
- 2) Potpuna zamena pešadijskog oružja kod navedenih jedinica nije još iz sa sovjetskim oružjem.

Original u AVII, k. 25/A, reg. br. 49-2/1; objavljen je u Zborniku NOR, tom IV, knj. 32, kao dok. br. 2

M. P.

PREGLED

RMIJE NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE SA STANJEM NA DAN 1. JANUARA 1945. GODINE¹

Prilog br. 4

za	Francuskih		Mitraljeza						Pritivtenkovska oruda				Minobacači						Toi ova				Strojnica				Revolve r						Napomena															
	Nemačkih	Svega	l a k i h			t e š k i h			Pušaka		Topova		L a k i			T e š k i			T o i o v a				S t r o j n i c a				R e v o l v e r																					
			Maksim	Svareloze	Sarac	Kaznih	Breda	Maksim ruski	Maksim bugar.	Maksim za maiz. min.	Svega	145 m/m ruskih	Engleskih	Piat	Svega	41 m/m nemački	50 m/m rus.	Engleski	Italijanski	Svega	81 m/m nemač.	82 m/m ruskih	120 m/m rum.	Engleski	Italijanski	Svega	45 m/m M. 37	76 m/m M. 27	76 m/m M. 42 (2m 3)	122 m/m M. 38	75 m/m amer. M. 3	Svega		Ruskih	Engleskih	Nemačkih	Italijanskih	Svega	Državnih jugosl.	Parabelum nem.	Parabelum ruski	Parabelum bug.	Italijanski	Engleski	Raznih	Svega		
95	389	4				8			12	9	6	1	16	4	1	4	9	1	6	11	18	4	55	12	3	5	86	12	8	4	24	224	82	121	3	430	26	94	15	74	59	24	28	320				
56	233	22			3	1			26	12	4	16					1	2	13	16	4	6			3	6	19			2	23	60	160	2	245	54	178	8	48	37	16	37	378					
	559	4	1	151			55		211	41	5	6	52	1		1	11		11	27	12					39	8	12	8	4	32	1963	67	58	2088	42	112	6	39	16	6	40	261					
	181	2	149	1					152	92	9	6	107										43				43				191	105	14	310	27	148	5	63	12	2	36	293						
	413		61	4		62	i		128	48	1	1	50	1		1	4	17	8	29	53					4	57	3	12	7	4	26	1337	51	77	1465	36	117	2	54	26	8	61	304				
																															5			5														
	3																													95	8	4	107															
151	1775	30	3	361	8	9	117	i	529	190	33	18	241	5	2	4	11	6	28	8	32	74	42	169	12	6	15	224	11	36	23	12	2	84	3738	365	430	5	4538	185	649	36	278	150	56	202	1556	

Napomena:*

- 1) Na red. br. 3 ovoga pregleda uračunate su jedinice na red. br. 6 i 7 te nisu pokazate u ukupnoj cifri jer su pokazate već jednom kod XXIII divizije.
- 2) Potpuna zamena pešadijskog oružja kod navedenih jedinica nije još izvršena sa sovjetskim oružjem.

Načelnik štaba
general-major
Ljubo Vučković

Pov. br.-12/45."
15. januara 1945.

JEDINICA		Ljudstva								Oruđe i oružje																					
		drugova	drugarica	Svega	topova 75 m/m	p. t. topova 47 m/m »Breda«	bacača teških 81 m/m	bacača lakih 47 m/m	bacača ručnih	mitraljeza teških 7,9 m/m	mitraljeza lakih 7,9 m/m	p. mitraljeza				strojnica				pušaka											
												jugoslovenskih 7,9 m/m	engleskih 7,61 m/m	talijanskih 6,5 m/m	njemačkih 7,9 m/m	engleskih	ruskih	hrv.-njemačkih	mauser-manliher	engleskih	talijanskih	p. t. pušaka	»Piatac«	flakova 22 m/m	revolvera	ručnih bombi	za top 75 m/m	za p. t. top			
Operativne jedinice	Štab korpusa	175	9	184							4	6		2	18	2	6	86	2	9	1	1			4	199					
	Vozarski bataljon	179	7	186								3			6			17	19	18						3	38				
	Četa za vezu	111	1	112								1			29	9		22		3							9				
	Auto četa	28		28											1			6	1							2	5				
	Inžinjerijska četa	22		22											5	2	1									2	15				
	XXVII div.	3468	158	3626		1	11	7	3	3		21	182	9	37	256	121	20	735	121	134	17	17		206	1258	100	2			
	XXXVIII div.	4204	214	4218 ²		3	11	9		4	4	16	114	10	25	302		5	1100	437	132	37	9	1	223	2535	322	24			
	Odrredi	Tuzlanski	374	6	380			3	2		1	2	17	1	3	30	5	6	242	5	10	4	1			26	204		7		
		Srebrenički	257	8	265							1	14		1	15	4		188			4				10	90				
		Majevički	205	15	220			1	1			3	3		1	15	1	4	130	15	35					16	83				
Posavsko-Trebavski		165	5	170			1				1	5			20			144							5	100					
Kladanjski		89	1	90						1	3	5		1	6	7	3	60							10	55					
Birčanski	90	1 ³	100								4	3		38	3	1	44	7	15					5	83						
Jedinice narodne odbrane	338	2	340					1			5	26	2	4	51	20	4	216	15	5		1		30	542						
Vojna oblast III korpusa	74	5	79									2			8				3	32					4	20					
Tuzlansko područje	485	24	509												35	5		146	84	71					27	107					
Trebavsko područje	87	4	91								1	1			8			10	42	15					5	10					
Birčansko područje	352	7	359								4	13			20	15		138	30	58					22	45					
Romanijsko područje	125	1	126								2	11			21	12		71		21					11	80					
[Ukupno]	10837 ⁴	468	11305		4	27	19	4	8	5	63	407	25	74	874 ⁵	206	50	3355	781	558	63	29	1	611	5478	422	348				

Politički komesar
pukovnik
B. Đuričić

¹ Original u AVII, k. 25/A, reg. br. 53-2/1; objavljen je u Zborniku NOR, tom IV, knj. 32, kao dok. br. 67.

² Zbir pogreša; treba: 4418.

³ Prema brojnomo stanju ljudstva jedinica 3. korpusa od istog datuma (vidi Arhiv VII, reg. br. 6-2, k. 409) u tom odredu je bilo 10 drugarica.

⁵ i ⁶ Ukupan zbir je pogrešan; treba: 10828, 884 i 6227.

3RUŽANJA JEDINICA 3. KORPUSA NOVJ OD 15. JANUARA 1945. GODINE¹

		M u n i c i j a										Telefona			Eksploziva					Konja		Radio stanica				Kamiona		Motore ikla		Stočnih vozila			Prim					
1	za bacač laki za bacač ručni	za puške, mitraljeze i p. mitraljeze			za strojnice				za p. t. puške	za »Plate«	za flakove	za revolvare	poljskih centrala	poljskih telefona	kabela km.	magaznih mina	dinamita	korde m.	gabl. mašina	kapsli komada	jahačih	tovarnih	radio-stanica	akumulatora	motora	ručnih dinamama	tenkova	teretnih	putničkih	»Antifijak«	bez prikolice	sa prikolicom		bicikla				
		š)	engl.	talijan.	engleske	ruske	njem.-hrv.																															
		6190	1120	450	4250	190		50	20		500		4								2	13																
		610	705	570	960						24											25																
		820	520	140	4100	1222					138	2	9	3							22	35	4	8	1													
		360	50		120			50	20		40																2	3	2	3	7						Teretni kamioni: kl des putnički razne	
		248	80	40	90						38																											
9	116	60180	86500	7056	48720	12945	1542	1381	39		1257	4	15	13	30	112	1	130	74	354	7	2	2															Sastav: XVI, XIX i XX brigada
1	180 135	64209	135760	29751	58827	600	135	4417	257	1100	2210	1	12	14	138	660	1	620	97	440	7	9	1														Sastav: XVII, XVII: i XXI brigada	
1		9906	11400	575	7160	850	700	142			291		2	6	96	30	25		23	9	31	1																
		2506	3440	2633	445			185			49									4	20																	
7	8	5592	4384	1337	806	50														3	6																	
		3000	3000		700			78			100										4	10																
		1220	800		3800	670	400				58										2	9																
		980	400	240	770	920	200				35		1	7						2	8																	
		9530	9840	610	6600	1060			20													1	6	1				1										
		1000	1300	20	1000						180								47	6	13	1	4				2	6		6	1						1 autobus, teretni rolet. Putnički: raz	
		3140	851	11795	4434	390					1005									3	10																	
		250	4705	230	2500	90					50									1	2																	
		5300	3374	1130	2250	1162					167		4							3	19																	
		1600	3350	750	2200	1320					85		4							3	8																	
8	304 135	176641	271579	57336	149732	21469	2977	6253	336	1100	6127 ⁶	7	50	43	96	198	797	2	820	235	1003	21	29	5			4	10	2	9	8							

Načelnik Štaba
potpukovnik
R. Petovar

ZAPOVEST ŠTABA 2. ARMIJE NOVJ OD 5. JANUARA 1945.
ŠTABOVIMA POTCINJENIH JEDINICA DA SPREČAVAJU PRODOR
NEPRIJATELJA OD VLASENICE KA BIJELJINI I TUZLI I DA
ZATVARAJU SVE PRAVCE SA SEVERA I ZAPADA KA TUZLI¹

STAB
II ARMIJE NOVJ
O. Br. 1
5 januara 1945
u 23 časa

ZAPOVEST

Sekcije: Mitrovica, Brod, Sarajevo i Zvornik razmera 1:200.000

Na sektoru Bjeljina - Brčko - Čelić nalazi se oko 10.000 Nemaca (u Bjeljini oko 2000, na prostoriji Čelić - Pukiš - Brčko oko 2000 i u Brčkom oko 6000) i oko 800 četnika (u Brezovom Polju).

Na prostoriji Bijela - G. Hrgovi - Cerik - Srnice koncentriše se oko 2000 ustaša i zelenokadrovaca i 400 četnika.

Na Trebavi nalazi se Trebavski četnički odred jačine oko 1200 ljudi.

U rejonu Gračanice oko 1200 ustaša i zelenokadrovaca.

U Doboju oko 2000 Nemaca.

Jedna četnička grupa jačine oko 3000 ljudi nalazi se na prostoriji Paklenica - Bukovica - Smrdin. Ostale četničke snage na prostoriji Karačić - Perovići - Hajderovići - Hrge.

1 o. m. u Vlasenicu su stigle izvesne nemačke snage, s manjom motorizacijom, čija jačina još nije utvrđena. Neprijatelj je izbacio obezbeđenja na liniju Zalukovik - Orlovača - Gradina (k. 604) - s. Musi. Džemat. U Han Pijesku takođe se nalazi jedna grupa Nemaca. Neprijatelj krstari duž komunikacije Han Pijesak - Vlasenica. Prema dosadanjim znacima, verovatno su ove nemačke snage prethodnica neprijateljske grupacije koja se povlači iz Sandžaka. U toku 4 o. m. neprijatelj iz Vlasenice vršio je izviđanja u pravcu severa i raspitivao se za pravac Vlasenica - Šekovići - Capardi. Verovatna namera ovog neprijatelja: probijanje na severu i eventualno ovlađivanje Tuzlom i glavnim komunikacijama između reke Bosne, Spreče, Drine i Save.

Naši prednji delovi u kontaktu su sa neprijateljem kod Vlasenice.

Zadatak je naše armije da spreči dalje prodiranje neprijatelja od Vlasenice ka severu - bilo ka Tuzli ili Bjeljini i odbaci ovu neprijateljsku grupu ka jugu. U isto vreme da zatvori sve pravce sa severa i zapada ka Tuzli.

NAREĐUJEMO:

1. - XXVIII divizija: 1. - Postaviće se na prostoriji Janja - Zabrđe - Koraj.

¹ Original u AVII, k. 1125, reg. br. 4-1/1; objavljen je u Zborniku NOR, tom IV, knj. 32, kao dokument br. 25.

Zadatak: sprečavanje neprijateljskog komuniciranja pravcem Bijeljina - Čelić i zatvaranje pravaca eventualnog neprijateljskog prodora iz Bijeljine ka jugu.

Granica zone dejstva: desno reka Drina, levo s. Smiljevac - k. 236 (sve zaključno) - s. Mirosavci - k. 532 (sve isključno) - Priboj - Stolice, k. 916 (sve zaključno).

2. - XVII divizija: 2. - Postaviće se na prostoriji s. Tetima - s. Lukavica - s. G. i D. Jasenica - s. Piperi - s. Mačkovac - s. Pirkovci.

Zadatak: zatvaranje pravca Brčko - Čelić - Tuzla s težnjom likvidacije neprijateljskog uporišta Čelić - Pukiš.

Granica žone dejstva: desno leva granica XXVIII divizije, a levo s. Bijela - Okresanica, k. 815 (zaključno) - s. Lisovići - s. Dobrnja (sve isključno).

3. - XIV korpus: 3. -

a) XXIII divizija: a) Dejstvovàée sa prostorije s. Miričina - s. Porječifia - s. Komari - s. Poljice - s. Bistarac - s. Lukavac Srpski.

Zadatak: zatvaranje pravca ka Tuzli od Gradačca, Doboja i Ozrena.

Granice zone dejstva: desno leva granica XVII divizije, a levo s. Ribnica - Radin (k. 727) - s. Mrdići - s. Šerići (sve zaključno).

b) XXV divizija: b) Odmah polazi pravcem Tuzla - Capardi - Papfača - Vlasenica i na prostoriji s. Simići - s. Prilug - š. Milići smenjuje jedinice 45. divizije.

Zadatak: najpogodnijim pravcem napada neprijatelja u Vlasenici s težnjom njegovog uništenja ili odbacivanja ka jugu. Po ovladivanju Vlasenicom zatvara pravac Han Pijesak - Vlasenica - Tuzla, odnosno Vlasenica - Zvornik.

Granica zone dejstva: desno po potrebi obuhvatajući Vlasenicu sa zapada, a levo Komić Grad - s. Krajčinovići - s. Hrnčić - Drinjak (k. 771) - s. Sopotnik na Drini (sve zaključno).

v) XLV divizija: v) Po dolasku i preuzimanju sadanje njene prostorije od strane jedinica XXV divizije, 45. divizija sa dve brigade prebaciće se na desnu obalu Drine.

Zadatak: poseda i fortifikacijski organizuje desnu obalu Drine u cilju jakog vatrenog dejstva na komunikaciju Drinjača - Zvornik - Kozluk - Branjevo i eventualne odbrane reke Drine od Drinjače do ušća. Obratite naročitu pažnju otseku Drinjača - Kurijači-

ca (zaključno) i rejonu s. Badovinci. Osmatrati pravac prema Ljuboviji.

Jednu brigadu postaviti na levoj obali Drine na prostoriji Drinjača - Zvornik. Zadatak: U slučaju eventualnog prodora neprijatelja od Vlasenic^ ka Drinjači, onemogućiti dalje nadiranje ka Zvorniku upotpunjujući svojim dejstvom organizovanu vatrenu odbranu sa desne obale.

4. - III korpus:

a) XXVII divizija:

a) Sadejstvuje XXV diviziji u napadu na Vilenicu, najpogodnijim pravcem sa zapada dejstvuje na komunikaciju Han Pijesak - Vlasenica sa zadatkom presecanja ove komunikacije i ovladavanja Han Pijeskom odbacujući neprijatelja ka jugu.

b) XXXVIII divizija:

b) U opštoj rezervi u rejonu Tuzle.

5. - Artiljerija:

5. - I i II artiljerijska brigada (bez protivkolskih diviziona) postaviće se na prostoriji ito:

a) sva oruđa sa konjskom vučom: s. Radalj - s. D. Borina - Koviljača;

b) sva oruđa sa motornom vučom: Koviljača - Loznica - Lešnica.

Zadatak: dejstvo na komunikaciju Drinjača - Zvornik - Branjevo - Janja, a eventualno potpomaganje 45. divizije u odbrani reke prine.

Obe artiljerijske brigade stavljaju se pod komandu majora Cerovića Vojislava, koji će prilagoditi dejstvo artiljerije zadatku 45. divizije- Biti u stalnoj vezi sa štabom ove divizije.

Major Cerović izdaće detaljnu artiljerisku zapovest I i II artiljerijskoj brigadi u cilju izvršenja postavljenog zadatka.

6. - Sve divizije organizovaće svoje položaje po dubini, koristeći do maksimuma teren i utvrđivanje, uvek organizujući potpun plan vatre svih oruđa.

Na najpogodnijim pravcima držati dovoljno jake rezerve, koje će biti u stanju da u pogodnom momentu aktivno dejstvuju.

Napominjemo, da je najbolje izvršenje dodeljenih zadataka aktivno - ofanzivno dejstvo, dok je pasivna odbrana unapred osuđena na neuspeh. U pogodnim momentima vršiti napade jakim snagama razjositljivijim pravcima prema pojedinim važnim objektima, a sa manjim delovima stalno vršiti napade u više pravaca i na što većoj dubini.

7. - Veze:

a) održavati stalno vezu sa susednim jedinicama u cilju uzajamnog obaveštavanja i sadejstva;

b) radio veze održavati prema već utvrđenom planu;

v) telefonske veze uspostaviti sa višim štabovima, koristeći pri tom sve postojeće telefonske linije.

8. - Izveštaji: svakodnevno slati najmanje dva puta radiografski izveštaj a jedanput pismeni po kuriru.

9. - Svi štabovi i rukovodioci obratiće najveću pažnju na disciplinu vatre i preduzeće sve mere da se postigne maksimalna štednja municije.

10) - Sve sanitetske ustanove i bolnice, zaključno sa korpusnim, moraju se nalaziti u sastavu svojih jedinica, pošto prethodno evakušu sve teže i lakše ranjenike nesposobne za pokret u armijske bolnice u Loznici i Šapcu.

Detaljna uputstva izdaće načelnik sanitetskog odeljenja ovoga štaba.

11. - Od 6 o.m. štab armije nalaziće se u Tuzli.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Politički komesar,
pukovnik
Blažo Lompar

M. P.

Komandant,
general-lajtnant
Koča A. Popović

Načelnik štaba,
general-major,
Ljubo Vučković

DOSTAVLJENO:

Štabu III i XIV korpusa,
Štabu XVII i XXVIII divizije,
Načelniku artiljerijskog odeljenja
ovoga štaba.

ŠTAB XXVIII UDARNE DIVIZIJE
NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE

Broj: 19, dana: 12. I. 1945. god.

Prednje primljeno na znanje.
U spise.

Načelnik Štaba - major

ZAPOVEST ŠTABA 14. KORPUSA NOVJ OD 6. JANUARA 1944.
ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA ZATVARANJE
PRAVACA OD DOBOJA I SREBRENKA KA TUZLI
I ZA NAPAD NA VLASENICU¹

ŠTAB
XIV SRPSKOG KORPUSA
O. Br. 9
6 januara 1945 g.

ZAPOVEST

Sekcija: Mitrovica, Brod, Sarajevo i Zvornik 1 : 200.000

Na sektoru Bijeljina - Brčko - Čelić nalazi se oko 10.000 Nemaca (u Bijeljini oko 2.000, na prostoriji Čelić - Pukiš - Brčko oko 2.000, i u Brčkom oko 6.000, a u Brezovom Polju oko 800 četnika).

Na prostoriji Bijela - Gornji Hrgovi - Cerik - Srnice koncentriše se 2.000 ustaša i zelenokadrovaca sa 400 četnika. Na Trebavi nalazi se Trebavski četnički odred u jačini oko 1.200 ljudi.

Na prostoriji Gračanice nalazi se oko 1.200 ustaša i zelenokadrovaca, u Doboju oko 2.000 Nemaca.

Jedna četnička grupa jačine oko 3.000 ljudi nalazi se na prostoriji Paklenica - Bukovica - Šmrđin. Ostale četničke snage nalaze se na prostoriji Karačići - Perovići - Hajderovići - Hrge.

1. o.m. u Vlasenicu su stigle izvesne nemačke snage s manjom motorizacijom. Snaga ovih delova još nije utvrđena. Neprijatelj je izbacio obezbeđenja na liniju Zalukovik - Orlovača - Gradina (k. 604) - Muslimanski Džemat. U Han Pijesku takođe se nalazi jedna grupa Nemaca. Neprijatelj krstari komunikacijom Han Pijesak - Vlasenica. Pretpostavljamo da je ovo nemačka prethodnica njihove grupe koja se povlači iz Sandžaka. U toku 4 o.m. neprijatelj je iz Vlasenice vršio izviđanje u pravcu severa i raspitivao se za pravac Vlasenica - Šekovići - Capardi. Verovatna namera ovog neprijatelja je probijanje ka severu i eventualno ovladavanje Tuzlom i glavnim komunikacijama između reke Bosne, Spreče, Drine i Save.

Zadatak je naše armije da spreči nadiranje neprijatelja od Vlasenice ka severu - bilo ka Tuzli ili Bijeljini - i odbaci ovu neprijateljsku grupu ka jugu. U isto vreme da zatvori sve pravce sa severa i zapada ka Tuzli.

XXVIII divizija postaviće se na prostoriji Janja - Zabrđe - Koraj. Glavni zadatak ove divizije je sprečavanje neprijateljskog komuniciranja pravcem Bijeljina - Čelić i zatvaranje pravaca eventualnog neprijateljskog prodora iz Bijeljine ka jugu.

XVII divizija nalaziće se levo od XXVIII divizije na prostoriji s. Tetima - s. Lukavica - s. Gornja i Donja Jasenica - s. Piperi - s. Mačkovac - s. Pirkovci. Leva granica zone dejstva ove divizije je s. Bijela - Okresanica (k. 815) zaključno - s. Lisovići — s. Dobrnja sve isključno.

¹ Original u AVII. k. 1090, reg. br. 13-1; objavljen je u *Zborniku NOR*, tom IV, knj. 32, kao dokument br. 33.

Zadatak ove divizije je zatvaranje pravca Brčko - Čelić - Tuzla sa težnjom likvidacije neprijateljskog uporišta Čelić - Pukš.

Za izvršenje zadataka koji se postavljaju jedinicama XIV srpskog korpusa.

NAREĐUJEMO:

XXIH divizija; sa dve brigade postaviće se na liniju Podorašje - Smoluća - Prline - Puračić - Milino Selo - Priluk - Omazići sa zadatkom zatvaranja pravca Doboj - Tuzla i Srnice - Srebrenik - Tuzla, radi čega će se na ovoj komunikaciji imati izvesne svoje delove u visini s. Podorašje.

14. brigada ako je uspela svojim napadom na Gračanicu zadržaće se na liniji Babići - Pašalići - Stjepan Polje, a ukoliko nije uspela da likvidira Gračanicu, povući će se bliže jedinicama VII i IX brigade.

Vršiti daljnja izviđanja u pravcu Majevice, Ozrena i Doboja.

XXV divizija; odmah će krenuti na prostoriju Osmaci - Capardi - Matkovac - Podborogovo - Vacetina sa zadatkom da se rasporedi na prostoriji: Jasen - Stupari - Rajevina - Pijuke - Solakovina. Sa ove prostorije posesti polazne položaje za napad i 9. januara zorom preduzeti napad na neprijateljski garnizon u Vlasenici.

Desno od XXV divizije na pravcu: Turalići - Malo Polje - Kameniti Dolovi napadaće XXVII divizija, sa kojom uhvatiti i održavati tesnu vezu.

45. divizija; za vreme napada snaga XXV divizije na Vlasenicu zadržaće jednu brigadu sa glavnim snagama na liniji: Vukovići - Vrtoče - Podgora - Supač - Donje Vrsinje. Desno obezbeđenje ove brigade biće iznad čuka kod s. Nedelište gde će se održavati veza sa XXV divizijom. Ova brigada 45. divizije ima zadatak zatvaranja pravca od Vlasenice prema Zvorniku i u vremenu napada XXV divizije da s njome sadejstvuje napadajući Vlasenicu sa istočne strane. Ova brigada ne treba da se angažuje u daljnjem gonjenju neprijatelja, jer će to biti zadatak XXV i XXVII divizije.

Do daljeg naređenja 45. divizija zadržaće jednu brigadu na liniji Kalabače - Kamenica - Drinjača. Jedinice 9. brigade moraju se na ovim položajima dobro utvrditi a starešine su dužne da lično izrade plan vatre i da obiđu svako automatsko oruđe i položaj bacača, te da mu na licu mesta izdadu zone dejstva.

Treću svoju brigadu odmah će prebaciti preko Drine sa zadatkom da posedne i fortifikacijski organizuje desnu obalu Drine u cilju jakog vatreneog dejstva

na komunikaciji Drinjača - Zvornik - Kozluk - Branjevo i eventualno primi odbranu reke Drine od Drinjače do ušća. Obratiti naročito pažnju otseku Drinjača — Kurijačica zaključno i rejonu s. Badovinci. Dobro i neprekidno osmatrati pravac prema Ljuboviji.

Tesnu vezu održavati sa XXV, a preko nje i sa XXVII divizijom.

Artiljerija:
bez protikolskih divizionara

Prva i Druga artiljerijska brigada. postaviće se na prostoriju:

a) sva oruđa sa konjskom vučom s. Radalj, s. Donja Borina, Koviljača;

b) sva oruđa sa motornom vučom na prostoriji: Koviljača - Loznica - Lešnica.

Zadatak artiljerije je dejstvo na komunikaciju: Drinjača - Zvornik - Branjevo - Janja, a eventualno potpomaganje 45 divizije u odbrani reke Drine.

Obe artiljerijske brigade stavljaju se pod komandu majora Cerovića Vojislava, koji će biti u stalnoj vezi sa Štabom 45 divizije.

Sve jedinice organizovaće svoj položaj po dubini, koristeći do maksimuma teren i fortifikaciju, uvek organizovati potpun plan vatre svih oruđa.

Na najpogodnijim pravcima držati dovoljno jake rezerve, koje će u pogodnom momentu aktivno dejstvovati.

Napominjemo svim jedinicama, da je najbolje izvršenje dodeljenih zadataka aktivno ofanzivno dejstvo, dok je pasivna odbrana unapred osuđena na neuspeh. U pogodnim momentima vršiti napade jakim snagama na najosetljiviji pravac neprijateljskog dejstva i pojedinim važnim objektima, a sa manjim delovima stalno vršiti napade u više pravaca i na što većoj dubini.

Štabovi divizija odmah će uputiti svoje obaveštajce i izviđačke čete radi prikupljanja potrebnih podataka o neprijatelju i njegovim namerama.

Veze:

a) održavati stalno vezu sa susednim jedinicama u cilju uzajamnog obaveštavanja i sadejstva;

b) radio veze održavati prema utvrđenom planu;

v) telefonske veze postaviti sa višim štabovima, koristeći pri tome sve postojeće telefonske linije.

IZVEŠTAJ:

Svakodnevno slati najmanje dva puta radiogramski izveštaj, a jedanput pismeno po kuriru.

Svi rukovodioci i štabovi obratiće najveću pažnju na disciplinu vatre i preduzeće sve mere da se preduzme maksimalna štednja municije.

Sanitet:

Sve sanitetske ustanove i bolnice, zaključno sa korpusnim, moraju se nalaziti u sastavu svojih jedinica, pošto prethodno evakuištu sve teže i lakše ranjenike nesposobne za pokret u armijske bolnice u Loznici i Šapcu.

Štab korpusa:

Komandant sa jednim delom operativnog i obaveštajnog otseka nalaziće se kod 45. divizije.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

NAČELNIK
pukovnik
Mihovil Tartalja

POLITKOMESAR
pukovnik
Đuro Lončarević

M. P.

STAB
XXV DIVIZIJE NOVJ
O. br. 16
6. I 1945
Položaj

ZAPOVEST ŠTABA 2. ARMIIJE NOVJ OD 8. FEBRUARA 1945.
ŠTABOVIMA 3. KORPUSA I 17. I 25. DIVIZIJE ZA NAPAD NA
NEMAČKE SNAGE KOD ZVORNICA¹

STAB CI
Op. br. 102
8. februara 1945. g.
u 12,30 časova

ZAPOVEST
Sekcija Zvornik, razmera 1:100.000 (naše izdanje)

22. nemačka ojačana divizija posle probijanja od Vlasenice preko Drinjače ka Zvorniku prikuplja se na prostoriji Zvornik - Drinjača. Neprijatelj se obezbeđuje držeći liniju Zvornik - s. Marčići - Liplje k. 356 - Dobra Voda k. 370 - k. 399 - s. Pravoslavna Kamenica - s. Veoče - s. Miljanovići k. 527, a dalje ka jugu drži neposredne položaje koji obezbeđuju komunikaciju Drinjača - Vlasenica.

5. o.m. oko 200 neprijateljskih kamiona stiglo je u Vlasenicu sa pravca Sokolca i primećeni su njihovi pokreti ka Drinjači.

6. o.m. primećeno je jače grupisanje neprijatelja na: Mlađevcu, Kula Gradu, Marčićima, Dobroj Vodi i Diviću. Neprijateljski bacači skoncetrirani su u rejonu Marčića i Dobre Vode. Od artiljerije neprijatelj je postavio jedan top ka Kula Gradu, jedan top između s. Šabići Sefići, a od ranije deistvovala je artiljerijom sa pravca s. Šamani.

7. o.m. oko 7 časova neprijatelj je preduzeo napad ka severu na položaje P 1 i posle jače borbe uspeo da ovlada linijom južni deo s. Gušteri - Korduni - Vratolomac k. 379. U isto vreme preduzeo je napad ka zapadu na položaju S 1 i u toku dana uspeo da ovlada osloncima Lišina k. 508 - Ahmetovo Brdo. Uveče ovoga dana jakim protivnapadom delova S 1 neprijatelj je odbačen sa Lišine k. 508 i zadržao se na bezimenoj čuki između Lišine i Stana, gde se uporno brani.

Verovatna je namera neprijatelja da se probije ka Bijeljini, u kom cilju teži da ovo probijanje obezbedi ovladajući vododelnicom Spreče i Drine.

Na ovoj prostoriji neprijatelj je opkoljen rasporedom naših jedinica, koje mu ometaju probijanje ka severu, a naročito 22. divizija svojim efikasnim dejstvom na komunikaciju Drinjača - Zvornik.

Naša armija ima zadatak da iskoristi ovaj nepovoljan položaj neprijatelja i da ga počesno uništi. U tom cilju mora predhodno da razdvoji neprijatelja najmanje na dve grupe i potom pristupi uništenju čelne grupe.

¹ Original AVII, k. 272, reg. br. 9-1; objavljen je u *Zborniku NOB*, tom IV, knj. 33, kao dok. br. 50.

NAREĐUJEMO:

1) *Grupa za proboj*
Pod rukovodstvom štaba A 1
tri brigade A 1
dve brigade R 1
Svega pet brigada

1) U toku noći 8/9. o.m. prikupiće se i zauzeti polazni položaj za napad i to:

a) A 1 s. Samarići - Đafin K. k. 534 (zaključno);

b) R 1 Đafin K. k. 534 (isključno) - k. 238 - raskrsnica puteva 300 m. severoistočno od k. 417 (Drugi Deo).

Zadatak: Izvršenje proboja neprijateljskog položaja na otketu između reke Kamenice i Jošanice, potpuno razdvajajući neprijatelja na dve grupe. Po izvršenom proboju pristupiti likvidaciji čelne grupe severno od reke Jošanice, obezbeđujući se od južne grupe. U likvidaciji čelne grupe sadejstvovaće jedinice P 1 i S 1.

Izvršenje proboja:

9. o.m. u tri časa ujutro A 1 i R 1 otpočeće podilaženje i uvlačenje sa što više kolona u dubinu neprijateljskog položaja, tako da u svanuće otpočne borba u celoj dubini neprijateljske odbrane u cilju ostvarenja proboja.

A 1 dejstvuje opštim pravcem Đafin K k. 534 - k. 399 - s. Šabići - s. Sefići - Vlasinje k. 394.

R 1 dejstvuje opštim pravcem k. 238 - Pravoslavna Kamenica - Strnine k. 342.⁷

Glavni neprijateljski oslonac Velika Njiva k. 537 mora se predhodno zauzeti zajedničkim dejstvom A 1 i R 1 sa zapada, severa i juga. Po zauzimanju ovog oslonca zajednički dejstvovati i likvidirati s. Šamane. Po ovladivanju dejstvovati i likvidirati s. Šamane. Po ovladivanju ovim selom jedinice R 1 dejstvuju ka jugu držeći čvrsto Veliku Njivu i Strninu. Jedinice A 1 dejstvuju ka severu držeći čvrsto liniju Vlasinje k. 394 - Šabići k. 399 sa težištem na pravcu Dobra Voda - Liplje k. 356 - Kula Grad, otsecajući i jako pritiskujući na Mladevac k. 527.

Probijanje vršiti energičnim i brzim prodiranjem, koristeći nebranjene međuprostore neprijateljske odbrane, obilazeći i dejstvujući na bok i iz pozadine na pojedine neprijateljske oslonce. Koristiti svaki uspeh pojedinca, delova i jedinica u cilju daljeg proširenja uspeha orijentišući na ta mjesta glavne prodore.

Zauzete zemljišne linije odmah čvrsto posedati i držati sa potrebnim delovima postavljajući na iste teške mitraljeze i prateća oruđa (sa zadatkom potpomaganja daljeg prodiranja naših jedinica). Za dalje prodiranje sa zauzetih linija ubacivati jedinice iz dubine našeg rasporeda. Prateća oruđa postavljena na zauzetoj liniji imaju zadatak da svojom vatrom odbiju sva-

ki neprijateljski protivnapad i da štite krila i bokove jedinica koje prodiru u dubinu neprijateljske odbrane.

Naročito obratiti pažnju na krila i bokove jedinica koje prodiru, iza čijih krila dejstvovati mitraljeskom vatrom i desetinama i vodovima automatičara.

Pojedine neprijateljske oslonce, koji se ne mogu brzo likvidirati, otsecati od ostalog sistema neprijateljske odbrane blokirajući ih sa najpotrebnijim našim delovima, a po pristizanju naših jedinica iz dubine rasporeda odmah pristupiti njihovoj likvidaciji.

Po izbijanju jedinica A 1 na liniju Vlasinje k. 394 - s. Šabići - k. 399 i delova R 1 na liniju k. 238 - južne padine Velike Njive - Strnine k. 342 odmah preduzeti hitnu organizaciju ove linije za odbranu, organizovati plan vatre, iskopati rovove i zaklone. Ove linije treba da služe kao glavni oslonci za dalje dejstvo ka severu, odnosno jugu i da potpuno obezbede izvršeni proboj.

U cilju demonstrativnog dejstva i vezivanja neprijatelja na oteku između reke Kamenice i Drinjače R 1 uputiće jedan bataljon pravcem Glođansko Brdo - k. 452 - Dugi Deo k. 417 - s. Liješanj - s. Kostijerevo, sa zadatkom što jačeg pritiska na ovaj otek i posrednog obezbeđenja desnog krila, boka i pozadine jedinica R 1.

2) *Grupa za napad i sadejstvo grupi za proboj*

Pod rukovodstvom štaba E 1

tri brigade P 1

tri brigade S 1

Svega šest brigada

2) 9. o.m. tačno u tri časa otpočinje napad sa sadanjih svojih položaja na neprijatelja pred sobom sa težištem na pravcima Lišina - Stan - Zmajevac, Krš - Korduni - Stan i Ahmetovo Brdo - Marčići - Gaj.

Naročito ispoljiti jak pritisak za celo vreme izvršenja proboja na oteku između Kamenice i Jošanice. Po izvršenom proboju tesno sadejstvovati jedinicama A 1 u uništenju čelne grupe, u kom cilju još pre početka napada uhvatiti i stalno držati čvrsto vezu kod s. Samarića.

Pored sadejstva zadatak je ove grupe da sigurno zatvori pravac Zvornik - Capardi.

3) *Artiljerija A 5*

a) Preteča artiljerija:

1 baterija 76 mm

1 baterija bacača

Svega 8 oruđa

a) Pridaje se jedinicama S 1 sa zadatkom pratećih oruđa u toku napada. Raspored i zadatke izvršiti u saglasnosti sa štabom S 1 i E 1.

b) Artiljerija za neposredno potpomaganje:
divizion 76 mm. (bez jedne baterije)
i divizion bacača (bez jedne baterije)
Svega 16 oruđa

b) Postaviće se na prostorijski Planina - Perunika k. 528 - Cerik.

Zadatak: potpomaganje napada jedinica S 1 i P 1. Eventualno dejstvo protiv neprijateljske artiljerije.

Obezbediti koncentraciju vatre svih mogućih oruđa na: Stan - Marčiče - Liplje - Mlađevac - Kula Grad - Gaj i Zmajevac.

v) Glavnina artiljerije:
divizion teških topova »Zis«
Svega 8 oruđa

v) Postaviće se na prostorijski Pašin Put - Capardi - Kusonje.

Zadatak: dejstvo protiv neprijateljske artiljerije i rezervi. Eventualno po potrebi potpomaže dejstvo artiljerije za neposredno potpomaganje.

Celokupna artiljerija pridaje se štabu E 1 sa kojim će Štab A 5 izvršiti podelu ciljeva i dejstvovati po traženju rukovodilaca pešadijskih jedinica kojima su pojedini delovi artiljerije neposredno pridodati. *Sva oruđa imaju biti spremna za dejstvo 9. o.m. u tri časa ujutro.*

4) 22. divizija:

4) Sa položaja na desnoj obali Drine 9. o.m. u 4 časa ujutro otpočinje dejstvo jakom vatrom na komunikaciju Drinjača - Zvornik.

Artiljerija u sastavu ove divizije u isto vreme tuče koncentričnom vatrom Šamane i Drinjaču, a najpotrebnijim delom Divić. Dejstvo artiljerije naročito ispoljiti na neprijateljska artiljerijska oruđa koja se pojave (otkriju) svojim dejstvom sa pomenutih prostorijski. Za celo vreme izvršenja proboja jedinica A 1 i R 1 svojom vatrom sprečavati dejstvo neprijateljskih rezervi sa pravca Drinjače i Šamana. Ove jedinice povremeno će obeležavati liniju prednjih delova paljenjem vatri. Kada vatre budu upaljene u rejonu Šamana, onda vatru artiljerije preneti na Drinjaču, Divić, a eventualno i na Mlađevac.

U cilju demonstrativnog napada sa pravca istoka i vezivanja neprijateljskih snaga u rejonu Drinjače, 22. divizija sa jednim bataljonom preći će Drinu južno od Drinjače sa zadatkom dejstva prema Drinjači levom obalom Drine. Dejstvo ovog bataljona treba da se ispolji 9. o.m. u 4 časa ujutro.

5) Veze:

Centar veze ovoga štaba biće u s. Memići.

Štabovi E 1, A 1 i A 5 postaviće svoje zasebne neposredne telefonske linije i vezati se za naš centar. Ove veze moraju biti postavljene i

otpočeti funkcioniranje 8. o.m. u 24 časa. Ovom vezom ne sme se niko služiti niti za istu vezivati sem gore pomenutih štabova.

Pored ovih veza, obzirom na veličinu prostorije i karakter zemljišta, predvideti potreban broj kurira na konjima. 9. o.m. u 6 časova štab A 1 i E 1 uputiće nam po dva kurira na konjima.

Radio-veze odžavati po predviđenom planu.

6) Za vezu sa avijacijom, u momentu nailaska, sve jedinice obeležice liniju svojih prednjih delova postavljanjem crvenih platna.

7) Grupa za proboj u toku izvršenja proboja, za vezu sa artiljerijom koja dejstvuje sa desne obale Drine, obeležavaće povremeno linije prednjih delova i to:

a) U toku napredovanja i izbijanja na pojedine linije obeležavanje vršiti paljenjem vatri.

Prve vatre upaliti tek po ovladavanju Velikom Njivom, a potom po izbijanju i ovladavanju pojedinim osloncima istočno, severno i južno od Velike Njive.

b) Kada jedinice A 1 i R 1 izbiju u zonu dejstva naše artiljerije sa desne obale Drine, znak za obustavljanje artiljerijske vatre daće puštanjem tri raketle, od kojih dve iste boje. Na ovaj znak naša artiljerija obustaviće svoju vatra u pravcu odakle su date raketle, odnosno preneće vatra na ciljeve koje neprijatelj drži i sa kojih ispoljava najaktivnije dejstvo.

8) Evakuacionu stanicu armije organizovaće načelnik saniteta ovog štaba u s. Memići. Sve jedinice sem P 1 upućivaće ranjenike na ovu stanicu, odakle će dalju evakuaciju dirigovati načelnik saniteta ovog štaba.

9) Svi štabovi i rukovodioci preduzeće potrebne mere da se utrošak municije svede na minimum, pri čemu ostvariti punu disciplinu vatre i otvaranje iste samo po naređenju nadležnih rukovodilaca. Naročito štediti artiljerijsku municiju i artiljerijom dejstvovati samo na važne i one ciljeve čije neutralisanje ili uništenje ima presudnog uticaja na ishod borbe koja je u toku.

10) U toku današnjeg dana štabovi divizija i svi niži štabovi izvršice detaljno izviđanje osmatranjem zemljišta i neprijatelja, tačno odrediti pravce i zone dejstva pojedinih jedinica, uzastopne linije i oslonce kojim treba ovladati, način potpomaganja i dejstva mitraljeza i pratećih oruđa, postupak u slučaju neprijateljskog protivnapada, u slučaju jakog otpora neprijatelja na pojedinim osloncima ne trošiti se nepripremljenim novim pokušajima ovladavanja, već iste sistematski pripremiti jakim vatrom svih oruđa i kadgod je moguće svežim snagama.

Naročito skrećemo pažnju na važnost i blagovremenu upotrebu rezervi, koje se moraju nalaziti na pravcu težišta dejstva i na mestu odakle je obezbeđena njihova blagovremena upotreba. Sve rezerve stalno moraju biti u prvoj borbenoj gotovosti spremne da svakog momenta stupe u dejstvo.

11) Prve izveštaje dostaviti ovome štabu 9. o.m. po zauzimanju polaznih položaja za napad, a potom u 9, 12, 15 i dalje svaka tri časa. Ove izveštaje podnositi telefonskim putem ili pismeno peko kurira. Svakom radio-vezom obavezno, bez obzira na podnete izveštaje telefonskim putem ili putem kurira, izveštavajte nas o situaciji na vašem sektoru naznačujući našu i neprijateljsku liniju, kao i vašu dalju odluku.

Objašnjenje šifri

Šifra	Naziv štaba
C-1	Štab 2. armije
E-1	Štab 3. udarnog korpusa
A-1	Štab 17. udarne divizije
P-1	Štab 25. udarne divizije
R-1	Štab 27. udarne divizije
S-1	Štab 38. udarne divizije
A-5	Štab 1. artiljerijske brigade 17. divizije

12) Za celo vreme borbe svi štabovi moraju imati svoje stalne osmatračnice i osmatrače, koji su dužni da osmatraju, stalno prate tok borbe i najbržim putem dostavljaju izveštaje štabovima divizija. Ovi štabovi po sređivanju primljenih podataka hitno šalju kratke izveštaje svom pretpostavljenom štabu.

Na svakoj osmatračnici dotičnog štaba mora se uvek nalaziti bar po jedan član štaba.

13) *Prijem ove zapovesti potvrdite nam pismeno i prvom radio-vezom.*

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Prepisati!

Načelnik Operativnog odeljenja,
potpukovnik
Rad. Đ. Đurić

Komandant,
general-lajtnant
Koča Popović

DOSTAVLJENO:

Štabu: E 1, R 1, A 1, P 1, S 1
i izvodno A 5

Napomena: Štab P 1 odmah po prijemu ove zapovesti prepisaće tačku 4) i tačku 7) ove zapovesti i najhitnije dostaviti štabu 22. divizije.

Prilog: skica sadanje situacije i datih zadataka (za P 1 se ne šalje).

ZAPOVEST ŠTABA 17. NOU DIVIZIJE OD 8. FEBRUARA 1945.
POTČINJENIM JEDINICAMA I ŠTABU 27. NOU DIVIZIJE ZA NAPAD
NA NEMAČKE SNAGE NA KOMUNIKACIJI
DRINJAČA - ZVORNIK¹

ŠTAB
A-1
Op. br. 18
8—II—1945.

ZAPOVIJEST
Sekcija Zvornik 1:100.000

Neprijateljska komunikacija dolinom Drine ugrožena je od strane naših jedinica sa obe strane reke. Naročito se ispoljilo jako dejstvo naše 22. divizije koja svojom koncentričnom vatrom direktno dejstvuje na komunikaciju kojom se neprijatelj povlači. Da bi osigurao svoj levi bok neprijatelj vrši povremeno napade na položaje naših jedinica na levoj obali Drine sa ciljem da ih što više odbaci prema zapadu i olakša svoj položaj za dalje probijanje na sever.

Naša armija ima zadatak da iskoristi ovaj nepovoljan položaj neprijatelja i da ga sistematski uništi.

Naša divizija i R-1 dobile su zadatak da dejstvuje kao zasebna udarna grupa pod neposrednom operativnom komandom Štaba A-1 sa ciljem da se preseče neprijateljska kolona na međuprostoru Drinjača - Zvornik na dve grupe a zatim pristupi uništavanju severne grupe.

Za izvršenje toga zadatka.

NAREĐUJEMO:

1.) R-1 sa svoje dve brigade u toku 8/9. ov.m. prikupiće se i zauzeti niži položaj Đafina k. 534 (isključno) - k. 238 - raskrsnica puteva 300 m. severoistočno od k 417 (Dugi Deo).

Sutra 9. ov.m. u 3 časa ujutru R-1 otpočeće podilaženje i napad na sledeći način:

a) Jednom svojom brigadom izvršiti napad pravcem k. 238 - Pravoslavna Kamenica - Strnine - k. 342 sa ciljem izbijanja na komunikaciju i presecanje iste na k. 150. Čim brigada ovlada tom linijom mora utvrditi i organizovati položaje k. 238 - južne padine Velike Njive - Strnine - k. 342 i istočno sve do ceste orijentišući celu brigadu prema jugu vršeći pritisak na pravcu Drinjače.

Sa drugom brigadom u isto vreme krenuti južnim padinama Đafine kose, likvidirati neprijateljske položaje Velika Njiva - k. 437 - Novo Selo - Šamani i što pre težiti ovlađivanju k. 377, dejstvujući direktno na komunikaciju istočno od k. 377, gde Drina pravi okuku.

Rad obeju brigada povezati tako da jedna drugoj sadejstvuje u izvršenju dobijenih zadataka.

¹ Original u AVII, k. 272, reg. br. 14-1; objavljen je u Zborniku NOR, tom XI, kao dok. br. 38.

Brigada koja bude određena da likvidira Veliku Njivu i Šamane izvršice taj zadatak u zajednici sa jednom brigadom A-1. Zato treba voditi računa da brigada R-1 napada neprijatelja sa južne strane, dok će brigada A-1 napadati na istoj liniji sa severne strane.

2) A-2: Sutra 9. ov.m. tačno u 3 sata ujutru izvršice napad pravcem Đafina kosa - k. 399 - Velika Njiva - k. 437 - Šamani - k. 377, sa ciljem da u zajednici sa jednom brigadom R-1 što brže ovlada neprijateljskim položajima na toj liniji i izbije na komunikaciju Zvornik - Drinjača.

Sa jednom četvrtinom svojih snaga sadejstvovati brigadi A-3 na pravcu Dobra Voda - Šabići - Sefići osiguravajući jednovremeno time levi bok svojoj glavnini koja mora u zajednici sa jednom brigadom R-1 sadejstvovati.

Štab A-2 neka povede računa da ne dođe do mešanja i nagomilavanja sa brigadom R-1 s obzirom da će obe imati cilj ovladati jednom te istom linijom. Da bi se to izbeglo, jedinice A-2 napadače na pom. liniju sa severne strane.

3.) A-3: Po prikupljanju svih svojih delova na prostoriji Stanišići - Samarići sutra 9 ov. m. tačno u 3 časa ujutru izvršice napad pravcem Samarići - Dobra Voda - Šabići - Sefići sa ciljem ovladavanja neprijateljskim uporištima na toj liniji i presecanja komunikacije Zvornik - Drinjača. U levo brigada će održavati vezu sa našim jedinicama na prostoru Glumine a u desno održavati vezu i sadejstvovati sa jedinicama A-2 u izvršenju zadatka.

4.) A-4: Sa jednim bataljonom zadržaće se u s. Memići kao osiguranje naših neboraćkih delova i prihvat ranjenika. Sa jednim bataljonom postaviti se u s. Kusonje sa zadatkom prihvata ranjenika i sprovođenja za Memiće. Taj bataljon ne sme se raspliniti jer služi istovremeno kao brigadna rezerva. Sa dva bataljona postaviti se na prostoriju s. Stanišići. Na tom prostoru uhvatiti vezu sa Štabom A-3. Ta dva bataljona biće u opštoj divizijskoj rezervi, no ukoliko A-3 na svom nastupanju bude naišla na jače neprijateljske tačke a koje bi iziskivale duže vremena za likvidaciju, primiće to u zadatak A-A sa ta svoja dva bataljona, s tim što će takva uporišta prvo blokirati a potom pristupiti uništenju. Time oslobodava A-3 za izvršenje njoj postavljenog zadatka. Da bi se sadejstvo u praksi ostvarilo, najtešnja veza mora biti za sve vreme akcije između štaba A-3 i A-4.

5.) Po izvršenoj likvidaciji neprijateljskih uporišta na levoj obali Drine i izvršenom presecanju neprijateljske kolone naše snage postaviće se na sledeći način:

a) Jedinice R-1 utvrdiće i organizovati položaje na liniji k. 238, 215, 456, 342. Ti položaji služiće snagama R-1 kao polazna baza za nadiranje prema jugu u pravcu Drinjače, što mora uslediti odmah čim se ostvari definitivni proboj neprijateljske utvrđene linije.

b) Naročito je važno da jedinice R-1 po izvršenom prodoru ispolje jaku aktivnost prema Drinjači, jer time osiguravaju uspešno uništenje severne, tj. čelne kolone.

6.) A-2: Po ovladavanju neprijateljskim uporištima na određenoj liniji orijentisaće glavninu svojih snaga prema Mladevcu - k. 527 s ciljem likvidacije istog. Potreban deo svojih snaga orijentisati prema Liplju za osiguranje boka i potpomaganje jedinica A-3.

7.) A-3: Po izvršenom čišćenju neprijateljskih položaja na određenoj liniji glavninu svojih snaga orijentisaće preko Šabića - Sultanovića - Lipnja vršeći pritisak na neprijateljske pozicije Kula Grad i dalje prema Zvorniku. Jednim delom svojih snaga osigurati svoj levi bok na pravcu, s. Marčići - Stan.

8.) A-4: Zadržaće se do daljeg naređenje na položajima koji su predviđeni ovom zapovešću.

Probijanje vršiti energičnim i brzim prodiranjem, koristeći izabrane međuprostore neprijateljske odbrane, obilazeći i dejstvujući na bok i iz pozadine na pojedine neprijateljske oslonce.

Zauzete zemljišne linije odmah čvrsto posedati i držati sa potrebnim delovima postavljajući na iste teške mitraljeze i prateća oružja sa zadatkom potpomaganja daljeg prodiranja naših jedinica. Za dalje prodiranje sa zauzetih linija ubacivati jedinice iz dubine vašeg rasporeda i za to će svaki štab predvideti potrebne rezerve koje ne samo da će služiti za pojačanje prodora već i kao prihvatni položaji u slučaju neprijateljskih kontranapada.

Naročito obratiti pažnju na krila i bokove koje treba osigurati postavljanjem automatskih oruđa na pogodna mesta.

Pojedine neprijateljske oslonce koji se ne mogu odmah likvidirati treba manjim delovima markirati, odsecati i zatim rezervama pristupiti njihovom urjištenju.

9.) U cilju demonstrativnog dejstva i vezivanja neprijatelja na otkliku između reke Kamenice i Drinjače, R-1 uputiće jedan bataljon pravcem: Glođansko Brdo, k. 452 - Dugi Deo, k. 417 - Liješanj - Kostijerevo, vršeći tako pritisak na samu Drinjaču. Taj bataljon mora obezbeđivati desno krilo i bok jedinica R-1.

10.) Našim jedinicama sadejstvovaće i artiljerija sa obe strane Drine. 22. divizija sa druge strane Drine vršiće demonstrativne napade na neprijatelja.

11.) Veze:

Štab R-1 povući će telefonsku liniju od svoga štaba do s. Samarići, gde će se u toku sutrašnjeg dana nalaziti ovaj štab. Čim stigne četa za vezu ovoga štaba, preduzećemo potrebne mere da povežemo brigade A-2 i A-3 takođe sa ovim štabom.

Štab R-1 i štabovi A-2 i A-3 organizovaće jača odeljenja kurira konjanika i osigurati vezu sa ovim štabom tako da na svaka 2 sata šalju pismene izveštaje. Prve izveštaje dostaviti ovom štabu 9. ov.m. u 3 časa, tj. kada jedinice krenu sa polaznih položaja u napad. Taj izveštaj poslati u s. Snagovo, zaseok Jasikovići. U 9. sati 9 ov. m. početi slati izveštaje u s. Samarići. Pored pismenih izveštaja redovno slati izveštaje putem radio-stanica i preko telefona. Štab R-1 i štabovi A-2, A-3 i A-4 poslaće sutra 9 ov. m. u 3 časa izjutra sa prvim izveštajem po četiri kurira na konjima koji će ostati za vezu kod ovoga štaba za vreme čitave operacije.

12.) U momentu nailaska naše avijacije sve jedinice obeležiće liniju svojih prednjih delova postavljanjem crvenih platna.

13.) Štab R-1 i štabovi A-2 i A-3 za vezu sa artiljerijom koja dejstvuje sa desne obale Drine u pravcu našeg nastupanja obeležavaće po vremeo linije prednjih delova i to:

Objašnjenje šifri

Šifra	Naziv štaba
A-1	Stab 17. udarne divizije
A-2	Stab 6. proleterske (istočnobosanske) brigade
A-3	Stab 2. krajiške brigade
A-4	Stab 15. majevičke brigade
A-5	Stab 1. artiljerijske brigade
R-1	Stab 27. udarne divizije

a) U toku napredovanja i izbijanja na pojedine linije obeležavanje vršiti paljenjem vatre. Prve vatre upaliti tek po ovladivanju Velikom Njivom a potom po izbijanju i ovladivanju pojedinim osloncima istočno, severno i južno od Velike Njive. Kada jedinice izbiju u rejonu dejstva naše artiljerije sa desne obale Drine, znak za obustavljanje artiljerijske vatre daće jedinice koje prve izbiju puštanjem tri raketle, od kojih dve moraju biti iste boje.

14.) A-2, A-3 i A-4 evakuisaće ranjenike za s. Memići, gde će se nalaziti hirurške ekipe. Najkraći put za evakuaciju ranjenika sa položaja: s. Snagovo - Kusonje - Capardi - Memići, R-1 će takođe vršiti evakuaciju ranjenika u s. Memiče, s tim što će štab izabrati najkraći put do opšte prihvatnice.

15.) Svi štabovi i rukovodioci preduzeće potrebne mere da se utrošak municije svede na minimum, pri čemu ostvariti punu disciplinu vatre i otvaranje iste samo po naređenju nadležnih rukovodilaca.

16.) Svi štabovi za vreme napada moraju odrediti sebi osmatračnice sa kojih će imati ceo pregled nad situacijom na području svoje jedinice. Po jedan od članova štaba mora biti na osmatračnici i pratiti budno razvoj situacije kod svoje jedinice i kod neprijatelja.

Skrećemo pažnju štabovima na važnost i blagovremenu upotrebu rezervi koje se moraju nalaziti na pravcu težišta dejstva i na mestu odakle je obezbeđena njihova brza upotreba. Sve rezerve stalno moraju biti u punoj borbenoj gotovosti, spremne da svakog momenta stupe u dejstvo.

17.) Prijem ove zapovesti potvrdite nam pismeno i preko radioveze.

Napad ima otpočeti tačno 9 ov.m. u 3 časa izjutra.

Ovaj štab 9 ov.m. do 9 časova nalaziće se u s. Snagovo, zaseok Jasikovići, a od 9 časova u s. Samarići.

Izvršenju zadatka treba pristupiti sa najviše odlučnosti i upornosti sve dok sve jedinice ne izvrše postavljeni im zadatak.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Načelnik - pukovnik
Rajko V. Tanasković

Komandant - potpukovnik,
Blažo Janković

Prilog br. 10

PREGLED GUBITAKA JUŽNE OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ
OD 15. DO 31. DECEMBRA 1944.¹

Jedinica	Mrtvih	Ranjenih	Kontuzovanih	Nestalih	Svega
3. korpus	123	368	.	54	545
14. korpus	275	700	.	300	1275
17. divizija	215	720	17	43	995
28. divizija	77	150	-;	.	227
Ukupno	690	1938	17	397	3042

¹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 26 i 88.

Prilog br. 11

PREGLED GUBITAKA 2. ARMIJE NOVJ U JANUARU 1945.¹

Jedinica	Mrtvih	Ranjenih	Nestalih	Svega
3. korpus	219	521	126	886
14. korpus	442	1362	372	2176
17. divizija	496	1153	301	1950
28. divizija	277	801	1	1079
Ukupno	1434	3837	800	6071

¹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 32, dok. br. 69, i 72 i knj. 33, dok. br. 5, 7, 35 i 107.

Prilog br. 10

PREGLED GUBITAKA 2. ARMIJE NOVJ
OD 1. DO 20. FEBRUARA 1945.¹

Jedinica	Mrtvih	Ranjenih	Nestalih	Svega
3. korpus	350	659	40	1049
14. korpus	435	1279	17	1731
17. divizija	205	667	-	872
28. divizija	104	131	-	235
Ukupno	1094	2736	57	3887

¹ Zbornik NOR, tom IV, knj. 33, dok. br. 125.

Prilog br. 13

PREGLED GUBITAKA 2. ARMIJE NOVJ OD 15. DECEMBRA 1944.
DO 20. FEBRUARA 1945.

Jedinica	Mrtvih	Ranjenih	Kontuzovanih	Nestalih	Svega
3. korpus	692	1548	-	220	2460
14. korpus	1152	3341	-	689	5182
17. divizija	916	2540	17	344	3817
28. divizija	458	1082	-	1	1541
Ukupno	3218	8511	17	1254	13000

Napomena: pregled je zbir priloga br. 10, 11 i 12.

>lj.		e																																Tenkova			Motorna vozila										Materijal za vezu						Napomene		
		Puškomitraljeza				Strojnica				Protivtenkovska oruđa				Pušaka								Kamiona		Prikolica za kamione			Motorcikla																												
		Ruskih	Brno	Bugarskih	Raznih	Ruskih 7,62 m/m	Engleskih 9 m/m	Nemačkih 9 m/m	Raznih	Pušaka				Topova				Ruskih 7,62 m/m	Ruskih poluautomat. 7,62 m/m	Ruska snajperka	Mauzerovih 7,9 m/m	Italijanskih 6,5 m/m	Bugarskih 8 m/m	Engleskih	Raznih	Težina tona	Težina tona	Težina tona	Nosivost 6 t.	Nosivost 3 t.	Nosivost 1,5 t.	Nos. t.	Nos. t.				Nos. t.	Pumski autom.	Traktora	Sa prikol.	Bez prikol.	Bicikla	Stočna vozila	Radio stanica	Telefon, centrala	Telefon, aparat								Aparata za ispit.	Telef. kablova u km.
										Ruskih 14,5 m/m	Engleskih	37 m/m	47 m/m	75 m/m M. 40 PAK	Ruskih 7,62 m/m	Mauzerovih 7,9 m/m	Italijanskih 6,5 m/m																																						
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	10 drugaric											
	9	1	1	19	2			6		2								113	6	3	19																2						4	..											
			9	1	2	40	6	6		2									120	58	3	19	3					4	123						5		1	2	3	2	14	6	3	..											
	2				87	8	4								22	1			67	10	8	5							8				4		2			2	2	14	13	63	..												
	416	53		3	1472	26	56		35	3	2				118	663	314	3923	5	6	21	1							6			6	2	6	5	355	3	6	35	205	239	..													
	2																	48	51	70											4					78	1	12	45	10	..														
		84		70	337	80	23	1	65	7					11			6190	17	35														164	3	3	24	44	133	..															
		1																59	21	115												4				20	1	3	58	11	..														
	322	61		108	1125	47	64		40		1				710	670	8	2286	1621	514	120	169							10			2	1			339	2	4	25	82	164	..													
																		70	37	3	5														3		3	1	6	6	.. •														
	738	203		181	3021	161	147	1	140	10	3				869	1334	322	11743	1762	740	152	180												12	8	3	8	5	959	10	17	114	453												
	2	1		5	27	9	6	1							5			173	126	12																24	1	2	9	45															
	282	79		56	326	54	68	13	72	8	3	1			77	8	8	1849	1301		33	14														182	3	2	15																
	33	5		6	17	5	1							1				244	265		5														35	4	2	5	60																
	2			9	5	4	1								2			27	70		6														5		5																		
	319	85		67	379	73	79	15	72	8	3	1	1		107	8	8	2293	1762		56	14													5		246	8	6	29	105	215	..												
	3				1	8	11	5							1			309	210		5						1	2	1				4	2	4	29	1	1	8	30															
5		110	28	47	40	51	118	10							8			3067	935		132	28															127	3	3	26	80														
					'1													75	25		10														12																				
5		113	28	47	41	60	129	15									9	3451	1170		132	43					1	2	1				4	2	4	168	4	4	34	110	147	..													
5	1057	410	29	297	3481	300	355	37	212	20	6	1	1		976	1351	330	17607	4752	743	359	240					1	7	150				24	8	5	18	7	1376	25	29	191	674	1007 ² Ukupno drugaric												

Načelnik Artiljerijskog odeljenja,
art. major,
Voj. Cerović

BROJNO STANJE LUDSTVA I NAORUŽANJA 2. ARMIE OD 22.

Redni broj	Naimenovane neposredno potčinjenih jedinica, štaba komande i ustanove	Delovi potčinjenih jedinica	Ljudi	Stoka																																								
				Jahačih konja	Teglećih konja	Tovarnih konja i magar	Topova										Haubica		Minobacača				Mitraljca				P.A.mitralj.		Puškomitraljca				Strojnica				Pr.							
							76 m/m M. 42	75 m/m M. 13 italijanski	75 m/m M. 3 američki	122 m/m M. 38	120 m/m M. 37	120 m/m M. 38	81 m/m nemač.	46 m/m ital.	Raznih	»Saraca«	Raznih	Ruskih »Maksim«	Svare boze	Raznih	12,7 m/m M. 38	20 m/m nemač.	Ruskih	Brno	Bugarskih	»Čepce«	Ruskih 7,62 m/m	Engleskih 9 m/m	Nemačkih 9 m/m	Raznih	Ruskih 14,5 m/m	Puš.												
																																	Lakih	Teških										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39						
1	II armija	Stab armije	167	12	6	31																																6						
2		Prateći batalj.	247	4		13																																						
3		Auto-bataljon	190																																									
4		Svega	604	16	6	44																																						
5		Stab korpusa	429	10	2	6																																						
6	XIV korpus	XXIII divizija	10909	136	375	595													75	25	15		117	4	51	1		8			416	53		1472	26	56			35					
7		II art. brig.	1140	27	314		7	12	8				4																															
8		XXV divizija	7308	107	372	186																																						
9		III art. brig.	1100	12	224		3	12	8				4																															
10		XLV divizija	8970 ²	118	590	240																																						
11		inžinj. brig.	1486	2	6	2																																						
12 ¹		Svega	31342	412	1883	1029	10	24	16				8						93	120	24	15		7	297	4	68	10	6	34				738	203		181	3021	161	147	1	140		
13	XVII divizija	Stab divizije	733	38	18	42																																						
14		XVII divizija	5715	65	372	336	1													86	55	15	6	8	72	6	46																	
15		I art. brig.	1560	15	114	20		12	8					4																														
16		Inžinjer. bat.	163	2	11	4																																						
17		Svega	8171	120	515	402	1	12	8				4							86	55	12	15	6	8	74	6	46																
18		Stab divizije	573	15	60	8																																						
19	XXVIII divizija	XXVIII diviz.	6856	55	228	316																																						
20		dopunski bat.	225	2	23	6																																						
21		Svega	7654	72	311	330																																						
		Ukupno	47771	620	2715	1805	11	36	24	4	2		12							179	195	36	30	23	24 ¹	337	10	114	33	13	50	5				1057	410	29	297	3481	300	355	37	212

Kopija originala u AVII, k. 271, reg. br. 26-2; prilog je objavljen u Zborniku NOR, tom IV, knj. 33, kao dok. br. 124.
 Prema izveštaju Štaba 35. udarne divizije od 1. februara 1945 (AVII, knj. 1331, reg. br. 3-3) ona je krajem januara 1945. imala po spisku 12.137, u rashodu 1.665, na licu 10.472 boreca i rukovodioca,
¹ Zbir pogrešan; treba: 22, 1005.

1	2	3	4	STOKE			Topova			Haubica			Minobacača				
				5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1.		Štab korpusa i dijelova	783	27	63	70											
2.		27. divizija	3200	74	4	342	2			14				1		11	9
3.		38. divizija	2700	97		440	4			9						9	11
4.		Birčansko-kladanj. odred	198	4		14											
5.		Posavsko-trebav. odred	350	7		29											2
6.		Srebrenički odred	518	4		20										1	1
7.		Majevički odred	351	2		7										1	
8.		Tuzlanski odred	462	8		30				1						1	2
9.		Dop. bataljon Štaba III korpusa	500														
10.		Bolnica III korpusa NOVJ	198														
		S V E G A	9260	223	67	952	6			24				1		23	25

Politički komesar
pukovnik B. Đuričić

'Kopija originala u AVII, k. 409, reg. br. 33-20 i 34-2; objavljen je u Zborniku NOR, knj. 33, kao dok. br. 126.

BROJNO STANJE LJUDSTVA, NAORUŽANJA I FORMACIJSKI SASTAV 3. KORPUSA NOVJ OD 22.]

O R U Ž J A

Mitraljeza				PA mitralj.			Puš. mitraljeza				Pikavaca			p.t. pušaka			Pušaka			
lakih		teških					zbrojovki	šaraca	engleskih	talijanskih	ruskih	engleskih	njemačkih	ruskih	engleskih		engleskih	ruskih	mauzer	talijanskih
		jugoslov.	engleskih																	
19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39
							4	3	12		9	50	5		1		160		150	22
			2				23	40	176		111	173	25	3	12		930		1209	161
							16	50	154	10	1	302	5		37		572		1100	132
									16		8	15	2				20		120	15
								2	11		10	27	7		2		29	120	27	6
							2	4	12	2	5	16	8				27		191	22
							3	1	6		1	19	2				15		98	25
							1	17	6		6	35	8	4	5		6		256	8
									7								450			
			2				49	117	400	12	151	637	62	7	57		2209		3244	412

Šef Otsjeka za naoružanje
major Đ. Simić

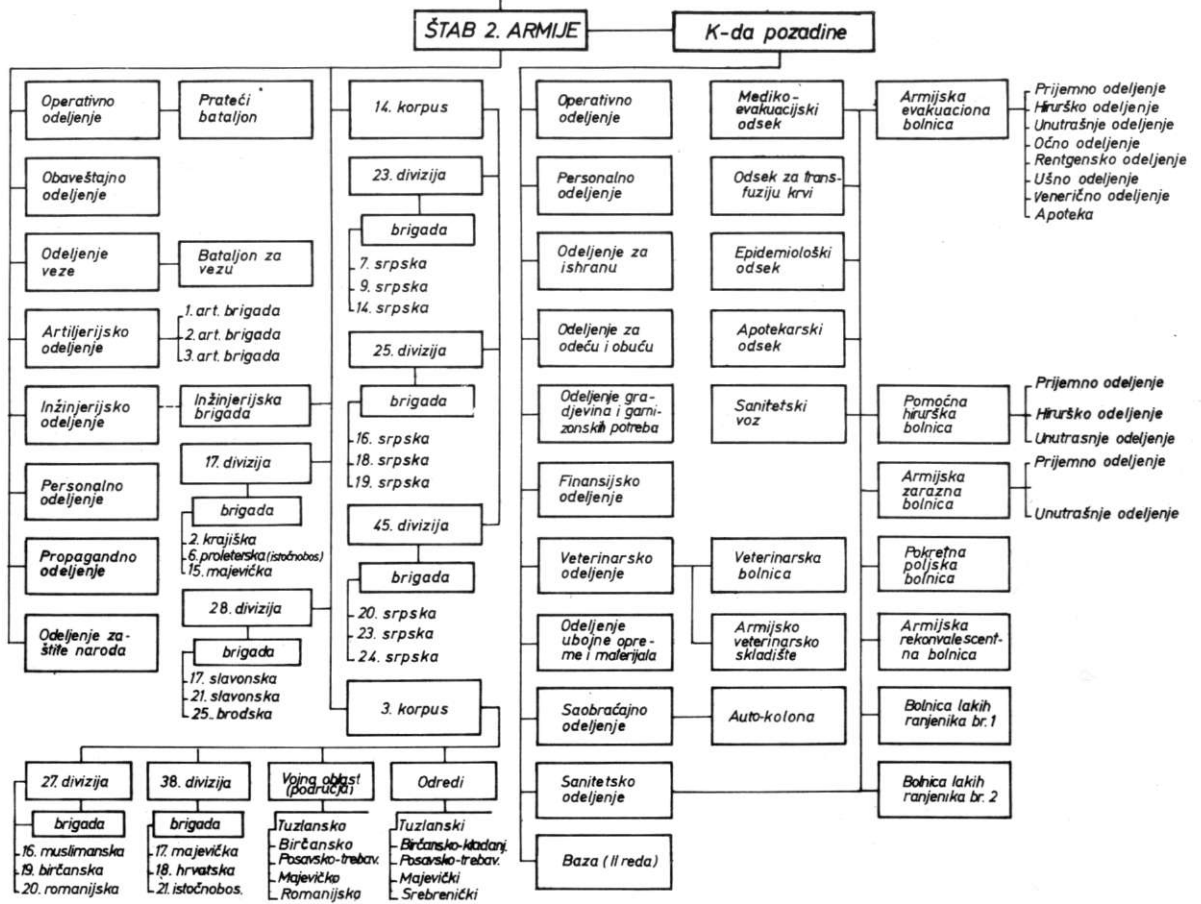
Z J A																	Tenkova			Motornih vozila											Aviona		Materijal za vezu							
mitralj.		Puš. mitraljeza			Pikavaca		p.t. pušaka			Pušaka				Kamiona			Prikolica za k.				Motor-bicikli		bicikli	stožnih vozila	Aviona		Radio-stanice					telefonskih ap.	telef. centrala	telefonskih ap.	telegraf, centrala	telefon, kabla u km.				
24	25	zbrojovki	37-se	engleskih	talijanskih	ruskih	engleskih	njemačkih	ruskih	engleskih	engleskih	ruskih	mauzer	talijanskih	manliher	na benzin	na naftu	putničkih auta	sa prikolic.	bez prikolic.	domet 800 km.	domet 500 km.			domet 300 km.	domet 10 km.	domet 3 km.	domet 800 km.	domet 500 km.	domet 300 km.	domet 10 km.						domet 3 km.			
		4	3	12		9	50	5		1	160		150	22			2	2			4	6	2		46			1	1	4	6	1	12	3		50				
		23	40	176		111	173	25	3	12	930		1209	161	6														1	6		19	4		18					
		16	50	154	10	1	302	5		37	572		1100	132														1	6	4	12	1		14						
					16		8	15	2		20		120	15																										
			2	11		10	27	7		2	29	120	27	6																										
		2	4	12	2	5	16	8			27		191	22																										
		3	1	6		1	19	2			15		98	25	22																									
		1	17	6		6	35	8	4	5	6		256	8																										
					7						450																													
		49	117	400	12	151	637	62	7	57	2209		3244	412	34						4	6	2		46			1	3	16	10	1	43	8	82					

Sef Otsjeka za naoružanje
major Đ. Šimić

Komandant,
pukovnik, Kosorić Pero

DRUGA ARMIJA NOVJ

Kraj februara i početak marta 1945.

PREGLED BROJNOG STANJA I NAORUŽANJA 2. ARMIIJE JA NA E

1	Redni broj	Naimenovane neposredno potčinjenih jedinica, štaba komande i ustanove	Delovi potčinjenih jedinica	Ljudi	Stoka																		Oružje																	
					Jahaćih konja	Teglećih konja	Tovarnih konja i magzi	Topova						Haubica	Minobacača					Mitriljeza				P.A.mitralj.		Puškomitraljeza				Strojnica										
								45 m/m M. 37	75 m/m M. 13 italijanski	75 m/m M. 3 američki	122 m/m M. 38	50 m/m	82 m/m M. 37		120 m/m M. 38	81 m/m nemać.	46 m/m ital.	Raznih	Lakih	Raznih	Teških	Švarcloze	Raznih	12 m/m M.38	20 m/m nemać.	Ruskih	Brno	»Brema engl.	Razni	Ruskih 7,62 m/m	Engleski 9 m/m	Nemać. 9 m/m	Raznih	Ruskih						
																																			»Španca *	Raznih »Maksim	Raznih	Raznih	Raznih	Raznih
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39																								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39		
		Štab armije	167	12	6	31																																		
		Prateći batalj.	230	4		13																																		
		Auto-bataljon	289																																					
		Svega	686	16	6	44																																		
		Štab korpusa	429	10	2	6																																		
		XXIII divizija	8854	125	622	590										77	29		9	2																				
		II art. brigada	1175	29	236		8	12	8				4																											
		XXV divizija	5713	90	289	247											36																							
		III art. brigada	1100	12	224		3	12	7				4																											
		XLV divizija	7336 ²	102	453	402										81	46		1	19																				
		Inžinj. brig.	1311	2	40																																			
		Svega	25818	370	1866	1245	U	24	15				8			158	111	24	10	3	20	255	4	91	15	10	34					638	185	70	15	2777	152	154	1	15
		Štab divizije	652	34	22	38																																		
		XVII divizija	5191	68	343	308										86	55		13	6	9	77	6	46								280	73	51	9	299	49	66	15	7
		I art. brigada	1599	12	85	14		12	8				4																				33	1	4	2	17	5	1	
		Inžinjer. bat.	138	2	11	4																																		
		Svega	7580	116	461	364		12	8				4			86	55	12	13	6	9	83	6	46							8	320	75	60	11	373	74	81	18	I
		Štab divizije	655	11	64	12																																		
		XXVIII divizija	6375	57	261	332					4	2									20	18	8										4	109		67	43	58	99	6
		Svega	7030	68	325	344					4	2									20	18	8										4	116		67	54	70	109	8
		Ukupno	41114	570	2678	1997	11	36	23	4	2		12			244	166	36	43	27	38	407	10	137	36	18	50	5		962	376	139	96	3249	302	347	33	220		

¹ Original u Arhivu VII, k. 271, reg. br. 26-2; objavljen je u Zborniku NOR, tom XI, knj. 2, kao dok. br. 13.
² Prema operacijskom izveštaju Štaba 45. divizije JA od 13. marta 1945. (vidi Arhiv VII, k. 1331, reg. br. 43-5.), ta jedinica je imala po spisku 11.173, u rashodu 2.933, a na licu 8.240 ljudi.
 Pogrešno sabrano, treba: 2.658.

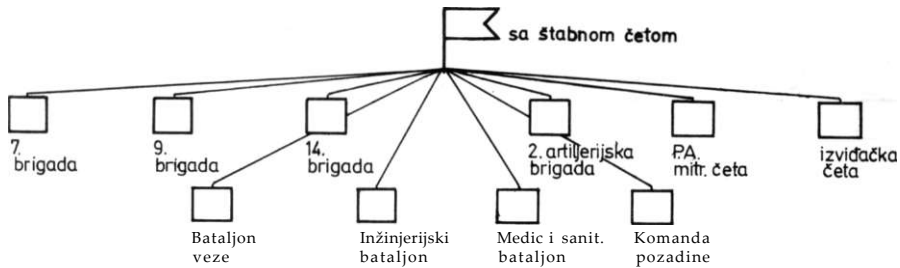
e		Tenkova																				Motorna vozila							Materijal za vezu							Napomena								
lj.	Puškomitraljeza				Strojnica				Protivtenkovska oruđa												Kamiona			Prikolica za kamione				Motorcikla			Materijal za vezu													
	Ruskih	Bmo	»Breme« engl.	Razni	Ruskih 7,62 m/m	Engleski 9 m/m	Nemač. 9 m/m	Raznih	Ruskih 14 m/m	Engleskih 15 m/m	37 m/m	47 m/m	75 m/m M.40 PAK	Džon-bul	Ruskih 7,62 m/m	Ruskih poluau-tonat. 7,62 m/m	Ruska snajperka	Mauzerovih 7,9 m/m	Italijskih 6,5 m/m	Bugarskih 8 m/m	Engleskih	Raznih	Težina tona	Težina tona	Težina tona	Nosivost 15 t.	Nosivost 25 t.	Nosivost 4 t.	Nos. t.	Nos. t.	Nos. t.	Punječki autom. Traktora	Sa prikol.	Bez prikol.	Bicikla		Stočna vozila	Radio stanica	Telefon, centrala	Telefon, aparata	Aparata za ispit.	Telef. kabla u km.		
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	
			1	21	4		6								17			11	29								88	47							2									6
		9	2	19	2				2									103		3	19															2								
			5				3								17			11	29								88	47							1	2	3	3	2	14			6	
		9	3	45	6	3	O		2						17			121	37	3	23	7					88	47			5				1	2	3	2	14			6		
		2		87	8	4									22	1		67	10		8	5					8				4			2		2	2	14			13			
383	53		4	1217	23	28		38	5					77	660	79	2720	98	5	24							6				6		2	6	2		1	6	35		149			
	3			25						2	1										67													77	2	1	9			58				
	67	60	1	300	30	66	1	72	2				3	11		2	4470			6	21						8				2		1	3	1	165	2	1	18		128			
															59	21	115																			20	1	3			58			
255	60	10	10	1136	88	51		40		1				644	586	55	2186	995	394	105	127						10				2	1			339	2	4	26		64				
				12	3	5								8	2		99	44	1	11	10										1				21					6				
638	185	70	15	2777	152	154	1	150	7	3	1		3	751	1249	136	9601	1168	588	169	142						32				15	4	11	3	622	9	15	106		476				
5	1	5		48	15	10	2							5			204	191		21	15						1	1	1		3		5		18	1	2	9		50				
280	73	51	9	299	49	66	15	72	9	3	1	1		73	9	8	1795	1072		27															183	3	2	15						
33	1	4	2	17	5	1								21			261	290		6															35	5	2	5		75				
2				9	5	4	1							2			27	70		6															5									
320	75	60	11	373	74	81	18	72	9	3	1	1		101	9	8	2288	1623		60	15						1	1	1		3		5	241	9	6	29		125					
	7			11	12	10	2										190	97		2	26						1	2	1		4		2	4		32	1	1	8		25			
	4	109		67	43	58	99	6	7	5	1			5	20		2910	987		114	133													1	138	3	3	26		80				
	4	116		67	54	70	109	8	7	5	1			5	20		3100	1084		116	159						1	2	1		4	2	5	170	4	4	34		105					
962	376	139	96	3249	302	347	33	229	23	7	2		1	8	889	1258	144	15110	3912	591	368	323					90	82	2				27	6	22	5	1036	25	27	183		712	1125	drugarica

Načelnik Artiljerijskog odeljenja,
art. major, **Voj. Cerović**

Komandant
general-lajtnant
Koča A. Popović

DVADESET TREĆA DIVIZIJA

Komandant: pukovnik Ivanović Miladin
Politički komesar: potpukovnik Popović Vojin
Načelnik štaba: do 9. III major Knežević Novak, a posle je i ovu dužnost vršio k-dant divizije.

Brigade po:

Štabni vod, 4 bataljona, četa automatičara oko 60 ljudi, izv. vod, četa za vezu, sanit. vod, komora, četa pt puška, intendantura.

Svega u brigadi

Oko 3500 ljudi, 8 pt pušaka, 20 mitraljeza, 16 mb.

Bataljoni po:

3. str. čete, vod. pt pušaka (4–6 pušaka), minobacačka četa (oko 60 ljudi i 3-4 mb 82 mm, mitraljeska četa (oko 60 ljudi i oko 4-6 mitraljeza), odeljenje za vezu i radni vod (komora).

Svega u bataljonu oko 700-800 ljudi

Druga art. brigada

1. teški divizion (2 baterije 76 mm ZIS - 3 sa 8 oruđa i 1. haub. bataljona 122 mm - 4 oruđa);
2. divizion pukovskih topova 76 mm (3 baterije sa svega 12 oruđa);
3. divizion mb 120 mm (3 baterije sa svega 8 oruđa);
4. divizion pt topova (3 baterije sa 12 oruđa).

Svega oko 1300 ljudi sa 13 baterija.

PA mitraljeska četa

sa oko 70 ljudi i 2 voda po 4 pa mitraljeza.

Svega u diviziji

oko 14000 rukovodilaca i boraca, 12 bataljona, 11 baterija, 60 mitraljeza, 24 pt puške, 64 minobacača, 32 topa i 4 haubice.

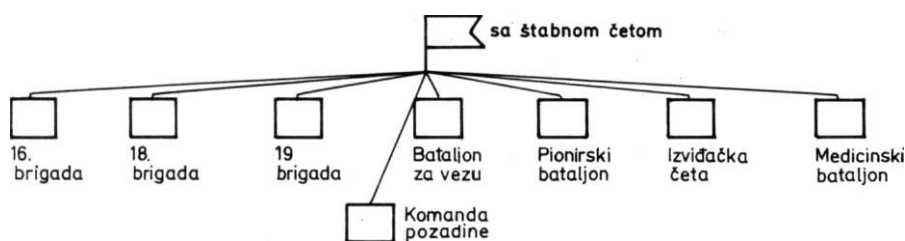
Napomena:

1) Iz 2. art. brigade dodeljeno 25. diviziji 1. pt i 1 mb baterija koje su nastradale pre početka ofanzive.

Original u AVII, k. 271, reg. br. 1-1/5.

DVADESET PETA DIVIZIJA

Komandant: pukovnik Tanasković Rajko
Politički komesar: pot. pukovnik, Pantelić Milojica
Načelnik štaba: major Sekulić Vojin

Brigade po:

Štabni vod, 4. bataljona, četa automatičara, četa pt pušaka, inž. četa, četa za vezu, izviđački vod, sanitetski vod, komora.

Svega u brigadi:

Oko 4000-45000 ljudi, 26 mitraljeza, 24 pt puške, 20 mb 82 mm.

Bataljoni po:

3 streljačke čete (po oko 150-200 ljudi), 1 mb četa oko (60 ljudi i 4-6 mb 82 mm), 1 mitraljeska četa (oko 60 ljudi i 4-6 mitraljeza), 1 vod automatičara, 1 vod pt pušaka (2-4 pt puške).

Svega u bataljonu oko 1000 ljudi.

Svega u diviziji

oko 1500 rukovodilaca i boraca, 12 bataljona, 60 mitraljeza, 72 pt puške, 60 minobacača.

DVADESET OSMI DIVIZIJA

Komandant: potpukovnik Nenezić Radojica
Politički komesar: potpukovnik Mraković Blažo
Načelnik štaba: Joka Milan

Brigade po:

Štabni vod, 3 strelj. bataljona, četa automatičara, četa pušaka (10-14 pt, p), izviđačka četa, četa za vezu, inž. četa, sanit. vod, komora.

Svega u brigadi

oko 1500 ljudi, 9 mitraljeza, 9 minobacača 82 mm, 32 pt puške.

Bataljoni po:

3 strelj. četa (po oko 120 ljudi), 1 mitaljeska - minobacačka četa (3 mb 82 mm i 3 mitraljeza), 1 vod pt pušaka (6 pušaka), 1 vod za vezu, 1 san. vod.

Svega u bataljonu

oko 400-500 ljudi.

Treća Artiljerijska brigada:

1. teški divizion (2 baterije 76 mm ZIS- 3 sa 7 oruđa 1 bat. haubica 122 mm - 4 oruđa);
2. divizion 76 mm pukovskih topova (3 baterije - 12 oruđa).
3. divizion pt topova (3 baterije - 11 oruđa). 4 divizion mb 120 mm (3 baterije - 12 oruđa).

Svega u brigadi

oko 1500 ljudi, 30 topova, 4 haubice i 12 mb.

Svega u diviziji oko 7000-8000 rukovodilaca i boraca 9 bataljona, 12 baterija, 27 mitraljeza, 96 pt pušaka, 30 topova, 4 haubice, 39 minobacača.

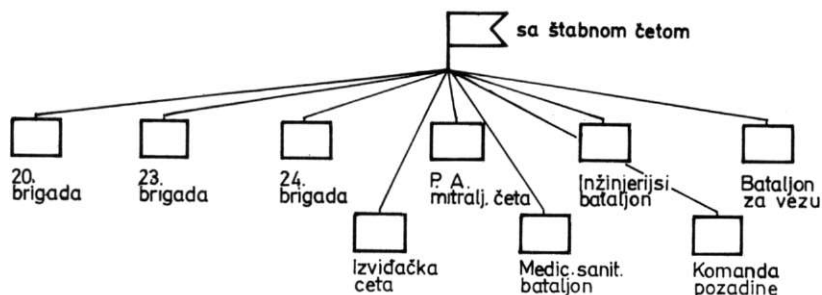
Napomena:

- 1) 21. udarna brigada operisala je u istočnoj Bosni kod Zvornika za celo vreme ofanzive 2. armije u istočnoj Bosni.
- 2) 3. art. brigada potpomagala je i 45. diviziju na Dobojskom pravcu.

Original u AVII, k. 271, reg. br. 1-3/5.

ČETRDESET PETA DIVIZIJA

Vršilac dužnosti: potpukovnik Abramović Milan
Politički komesar: potpukovnik Vukčević Savo
Načelnik Štaba: ovu dužnost vršio sam komandant divizije

Brigade po:

Štabni vod, 4 streljačka bataljona, četa za vezu, četa pušaka, izv. četa, inž. četa, sanit. vod. komora.

Svega u brigadi:

oko 3500 ljudi, 18 pt pušaka, 24 mitr., 24 mb.

Bataljoni po:

3 strelj. čete (po oko 150 ljudi), minobacačka četa (oko 60 ljudi i 6 mb 82 mm), mitraljeska četa (oko 60 ljudi i 6 mitraljeza, 1 vod pt pušaka i oko 20 ljudi i 4-6 pt pušaka), vod za vezu, sanit. vod i komora.

Svega u bataljona

oko 700-800 ljudi.

PA mitr. četa:

3 voda sa svega oko 60 ljudi i 4-5 pa mitraljeza.

Ini bataljon:

od 3 čete sa svega oko 300 ljudi sa 7 gumenih čamaca.

Svega u diviziji oko 13000 rukovodilaca i boraca, 12 bataljona, 54 pt puške, 77 mitraljeza, 72 minobacača.

Napomena:

1) 45. diviziju na Dobojskom pravcu potpomagala je 3. artilj. brigada 28. divizije.

Original u AVII, k. 271, reg. br. 1-4/5.

JAČINA I SASTAV (ORDRE DE BATAILLE) 2. ARMIIJE PRED POČETAK
OFANZIVE U IST. BOSNI 4. 4. 1945.

komandant general-lajtnant Popović Koča
polit. kom. pukovnik Lompar Blažo
nač. št. gen. major Vučković Ljubo
k-dant poz. p.pukovnik Mikić Ljuba

23. DIVIZIJA	25. DIVIZIJA	28. DIVIZIJA	45. DIVIZIJA	2. ARTILJERIJSKA BRIGADA	3. ARTILJERIJSKA BRIGADA
-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	--------------------------------	--------------------------------

UKUPNO U ARMIIJI

Bataljona	45	Mitraljeza	224
Baterija	23	Minobacača	235
		Topova	62
		Haubica	8

SVEGA BORACA I RUKOVODIOCA U ARMIIJI OKO 45.000

Sektor Srnice: 23. divizija
komandant ppuk. Ivanović Miladin
polit. kom. ppuk. Popović Vojin
nač. št. major Knežević Novak (do 9. 4. 45, posle k-dant)

7. BRIGADA	9. BRIGADA	14. BRIGADA	2. ART. BRIG.
---------------	---------------	----------------	------------------

Detalji u pregledu Va

Sektor Gračanica: 45. divizija
komandant (vd) ppuk. Abramović Milan
polit. kom. ppuk. Vukčević Savo
nač. št. vršio dužnost k-dant

20. BRIGADA	23. BRIGADA	24. BRIGADA
----------------	----------------	----------------

Detalji u pregledu Vc

Armijska rezerva: 28. divizija
komandant ppuk Nenezić Radojica
polit. kom. ppuk Mraković Blažo
nač. št. major Joka Milan

17. BRIGADA	21. UD. BRIGADA	25. BRODSKA BRIGADA	3. ARTIUER. BRIGADA
----------------	--------------------	---------------------------	---------------------------

Detalji u pregledu Vd

Sektor Srnice: 25. divizija
komandant puk. Tanasković Rajko
polit. kom. ppuk. Pantelić Milojica
nač. št. major Sekulović Vojin

16. BRIGADA	18. BRIGADA	19. BRIGADA
----------------	----------------	----------------

Detalji u pregledu u Vb

PRIMEDBA: PREMA 2. ARMIIJI U ISTOČNOJ BOSNI IDENTIFIKOVANI SU: 13. P.PUK 7. SS DIVIZIJE »PRINC EUGEN«, 737. P.PUK I DELOVI 369. »VRAŽJE« DIVIZIJE, 3. 14. I 25. USTAŠKA BOJNA, USTASE U POJEDINIM UPORIŠTIMA SA NEMCIMA I ČETNICIMA, POSAVSKI I TREBAVSKI ČETNIČKI ODREDI I OKO 1500 ZELENOKADROVACA. UKUPNO JE BILO U ISTOČNOJ BOSNI OKO 15.000 NEPRIJATELJEVIH VOJNIKA.

Original u AVII, k. 271, reg. br. 10-5.

ZAPOVEST ŠTABA 2. ARMIJE JA OD 4. APRILA 1945. ŠTABOVIMA
POTCINJENIH JEDINICA ZA PROBOJ NA PRAVCU
SRNICE - GRAČANICA¹

A
Op. br. 283
4. aprila 1945
U 1 čas

ZAPOVEST
Sekcije: Bijeljina, Tuzla, Derвента 1 : 100.000

U vremenu od 28. marta t. g. neprijatelj je prebacio jače snage sa Sremskog na Bosansko bojište preko Brčkog, a izvesna pojačanja pristigla su i sa pravca Doboja, tako da je na liniji Bijeljina - Brčko - Srnice - Gračanica grupisao glavnine 3 nemačke divizije (ojačane izvesnim brojem tenkova, tanketa i odgovarajućom artiljerijom) nekoliko ustaških bojni, sve zelenokadrovce Istočne Bosne, četničke snage (domaće, srbijanske i crnogorske). U vremenu do 1. aprila prešao je u ofanzivu uglavnom na celom frontu, ali je na svima sektorima odbijen pretevši osetne gubitke, sem na sektoru Brčko gde je uspeo da ovlada prostorijom do r. Gnjice.

Noću 2/3. o. m. pod pritiskom naših jedinica neprijatelj je napustio Bijelinu i povlači se ka Brezovom Polju. U toku poslednja tri dana primećeno je da neprijatelj vrši izvesne pokrete od Srnica ka Brčkom i Gradačcu, od Brčkog ka Gradačcu, a danas osmotreni su pokreti neprijateljske motorizacije od Srnica i Gradačca ka Brčkom. Ima izvesnih znakova i podataka da su Nemci povukli glavninu svojih snaga sa otseka Monj - Vranjevac, a na njihovo mesto da je došla 5. i 6. posavska četnička brigada i izvestan broj ustaša. Tako isto glavnina nemačkih snaga, povukla se sa sektora Srnice - Bijela, gde se sada nalaze uglavnom ustaše i četnici sa izvesnim brojem Nemaca. Sa otseka s. Musi. Maoča - Zovik glavnina neprijateljskih snaga povukla se u pravcu Brčkog, a na tom otseku ostalo je oko 400 zelenokadrovaca i četnika.

Jače nemačke snage sada se nalaze na sektoru Brčko - Čelić, a jača neprijateljska grupacija sa oko 3.000 ustaša i najmanje 1.000 Nemaca nalazi se na sektoru Gračanice. Verovatno je da se izvesne nemačke snage nalaze u rejonu Gradačca.

Jedna operativna grupa divizija I armije prebacila se na levu obalu Drine i do 6. o. m. biće na polaznim položajima na liniji Brezovo Polje - Čelić, kog dana treba da otpočne dejstvo opštim pravcem Bjeljina - Brčko - Bosanski Šamac u cilju ovladavanja ovim neprijateljskim garnizonima.

Naše jedinice sadejstvovaće napred pomenutoj operativnoj grupi na taj način što će 5. o. m. preduzeti opšti napad na sektoru Srnice u cilju

¹ Original u AVII, k. 272, reg. br. 14-1; objavljen je u Zborniku NOR, tom XI, knj. 2, kao dok. br. 38.

presecanja komunikacije Gračanica - Srnice i Srnice - Brčko sa zadatkom ovladavanja linijom Prosjeka - S. Skakava - s. Bijela - s. Cerik (na levoj obali Velike Tinje) - Jakavica (k. 168) - k. 188 - Mednica (k. 215) - k. 216 - s. Donji Lukavac - Petrovac (k. 320) - s. Kamenjani - k. 535 (s. Međeđa) - Jelovo Brdo (k. 749) - k. 633 - Sokol - s. Piskavica - Stražba (452) - Straževac (k. 336) - Karanovac (k. 360) - Greblje Brdo (k. 428) - Vel. Brijeg (k. 782). Težište napada biće na pravcu Maoča Karavlaška - s. Bijela - s. Avramovina i na pravcu Bandra - s. Biberovo Polje - s. Donji Lukavac sa ciljem opkoljavanja neprijatelja na sektoru Srnice, njegovog uništenja ili zarobljavanja.

U cilju neposrednog sadejstva operativnoj grupi divizija I armije 6. o. m. težište naših operacija prenosi se na pravac Gračanica - Doboj sa ciljem ovladavanja Gračanicom i izbijanja na liniju Studenac (k. 639) - Vis (k. 694) - Debelo Brdo (k. 405) - s. Stjepan Polje - Samarić - Gostilj (k. 774) Vel. Brijeg (k. 782), a potom težiti da se izbjie na liniju Vis - k. 521 (s. Brđani) - s. Prnjavor - k. 430 - Motka (k. 442) - Samarić (k. 202) - Gavran Vis - Visoka Ravan - Krčmarica (k. 682). Pomoćne snage djeluju pravcem Srnice - Gradačac neposredno sadejstvujući operativnoj grupi divizija I armije sa zadatkom izbijanja na liniju s. Turić - Turić (k. 214) - k. 239 - Humka (k. 388) - s. Gornji Lukavac - k. 250 - Vučjak (k. 210) - k. 354 - Tadića Brdo - Zelinjsko Brdo (k. 534), u cilju presecanja komunikacije Gradačac - Brčko i ugrožavanja komunikacije Modrić - Gradačac. Jedinice koje djeluju na ovom pravcu otpočinju napad sa linije dostignute u toku 5. o. m. onda kada jedinice I armije izbiju u rejon s. Bukvik - s. Gornja Brka.

Prema poslednjim podacima na sektoru Srnice neprijatelj drži liniju i to: Prav. i Musi. Rašljani ustaše i četnici; s. Bijela ustaška bojna jačine oko 800 sa oko 300 Nemaca; izvjesne nemačke snage drže liniju s. Pašani (sa nešto ustaša) - k. 593 - k. 525 - Panike (k. 520) - k. 447 - s. Gor. Hrgovi - k. 327 - Ormanica (k. 219) - Cerik - k. 158 - Tutnjevac (k. 251) - k. 242 - k. 266 - Kapetanova Bina - Kupresi (k. 309); četnici i ustaše sa nešto Nemaca na liniji Vranjevac (k. 459) - Monj - 505 - k. 474 - k. 446 - s. Pribava; i četnici na liniji s. Karanovac - s. Boljanić - s. Konopljište - s. Paklenica. Neprijateljska 3 topa nalaze se na utrini kod s. Gusta, a jedna haubica u rejonu s. Kerep.

Naređujemo:

I faza - 5. aprila t. g.

1) Jedinice E, ojačane sa »Z« i jednom baterijom pukovskih topova, u toku noći 3/4. o. m. sa potrebnim delom snaga smeniće jedinice »S« na otseku Hajdučko Brdo - Zuberovo Brdo - s. Ujdrovići do reke Tinje zaključno. Preuzima ceo sektor između Maočke reke i Tinje, kontrolišući izviđačkim delovima prostoriju između r. šibošice i Maočke reke.

5. aprila u 5 časova počinje napad na neprijatelja pred sobom sa težištem napada na pravcu Maoča Karavlaška - s. Bijela - s. Avramovina (obuhvatajući s. Bijelu sa istoka i severa).

Zadatak: da što pre ovlada desnom obalom Velike i Male Tinje zauzimajući neprijateljske oslonce: s. Bijela - s. Gor. Hrgovi - s. Ormanica (k. 219) - s. Gušte - s. Srnice - k. 280.

Obratiti naročitu pažnju na desno krilo i bok obezbeđujući se sa pravca s. Palanka i s. Bukvik. Po ovladivanju desnom obalom Velike i Male Tinje odmah se utvrditi i preduzeti mere za sigurno odbijanje svih eventualnih neprijateljskih protivnapada.

Granice zone dejstva biće i to:

- zapadno: r. Tinja - s. Tutnjevac (k. 251) (oboje isključno) - k. 243 (isključno) - Kapetanova Bina (isključno) - r. Bosut (isključno s. Biberovo Polje) - s. Ćosić (zaključno) - k. 153 (zaključno) - k. 216 (zaključno);

- istočno: širi se po potrebi u cilju obuhvata s. Bijela. Po sigurnom ovladivanju i učvršćivanju na dostignutoj liniji, sa iste produžava napad u cilju izbivanja na liniju Jakavica (k. 164) - k. 188 - Mednica (k. 215), uz sadejstvo jedinica »S«, obezbeđujući se sa pravca s. Bukvik - Srnice. Na ovoj liniji odmah se utvrđuje i preduzima mere za odbijanje neprijateljskih protivnapada. U isto vreme najčvršće se povezuje sa desnim krilom jedinica »S«.

U toku napada održavati stalno najtešnju vezu sa desnim krilom jedinica »S« na liniji zapadne granice zone dejstva.

2) Jedinice »S« napadaju 5. o. m. u 5 časova neprijatelja pred sobom sa sadanjih položaja, sa težištem napada na pravcu: Bandra (k. 404) - Biberovo Polje - Jelovče Selo - s. Donji Lukavac, sa ciljem što bržeg prodora na bok i pozadinu neprijateljskih snaga na sektoru Srnice.

Zadatak: da opkoli neprijateljske snage na sektoru Srnice sa zapada i u sadejstvu sa jedinicama »E« neprijatelja uništi ili zarobi. U isto vreme preseca komunikaciju Gračanica - Srnice. U tom cilju ima što pre da izbije i ovlada linijom zaseok Kraljići - Grabovac (k. 402) - Borik (k. 463) - zaseok Cage - s. Trnovci - k. 555 - s. Hodžići - k. 505 (Bukva). Naročito čvrsto držati oslonce Monj - Stražba - Bandra - Vranjevac. Po izbivanju na pomenutu liniju preduzeti hitne mere utvrđivanja i sigurnog održanja zauzetih položaja odbijajući sve neprijateljske protivnapade. Naročito obratiti pažnju na pravac neprijateljskog napada od Sijedog Krša (k. 663) - k. 555 - Vranjevac.

Granica zone dejstva biće i to:

- južno: k. 472 (zaključno) - Delića Brdo (isključno) - Sokol (zaključno) - s. Avdići (isključno) - s. Karići (zaključno) - s. Kovači (zaključno) - Stjene (k. 485) (zaključno);

- istočno: zapadna granica jedinica »E«.

U toku napada održavati najtešnju vezu sa jedinicama »E« na liniji istočne granice zone dejstva, pri čemu joj sadejstvovati izvesnim delom snaga pravcem Kapetanova Bina - Begov han u cilju što bržeg ovladivanja Muslimanskim Srnicama. Južno održavati čvrstu vezu sa desnim krilom »N« na k. 504, a u toku napada na liniji južne granice zone dejstva.

Po izbivanju i sigurnom ovladivanju napred pomenutom linijom, sa iste produžiti napad s težnjom izbivanja, kao krajnjim ciljem ovoga dana, na liniju: s. Donji Lukavac - Ćosić (k. 291) - Petrovac - k. 320 - k. 361 - s. Kamenjani - k. 535 - s. Gornja Međeđa - Jelovo Brdo (k. 479) - Šarena Vodica - k. 633 - Sokol. Na ovoj liniji odmah se čvrsto

utvrditi i preduzeti mere za sigurno odbijanje neprijateljskih protivnapada, obraćajući naročito pažnju na dejstvo neprijatelja od Gradačca i od k. 663 (Sijedi Krš).

3) Jedinice »N« 5. aprila u 5 časova napadaju neprijatelja pred sobom sa sadašnjih položaja, s težnjom da ovladaju linijom s. Piskavica - Stražba (k. 452) - Straževac (k. 336) - Karanovac (k. 160) - Greblje Brdo (k. 428) - Veliki Brijeg (k. 782).

Zadatak: vezivanje neprijateljskih snaga na svom frontu i privlačenje istih na sebe u cilju olakšanja izbijanja jedinica »S« na liniju k. 555 - Hodžići - k. 505, a potom eventualno i na liniju k. 633 - Sokol.

Obratiti naročito pažnju da se u slučaju neprijateljskog protivnapada jačim snagama na frontu »N« sigurno održe sadanji položaji i odbije svaki pokušaj neprijateljskog prodora dolinom Spreče i pravcem Piskavica - Čekanići - Gor. Moranjci. U toku napada »S« održavati najtešnju vezu sa njegovim levim krilom i na najpogodniji način istome neposredno sadejstvovati u cilju olakšanja njegovog izbijanja na gore pomenutu liniju.

4) Artiljerija:

a) jedinice »S« postaviće se na prostoriji s. Babunovići - s. Sladna - s. Brnjičani, sa zadatkom neposrednog potpomaganja napada jedinica »S« na celom frontu. Delom artiljerije potpomagati napad jedinica »E« u zoni desno: Hajdučko Brdo (k. 567) - Panike (k. 520) - s. Gornji Hrgovi - s. Donji Hrgovi - Jakavica, a levo do zapadne granice zone dejstva »E«.

Jednu bateriju pukovskih topova uputiti »E«, koja će mu služiti kao prateća artiljerija i biće u njegovom sastavu i pod neposrednom komandom do daljeg naređenja.

b) Artiljerija jedinice »N« sa sadanjih položaja potpomaže napad jedinice »N« na celom frontu a naročito na desnoj obali r. Spreče, pri čemu predvideti koncentraciju vatre izvesnog broja oruđa na prostoriju Sokol - Glavica (k. 622).

v) Komandant artiljerije »S« izdaće na osnovu ove zapovesti svoju detaljnu pismenu zapovest, u kojoj predvideti organizaciju komandovanja, podelu zadataka, način potpomaganja i količine utroška municije.

5) Početak napada ima da bude tačno 5. aprila u 5 časova.

6) Jedinice »E« u svom planu napada predvideće da »Z« bude na desnom krilu njenog rasporeda, pošto će u toku ove operacije ući u sastav »I« kada ista izbije u visinu »Z«.

7) Veze:

a) Radio-veze biće po već ustaljenom planu.

b) Telefonske veze: glavna osa veze Tuzla - Bukinje - Lukavac - Dobošnica - Miričina - Gračanica - Dobo; a pomoćna osa veze Tuzla - Bukinje - Dobrnja - Srebrenik - Srnica - Gradačac.

Glavni centar veze biće u Tuzli, istaknuti u Lukavcu, a pomoćni u Srebreniku.

Glavnu osu veze koristiće jedinice »N« i sve jedinice na tom pravcu, pomoćnu osu veze koristiće »E« i »S«.

Najstrožije zabranjujemo direktno vezivanje na liniju i isto se mora vršiti isključivo preko postojećih telefonskih centrala.

Telefone i centrale građanskih vlasti i privatnih lica odmah isključiti i oduzeti. Na iste izdati pismene potvrde i vratiti oduzete aparate tek po završetku operacija. Raščišćavanje telefonskih linija od glavnog do pomoćnog i istaknutog centra izvršiće se staranjem načelnika Odeljenja za vezu »A«, a unapred vršiće se staranjem jedinica koje na tom pravcu, operišu. Premeštanje centara i produženje linija vršiće ljudstvo neposredno potčinjenih jedinica uz pomoć ljudstva za vezu jedinice »A«. Ovo ljudstvo ima biti u toku 4 o. m. najdalje do 14 časova u Kamenici i u Srebreniku, koje će biti snabdeveno izvesnom količinom telefonskih materijala.

Početak dejstva svih centara ima biti bezuslovno 4. o. m. u 18 časova. O ovome će nas u to vreme izvestiti načelnik Odeljenja za vezu »A«.

v) Kurirske veze: pored napred navedenih sredstava za vezu, predvideti i održavanje stalne i sigurne veze putem kurira najbržim sredstvom (motociklisti, konjanici, železnica), kao i relejnim putem postavljajući relejne stanice duž pojedinih osa. Ove stanice obrazovaće i to: glavnu u Bukinju »A«, obične na osi u Dobošnici »N«, u Seoni »S«, u s. Lisovići »E«.

8) Izveštaj:

Jedinice »E«, »S« i »N« dostaviće nam izveštaj o završenim priprema najdalje 5. o. m. do 3 časa ujutro. Podneti nam izveštaj kad otpočne napad, tj. 5. o. m. u 5 časova. Dalje u toku napada podnositi nam redovno izveštaje svaka 2 časa, počev od 7 časova. Sve ove izveštaje podnositi telefonskim putem, a u slučaju momentalnog prekida ove veze radio-putem.

Pismene izveštaje o radu i situaciji u 12 i 20 časova poslati nam najbržim sredstvom putem kurira.

9) Sanitetske ustanove biće po dosadanjem. Evakuacija ranjenika na dosadnji način. Načelnik Saniteta »A« u vezi sa predstojećom akcijom preduzeće potrebne mere i izdati hitne direktive u cilju pravilnog funkcionisanja sanitetske službe.

10) Komunikaciski pravci:

- »E« Srebrenik - Lisovići - Bukinje - Tuzla;

»S« Rapatnica - Seona - Dobošnica - Lukavac - Tuzla; i

»N« Miričina — Lukavac - Tuzla.

Po danu komore ne smeju da prelaze liniju Srebrenik - Rapatnica - Gornji Moranjci - Miričina, sem komora za municiju koje po predaji iste imaju odmah da se vrate na napred pomenutu liniju. Sve druge komore od pomenute linije pa unapred mogu samo saobraćati noću.

II faza - 6. aprila t. g.

1) U toku noći 5/6. aprila jedinice »E« preuzeće od jedinica »S« osek Kraljići - Grabovac - Borik (k. 436).

6. aprila, po izbivanju delova operativne grupe divizija u rejon s. Bukvik, otpočinju napad opštim pravcem Srnice - Gradačac sa zadatkom da što pre izbiju i ovladaju linijom s. Turić - Turić (k. 214) - k. 239 - Humka (k. 288) - s. Gor. Lukavac (k. 250) - Vučjak (k. 210) obezbeđujući levo krilo i bok sa potrebnim delom snaga koje treba da izbiju na liniju k. 391 - Tadić Brdo - Zelinjsko Brdo (k. 534), s težnjom

da ovladaju Gradačcom, vezujući se u toku napredovanja ka severu što čvršće sa levim krilom jedinica operativne grupe divizija.

2) Jedinice »S«, po izbijanju i učvršćivanju na liniji određenoj kao cilj za 5. april, pristupiće odmah pripremana za prenošenje težišta na pravac Vranjevac - Sijedi Krš (k. 663) - Vis (k. 694) - s. Prnjavor.

U toku noći 5/6. aprila po smenjivanju jedinica sa otseka Kraljići - Grabovac - Borik pregrupisati svoje jedinice tako da 6. aprila ujutro otpočne napad, opštim pravcem, kako je napred navedeno, sa položaja dostignutih u toku 5. aprila. Težište napada biće na pravcu Hodžići - Sijedi Krš - Prnjavor.

Zadatak: što pre izbiti na liniju Studenac (k. 639) - Vis (k. 694). Po izbijanju na pomenutu liniju odmah istu dobro utvrditi i dejstvom pravcem Vis (k. 694) - k. 520 - k. 356 - Gračanica olakšati »N« ovladavanje Gračanicom i dalje dejstvo obema obalama r. Spreče. Po ovladavanju Gračanicom, jedinice »E« sa dostignute linije produžiće napad opštim pravcem Sijedi Krš - s. Prnjavor - Rijeka sa ciljem izbijanja na liniju Špletana Lipa (k. 651 i k. 586) - Vis (521) - Drenova (k. 584) - Drum (k. 461).

Granica zone dejstva:

- severno: Zelinjski Potok; - južno: Sokol (zaključno) - s. Avdići (isključno) - s. Karići (zaključno) - s. Kovači (zaključno) - Stjene (k. 485) (zaključno) - k. 280 (zaključno) - k. 419 (zaključno) - k. 366 (zaključno).

3) Jedinice »N« 6. aprila ujutro napadaju na celom frontu sa dostignute linije opštim pravcem Tunjevac - Gračanica - Brijesnica - Klokotnica, sa težištem napada na desnom krilu.

Zadatak: uz sadejstvo jedinica »S« što pre ovladati Gračanicom i produžiti napad u cilju izbijanja na liniju Đurići - k. 222 - Boljanić - Gostilj (k. 774) - Vel. Brijeg (k. 782), a potom na liniju Motka (k. 442) - k. 202 (Samarić) - Gavran Vis - Visoka Planina - Krčmarica (k. 682). Obratiti naročito pažnju na levo krilo i bok.

Granica zone dejstva:

- severno: južna granica »S«,
- južno: po potrebi.

4) U toku napada delovi »S« i »N« ne treba da se zadržavaju oko neprijateljskog uporišta Sokol, već isto blokirati i produžiti napad, a jedinice »S« iz rezerve pristupiće likvidaciji ovog uporišta.

Uopšte sve jedinice u toku napada da se ne zadržavaju oko pojedinih neprijateljskih uporišta koja se uporno brane, već ista blokirati i likvidirati jedinicama iz druge linije. Težiti da se u toku napada smelim i energičnim dejstvom, koristeći i pojedine jaruge i potoke, ispreseca sistem neprijateljske odbrane i dejstvom na krilu i bokove uništava neprijatelj na pojedinim osloncima.

5) Po izbijanju na određenu liniju, »S« i »N« vezaće se telefonom za istaknuti centar koji će se premestiti u Gračanicu, a jedinice »E« za pomoćni centar, koji će se premestiti u Srnice.

Sve ostale veze biće, kako je to predviđeno, u odeljku I, s tim što treba vršiti postepeno formiranje novih relejnih stanica na pojedinim osama veze prema meri napredovanja.

Objašnjenje šifri

Šifra	Naziv štaba
A	Štab 2. armije
S	Štab 23. divizije
E	Štab 25. divizije
N	Štab 45. divizije
Z	Štab 2. krajiške brigade 17. divizije
I	Štab 17. divizije

Podnošenje izveštaja ima u svemu biti, kako je to naređeno, za 5. april.

6) Sve ostale odredbe iznete u odeljku I ostaju u svemu nepromenjene. Po izbivanju na predviđenu liniju kao krajnji cilj za 6. april, komore se mogu približiti do linije Sokol - Gračanica.

7) Početak napada »S« i »N« 6. aprila određiće se naknadno, što će zavisi od razvoja operacija prema severu.

8) Prijem ove zapovesti pismeno nam potvrdite.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

DOSTAVLJENO:
S, N, E, k-tu Morave
K-di artiljerije A.

Za štab
Načelnik štaba
general-major
Ljubo Vučković

ZAPOVEST ŠTABA 2. ARMIJE JA OD 25. APRILA 1945. ŠTABOVIMA
POTCINJENIH JEDINICA ZA DEJSTVA U DOLINI UNE¹

STAB II ARMIJE
Operativno odeljenje
0. br. 36S
25. IV. 1945. g.
u 14 čas.

ZAPOVEST

Sekcije: Pakrac, Banja Luka, Kostajnica, Prijedor, Petrinja, Bihać,
Karlovac, Gospić i Ogulin. Razmer: 1: 100.000

U dolini reke Une neprijatelj drži uporišta Bos. Krupa, Otoka, Bos. Novi, Dobrljin, Bos. Kostajnica, Dubica. Na ovim uporištima u dolini Une nalaze se sledeće neprijateljske jedinice: delovi 373 »Tigar« divizije, koja je u borbama oko Bihaća razbijena i sada broji oko 1000 do 1500 ljudi, oko dva bataljona 104 nemačke divizije, oko 1000 vojnika (ostale snage 104 divizije nalaze se u rejonu Karlovca) jedinice 4 hrvatske divizije, oko 4.000 vojnika, raspoređene od Bos. Novog do Dubice; jedinice 10 hrvatske divizije, oko 3500-4000 vojnika, raspoređene od Bos. Novog i Dvora na Uni do Ostrošca; i nešto ustaša raspoređenih u donjem toku Une. Neprijatelj kontroliše komunikaciju dolinom r. Kupe - Karlovac - Sisak.

Jedinice 28. i 45. divizije 24. o. m. ujutro oslobodile su Bos. Gradišku, oko podne izvesni delovi forsirali su Savu, oslobodili Staru Gradišku i Gornju Varoš i do 17 časova prednji delovi bili su izbili do južne ivice Nove Varoši.

II Armija ima zadatak da produži energičnu ofanzivu opštim pravcem ka severozapadu čisteći i likvidirajući sva neprijateljska uporišta na desnoj obali Save. U cilju izvršenja prednjeg,-

NAREDUJEMO:

I - *Unska grupa divizija* (pod komandom general-majora Ljube Vučkovića):

1. - 45 *divizija*

3. *brigade*

1 baterija p. k. topova

1 baterija puk. topova

(obe iz II art. brigade)

2 baterije topova »Zis«

(iz III art. brigade)

1 - Sa dve brigade odmah produžava nadiranje desnom obalom Save opštim pravcem Bos. gradiška - Orahovo - Du-

¹ Original u AVII, k. 272, reg. br. 17-1; objavljen je u *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, kao dok. br. 69.

bica, sa zadatkom da što pre izbije na r. Unu i likvidira neprijateljsko uporište Bos. Dubica, čisteći usput sva neprijateljska uporišta na desnoj obali Save. Jednu brigadu ostaviti na prostorijski Bos. Gradiške i Stare Gradiške do izbijanja delova I Armije u Staru Gradišku, a potom i ovu brigadu prebaciti u sastav divizije prema Bos. Dubici.

Zona dejstva: desno r. Sava a levo r. Slabinja - Tavanak (zaključno) - r. Mlječanica.

2. - 28. divizija

2. brigade

1 baterija p. k. topova

3 baterije t. minobacača

(sve iz II art. brigade)

2 - Produžava pokret najkraćim pravcem između Prosare i Kozare ka Bos. Kostajnici sa zadatkom da što pre izbije na r. Unu i likvidira neprijateljsko uporište Kostajnica.

Zona dejstva: desno leva granica 45 divizije a levo Grdanovac - Rudarica (339) - k. 169 - Kriva rijeka (sve zaključno).

3. - 39. divizija

3 brigade

I art. divizion

3 - Produžava pokret ka Bos. Novom sa zadatkom da što pre izbije u dolinu r. Une i likvidira neprijateljska uporišta Dobrljin i Bos. Novi.

Zona dejstva: desno leva granica 28 divizije, a levo širiti se ka jugu po potrebi.

Naročito obratiti pažnju na pravac od Bos. Krupe.

II - *Karlovačka grupa divizija* (pod komandom general-majora Radovana Vukanovića): 3, 4 i 10 divizija produžavaju pokret prema zapovesti operativnog štaba grupe korpusa O. str. pov. br. 7 do 23 aprila tek. godine. Ove jedinice ubrzaće pokret i svakodnevno do 20 časova izvestiti štab ove armije gde su čela pojedinih divizija dotičnog dana zanoćila.

III - *Armijska rezerva:*

23. divizija

3 brigade

1 baterija p. k. topova

1 baterija puk. topova

2 baterije t. bacača

(sve iz II art. brigade)

Produžice pokret sa sadanje prostorijski pravcem Klašnice - Dragočaj, odakle izvršiti prebacivanje svih jedinica železnicom do Prijedora, i dalje dokle železnica radi, s tim da se divizija postavi duž r. Sane sa čelom u visini s. Blagaj.

IV - *Armiska artiljerija:*

Teški divizion II brig.

1 haubička baterija

iz III art. brigade

Svega:

2 baterije »Zis«

2 baterije haubica

Sa dosadanje prostorije preduzeće odmah pokret pravcem Nova Topola - Dragočaj. U Dragočaju, po prebacivanju jedinica 23 divizije, ukrcaće se i železnicom prebaciti do Prijedora. Po iskrcavanju u Prijedoru postaviće se na prostoriji Ćirkin polje - k. 214 - Greda, k. 181 - Urije, gde će dobiti dalji zadatak.

V - *Pontonirske jedinice:*

Dva dvodelna pontona pridati 28 diviziji, a sve ostale pontone, po prebacivanju zadnjih delova 45 divizije preko r. Vrbasa, prebaciti suvim pravcem Nova Topola - Dragočaj. U Dragočaju ukrcati sva ova sredstva u železnicu i ista prebaciti, pontone, do krajnje stanice do koje železnica radi na pravcu Banja Luka - Prijedor - Bos. Novi.

VI - *Veze:*

1 - Radio-veze po planu, koga će razraditi Odeljenje za vezu ovoga štaba.

2 - Telefonske veze: osa veze Banja Luka - Prijedor - Bos. Novi; glavni centar u Prijedoru; istaknuti centar kod žel. stanice Svodna, a pomoćni centar kod raskrsnice k. 144 Knežpolje.

39 i 23 divizija vezaće se za istaknuti centar, 45 i 28 divizija za pomoćni centar. Armiska artiljerija vezaće se za glavni centar.

Između Banja Luke i Prijedora koristi stalnu telefonsku liniju.

3 - Karlovačka grupa divizija održavaće vezu sa ovim štabom samo radio-putem.

VII - *Izveštaji:*

Obe grupe divizija podnosiće nam redovno izveštaje svakog dana u 12 časova i 20 časova počev od 26. ov. m. U izveštajima ukratko naznačiti situaciju, liniju prednjih delova odnosno mesta čela pojedinih divizija na kraju dotičnog dana i rezultate borbi.

Sve divizije svakog dana do 24 časa dostavljaju pismene operativne izveštaje svome komandantu grupe divizija. Komandanti pojedinih grupa, po prikupljanju ovih izveštaja, sa svojim primedbama, iste će po prvim kuririma slati ovome štabu.

VIII - *Komunikacijski pravci:*

II Armija: Brod - Derventa - Banja Luka - Prijedor

45. divizija: Prijedor - Knežpolje - Bos. Dubica;

28. divizija: Prijedor - Knežpolje - Bos. Kostajnica;

39 i 23 divizija: Prijedor - Bos. Novi.

IX - *Sanitetska služba:*

Načelnik sanitetskog odeljenja ovoga štaba organizovaće prihvati i evakuaciju ranjenika u Prijedoru. Evakuacija ranjenika ima se vršiti železnicom za Banja Luku. Za evakuaciju ranjenika sa pravca Bos. Novi koristiti železnicu od krajnje stanice.

X - Naročito napominjemo da u ovim operacijama prvenstvenu i presudnu ulogu igra brzina u ostvarivanju postavljenih zadataka, te u tom pravcu uložiti sve da se izvrše dodeljeni zadaci za najkraće vreme.

Prilog: Podaci o neprijatelju iz Obaveštajnog odeljenja ovog štaba.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

V. d. pol. komesara
pukovnik,
Blažo Lompar

Načelnik štaba
general-major
Ljubo Vučković

Komandant
general-lajtnant
Koča A. Popović

M. P.

Dostavljeno:

General-majoru Radovanu Vukanoviću;

General-majoru Ljubi Vučkoviću;

Štabovima divizija: 45, 28, 39 i 23;

K-tu artiljerije II armije.

Izvodno: Načelniku inženjerije, odeljenja za veze i sanitetskog odeljenja II arm.

Bibliografija

a. Arhivski izvori

Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (ACKSKJ),
Fond Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CKKPJ).

Arhiv Vojnoistorijskog instituta (AVII).

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (*Zbornik NOR*):

- tom I, knj. 15 i 18;
- tom II, knj. 14 i 15;
- tom IV, knj. 29, 30, 31, 32, 33, 34;
- tom V, knj. 39;
- tom VI, knj. 19;
- tom IX, knj. 7, 8 i 9;
- tom X, knj. 1 i 2;
- tom XI, knj. 2;
- tom XII, knj. 4;
- tom XIV, knj. 4.

b. Istorijska dela

Broz Josip Tito, *Sabrana djela*, Izdavački centar »Komunist«, Beograd/Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, /Izdavačko knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb, Beograd, 1982, tom 23, 24 i 25.

c. Literatura

Cvetković B. Zdravko, *17. slavonska NOU brigada*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978.

Dželebdžić Milovan, *Borbe s Grupom armija »E«* (Od Grčke do austrijske granice), »Narodna armija«, Beograd, 1978.

- Đonlagić Ahmet, *27. istočnobosanska divizija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983.

Grupa autora, *Armije u strategijskoj koncepciji NOR i revolucije*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.

Grupa autora, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu* (materijal sa simpozijuma), Komanda Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, Beograd, 1981.

Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije (Učesnici govore)*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.

Vukanović Radovan, *Ratni put Treće divizije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970.

Vukosavljević Mladen, Karasijević Drago, *Pedeset treća NOU srednjobosanska divizija*, Novinsko-izdavačko preduzeće »Zadrugar«, Sarajevo, 1969.

Vukotić Jovo, *Druga proleterska divizija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1972.

d. Časopisi

Vojnoistorijski glasnik, br. 1. Beograd, 1975.

Vojnoistorijski glasnik, br. 1, (članak pukovnika dr Branka Latasa, *Uništenje četnika u završnoj etapi rata*, Beograd, 1986.

Registar

LIČNA IMENA

- ABRAMOVIĆ Milan, 35, 417
ALEKSANDER Harold, 191, 273, 274, 370
ARSENIĆ Borko, 340
AULEB Helge, 230
BAČOVIĆ Petar, 149
BAJALICA Dimitrije, 340
BAŠIĆ Rade, 342
BOROTA Gojko, 57
BOSANAC Krsto, 218
BOŽIĆ Sava, 29
BRAJOVIĆ Blažo, 150
BROZ Josip Tito, 16, 17, 19, 20, 32, 41, 91, 92, 105, 123, 128, 136, 145, 146, 170, 183, 186, 191, 196, 218, 219, 232, 233, 245, 265, 273, 297, 337, 338, 343, 367, 370, 371
BUDISAVLJEVIĆ Srđan, 245
BURIĆ Savo, 340
CEROVIĆ Vojislav, 104, 208
CESARIĆ Slavko, 27
ČERČIL Vinston, 12
ČOLAKOVIĆ Rodoljub, 72
ĆERIC Salem, 36
DAMJANOVIĆ Stevan Leko, 28, 150
DAPČEVIĆ Peko, 19, 29, 81, 92, 248, 274, 323
DRAČA Jovan, 33
DRAPŠIN Petar, 274, 368
DRLJEVIĆ Savo, 92
ĐURIŠIĆ Pavle, 95, 110, 148, 149, 151, 152, 159, 253, 254, 374
GORŠKOV Sergej GEORGIJEVIČ, 19
HAMOVIĆ Rade, 17, 367
HENKE Gerhard, 75
HERLJEVIĆ Franjo, 36
HITLER Adolf, 14, 22, 96, 276, 281, 353
HOTIĆ Mesud, 342
FELMI Helmut, 260
FRIBE Helmut (Friebe Helmut), 122
ILIĆ Vojo, 36, 148
IVANOVIĆ Miladin, 34, 116, 417
JAKŠIĆ Pavle, 368
JANKOVIĆ Blažo, 196
JOKA Milan, 417
JOVANOVIĆ Arso, 17, 370
JOVANOVIĆ Radivoje Bradonja, 105, 107
KARADORĐEVIĆ Petar II, 245
KARANOVIĆ Vlado, 51
KARDELJ Edvard, 16, 219
KESEROVIĆ Dragutin, 30
KIBLER Ludvig, 370
KNEŽEVIĆ Novak, 34, 417
KOMARČEVIĆ Vladimir, 150
KOSORIĆ Pero, 35, 127, 258
KOVAČEVIĆ Vojo, 215
KUKOLJ Uroš, 34
KUM Oto (Kumm Otto), 25
KUPREŠANIN Branko, 50
LER Aleksander (Lohr Alexander), 14, 83, 230, 366, 379
LOMPAR Blažo, 32, 92
MANDIĆ Ante, 245
MANDIĆ Gligorije Gligo, 32
MIHAILOVIĆ Draža, 29, 30, 31, 56, 62, 94, 95, 97, 113, 115, 147, 148, 151, 154, 157, 253, 254, 255, 372, 374
MIJATOVIĆ Cvijetin Majo, 24
MOLOTOV Vječeslav MIHAILOVIĆ, 16
MRAKOVIĆ Blažo, 33, 417
NAD Košta, 368
NEDIĆ Neško, 202
NENEZIĆ Radojica, 33, 417
OLBINA Dane, 35
OSTOJIC Zaharije, 147, 149, 151
PANTELIĆ Milojica, 34, 417
PAVELIĆ Ante, 356
PAVIĆ Jovo, 340
PEJANOVIĆ Milutin, 36
PETOVAR Rudolf Rudi, 35
POLEKSIĆ Momčilo, 50
POPIVODA Pero, 146, 183

POPOVIĆ Đuro, 157
 POPOVIĆ Koča, 32, 53, 129, 167, 168,
 173, 246, 258, 298, 347, 362
 POPOVIĆ Vladimir, 41
 POPOVIĆ Vojin, 34, 417
 RADOJEVIĆ Sveto, 340
 RADOVANOVIĆ Stevan, 31
 RAČIĆ Dragoslav, 95, 149, 150, 151,
 152, 154, 159
 RANKOVIĆ Aleksandar, 18, 283
 RODIĆ Slavko, 258, 297, 298, 339
 ROLOVIĆ Vladimir, 36
 RUZVELT Delano Franklin, 12
 RUŽIČKA Josip, 231
 SEKULIĆ Vojin Vojo, 34, 417
 SERNEC Dušan, 245
 SMILJANIĆ Dušan, 149
 STALJIN Josif VISARIONOVIĆ, 12
 STANIŠIĆ Milija, 188
 STOJAKOVIĆ Milenko, 32
 STUPAR Vojo, 340
 ŠILJEGOVIĆ Boško, 368
 ŠKEROVIĆ Zarija, 35
 ŠKODUNOVIĆ Nikolaj NIKOLAJE-
 VIĆ, 19, 81
 ŠTETNER Valter (Stettner Walter), 25
 ŠUBAŠIĆ Ivan, 16, 191, 218, 219
 TANASKOVIĆ Rajko, 32, 196, 417
 TERZIĆ Velimir, 17, 311
 TODIĆ Cvijetin, 29
 TODOROVIĆ Mijalko, 92
 TODOROVIĆ Vojo, 340
 TOLBUHIN Fjodor IVANOVIĆ, 19,
 272, 273, 274
 TUFEGČIĆ Vojislav, 150
 VAJKS Maksimilijan fon (Weichs Ma-
 ximilian von), 21, 83
 VUČKOVIĆ Ljubo, 32, 166, 168, 186,
 187, 190, 340
 VUKANOVIĆ Radovan, 258, 338, 339,
 340, 343, 347
 VUKČEVIĆ Savo, 35, 417
 VOJNOVIĆ Petar, 340
 UROŠEVIĆ Sredoje, 188
 ZEKIĆ Miloš, 35, 107, 109
 ZORIĆ Rade, 35

GEOGRAFSKI POJMOVI

Ahen, 11
 Albanija, 13, 14, 15, 20, 21
 Ardeni, 11, 12
 Arilje, 34
 Austrija, 272, 273, 274, 296, 265
 Avala (planina), 25
 Bačka, 13, 223
 Badovinci, 43, 44, 48, 54, 129
 Bajina Bašta, 33, 146, 283, 284, 371
 Balkan, 12, 13, 20
 Banat, 13, 14, 223
 Banja Koviljača, 43, 146, 324
 Banja Luka, 22, 283, 285, 317, 338, 339
 Baranja, 13, 14
 Batina, 25
 Beč, 281, 296
 Bela Crkva, 226
 Belgija, 11, 174, 373
 Belišće, 325
 Benkovac, 20
 Beograd, 14, 15, 16, 19, 21, 25, 70, 146,
 162, 191, 208, 214, 226, 227, 233, 246,
 265, 273, 274, 298, 339, 370
 Berlin, 353
 Berovo, 14
 Bihac, 284, 340, 342, 368, 375
 Bijeljina, 15, 19, 22, 23, 25, 26, 31, 32,
 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43,
 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 66, 74, 75, 83, 94, 96, 97, 98, 99,
 100, 103, 104, 106, 117, 118, 119, 120,
 122, 129, 130, 132, 157, 160, 161, 162,
 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174,
 181, 183, 188, 189, 190, 191, 192, 193,
 194, 195, 197, 199, 202, 203, 206, 207,
 208, 209, 210, 211, 212, 222, 227, 228,
 232, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250,
 259, 262, 265, 270, 271, 297, 298, 299,
 323, 371, 372, 373, 374
 Birač, 13, 28, 69, 107, 110
 Bitolj, 14
 Bjelovar, 364, 365
 Boka, 148, 152, 159, 211, 310
 Bosanski Brod, 314, 317, 319, 338, 339,
 375
 Bosanska Dubica, 340, 342, 343, 345,
 354, 356, 361, 375, 376
 Bosanska Gradiška, 283, 337, 338, 340,
 356, 363, 375

Bosafiska Kostajnica, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 354, 356, 361, 375, 376
 Bosanska Krupa, 285, 339, 340
 Bosanski Novi, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 354, 361
 Bosanski Petrovac, 127
 Bosanski Šamac, 23, 156, 260, 269, 270, 297, 298, 299, 307, 310, 311, 317, 323, 324, 325, 374
 Bosna (reka), 20, 22, 23, 27, 28, 31, 65, 77, 97, 99, 104, 105, 112, 113, 116, 122, 159, 174, 246, 247, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 260, 269, 271, 276, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 297, 298, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 337, 339, 362, 372, 374, 375, 377
 Bosut, 82, 196, 208, 233, 271, 326, 327
 Bratunac, 219, 257
 Brčko, 15, 19, 23, 27, 31, 32, 37, 39, 40, 41, 44, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 61, 74, 83, 94, 96, 97, 100, 104, 117, 118, 119, 120, 121, 128, 129, 145, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 167, 181, 183, 184, 191, 194, 196, 198, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 211, 228, 231, 232, 243, 246, 247, 248, 249, 253, 259, 260, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 283, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 374, 375
 Bregana, 360
 Brežice, 355, 356, 357, 359, 360, 362
 Bronzani Majdan, 340
 Budimpešta, 11
 Bugarska, 14, 20
 Celovec, 365
 Celje, 359, 360, 361, 367, 376
 Centralna Srbija, 68
 Cer (planina), 148, 194
 Cerklje, 360, 361, 362
 Cetinje, 15
 Cres (ostrvo), 369
 Crikvenica, 369
 Crna Gora, 14, 15, 17, 19, 20, 91, 95, 148, 152, 159, 211, 233, 234, 297, 374
 Crnogorsko primorje, 30, 31
 Čačak, 13, 15, 19, 33, 34, 38, 39, 146, 371
 Čađavica, 326
 Čajetina, 146
 Čajniče, 29, 30, 95, 148, 372
 Češoslovačka, 11, 353
 Daleki Istok, 12
 Dalmacija, 13, 17, 20
 Dalj, 325
 Danilovgrad, 15
 Daruvar, 231
 Delnice, 339, 369
 Derventa, 297, 314, 315, 317, 319, 338, 339, 344, 356, 375
 Doboij, 19, 23, 32, 95, 97, 101, 103, 105, 113, 114, 116, 127, 129, 130, 154, 156, 157, 180, 202, 212, 228, 243, 250, 251, 253, 256, 259, 260, 261, 262, 269, 270, 276, 279, 283, 284, 297, 298, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 313, 314, 320, 321, 322, 338, 362, 374, 375
 Dobra, 347, 348, 349, 351, 352
 Donji Miholjac, 22, 325, 363, 364
 Drava (reka), 14, 18, 20, 22, 23, 25, 38, 39, 51, 81, 83, 91, 95, 96, 186, 217, 229, 230, 231, 260, 271, 272, 273, 323, 325, 363
 Dravograd, 359, 364, 365, 368
 Drina (reka), 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 60, 65, 66, 67, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 82, 83, 91, 94, 97, 98, 100, 103, 105, 106, 108, 110, 112, 120, 122, 129, 136, 145, 146, 148, 161, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 217, 222, 226, 243, 244, 246, 247, 257, 265, 271, 284, 298, 299, 323, 324, 371, 376
 Drinjača (reka), 21, 24, 26, 27, 30, 31, 36, 107, 126, 128, 131, 132, 133, 134, 136
 Drinjača (selo), 16, 37, 38, 39, 40, 45, 46, 48, 49, 55, 56, 57, 59, 65, 75, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 112, 122, 125, 126, 129, 133, 134, 135, 136, 372, 373
 Duga Resa, 347, 351, 352
 Dunav (reka), 14, 18, 19, 22, 81, 82, 196, 273, 325
 Dvor na Uni, 344, 346, 357, 376
 Đakovo, 18, 82, 327, 363
 Đetinja (reka), 19, 32, 84

Elbasan (Albanija), 14, 15
 Emilija (Italija), 13
 Erdevik, 82
 Evropa, 12, 13, 353
 Francuska, 11, 174
 Foča, 21, 29, 30, 95, 147, 149, 372
 Frankfurt, 296
 Gacko, 21
 Gdanjsk, 296
 Gdinja, 296
 Generalski Stol, 347, 348, 351, 361
 Glina, 319, 354, 356
 Goražde, 29, 30, 35, 95, 147, 148, 149,
 150, 152, 234, 372
 Gorica, 369
 Gorski kotar, 81, 369
 Gospić, 283
 Gračac, 20
 Gračanica, 23, 27, 61, 95, 97, 99, 100,
 101, 105, 114, 115, 116, 117, 122, 145,
 151, 153, 154, 155, 156, 157, 178, 181,
 183, 184, 186, 202, 203, 205, 207, 209,
 212, 228, 243, 247, 250, 251, 255, 259,
 260, 261, 262, 263, 265, 267, 270, 297,
 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307,
 320, 322, 374, 375
 Gradačac, 27, 95, 101, 114, 117, 122,
 145, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 159,
 178, 202, 203, 205, 243, 251, 253, 254,
 255, 259, 260, 261, 268, 269, 270, 300,
 301, 303, 304, 305, 306, 307, 320, 374,
 375
 Grčka, 13, 14, 20, 21, 31, 147
 Grubišino Polje, 366
 Hamburg, 353
 Han-Pijesak, 15, 16, 24, 27, 30, 31, 38,
 56, 57, 64, 98, 99, 100, 102, 103, 107,
 109, 110, 123, 124, 125, 126, 129, 148,
 193
 Hercegovina, 95, 284
 Holandija, 11, 353, 373
 Hrvatska, 22, 260
 Hrvatsko primorje, 369
 Ibar (reka), 15, 29
 Igman (planina), 282
 Ilirska Bistrica, 370
 Ilova (reka), 364, 366, 367, 375
 Ilok, 19, 82
 Istočna Bosna, 13, 14, 17, 25, 29, 32, 33,
 35, 36, 56, 68, 72, 74, 91, 94, 99, 102,
 110, 114, 133, 148, 149, 214, 246, 259,
 296
 Istočna Srbija, 68
 Istočna Hercegovina, 147, 149
 Istra, 273, 353, 369, 370
 Italija, 13, 22, 273, 353
 Ivanić-Grad, 326
 Ivankovo, 326
 Ivanjica, 29, 34
 Jablanica, 29
 Jablanik (planina), 29
 Jadran, 13, 22, 30, 274
 Jadransko more, 363
 Jajce, 284, 285
 Jamena, 31, 40
 Janja, 25, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 42,
 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
 53, 55, 77, 98, 103, 104, 106, 107, 118,
 120, 122, 323
 Jasenovac, 344
 Jastrebarsko, 361
 Javor (planina), 109, 126
 Javorak (planina), 23
 Javornik (planina), 23, 30, 57
 Jelica (planina), 61
 Jelova Gora (planina), 29, 35
 Jugoistočna Bosna, 29, 30, 31, 95, 147,
 148, 211, 219, 234
 Jugoslavija, 13, 14, 20, 21, 24, 134, 355
 Jugozapadna Srbija, 29, 94, 146, 233
 Južna Mađarska, 259
 Kakanj, 28, 276, 282
 Kalinovik, 21
 Karlovac, 337, 339, 340, 342, 343, 347,
 348, 350, 351, 352, 353, 355, 357, 359,
 361, 362, 363, 364, 376
 Kazerta (Italija), 353
 Kerestinac, 359
 Kladanj, 24, 27, 29, 56, 57, 59, 60, 61,
 63, 64, 103, 112, 113, 127, 128, 129,
 131, 148, 149, 211, 213, 216, 265, 270,
 321, 374
 Knin, 13, 20, 81
 Kočane, 14
 Kočevje, 349
 Kolašin, 15
 Komletinci, 83, 96, 121
 Konjuh (planina), 23, 61, 63
 Kopaonik (planina), 29
 Koprivnica, 364, 365
 Korana (reka), 347, 348, 350, 351, 352
 Koruška, 367
 Kosjerić, 29, 34, 55
 Kosovo, 15, 226

Kosovska Mitrovica (Titova Mitrovica), 15
 Kostajnica, 154, 312, 313, 319
 Kotor, 15
 Koviljača, 35, 40, 43, 48, 55, 104, 106, 129
 Kozjak (planina), 56
 Kozluk, 25, 26, 35, 36, 37, 41, 45, 46, 48, 49, 55, 56, 75, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 145, 171, 185, 186, 187, 188, 192, 193, 222, 243, 244
 Kragujevac, 70
 Kraljevica, 369
 Kraljevo, 13, 15, 19, 29, 371
 Krapina, 365
 Kreka, 377
 Krim, 184, 373
 Krivaja (reka), 23, 24, 113, 149, 150, 152, 159, 374
 Krka (reka), 360, 362
 Krško, 356, 357, 360, 361
 Krupanj, 29, 33
 Kumanovo, 14
 Kupa (reka), 337, 347, 348, 349, 352, 354, 355, 356, 357, 363, 377
 Kutina, 366
 Kvebek (Kanada), 12
 Lika, 81, 283, 368, 369
 Lim (reka), 148
 Livno, 21
 Lombardija (Italija), 13
 London, 191
 Lošinj (ostrvo), 369
 Loznica, 33, 34, 35, 40, 42, 43, 44, 45, 55, 56, 99, 104, 122, 184, 186, 189, 198
 Ludbreg, 365
 Lukavac, 27, 115, 377
 Ljubljana, 337, 363, 370, 376
 Ljubovija, 15, 16, 25, 26, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 57, 60, 67, 83, 146, 184, 198, 371
 Mačva, 174
 Mađarska, 11, 18, 21, 22, 23, 25, 84, 96, 229, 260, 272, 281
 Maglaj, 284, 297, 298, 305, 306, 309, 310, 311, 313, 321, 338
 Majeвица (planina), 13, 23, 28, 56, 65, 76, 94, 97, 100, 101, 113, 114, 130
 Majna (reka), 296
 Majnhajm, 296
 Makarska, 20
 Makedonija, 13, 17, 219
 Mali Zvornik, 33, 48, 49, 55, 56, 100, 101, 107, 136, 146, 170, 172, 179, 180, 182, 183, 185, 190, 198
 Maribor, 364, 365
 Mašun, 370
 Medvednik (planina), 29
 Metković, 20
 Metlika, 347, 356, 360, 361
 Mežice, 368
 Miljacka (reka), 282
 Modriča, 23, 321, 374, 375
 Mojkovac, 15, 20, 122, 148
 Moskva, 12, 14, 16, 17, 91, 265
 Mostar, 15, 20, 21, 22, 23, 186
 Mrežnica, 347, 348, 350, 351, 352
 Mrkonjić-Grad, 284, 285
 Našice, 82, 230, 231, 325, 363
 Negotin, 75, 66
 Nemačka, 11, 13, 14, 18, 91, 296, 353
 Neretva (reka), 374
 Nevesinje, 21
 Nikšić, 15
 Niš, 15
 Nojštetin, 296
 Normandija, 11
 Nova Gradiška, 326
 Novi Pazar, 15
 Novi Sad, 18, 214
 Novo Mesto, 339, 352, 356, 357, 359, 360, 363, 376
 Novska, 366
 Obrenovac, 25, 146
 Odra (reka), 11
 Ogulin, 283, 339, 350, 342, 343, 347, 349
 Ohrid, 14
 Olovo, 56, 103, 112, 113, 149, 150, 280, 284
 Opatija, 369
 Opatovac, 82
 Orašje, 324, 325, 326, 375
 Orolik, 83, 121
 Osečina, 34, 35, 55
 Osijek, 19, 21, 82, 117, 231, 325, 363
 Otočac, 368
 Otok, 83, 96, 97, 326
 Otrić, 20
 Ozalj, 348, 352, 361
 Ozren (planina), 23, 29, 56, 59, 61, 62, 63, 76, 94, 97, 101, 111, 113, 114, 115, 122, 131, 132, 133, 145, 147, 151, 152, 153, 155, 156, 158, 181, 202, 203, 207, 218, 228, 243, 251, 256, 302, 372, 374

Paklenica, 321
 Pakrac, 364
 Papuk (planina), 230, 231
 Petrinja, 339, 343, 345, 354, 355, 376
 Pisarovina, 343, 354
 Piza (Italija), 13
 Pleternica, 365
 Pljevlja, 15, 148
 Podgorica (Titograd), 15
 Podravina, 17, 18, 259
 Podravska Slatina, 229, 231, 325, 326
 Podromanija, 26, 27, 122, 124
 Poljska, 11
 Posavina, 13, 23, 28, 97, 136, 152, 156,
 214, 246, 248, 251, 252, 255
 Požega, 34, 39
 Prag, 353
 Priboj, 15, 145, 147, 148, 234
 Prijedor, 284, 342, 343
 Prijepolje, 15, 148, 234
 Prilep, 14
 Priština, 15
 Prnjavor, 61, 338, 339, 344
 Psunj (planina), 230, 231
 Ptuj, 365
 Pula, 369, 370
 Rab (ostrvo), 368, 369
 Radeče, 361
 Rajna (reka), 296
 Raška, 15
 Ravena (Italija), 13
 Rijeka, 337, 348, 368, 369, 370
 Rimske Toplice, 361
 Risan, 15
 Rogačica, 15, 25, 26, 27, 34, 38, 39, 43,
 45
 Rogatica, 15, 28, 31, 39, 57, 110
 Romanija (planina), 15, 38, 257, 275
 Rumunija, 14, 71
 Rurska oblast, 296
 Samobor, 343, 352, 356, 359, 361
 Sana (reka), 340, 342
 Sandžak, 13, 15, 17, 19, 20, 29, 91, 95,
 103, 108, 148, 211, 233, 234, 297, 372
 Sanski Most, 284, 340
 Sarajevo, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28,
 38, 41, 77, 321, 339, 374
 Sava (reka), 19, 22, 23, 24, 25, 27, 33,
 39, 47, 49, 54, 81, 83, 96, 99, 117, 121,
 145, 153, 196, 208, 232, 271, 283, 299,
 310, 311, 315, 317, 318, 323, 324, 325,
 326, 327, 337, 338, 339, 340, 344, 360,
 362, 364, 375, 377
 Savinjska dolina, 13
 Sekešfehervar (Mađarska), 273
 Semberija, 13, 23, 28, 97, 117
 Serska oblast, 296
 Sevastopolj, 373
 Severoistočna Bosna, 20, 24, 27, 28, 29,
 31, 33, 47, 69, 71, 72, 75, 94, 97, 117,
 123, 124, 129
 Sisak, 283, 339, 343, 354, 376
 Sjedinjene Američke Države (SAD), 12
 Skoplje, 14, 15
 Slavonija, 17, 18, 19, 28, 72, 326
 Slavonska Požega, 327, 366
 Slavonski Brod, 18.21, 23, 25, 321, 326,
 327, 339, 363, 364, 366, 374
 Slovenačko primorje, 353, 369, 370
 Slovengradec, 364, 367, 368
 Slovenija, 13, 20
 Slunj, 342, 347
 Snežnik, 369, 370
 Soča (reka), 273, 353
 Sokolac, 15, 16, 24, 26, 28, 31, 35, 36,
 37, 39, 96, 99, 109, 110, 121, 122, 123,
 124, 125, 126, 129, 130, 131, 187, 190,
 193, 211, 227, 257, 258, 271, 275, 278,
 279, 280, 281, 283, 284
 Sotin, 19, 82, 83, 121
 Sovjetski Savez, U, 71, 265, 297
 Split, 20, 339
 Spreča (reka), 23, 24, 48, 56, 57, 58, 59,
 60, 62, 64, 75, 95, 111, 113, 114, 115,
 126, 128, 145, 152, 153, 154, 155, 156,
 158, 159, 203, 211, 214, 251, 252, 253,
 262, 267, 269, 300, 302, 303, 304, 305,
 306, 310, 311, 312, 313, 322, 372, 374
 Srbija, 13, 17, 24, 29, 31, 68, 72, 97, 99,
 104, 114, 136, 159, 212, 214, 215, 218,
 223, 226, 247, 297, 371, 372
 Srebrenica, 27, 100, 101, 107, 110, 182,
 257, 283, 284
 Srebrenik, 374
 Sredozemlje, 13, 370
 Srem, 13, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
 28, 32, 38, 41, 81, 82, 83, 84, 91, 96,
 97, 104, 122, 130, 162, 231, 326
 Sremska Mitrovica, 145, 208
 Stara Gradiška, 338
 Stari Ras, 148, 152, 159
 Stracin, 14
 Striživojna, 327
 Strumica, 14
 Sunja, 345, 354

Sušak, 339, 369
 Šabac, 25, 69, 145, 174, 188, 226, 265, 299
 Šekovići, 24, 30, 56, 58, 59, 62, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 112, 126, 127, 130, 131, 132
 Šentilj, 368
 Šepak, 25, 41, 43, 49, 55
 Šibenik, 20
 Šid, 82, 208
 Šmarje, 361
 Šoštanj, 359, 364, 367, 368
 Španija, 318
 Tara, 148
 Toplica, 29
 Tovarnik, 82, 83
 Travnik, 13, 31, 259, 284, 285
 Trebava (planina), 56, 59, 94, 113, 122
 Trebavac (planina), 23, 29
 Trebinje, 15
 Trst, 293, 337, 339, 353, 369, 370
 Turopolje, 339, 342, 356
 Tuzla, 13, 19, 23, 24, 29, 32, 36, 37, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 76, 77, 83, 94, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 120, 121, 122, 123, 127, 128, 130, 131, 149, 151, 153, 155, 156, 159, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 189, 190, 194, 196, 199, 203, 210, 212, 214, 246, 250, 252, 257, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 279, 297, 298, 299, 371, 372, 374, 377
 Ub, 226
 Ukrajina, 174
 Una (reka), 20, 337, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 354, 362, 363, 364, 368, 377
 Ustikolina, 31
 Užice (Titovo Užice), 13, 15, 19, 25, 33, 34, 35, 38, 39, 43, 45, 55, 226, 371
 Valpovo, 96, 325
 Valjevo, 32, 33, 34, 35, 45, 55, 66, 68, 70, 93, 98, 123, 207, 226, 265
 Varaždin, 231, 365
 Varaždinske Toplice, 365
 Vareš, 28, 112, 374
 Veles, 14
 Velika Britanija, 12
 Vinica, 351
 Vinkovci, 18, 38, 41, 81, 82, 83, 117, 231, 325, 326, 327, 363
 Virovitica, 96, 229, 231, 325, 326, 364, 365
 Visoko, 28, 276, 279, 282, 284, 285, 297
 Višegrad, 13, 15, 20, 21, 24, 26, 35, 38, 39, 43, 91, 119, 122, 128, 148, 211, 234, 283, 284
 Vlasenica, 15, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 45, 46, 56, 57, 58, 60, 64, 65, 76, 77, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 145, 157, 170, 177, 179, 187, 190, 193, 209, 210, 211, 213, 222, 228, 257, 283, 372, 373, 374
 Vojvodina, 13, 17, 24
 Vrbas (reka), 20, 337, 339, 340, 342, 359, 362, 363
 Vrbovsko, 347
 Vršac, 16, 226
 Vučjak, 343
 Vukovar, 18, 19, 21, 38, 81, 82, 83, 117, 231, 325, 326, 327, 363
 Zadar, 20
 Zagreb, 18, 21, 25, 285, 326, 337, 342, 343, 352, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 363, 364, 367, 376, 377
 Zapadna Morava (reka), 15, 19, 32, 84
 Zapadna Srbija, 23, 24, 33, 36, 67, 68, 123, 214
 Zaprešić, 360
 Zavidovići, 95, 149, 150, 261, 262, 284, 297, 313, 321
 Zenica, 276, 279, 282, 283, 284, 297, 298, 307, 309, 310, 321
 Zidani Most, 359, 360, 361, 362, 376
 Zvijezda (planina), 150
 Zvornik, 15, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 68, 74, 76, 77, 83, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 117, 118, 120, 122, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 136, 145, 146, 153, 157, 163, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 197, 198, 199, 206, 209, 210, 211, 218, 222, 243, 249, 257, 297, 323, 345, 371, 372, 373
 Zepa (reka), 110
 Živinice, 210, 213, 377
 Županija, 27, 31, 41, 326, 327

VOJNE JEDINICE I KOMANDE, USTANOVE, ORGANIZACIJE I OSTALI POJMOVI

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije (Jugoslovenska armija)

Armije:

1-va, 91, 92, 96, 121, 129, 130, 145, 146,
160, 196, 208, 210, 217, 226, 229, 230,
231, 232, 233, 248, 265, 268, 270, 273,
274, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 309,
317, 320, 321, 323, 324, 326, 327, 337,
357, 359, 360, 363, 364, 365, 366, 367,
368, 375

2-ga, 23, 66, 68, 70, 91, 93, 94, 97, 99,
108, 110, 111, 114, 117, 121, 122, 123,
124, 126, 128, 130, 134, 145, 151, 152,
155, 160, 161, 168, 173, 174, 175, 177,
183, 184, 186, 197, 202, 206, 207, 208,
209, 210, 211, 212, 213, 215, 217, 218,
220, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229,
232, 243, 247, 251, 259, 260, 261, 262,
263, 264, 265, 268, 269, 270, 271, 274,
276, 284, 285, 297, 298, 299, 300, 302,
304, 305, 306, 310, 311, 312, 313, 314,
315, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 327,
337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 347,
348, 349, 353, 355, 356, 359, 361, 362,
363, 364, 367, 369, 371, 372, 373, 374,
375, 376, 377, 378

3-ća, 91, 93, 94, 96, 186, 208, 210, 217,
226, 229, 230, 231, 232, 259, 269, 270,
271, 272, 273, 274, 276, 297, 323, 325,
326, 359, 364, 365, 367, 368

4-ta, 296, 270, 274, 275, 337, 339, 342,
349, 353, 363, 368, 369, 370

Brigade:

1. artiljerijska 2. armije (14. korpusa),
35, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 66,
93, 98, 102, 104, 106, 120, 161, 162,
164, 166, 168, 177, 180, 181, 184, 185,
188, 207, 208, 276

1. artiljerijska 2. armije (17. divizije),
98, 130

1. konjička, 233

1. krajiška, 326

1. lička (proleterska), 196

1. vojvođanska, 364

2. artiljerijska 2. armije, 35, 93, 98, 104,
106, 130, 178, 207, 208, 221, 251, 261,
264, 267, 312, 322, 342

2. krajiška, 32, 33, 42, 43, 44, 46, 48, 50,
51, 53, 54, 74, 98, 119, 120, 121, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 175,
176, 179, 181, 194, 195, 196, 197, 198,
200, 202, 243, 244, 248, 249, 250, 262,
266, 267, 268, 269, 300, 301, 302, 303,
304, 307, 320, 324

2. proleterska, 146, 188, 189, 198

2. tenkovska 1. armije, 324, 326, 367

2. vojvođanska, 364

3. artiljerijska 2. armije, 35, 93, 98, 120,
133, 134, 136, 188, 207, 208, 312, 322,
340, 342

3. lička (proleterska), 327

3. srpska, 186, 188, 189, 191, 193, 195,
197, 199, 244

3. vojvođanska, 364

4. proleterska (crnogorska), 186, 188,
189, 191, 193, 195, 197, 199

4. sandžačka, 277

5. proleterska (crnogorska), 277, 281,
348, 351, 352

5. sandžačka, 277, 279, 327

5. srpska, 327

6. krajiška, 348, 350, 351, 360

6. proleterska (istočnobosanska), 32,
42, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 66,
71, 84, 75, 98, 119, 120, 121, 161, 162,
163, 164, 165, 166, 168, 170, 172, 175,
175, 176, 178, 179, 181, 185, 194, 195,
199, 200, 232, 233, 243, 244, 248, 249,
274, 371

6. srpska, 177, 179, 182, 185, 188, 189,
190, 191, 192, 193, 195, 197, 199, 243,
244, 279

6. vojvođanska, 364

7. crnogorska omladinska »Budo To-
mović«, 277, 281, 348, 351, 352, 361

7. krajiška, 279, 348, 349, 350, 360

7. srpska, 34, 43, 48, 61, 62, 64, 76, 97,
105, 113, 114, 115, 116, 155, 156, 158,
159, 160, 203, 204, 205, 251, 252, 253,
262, 266, 267, 269, 301, 302, 303, 304,
306, 313, 314, 315, 317, 344, 345, 346,
354, 355, 359

7. vojvođanska, 230

8. crnogorska, 327

8. krajiška, 284, 348, 350, 351, 360
8. srpska, 146, 180, 182, 187, 188, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 299
8. vojvođanska, 230, 325
8. crnogorska, 277, 348, 351, 352, 361
9. krajiška, 279, 348, 349, 350, 360
9. srpska, 34, 43, 48, 61, 64, 97, 105, 114, 115, 116, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 203, 204, 205, 206, 210, 221, 251, 253, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 301, 302, 303, 304, 306, 313, 314, 317, 345, 354, 355, 359
10. hercegovačka, 281, 282
10. srpska, 146, 172, 177, 179, 180, 182, 186, 188, 190, 193, 196, 198, 299
11. hercegovačka, 278, 281, 282
11. krajiška, 348, 350, 351, 360
12. hercegovačka, 281, 282, 284
12. krajiška, 327
12. srpska, 146, 177, 180, 188, 190, 193, 196, 198, 299
13. hercegovačka, 281, 282
13. krajiška, 276, 343, 346, 357
14. hercegovačka, 278, 281, 282
14. srednjobosanska, 319
14. srpska, 34, 43, 48, 61, 62, 63, 64, 65, 76, 97, 105, 114, 115, 156, 157, 158, 159, 160, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 251, 252, 253, 261, 262, 263, 266, 268, 301, 302, 303, 304, 306, 313, 314, 315, 339, 344, 346, 354, 359
15. krajiška, 343, 346, 357
15. majevička, 33, 42, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 74, 98, 119, 120, 121, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 170, 172, 175, 179, 181, 185, 196, 202, 243, 249, 250
16. makedonska, 184, 188, 189, 195
16. muslimanska, 36, 38, 46, 48, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 72, 98, 102, 107, 108, 109, 110, 126, 131, 170, 175, 176, 178, 179, 181, 185, 186, 187, 190, 192, 193, 197, 199, 213, 243, 257, 258, 280, 319
16. srpska, 34, 56, 65, 97, 110, 111, 123, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 171, 176, 179, 182, 185, 188, 190, 252, 253, 254, 255, 261, 262, 266, 268, 269, 301, 302, 306, 307, 310, 314, 315, 319, 344, 357
17. krajiška, 348, 349, 350
17. majevička, 36, 60, 62, 63, 73, 98, 112, 113, 114, 131, 132, 134, 135, 169, 172, 175, 176, 179, 180, 182, 185, 188, 189, 191, 195, 197, 199, 257, 258, 284
17. slavonska, 33, 34, 36, 42, 43, 44, 50, 53, 55, 72, 98, 119, 161, 163, 164, 167, 168, 189, 196, 206, 207, 218, 248, 262, 309, 310, 311, 312, 342, 345, 355, 356
18. hrvatska, 36, 37, 46, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 98, 112, 113, 114, 131, 135, 136, 169, 172, 175, 179, 180, 184, 185, 188, 189, 191, 193, 195, 197, 257, 258, 284
18. srednjobosanska, 276, 284, 319
18. srpska, 34, 56, 60, 65, 71, 75, 97, 108, 110, 111, 125, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 169, 171, 175, 179, 182, 185, 188, 189, 196, 253, 254, 255, 256, 261, 262, 263, 301, 302, 306, 307, 309, 314, 315, 318, 319, 357
19. birčanska, 36, 38, 46, 48, 56, 58, 59, 60, 62, 72, 98, 102, 107, 108, 109, 110, 123, 124, 125, 126, 131, 132, 145, 170, 179, 185, 187, 190, 193, 213, 257, 258, 280, 284, 319
19. srpska, 34, 56, 65, 71, 98, 110, 111, 112, 125, 131, 132, 133, 134, 136, 171, 175, 176, 179, 182, 185, 252, 253, 254, 255, 256, 261, 262, 263, 269, 301, 302, 306, 307, 309, 310, 314, 315, 318, 319, 357
20. krajiška, 343, 346, 357
20. romanijska, 36, 38, 46, 56, 57, 60, 62, 63, 64, 73, 98, 100, 102, 107, 108, 109, 110, 123, 124, 125, 126, 131, 132, 170, 176, 178, 181, 187, 192, 195, 197, 199, 213, 243, 257, 258, 280, 284, 319
20. srpska, 35, 43, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 97, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 132, 133, 134, 135, 136, 145, 151, 154, 203, 204, 205, 251, 252, 255, 256, 261, 263, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 311, 313, 314, 317, 342, 344, 354
21. istočnobosanska, 36, 37, 48, 58, 60, 61, 62, 73, 98, 112, 131, 132, 134, 135, 136, 156, 169, 172, 175, 176, 179, 180, 182, 185, 188, 190, 192, 199, 257, 258, 284
21. slavonska, 33, 34, 37, 44, 46, 50, 55, 75, 98, 113, 114, 118, 161, 164, 165, 166, 168, 206, 250, 261, 262, 266, 267, 345, 355, 356
23. srpska, 35, 43, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 74, 75, 76, 98, 101, 102, 106, 107, 110, 111, 112, 127, 132, 133, 145, 152, 153, 154, 155, 205, 206, 256, 301, 303, 304, 305, 306, 309, 311, 314, 317, 337, 355

24. srpska, 35, 43, 45, 48, 49, 53, 55, 98, 101, 106, 107, 111, 112, 128, 132, 133, 134, 145, 153, 154, 155, 205, 206, 252, 255, 256, 261, 263, 302, 304, 406, 311, 313, 314, 415, 317, 342, 344, 345, 354, 355
25. brodska, 33, 34, 36, 44, 46, 50, 55, 98, 118, 119, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 192, 206, 207, 248, 250, 266, 312, 342, 345, 355
- Artiljerijska 6. korpusa, 94
»Franjo Oguinac Seljo«, 349, 352
- Inžinjerijska 14. korpusa (2. armije), 35, 45, 59, 67
- Karlovačka, 348, 352
- Narodne odbrane Istočne Bosne, 14, 149, 152, 155, 319
- Osječka, 325
- Žumberačka, 348, 352
- Divizije:*
1. proleterska, 82, 92, 196, 232, 273, 326, 327, 367
2. proleterska, 29, 34, 84, 145, 146, 162, 174, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 198, 199, 207, 210, 212, 233, 243, 244, 246, 262, 265, 299, 309, 310, 321, 323, 324, 347, 326, 372, 375
3. crnogorska, 277, 281, 282, 284, 338, 339, 340, 347, 348, 351, 360, 361, 376
4. krajiška, 112, 243, 244, 275, 276, 279, 284, 321, 338, 339, 340, 342, 347, 348, 350, 352, 360, 361, 376
5. krajiška, 29, 81, 82, 92, 196, 232, 233, 299, 323, 324, 326, 367, 375
6. proleterska (lička) »Nikola Tesla«, 92, 324, 326, 337, 367
7. banijska, 349, 351, 370
8. kordunaška, 28, 32, 349, 370
9. dalmatinska, 20, 368, 369, 370, 375
10. krajiška, 275, 276, 279, 285, 310, 338, 339, 340, 342, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 360, 361, 376
11. krajiška, 24, 82, 92, 196, 276, 326, 327, 367
11. lovačka vazduhoplovna, 217, 233
12. slavonska, 94, 230, 325, 364, 365
13. primorsko-goranska, 368, 370
16. vojvođanska, 24, 82, 94, 160, 229, 230, 272, 273, 325, 326, 364, 365
17. istočnobosanska, 29, 32, 33, 35, 40, 41, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 65, 67, 68, 92, 98, 103, 104, 117, 118, 119, 121, 122, 129, 155, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 192, 195, 197, 199, 202, 208, 210, 212, 224, 228, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 262, 268, 270, 299, 300, 303, 304, 307, 320, 321, 323, 324, 326, 364, 365, 371, 373, 375
19. dalmatinska, 20, 368, 370
20. dalmatinska, 20, 268, 270
21. srpska, 87, 92, 96, 196, 232, 233, 274, 326, 327, 357, 367
22. srpska, 19, 129, 145, 146, 170, 171, 173, 176, 177, 180, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 209, 210, 234, 246, 247, 262, 299, 326
23. srpska, 32, 34, 40, 43, 45, 46, 48, 49, 60, 61, 62, 63, 69, 76, 77, 92, 97, 100, 101, 103, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 122, 128, 129, 145, 155, 156, 158, 159, 178, 181, 184, 202, 203, 204, 205, 208, 209, 210, 213, 221, 222, 224, 225, 246, 250, 251, 252, 253, 263, 266, 268, 269, 270, 300, 302, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 320, 321, 322, 324, 339, 340, 342, 343, 334, 345, 346, 354, 355, 356, 357, 359, 371, 375, 376
24. srpska, 224
25. srpska, 32, 34, 35, 43, 45, 46, 55, 65, 69, 71, 92, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 122, 123, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 145, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 179, 180, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 194, 196, 213, 220, 222, 224, 225, 246, 247, 252, 253, 254, 255, 256, 261, 262, 263, 266, 268, 269, 270, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 324, 339, 343, 344, 356, 357, 359, 371, 374, 375
26. dalmatinska, 368, 369, 370
27. istočnobosanska, 35, 37, 38, 46, 48, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 68, 72, 73, 76, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 148, 168, 170, 172, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199,

- 212, 213, 226, 243, 257, 258, 280, 233, 371, 378
29. hercegovačka, 81, 147, 275, 276, 277, 278, 281, 282, 284, 338, 342, 370
32. zagorska, 94, 364, 365
33. hrvatska, 94, 229, 364
34. hrvatska, 347, 348, 349, 351, 352, 376
35. lička, 368
36. vojvođanska, 24, 82, 94, 229, 272, 325, 364, 365
37. sandžačka, 234, 275, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284
38. bosanska, 35, 36, 37, 41, 43, 46, 48, 49, 50, 57, 60, 61, 63, 64, 68, 72, 73, 76, 98, 100, 102, 103, 112, 113, 114, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 156, 158, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 179, 180, 182, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 197, 199, 211, 214, 218, 220, 226, 228, 243, 257, 258, 276, 278, 279, 280, 282, 371, 378
39. krajiška, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 346, 354, 356, 357, 360, 361, 376
40. slavonska, 93, 364, 365
42. makedonska, 188, 326, 327, 366
43. istarska, 368
45. srpska, 33, 35, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 67, 69, 74, 75, 92, 97, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 114, 122, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 145, 153, 154, 155, 156, 161, 263, 266, 267, 269, 270, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 320, 321, 322, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 354, 355, 357, 359, 360, 361, 371, 372, 373, 376
48. makedonska, 326, 327, 366, 367
51. vojvođanska, 14, 82, 94, 160, 229, 230, 325, 364, 365
53. srednjobosanska, 276, 284, 310, 313, 315, 319, 325, 339, 343, 364, 465

Korpusi:

1. proleterski, 17, 18, 19, 29, 32, 38, 40, 66, 81, 83, 84, 91, 92, 96, 232
- 2-gi, 19, 20, 66, 81, 92, 95, 147, 186, 226, 257, 158, 175, 276, 277, 279, 281, 284, 337, 338, 339, 369, 375
- 3-ći, 13, 24, 28, 29, 35, 41, 43, 45, 46, 49, 57, 59, 60, 63, 64, 66, 68, 72, 73, 76,

- 83, 84, 92, 93, 97, 98, 102, 103, 104, 112, 123, 152, 184, 187, 214, 219, 220, 224, 226, 227, 243, 257, 258, 270, 275, 278, 280, 281, 284, 285, 305, 306, 309, 311, 319, 321, 327, 339, 343, 344, 356, 375, 377, 378
- 4-ti, 13, 339, 347, 348, 349, 376
- 5-ti, 12, 81, 92, 97, 112, 358, 275, 276, 277, 278, 284, 285, 297, 305, 310, 313, 315, 337, 338, 339, 369, 375
- 6-ti, 13, 18, 19, 81, 82, 94, 229, 230, 231, 325, 364
- 7-mi, 13, 81, 246, 338, 369
- 8-mi, 13, 20, 81, 186, 246, 274, 368
- 9-ti, 13, 81, 369
- 10-ti, 13, 18, 19, 81, 94, 229, 230, 231, 325, 364, 365
- 11-ti, 13, 20, 81, 246, 368
- 12-ti, 18, 19, 24, 29, 229, 230, 231, 272, 273
- 13-ti, 32
- 14-ti, 17, 19, 32, 45, 49, 61, 64, 66, 68, 69, 71, 92, 97, 108, 104, 107, 110, 114, 123, 125, 132, 155, 178, 202, 211, 224, 226, 227, 250, 253, 258, 269, 270, 371, 374, 377
- 15-ti, 17
- Narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ), 36, 226, 284

Grupe:

1. armijska, 18, 25
- Bosanska operativna divizija, 297, 300, 303, 305, 310, 321, 323, 324, 326, 327, 375
- Istočna NOP odreda, 94
- Južna operativna divizija, 19, 20, 23, 25, 27, 31, 32, 35, 37, 39, 40, 41, 47, 53, 56, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 81, 83, 84, 91, 94, 97, 326, 372, 378
- Karlovačka divizija, 340, 347, 352, 353, 355
- Operativna divizija, 29, 41
- Operativna korpusa JA, 270, 340
- Severna operativna divizija, 326, 378
- Sremska operativna divizija (bosut-ska), 326, 327
- Unska operativna divizija, 340, 343, 347, 354, 355, 376
- Zapadna NOP odreda, 94

- Komande, ustanove, organizacije i ostali pojmovi:*
- Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), 73
- Antifašistička koalicija, 11, 12
- Birčansko vojno područje, 69
- Centralni komitet KPJ, 73
- Komanda Birčanskog vojnog područja, 58, 60
- Komanda Tuzlanskog vojnog područja, 377, 378
- Majevičko vojno područje, 69
- Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), 16, 27, 73
- Bosansko-trebavsko vojno područje, 69
- Romanijsko vojno područje, 69
- Tuzlansko vojno područje, 69
- Vojna bolnica, 3. korpusa, 378
- Vojna oblast 3. korpusa, 69, 378
- Odredi:*
- Birčanski, 35, 60
- Kladanjski, 35, 57, 60, 64, 113
- Kvarnerski mornaričke pešadije, 369
- Mačvanski, 25
- Majevički, 35, 60, 114
- Posavski, 94
- Posavsko-trebavski, 35, 59, 61, 116
- Srebrenički, 35, 58, 60, 99, 110
- Tuzlanski, 35, 59, 61, 62, 113
- Valjevski, 25
- Štabovi:*
- Vrhovni komandant, 16, 19, 27, 32, 45, 68, 69, 70, 83, 91, 92, 97, 122, 128, 129, 134, 136, 145, 157, 160, 162, 167, 170, 178, 183, 184, 190, 191, 194, 196, 197, 199, 208, 210, 223, 229, 230, 232, 246, 248, 265, 269, 275, 277, 278, 297, 298, 299, 323, 340, 361, 363, 367, 368, 370, 371, 374
- Vrhovni NOV i POJ, 17, 18, 23, 24, 29, 32, 35, 66, 67, 73, 76, 82, 91, 100, 104, 121, 129, 130, 136, 145, 146, 157, 162, 167, 172, 173, 177, 178, 181, 183, 184, 186, 187, 197, 198, 199, 203, 210, 211, 212, 213, 215, 226, 251, 372, 374
- Generalštab JA, 321, 324, 326, 343, 349, 353, 355, 356, 357, 361, 365, 367, 369, 370
1. armije, 146, 174, 183, 196, 231, 232, 233, 274, 365, 367
2. armije, 75, 76, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 113, 117, 118, 120, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 145, 148, 149, 153, 157, 160, 162, 163, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 178, 180, 181, 183, 184, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 203, 204, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 214, 216, 224, 225, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 275, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 309, 311, 312, 313, 315, 317, 319, 320, 321, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 347, 348, 349, 352, 353, 355, 356, 357, 361, 372, 375, 376, 377, 378
2. korpusa, 275, 277, 278
2. proleterske divizije, 186, 187, 188, 191, 195, 210
3. armije, 160, 229, 230, 272, 325, 351, 364, 365, 367
3. korpusa, 37, 41, 46, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 68, 69, 73, 75, 76, 83, 99, 100, 102, 109, 112, 113, 114, 127, 128, 131, 148, 149, 152, 172, 175, 180, 182, 184, 185, 187, 188, 190, 210, 211, 213, 257, 279, 280, 283, 284, 319, 377
4. armije, 368, 369, 370
10. divizije, 361
11. divizije, 327
14. korpusa, 34, 43, 45, 46, 49, 54, 56, 60, 61, 64, 65, 67, 76, 100, 101, 104, 105, 106, 111, 112, 114, 116, 126, 127, 131, 132, 133, 136, 145, 154, 157, 213, 225, 226, 252, 253, 377
16. divizije, 273
17. divizije, 42, 43, 44, 46, 47, 51, 74, 120, 163, 166, 168, 172, 175, 179, 181, 194, 196, 198, 200, 225, 243, 249, 250
22. divizije, 146, 170, 174, 177, 178, 179, 180, 183, 188, 190, 198, 208, 210, 299
23. divizije, 34, 43, 105, 114, 116, 127, 152, 157, 158, 159, 202, 222, 251, 253, 261, 314, 346
25. divizije, 56, 71, 111, 125, 133, 145, 170, 171, 175, 253, 255, 261, 269, 304, 306, 318, 320, 324

27. divizije, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 100, 107, 109, 110, 128, 131, 148, 149, 175, 179, 199, 283
28. divizije, 43, 50, 74, 118, 160, 163, 164, 167, 204, 249, 266, 309
38. divizije, 58, 59, 75, 112, 113, 135, 172, 175, 180, 185, 284, 377
39. divizije, 343
45. divizije, 49, 54, 55, 101, 102, 105, 106, 111, 127, 132, 133, 136, 203, 252, 342
- Glavni Hrvatske, 13, 19, 82, 92, 94
- Glavni Makedonije, 92
- Glavni Slovenije, 13, 92
- Glavni Srbije, 17, 19, 33, 34, 69, 70, 93
- Glavni Vojvodine, 17, 18, 81, 82, 91, 93, 94, 96
- Južne operativne grupe divizija, 35, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 57, 60, 61, 64, 66, 68, 69, 74, 76, 83, 97
- Korpusa narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ-a), 93
- Operativni Grupe korpusa JA, 283, 284, 347
- Zone:*
4. operativna, 13, 81

Savezničke armije

- Bugarska narodna armija, 15
1. armija, 84, 229, 272, 325
- Crvena armija:*
- Crvena armija, 11, 15, 19, 21, 32, 4', 81, 83, 91, 134, 353, 364, 378
2. ukrajinski front, 14
2. brigada rečnih brodova Dunavske ratne flotile, 19, 82
3. ukrajinski front, 14, 18, 22
4. gardijski mehanizovani korpus, 25
10. jurišna gardijska vazduhoplovna divizija, 217
52. streljačka divizija, 82
57. armija, 25
64. streljački korpus, 14, 17
75. streljački korpus, 14
133. streljački korpus, 273
223. streljačka divizija, 82
- Dunavska ratna flotila, 326, 327
- Štab 10. gardijske vazduhoplovne divizije, 217
- Štab Vazduhoplovne grupe »Vitruk«, 217
- Armije zapadnih saveznika:*
15. grupa armija, 353

NEPRIJATELJEVE JEDINICE I USTANOVE

Četničke jedinice:

- Brigade:*
1. trebavska, 157, 158, 159
2. sarajevska, 31
2. trebavska, 157, 159
3. trebavska, 157, 158, 159
4. trebavska, 156, 157, 159
5. posavska, 157
6. posavska, 157
7. posavska, 157
- Bilečka, 31
- Birčanska, 28
- Brčanska, 28
- Fočanska, 31
- Jurišna prateća, 28, 30
- Kalinovička, 31
- Kladanjska, 29
- Leteća »Bosna«, 152
- Papračka, 28
- Podrinjska, 28
- Rogatička, 253
- Semberijska leteća, 28
- Sprečanska, 28
- Tuzlanska (požarnička), 28
- Vlasenička, 29
- Vlasinska, 205
- Zenička, 31
- Zvornički, 28
- Divizije:*
- 1-va, 148, 151
- 5-a, 138, 151
- 8-ma, 148, 151, 152, 258

Grupe korpusa:

4. jurišnih, 29

Gorske garde, 30, 58, 59, 60, 62, 63, 95, 115, 157, 158, 159

Južna, 30, 31

Južnomoravska, 20, 59

Mlavsko-smederevska, 30

Posavsko-kolubarska, 147, 150, 152

Rasinsko-toplička, 20, 95, 157, 159, 253

Severna bosanskih, 28, 30, 38, 48, 56, 121

Šumadijska, 30, 31, 147, 149, 150, 151, 154

Komande:

za Srbiju, 30

Vrhovna (četnička), 29, 31, 56, 57, 60, 94, 95, 115, 147, 148, 149, 150, 158, 159, 253

Korpusi:

Avalski, 30, 95, 156, 157, 159, 253

Cerski, 30, 146, 150, 151, 152, 253, 254

Crnogorski, 30

Drinski, 30, 152

Durmitorski, 30, 31

Jastrebački, 61

Javorski, 20, 61, 95, 253

Južnomoravski, 95, 159, 202, 205, 263

Kolubarski, 150

Kosmajski, 30

Kosovski, 253

Majevički, 28, 50, 60, 94, 112, 114, 150, 161, 166, 202, 297, 302

Majevičko-trebavski, 56

Mlavski, 95, 156, 159, 253

Nevesinjski, 30, 31

Oplenački, 30, 62

Ozrenski, 28, 29, 59, 61, 114, 116, 206, 296, 302, 306

Požeški, 30, 149, 150

Romanijski, 29, 30, 31

Rudnički, 150, 152

Smederevski, 159, 253

Timočki, 60, 95, 159, 202, 205, 253

Trebavski, 28, 29, 61, 156, 157, 160, 202, 205, 296, 302

Trebinjski, 30, 31

Valjevski, 150, 159, 202, 205, 253

Zenički, 29, 30, 31

Zlatiborski, 30, 253

1. kosovski, 150, 151, 152

1. šumadijski, 30, 149, 154

2. mileševski, 30

2. šumadijski, 30, 149, 154

Opšta rezerva Vrhovne komande, 30, 95

Štab Vrhovne komande, 61, 62

Nedićevci i belogardejci

1. divizija Srpskog udarnog korpusa, 30

1. pešadijski puk (belogardejski), 31

2. divizija Srpskog udarnog korpusa, 30

2. pešadijski puk (belogardejski), 31

3. divizija graničara Srpskog udarnog korpusa, 30

3. pešadijski puk (belogardejski), 31

4. pešadijski puk (belogardejski), 31

5. pešadijski puk (belogardejski), 31

Ruski zaštitni korpus (belogardejski), 31, 94, 112, 119, 161, 260, 262, 367, 277, 297, 324

Srpska državna straža, 29

Srpski udarni korpus (SUK), 29, 30, 31, 58

Nemačka armija:

Armije:

2. oklopna, 21, 38

6. SS oklopna, 272, 273

Borbene grupe:

»Ajzele«, 26, 36, 37, 38, 232

»Betman«, 123, 131

»Bruner«, 46

»Bruns«, 123, 124, 126

»Burgmajster«, 232

»Dauner«, 26, 35, 36, 37, 38, 83

»Fictum«, 26, 36, 38

»Fišer«, 230, 272

»Gajger«, 260, 261, 263, 265, 270

»Hajn«, 122, 123

»Han«, 40

- »Hart«, 23
 »Laval«, 123
 »Skenderbeg«, 37, 38, 39, 45, 117, 259
 »Šojerlen«, 15, 26
 »Veker«, 243, 373
- Brigade:*
963. tvrđavska »Kloc«, 96, 98, 99, 108, 109, 110, 118, 122, 123, 125, 126, 172, 175, 366, 372, 373
 964. tvrđavska, 276, 277, 296
 Jurišna »Jugoistok«, 230
- Divizije:*
1. brdska divizija, 25, 26, 96
 1. kozačka konjička, 230, 272, 325, 365, 379
 2. kozačka konjička, 325, 379
 7. SS brdska lovačka »Princ Eugen«, 25, 26, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 47, 50, 51, 52, 94, 96, 102, 117, 121, 161, 198, 199, 230, 231, 232, 259, 260, 263, 265, 270, 276, 277, 279, 280, 282, 284, 296, 302, 304, 307, 361, 362, 363, 366, 367, 371, 374, 376, 379
 11. poljska vazduhoplovna, 15, 25, 26, 27, 37, 38, 325, 326, 365, 371, 379
 13. SS brdska »Handžar«, 28, 72, 110
 21. SS »Skenderbeg«, 259
 22. pešadijska, 20, 110, 122, 123, 125, 126, 130, 131, 132, 134, 157, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 185, 187, 189, 190, 193, 198, 199, 201, 202, 206, 208, 209, 211, 212, 227, 228, 243, 244, 248, 260, 265, 266, 267, 270, 296, 297, 302, 321, 324, 326, 327, 366, 372
 41. tvrđavska (pešadijska), 96, 231, 232, 327, 366, 367, 379
 104. lovačka, 155, 212, 234, 272, 340, 344, 362, 368, 379
 117. lovačka, 25, 26, 96, 232, 260, 263, 265, 266, 370
 118. lovačka, 96, 232, 260, 263, 265, 266, 270
 181. pešadijska, 179, 211, 234, 259, 276, 278, 281, 282, 296, 363, 366, 367, 379
 188. brdska, 370, 379
 237. pešadijska, 370, 379
 264. pešadijska, 13
 297. pešadijska, 230, 272
369. legionarska »Vražja«, 282, 296, 348, 362, 363, 379
 373. legionarska »Tigar«, 13, 340, 344, 345, 354, 360, 361, 362, 368, 376, 379
 392. legionarska »Plava«, 348, 362, 368, 379
 438. pešadijska, 379
 Policijska »Stefan«, 230
- Grupe:*
- armija »Jug«, 21, 22, 95
 armija »Južna Ukrajina«, 14
 armija »C«, 353
 armija »E«, 14, 15, 19, 21, 22, 23, 26, 36, 37, 83, 94, 97, 355, 356, 360, 364, 372, 373, 379
 Armija »F«, 21, 22
 Korpusna »Kibler«, 39, 32
 Korpusna »Fon Stetner«, 25
- Komande:*
- Vrhovna (OKW), 230, 233, 259, 272, 276
 2. oklopne armije, 25
 5. SS broskog armijskog korpusa, 57, 96
 21. brskog armijskog korpusa, 126, 280, 281, 307
 34. armijskog korpusa, 22, 57, 96, 232
 91. armijskog korpusa, 57
 Grupe armija »E«, 20, 38, 39, 47, 57, 91, 95, 96, 117, 122, 130, 231, 232, 259, 285, 297
 Grupe armija »F«, 14, 21
 Grupe armija »Jug«, 38
 Jugoistoka, 14, 17, 20, 22, 23, 26, 38, 39, 47, 57, 82, 95, 96, 117, 122, 259
 Korpusne grupe »Kibler«, 22, 81, 83
- Korpusi:*
15. brdski armijski, 361, 368, 369
 15. kozački, 325, 364
 21. brdski armijski, 14, 15, 19, 91, 122, 130, 230, 234, 272, 276, 285, 296, 307, 317, 321, 348, 361, 365, 366, 367, 379
 34. armijski, 26, 35, 37, 38, 39, 47, 91, 122, 129, 145, 161, 231, 233, 260, 262, 279, 296, 297, 325, 326, 327, 361, 363, 364, 376

68. armijski, 14, 19, 22, 25, 38, 40, 81, 82, 83, 84
 69. armijski, 38
 91. armijski, 14, 15, 19, 20, 91, 122, 376
 97. armijski, 368, 369, 370, 379

Pukovi:

16. grenadirski, 169, 171, 176, 187
 21. lovački, 26, 50, 53

47. grenadirski, 169, 172, 175, 176, 177, 185, 186, 187, 188
 65. grenadirski, 169, 172, 175, 178, 187

Štabovi:

7. SS brdske divizije »Princ Eugen«, 39, 96
 34. armijskog korpusa, 39
 724. puka, 155

Ustaško-domobranske jedinice:

Divizije:

1. hrvatska, 230, 364, 366
 2. hrvatska, 362
 3. hrvatska, 21, 365, 366
 4. hrvatska, 340, 343, 344, 354, 362
 5. hrvatska, 364
 6. hrvatska, 338, 362
 7. hrvatska, 230, 366
 8. hrvatska, 276, 296, 366
 9. hrvatska gorska, 366
 10. hrvatska, 362, 368
 11. hrvatska, 362, 368
 12. hrvatska, 27, 50, 94, 117, 161, 279, 307, 324, 362

13. hrvatska, 348, 362
 15. hrvatska, 28, 260, 276, 296, 302, 307, 317, 362
 17. hrvatska, 307, 366
 18. hrvatska, 340, 344, 345, 362
 19. hrvatska, 362

Brigade (zdrugovi):

- Domobranska dobrovoljačka (DOMDO), 28
 3. dopunska, 276
 3. gorski, 27, 115
 12. ustaški, 27, 115
 20. posadni, 362

SADRŽAJ

Uvod	7
VOJNO-POLITICKA SITUACIJA UOČI FORMIRANJA JUŽNE OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA	11

Prvi deo

PLANOVI VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE I NEMAČKE KOMANDE JUGOISTOKA KRAJEM 1944. I POČETKOM 1945. GODINE

Planovi Vrhovnog štaba	17
Planovi Komande Jugoistoka	20

Drugi deo

OPŠTE KARAKTERISTIKE SEVEROISTOČNE BOSNE I RASPORED NEPRIJATELJEVIH SNAGA KRAJEM 1944. GODINE

Karakteristika vojišne prostorije severoistočne Bosne	23
Neprijateljeve snage u severoistočnoj Bosni	25
a) nemačke snage	25
b) ustaško-domobranske i oružničke snage	27
c) četničke snage	28
d) belogardejske snage	31

Treći deo

FORMIRANJE JUŽNE OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA I BORBE U ISTOČNOJ BOSNI DECEMBRA 1944. GODINE

Raspored jedinica NOVJ u istočnoj Bosni	35
Prve borbe u dolini Drine (4-15. decembar)	36
Forsiranje Drine snagama Južne operativne grupe divizija NOVJ	40
Borbe na levoj obali Drine (17-31. decembar)	45
Razbijanje četničke Severne grupe korpusa	56
Upotreba jedinica, rodova i službi	65
Formiranje dopunskih brigada	69
Partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad	70
Zaključci i iskustva o dejstvima u istočnoj Bosni decembra 1944. godine	74
Iskustva stečana u borbama	78
DEJSTVA SUSEDA JUŽNE OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA U DECEMBRU 1944. GODINE	81

Četvrti deo

FORMIRANJE 2. ARMIJE - DEJSTVA U ISTOČNOJ BOSNI
DO 20. FEBRUARA 1945. GODINE

Formiranje armija	91
Operativna situacija u istočnoj Bosni krajem 1944. i početkom 1945. godine ...	94
a) Situacija kod neprijatelja	94
b) Situacija u jedinicama NOVJ.	97
Plan i priprema 2. armije za operacije na pravcu Sokolac - Vlasenica	99
Borbe oko Vlasenice početkom januara 1945.	100
Izmene plana Štaba 2. armije za dejstva u istočnoj Bosni.	102
Nove borbe oko Vlasenice.	106
Čišćenje pozadine od zaostalih četničkih grupa	111
Dejstva 23. divizije prema Ozrenu, Gračanici i Gradačcu	114
Dejstva 17. i 28. divizije ka Bijeljini, Brčkom i Čeliću.	117
Prodor nemačke 22. pešadijske divizije od Sokolca do Vlasenice.	121
Direktive maršala Tita	128
Prodor nemačke 22. pešadijske divizije od Vlasenice ka Zvorniku	130
Direktive vrhovnog komandanta i plan Štaba 2. armije za dejstva na zborničkom sektoru.	139
Obostrano pregrupisavanje snaga na zborničko-drinjačkom sektoru	143
Borbe protiv jedinica Istaknutog dela četničke Vrhovne komande	147
Dejstva 23. udarne divizije prema Brčkom i Gradačcu (druga polovina januara i početak februara 1945).	155
Dejstva 17. i 28. udarne divizije prema Brčkom i Bijeljini (druga polovina januara i početak februara 1945).	160
Proboj nemačke 22. pešadijske divizije u rejon Bijeljine.	168
Dejstva 23. i 45. divizije kod Gradačca, Gračanice i na Ozrenu (od 8. do 20. februara).	202
Borbe 28. divizije na severnom delu fronta 2. armije (od 7. do 20. februara) ..	206
UPOTREBA JEDINICA RODOVA I SLUŽBI U BORBAMA 2. ARMIJE (1. JANUAR - 20. FEBRUAR)	207
Artiljerija	207
Inžinjerija	209
Veza	210
Obaveštajna služba	211
Pozadinski organi i službe	213
Vazduhoplovstvo	217
Partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad u jedinicama 2. armije	217
Formacijske promene, obuka i popuna 2. armije	224
DEJSTVA NA SUSEDNIM FRONTOVIMA JANUARA I FEBRUARA 1945. GODINE	229

Peti deo

BORBE 2. ARMIJE U ISTOČNOJ BOSNI OD 21. FEBRUARA
DO 1. APRILA 1945. GODINE

Dejstva na bijeljinskom sektoru	243
Plan Štaba 2. armije za dejstva u istočnoj Bosni	245
Nastavak borbe kod Bijeljine i Brčkog	248
Dejstva jedinica 14. korpusa severno od Spreče.	251
Borbe delova 45. divizije južno od Spreče.	256
Dejstva jedinica 3. korpusa na komunikaciji Rogatica - Sokolac.	257
Operacija »Majska oluja«	259
DEJSTVA NA SUSEDNIM FRONTOVIMA MARTA 1945. GODINE	271
Borbe 3. armije	272
Dejstva 1. armije	273
Borbe 2, 3. i 5. korpusa u jugoistočnoj Bosni (sarajevska operacija)	274

Šesti deo

OFANZIVA 2. ARMIJE APRILA 1945. GODINE

Dobojska operacija	296
Nemački planovi u istočnoj Bosni	296
Plan 2. armije za dobojsku operaciju	297
Grupisanje i pripreme jedinica 2. armije za ofanzivu	300
Prodor u dolinu Bosne	302
Zauzimanje dobojskog mostobrana	312
Oslobođenje Doboja i Dervente. Nastupanje ka Savi	313
Borbe u trouglu Save i Bosne	317
DEJSTVA JEDINICA 3. I 1. ARMIJE IZMEĐU DRAVE I SAVE I U SEVEROISTOČ- NOJ BOSNI (1-22. APRIL 1945. GODINE)	323
Dejstva Bosanske operativne grupe divizija na pravcu Bijeljina - Brčko - Bosanski Šamac	323
Početak ofanzive 3. armije	325
Proboj neprijateljeve odbrane na Sremskom frontu	326

Sedmi deo

DEJSTVA 2. ARMIJE OD REKE BOSNE DO KRAJA RATA

BORBE NA UNI I OSLOBOĐENJE KARLOVCA	342
Borbe na Uni	342
Oslobođenje Karlovca	347
a) Borbe 10. divizije	349
b) Borbe 4. divizije	350
c) Borbe 3. divizije	351
d) Borbe 34. divizije	352
DEJSTVA 2. ARMIJE U OSLOBOĐENJU ZAGREBA	353
Oslobođenje Zagreba	354
Zarobljavanje nemačke grupacije severozapadno od Zagreba	359
PREGLED OPERACIJA 3. I 4. ARMIJE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE JUGOS- LAVIJE	363
Nastupanje 3. armije i zarobljavanje neprijateljeve grupacije na prostoru Dravograd - Slovenjgradec - Šoštanj - Pliberk	364
Nastupanje 1. armije	366
Operacije 4. armije	368
a) Ličko-primorska operacija	368
b) Riječko-tršćanska operacija	369
UMESTO ZAKLJUČKA	371
PRILOZI	389
BIBLIOGRAFIJA	433

Likovno-tehnička obrada
Stavoljub KUJUNDŽIĆ, akademski slikar

Jezička redakcija
Dragoljub PAVLOVIĆ, profesor

Skice
Svetolik STEFANOVIĆ, grafičko-tehnički crtač
Stevan PETKOVIĆ, grafičko-tehnički crtač
Dragiša ĐOŠIĆ, grafičko-tehnički crtač

Fotografije

a. Institucije

Muzej istočne Bosne - Tuzla
Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva - Zemun
Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije - Beograd
Vojni muzej - Beograd

b. Lični albumi generala JNA

Miladina IVANOVIĆA
Radivoja JOVANOVIĆA
Nikole KRAJŠIĆA
Gligorija MANDIĆA
Dušana PETROVIĆA
Milije STANIŠIĆA i
Ljuba VUČKOVIĆA

c. Zbirke

Milovana DŽELEBDŽIĆA i
Pavla LJUMOVIĆA

Reprodukcija fotografija

Uglješa MARINKOVIĆ
Miroljub VIDENOVIĆ

Korektura

Andelija KOSANOVIĆ
Ivica MARKOVIĆ
Olivera OBRADOVIĆ

Štampanje završeno: marta 1989.

Štampa: Vojna štamparija - Beograd, General Ždavona 40b